Versiune electronică
V1.0

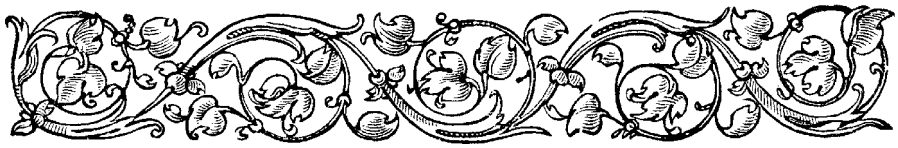

Feodor Mihailovici Dostoievski

FRAŢII KARAMAZOV

Roman în patru părţi şi epilog

Vol. 1

Traducerea de OVIDIU CONSTANTINESCU
şi ISABELLA DUMBRAVĂ

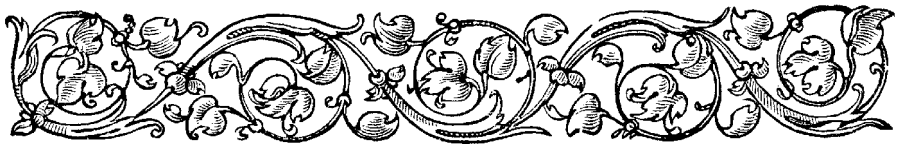

DIN PARTEA AUTORULUI

În momentul acesta, când mă pregătesc să aştern pe hârtie viaţa eroului meu, Aleksei Fiodorovici Karamazov[1], mă simt oarecum încurcat. Şi iată de ce: deşi spun că este eroul romanului meu, îmi dau seama că Aleksei Fiodorovici nu e nici pe departe ceea ce se cheamă un om mare; mă aştept, deci, să mi se pună o seamă de întrebări inevitabile, bunăoară: „Prin ce este remarcabil Aleksei Fiodorovici al dumitale, de vreme ce l-ai ales ca erou? Ce anume a făcut? Cine îl cunoaşte şi prin ce a devenit el cunoscut? De ce eu, cititor, trebuie să-mi pierd vremea cercetând viaţa lui?”

Întrebarea din urmă este cu atât mai dificilă cu cât n-aş avea altceva de răspuns decât: „Poate c-o să vă daţi seama din roman”. Dar dacă citind romanul, asta n-o să se întâmple, lumea nu va fi de acord cu însemnătatea lui Aleksei Fiodorovici al meu? O spun fiindcă mi-e teamă că, din păcate, aşa va fi. Pentru mine este într-adevăr un om cu totul deosebit, dar am cele mai mari îndoieli că voi reuşi să-l conving pe cititor că Aleksei Fiodorovici este, probabil, un aşa-numit om de acţiune, dar care se manifestă într-un fel destul de vag, de nedefinit. De altfel, nici nu cred că s-ar putea în ziua de azi să pretindem unui om ca în tot ce face să urmărească un ţel precis. Un lucru totuşi e sigur, şi anume, că eroul meu este un om original, dacă nu chiar ciudat. Originalitatea şi ciudăţenia lui însă mai mult îi dăunează decât îi conferă vreun drept la atenţia semenilor săi, mai ales în timpurile noastre, când lumea caută să asocieze cazurile particulare şi să descopere o semnificaţie cât de cât generală în haosul care domneşte pretutindeni. Iar un om ciudat este, de cele mai multe ori, un caz particular, izolat. Nu-i aşa?

Dacă nu sunteţi însă de acord cu ultima afirmaţie şi-mi veţi răspunde: „Ba nu, nu-i aşa”, sau „Nu totdeauna e aşa”, atunci s-ar putea sa mă simt ceva mai liniştit în ce priveşte importanţa eroului meu, Aleksei Fiodorovici. Fiindcă un om ciudat nu numai că „nu este totdeauna” un caz particular, izolat, ci, de multe ori, s-ar putea ca tocmai el să deţină cele mai caracteristice trăsături ale epocii respective, în timp ce contemporanii lui să fi fost smulşi cu toţii, dintr-o cauză ori alta, de o răbufnire năprasnică de vânt din ansamblul vieţii.

La drept vorbind, aş fi putut foarte bine să renunţ la toate aceste lămuriri destul de anoste şi de confuze şi să încep romanul fără nici un fel de preambul, zicându-mi: dacă e sortit să placă, lumea o să-l citească şi aşa. Nenorocirea este însă alta, şi anume, că biografia eroului meu e una singură, iar aici avem de-a face cu două romane[2]. Mai important mi se pare a fi cel de-al doilea dintre ele, care înfăţişează viaţa actuală a eroului meu, ceea ce face el chiar în clipa de faţa, în timp ce primul roman prezintă lucruri petrecute încă acum treisprezece ani şi nici nu e, de fapt, un roman, ci numai un moment din prima tinereţe a eroului. Nu mă pot lipsi totuşi de el, fiindcă multe dintre împrejurările zugrăvite în cel de-al doilea roman n-ar putea fi altfel înţelese cum trebuie. Lucru ce mă pune într-o încurcătură şi mai mare decât cea despre care vorbeam mai înainte: din moment ce eu însumi, biograful, consider că şi un singur roman ar fi încă prea mult pentru un erou atât de modest şi de nedefinit ca al meu, cum îmi permit în cazul acesta să mă

[1] „Karamazov" – modificare a numelui cunoscutului terorist Karakozov, care a săvârşit atentatul din 4 aprilie 1866 împotriva ţarului Alexandru al II-lea. În notele pregătitoare la roman Dostoievski face direct aluzie la Dmitri Karakozov.

[2] Dostoievski intenţiona să scrie un al doilea roman despre Karamazovi. Acţiunea căruia trebuia sa se plaseze la sfârşitul deceniului al 8-lea şi începutul deceniului al 9-lea al secolului. După mărturiile Annei Grigorievna Dostoievskaia – născută Snitkina (1846-1918), cea de-a doua soţie a scriitorului – acesta avea de gând să dedice în întregime anul 1881 scrierii Jurnalului, iar anul 1882 continuării Fraţilor Karamazov. Moartea l-a împiedicat să-şi realizeze proiectul.

prezint cititorului cu două şi în ce fel justific asemenea înfumurare din partea mea?

Cum nu mă simt în stare să răspund la aceste întrebări, am decis să le ocolesc pur şi simplu, lăsându-le neclarificate. Fireşte, un cititor dotat cu oarecare perspicacitate va fi ghicit de mult că tocmai aici voiam să ajung, şi pe bună dreptate poate fi supărat că irosesc în zadar un timp atât de preţios cu o vorbărie inutilă. De data aceasta pot răspunde lămurit că dacă am irosit un timp preţios cu vorbe inutile am făcut-o, în primul rând, din politeţe, iar în al doilea rând, fiindcă la mijloc este un şiretlic: orişicum, l-am prevenit, chipurile, dintru început pe cititor. De altfel, ca să spun drept, sunt mulţumit că romanul s-a împărţit de la sine în două părţi distincte, „păstrând totuşi unitatea de ansamblu”; după ce va şti ce cuprinde primul roman, cititorul va fi în măsură să hotărască singur dacă merită sau nu să înceapă lectura celui de-al doilea. Bineînţeles, nu pretind nimănui să le citească, dimpotrivă, orişicine e liber să azvârle cartea după ce va fi parcurs două pagini din primul roman ca să nu mai pună niciodată mâna pe ea. Există, totuşi, unii cititori delicaţi – şi spunând asta mă gândesc în primul rând la toţi cititorii ruşi – care vor ţine cu tot dinadinsul să persevereze până la sfârşit, ca să nu comită cumva vreo eroare în imparţiala lor judecată. Tocmai faţă de aceşti cititori mă simt cu inima împăcată: cu toată conştiinciozitatea şi pedanteria de care dau dovadă, le ofer motivul cel mai temeinic ca să lase cartea din mână de la primul capitol. Şi cu aceasta am încheiat ceea ce voiam să spun în precuvântare. Sunt de acord cu domniile voastre că nu avea nici un rost, dar din moment ce am scris-o, de ce să nu rămână?

Şi acum, să trecem la fapte.

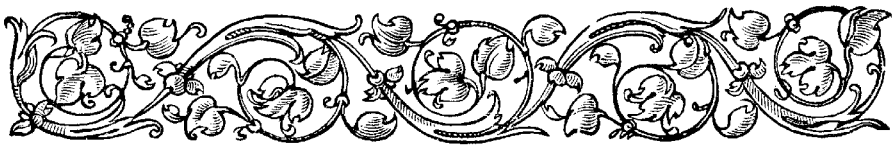

PARTEA ÎNTÂI

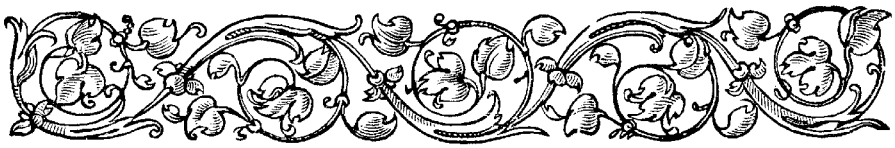

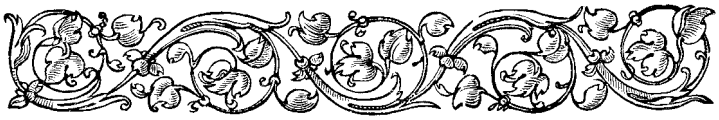

CARTEA ÎNTÂI
ISTORICUL UNEI FAMILII OARECARE

I - FIODOR PAVLOVICI KARAMAZOV

Aleksei Fiodorovici Karamazov era cel de-al treilea fiu al lui Fiodor Pavlovici Karamazov, un moşier de la noi din judeţ, a cărui moarte tragică, survenită în împrejurări misterioase exact acum treisprezece ani – dar despre asta o să am prilejul să vorbesc mai pe larg ceva mai încolo – stârnise la un moment dat oarecare vâlvă în jurul numelui său (aşa se şi explică faptul că lumea îşi mai aducea şi acum aminte de el). Deocamdată mă voi mulţumi să vă spun doar că acest „moşier” (cum i se zicea, deşi, în toată viaţa lui, aproape că n-a locuit la el, la moşie) era un personaj ciudat; totuşi, ca tip omenesc, nu constituia deloc o excepţie: Fiodor Pavlovici nu era numai o canalie şi un desfrânat, dar, în acelaşi timp, şi un om absurd; trebuie să adaug însă că făcea parte din acea categorie de inşi care, oricât de absurzi ar fi, se pricep de minune să-şi aranjeze afacerile patrimoniale, singurul lucru pare-se la care se pricep cu adevărat. Aşa, bunăoară, Fiodor Pavlovici îşi începuse cariera fără să aibă mai nimic, fiindcă moşia lui era destul de săracă: se ducea pe la mesele altora, mâncând azi aici, mâine dincolo, ajungând să trăiască pe spinarea unor boieri mai cu dare de mână; ca după moartea lui să iasă la iveală că lăsase o avere care se ridica la aproape o sută de mii de ruble bani gheaţă. Şi când te gândeşti că toată viaţa lui fusese cel mai absurd şi mai aiurit de la noi din judeţ! Repet: nu este vorba de prostie – majoritatea celor în genul său sunt oameni destul de inteligenţi şi mai au, pe deasupra, şi o anumita şiretenie – ci de o comportare absurdă, care are un caracter specific, aş spune chiar naţional.

Fiodor Pavlovici fusese însurat de două ori şi avea trei fii: cel mai mare, Dmitri Fiodorovici, de la soţia dintâi, iar ceilalţi – Ivan şi Aleksei – din a doua căsătorie. Prima lui soţie era dintr-o familie de boieri, Miusov, oameni cu stare şi bine văzuţi la noi în judeţ. Cum se făcea totuşi că o fata frumoasă, cu zestre, şi pe deasupra inteligenta, dezgheţată – ca atâtea fete din generaţia noastră, dar care se întâmpla să mai apară pe ici, pe colo şi în trecut – fusese în stare să se mărite cu un „terchea-berchea”, cum era considerat Fiodor Pavlovici pe atunci, asta n-aş mai putea să vă spun. Am cunoscut cândva o domnişoară din generaţia „romantică” de altădată, care, după câţiva ani de tainică iubire pentru un domn – cu care de altfel s-ar fi putut mărita oricând în modul cel mai liniştit – a sfârşit totuşi prin a născoci fel de fel de piedici de netrecut şi, într-o noapte vijelioasă, şi-a făcut seama, aruncându-se de pe un mal înalt ca o stâncă, în apele destul de adânci şi repezi ale unui râu; şi s-a înecat doar dintr-o fantezie, numai şi numai ca s-o imite pe Ofelia lui Shakespeare; îmi vine chiar să cred că lucrurile s-ar fi schimbat dacă acea stâncă – pe care mai demult o avusese în vedere şi o îndrăgise – n-ar fi fost atât de poetică şi dacă în locul ei s-ar fi aflat un mal neted şi foarte prozaic, poate că atunci fata nu s-ar mai fi sinucis. Faptul este perfect autentic şi sunt convins că în ultimele două-trei generaţii cazurile acestea au fost destul de frecvente în istoria poporului nostru. Tot aşa şi cu Adelaida Ivanovna Miusova; măritişul ei fusese, fără doar şi poate, efectul unor influenţe străine, rezultatul „frământărilor unui suflet captiv”[3]. Poate că voise să-şi afirme astfel independenţa feminină, să protesteze împotriva condiţiilor sociale, împotriva despotismului familiei şi al

[3] Expresie împrumutată dintr-o poezie a lui Lermontov (Nu crede, nu te-n-crede-n tine, visătorule tânăr – 1839).

rudelor, în timp ce, pe de altă parte, imaginaţia ei indulgentă reuşise s-o convingă – deşi numai pentru o clipă – că Fiodor Pavlovici, pe care toată lumea îl ştia ca pe un linge-blide, ar fi în realitate unul dintre cei mai curajoşi şi mai ascuţiţi la limbă oameni ai epocii aceleia de tranziţie spre alte vremuri mai bune, când de fapt individul nu era decât un biet măscărici răutăcios, atâta tot. Ceea ce o încântase mai ales pe Adelaida Ivanovna fusese latura aventuroasă a măritişului ei, adică răpirea. În ceea ce-l priveşte pe Fiodor Pavlovici, prin însăşi poziţia pe care o avea în societate, era omul cel mai potrivit pentru asemenea lovituri de teatru, fiindcă dorea din tot sufletul şi cu orice preţ să parvină; iar ca să intri într-o familie bună şi să mai iei şi zestre pe deasupra era, desigur, un lucru foarte ispititor. Cât despre dragoste reciprocă, ea nu exista – pare-se – deloc, nici din partea miresei, nici din partea lui, deşi Adelaida Ivanovna era o fată într-adevăr frumoasă. A fost, cred, în felul său, unicul caz în viaţa lui Fiodor Pavlovici – un bărbat altfel foarte senzual, gata oricând să se aprindă de cum vedea o fustă. Adelaida Ivanovna era, aşadar, excepţia, fiind singura femeie care nu-i spunea nimic.

Aproape imediat după ce fugise cu dânsul, Adelaida Ivanovna deschisese ochii asupra bărbatului ei şi-şi dăduse seama că nu simte nimic altceva pentru el decât dispreţ. Lucrurile stând astfel, urmările căsătoriei nu întârziară să se arate. Şi cu toate că familia miresei se resemnase destul de repede, ba chiar acceptase să-i încredinţeze fugarei zestrea cuvenită, cei doi soţi duseseră din primele zile o viaţă agitată, de certuri interminabile. Se spune că, în ciuda neînţelegerilor, tânăra căsătorită dăduse totdeauna dovadă de nobleţe şi frumuseţe de caracter, arătându-se cu mult superioară soţului său; acesta, după cum s-a aflat acum, pur şi simplu pusese mâna pe toată averea Adelaidei – aproape douăzeci şi cinci de mii de ruble – chiar din momentul când ea o căpătase, bani gheaţă, care s-au şi dus pe apa Sîmbetei. În foaia de zestre mai erau trecute un cătun şi o casă destul de arătoasă la oraş, pe care, bineînţeles, Fiodor Pavlovici încercase în fel şi chip să şi le însuşească printr-un act legalizat, şi cine ştie dacă nu şi-ar fi ajuns scopul numai şi numai fiindcă soţia sa, scârbită până în adâncul sufletului şi sătulă până-n gât când îl vedea cum îi cerşeşte banii şi încearcă s-o şantajeze cu atâta cinism, se simţea prea istovită ca să-i mai ţină piept şi ar fi dat orice numai s-o lase în pace. Din fericire, familia intervenise la timp, retezând ghearele jecmănitorului. Se ştie, de asemenea, că de multe ori soţii ajungeau chiar la bătaie şi că în astfel de ocazii nu Fiodor Pavlovici, ci Adelaida Ivanovna se dovedea mai iute de mână. Era o femeiuşcă brunetă, impulsivă, aprigă la mânie, îndrăzneaţă şi pe deasupra înzestrată cu o putere fizică la care nu te-ai fi aşteptat. Până la urmă, ea îşi luase lumea în cap şi plecase cu un seminarist, un amărât de învăţător sărac lipit pământului, lăsând în seama lui Fiodor Pavlovici un copil de trei ani – Mitea. Văzându-se singur, Fiodor Pavlovici nu găsise altceva mai bun de făcut decât să-şi transforme imediat casa într-un fel de harem şi s-o ţină numai în chefuri zgomotoase, iar când se sătura de beţii, să colinde gubernia în lung şi-n lat, povestind cu lacrimi în ochi orişicui voia să-l asculte despre infamia Adelaidei Ivanovna; lamentările lui cuprindeau mai totdeauna o serie de amănunte din viaţa conjugală, pe care orice soţ tare s-ar ruşina să le dea în vileag faţă de nişte străini. Mai mult, s-ar fi zis că rolul de soţ încornorat pe care-l juca în ochii lumii ca şi toate detaliile intime nu numai că-i făceau plăcere, ci chiar îl şi măguleau. „Te lauzi de parc-ai fi fost avansat în grad, de parcă nici n-ai fi dat de necaz”, îi spuneau unii mucaliţi. Alţii susţineau că omul se simte pur şi simplu fericit că, în sfârşit, avea prilejul să facă pe clovnul, prefăcându-se într-adins, ca lumea să râdă şi mai cu poftă, că nu observă ridicolul acestei situaţii. Cine ştie, poate că totuşi nu era decât o naivitate din partea lui. După câtva timp, Fiodor Pavlovici izbutise să dea de urma fugarei. Sărăcuţa se afla la Petersburg, unde se refugiase cu seminaristul ei, apucând pe calea celei mai depline emancipări. Fiodor Pavlovici începu să se frământe şi-şi puse în gând să plece la Petersburg. Pentru ce? Nici el probabil n-ar fi ştiut să spună. Şi ar fi şi plecat, desigur, dacă, luând această hotărâre, nu s-ar fi simţit îndreptăţit să tragă mai înainte un chef zdravăn ca să prindă curaj. Tocmai atunci însă, familia neveste-sii fusese înştiinţată că biata de ea murise la Petersburg. Murise subit, într-o mansardă, după unii, de febră tifoidă, după alţii, răpusă de foame. În momentul când Fiodor Pavlovici aflase vestea, era beat turtă; se zice c-ar fi ieşit val vârtej în stradă, strigând de bucurie, cu braţele ridicate la cer: „Slobozeşte acum pe robul tău!” Unii susţin totuşi că plângea cu hohote, ca un copilaş, încât ţi se rupea inima auzindu-l, oricât ţi s-ar fi părut de respingător. Şi poate să fi avut dreptate şi unii, şi alţii, adică să fi

fost fericit, pentru că se văzuse în sfârşit liber, şi să fi şi plâns moartea celei care-i dăruise libertatea. Oamenii, cât ar fi ei de răi, sunt adeseori mai naivi decât s-ar putea crede şi au o candoare pe care nimeni nu le-ar bănui-o. Ca oricare dintre noi de altfel.

II - FIODOR PAVLOVICI SE DESCOTOROSEŞTE DE PRIMUL SĂU FIU

Nu e greu să ne închipuim ce fel de tată putea să iasă dintr-un om ca Fiodor Pavlovici şi ce educaţie putea el să dea unui copil. Procedase, deci, exact aşa cum era de aşteptat, părăsindu-şi cu desăvârşire şi definitiv odrasla zămislită cu Adelaida Ivanovna, şi nu din ură sau dintr-un sentiment de mândrie conjugală rănită, ci pentru că uitase pur şi simplu că avea un fiu. Aşa se face că în vreme ce el împuia capul tuturor cu tânguirile lui lăcrămoase, făcând din casa lui un adevărat locaş de desfrâu. Băieţaşul, Mitea, care abia împlinise trei anişori, ajunsese să fie ocrotit de Grigori, o slugă credincioasă. Dacă acesta n-ar fi avut atunci grijă de bietul copil, în toata casa nu s-ar fi găsit cineva care să-i primenească măcar cămăşuţa. Rudele din partea mamei păreau că nici nu se sinchisesc de existenţa lui, mai ales în primul an. Bunicu-său, domnul Miusov, tatăl Adelaidei Ivanovna, încetase din viaţă; bunica, rămânând văduvă, se mutase la Moscova, unde căzuse bolnavă la pat, iar cât priveşte surorile maică-sii, se măritaseră între timp, aşa încât aproape un an de zile Mitea rămăsese în izba lui Grigori. De altfel, chiar dacă taică-său şi-ar fi amintit de el (oricum, nu se putea să nu ştie că are un copil), l-ar fi ţinut tot aşa surghiunit în izba lui Grigori, fiindcă – orice s-ar zice – băiatul ar fi fost totuşi o piedică pentru viaţa lui dezmăţată. Tocmai atunci întâmplarea făcuse să se întoarcă în ţară un văr de-al răposatei, anume Piotr Aleksandrovici Miusov, care fusese până atunci la Paris şi care mai apoi avea să plece din nou, pentru mulţi ani, în străinătate. Pe vremea la care ne referim însă, Miusov era în floarea tinereţii, un om cu totul deosebit de restul familiei, cultivat şi umblat prin lume, obişnuit cu viaţa marilor capitale, european până în vârful degetelor – şi aşa avea să rămână toată viaţa – şi, până la sfârşitul zilelor sale, un liberal de tipul celor de pe la 1840-1850. Miusov, de altfel, era în legătură cu o serie întreagă de liberali din ţară, ca şi din străinătate, oameni cu cele mai avansate idei ale epocii: îi cunoscuse personal pe Proudhon[4] şi pe Bakunin[5]; iar la bătrâneţe nu era plăcere mai mare pentru el decât să vorbească despre evenimentele petrecute în cele trei zile[6] ale revoluţiei franceze din februarie 1848, la care – după cum lăsa să se înţeleagă – ar fi luat şi el parte, luptând efectiv pe baricade. Era poate cea mai frumoasa amintire a lui din tinereţe. Ca situaţie materială, eră un om înstărit, stăpân peste o mie de suflete, aşa cum se socoteau avuţiile altădată. Avea o moşie de toată frumuseţea în împrejurimile oraşului, învecinată cu pământurile vestitei noastre mânăstiri, cu care – încă din anii tinereţii, de când intrase, adică, în posesiunea moştenirii – Piotr Aleksandrovici era în proces şi părea c-o să mai fie încă multă vreme pentru nu ştiu ce drepturi asupra pescuitului în râu sau a tăierii copacilor din pădure – nu mai ţin minte. Procesul îl deschisese numai aşa, din principiu, considerând ca pe o datorie a sa de cetăţean luminat să lupte împotriva „clericaliştilor”. Aflând totul despre Adelaida Ivanovna, de care-şi aducea foarte bine aminte, bineînţeles fiindcă o admirase cândva pentru frumuseţea ei, precum şi despre existenţa lui Mitea, Piotr Aleksandrovici se decisese să intervină, cu tot dispreţul pe care-l avea pentru Fiodor Pavlovici şi toată indignarea ce clocotea în inima lui tânără. Abia atunci avusese prilejul să-l cunoască. Piotr Aleksandrovici îi declarase din capul locului că dorea să ia copilul în grija lui să-l crească şi să-l educe. Mai târziu, Miusov va povesti – ca un lucru semnificativ pentru caracterul individului – că în momentul când îi pomenise

[4] Pierre Joseph Proudhon (1809-l865), filosof şi economist francez, ilustru reprezentant al anarhismului; i-a cunoscut personal pe Bakunin, Herzen, Lev Tolstoi. În scrierile sale, Dostoievski s-a referit adesea la el.

[5] Mihail Aleksandrovici Bakunin (1814—1876), revoluţionar rus, unul dintre fondatorii şi ideologii anarhismului şi narodnicismului, prieten cu Belinski, Herzen, Turgheniev. Dostoievski l-a întîlnit prima oară la Londra, în 1862.

[6] Acestea sunt: 22 februarie, când a început revolta poporului împotrivi aristocraţiei şi guvernului; ziua următoare cu ciocniri armate şi lupte pe baricadă; şi 24 februarie, cea a victoriei temporare a insurgenţilor, materializată în demisia guvernului Guizot, abdicarea regelui şi proclamare celei de-a Doua Republici.

despre Mitea, Fiodor Pavlovici făcuse o mutră mirată, ca şi cum nu înţelegea despre cine-i vorbă şi nici habar n-ar fi avut că la el în casa se afla un copil mic. Piotr Aleksandrovici, fireşte, putea foarte bine să exagereze, totuşi, imposibil să nu fi fost şi un grăunte de adevăr în spusele lui. Ce-i drept, lui Fiodor Pavlovici îi plăcuse totdeauna să joace teatru, intrând în pielea celor mai diverse personaje, adeseori chiar fără vreun rost, dacă nu chiar în detrimentul său, ca în cazul de mai sus, bunăoară. Ceea ce de altfel este o particularitate constatată la o serie întreagă de oameni, dintre care unii infinit superiori lui Fiodor Pavlovici. Piotr Aleksandrovici luase în serios toată treaba şi reuşise să fie numit (împreună cu Fiodor Pavlovici) tutorele copilului, căruia maică-sa îi lăsase o moşioară şi o casă în oraş. Mitea se mutase, aşadar, la unchiul său de-al doilea, Miusov, care, fiind holtei, după ce pusese la punct situaţia veniturilor sale de la moşie, se grăbise să se întoarcă la Paris, unde se stabili pentru o bună bucată de vreme. Copilul fusese încredinţat unei cucoane din Moscova, şi ea tot mătuşă de-a doua. La rândul său, Piotr Aleksandrovici, prinzând gustul vieţii în străinătate, mai ales de când cu revoluţia din februarie, a cărei amintire i se întipărise atât de adânc în suflet, încât până la sfârşitul vieţii căuta mereu prilejul să vorbească despre ea, a uitat şi el de copil. Nu trecuse mult, şi mătuşa din Moscova închisese ochii; atunci Mitea fusese luat de una dintre fiicele ei măritate. Se pare că, şi după aceea, băiatului îi fusese dat să-şi schimbe din nou – pentru a patra oară – domiciliul. Cum şi în ce împrejurări – rămâne să vă spun altă dată, cu atât mai mult cu cât vom mai avea ocazia să vorbim de primul născut al lui Fiodor Pavlovici; deocamdată mă voi mulţumi să menţionez numai unele date din biografia lui, fără de care n-aş fi în măsură să încep romanul.

În primul rând, trebuie să vă spun că Dmitri Fiodorovici era singurul copil al lui Fiodor Pavlovici care crescuse convins că are ceva avere şi că la majorat se va putea bizui pe o situaţie independentă. Altminteri, tinereţea lui fusese destul de agitată; nu apucase să-şi termine studiile şi intrase într-o şcoală militară, după care împrejurările îl aduseseră în Caucaz, unde câştigase galoane de ofiţer, se bătuse în duel şi fusese degradat, ca mai apoi să-şi recapete iarăşi gradul şi să se ţină noapte de noapte de chefuri, risipind banii în dreapta şi-n stânga. Nu primise nici o leţcaie de la taică-său decât după majorat; până atunci se mulţumise să trăiască din datorii. Pe Fiodor Pavlovici îl văzuse pentru prima oară la faţă abia după ce împlinise douăzeci şi unu de ani, atunci când sosise în oraş ca să-şi lămurească situaţia materială. Pe cât se pare, nu putu să-l înghită pe taică-său din primul moment; de altfel, nici nu zăbovise prea mult în casa părintească, grăbindu-se să-şi ia tălpăşiţa îndată ce apucase să-i stoarcă bătrânului o sumă oarecare de bani împreună cu promisiunea că-i va trimite regulat veniturile moşiei, în privinţa căreia nu izbutise să afle nimic (ceea ce este semnificativ), nici ce valoare are, nici la cât se ridică rentele respective. Taică-său, în schimb, văzuse imediat, de la prima lor întâlnire (şi este un lucru care trebuie reţinut), că Mitea habar nu avea ce avere îi rămăsese, socotind-o mult mai mare decât era în realitate. Şi se bucurase să constate asta, fiindcă bătrânul avea planurile lui. Dându-şi seama că băiatul este fluşturatic, o fire nerăbdătoare, impulsivă, pătimaşă, un chefliu căruia putea foarte uşor să-i închidă gura – fie chiar numai pentru câtăva vreme – dacă-i dădea ceva parale, nu pregetase să exploateze situaţia, căutând să scape de el cu sume derizorii, pe care i le trimitea din când în când. În cele din urmă – adică la vreo patru ani după ce descinsese pentru prima oară în orăşelul nostru – Mitea, pierzându-şi răbdarea sosise din nou în localitate, de astă dată hotărât să încheie toate socotelile cu taică-său. Şi care nu-i fu mirarea când i se spuse lămurit că nu mai avea nici un sfanţ, că, de altminteri, ar fi şi greu să se facă un calcul exact, deoarece sumele pe care le primise depăşiseră de mult valoarea în bani a moşiei – dacă nu cumva chiar îi rămăsese dator lui Fiodor Pavlovici – că după cutare şi cutare tranzacţie, pe care o încheiase la data cutare şi cutare, nu mai avea dreptul să ceară nimic şi aşa mai departe. Uluit, tânărul bănui că fusese tras pe sfoară, că aici trebuie să fie un dedesubt cam dubios, îşi ieşise din fire şi mult nu mai lipsise ca să-şi piardă minţile. Toate acestea, fireşte, contribuiseră la declanşarea catastrofei, care va constitui obiectul primului nostru roman cu caracter introductiv sau, mai bine zis, cadrul său. Dar mai înainte mă simt dator să spun câteva cuvinte şi despre ceilalţi doi fii ai lui Fiodor Pavlovici, fraţii lui Mitea, şi să arăt de unde venea fiecare.

III - CEA DE-A DOUA CĂSĂTORIE ŞI ODRASLELE RESPECTIVE

Foarte curând după ce se descotorosise de Mitea – care avea pe atunci patru ani – Fiodor Pavlovici se însurase pentru a doua oară. De astă dată căsnicia ţinuse opt ani încheiaţi.

A doua soţie era, tot aşa, o fată tânără de tot, Sofia Ivanovna, din altă gubernie, unde se întâmplase ca Fiodor Pavlovici să meargă o dată împreună cu un ovreiaş cu care făcea unele mici afaceri. Uşuratic, beţiv şi zurbagiu cum era, Fiodor Pavlovici nu neglijase totuşi niciodată să-şi plaseze cât mai bine capitalul şi să-şi aranjeze în chipul cel mai fericit pentru el afacerile, care de cele mai multe ori nu erau tocmai curate. Sofia Ivanovna provenea dintre „orfane” – era fiica unui obscur diacon, şi rămăsese de mică singură pe lume. Fata fusese crescută în casa îmbelşugată a tutoarei sale, văduva generalului Vorohov, o bătrână de neam mare, care o luase sub aripa ei ocrotitoare şi care o tiraniza. Nu cunosc prea multe amănunte, dar am auzit că într-o bună zi Sofia Ivanovna, bună, blânda şi supusă din fire, fusese surprinsă în cămară tocmai când încerca să-şi lege de gât ştreangul, pe care-l agăţase de o grindă, într-un moment de disperare, sătulă de tirania, toanele şi cicălelile de fiece clipă ale bătrânei, care, fără să fie un suflet rău, neavând ce face toată ziua, ajunsese un adevărat despot. Fiodor Pavlovici se dusese să ceară mâna protejatei, dar generăleasa, după ce luase informaţii asupra lui, îl dăduse pur şi simplu pe uşă afară. Folosind din nou mijlocul pe care-l mai folosise o dată, pretendentul îi propuse atunci fetei să fugă de acasă. Şi poate că Sofia Ivanovna nu i-ar fi dat ascultare, dacă ar fi aflat la timpul potrivit unele amănunte din viaţa lui. Din păcate însă, locuia în altă gubernie, şi apoi, ce putea să priceapă o copilă de şaisprezece ani, care ştia doar un singur lucru: că orişice s-ar întâmpla, ar fi fost mai bine pentru ea decât să mai rămână o clipă în casa protectoarei sale. Aşa că, sărăcuţa, preferase s-o înlocuiască pe protectoare cu un protector. De astă dată, Fiodor Pavlovici nu căpătă nici un ban zestre, fiindcă generăleasa, mâniată foc, nu voise să-i dea nimic fetei, ba îi mai şi blestemase pe amândoi; ca să fim drepţi, trebuie să spunem că nici el nu se gândise la zestre, fiind ispitit de frumuseţea neasemuită a copilei şi mai ales de inocenţa ei. Libertinul acesta, care toată viaţa nu fusese atras decât de nurii celor mai vulgare femei, rămăsese în extaz în faţa purităţii ei sufleteşti. „Când i-am văzut ochişorii aceia nevinovaţi, parcă mi s-a înfipt un cuţit în inimă”, avea să povestească el mai târziu, cu rânjetul lui odios. Unui om ca el însă, corupt până în măduva oaselor, până şi candoarea nu era în stare să-i trezească decât cele mai josnice pofte. Cum nu primise nici o para zestre, ceea ce era, aşa zicând, un „păcat” de care nevastă-sa se făcuse vinovată în ochii lui – şi profitând de faptul c-o scăpase, chipurile, „din ştreang”, şi mai ales de neobişnuita ei blândeţe şi umilinţă – Fiodor Pavlovici găsi foarte firesc să nu ţină prea mult seama de ea, şi din primele zile chiar nu se sfii să calce în picioare cel mai elementar respect conjugal. La el în casă, sub ochii tinerei soţii, se adunau tot soiul de lepădături şi se dezlănţuiau adevărate orgii. Ca o trăsătură caracteristică, trebuie să menţionez faptul că Grigori, rândaşul, un om cumsecade, altminteri destul de mărginit, încăpăţânat şi morocănos, care o urâse de moarte pe prima lui stăpână, Adelaida Ivanovna, de astă dată trecuse cu totul de partea noii soţii, luându-i mereu apărarea şi certându-se din pricina ei cu Fiodor Pavlovici, aşa cum nu şi-ar fi permis nici o slugă. Într-o bună zi pusese chiar cu de la sine putere capăt unei petreceri şi dăduse cu de-a sila pe uşă afară toate muieruştele. După câţiva ani, sărmana Sofia Ivanovna, silită de mică să îndure tirania cuiva, căpătase o boală de nervi, destul de frecventă printre femeile din popor, despre care lumea zice că sunt „apucate”. Bolnava, chinuită adesea de nişte cumplite crize de isterie, ajungea uneori să-şi iasă din minţi. Cu toate astea, adusese pe lume doi feciori, Ivan şi Aleksei, cel dintâi născut chiar în primul an de căsnicie, cel de-al doilea – trei ani mai târziu. La moartea ei, Aleksei abia dacă împlinise trei anişori; oricât ar părea de ciudat însă, băiatul îşi aducea aminte de maică-sa, bineînţeles numai aşa, ca prin vis. După ce Sofia Ivanovna închisese ochii pe vecie, băieţii ei împărtăşiseră soarta primului născut al lui Fiodor Pavlovici, Mitea; fuseseră adică părăsiţi cu desăvârşire de tatăl lor, care nici habar n-avea de ei, ajungând la rându-le să se aciueze tot în izba rândaşului Grigori. Acolo îi găsise tiranica generăleasă, binefăcătoarea care o crescuse pe mama lor. Aşadar, bătrâna mai trăia încă, şi în cei opt ani de căsnicie ai Sofiei Ivanovna nu reuşise să uite jignirea pe care o suferise. În tot acest timp primise pe sub mână informaţii foarte precise asupra vieţii pe care „Sophie” a ei era silită s-o ducă şi aflând că biata era bolnavă şi trăia mai rău ca în iad, declarase de vreo

două-trei ori în auzul protejatelor sale: „Aşa-i trebuie, a pedepsit-o Dumnezeu pentru că n-a ştiut să fie recunoscătoare”.

Exact la trei luni după moartea Sofiei Ivanovna, generăleasa descinsese pe nepusă masă la noi în oraş, ducându-se glonţ la Fiodor Pavlovici. Nu zăbovise mai mult de o jumătate de oră în localitate, dar acest răstimp fusese destul de bogat în evenimente. Era pe înserat. Fiodor Pavlovici, cu care generăleasa nu mai dăduse ochii de opt ani încheiaţi, ieşise s-o întâmpine umblând pe două cărări. Lumea vorbeşte că, fără să sufle o vorbă, cum îl văzu înaintea ei, bătrâna i-ar fi tras două perechi de palme de răsunase curtea şi, înşfăcându-l de ciuful din frunte, l-ar fi zgâlţâit de vreo trei ori, apoi, tot aşa, fără un cuvânt, o pornise întins spre cocioaba unde se aflau copii. Văzându-i în ce hal erau, murdari ca vai de ei şi neprimeniţi, îi mai arse o palmă şi lui Grigori, punându-i în vedere c-o să-i ia cu dânsa; îi scosese apoi afară aşa cum îi găsise, îi înfăşurase într-o pătură pe amândoi şi, urcându-i în trăsură, plecase înapoi, acasă. Grigori, ca o slugă supusă ce era, înghiţise palma fără să crâcnească şi fără să-şi îngăduie vreo obrăznicie, dimpotrivă, o petrecuse pe bătrâna până la caretă şi, aplecându-se până la pământ, o asigurase cu gravitate că „Dumnezeu are s-o răsplătească pentru bieţii orfani”. „Degeaba, că tot dobitoc eşti!” îi strigase generăleasa la plecare. Înţelegând, în sfârşit ce se întâmplase, Fiodor Pavlovici chibzuise că, de fapt situaţia nu putea decât să-i convină, drept care mai apoi, când i se ceruse să declare formal că într-adevăr consimte să încredinţeze generălesei creşterea copiilor, nu făcuse nici obiecţie. Cât despre cele două palme încasate, o bună bucată de vreme umblase încolo şi încoace prin oraş, povestind orişicui cum se întâmplase toată tărăşenia.

Întâmplarea făcuse ca generăleasa să moară după puţin timp, nu însă înainte de a fi lăsat prin testament câte o mie de ruble fiecăruia dintre băieţi, „pentru creşterea lor, bani de care să se folosească numai ei, în aşa fel ca sa ajungă până la majorat, fiindcă şi aşa e o pomană prea mare pentru nişte copii ca ei, iar dacă doreşte cineva să facă mai mult, n-are decât să deschidă punga” etc, etc. Eu, personal, n-am citit testamentul, dar am auzit că, într-adevăr, cuprindea unele dispoziţii curioase cam în genul acesta, sau în orice caz ceva destul de original formulat. Principalul moştenitor al bătrânei era un om de vază, mareşalul nobilimii din gubernia respectivă, Efim Petrovici Polenov. Acesta căutase, fireşte, să ia legătura cu Fiodor Pavlovici, însă, dându-şi seama din capul locului că nu va reuşi să scoată de la el nici o leţcaie pentru creşterea copiilor (deşi în asemenea ocazii Fiodor Pavlovici nu răspundea niciodată cu un refuz categoric, mulţumindu-se doar să tărăgăneze lucrurile şi la fiecare nouă amânare învăluind totul într-o peltea sentimentală), se ocupase personal de soarta lor şi ajunsese să se ataşeze mai ales de cel mai mic, Aleksei, care fusese ani de zile găzduit chiar în sânul familiei mareşalului. ţin să atrag de la început atenţia cititorului asupra acestei împrejurări. Se poate spune, aşadar, că dacă cei doi tineri datorau cuiva recunoştinţă pentru creşterea şi învăţătura primită, acesta era Efim Petrovici, un om de o mare nobleţe sufletească şi de o rară bunătate. Mareşalul nu numai că nu se atinsese de mia de ruble lăsată prin testament de bătrâna, dar avusese grijă s-o mai şi sporească, aşa încât la majorat, calculând dobânzile respective, fiecare dintre băieţi avea un capital de câte două mii de ruble; de crescut, îi crescuse pe socoteala lui, cheltuind bineînţeles mai mult de o mie de ruble pentru fiecare în parte. Despre copilăria şi adolescenţa acestor băieţi n-am să vorbesc prea mult, mărginindu-mă să menţionez numai unele împrejurări mai importante. Despre cel mai mare dintre ei, Ivan, nu pot spune, de altfel, decât că fusese un copil ursuz, taciturn, care, fără să fie timid, de la vârsta de zece ani îşi dădea foarte bine seama că era crescut de nişte oameni străini, trăind din milă lor, că avea un tată de care ţi-era ruşine să vorbeşti şi aşa mai departe. De mic, adică foarte curând după ce fusese primit în sânul familiei Polenov – cel puţin aşa se povestea mai târziu – se văzuse că băiatul era excepţional de înzestrat din fire şi avea o aplicaţie deosebită pentru învăţătură. N-aş putea să spun exact cum s-au petrecut lucrurile, dar la treisprezece ani Ivan părăsise căminul protectorului său pentru a pleca la Moscova ca să urmeze liceul, fiind dat în seama unui ilustru pedagog cu multă experienţă, prieten din copilărie cu Efim Petrovici. Amintindu-şi mai apoi de toate acestea, Ivan mărturisea că îi datora foarte mult lui Polenov, care avea „pasiunea faptelor bune” şi pe care-l încântase ideea că un băiat cu asemenea geniale aptitudini avea să încapă pe manile unui pedagog genial. De altminteri, nici protectorul său şi nici genialul pedagog nu mai erau în viaţă în momentul când tânărul nostru isprăvise liceul şi păşise pragul universităţii. Cum, din păcate, Efim Petrovici nu

apucase să ia măsurile necesare înainte de a fi închis ochii, plata sumei lăsate prin testament de generăleasa cea tiranică – sumă care între timp, datorită dobânzilor, se dublase – fusese întârziată de o serie întreagă de formalităţi şi tergiversări inerente, aşa că în primii doi ani de facultate tânărul se descurcase destul de greu, fiind silit să se întreţină singur şi să şi înveţe în acelaşi timp. Trebuie să menţionăm că nici nu încercase măcar să-i scrie tatălui său, poate din mândrie şi dispreţ, poate dintr-un calcul rece şi sănătos, fiind convins că n-o să ajungă la nici un rezultat. Indiferent de motivele rezervei sale, fapt este că Ivan nu se pierduse cu firea şi, după ce dăduse un timp meditaţii cu douăzeci de copeici ora, căpătase în cele din urmă de lucru prin diferite redacţii de ziare, unde se prezenta cu câte un articolaş de zece rânduri însăilat pe marginea unor fapte diverse, semnând „Un martor ocular”. Se zice că aceste articolaşe erau fără excepţie atât de interesante şi scrise cu atâta vervă, încât avuseseră totdeauna succes. Aşa se face că Ivan Fiodorovici reuşise încă de pe atunci să-şi dovedească într-un mod evident superioritatea practică şi intelectuală faţă de toată acea pletoră a tineretului nostru studios de ambele sexe, a nefericiţilor în permanentă luptă cu mizeria, care băteau zi de zi pragurile ziarelor şi revistelor din capitală, incapabili să găsească un mijloc mai fericit de a-şi câştiga existenţa decât făcând traduceri şi prelucrări din limba franceză. Luând astfel contact cu redacţiile, Ivan Fiodorovici menţinuse mai departe legătura cu ele, iar în ultimii ani de facultate începuse să publice o serie de cronici de specialitate scrise cu talent, ajungând să-şi creeze oarecare faimă în cercurile literare. Numele lui însă fusese într-adevăr remarcat şi reţinut de un număr mai mare de cititori abia în ultimul an, şi în chip cu totul surprinzător. E un caz care merită să fie menţionat. Terminând studiile universitare, Ivan, care îşi pusese în gând să plece cu cele două mii de ruble în străinătate, publicase într-una dintre revistele de prestigiu un articol destul de curios, care făcuse oarecare vâlvă, şi nu numai în rândurile specialiştilor, lucru cu atât mai ciudat cu cât subiectul atacat era cu totul străin de preocupările lui – Ivan studiase ştiinţele naturii, or articolul trata o problemă la ordinea zilei în momentul acela, şi anume: reforma jurisdicţiei bisericeşti. După ce analiza părerile îndeobşte cunoscute, autorul sfârşea prin a-şi da în vileag propria lui opinie. Dar ceea ce atrăgea îndeosebi luarea-aminte erau tonul în care fusese scris articolul şi concluzia lui neprevăzută. Citindu-l, mulţi dintre aceia care susţineau extinderea puterii bisericeşti crezuseră că autorul apăra punctul lor de vedere; în acelaşi timp însă, el fusese aplaudat nu numai de adepţii laicizării unora dintre instituţiile clericale, dar chiar şi de atei. Până la urmă, se găsiră câţiva deştepţi care să decreteze că în fond articolul cu pricina nu era decât o mistificare, un caraghioslâc. Am socotit totuşi cu cale să-l pomenesc, deoarece, la un moment dat, ajunsese să fie cunoscut chiar şi în vestita noastră mânăstire. Şi cum aici toată lumea se interesa în cel mai înalt grad de reformă, articolul prilejuise o adâncă nedumerire. Interesul sporise când se aflase numele autorului, care se dovedise a fi concetăţean de-al nostru, feciorul „ăluia, ştii cine, al lui Fiodor Pavlovici”. Şi tocmai atunci se întâmplase să sosească şi cel în cauză la noi în oraş.

Îmi amintesc că de la început m-am întrebat cu o uşoara strângere de inimă pentru ce venise oare Ivan Fiodorovici, şi trebuie să mărturisesc că multă vreme n-am reuşit să înţeleg motivul ce-l îndemnase să facă acest pas fatal, punctul de plecare al unei serii întregi de întâmplări dezastruoase. În primul rând mi se părea curios că un tânăr atât de instruit, de mândru şi, în aparenţă, atât de rezervat fusese în stare să treacă pragul unei case al cărei stăpân ducea o viaţă atât de odioasă, venind să-şi vadă tatăl, care niciodată nu voise să ştie de el, ba mai mult chiar, uitase cu desăvârşire că există pe lume şi nici măcar nu recunoştea c-ar fi băiatul lui şi care, deşi în ruptul capului nu i-ar fi dat o leţcaie, toată viaţa stătuse cu frica în sân că într-o bună zi feciorii săi Ivan şi Aleksei îl vor sili să le dea bani. Şi iată că, totuşi, tânărul sosise în oraş şi acceptase să locuiască în casa unui părinte de teapa lui Fiodor Pavlovici, ba încă stătuse acolo o lună sau două, împăcându-se de minune cu el. Şi nu numai eu m-am mirat de lucrul acesta. Piotr Aleksandrovici Miusov, rudă de-ă şaptea spiţă cu Fiodor Pavlovici după soţia dintâi, despre care am avut prilejul să vorbesc mai înainte şi care sosise de curând de la Paris – unde se stabilise definitiv – să-şi vadă moşia de lângă oraşul nostru, se arăta şi mai uimit decât alţii. Mi-aduc aminte că, odată, după ce-l cunoscuse personal pe tânărul nostru, care-i făcuse o deosebită impresie şi cu care discuta uneori în contradictoriu, invidiindu-l într-ascuns pentru cultura lui, spusese: „Ivan e un om atât de mândru, capabil oricând să-şi câştige singur existenţa, în

plus are şi ceva parale cu care ar putea să plece în străinătate: atunci ce caută aici? E limpede ca lumina zilei că n-a venit după bani, cu atât mai mult cu cât tată-său în nici un caz nu i-ar da un sfanţ. Nu-i place să bea şi nici nu este ceea ce se cheamă un desfrânat. Cum se face atunci că se înţelege atât de bine cu bătrânul, încât Fiodor Pavlovici nu mai poate să trăiască fără el?" Aşa şi era: Ivan exercita o vădită influenţă asupra tatălui său, care uneori chiar se îndupleca să-l asculte, deşi era încăpăţânat din fire, încăpăţânat şi abraş; ba de la o vreme începuse parcă să se poarte mai frumos...

Aflase mai apoi că unul dintre motivele pentru care venise aici fusese şi faptul că fratele lui mai mare, Dmitri Fiodorovici, îl rugase să se ocupe de interesele lui. Cei doi fraţi nu avuseseră încă ocazia să se vadă la faţă până acum, când se întâlniseră aici, în oraş, deşi erau mai de mult în corespondenţă, întreţinând un schimb de scrisori prilejuit de o anumită împrejurare deosebit de importantă mai ales pentru Dmitri Fiodorovici. Despre toate acestea însă, cititorul va fi informat mai pe larg la momentul oportun. Totuşi, chiar după ce îmi fusese dat să cunosc împrejurarea aceea excepţională, Ivan Fiodorovici rămăsese mai departe o enigmă pentru mine, iar venirea lui – tot atât de inexplicabilă.

Trebuie să adaug că în momentul acela Ivan părea să fie un fel de mediator şi că, probabil, voia să determine o împăcare între tatăl şi fratele lui mai mare, Dmitri, aceştia fiind certaţi la cuţite; mai mult chiar, fiul îl dăduse în judecată pe bătrân.

Acest mic grup familial avea pentru întâia oară ocazia să se reunească, iar unii dintre membrii lui se vedeau acum pentru prima dată în viaţă. Aleksei Fiodorovici, cel mai mic dintre fraţi, era singurul care venise de mai bine de un an în urbea noastră. Din păcate însă, îmi vine cam greu să vorbesc despre el în această parte introductivă, înainte de a fi apucat să-l aduc pe scenă în cuprinsul romanului; mă văd, totuşi, obligat să-i închin şi lui câteva rânduri aici, cel puţin ca să lămuresc o anumită particularitate, fiindcă trebuie să vă spun din capul locului că eroul meu vi se va înfăţişa îmbrăcat în rasa călugărească. Da, Aleksei Fiodorovici îşi făcea de un an de zile ucenicia în mânăstirea noastră şi părea decis să se claustreze pe viaţă între zidurile ei.

IV - CEL DE-AL TREILEA FIU, ALIOŞA

Pe vremea aceea, Alioşa abia împlinise douăzeci de ani (Ivan avea douăzeci şi trei, iar Dmitri – douăzeci şi şapte). De la bun început mă simt dator să vă spun că nu era nicidecum un fanatic, nici măcar – cel puţin aşa îmi făcea impresia – un mistic. Prefer chiar să va împărtăşesc de la început părerea pe care o aveam despre el. Alioşa, în sufletul căruia încolţise de timpuriu dragostea faţă de semenii lui, se hotărâse să ia calea mănăstirii, singura cale ce-i captivase imaginaţia, oferind inimii sale zbuciumate un ideal, acela de a ieşi din bezna răutăţii lumeşti la lumina iubirii. Mijlocul acesta exercitase o influenţă cu atât mai adâncă asupra lui cu cât aici întâmplarea îi scosese înainte un om extraordinar – aşa cum îl vedea el pe atunci – schivnicul nostru, părintele Zosima, despre care toată lumea vorbea. Tânărul se apropiase de el cu toată ardoarea unei prime iubiri ce clocotea în inima lui înflăcărată. E un lucru pe care fără îndoială nu-l pot nega, şi anume, fapul că Alioşa era un copil ciudat şi că această particularitate a lui s-a manifestat, ca să zic aşa, chiar din faşă. Spuneam mai înainte că deşi la moartea maică-sii n-avea mai mult de trei anişori, în sufletul lui se păstrase nealterată amintirea chipului, a mângâierilor ei. „O văd parcă aievea în faţa ochilor", spunea băiatul. Sunt amintiri care se păstrează (aşa cum prea bine se ştie) chiar de la o vârstă mai fragedă, bunăoară de la doi ani, amintiri ce apar ca nişte licăre în noapte, ca un fragment luminos dintr-un tablou de vaste proporţii, singurul care a rămas intact, în timp ce restul s-a şters, a dispărut cu desăvârşire. La fel se întâmplase şi cu Alioşa; memoria lui nu înregistrase decât o înserare tihnită de vară, fereastra deschisă, razele soarelui, ce pătrundeau pieziş în odaie (mai ales razele acelea piezişe), icoana din colţ, sub care ardea o candelă, şi mama lui în genunchi, cu faţa scăldată în lacrimi, ţipând isteric. Îl strângea în braţe frenetic şi implora Născătoarea să aibă grijă de el, întinzând mâinile în care ţinea copilul spre icoană, ca şi cum ar fi vrut să-l pună sub ocrotirea ei. Apoi dădaca dând buzna în odaie şi îngrozită, smulgându-i-l din braţe. Ce spectacol! Chipul maică-sii i-a rămas adânc întipărit în minte, aşa cum i văzuse în clipa aceea, pătimaş, aproape dement, dar de negrăită frumuseţe, cel puţin aşa i se păruse

atunci. Nu-i plăcea să vorbească însă niciodată despre aceste amintiri. În copilărie, ca şi mai apoi, în adolescenţa, Alioşa nu fusese prea expansiv şi nici prea vorbăreţ, dar nu din neîncredere sau din sfiiciune, ori pentru că ar fi fost ursuz şi sălbatic din fire; dimpotrivă, lipsa lui de expansivitate avea cu totul altă cauză; tânărul era în permanenţă stăpânit de o frământare lăuntrică, un sentiment cu totul personal, care nu avea nici o legătură cu nimeni, dar era atât de copleşitor, încât ajungea să uite cu desăvârşire de existenţa celor din jur. Şi totuşi, lui Alioşa îi erau dragi oamenii; toată viaţa lui avea să păstreze o încredere oarbă în ei, fără ca pentru asta să-l fi socotit cineva vreodată prost sau naiv. În felul lui de fi (atât în copilărie, cât şi mai apoi, de-a lungul existenţei sale) era ceva care te făcea să-ţi dai seama, să fii chiar sigur, că nu voia să judece pe nimeni şi că în nici un caz nu şi-ar fi acordat dreptul de a condamna; ba mai mult: nici n-ar fi fost în stare să condamne ceva. Ai fi zis chiar că admitea fără să cârtească orice josnicie, deşi adesea se simţea cuprins de o tristeţe amară. Mai mult: ajunsese atât de departe, încât nimeni pe lume n-ar fi izbutit să-i stârnească mirarea sau să-l înspăimânte, şi asta încă din cea mai fragedă copilărie. Aşadar, când se pomenise dintr-o dată în mijlocul acelui locaş al desfrâului, aşa cum pe drept cuvânt putea fi numit, tânărul acesta pudic şi cast, în vârstă de numai douăzeci de ani, se mulţumea doar să se depărteze fără o vorbă atunci când ochii săi refuzau să mai privească dezmăţul în care se bălăcea taică-său, dar niciodată nu-şi dispreţuise părintele, nici nu-l condamnase cumva. Fiodor Pavlovici, care în tinereţe fusese linge-blide şi era deci deosebit de sensibil la orice i-ar fi putut răni amorul propriu, la început se uitase la Alioşa pe sub sprâncene, bănuitor („de ce-o fi stând aşa, mereu tăcut? înseamnă că sunt o mulţime de lucruri pe care le osândeşte în sinea lui”, îşi zicea el), ca foarte curând după aceea, la vreo doua săptămâni, să nu-l mai slăbească o clipă, îmbrăţişându-l şi sărutându-l mereu, ce-i drept, cu o duioşie de beţiv, în momentele de efuziune când băuse un pahar mai mult, dar în acelaşi timp şi cu o dragoste vădită, sincera, adâncă, aşa cum nu fusese în stare, probabil, să iubească pe nimeni până atunci.

De altfel, era destul ca Alioşa să apară undeva, ca toată lumea să-l îndrăgească. În casa binefăcătorului său, Efim Petrovici Polenov, care-l crescuse, reuşise să-i cucerească pe toţi, încât puteai foarte bine să crezi că făcea parte chiar din familie. Şi totuşi, atunci când intrase acolo în casă, Alioşa era la o vârstă când nu te puteai aştepta din partea unui copil să recurgă în chip premeditat la viclenie sau la cine ştie ce artificii ori linguşiri servile numai ca să placă şi să fie iubit. Darul de a câştiga dragostea celorlalţi era ceva înnăscut la el, făcea parte – cum s-ar zice – din însăşi firea lui spontană şi lipsită de prefăcătorie. La fel i se întâmplase şi la şcoală, deşi ai fi crezut mai curând că se număra printre copiii care stârnesc îndeobşte suspiciunea, dacă nu chiar ura colegilor de clasă ajungând în cele din urmă calul lor de bătaie. De multe ori, bunăoară, cădea pe gânduri şi parcă se închidea în sine. De mic îi plăcea să se ascundă în câte un ungher şi să citească, şi totuşi, colegii lui îl priveau cu atâta drag, încât din primul moment şi până la sfârşit, atâta timp cât urmase şcoala, se putea spune cu drept cuvânt că Alioşa fusese favoritul clasei. Nu era nici exuberant şi nici prea zburdalnic de felul lui, dar îţi dădeai seama numaidecât că nu era nici ursuz; dimpotrivă, avea o fire senină, egală, fără toane. Nu se simţise niciodată îndemnat să-şi dea aere. Poate tocmai de aceea niciodată nu se temuse de nimeni, şi cu toate acestea băieţii vedeau foarte bine că nu-şi făcea nici o fală din tăria lui de caracter, ba le venea chiar să creadă că nici habar n-avea c-ar fi curajos şi că nu ştia ce înseamnă frica. Uita pe loc orice jignire i s-ar fi adus. Nu trecea nici un ceas, şi era gata să stea iarăşi de vorbă, sau chiar să-i adreseze el însuşi cuvânt celui care-l jignise, senin şi cu inima deschisă, ca şi cum nu s-ar fi întâmplat nimic, fără a se preface cumva c-ar fi avut numai aşa, un moment de uitare, sau că intenţionat ar fi căutat să treacă peste ofensa ce i se adusese; dimpotrivă, se purta aşa ca şi cum n-ar fi avut nici un motiv să fie supărat ceea ce nu putea decât să-i câştige definitiv simpatia copiilor, făcându-i să fie trup şi suflet cu el. Era totuşi ceva în felul său de a fi care-i ispitea mereu pe colegi, încă din primele clase de liceu şi până mai apoi, în cursul superior, să-l dea în tărbacă, fără nici un pic de răutate însă, ci numai aşa, ca să se distreze puţin pe socoteala lui. Nu putea suporta să audă anumite cuvinte sau discutându-se într-un anumit fel despre femei. Din nefericire, acele cuvinte şi discuţii „speciale” sunt o meteahnă cu neputinţa de stârpit în şcolile noastre. Nevinovaţi în sufletul lor şi cu inima curată, băieţii – nişte copii în fond – simt o deosebită plăcere să spună în clasă, uneori chiar în gura mare, unele lucruri şi să descrie anumite

scene despre care până şi soldaţii se sfiesc să vorbească în tot momentul; mai mult chiar, soldaţii nu înţeleg sau poate nici nu cunosc o bună parte din lucrurile pe care le ştiu la o vârstă destul de fragedă copiii din înalta noastră societate sau din familiile de intelectuali. Mă îndoiesc că în cazul acesta ar putea fi vorba de o aplecare spre desfrâu sau de imoralitate, nici măcar de un veritabil cinism, de ceva vicios, adânc înrădăcinat; există însă un cinism superficial, pe care copiii îl consideră de multe ori ca pe un rafinament subtil, un fel de act de bravură care merită să fie imitat. Văzând că „Alioşka Karamazov” îşi astupa urechile de câte ori se pomenea „despre asta”, băieţii se strângeau buluc în jurul lui, silindu-l să-şi ia mâinile de la urechi şi strigându-i în faţă tot felul de cuvinte obscene. Alioşa se zvârcolea, căutând să se smulgă din mâinile lor, se trântea pe jos şi nu ştia ce să mai facă pentru a scăpa de ei; suporta însă în tăcere toate umilinţele, fără să crâcnească măcar, fără să le adreseze o singură insultă. Până la urmă, copiii se îndurau să-l lase în pace şi nu-l mai sâcâiau tot timpul spunându-i „fetiţă”, ba chiar se uitau la el cu un fel de compătimire. Trebuie să mai adăugăm că în toate clasele, fără să fi fost vreodată premiant, se numărase totdeauna printre cei mai buni elevi.

După moartea lui Efim Petrovici, Alioşa urmase încă doi ani la liceul din capitala guberniei. Curând după ce Polenov îşi dăduse obştescul sfârşit, soţia lui, nemângâiată, plecase pentru mai multă vreme în Italia împreună cu toată familia, alcătuită aproape exclusiv din femei, iar Alioşa rămăsese să fie găzduit mai departe de două cucoane, rude mai îndepărtate de-ale lui Efim Petrovici; cum însă şi în ce condiţii ajunsese să se mute acolo, habar n-avea.

Ceea ce era iarăşi o trăsătură caracteristică pentru el, niciodată Alioşa nu părea curios să ştie pe a cui socoteală, trăia. În privinţa asta era diametral opus fratelui său Ivan Fiodorovici, care înfruntase mizeria în primii doi ani de facultate muncind ca să se întreţină singur şi care de mic copil simţise cât e de amară pâinea pe care o mânca în casa protectorului său. Nu trebuie să judecăm însă cu prea mare severitate nici această trăsătură de caracter, de vreme ce oricine avea prilejul să-l cunoască putea să-şi dea seama cu uşurinţă că Alioşa făcea parte dintre oamenii, aş putea spune, naivi din fire, care, dacă le-ar fi picat cumva din senin cine ştie ce avere, n-ar fi pregetat s-o cedeze cu prima ocazie, fie pentru vreo operă de binefacere, fie chiar vreunui şarlatan iscusit, dacă acesta l-ar fi solicitat. În general, n-aş greşi afirmând că nu cunoştea valoarea banului, nu în sens literal, bineînţeles. Când căpăta bani de buzunar, deşi lui nici prin gând nu i-ar fi trecut să-i ceară, se întâmpla uneori să-i păstreze şi câteva săptămâni, neavând ce face cu ei, dacă nu cumva îi risipea cât ai bate din palme. Piotr Aleksandrovici Miusov, care era foarte susceptibil în chestiuni de bani şi de onestitate burgheză, după ce-l ţinuse sub observaţie o bucată de vreme, îşi formulase părerea asupra lui în felul următor: „Cred că e singurul om din lume care, lăsat de capul lui, fără o leţcaie, în mijlocul unui oraş necunoscut, cu un milion de locuitori, nu s-ar prăpădi, n-ar muri nici de foame, nici de frig, fiindcă orişicând o să se găsească cineva să-i dea de mâncare şi un adăpost, şi chiar dacă, să zicem, s-ar întâmpla să nu găsească pe nimeni, sunt convins că s-ar descurc foarte uşor şi aşa, singur, fără să se umilească şi fără să cad pe capul celui care l-ar primi în casă; dimpotrivă, aş putea spune chiar c-ar fi o adevărată fericire pentru acesta să-l adăpostească”.

Alioşa nu apucase să-şi termine studiile secundare; mai avea un an, când, într-o bună zi, veni să le anunţe aşa, tam-nisam, pe gazde că vrea să plece acasă, fiindcă are de lămurit cu taică-său ceva care-l frământa. Cucoanele se arătară grozav de mâhnite că le părăseşte, ba la început se ţinură morţiş de el să nu se ducă. Şi cum drumul nu costa cine ştie ce, nu-l lăsară să-şi amaneteze ceasul pe care-l primise în dar de la familia protectorului său în ajunul plecării în străinătate, ba îi mai dădură şi bani, mai mulţi chiar decât îi trebuiau, înzestrându-l pe deasupra şi cu haine şi lenjerie. Alioşa însă le restituise jumătate din sumă, spunându-le că vrea să călătorească neapărat cu clasa a treia. O dată sosit la noi în orăşel, când taică-său începuse să-l descoasă de ce nu avusese răbdare să termine mai întâi şcoala apoi să vină acasă, Alioşa căzuse pe gânduri, fără să-i răspundă nimic. Curând se aflase că se interesa de mormântul maică-sii. Pentru asta chiar şi venise, mărturisise el, ca să vadă unde-i îngropată. Nu cred să fi fost însă singurul motiv care-l determinase să se întoarcă. Mai curând aş crede că nu ştia nici el prea bine pentru ce se înapoiase şi că n-ar fi fost cu nici un chip în stare să explice cuiva ce pornire se trezise în sufletul lui, purtându-i paşii spre un drum nou, necunoscut, dar pe care din momentul acela nu-l mai putea ocoli.

Fiodor Pavlovici nu se pricepu să-i arate unde era înmormântată cea de-a doua soţie a sa pentru simplul motiv că nu mai dăduse niciodată pe la cimitir după ce sicriul fusese coborât în groapă, şi, cum trecuse cam mult de atunci, uitase cu desăvârşire unde se afla.

Şi acum, câteva cuvinte despre Fiodor Pavlovici. El dispăruse o bună bucată de vreme de la noi din oraş. Cam la vreo doi-trei ani după moartea celei de-a doua soţii, plecase în sudul Rusiei, ca să poposească, în cele din urmă, la Odesa, unde se statornicise pentru câţiva ani. Acolo făcuse cunoştinţă din primul moment, după cum zicea el, „cu o mulţime de ovrei, ovreiaşi, ovreicuţi, ovreiori”, ca pâna la urmă să ajungă prieten la cataramă nu numai cu gheşeftarii, „ci şi cu evreii”. Şi, după toate probabilităţile, în perioada aceasta se dezvoltase iscusinţa lui de a stoarce bani şi din piatră seacă şi de a strânge parale. Abia cu vreo trei ani înainte de venirea lui Alioşa se înapoiase în oraşul nostru, de astă dată definitiv. Prietenii lui de odinioară îl găseau puţin cam ramolit, deşi nu atinsese încă pragul bătrâneţii. Nu se putea spune nici c-ar fi fost mai omenos acum decât în tinereţe, dimpotrivă, era parcă şi mai arogant. Aşa, de pildă, bufonul de ieri simţea un fel de cinică satisfacţie să-i pună pe alţii să îmbrace costumul de măscărici. Toată viaţa îi plăcuse să-şi facă de cap cu femeile, dar acum ajunsese un desfrânat de cea mai vulgară speţă. În scurt timp deschisese câteva cârciumi noi în judeţ. Se ştia îndeobşte că are ceva parale – dacă nu chiar o sută de mii de ruble, în orice caz, cam pe aproape. Multă lume din oraş şi din judeţ lua bani cu împrumut de la el, bineînţeles în schimbul unor gajuri cât se poate de sigure. În ultimul timp era puhav la faţă de băutură şi părea să nu mai fie chiar în toate minţile; uneori nu-şi dădea seama ce face, pierdea socoteala lucrurilor, începea cu una şi sfârşea cu alta, avea gesturi dezordonate şi se îmbăta tot mai des. Să nu fi fost nelipsitul lacheu Grigori, care îmbătrânise o dată cu el, purtându-i de grijă ca o dădacă, Fiodor Pavlovici ar fi intrat desigur în cine ştie ce buclucuri serioase. Se pare că venirea lui Alioşa avusese oarecare înrâurire asupra lui din punct de vedere moral şi că în sufletul acestui om îmbătrânit înainte de vreme se treziseră unele reminiscenţe de mult adormite: „ştii, îi spunea el uneori lui Alioşa, pe care se străduia să-l cunoască mai bine, semeni grozav cu ea, cu apucata”. Voia, adică, să spună, cu răposata lui soţie, mama lui Alioşa. Până la urmă, tot lacheul Grigori fusese cel care-l ajutase pe băiat să găsească mormântul „apucatei”. Acesta îl luase cu el la cimitir, şi acolo, într-un colţ, îi arătase o placă de fontă, modestă, dar destul de aspectuoasă, pe care statul scrise numele, starea, vârsta şi anul morţii răposatei. Dedesubt un epitaf de modă veche, aşa cum poţi citi la tot pasul pe mormintele celor din pătura mijlocie. Mare îi fusese mirarea lui Alioşa aflând că placa funerară era tot opera lui Grigori. El o pusese, cu cheltuiala lui, în memoria bietei „apucate”, după ce Fiodor Pavlovici, pe care-l tot bătuse la cap pomenindu-i mereu de cimitir, plecase în cele din urmă la Odesa, lăsând baltă totul – şi mormântul, şi amintirile din trecut. Alioşa nu dăduse nici un semn de emoţie când descoperise, în sfârşit, locul unde era îngropată maică-sa; ascultase relatarea judicioasă a lui Grigori, care-i împărtăşea cu gravitate împrejurările în care placa fusese aşezată şi, după ce stătuse câteva clipe cu capul în piept, plecase fără să scoată o vorbă. Un an întreg după aceea n-a mai călcat prin cimitir. Deşi episodică, întâmplarea aceasta avu asupra lui Fiodor Pavlovici un real efect, manifestat însă într-un chip cu totul original. Tatăl lui Alioşa făcu imediat o donaţie de o mie de ruble mănăstirii noastre pentru pomenirea răposatei sale soţii, dar nu a celei de-a doua, mama lui Alioşa, „apucata”, ci a primei neveste, Adelaida Ivanovna, care-l lua la bătaie. În aceeaşi seară se îmbătase criţă şi începuse să-i înjure pe călugări de faţă cu Alioşa. Nu era evlavios şi în viaţa lui nu aprinsese nici măcar o lumânare de cinci copeici la biserică. Ce bizare sunt ideile şi sentimentele unor asemenea indivizi şi ce curioase elanuri se nasc câteodată în sufletul lor!

După cum spuneam, Fiodor Pavlovici se buhăise din pricina băuturii. În perioada despre care vorbim, pe figura lui se puteau citi cu uşurinţă atât caracterul, cât şi felul său de viaţă. Pe lângă pungile ce atârnau puhave sub ochişorii lui bănuitori, ironici şi pururea aroganţi, pe lângă sumedenia de cute subţiri ce-i brăzdau obrăjorul mic, dar grăsuliu, de sub bărbia lui ascuţită ieşea în afară, lunguieţ şi bulbucat ca o punguţă cu bani, mărul lui Adam, făcând ca mutra lui să pară pe cât de libidinoasă, pe atât de respingătoare. Dacă mai adăugăm că avea o gură mare, flămândă, cu buze groase ce lăsau să i se vadă dinţii stricaţi, ca nişte cioturi negricioase, portretul va fi pe deplin creionat. Când vorbea, te împroşca tot cu salivă. El însuşi, de altminteri, lua în derâdere propria-i înfăţişare, deşi părea cât se poate de mulţumit de sine. Îi plăcea de obicei să atragă atenţia asupra nasului

său, un nas acvilin, potrivit ca mărime şi foarte subţire. „Adevărat nas de roman, zicea el; nasul împreună cu mărul lui Adam îmi dau – nu-i aşa? – aerul unui patrician roman, bineînţeles din timpul decăderii imperiului”, şi se umfla în pene de câte ori spunea asta.

Curând după ce descoperise mormântul mamei sale, Alioşa îl anunţă pe nepusă masă că avea de gând să intre la mănăstire şi că monahii acceptaseră să-l primească în rândurile lor spre a-şi face ucenicia. Îi mărturisi totodată că dorea din toată inima lucrul acesta, cerând binecuvântarea lui părintească. Bâtrânul ştia mai de mult că stareţul Zosima, care-şi căuta mântuirea în schitul cinului nostru călugăresc, făcuse o adâncă impresie asupra „băiatului tatii cel cuminte”.

— Stareţul este, fără îndoială, ceea ce se cheamă uit monah cinstit, mai cinstit decât toţi la un loc, rosti Fiodo Pavlovici după ce-l ascultă cu toată atenţia, în tăcere, pe Alioşa, fără să dea nici un semn de mirare. Hm, vasăzică, băiatul tatii cel cuminte vrea să intre acolo! Fiodor Pavlovici se cam întrecuse cu băutura, şi un zâmbet larg, ce lăsa să se întrevadă o şiretenie ascunsă şi un vicleşug de beţiv, îi lăbărţa gura până la urechi. Hm, ca să vezi, puteam să jur c-aici o să ajungi! Vasăzică, asta îţi dorea sufleţelul! Bine, eu n-am nimic de zis. Tu să ştii că ai două mii de ruble puse deoparte, zestrea ta, şi pe urmă eu, poţi să fii sigur, îngeraşule, n-o să te părăsesc niciodată, dacă va fi nevoie, o să dau de la mine tot ce trebuie pentru tine. Dar dacă n-o să ne pretindă nimic, n-are rost – nu-i aşa? – să le-o luăm înainte. Şi apoi tu ce cheltuieşti? Cât mănâncă o păsărică, două grăunţe pe săptămână, o să-ţi tot ajungă. Hm, ştii, există undeva o mănăstire şi lângă ea un sătuc, unde locuiesc – cel puţin aşa vorbeşte lumea – „nevestele călugărilor”, după cum li se spune prin partea locului. Sunt vreo treizeci de muieri, dacă nu şi mai multe. Am fost şi eu o dată în satul acela care e destul de interesant în felul lui, în orice caz e o variaţie. Tot ce nu mi-a plăcut e că-i prea din cale-afară de rusesc, nu găseşti nici picior de franţuzoaică. Şi doar călugării ar avea de unde să facă rost, că nu duc lipsă de parale. Nu-i nimic, când au să prindă de veste, au să vină ele şi singure. Ei, la noi în mănăstire însă, fireşte, despre muieri nici pomeneală, iar călugări sunt peste două sute. De treabă oameni! Toţi postesc. Ştiu precis... Hm, vasăzică, vrei să iei calea bisericii? Mie, ce să-ţi spun, îmi pare rău de tine, Alioşa, zău că-mi pare rău; nu ştiu dac-o să mă crezi, dar mi te-ai lipit de suflet... Cel puţin o sa ai prilejul astfel să te rogi pentru noi, păcătoşii, că prea ne-am făcut de cap! Mă tot gândeam, cine oare o să se roage şi pentru mine? Vezi tu, măi băieţaş, eu îs cam nătărău în treburile astea, sau poate nu crezi ce-ţi spun? şi totuşi, aşa e, sunt un nătărău şi jumătate. Dar în prostia mea, uite, tot stau câteodată şi mă gândesc, rar, fireşte, dar mă gândesc: „Nu se poate, îmi zic, ca, după ce-oi da ortul popii, dracii să nu mă ia în furci şi să mă împingă în împărăţia lor”. Dar, mă întreb eu, furcile de unde le au? şi cum sunt? De fier? Cine le face? Să fie oare pe lumea cealaltă asemenea fabrici? Cuvioşiile lor îşi închipuie, bunăoară, că iadul are tavan. Eu, ce să zic, cred; de ce să nu cred că există iad, dar fără tavan? E un lucru mai inteligent, mai avansat, adică aşa cum spun luteranii. Şi totuşi, parcă nu-i tot aia dacă iadul are ori nu tavan? Ei, fir-ar să fie! Păi, dacă iadul nu are tavan, înseamnă că nu există nici furci. Şi dacă nu există, toate celelalte se dau peste cap, şi totuşi, parcă nu-mi vine să cred că-i aşa, fiindcă atunci cine o să mă ia în furci, să mă zvârle în iad? Că dacă nu m-or zvârli pe mine, ce-ar fi atunci? Unde ar mai fi dreptatea? Aşadar, dacă nu există furci, il faudrait les inventer[7] special pentru mine, numai şi numai pentru mine, că de-ai şti tu ce pramatie-i taică-tău, Alioşa!...

— Nu există nici un fel de furci, rosti grav, cu glas scăzut Alioşa, uitându-se drept în ochii tatălui său.

— Da, da, ştiu, nu sunt decât umbre de furci. Aşa trebuie să fie. Cel puţin aşa spunea un francez, vorbind despre iad: J'ai vu l'ombre d'un cocher, qui avec l'ombre d'une brosse, frottait l'ombre d'un carosse[8]. Dar tu de unde ştii că nu există furci? Lasă, după ce o să stai câtva timp printre călugări, o să-ţi schimbi părerea. Ştii ceva: du-te acolo şi vezi, caută de află care-i adevărul. Pe urmă vino şi spune-mi şi mie. Parcă, totuşi, te simţi mai împăcat să pleci pe lumea cealaltă ştiind ce te poate aştepta. De altminteri, e mai cuminte, cred, să stai acolo, la mănăstire, decât la un beţiv ca mine, cot la cot cu ţiitoarele mele... Deşi tu

[7] Ar trebui inventate (fr.).

[8] Am văzut umbra unui vizitiu care, cu umbra unei perii, freca umbra unei trăsuri (fr.) – reproducere liberă a unor versuri dintr-o parodie burlescă de Charles Perrault (1628-1703).

eşti ca şi îngerii din cer, nimic nu s-ar atinge de tine. S-ar putea deci ca şi acolo să rămâi tot aşa cum ai fost, de aceea, zic, te las să pleci, am încredere în tine. Aghiuţă nu ţi-a furat minţile, şi focul ce o să pâlpâie în tine o să ardă cât o arde şi o să se stingă; până la urmă o să-ţi treacă şi o să te întorci acasă. Că eu ce am de făcut decât să te aştept? Simt că eşti singurul om de pe lume care nu mă condamnă, da, simt, dragul tatii, cum s-ar putea să nu simt?...

Îl podidiră lacrimile. Era sentimental de felul lui. Hain şi sentimental.

V - STAREŢII

Unii cititori ar putea, cine ştie, să-şi închipuie că eroul nostru avea în el ceva bolnăvicios, că era un exaltat din fire, destul de mărginit, altminteri, la minte, un tinerel firav visător, palid la faţă dacă nu cumva un neurastenic. Dimpotrivă, Alioşa, care pe vremea aceea avea nouăsprezece ani, era un adolescent voinic, cu bujori în obraji, cu privirea senină, plesnind de sănătate. S-ar putea spune chiar că era chipeş, zvelt, potrivit de înalt – cu părul blond-închis, cu trăsături armonioase, deşi avea poate o figură un pic cam prelungă, cu nişte ochi cenuşii, scânteietori, depărtaţi unul de altul – de obicei gânditor şi în aparenţă stăpân pe sine. Se vor găsi probabil unii care să riposteze că un obraz rumen, de fapt, nu exclude nici fanatismul şi nici misticismul; impresia mea e însă că Alioşa era în fond mai realist decât mulţi alţii. O, fireşte că, trăind printre călugări, nu se putea să nu creadă şi el în minuni; după părerea mea însă, minunile nu vor reuşi niciodată să-l descumpănească pe un realist. Nu datorită minunilor un realist va ajunge credincios. Fiindcă un spirit cu adevărat realist, dacă nu este credincios, va găsi orişicând în sufletul său tăria şi însuşirile necesare ca să nu creadă în minuni, iar în cazul când minunea i s-ar impune ca un fapt incontestabil, mai curând se va îndoi de propriile lui simţuri decât s-o admită ca atare. Iar dacă, totuşi, o va admite, atunci o va accepta numai ca pe un fapt natural, despre care n-a avut prilejul să ia cunoştinţă până atunci. În sufletul unui realist nu credinţa este aceea care se naşte din minune, ci minunea ia naştere din credinţă. E suficient, deci, ca un realist să înceapă a crede pentru ca, datorită tocmai spiritului său realist, el să admită neapărat şi minunea. Apostolul Toma a spus că nu va crede până nu va vedea cu ochii săi, ca, după ce a văzut, să exclame: „Domnul meu şi Dumnezeul meu!” Oare minunea va fi fost aceea care l-a determinat să creadă? Probabil că nu; a crezut pentru că voia să creadă, dacă nu cumva, în adâncul sufletului său, credea chiar în momentul când mărturisea: „Până nu voi vedea, nu voi crede!”

Se va găsi poate cineva care să spună că Alioşa era, de fapt, limitat şi incult, că n-a mai apucat să-şi termine studiile s.a.m.d. Este adevărat că n-a isprăvit şcoala; ar însemna, totuşi, să-l nedreptăţim peste măsură socotindu-l cumva mărginit sau prost. Nu pot decât să repet ceea ce spuneam mai înainte, că dacă Alioşa luase calea mănăstirii, o făcuse numai pentru că în momentul acela era singura cale spre care fusese cu deosebire atras, oferind un ideal sufletului său zbuciumat, acela de a ieşi din beznă la lumină. Trebuie de asemenea să adăugăm că Alioşa era, cel puţin până la un anumit punct, ceea ce se cheamă un tânăr din vremea noastră, adică o fire cinstită, iubitoare de adevăr, un om care căuta cu stăruinţă adevărul şi credea în el şi care, purtând în sine acest crez, era hotărât cu tot dinadinsul să lupte pentru el din răsputeri; însufleţit de râvna înfăptuirilor imediate, a faptelor de vitejie, gata să-şi jertfească şi viaţa pentru a le împlini. Din păcate însă, junii aceştia nu pricep că a-ţi jertfi viaţa este adesea, poate, lucrul cel mai uşor, mult mai uşor de pildă decât acela de a închina cinci-şase din cei mai frumoşi ani ai tinereţii lor clocotitoare unei învăţături aride, ştiinţei bunăoară, fie chiar numai ca să-şi sporească înzecit forţele pentru a putea sluji cât mai bine adevărul şi actele de eroism pe care doresc din toată inima să le săvârşească, fiindu-le ţelul vieţii; dar pentru majoritatea tineretului, o asemenea jertfă este mai presus de puterile sale. Alioşa se hotărâse să aleagă o cu totul altă cale decât junimea contemporană, având totuşi şi el sufletul însetat de aceleaşi înfăptuiri imediate. Şi după ce apucase să reflecteze mai serios şi să se pătrundă de credinţa în nemurirea sufletului şi în existenţa lui Dumnezeu, fără să mai stea pe gânduri, decisese spontan: „Vreau să trăiesc pentru nemurire; nu accept sub nici un motiv compromisuri sau jumătăţi de măsură”. După cum, dacă ar fi ajuns la concluzia că

Dumnezeu nu există şi că sufletul nu este nemuritor, ar fi devenit pe loc ateu şi socialist (pentru că socialismul nu se rezumă numai la problema muncitorească sau, aşa cum se spune îndeobşte, a celei de-a patra stări, ci în primul rând e vorba de însăşi problema ateismului, a expresiei sale contemporane, problema Turnului Babel construit fără ajutorul divin şi nu pentru a atinge slăvile cereşti de aici, de jos, din lumea noastră pământească, ci pentru a pogorî cerurile pe pământ). Acum lui Alioşa i s-ar fi părut curios, ba chiar imposibil, să trăiască mai departe aşa cum trăise până atunci. S-a spus: „De voieşti să fii desăvârşit, du-te, vinde averea ta, dă-o săracilor şi după aceea vino şi mă urmează” . La rândul său Alioşa se gândise: Nu se poate să dau numai două ruble în loc să-mi împart «averea» şi nici să mă mulţumesc a merge la liturghie în loc «să-l urmez pe El»„. Cine ştie dacă în mintea lui nu stăruia cumva amintirea vagă a mănăstirii din preajma oraşului nostru, unde nu se poate ca maică-sa să nu-l fi luat cândva cu dânsa la slujbă! Se prea poate de asemenea să fi avut o influenţă icoana în momentul când „apucata” îl ridicase în braţe. Alioşa probabil venise îngândurat şi grav la noi în oraş numai ca să-şi poată da seama dacă la mânăstire trebuia într-adevăr să dea „toată averea” sau dacă „două ruble” ar fi fost de ajuns, şi aici întâmplarea i-l scosese pe stareţ în cale...

După cum am mai spus, era vorba de stareţul Zosima; dar înainte de a trece mai departe, mă simt dator să arăt ce rol au de împlinit „stareţii” în mănăstirile noastre, şi-mi pare nespus de rău că nu sunt nici destul de competent în această materie şi nici absolut sigur de exactitatea informaţiilor. Voi încerca totuşi să lămuresc cititorii în câteva cuvinte, fără să caut să adâncesc mai mult problema. În primul rând, trebuie să spun că oamenii de specialitate, cunoscători în materie, susţin că stăreţia ar fi apărut destul de recent în mănăstirile noastre, adică de mai puţin de un secol, în timp ce în tot Orientul pravoslavnic, pe muntele Sinai şi pe muntele Athos, această instituţie datează de mai bine de un mileniu. Unii spun că în vechime ar fi existat şi la noi sau cel puţin că ar fi trebuit să existe, dar că ar fi căzut în desuetudine, fiind definitiv părăsită în urma calamităţilor ce se abătuseră asupra Rusiei; jugul tătăresc, zavistia ce domnea în ţară şi întreruperea legăturilor cu Orientul după ce Constantinopolul fusese cucerit de turci. Se pare că stăreţia ar fi renăscut la sfârşitul secolului trecut datorită unui vestit anahoret, Paisie Velicikovski[9], şi a ucenicilor acestuia, deşi până astăzi adică într-un răstimp de aproape o suta de ani – nu şi-au însuşit-o decât prea puţine mănăstiri, ba chiar a fost supusă persecuţiilor ca o inovaţie străina Rusiei. La noi, în Rusia, înflorise mai cu seamă în faimosul schit Kozelskaia Optina[10]. Cum şi cine o făcuse să pătrundă în mănăstirea noastră, n-aş putea să spun, dar până la vremea în care se desfăşoară povestirea de faţă se perindaseră trei generaţii de stareţi, iar cuviosul Zosima, ultimul dintre ei, măcinat de boală şi şubred, era cu un picior în groapă şi nu se ştia încă cine ave să-i ia locul. Era într-adevăr o problemă foarte serioasă pentru mănăstirea noastră, care, până în momentul când fusese introdusă stăreţia, nu avusese un prestigiu deosebit (nu poseda nici moaşte sfinte, nici icoane făcătoare de minuni, iar numele ei nu era legat de nici una dintre legendele glorioase înscrise în cronicile neamului, sau de vreun eveniment istoric, ori de cine ştie ce merite strălucite faţă de patrie. Mănăstirea noastră ajunsese la o situaţie înfloritoarei dobândindu-şi totodată faima numai datorită stareţilor săi, pe care sumedenie de credincioşi din toate colţurile Rusiei veneau să-i vadă şi să le ceara sfatul, străbătând mii de verste. Aşadar, ce este un stareţ? Stareţul este acela ca găzduieşte în sufletul său şi îmbrăţişează cu voinţa sa, propriul tău suflet şi voinţa ta. Din clipa când şi-a ales un stareţ, omul renunţă la propria sa voinţă, încredinţându-i lui cu cea mai deplină supunere şi cu o totală uitare de sine. Acela care îşi pecetluieşte astfel soarta acceptă de bunăvoie această încercare, această austeră ucenicie, în speranţa că la capătul unor îndelungate străduinţe vă ajunge să se învingă pe sine şi să se domine atât de perfect, încât după o viaţă întreagă de ascultare să poată dobândi, în sfârşit, deplină libertate, descătuşându-se de propriul său eu, ca nu cumva să împărtăşească soartă celor care-şi încheie viaţa fără a fi reuşit să se regăsească pe sine. Aceasta instituţie, stăreţia, nu este o simplă abstracţie. Îndatoririle faţă de stareţ nu se mărginesc numai la obişnuita ascultare, ce, precum se ştie, dăinuie din cele mai depărtate

[9] Paisie Velicikovski (1722-l794)-vestit călugăr şi cărturar; a sihăstrit prin părţile Moldovei şi Munteniei.

[10] Cunoscută mănăstire în gubernia Kaluga.

vremuri în mănăstirile din Rusia. Cel care face un legământ faţă de duhovnicul pe care şi l-a ales e obligat să i se spovedească în permanenţă, după cum tot aşa trebuie să existe o legătură indestructibilă între cel care primeşte şi cel care face legământul. Se povesteşte, de pildă, că odată, în vremurile străvechi ale creştinismului, un frate n-ar fi îndeplinit canonul dat de stareţul său, pe care l-a părăsit, fugind din mănăstire şi trecând în altă ţară, adică din Siria în Egipt. Acolo, după o viaţă îndelungată plină de minunate fapte, s-a învrednicit să pătimească pentru credinţă şi să moara ca un mucenic. Drept pentru care biserica s-a gândit să-i îngroape cu cinste trupul neînsufleţit, socotindu-l din momentul acela printre sfinţi; în clipa când, însă, diaconul a rostit „Ieşiţi cei chemaţi”, sicriul, în care se aflau rămăşiţele mucenicului, s-a smuls din loc şi a zburat afară din biserică. Lucrul acesta s-a repetat de trei ori. Abia atunci a ieşit la iveală că sfântul mucenic călcase ascultarea pe care o datora stareţului său, părăsindu-l şi, prin urmare, cu toate slăvitele sale fapte, nu putea dobândi iertarea păcatelor fără dezlegarea acestuia. Îngropăciunea nu s-a putut, aşadar, îndeplini decât după ce l-au chemat pe stareţ să-i dea dezlegarea. Fireşte, nu este decât o veche legendă, dar iată mai jos un caz autentic şi ceva mai recent. Un călugăr din zilele noastre venise să-şi caute mântuirea la muntele Athos[11], când, într-o bună zi, stareţul său i-a poruncit să părăsească mănăstirea pe care o îndrăgise că pe un sfânt locaş şi un liman liniştit şi să plece spre Ierusalim, să se închine la locurile sfinte, ca după aceea să se întoarcă înapoi în nordul Rusiei, undeva, în Siberia. „Acolo ţi-e locul, nu aici.” Consternat, foc de supărare, călugărul s-a înfăţişat patriarhului ecumenic de la Constantinopole cerându-i dezlegarea, la care i s-a răspuns că el, patriarhul, nu este nicidecum în măsură să-l dezlege, şi nu numai atât, dar că nu există pe toată faţa pământului şi nici nu e posibil să existe o putere care să-l dezlege de ascultarea dată de stareţ în afară de acesta însuşi cu puterea sa. De aici se poate vedea că, în anumite cazuri, stăreţia era investită cu o putere nelimitată, aproape de neînţeles, şi tocmai de aceea, în primele timpuri, s-ar putea spune c-a fost chiar persecutată în unele mănăstiri. În popor însă, stareţii s-au bucurat dintru început de un prestigiu deosebit. Oamenii cei mai simpli, ca şi feţele alese veneau, bunăoară, să li se închine stareţilor de la noi din mănăstire şi să-şi mărturisească păcatele, îndoielile şi necazurile, cerându-le un sfat sau o îndrumare. Din pricina asta cei care îi priveau cu ochi răi pe stareţi îi acuzau, printre altele, că înjoseau în chip samavolnic sfânta taină a spovedaniei, luând-o în deşert, deşi faptul că ucenicul sau laicul îşi deschidea mereu sufletul în faţa duhovnicului ales nu avea deloc caracterului unei taine bisericeşti. Stăreţia a izbutit totuşi să se statornicească în cele din urmă, pătrunzând treptat în mai toate mănăstirile ruseşti. Ce-i drept, mijlocul acesta, încercat de milenii, de regenerare spirituală a omului, ce-i dă posibilitatea să-şi descătuşeze sufletul din robie şi să atingă perfecţiunea morală, poate foarte bine să ajungă o armă cu două tăişuri, aşa încât, în locul smereniei şi a stăpânirii depline asupra propriei fiinţe, să sădească în inima unora cea mai demonică trufie, adică să-i arunce iarăşi în lanţuri, şi nicidecum să-i elibereze.

Stareţul Zosima avea şaizeci şi cinci de ani şi se trăgea; dintr-o familie de moşieri. Cândva, în tinereţe, fusese ofiţer într-un regiment din Caucaz. Impresia puternică pe care i-o făcuse lui Alioşa se datora, fără îndoială, unui fel de har sufletesc care-l deosebea de restul oamenilor. Tânărul locuia în aceeaşi chilie cu stareţul, care-l îndrăgise, îngăduindu-i ai sta în preajma sa. Trebuie să spunem că, deşi Alioşa se statornicise la mănăstire, nu era încă legat în nici un fel de ea. Putea, bunăoară, să iasă oricând voia, ba chiar să lipsească zile întregi, iar dacă purta rasa călugărească, o făcea de bunăvoie, ca să nu existe nici o diferenţă între el şi ceilalţi ucenici, dar totodată, fireşte, şi pentru că aşa îi plăcea lui Imaginaţia sa juvenilă fusese probabil adânc impresionată slava şi de puterea de care stareţul era înconjurat. Se spui că primind de ani şi ani la el, în chilie, toată lumea care, dornică de o povaţă şi însetată de cuvântul său alinător, venea să-şi deschidă inima în faţa lui, Zosima ar fi adunat în sine atâtea mărturisiri, atâta zbucium sufletesc şi atâtea spovedanii, încât spiritul lui devenise extraordinar de pătrunzător; era destul să arunce o privire asupra unui necunoscut, ca să ghicească imediat ce păs îl adusese la el, ce dorea şi ce suferinţă îl apasă, spre marea uimire şi descumpănirea nou-venitului, ba uneori spre spaima bietului om, care vedea că taina lui era cunoscută înainte chiar de a fi apucat să

[11] Dostoievski precizează că e vorba de călugărul Partenie, autorul unei cărţi despre peregrinările sale prin Moldova, Turcia şi Palestina.

deschidă gura. În acelaşi timp, Alioşa observase că mulţi dintre vizitatori, adică majoritatea celor care veneau pentru întâia oară să stea de vorba între patru ochi cu stareţul, intrau de obicei speriaţi, nelinişteţi, pentru ca la urmă să plece, aproape fără excepţie, înseninaţi, fericiţi, încât chiar şi cea mai sumbră figură se lumina. Aşijderea, îl surprindea faptul că stareţul nu se arăta deloc încruntat, dimpotrivă, mai totdeauna era vesel când venea lumea să-l vadă. Călugării spuneau că se apropie cu tot sufletul tocmai de cei mai păcătoşi dintre oaspeţii săi; ba chiar, cu cât omul era mai împovărat de păcate, cu atât îl îndrăgea mai mult. Au fost printre monahi unii care l-au urât toată viaţa şi l-au duşmănit. Aceştia însă erau din ce în ce mai puţini, şi îndeobşte îl urau pe tăcute, cu toate că printre duşmanii lui Zosima se numărau persoane cu mare prestigiu şi greutate în mănăstire, de pildă, un schimnic, cel mai bătrân dintre toţi, căruia i se dusese faima prin faptul că făcuse legământul tăcerii şi că postea cu cea mai mare străşnicie. În schimb, mai toţi ceilalţi erau de partea lui, mulţi chiar îl iubeau sincer, din toată inima, cu o râvnă ce mergea uneori până la fanatism. Aceştia mărturiseau deschis – deşi, ce-i drept, nu în gura mare – că stareţul era fără doar şi poate un sfânt, şi gândindu-se că i se apropia sfârşitul, se aşteptau din zi în zi să înfăptuiască cine ştie ce minuni, făcând să se reverse o slavă fără seamăn asupra mănăstirii. Alioşa credea şi el orbeşte în harul de a săvârşi minuni al stareţului, la fel cum credea în sicriul ce-şi luase zborul din biserică. Văzuse atâţia oameni care veniseră la Zosima cu câte un copil sau vreo rudă bolnavă, rugându-l să pună mâna pe creştetul lor ori ca să se roage pentru ei; unii dintre aceştia se întorceau în scurtă vreme, dacă nu chiar a doua zi, la mânăstire şi, căzând la picioarele stareţului, îi mulţumeau cu lacrimi în ochi pentru vindecarea celor în suferinţă. Alioşa nu-şi punea niciodată întrebarea dacă era într-adevăr vorba de o tămăduire miraculoasă sau numai de o simpla ameliorare survenită de la sine în evoluţia bolii; credea cu tot dinadinsul în forţa spirituală cu care era înzestrat învăţătorul său, şi slava acestuia se răsfrângea asupră-i, ca şi cum ar fi fost propriul său triumf. Mai cu seamă îi creştea inima de bucurie şi se lumina la faţă atunci când stareţul ieşea în întâmpinarea mulţimii de credincioşi ce-l aştepta la poarta mănăstirii – oameni simpli, din popor, veniţi de cine ştie unde de pe cuprinsul Rusiei, să-l vadă şi să-i primească binecuvântarea. Lumea se prosterna în faţa lui lăcrimând, îi săruta picioarele, femeile strigau în gura mare, întinzând spre el pruncii sau împingând din spate câte o biată bolnavă muncită de „ducă-se-pe-pustii”. Stareţul le vorbea şi, cum stăteau aşa, cu capetele plecate, rostea asupra lor o scurtă rugăciune şi-i binecuvânta, dându-le apoi drumul să plece. În ultima vreme însă, din pricina crizelor ce-l chinuiau tot mai des, ajunsese ca o umbră, încât nu mai avea putere să iasă pânăla uşa chiliei, şi credincioşii îl aşteptau zile întregi în prag. Alioşa nu se întreba de ce, oare, bătrânul era atât de iubit şi nici de ce lumea cădea la picioarele lui, lăcrimând înduioşată numai cât îl vedea. O, el îşi dădea prea bine seama că pentru sufletul smerit al rusului, al omului din popor, istovit de necazuri şi de nevoi, şi mai ales covârşit de veşnicele nedreptăţi şi de povara eternelor sale păcate – ale sale, ca şi ale lumii întregi – nu există necesitate mai puternică, nici consolare mai deplină decât un obiect sau un om sfânt căruia să-i poată cădea la picioare şi să i se poată închina, zicându-şi în adâncul lui: „Cel puţin dacă noi, ăştia, suntem păcătoşi, netrebnici şi slabi de înger, se află pe lume un sfânt, un om mai presus decât toţi, un suflet drept, în care sălăşluieşte adevărul. Prin urmare, adevărul nu s-a irosit, vom avea şi noi parte de el odată şi odată, când va pogorî peste tot, precum ni s-a făgăduit”. Alioşa ştia că aşa, şi altfel, simte şi judecă poporul, ştia şi înţelegea lucrul ăsta, şi pentru el nu mai încăpea nici o îndoială că Zosima era într-a-devăr sfântul acela în sufletul căruia se păstra dreptatea divină, aşa cum nu mai încăpea nici o îndoială pentru mujicii care plângeau şi pentru femeile lor bolnave care întindeau spre el pruncii. Cu atât mai vârtos era convins Alioşa – mai convins chiar decât toţi ceilalţi monahi – că, după ce bătrânul va închide ochii, mănăstirea va fi în mare cinste şi slavă. De altfel, de la un timp încoace, sufletul său era stăpânit de un puternic şi mistuitor entuziasm, ce ardea cu o flacără tot mai vie. Faptul că, în felul lui, stareţul se dovedea a fi un caz izolat nu-l tulbura câtuşi de puţin. „N-are a face, îşi zicea în sinea sa, oricum ar fi, stareţul este un sfânt, şi în inima lui sălăşluieşte taina primenirii tuturor, puterea aceea fără seamăn care va statornici cândva dreptatea pe pământ şi va face ca toţi oamenii să devină sfinţi şi să se iubească între ei, să nu mai existe pe lume nici bogaţi, nici sărmani, nici sus-puşi, nici umili, să fie unul ca şi altul, deopotrivă, copiii Domnului. Atunci se va întrona cu adevărat împărăţia lui Hrist.” Acesta era visul pe care îl hrănea în

sufletul său Alioşa. Se pare că tânărul nostru fusese adânc impresionat de sosirea celor doi fraţi mai mari, pe care nici măcar nu-i cunoscuse până atunci. Cu Dmitri Fiodorovici se împrietenise mai repede şi mai strâns decât cu celălalt frate, Ivan Fiodorovici (frate bun, şi după tată, şi după mamă), deşi Dmitri venise mai târziu la noi în oraş. Era foarte curios să-l cunoască mai bine pe Ivan, dar, deşi se împliniseră două luni de când acesta se afla în localitate şi se vedea destul de des cu el, nu izbuteau să se apropie unul de altul. Alioşa, tăcut din fire, părea că aşteaptă mereu ceva, că se simte stingherit din nu ştiu ce pricină; la rândul său, Ivan, deşi în primele zile Alioşa îi surprinsese de câteva ori privirea aţintită asupra lui, cercetătoare, uitase foarte curând de existenţa mezinului, sau cel puţin aşa s-ar fi spus. Alioşa îşi dădu numaidecât seama de asta şi se simţi ruşinat, punând lipsa de interes pe care i-o arăta fratele său pe seama diferenţei de vârstă dintre ei, şi mai ales a diferenţei de cultură. În acelaşi timp însă se întreba dacă nu cumva mai putea fi şi o altă pricină la mijloc care să explice lipsa lui de interes, un motiv pe care Alioşa nu putea să-l cunoască, şi-i făcea impresia că Ivan era preocupat de ceva, probabil de un lucru foarte important, că avea un ţel pe care-l urmărea, ştiind totodată că este foarte greu de atins; de aceea, pesemne, părea să se sinchisească atât de puţin de frate-său mai mic; asta era, fireşte, singura explicaţie a privirilor lui absente. Alteori se gândea că, poate, savantul şi ateul Ivan se uita cumva cu dispreţ la un biet călugăr tinerel şi naiv ca el, care-şi făcea ucenicia. Ştia prea bine că fratele lui este ateu. Nu se simţea, aşadar, jignit de acest dispreţ – în cazul când într-adevăr Ivan l-ar fi dispreţuit – şi Alioşa aştepta cu timiditate, şi în acelaşi timp cu o nelinişte inexplicabilă, clipa când Ivan va binevoi, în sfârşit, să se apropie de el. Dmitri Fiodorovici vorbea despre Ivan cu cel mai adânc respect, ba chiar cu un tremur de emoţie în glas. Din gura lui aflase Alioşa o serie de amănunte asupra acelei împrejurări importante care-i legase atât de strâns în ultima vreme pe cei doi fraţi mai mari. Veneraţia pe care Dmitri o avea faţă de Ivan i se părea cu atât mai semnificativă lui Alioşa cu cât, în comparaţie cu Ivan, fratele cel mare era aproape incult şi, puşi alături, se deosebeau atât de mult unul de altul ca individualitate şi fire, încât nu ştiu dacă s-ar fi găsit pe lume doi oameni mai diferiţi.

Cam pe atunci a avut loc în chilia stareţului care, precum spuneam, făcuse o adâncă impresie asupra lui Alioşa, întâlnirea sau, mai bine zis, reunirea tuturor membrilor acestui nucleu familial alcătuit din elemente atât de disparate. Pretextul ce o prilejuise era de fapt fals. În momentul acela divergenţele dintre Dmitri Fiodorovici şi tatăl acestuia, Fiodor Pavlovici, pricinuite de moştenire şi diferite răfuieli băneşti, tocmai atinseseră punctul culminant şi păreau cu neputinţă de aplanat. Raporturile se înăspriră într-atât, încât situaţia devenise insuportabilă. Se pare că Fiodor Pavlovici fusese cel care venise cu propunerea, mai mult aşa, în glumă, ca să se întrunească cu toţii în chilia stareţului Zosima şi, fără a recurge la mijlocirea lui directă, să încerce a ajunge la o înţelegere cât mai decentă, cu gândul că figura bătrânului monah şi cinul său nu puteau decât să impună respect şi dorinţa de împăciuire. Dmitri, care nu-l vizitase niciodată pe stareţ şi nici măcar nu ştia cum arată, bănuise numaidecât că taică-său voia să-l intimideze, punându-l faţă în faţă cu stareţul; dar cum în adâncul său îşi reproşa unele ieşiri mai violente în discuţiile pe care le avusese în ultima vreme cu părintele său, primi provocarea. Trebuie să menţionăm că Dmitri nu locuia ca fratele său, Ivan Fiodorovici, în casa părintească, ci singur, în celălalt capăt al oraşului. Cel mai încântat dintre toţi de această propunere fu Piotr Aleksandrovici Miusov, care se întâmplase să fie în momentul acela în localitate. Liberal de tipul celor din anii 1840-1850, liber-cugetător şi ateu, Miusov îşi dădu toată silinţa să aducă la îndeplinire acest proiect, poate numai din plictiseală sau poate dintr-o dorinţă deşartă de a găsi un prilej de distracţie. Era curios, de altminteri, să vadă şi el mănăstirea şi să dea ochii cu „sfântul”. Cum vechiul său litigiu cu mănăstirea nu se stinsese şi procesul pentru hotărnicie şi pentru nu ştiu ce drepturi de tăiere a pădurii şi de pescuit etc. era încă în curs, se grăbi să se folosească de ocazie, exprimându-şi dorinţa de a sta de vorbă personal cu părintele egumen ca să încheie printr-o înţelegere amicală toată tărăşenia. Un oaspete mânat de asemenea intenţii frumoase se cuvenea, bineînţeles, să fie primit cu mai multă deferentă şi politeţe decât un simplu curios. În virtutea acestor considerente se depuseră oarecare stăruinţe în mănăstire pe lângă stareţul Zosima, care, fiind bolnav, în ultima vreme aproape că nu mai ieşea de la el din chilie, refuzând să-i primească până şi pe vizitatorii săi obişnuiţi; până la urmă, totuşi, îşi dădu consimţământul, şi astfel se stabili ziua când

trebuia să aibă loc întâlnirea. „Cine m-a pus pe mine judecător peste ei?” se mulţumi stareţul să-i spună, zâmbind, lui Alioşa.

Reuniunea proiectată îl frământa grozav pe tânărul nostru, îşi dădea seama că, singurul dintre împricinaţii care se hârâiau de atâta timp, singurul în stare să ia în serios această întrevedere era, fără îndoială, Dmitri, pe când motivele ce-i determinau pe ceilalţi să vină erau destul de uşuratice, dacă nu chiar jignitoare pentru stareţ. Ivan şi Miusov veneau probabil împinşi de o curiozitate destul de vulgară, iar tatăl lui, ca să facă pe măscăriciul sau să joace teatru. O, cât era el de tăcut, Alioşa ajunsese totuşi să citească foarte lămurit şi adânc în sufletul tatălui său! Fiindcă băiatul ăsta, repet, nu era câtuşi de puţin naiv, aşa cum îl socoteau toţi. Aştepta, deci, cu o strângere de inimă ziua stabilită. În sinea lui dorea, firește, să se curme odată zâzania ce dezbina familia sa. Mai presus însă de ăsta era grija pe care i-o purta stareţului: tremura pentru el, pentru prestigiul lui, se temea să nu fie cumva jignit, şi mai ales se temea de ironia fină, politicoasă a lui Miusov, ca şi de reticenţele şi tăcerea condescendentă a eruditului său frate, Ivan, închipuindu-şi că nici unul, nici altul nu vor pierde această ocazie. Ar fi vrut chiar cu orice risc să-l prevină pe stareţ, să-i atragă atenţia asupra persoanelor care aveau să-l viziteze, dar până la urmă se răzgândi şi nu-i mai spuse nimic. Doar în ajunul întrevederii îi trimise vorbă, printr-o cunoştinţă comună, fratelui său Dmitri că-l iubeşte şi aşteaptă să se ţină de cuvânt. Dmitri nu prea se dumeri care putea să fie tâlcul acestui mesaj, cu atât mai mult cu cât nu-şi amintea să-i fi făcut vreo promisiune, dar îi răspunse, totuşi, printr-o scrisoare că va căută, pe cât va fi cu putinţă, să-şi păstreze cumpătul, în pofida acestei „ticăloşii”, şi că, deşi pentru el atât stareţul, cât şi Ivan sunt oameni vrednici de toată stima, este convins că la mijloc nu poate fi decât o capcană ce i s-a întins cu multă abilitate, sau cine ştie ce josnică mascaradă, şi încheia în felul următor: „Cu toate astea, mai curând mi-aş muşca limba decât să mă port necuviincios faţă de părintele Zosima, ştiind cât de mult îl cinsteşti pe Sfinţia sa”. Aceste câteva rânduri nu avură însă dărul să-l liniştească pe Alioşa.

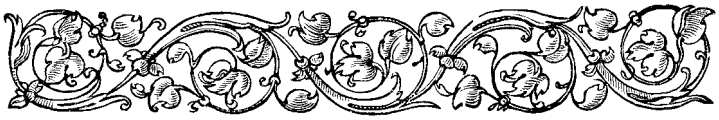

CARTEA A DOUA
O REUNIUNE FĂRĂ ROST

I - SOSIREA LA MĂNĂSTIRE

Era o zi minunată, caldă şi senină, aşa cum sunt zilele pe la sfârşitul lui august. Întrevederea cu stareţul urma să aibă loc îndată după liturghie, adică pe la unsprezece şi jumătate.

Cum însă oaspeţii nu aveau chef să meargă la liturghie, sosiră chiar în momentul când lumea ieşea din biserică. Veniseră cu două trăsuri; în prima – o caleaşca elegantă trasă de doi bidivii scumpi – se afla Piotr Aleksandrovici Miusov,

însoţit de un tânăr de vreo douăzeci de ani, Piotr Fomici Kalganov, rubedenie cu dânsul. Tânărul se pregătea să intre la universitate, iar Miusov, la care – din cine ştie ce motive – locuia deocamdată, stăruia să plece cu el în străinătate, la Zurich sau Jena, ca să-şi desăvârşească studiile acolo.

Kalganov stătea, totuşi, în cumpănă. Părea dus pe gânduri, distrat. Altminteri, agreabil ca înfăţişare, bine clădit şi destul de înalt. Uneori avea o privire fixă, ciudată: ca mai toţi oamenii distraţi, se uita la tine multă vreme fără să te vadă. Tăcut de obicei, părea stângaci, dar uneori – însă numai atunci când se afla între patru ochi cu cineva – se însufleţea dintr-o dată, îi mergea gura şi râdea mereu din te miri ce. Era numai un foc de paie, care însă se stingea tot atât de repede şi de brusc cum se şi isca. Umbla totdeauna bine îmbrăcat, chiar elegant. Avea ceva avere, de altfel, şi aştepta o moştenire care să i-o mai sporească. Îl cunoştea pe Alioşa şi erau prieteni.

În cealaltă trăsură – o birjă hodorogită, care trosnea din toate încheieturile, altminteri destul de încăpătoare, trasă de două gloabe sure cu pete roşcate, care rămăseseră mult în urma telegarilor lui Miusov – sosi, în sfârşit, şi Fiodor Pavlovici, însoţit de fiul său Ivan Fiodorovici. Dmitri Fiodorovici fusese încunoştinţat din ajun în privinţa orei la care trebuiau să se întâlnească, dar, precum se vedea, întârziase. Oaspeţii îşi lăsară trăsurile afară, la intrare, unde se afla arhondaricul, şi pătrunseră pe jos în incinta mănăstirii. Se pare că, în afară de Fiodor Pavlovici, nici unul nu vizitase în viaţa lui o mănăstire, iar cât îl priveşte pe Miusov, nu mai călcase în biserică de cel puţin treizeci de ani. Se uita în jurul lui cu o curiozitate pe care căuta s-o ascundă sub o prefăcută nepăsare. Jur-împrejur însă, în cuprinsul mănăstirii, spiritul său de observaţie nu descoperi nimic altceva decât clădirea bisericii şi acareturile, care nu aveau nimic deosebit. Ultimii credincioşi părăseau tocmai locaşul şi, scoţându-şi pălăriile, îşi făceau cruce. Ici-colo, printre oamenii de rând, se zăreau şi câteva persoane din elită, două-trei doamne, ba chiar şi un general foarte, foarte bătrân, care trăseseră cu toţii la arhondaric. Cât ai clipi din ochi, nou-veniţii fură asaltaţi de cerşetori, dar nici unul dintre ei nu catadicsi să-i miluiască, numai Petruşa Kalganov scoase din pungă un gologan de zece copeici, pe care-l strecură în pripă, ruşinat, în mâna unei femei, şoptindu-i repede: „împărţiţi între voi”. De fapt, nu avea nici un motiv să se ruşineze, fiindcă însoţitorii lui nici nu băgaseră de seamă, dar când îşi dădu seama de asta, tânărul se fâstâci şi mai tare.

Un lucru părea, totuşi, ciudat: oaspeţii se aşteptau, aşa cum era şi firesc, să fie primiţi de cineva, şi chiar cu oarecare ; consideraţie, de vreme ce unul dintre ei făcuse de curând o danie de o mie de ruble mănăstirii, iar celălalt se număra printre cei mai de seamă moşieri

din judeţ atât ca avere, cât şi în privinţa culturii, un om de care – s-ar putea spune – călugării depindeau într-o oarecare măsură; ar fi destul să ne gândim numai la întorsătură pe care putea s-o ia procesul pentru dreptul de a pescui în râu şi de a tăia pădurea. Cu toate astea, nu li se făcu nici o primire oficială şi nimeni nu le ieşi în întâmpinare. Miusov aruncă o privire distrată asupra mormintelor din jurul bisericii şi dădu să spună că probabil lespezile acelea îi vor fi costat bani grei pe răposaţii care ţinuseră să-şi asigure odihna de veci într-un loc „sfinţit”, dar se răzgândi; mânia începuse să-l cuprindă, luând locul în sufletul său ironiei liberale.

— Cine dracu' ar putea să ne dea o lămurire în harababura asta de aici?!...Trebuie să ne decidem ce facem, timpul trece... rosti el ca pentru sine.

În momentul acela, un domn în vârstă, îmbrăcat cu o manta de vară, chel şi cu o privire dulceagă, se apropie de grupul lor. Îşi scoase pălăria şi, cu un glas peltic şi mieros, se recomandă, spunându-le că se numea Maksimov şi că avea o moşie în Tuia. După care se oferi să dea toate lămuririle necesare călătorilor noştri.

— Stareţul Zosima locuieşte la schit... aşa, aşa, dumnealui, ştiţi, nu părăseşte niciodată schitul; de aici, de la mănăstire, să tot fie vreo patru sute de paşi până acolo. O luaţi, uite, pe aci, prin crâng, aşa, aşa prin crâng....

— Ştiam şi eu că trebuie să trecem printr-o pădurice, răspunse Fiodor Pavlovici, atâta doar că nu-mi aminteam pe unde s-o luăm, sunt ceva ani de când n-am mai călcat pe aici.

— Ieşiţi pe poarta asta, şi pe urmă drept înainte, prin crâng...aşa, aşa, prin crâng. Mergeţi cu mine, dacă-mi permiteţi... Şi eu... aşa, aşa, şi eu... Poftiţi pe aici, aşa, aşa, pe aici...

Vizitatorii se îndreptară spre poartă şi, ieşind afară, o apucară prin pădurice. Moşierul Maksimov, un om de vreo şaizeci de ani, îi însoţi, mergând sau, mai bine zis, alergând ca să ţină pasul cu ei şi cercetându-i pe toţi cu o curiozitate înfrigurată, aproape supărătoare. Pur şi simplu căsca ochii la ei.

— Vedeţi dumneavoastră, avem ceva de discutat cu dânsul, o chestiune personală, îi explică puţin cam tăios Miusov. Domnia sa a binevoit să ne acorde, cum s-ar zice, o audienţa; de aceea, cu toate că vă suntem îndatoraţi pentru că ne-aţi arătat drumul, v-am ruga să nu intraţi o dată cu noi.

— A, păi am şi fost la dânsul, aşa, aşa, am fost mai înainte... Un chevalier parfait![12] izbucni deodată moşierul, plesnind din degete.

— Cine este chevalier? întrebă Miusov.

— Dânsul, adică stareţul... stareţul-minune, aşa, aşa... dumnealui în persoană, mândria şi slava mănăstirii, „părintele” Zosima! Asemenea stareţ...

Pălăvrăgeala lui fără şir fu întreruptă deodată de un călugăr tinerel care-i ajunse din urmă. Era un monah de statură mijlocie, cu o camilafcă pe cap, tras la faţă şi palid. Fiodor Pavlovici şi Miusov se opriră. Călugărul se înclină adânc şi cu smerenie în faţa lor şi rosti:

— Domnilor, părintele egumen vă pofteşte cu plecăciune să-i faceţi cinstea şi să luaţi masa cu dânsul după ce vă duceţi la schit. La ora unu, la arhondaric; apoi, întorcându-se către Maksimov: şi pe dumneavoastră de asemenea.

— Vin, sigur că vin! exclamă Fiodor Pavlovici, măgulit peste măsură de invitaţie. Mai încape vorbă! ştiţi că am promis cu toţii să ne purtăm cuviincios... Vii şi dumneata, nu-i aşa, Piotr Aleksandrovici?

— Bineînţeles. De ce crezi doar că m-am ostenit până aici dacă nu ca să cunosc toate datinile lor? Un singur lucru mă supără, Fiodor Pavlovici, ca să-ţi spun drept, şi anume, faptul că eşti şi dumneata aici...

— Văd că Dmitri Fiodorovici e lipsă la apel.

— Ce bine ar face să stea acasă. Crezi poate că-i o plăcere pentru mine să mă amestec în răfuielile voastre, şi pe deasupra să te mai suport şi pe dumneata? Venim cu dragă inimă, rosti el apoi, adresându-se monahului, spuneţi-i părintelui egumen că-i mulţumin pentru invitaţie.

— Mi s-a dat în grijă să merg cu dumneavoastră la Sfinţia! sa, răspunse tânărul călugăr.

— Atunci eu mă reped între timp până la părintele egumen, aşa, aşa, mă duc la dânsul, gânguri ca un porumbel moşierul Maksimov.

[12] Un cavaler desăvârşit! (Fr.).

— Părintele egumen este ocupat acum, dar dacă vreţi să va duceţi, treaba dumneavoastră.

— Ce bătrân pisălog! exclamă Miusov după ce moşierul Maksimov plecă, luând-o la picior spre mănăstire.

— Seamănă cu von Sohn[13], spuse tam-nisam Fiodor Pavlovici.

— Atâta ştii şi dumneata... De unde ai mai scos-o că seamănă cu von Sohn? L-ai văzut vreodată?

— I-am văzut fotografia. Chiar dacă trăsăturile sunt diferite, există totuşi ceva comun între ei, ceva ce nu se poate exprima prin cuvinte. Îţi spun eu, leit von Sohn. Mă pricep la fizionomii.

— S-ar putea să ai dreptate, dacă zici că te pricepi atât de bine. Dar uite ce este, Fiodor Pavlovici, după cum prea bine spuneai adineauri, ai promis c-o să te porţi cuviincios, te rog să nu uiţi acest lucru. Îţi repet, deci: fii bun şi caută să păstrezi măsura. Iar dacă te apuci să faci aici pe bufonul, îţi spun clar: n-aş vrea să am nimic de împărţit cu dumneata... Uite, ăsta-i omul – adăugă el, adresându-se călugărului – ţi-e şi frică să intri cu dânsul într-o casă de oameni cumsecade.

Un surâs fin, înmuiat într-o undă de şiretenie, se înfiripă pe buzele subţiri şi palide ale călugărului, care se mulţumi să nu spună nimic, lăsând să se vadă lămurit că tăcea dintr-un sentiment de demnitate. Miusov se încruntă şi mai tare.

„Dracu' să-i ia pe toţi. Totul e numai spoială, de atâtea veacuri au învăţat să păstreze aparenţele, când, în fond, nu-i decât şarlatanie şi ipocrizie curată!” se gîndi el.

— Iată şi schitul, am ajuns! strigă Fiodor Pavlovici. Uite gardul, uite şi poarta; e încuiată. Şi începu să-şi facă nişte cruci mari în faţa sfinţilor zugrăviţi pe canaturile porţii şi de jur-împrejurul ei. Câte bordeie, atâtea obiceie, ce poţi sa faci!? comentă el. Aici trăiesc vreo douăzeci şi cinci de preacucemici, veniţi la schit să-şi caute mântuirea, şi care toata ziua se uită unul la altul şi se îndoapă cu varză. Ştiţi însă care e lucrul cel mai grozav? Nici o femeie nu are voie să intre pe poarta asta. Nu are voie, şi nici nu s-a pomenit să treacă vreuna. Am auzit că stareţul le primeşte totuşi pe cucoane... se întoarse el deodată spre tânărul monah.

— Persoanele feminine din popor se odihnesc şi-l aşteaptă acolo, în apropierea cerdacului, aşa cum puteţi vedea şi dumneavoastră. Iar pentru doamnele din societate, tot acolo lângă cerdac, dar dincolo de gard, s-au zidit două încăperi. Vedeţi gemuleţele acelea de colo? Stareţul, când îi permite sănătatea, iese pe o uşiţă lăturalnică, adică le primeşte afară din schit. Şi acum e o cucoană din Harkov care-l aşteaptă, o moşieriţă, Hohlakova, cu fiică-sa, care-i bolnavă. Se vede că Sfinţia sa le-a promis c-o să iasă, deşi în ultima vreme se simte atât de slăbit, încât nici măcar lumea de rând n-a mai apucat de mult să-l vadă la faţă.

— Vasăzică, totuşi, există o portiţă de ieşire, când e vorba de cucoane! Să nu crezi Sfinţia ta c-am vrut să fac vreo aluzie necuviincioasă, am zis şi eu aşa, într-o doară. Nu ştiu dacă aţi auzit că pe muntele Athos sunt interzise cu stricteţe vizitele feminine, mai mult chiar, nici o făptură de parte femeiască – găinuşe, curci sau viţeluşe – n-are voie să treacă pragul mănăstirii.

— Fiodor Pavlovici, să ştii că te las aici şi plec. Au să te dea afară pe brânci, să vezi dacă n-o să se întâmple aşa!...

— Nu înţeleg ce ai cu mine, Piotr Aleksandrovici... Priviţi, se minună el apoi în gura mare, intrând pe poartă, cum trăiesc dumnealor ca-n rai în această vale a trandafirilor!

Într-adevăr, deşi nu se zărea nici un trandafir nicăieri, curtea era aşternută cu un covor de flori tomnatice, care mai de care mai frumoase şi mai alese. Se vedea o mână pricepută în felul cum erau îngrijite. Pretutindeni, numai straturi de flori – şi-n preajma bisericii, şi printre morminte. Căsuţa în care se afla chilia stareţului – o căsuţă scundă, de lemn, cu cerdac la intrare – era şi ea înconjurată de flori.

— Tot aşa era şi pe vremea stareţului dinainte, Varsonofie? Se zice că dânsul nu îngăduia luxul; era un om iute la mânie – când se supăra nu-i lipsea mult să bată drept-credincioasele cu cârja, observă Fiodor Pavlovici în timp ce urcau treptele.

— E adevărat că stareţul Varsonofie avea momente când o cam lua razna, dar i se pun în

[13] Funcţionar asasinat la Moscova la sfârsitul anului 1869 într-o casa de toleranţa; crima făcând la vremea ei mare vâlvă. Cazul von Sohn este Pomenit de Dostoievski şi în romanul Adolescentul.

seamă şi multe parascovenii. N-am auzit, ce să spun, să fi bătut pe cineva vreodată cu cârja, răspunse călugărul. Şi acum, domnilor, vă rog aşteptaţi o clipă, să vă anunţ.

— Fiodor Pavlovici, pentru ultima oară îţi atrag atenţia! ştii, cum ne-a fost vorba... Te rog să te porţi frumos, altfel o să ai de-a face cu mine, îi mai şopti o dată Miusov.

— Nu pricep de ce eşti atât de îngrijorat... strecură ironic Fiodor Pavlovici. Ori te apasă cumva păcatele? Se zice că stareţul citeşte dintr-o privire tot ce ai pe suflet. Şi-apoi, nu ştiu, zău, de ce te sinchiseşti atâta de părerea lor, dumneata, un parizian, o persoană cu vederi liberale! Nu te mai recunosc, pe onoarea mea!

Miusov nu apucă să mai răspundă la sarcasmele lui, fiindcă în momentul acela fură poftiţi înăuntru. Dar când păşi pragul chiliei era oarecum iritat.

„Uf, ştiu ce o să se întâmple acum, se gândi el, mă cunosc prea bine. Sunt enervat, o să mă las târât în cine ştie ce discuţie, o să mă înfierbânt, şi nu văd ce rost are să mă înjosesc şi pe mine, şi opiniile mele!”

II - BĂTRÂNUL MĂSCĂRICI

În momentul când pătrunseră înăuntru, tocmai intră pe uşă şi stareţul care, încunoştinţat de sosirea lor, se grăbea să-şi părăsească iatacul. Mai erau în chilie doi ieromonahi de la schit care-l aşteptau – părintele bibliotecar şi părintele Paisie, un om bolnăvicios, deşi încă tânăr, despre care toată lumea ştia că este tobă de carte. În afară de ei, se mai afla încă cineva în cameră, stând în picioare într-un colţ (şi acolo rămase până la sfârşitul întrevederii), un seminarist de vreo douăzeci şi doi de ani, îmbrăcat cu surtuc, viitor teolog, care nu ştiu cum ajunsese să fie răsfăţat de toată lumea din mănăstire, de toţi monahii. Destul de înalt ca statură, tânărul avea o faţă latăă, plină de prospeţime, şi nişte ochi înguşti, căprui, cu o sclipire de inteligenţa în privire şi foarte atenţi. Părea extrem de respectuos, fără să depăşească niciodată limitele bunei-cuviinţe, dar, în acelaşi timp, şi fără slugărnicie. Nici nu se înclină măcar în faţa oaspeţilor, ca unul ce nu se socotea de rangul lor, făcând parte dintr-o tagmă mai măruntă şi neavând nici o situaţie materială care să-i asigure independenţa.

Stareţul Zosima ieşi din iatac, urmat de un ucenic şi de Alioşa. În clipa când se arătă în uşă, cei doi ieromonahi se sculară în picioare şi-l întâmpinară bătând mătănii până la pământ, apoi se apropiară de el, să le dea binecuvântarea şi să-i sărute mâna. Stareţul făcu semnul crucii asupra lor, bătând aşijderea câte o mătanie până la pământ în faţa fiecăruia, şi le ceru la rândul său binecuvântarea. Tot ceremonialul acesta, îndeplinit cu cea mai mare seriozitate, nu ca un ritual obişnuit, avea ceva aproape emoţionant. Totuşi, lui Miusov i se păru că monahii îl săvârşiseră cu un anumit scop, încercând astfel să-i insufle respect. Se gândise încă din ajun la clipa asta, şi, cum intrase primul în odaie, îşi spunea ca, oricare ar fi fost ideile lui, măcar din simplă politeţe (fiindcă aşa era obiceiul pământului) s-ar fi cuvenit să se apropie de stareţ şi să-i ceară binecuvântarea; cel puţin atât, dacă nu voia să-i sărute mâna. Văzându-i însă pe călugări cum băteau mătănii şi-i pupau mâna, îşi schimbă pe loc hotărârea şi se mulţumi să salute grav şi plin de demnitate, înclinându-se destul de adânc, dar ca un om de lume, după care se duse să se aşeze pe scaun. Fiodor Pavlovici procedă la fel, maimuţărindu-i fiecare gest. Ivan Fiodorovici făcu la rândul sau o plecăciune politicoasă şi demnă, cu braţele de asemenea lipite de trup, iar Kalganov se fâstâci aşa de tare, încât uită să mai şi salute. Stareţul lăsă atunci să-i cadă moale mâna ridicată pentru binecuvântare şi, făcând de asemenea o plecăciune, îşi invită musafirii să şadă. Lui Alioşa i se urcă tot sângele în obraji de ruşine. Presimţirile sale începeau să se adeverească.

Stareţul se aşeză pe un mic divan din lemn de brad, îmbrăcat în piele, de o formă arhaică, poftindu-i pe oaspeţi, în afară de cei doi ieromonahi, să ia loc pe cele patru scaune de brad, îmbrăcate tot aşa în piele neagră foarte uscată, ce stăteau înşirate de-a lungul peretelui opus. Ieromonahii se aşezară de-a dreapta şi de-a stânga lui, unul lângă uşă, celălalt la fereastră. Seminaristul, Alioşa şi ucenicul rămaseră în picioare. Chilia în care se aflau nu era prea încăpătoare şi destul de sărăcăcios mobilată. Doar strictul necesar, câteva obiecte cioplite ca din topor, numai lucruri vechi şi uzate. Două glastre cu flori împodobeau pervazul ferestrei, iar într-un colţ se zăreau nişte icoane, dintre care una mare de tot, cu chipul Născătoarei, zugrăvită probabil cu mult înainte de schismă. În faţa ei ardea

o candelă. Mai erau apoi încă două icoane cu ferecaturi strălucitoare, nişte heruvimi de ceară, câteva bibelouri de porţelan în formă de ouşoare şi un crucifix catolic de fildeş cu o Mater Dolorosa zăcând la picioarele lui, în sfârşit, o serie de gravuri străine, reproduceri după operele marilor maeştri italieni din secolele trecute. Iar lângă tablourile acelea arătoase şi scumpe stăteau atârnate câteva naive litografii ruseşti populare, înfăţişând o seamă de sfinţi mucenici şi preacuvioşi părinţi etc, din cele care se vând la iarmaroc cu două copeici bucata. Pe peretele celălalt se vedeau portretele litografiate ale unor arhierei ruşi în viaţă sau de mult răposaţi. Miusov se uită în treacăt la icoanele acelea fabricate în serie, apoi rămase cu privirea aţintită asupra stareţului. Era convins că ochiul său nu poate să dea greş – slăbiciune peste care trebuie să trecem cu vederea, dacă ne gândim că avea cincizeci de ani, vârstă la care un om de lume, inteligent, cu o situaţie materială stabilă, fără să vrea chiar, se simte pătruns de respect faţă de propria persoană.

Stareţul nu-i plăcu de la prima vedere, şi într-adevăr bătrânul avea o figură pe care şi alţii, nu numai Miusov, ar fi socotit-o poate dezagreabilă. Un om costeliv, adus de spate, mic de statură, care abia se ţinea pe picioare. Nu avea decât şaizeci şi cinci de ani, dar din pricina bolii i-ai fi dat cel puţin cu zece ani mai mult. Obrazul lui, uscat ca un pergament, era brăzdat de o mulţime de cute mărunte, ce se îndeseau mai ales în jurul ochilor. Fără să fie mari, ochii aveau o privire deschisă, ageră şi scânteietoare, încât se vedeau ca două licăriri de lumină. Părul cărunt se mai păstra numai la tâmple, purta un barbişon scurt şi rar, buzele – pururea surâzătoare – îi erau subţiri ca un fir de aţă, iar nasul, ascuţit ca un cioc de pasăre.

„După toate semnalmentele, pare un om meschin, răutăcios, arogant şi mic la suflet”, se gîndi Miusov, furios pe sine însuşi.

Ceasul, care tocmai atunci începu să bată, făcu să se spargă gheaţa. Ornicul mic, ieftin, cu greutăţi clincăni grăbit de douăsprezece ori.

— Poftim, asta era ora la care trebuia să ne întâlnim! exclamă Fiodor Ivanovici. Şi fecioru-meu, Dmitri Fiodorovici, n-a catadicsit încă să vină... Vă cer iertare în numele lui, sfinte stareţ! (Alioşa se cutremură numai când auzi spunând „sfinte stareţ”). În ce mă priveşte, să ştiţi că sunt foarte punctual, în viaţă nu mi s-a întâmplat să întârzii vreodată, fiindcă totdeauna am grijă să-mi amintesc că punctualitatea este politeţea regilor...

— Numai că dumneata nu eşti cap încoronat, nu se putu stăpâni să nu-i dea peste nas Miusov.

— Ai dreptate, nu sunt cap încoronat. Închipuieşte-ţi, Piotr Aleksandrovici, că ştiam şi eu asta, o, Doamne! Aşa sunt eu totdeauna, mă ia gura pe dinainte ! Preasfinte! exclamă el, sub imboldul unui patos de moment. Aveţi în faţa domniei: voastre un măscărici în carne şi oase! Aşa mă şi recomand.; Ce vreţi, e o meteahnă veche a mea! Iar dacă se mai întâmplă când şi când să torn câte o minciună, o fac numai, da, da, numai şi numai ca să râdă lumea şi să fiu agreabil în societate. Trebuie doar să fii agreabil în societate, nu-i aşa? Acum vreo şapte ani, mă dusesem într-un târguşor unde aveam nişte daraveri de pus la cale, şi acolo împrejurările au făcut să mă împrietenesc cu nişte negustori mai mărunţei, într-o zi ne ducem cu toţii la ispravnic, fiindcă, vedeţi dumneavoastră, voiam să-l rugăm ceva şi ne gândiserăm să-l poftim a lua masa cu noi. Iese dumnealui, ispravnicul, un munte de om, gras, bălan şi ursuz din fire, un individ foarte periculos, cu care nu-i bine să ai de-a face în asemenea situaţii, cu atât mai mult cu cât suferă de ficat, da, da, de ficat. „ştiţi, încep eu cu un aer degajat, ca un om de lume, domnule ispravnic, am venit cu o rugăminte la dumneavoastră: am dori să fiţi, ca să spun aşa, napravnikul[14] nostru!” „Ce Napravnik, care Napravnik?!” zice el. Mi-am dat seama pe loc că n-o să facem nici o ispravă cu dânsul, fiindcă a rămas serios, nici măcar nu i-ar fi trecut prin cap că era numai un joc de cuvinte, totuşi, nu m-am dat bătut: „Am făcut numai o glumă, zic, aşa ca să mai râdem puţin, fiindcă domnul Napravnik, ştiţi, este un cunoscut capelmaistru rus, iar pentru armonia întreprinderii noastre dumneavoastră sunteţi cel mai indicat să ne fiţi capelmaistru...” După cum vedeţi, lămuririle mele, ca şi comparaţia ... erau cât se poate de judicioase, nu-i aşa? Dar dumnealui, de colo: „Scuzaţi, vă rog, zice, eu sunt ispravnic şi nu permit nici un fel de calambururi pe socoteala funcţiei mele”. Şi făcând stânga-împrejur, a dat să plece. „Aveţi

[14] Joc de cuvinte: napravnik = îndrumător, călăuza şi Napravnik E.F., compozitor şi dirijor la Opera din Petersburg.

dreptate, sigur că da, îi strig eu din urmă, sunteţi ispravnic, cum aţi putea fi Napravnik!” „Ba, zice dumnealui, din moment ce aţi spus Napravnik, înseamnă că sunt Napravnik.” şi, închipuiţi-vă, toate socotelile noastre au fost date peste cap! Uite-aşa mi se întâmplă mereu, dar mereu! Totdeauna îmi tai craca de sub picioare, cu amabilităţile mele! Odată, sunt mulţi ani de atunci, i-am spus, tot aşa, unei persoane influente: „Soţia dumitale, zic, este o fiinţă generos croită”, referindu-mă la calităţile sale morale, cum s-ar zice, la prestigiul ei, iar dumnealui, de colo: „De unde ştii dumneata, ce, ai măsurat-o?” şi iarăşi m-a luat gura pe dinainte, ce m-am gândit eu, hai să fac pe amabilul mai departe: „Da, zic, am măsurat-o!” Ei, să fi văzut ce m-a mai măsurat după aceea... Sunt mulţi ani de atunci, aşa că pot să vă mărturisesc fără jenă; şi uite aşa, mereu îmi tai craca de sub picioare!

— Aşa cum faci şi acum, bombăni dezgustat Miusov. Stareţul tăcea, uitându-se atent când la unul, când la altul.

— Nu mai spune?! închipuieşte-ţi, Piotr Aleksandrovici, că mi-am dat şi eu seama de asta, ba chiar simţeam c-am s-o fac boacănă din clipa când am deschis gura, şi, trebuie să ştii am prevăzut până şi faptul că dumneata o să fii primul care o să-mi atragă atenţia. De câte ori bag de seamă că gluma n-a prins, Sfinţia voastră, simt că mi se usucă gura şi parcă mi se încleştează fălcile; aşa păţeam şi în tinereţe, pe vremea când trăiam ca un linge-blide prin casele boiereşti şi-mi câştigam pâinea cu meseria asta. Fiindcă din faşă chiar am fost măscărici, aşa m-am născut, cum alţii se nasc într-o ureche, preacuvioase părinte. Nu zic, poate să-şi fi băgat cumva şi necuratul coada, o fi stând chircit pe undeva în mine, dar n-aş crede să fie un drac mai răsărit; să fi fost mai de soi, şi-ar fi căutat şi el un alt adăpost, la o persoană mai importantă, în orice caz nu la dumneata, Piotr Aleksadrovici, fiindcă nici dumneata nu i-ai putea oferi un adăpost mai ca lumea. Oricum, eu sunt credincios, cred în Dumnezeu. Numai în ultima vreme mi s-a cam zdruncinat credinţa, aştept totuşi să încolţească în mine sământa unor înălţătoare cuvinte. Eu, Sfinţia voastră, sunt ca filosoful Diderot. Ştiţi cum i s-a înfăţişat, preasfinte părinte, filosoful Diderot[15] – asta se petrecea pe vremea împărătesei Ecaterina – mitropolitului Platon? A intrat la el şi cum a deschis gura i-a declarat: „Dumnezeu nu există”. La care înaltpreasfinţitul a răspuns, ridicând degetul: „Adevăr îţi spun, ai grăit ca un om fără minte, căci Dumnezeu sălăşluieşte în sufletul tău!” Diderot, cum stătea aşa în faţa sa, i-a căzut la picioare, strigând: „Cred şi primesc botezul!” şi pe loc l-au şi botezat. Prinţesa Daşkova[16] i-a fost naşă, iar naş Potiomkin...

— Fiodor Pavlovici, ai întrecut orice măsură! ştii foarte bine că minţi de îngheaţă apele şi că toată istoria asta nu e decât o anecdotă imbecilă; de ce faci pe nebunul? îi tăie vorba cu un glas tremurat Miusov, care aproape îşi ieşise din sărite.

— Toată viaţa am simţit că trebuie să fie o minciună! mărturisi plin de zel Fiodor Pavlovici. Atunci, domnii mei, am să vă spun care-i adevărul! Preasfinte stareţ! îmi cer iertare pentru istoria asta cu botezul lui Diderot. Eu am ticluit-o de la un cap la altul, am ticluit-o, uite, chiar acum, în momentul ăsta, până mai adineauri nici prin gând nu mi-ar fi trecut aşa ceva. Am născocit-o numai aşa, pentru ca discuţia noastră să aibă mai mult haz. Iar dacă fac pe nebunul, Piotr Aleksandrovici, zău, crede-mă c-o fac doar din amabilitate. De altfel, de multe ori nici eu nu ştiu prea bine de ce mă maimuţăresc. Cât despre Diderot, că i s-a răspuns aşa, „ai grăit ca un om fără minte”, am auzit de cel puţin douăzeci de ori din gura boierimii noastre, pe vremea când mă aciuiam pe la unul şi pe la altul, am auzit-o chiar pe mătuşica domniei tale, Piotr Aleksandrovici, pe Mavra Fominişna povestind. Până-n ziua de azi lumea încă mai crede că ateul Diderot venise la mitropolitul Platon anume ca să discute cu el despre cele sfinte...

Miusov sări în sus, furios, şi încă furios ar fi prea puţin spus, fiindcă era, pur şi simplu, ca scos din minţi. Îşi dădea seama că se face ridicol. Ceea ce-i vedeau ochii era prea din cale-afară.

De patruzeci sau cincizeci de ani, de când existau stareţi acolo, la mănăstire, veniseră fel de fel de vizitatori, dar toţi cei care trecuseră pragul acestei chilii pătrundeau înăuntru cu un adânc sentiment de evlavie, şi nicidecum altfel. Toţi cei care erau primiţi îşi dădeau seama în clipa când intrau în chilie că li se făcuse o deosebită favoare. Unii cădeau în

[15] Acesta a vizitat Rusia la invitaţia împărătesei Ecaterina a II-a în anul 1773.

[16] Ecaterina Romanovna Daşkova (1743-l810), adeptă şi susţinătoare a împărătesei Ecaterina a II-a.

genunchi şi nu se mai ridicau de jos decât la plecare. Multe persoane „simandicoase”, oameni cu o vastă cultură, ba chiar şi unii liber-cugetători care veneau aici fie împinşi de curiozitate, fie din cine ştie ce alt motiv, din momentul când păşeau înăuntru, împreună cu câte un grup de vizitatori sau, pentru a sta de vorbă între patru ochi cu stareţul, toţi fără nici o excepţie se socoteau obligaţi în primul rând să păstreze în decursul întrevederii o atitudine cât se poate de respectuoasă şi de prevenitoare, cu atât mai mult cu cât nu era vorba de bani, ci numai de milostenie şi dragoste pe de o parte, iar pe de altă parte de un simţământ de căinţă şi de dorinţa însetată de a dezlega o încâlcită problemă de conştiinţă sau de a găsi o ieşire dintr-un chinuitor impas sufletesc.

Astfel că scălâmbăielile de saltimbanc ale lui Fiodor Pavlovici şi lipsa lui de respect faţă de locul în care se afla stârniseră nedumerirea, ba chiar stupefacţia celor prezenţi – dacă nu a tuturor, cel puţin a unora dintre ei. Cu toate acestea, nimic nu se clinti pe chipul ieromonahilor, care rămaseră serioşi, gravi la locul lor, aşteptând să audă ce va spune stareţul, deşi păreau gata să urmeze şi ei pilda lui Miusov şi să se ridice în picioare. Alioşa stătea cu capul în piept; îi venea să plângă. I se părea mai ales ciudat faptul că Ivan Fiodorovici, fratele său, în care îşi pusese toată nădejdea, fiind singurul care avea destulă influenţă asupra bătrânului ca să-i astupe gură, şedea nemişcat, cu ochii în pământ, de parcă aştepta şi el să vadă care va fi deznodământul, ca şi cum n-ar fi avut absolut nici o legătură cu ceilalţi. Cât despre Rakitin (seminaristul), pe care, de asemenea, îl cunoştea foarte bine, Alioşa nici nu îndrăznea măcar să-l privească: ştia ce gândeşte (deşi în mănăstire nimeni în afară de el habar n-avea de felul de a gândi al lui Rakitin).

— Iertaţi-mă... bolborosi Miusov, adresându-se stareţului, dar n-aş vrea să credeţi că sunt cumva de acord cu gluma asta trivială. Am fost convins, şi acum văd ce greşeală am făcut, ca, aflându-se în prezenţa unei persoane venerabile ca Domnia voastră, chiar şi un om de teapa lui Fiodor Pavlovici va fi în stare să-şi dea seama de îndatoririle pe care le are... în nici un caz nu mi-aş fi putut închipui că voi fi obligat să-mi cer scuze pentru că am venit aici împreună cu dânsul...

Îi venea să intre în pământ de ruşine şi, fără să-şi mai încheie frază, dădu să iasă pe uşă.

— Nu trebuie să vă necăjiţi, rosti stareţul ridicându-se pe picioarele-i slăbănoage, şi luându-l de mână, îl sili să se aşeze pe scaun. Păstraţi-vă cumpătul, vă rog. Sunteţi oaspetele meu şi ţin foarte mult ca domnia voastră să rămână; zicând acestea, bătrânul făcu o plecăciune şi se întoarse să se aşeze din nou pe divan.

— Înaltpreasfinţite stareţ, spuneţi-mi, vă rog, vă supără exuberanţa mea? V-am jignit cumva? izbucni Fiodor Pavlovici, apucându-se cu amândouă mâinile de braţele jilţului, gata parcă s-o zbughească pe uşă după cum avea să sune răspunsul.

— Vă rog, nu vă necăjiţi, n-aveţi de ce să vă simţiţi prost... rosti grav bătrânul. Lăsaţi sfiala deoparte, fiţi ca la dumneavoastră acasă. Şi mai ales nu trebuie să vă fie ruşine, numai din pricina ruşinii se întâmplă toate câte se-ntâmplă.

— Să fiu ca la mine acasă? Adică natural? O, e prea mult, prea mult, dar, înduioşat, primesc! Preafericite părinte, zău, nu-mi cereţi să fiu natural, e prea mare ispita şi-i primejdios... de altfel, nici eu nu ştiu dac-aş ajunge vreodată să mă arăt aşa cum sunt. V-o spun ca să ştiţi la ce vă puteţi aştepta, sa vă apăr de mine. Cât despre rest, sunt lucruri ce zac tăinuite în negura neştiinţei, deşi unii vor să mă încondeieze cum

— E mai rău. Asta, pentru dumneata, Piotr Aleksandrovici, iar Domniei tale, preasfinte, nu pot decât să-ţi spun: mă plec cu cea mai adâncă adoraţie la picioarele tale! Fiodor Pavlovici ! se ridică pe jumătate de pe scaun, şi, înălţând braţele spre ! cer, rosti: Binecuvântat fie pântecele care te-a zămislit şi ţâţele care te-au alăptat, o, mai ales ţâţele! Când aţi spus adineauri: „Nu trebuie să-ţi fie ruşine, numai din pricina ruşinii se întâmplă tot ce se-ntâmplă”, m-am simţit pătruns până în rărunchi, ca şi cum aţi fi citit în sufletul meu. Căci de câte ori intru într-o casă de oameni mi se pare că nu există ticălos mai mare ca mine pe faţa pământului, că toată lumea mă priveşte ca pe un măscărici, şi atunci îmi zic în sinea mea: „Dacă aşa-i vorba, chiar am să şi fac pe măscăriciul, nu-mi pasă de părerea voastră, pentru că toţi, până la unul, sunteţi mai ticăloşi decât mine!” De aceea am ajuns un măscărici, de ruşine, preacuvioase stareţ, numai şi numai de ruşine. Numai din pricina firii mele bănuitoare dau cu barda în lună. Căci dacă, intrând într-o casă, aş şti dinainte că toată lumea o să mă primească cu braţele deschise, ca pe o persoană deosebit de simpatică şi deşteaptă foc, o, Doamne! nu vă puteţi închipui ce om cumsecade aş fi

atunci! învăţătorule! strigă el deodată, căzând în genunchi. Ce să fac ca să dobândesc viaţa veşnică?

Nimeni nu putea să-şi dea seama dacă în momentul acela nu juca mai departe o farsă, sau dacă era într-adevăr emoţionat.

Stareţul se uită la el zâmbind.

— Ştii foarte bine, şi încă de multă vreme, ce trebuie să faci, eşti destul de deştept. Nu mai bea, nu mai vorbi măscări, nu te mai lăsa robit de patimile trupeşti, şi mai ales de arghirofilie, închide cârciumile, dacă nu pe toate, cel puţin două sau trei. Şi mai ales nu mai minţi.

— Ca adineauri, cu Diderot?

— Hm, nu-i vorba de Diderot. Nu te minţi singur. Cel care se minte pe sine şi-şi pleacă urechea la propriile sale minciuni ajunge să nu mai deosebească adevărul nici în el, nici în jurul lui şi să nu mai aibă respect nici pentru sine, nici pentru lumea cealaltă. Iar dacă nu respectă pe nimeni, nici nu poate iubi pe cineva, şi astfel, neiubind pe nimeni, ca să se afle în treabă sau ca să-şi omoare urâtul, se lasă în voia patimilor şi a ispitelor trupeşti, şi, stăpânit cum e de metehne, ce deosebire mai poate fi între el şi un animal? şi toate astea numai şi numai fiindcă se minte şi pe sine, şi pe alţii. Cel care se minte singur totdeauna e gata să se simtă jignit. Uneori este foarte plăcut să faci pe supăratul, nu-i aşa? Adesea omul ştie precis că nimeni n-a avut intenţia să-l jignească şi că ofensa există numai în închipuirea lui, nu e decât minciună ticluită numai aşa, pentru plăcerea de a minţi, de a exagera lucrurile anume, ca să pună lumea pe foc, pentru că s-a legat de o vorbă, făcând din ţânţar armăsar, şi totuşi, cine se supără, cine se îmbufnează c-a fost jignit? Tot el; îi face plăcere să se simtă jignit, în sinea lui e chiar încântat, şi, dintr-una într-alta, ajunge să clocotească de ură... Ridică-te, şezi, rogu-te, fă cum doreşti, fiindcă orice ai face, ştiu foarte bine că-i lipsit de sinceritate....

— Preafericite! îngăduie-mi să-ţi sărut mâna! exclamă Fiodor Pavlovici, sărind de pe scaun şi repezindu-se să-şi lipească buzele de mâna uscată a stareţului. Da, da, aşa e, aveţi dreptate, într-adevăr e o plăcere să-i laşi pe alţii să creadă că te-au jignit. Foarte bine aţi spus, nimeni, cred, n-ar fi putut găsi cuvinte mai potrivite. Aşa e, da, aşa e! Toată viaţa am simţit o plăcere să mă consider ofensat, numai aşa, de dragul plăcerii estetice, fiindcă uneori nu este numai plăcut să faci pe ofensatul, dar şi frumos totodată, e un lucru pe care aţi uitat să-l spuneţi, preaînalte stareţ. Da, da frumos! Trebuie să-mi notez asta la mine în carnet! Da, mărturisesc, am minţit, am minţit toată viaţa, zi de zi, ceas de ceas. Minciună sunt din cap până în picioare, părintele minciunii! Sau nu, nu părintele minciunii – încurc mereu scripturile – mai bine zis odrasla minciunii, cred că-i suficient! Dar... îngerul meu păzitor... istoria aceea cu Diderot de ce nu şi-ar avea rostul câteodată? Nu poate să strice nimănui, pe când unele vorbe strică într-adevăr! Era cât pe ce să uit, şi când te gândeşti că de vreo trei ani încoace vreau să vin la dumneata. Nu mă mai întrerupe! Uite ce voiam să te întreb: este adevărat că în Minei scrie undeva despre un sfânt mucenic făcător de minuni, care, după ce-a fost decapitat, s-a sculat de jos şi luându-şi în mâini căpăţâna retezată, „a sărutat-o duios” şi a mers aşa o bucată de vreme cu ea în braţe, sărutând-o mereu „duios”? Este adevărat ori nu, Sfinţiile voastre?

— Nu, nu este adevărat, răspunse stareţul.

— Nu-mi aduc aminte să fi citit aşa ceva în Minei. Despre care sfânt spuneţi că s-a scris asta? întrebă ieromonahul bibliotecar.

— Nici eu nu mai ştiu care. Nu ştiu, habar n-am. Mai târziu mi-a atras atenţia cineva că probabil am fost indus în eroare. Şi totuşi, povestea asta am auzit-o din gura unui om. Ştiţi de la cine? Chiar de la dumnealui, Piotr Aleksandrovici Miusov, care făcea spume la gură mai adineauri din pricina lui Diderot, dumnealui mi-a spus-o.

— Cum puteam să-ţi povestesc aşa ceva când eu nu stau niciodată la discuţie cu dumneata?

— Ce-i drept, nu mi-a spus-o mie personal, l-am auzit însă povestind-o într-o societate în care mă aflam şi eu, să tot fie vreo patru ani de atunci. Mi-am adus aminte tocmai acum de ea, deoarece cu comedia asta ai reuşit să-mi zdruncini credinţa, Piotr Aleksandrovici. Dumneata n-aveai de unde să ştii, nici nu bănuiai măcar, dar în ziua aceea m-am înapoiat acasă cu credinţă zdruncinată, şi de atunci e din ce în ce mai şubredă. Da, Piotr Aleksandrovici, nici nu-ţi dai: seama ce catastrofă ai pricinuit! Asta-i cu totul altceva decât

anecdota cu Diderot!

Fiodor Pavlovici luă o poză dramatică. Pentru toată lumea era evident că juca iarăşi teatru. Totuşi, Miusov simţi ca o săgeată în inimă.

— Cai verzi pe pereţi... bolborosi el. Se poate să fi povestit vreodată ceva asemănător... în orice caz însă nu dumitale. Am relatat doar ce-am auzit de la alţii. Când eram în Franţa, un francez mi-a spus că există în Minei acest episod care se citeşte în timpul liturghiei. Era un savant care studiase multă vreme la noi în ţară... Eu personal mărturisesc că n-am citit în viaţa mea Mineiul şi nici nu cred c-am să-l citesc vreodată... Câte nu sporovăieşte omul la masă?... Şi noi eram tocmai la masă...

— Dă, da, dumneavoastră benchetuiaţi, iar eu mi-am pierdut credinţa! îl zădărî Fiodor Pavlovici.

— Ei, şi ce-mi pasă mie de credinţa dumitale! se burzului Miusov, dar, venindu-şi în fire, adăugă cu dispreţ: dumneata pângăreşti tot ce atingi!

Stareţul se ridică să plece.

— Pe mine să mă iertaţi, domnii mei, dar trebuie să vă părăsesc pentru câteva minute, rosti el, adresându-se vizitatorilor. E lume care mă aşteaptă şi care a sosit înaintea domniilor voastre. Dumneata, totuşi, caută să nu mai spui nici o minciună, adăugă el cu o figură zâmbitoare, întorcându-se către Fiodor Pavlovici.

Şi se îndreptă spre uşă. Alioşa şi ucenicul se repeziră să-l ajute la coborâtul scării. Alioşa simţea că se înăbuşă; era fericit că, în sfârşit, putea să plece, dar şi mai fericit că stareţul nu se supărase, dimpotrivă, părea bine dispus. Bătrânul dădu să iasă în cerdac pentru a-i binecuvânta pe cei care-l aşteptau afară. În pragul uşii însă, Fiodor Pavlovici îl opri iarăşi.

— Preafericitule între fericiţi! strigă el cu patos. Îngăduie-mi să-ţi mai sărut o dată mânuţa! Nu, cu dumneata omul poate vorbi, se poate înţelege! Crezi cumva că-mi place să mint şi să fac mereu pe măscăriciul? Află atunci că într-adins m-am prefăcut tot timpul, că să te pun la încercare. Voiam să-mi dau seama dacă se poate înţelege cineva cu dumneata ori nu. Şi dacă umila mea persoană se poate învrednici să stea lângă semeţia dumitale?... îţi dau diplomă de onoare, se poate înţelege omul cu dumneata! şi acum, uite, tac, nu mai scot o vorbă. Am să stau aici pe scaun şi am să tac chitic! E rândul dumitale să vorbeşti, Piotr Aleksandrovici, acum dumneata ai rămas aici persoana cea mai simandicoasă... pentru zece minute.

III - MUIERILE CREDINCIOASE

Jos, la picioarele cerdacului de lemn clădit în dreptul gardului ce împrejmuia schitul în aşa fel ca să iasă în afara curţii, se înghesuiau vreo douăzeci de femei din popor; în ziua aceea nu veniseră decât femei. Auzind că stareţul o să iasă în sfârşit din chilie, se strânseseră numaidecât grămadă. Moşieriţele Hohlakov se aflau de asemenea în cerdac; şi ele tot pe stareţ îl aşteptau, dar fuseseră găzduite în camerele rezervate pentru vizitatoarele de neam. Erau două: mama şi fiica. Doamna Hohlakova, o femeie bogată, îmbrăcată totdeauna cu mult gust, încă tânără şi foarte atrăgătoare, era cam palidă la faţă, dar cu nişte ochi negri şi jucăuşi. Nu avea mai mult de treizeci şi trei de ani şi rămăsese văduvă de cinci ani. Fiica sa, în vârstă de paisprezece ani, avea picioarele paralizate. De şase luni, biata copilă nu mai putea umbla şi o purtau de colo-colo într-un fotoliu lung şi comod cu rotiţe. Fetiţa era drăgălaşă, cam trasă la faţă din pricina suferinţei, altminteri vioaie. Ochii ei – mari, negri, adumbriţi de gene lungi – aveau o licărire şăgalnică. Din primăvară încă maică-sa se gândea să plece cu ea în străinătate, dar fusese silită să amâne plecarea din pricina unor treburi ale moşiei. Cele două se aflau de vreo săptămână în oraş, venite mai mult pentru nu ştiu ce interese decât ca să se închine, cu toate că mai fuseseră să-l vadă pe stareţ în urmă cu trei zile. Acum se abătuseră din nou pe acolo, deşi ştiau că bătrânul nu mai primea aproape deloc, şi se rugaseră cu lacrimi în ochi să li se îngăduie „fericirea de a-l vedea încă o dată la faţă pe slăvitul tămăduitor”.

În aşteptarea stareţului, mama şedea pe un scaun lângă jilţul fetiţei, iar ceva mai încolo, în picioare, sta un călugăr bătrân de la nu ştiu ce schit îndepărtat, despre care mai nimeni nu auzise, pierdut prin pustietăţile nordice. Monahul venise şi el să primească binecuvântarea stareţului. Ieşind însă în cerdac, stareţul se îndreptă mai întâi spre femeile

din popor. Acestea se strânseră buluc în jurul celor trei trepte ce coborau din cerdacul scund spre pajiştea de la poalele lui. Stareţul se opri în capul scărilor, îşi petrecu patrafirul şi începu prin a binecuvânta mulţimea. În faţa lui fu adusă pe sus o femeie apucată, pe care altele două o ţineau de braţe. Cum dădu cu ochii de stareţ, bolnava se porni să ţipe din senin, să sughiţă şi să se zbuciume, ca într-o criză de epilepsie. Stareţul îi puse patrafirul pe cap, după care îi citi o scurtă rugăciune, şi femeia se linişti, încetând să se mai zbată. Nu ştiu cum o mai fi acum, dar în copilărie am avut adeseori prilejul să văd asemenea muieri lovite de streche prin satele şi mănăstirile noastre. Aduse la liturghie, bolnavele începeau să scheaune sau să latre ca nişte câini, de răsuna biserica, dar când ieşea preotul cu sfintele daruri, şi rudele lor le mânau din spate, ca să fie mai aproape, li se potoleau „năbădăile” şi-şi găseau astâmpăr pentru o bucată de vreme. E un lucru care încă din copilărie mi-aduc aminte că mă uimise peste măsură. Tot atunci însă am auzit de la nişte moşieri, şi mai ales de la profesorii mei din şcoală, pe care-i rugasem să-mi explice fenomenul acesta, că de fapt femeile cu pricina simulează nebunia ca să nu muncească şi că boala lor putea fi totuşi lecuită cu ajutorul unor pedepse drastice; şi, ca să mă convingă, îmi citau o mulţime de anecdote. Dar, spre mirarea mea, mai târziu, am aflat de la nişte medici specialişti că nu poate fi vorba de nici o prefăcătorie, ci de o necruţătoare boală femeiască ce bântuie mai ales la noi, în Rusia, ca o mărturie a sorţii crâncene hărăzite femeilor noastre de la ţară, consecinţă firească a muncilor istovitoare pe care sărmanele erau silite să le facă scurtă vreme după câte-o naştere grea, anormală, lipsită de orice asistenţă medicală; mai erau apoi necazurile care se ţineau lanţ, bătăile îndurate şi atâtea alte suferinţe pe care, orice s-ar zice, unele constituţii feminine nu sunt în stare să le suporte, deşi în genere femeile sunt destul de răbdătoare. Cât despre vindecarea miraculoasa, aproape instantanee, care se înfăptuia în momentul când bolnava ajungea în faţa sfintelor daruri, în realitate, după câte mi se spusese, nu putea fi decât un simulacru, o stratagemă pusă la cale chiar de „popime”!; probabil că era vorba de un fenomen natural, deoarece însoţitoarele nefericitei ieşite din minţi şi, în primul rând, bolnava însăşi credeau cu tot dinadinsul, ca într-un adevăr incontestabil, că necuratul ce pusese stăpânire pe ea nu putea suferi apropierea sfintelor daruri, pe care preotul le ţinea deasupra creştetului apucatei aduse înaintea lui. De aceea, în momentul când femeia isterică şi desigur bolnavă psihic se înclina în faţa sfintei euharistii, întregul ei organism suferea un puternic şoc (nici nu se putea altfel), prilejuit de aşteptarea iminentei şi miraculoasei vindecări şi de credinţa nestrămutată în minunea ce trebuia să se producă negreşit. Şi bolnava era într-adevăr lecuită, fie şi numai pentru moment. Aşa cum se întâmplă şi de astă dată atunci când stareţul îi puse zănaticei patrafirul pe cap.

În faţa acestei privelişti multe dintre femeile ce se îmbulzeau spre el începură a lăcrima înduioşate, cuprinse de exaltare; unele se repezeau să sărute măcar poalele anteriului, altele jeleau în gura mare. Stareţul binecuvântă pe toată lumea, iar cu unele dintre ele schimbă câteva cuvinte. Pe cea cu meteahnă o cunoştea mai dinainte, era de undeva dintr-un sat din preajma mănăstirii, la vreo şase verste distanţă, şi mai avusese şi altă dată prilejul s-o vadă.

— Ei, uite şi cineva care nu-i de pe aici, zise el arătând către o femeie încă tânără, prăpădită de slabă şi suptă la faţă, cu pielea arsă de soare, aproape smolită. Şedea în genunchi şi nu-şi mai dezlipea ochii de la stareţ. În privirile ei se citea o adoraţie frenetică.

— Vin de departe, părintele, de foarte departe, trei sute de verste îmi bătui picioarele pân-acilea. De departe, taicuţă, de departe tare... rosti ea cu o unduire de cântec în glas, legănându-şi capul, cu bărbia în pumni.

Vorbea ca şi cum ar fi bocit după un mort. Există în popor o suferinţă mută, atotîndurătoare; o durere care stă ferecată în adâncul sufletului şi nici nu cricneşte. După cum, tot aşa, exista o durere descătuşată, care, îndată ce se revarsă în lacrimi, se şi preschimbă în bocet. Mai ales la femei. Fără a fi totuşi mai puţin cruntă decât durerea ferecată în tăcere. Tânguirea, dacă alină suferinţa pe de o parte, în acelaşi timp scurmă şi mai tare şi sfâşie inima. Sunt dureri care nu cer alinare, care se hrănesc din însuşi zbuciumul lor. Iar bocetele, de fapt, nu exprimă decât nevoia de a zgândări mereu rana.

— Târgoveaţă, nu-i aşa? întrebă stareţul, privind-o cu luare-aminte.

— De la oraş, părinte, taman aşa, de la oraş; că noi de fel suntem tot de la ţară, dară de stat, stăm la oraş. De-aceea, zic, venii şi eu să te văd, taică părinte, că multe mai vorbeşte

lumea despre mătăluţă. Băgai pruncuşorul în pământ, tăicuţă, şi luai calea bisericii, să mă rog lui Dumnezeu. Fusei pân-acum la trei mănăstiri, şi pe unde fusei şi cu cine mă întâlnii îmi spuse: „Du-te, Nastasiuşka, la dânsul”, adică la matale, da, da, la mătăluţă, preabunule. Chiar aseară picai şi eu aci, mă dusei la vecernie şi acu' iacătă că venii.

— Şi de ce plângi?

— De jalea fecioraşului, tăicuţă, mă dau de ceasul morţii, aşa dor mă răpune câteodată, că n-avea mititelul nici trei anişori[17]; încă trei luni să fi trăit, şi împlinea trei ani. Mă usucă dorul, taică părinte, că tare mi-e dor de copilaşul meu. Că din patru, câţi avuserăm eu şi cu Nikituşka, omul meu, atâta bucurie ne mai rămase; ce să fac dacă nu ne trăiesc pruncii, taică părinte, n-avem parte de ei, şi pace! şi pe ăilalţi îi băgai în pământ, dar nu-i plânsei chiar aşa, să mă omor cu firea, dar de când se prăpădi ăsta mai mititel nu pot sa mă împac cu gândul că zace acolo, în mormânt, nu pot, nu. Mă seacă la inimă. Cum îi văd hăinuţele, cămeşuicile, cizmuliţele, încep să răcnesc. Aştern pe jos toate lucruşoarele lui, ce bruma îmi mai rămase de la el, mă uit la ele şi bocesc, şi bocesc... Şi ce-mi veni mie, că într-o zi îi spun omului meu, Nikituşka: „Măi bărbate, zic, lasă-mă să plec,

mă duc, zic, să mă închin”. Dumnealui e surugiu, că nu suntem la cheremul nimănui. Şi dac-avem, ce folos? Cine ştie ce-o mai fi şi cu omul meu, aşa singur cum l-am lăsat, o fi dat în darul beţiei, ba bine că nu, aşa-i el, cum îl scap din ochi, se duce iar întins la cârciumă. Dar acu facă ce-o vrea, nu-mi mai pasă, treaba lui! De trei luni sunt plecată de acasă. Nu mai am bărbat, am uitat şi de el, şi de toate, nu mai vreau să ştiu de nimic. Ce-mi trebuie bărbat de aci înainte? Mai bine lipsă, ducă-se şi el, ducă-se toate, toate... Nu mai vreau să-mi văd casa, mă lipsesc şi de avere, nu mai vreau să văd nimic!

— Ascultă ce-ţi spun eu, măicuţă, rosti stareţul. A fost odată un preafericit sfânt, şi sfântul ăsta a văzut într-o zi în biserică o femeie care-şi jelea ca şi tine pruncul – avusese şi ea un singur odor, şi Dumnezeu, tot aşa, îl chemase la dânsul. „Au nu ştii tu, oare, a dojenit-o sfântul, cât de cutezători sunt pruncii care se înfăţişează la scaunul atotputernicului? Nimeni în toată împărăţia cerurilor nu se încumetă ca ei. «Tu, Doamne, grăiesc ei, ne-ai dăruit viaţa, şi nici n-am apucat bine să deschidem ochii, că ne-ai şi luat-o înapoi.» şi atâta se roagă şi cutează să ceară fără nici o sfială, că Dumnezeu le dă numaidecât harul îngeresc. Aşa că, zice sfântul, bucură-te, femeie, nu mai plânge în zadar, căci fătul tău se află acum în grădină lui Dumnezeu, printre îngerii din cer.” Aşa i-a vorbit preafericitul atunci, demult de tot, femeii care jelea. Era un sfânt fără prihană, şi gura lui nu putea rosti minciuni. Află, deci, măicuţă, că pruncul sade acum la picioarele tronului ceresc şi e fericit, se bucură şi se roagă pentru sufletul tău. Nu mai plânge nici tu, ci bucură-te o data cu el.

Femeia îl asculta cu bărbia în pumni, privind în pământ. Într-un târziu, oftă din greu.

— Uite, taman aşa, ca matale, de parc-aţi fost într-o vorbă, căuta să mă mângâie şi Nikituşka. „Muiere fără minte, zice, de ce boceşti? Fecioraşul nostru, cine ştie, o fi cântând acum cu alţi îngeraşi în împărăţia lui Dumnezeu.” Aşa zicea, şi numai ce-l vedeai că-l pufneşte plânsul, şi plângi, şi plângi, şi el, şi eu... „ştiu, zic, ştiu, Nikituşka. Unde putea să fie puiul mamii, dacă nu în ceruri, lingă Dumnezeu, dar ce folos, dacă nu mai e aci, cu noi, să şadă, uite, aci lângă mine, Nikituşka, aşa cum şedea când trăia!” De-aş apuca barem să-l mai văd o dată, numai o singură dată! Fără să m-apropii de el, aş sta aşa, pitită într-un colţ, să mă uit la el, barem o fărâmă de timp; să-i aud glăsciorul, să-l văd cum se joacă pe afară, să-l aud cum mă cheamă: „Mămucă, unde eşti?” Măcar o dată să-i mai aud picioruşele lipăind, uite aşa, lipa-lipa prin odaie. Fuga-fuguţa, cum venea altă dată la mine, copăcel-copăcel, şi unde ţipa şi râdea de mai mare dragul! Numai o dată să-i mai aud picioruşele, barem o dată, lipa-lipa, ar şti mama că-i el chiar fără să-l vadă! Of, că mi l-a înghiţit pământul, n-o să-l mai audă mama niciodată, niciodată n-o să-i mai audă guriţa!...

Femeia scoase din sân o cureluşă bătută în ţinte, şi cum dădu cu ochii de ea, se zgudui toată de plâns şi-şi acoperi ochii cu palmele, lasând să i se prelingă şiroaie de lacrimi printre degete.

— În sufletul tău, „pururea nemângâiată Rahila[18] plînge pe fiii săi şi nu poate să se

[17] Arma Dostoievskaia arata că această întâmplare e descrisă de autor sub impresia zguduitoare produsă asupra lui de moartea fiului său Alioşa in anul 1878. Dostoievski începe lucrul la romanul Fraţii Karamazov în acelaşi an.

[18] (Ieremia, 31 – Prorocie privitoare la Mesia.)

împace cu gândul că nu mai sunt”[19], rosti stareţul. Asta-i soarta hărăzită vouă, mamelor, aci pe pământ. Nu căuta mângâiere, tu nu ai nevoie să-ţi alini durerea, lasă-ţi lacrimile slobode. Dar de câte ori te-o podidi plânsul, adu-ţi aminte că pruncul tău se află printre îngerii Domnului, că se uită la tine de acolo, din slavă, şi, bucurându-se de lacrimile pe care le verşi, le arată Celui-de-Sus. Şi multa vreme încă plânsul tău nu se va ostoi, dar odată şi odată durerea inimii tale de mamă se va preschimba în tihnită bucurie, iar lacrimile amare – în lacrimi de duioşie, de împăcare, şi sufletul tău va fi curăţat de păcate şi se va izbăvi. Am să mă rog pentru veşnica odihnă a feciorașului tău; cum îl chema?

— Aleksei, taica părinte.

— Frumos nume. Ca pe Aleksei, omul lui Dumnezeu?

— Da, taică părinte, Aleksei omul lui Dumnezeu.

— Preafericitul! Am să-l pomenesc în rugăciunile mele, măicuţă, pentru odihna sufletului celor adormiţi, şi-am să mă rog pentru durerea ta şi pentru sănătatea omului tău. Dar să ştii că faci mare păcat dacă-l părăseşti. Întoarce-te la el şi veghează asupra lui. Când s-o uita de acolo, de sus, copilaşul şi-o vedea că l-ai oropsit pe taică-său şi ţi-ai luat lumea în cap, o să plângă, mititelul. De ce vrei să-i amărăşti fericirea? Feciorașul tău trăieşte, trăieşte, îţi spun eu, căci sufletul omului rămâne pururea viu; nu-l afli în casă, şi totuşi, în orice clipă, fără să-l vezi, e alături de tine. Cum vrei să mai vină la tine în casă dacă zici c-o urăşti? La cine să vina dacă nu şi-o mai găsi părinţii, pe tatăl şi pe mama lui, împreună? Acum şi-n somn ai parte numai de vise chinuite, dar când o să te întorci acasă, atunci o să-ţi trimită un somn dulce. Întoarce-te la omul tău, măicuţă, întoarce-te chiar azi la el!

— Mă duc, părinte, mă duc, o să fac aşa cum zici matale. Fiecare vorbuliţă mi-a mers drept la inimă, părintele. Of, Nikituşka, Nikituşka, sărăcan de tine, cum m-oi fi aşteptând, dragule, cum m-oi fi aşteptând, puişorule, cum m-oi fi aşteptând!...

Femeia începu să se jelească iar, dar stareţul şi intrase în vorbă cu o băbuţă îmbrăcată ca o târgoveaţă, spre deosebiri de hagiţele care merg să se închine la locurile sfinte şi care de obicei, poartă alte straie. Se vedea că era muncită de o întrebare ce-i chinuia mintea şi că venise să ceară un sfat. Bătrâna îi mărturisi că era văduvă de subofiţer şi că nu locuia prea departe, ci chiar acolo în oraş. Fecioru-său, Vasenka, care avusese o slujbă la comisariat, plecase în Siberia! tocmai la Irkutsk. Îi scrisese de vreo două ori, dar de un an încoace nu mai avea nici o veste de la el. Întrebase încolo şi încoace, dar, la drept vorbind, nu prea ştia bine nici ea unde să-l caute.

— Mai deunăzi îmi spune Stepanida Ilinişna Bedreaghina, o precupeaţă putred de bogată: „Uite ce să faci, zice, tu, prohorovna, ia de scrie un pomelnic şi pune-i şi numele lui, şi după aia du-te cu pomelnicul la biserică, sa fie şi el pomenit când o fi să se roage pentru odihna sufletului celor adormiţi. Şi atunci inimioara lui o să simtă că-i duci dorul şi o să primeşti carte de la el”. Stepanida Ilinişna zicea c-au mai încercat şi alţii aşa, cu mijlocul ăsta. Dar eu, ce să zic, mă cam îndoiesc ... Dumneata ce spui, lumina ochilor noştri, aşa să fie? O fi sau n-o fi bine?

— Nici să nu-ţi treacă prin cap! Se poate să întrebi una ca asta, mai mare ruşinea!? Cum să treci în pomelnic pentru odihna celor adormiţi un om teafăr, sănătos? şi tocmai cine: maică-sa! Mare păcat, asta-i ca şi cum ai umbla cu vrăji; iertat să-ţi fie, căci nu ştii ce faci. Mai bine dă un acatist, roagă-te la crăiasa cerurilor, grabnica ocrotitoare şi miluitoarea tuturor, pentru sănătatea băiatului şi cere-i iertare pentru gândul acesta nesăbuit. Şi acum ascultă ce-ţi spun, Prohorovna: fecioru-tău o să vină curând, o să primeşti scrisoare de la el. Aşa o să fie, să ştii! Du-te şi fii pe pace. Fecioru-tău trăieşte, află de la mine.

— Dragul de el, Dumnezeu să te aibă în pază, binefăcătorul nostru, al tuturor, care te rogi pentru noi şi pentru păcatele noastre...

Stareţul, între timp, şi zărise în mulţime o ţărancă tânără, cu o faţă suptă de ofticoasă, care se uita la el ţintă, cu o privire de jar. Nu-l slăbea o clipă, rugându-l parcă din ochi, dar nu-şi lua inima în dinţi să se apropie de bătrân.

— Ce păs te aduce la mine, drăguţă?

— Dezleagă-mă, părinte, spuse femeia în şoaptă, răspicat, îngenunchind, şi, îndoindu-se din şale, atinse pământul cu fruntea. Am păcătuit, Sfinţia ta, şi mi-e teamă de păcatul ce-

[19] Referire la pasajul din Biblie, în care Ieremia o înfăţişează pe Rahila jelindu-şi copiii – „Aşa zice Domnul: Glas se aude în Rama, bocet şi plângere amară. Rahila îşi plânge copiii şi nu vrea să se mângâie de copiii săi, pentru că nu mai sunt".

am săvârşit.

Stareţul se aşează pe ultima treaptă şi femeia se apropie de el, târându-se în genunchi.

— Am rămas văduvă acum doi ani, începu ea tot pe şoptite, scuturată de un fior. Mult m-am canonit cât am fost măritată; după ce că era bătrân, bărbatu-meu mă zvânta în bătăi. Până ce a căzut la pat; şedeam şi mă uitam la el şi mă frământam: dacă s-o înzdrăveni şi s-o pune iar pe picioare, ce mi-o fi dat să mai pătimesc? şi atunci nu ştiu cum mi-a încolţit în minte gândul acela...

— Stai, stai, îi tăie vorba stareţul, şi-şi lipi urechea de buzele ei.

Femeia îşi urmă spovedania fără s-o mai poată auzi cineva. Nu avu prea multe de spus.

— Şi zici că sunt doi ani de atunci? întrebă stareţul.

— Da, taică părinte. La început nici nu mi-ar fi dat prin gând, pe urmă, însă, a intrat aşa ca o boală în mine şi mi s-a înfipt în inimă.

— Vii de departe?

— Păi să tot fie vreo cinci sute de verste.

— Te-ai spovedit?

— M-am spovedit, de două ori am fost de m-am spovedit.

— Şi ai primit împărtăşania?

— Am primit-o. Dar mi-e frică, taică părinte, mi-e frică să nu mor.

— De ce să-ţi fie frică, nu trebuie să te temi de nimic, nu te mai frământa cu firea. Numai căinţa să rămână trează în sufletul tău, şi Dumnezeu o să te ierte. Nu există şi nici nu poate să existe pe lumea asta păcat pe care atotputernicul să nu-l ierte când omul se căieşte cu adevărat. Nici un păcat omenesc nu poate fi atât de cumplit încât să istovească neţărmurita iubire a Celui-de-Sus. Cum poate, oare, un păcat să întreacă puterea iubirii cereşti? Tu cată numai să-ţi păstrezi căinţa şi alungă orice teamă din suflet. Crede, femeie, că Dumnezeu te iubeşte cât nici cu mintea nu poţi gândi, te iubeşte aşa păcătoasă cum eşti, te iubeşte tocmai pentru păcatul tău. S-a spus cândva că mai multă bucurie va fi în cer pentru un păcătos care se pocăieşte decât pentru zece drepţi. Mergi în pace şi nu te mai teme de nimic. Nu-ţi mai face sânge rău din pricina oamenilor şi nu ţine nimănui supărare dacă te-a obidit. Şi iartă-i toate păcatele răposatului, iartă-l în sufletul tău pentru tot ce ţi-a greşit şi împacă-te cu el pe deplin. Dacă în inima ta sălăşluieşte căinţa, înseamnă că iubeşti cu adevărat. Iar dacă iubeşti, Dumnezeu te va primi la sine... Iubirea plăteşte totul, răscumpără totul. Dacă eu, un biet păcătos ca şi tine, m-am înduioşat de soarta ta, daca mie mi s-a făcut milă, cu atât mai vârtos se va milostivi Dumnezeu. Iubirea este o comoara fără preţ, cu care poţi dobândi o lume întreagă, care-ţi îngăduie să răscumperi nu numai păcatele tale, dar şi pe ale altora. Du-te şi alungă orice teamă.

Făcu de trei ori cruce asupra ei şi-si desprinse apoi de la gât o iconiţă, pe care i-o atârnă de gât. Fără un cuvânt, femeia se aplecă din nou, atingând pământul cu fruntea. Stareţul se opinti să se ridice şi se uită înveselit la o femeie zdravănă cu un prunc în braţe.

— Vin din Vîşegorie, taică părinte.

— Şi ţi-ai rupt picioarele cale de şase verste cu copilaşul în braţe! Pentru ce ai venit?

— Păi, numai aşa, ca să te văd. Am mai fost la Sfinţia ta, sau poate m-ai uitat: Cum aşa, pare-mi-se mie că nu prea ai ţinere de minte, părintele, dacă m-ai uitat. Vorbea lumea pe la noi că-i fi bolnav, şi-atunci, ce mi-am zis, ia să mă duc să-l văz cu ochii mei. Şi-acu avusei parte să te văd; halal bolnav! Păi, Sfinţia ta, o să mai trăieşti încă douăzeci de ani, zău aşa, să te ţină Dumnezeu! şi-apoi, atâta omenire se roagă pentru Sfinţia ta, se poate să te prăpădeşti aşa, cu una cu două?

— Mulţumesc, fata mea, mulţumesc pentru bunătate.

— Păi, aş avea şi eu o rugăminte, mai nimica toată: uite aici şaizeci de copeici, părintele, dă-le cui vei socoti Sfinţia ta că-i mai nevoiaş ca mine. Că ce mă gândii eu pe drum: De ce să nu-i dau banii dumnealui, că ştie mai bine pe cine sa miluiască".

— Mulţumesc, copila mea, mulţumesc, inimă de aur. Nu ştii cât mi-eşti de dragă! Aşa am să şi fac, să n-ai nici o grijă. Copilaşul din braţe e fetiţă?

— Fetiţă, Sfinţia ta, o cheamă Lizaveta.

— Blagosloveşte, Doamne, pe roaba ta şi pe pruncul ei – Lizaveta. Mi-ai luminat inima, măicuţă. Vă las cu bine, dragele mele, rămâneţi sănătoase, suflete scumpe, Domnul cu voi!

Şi după ce binecuvântă norodul, se retrase cu o adâncă plecăciune.

IV - O CUCOANĂ MAI PUŢIN CREDINCIOASĂ

Doamna cea străină, moşieriţa care asistase la întrevederea cu femeile din popor, lăcrimase tot timpul în tăcere, ştergându-şi mereu ochii cu batista. Era o cuconiţă de lume, o persoană cam exaltată, dar care totuşi nu era lipsită de calităţi. În momentul când stareţul, în sfârşit, se îndreptă spre ea, îl întâmpină plină de entuziasm.

— Nici nu vă puteţi închipui ce-am simţit privind scena asta înduioşătoare, am fost copleşită... îi mărturisi dânsa, şi se opri brusc, sugrumată de emoţie. O, înţeleg foarte bine de ce vă iubeşte poporul! şi mie mi-e drag poporul, şi vreau din toată inima să-l iubesc. Cum ar putea cineva să nu iubească un popor admirabil cum e poporul nostru rus, atât de naiv şi atât de sublim în acelaşi timp!

— Cum se simte fetiţa? Doreaţi să mai staţi de vorbă cu mine?

— O, m-am rugat cu lacrimi în ochi, am implorat, era gata să cad în genunchi şi să stau aşa îngenuncheată trei zile şi trei nopţi sub ferestrele Sfinţiei voastre în speranţa că până la urmă o să-mi îngăduiţi să intru! Am venit, făcătorule de minuni, să vă mărturisim recunoştinţa şi admiraţia ce v-o purtăm. Fiindcă aţi vindecat-o pe Liza mea, da, aţi vindecat-o. Acum sunt sigură ca s-a însănătoşit! şi când te gândeşti cum! Joi, da, nu mai departe decât joi, i-aţi citit la cap o rugăciune şi aţi binecuvântat-o cu mâinile astea. Abia aşteptam să venim încoace ca să le sărutăm în semn de recunoştinţă şi de adâncă veneraţie!

— Cum aşa, chiar s-a vindecat? Văd că e tot în fotoliu!

— Da, dar nu mai face aproape deloc febră peste noapte, de două zile, adică de joi, rosti doamna cu o înfrigurare nervoasă. Mai mult: a început să prindă putere în picioare. Azi-dimineaţă s-a sculat sănătoasă tun, a dormit toată noaptea. Priviţi-o numai ce rumenă e în obraji şi cum îi strălucesc ochişorii! Înainte plângea întruna, de nu mai ştiam ce să mă fac cu ea, iar acum râde, e veselă, fericită. Ne-a cerut azi s-o sculăm din pat şi a stat aşa un minut întreg în picioare, fără s-o ajute nimeni. A pus rămăşag cu mine că peste două săptămâni o să joace cadrilul. L-am chemat pe doctor, pe Herzenstube, care s-a mulţumit să ridice din umeri: „Mă mir, mă mir, zicea, nu ştiu ce să cred” . Şi după toate astea aţi fi vrut să vă lăsăm în pace? Ne-ar fi răbdat inima să nu alergăm într-un suflet ca să vă mulţumim? Lise, mulţumeşte-i părintelui stareţ, ia să vedem cum ştii tu să-i mulţumeşti!

Obrăjorul drăgălaş, numai zâmbet, al fetiţei se făcu deodată serios şi, dând să se ridice din fotoliu cu ochii la stareţ, Liza îşi împreună minutele, dar în aceeaşi clipă o pufni râsul...

— El e de vină că m-a făcut să rid! strigă ea arătând spre Alioşa, cuprinsă de o furie copilăroasă, pentru că nu fusese în stare să se abţină şi izbucnise în râs.

Dacă în momentul acela cineva s-ar fi uitat la Alioşa, care stătea în picioare, la spatele stareţului, l-ar fi văzut îmbujorându-se tot. Ochii îi străluciră o clipă şi se plecară în pământ.

— Are o scrisorică pentru dumneata, Aleksei Fiodorovici... Ce mai faci, eşti bine, sănătos? interveni mămica, adresându-se tânărului şi întinzându-i o mânuţă impecabil înmănuşată.

Stareţul se întoarse şi-l privi mai atent. Tânărul se apropie de Liza cu un zâmbet stingherit, nefiresc, şi-i dădu mâna. Liza îşi ticlui o mutră cât se poate de serioasă.

— Din partea Katerinei Ivanovna, spuse copila, întinzându-i un bileţel. Te roagă să treci pe la dânsa cât de curând, dacă se poate chiar foarte curând, să n-o mai porţi cu vorba, să te duci negreşit.

— Mă roagă să mă duc? Eu, la dânsa... Dar pentru ce? se miră Alioşa. Şi căzu deodată pe gânduri.

— Cine ştie, probabil din pricina lui Dmitri Fiodorovici şi... poate a evenimentelor din ultima vreme, îl lămuri în două cuvinte mama fetei. Katerina Ivanovna a luat, în sfârşit, o hotărâre... dar că s-o poată îndeplini trebuie să stea mai întâi de vorbă cu dumneata... De ce? n-aş putea să-ţi spun, fiindcă nu ştiu nimic; stăruie totuşi să vii cât mai repede. Şi sunt convinsă c-o să-i asculţi rugămintea. Chiar dac-ar fi numai dintr-un sentiment creştinesc, şi încă ar trebui să te duci.

— N-am văzut-o decât o singură dată în viaţă, urmă Alioşa, care tot nu se putea dezmetici.

— O, este o fiinţă într-adevăr superioară, aş zice chiar mai presus decât noi!... E destul să-ţi aminteşti numai încercările prin care trece... Gândeşte-te numai cât a suferit şi cât

mai suferă încă, gândeşte-te ce o mai aşteaptă şi de aci încolo... e îngrozitor, pur şi simplu îngrozitor!

— Bine, am să mă duc, zise Alioşa, după ce citi în fuga micul răvaş misterios, care nu cuprindea nici o lămurire, ci doar rugămintea stăruitoare de a veni neapărat.

— Ah, ce drăguţ eşti! Bravo, bravo! exclamă Lise, însufleţindu-se deodată. Şi eu, care-i spuneam mamei: sigur ci n-o să se ducă, un om ca dânsul, care-şi caută mântuirea! Ce suflet minunat! Totdeauna m-am gândit că trebuie să fii un om deosebit şi-mi face plăcere că pot să ţi-o spun acum!

— Lise! rosti apăsat doamna Hohlakova, dar în acea clipă îi veni să zâmbească.

— Cum vad eu, ne-ai dat uitării, Aleksei Fiodorovici, nu mai vrei deloc să vii pe la noi, şi totuşi, Lise mi-a spus de vreo două ori până acum că numai cu dumneata se simte bine.

Alioşa îşi ridică spre ea ochii plecaţi în pământ şi, îmbujorându-se brusc, surâse iarăşi fără să ştie de ce. Bătrânul nu se mai uita însă la el. Intrase în vorbă cu călugărul străin, care, după cum am arătat, îl aştepta lângă jilţul Lizei. Părea un om simplu, adică din pătura cea mai de jos, cu o concepţie rudimentară şi nestrămutată asupra lumii, dar credincios şi dârz în felul lui. Călugărul îl încunoştinţă că venea din îndepărtatele ţinuturi nordice, din Obdorsk, de la Sf. Silvestru, o mânăstire săracă, unde erau nouă călugări cu totul. Stareţul îl binecuvântă şi-l pofti să vină la el în chilie când va dori.

— Cum vă încumetaţi să faceţi asemenea lucruri? îl întrebă pe nepusă masă monahul, arătând grav şi solemn spre Liza. Făcea aluzie la „tămăduirea” fetei.

— E încă prea devreme ca să vorbim despre asta. Dacă se simte mai uşurată, asta nu înseamnă că s-a vindecat pe deplin, e numai o îmbunătăţire a stării sale, care ar putea să aibă şi alte pricini. Dar dacă s-a întâmplat într-adevăr ceva, e numai din voinţa Celui-de-Sus. Totul vine de la Dumnezeu. Treci pe la mine, părinte, adăugă bătrânul, altminteri, cine ştie dacă am să te mai pot primi, sunt bolnav şi-mi dau seama că zilele îmi sunt numărate.

— O, nu, nu, Dumnezeu n-o să se îndure a vă răpi din mijlocul nostru, o să mai trăiţi încă mulţi, mulţi ani! protestă doamna Hohlakova. Ce fel de boală aveţi? Păreţi atât de sănătos, atât de vesel şi de fericit!

— E adevărat că azi mă simt mai bine ca niciodată, dar ştiu că este numai ceva trecător. Îmi cunosc boala fără greş. Iar dacă vi se pare că sunt vesel, trebuie să vă mărturisesc că nu mi-aţi fi putut prilejui o bucurie mai mare decât spunându-mi asta. Oamenii au fost făcuţi ca să fie fericiţi, şi numai acela care se simte pe deplin fericit este într-adevăr vrednic să-şi spună: „Am îndeplinit porunca Domnului pe acest pământ”. Dreptcredincioşii, sfinţii, mucenicii au fost cu toţii fericiţi.

— Ah, ce înălţătoare cuvinte şi luminoase! rosti doamna entuziasmată. Tot ce spune Sfinţia voastră pătrunde până în adâncul sufletului. Şi cu toate acestea, vedeţi, fericirea... unde este fericirea? Cine poate să spună că este cu adevărat fericit? Oh, dacă aţi fost atât de bun şi ne-aţi îngăduit să vă vedem din nou astăzi, ascultaţi tot ce n-am apucat să vă spun data trecuta, tot ce n-am îndrăznit să vă spun, un lucru care mă chinuieşte cumplit de atâta amar de vreme! Fiindcă sufăr, părinte, iertaţi-mă, dar sufăr... Şi, cu un gest avântat şi plin de fervoare, doamna îşi împreună mâinile.

— De ce?

— Sufăr... pentru că îmi lipseşte credinţa...

— Credinţa în Dumnezeu?

— O, nu, nu, nici măcar n-aş îndrăzni să mă gândesc la aşa ceva, dar viaţa viitoare e învăluită într-un mister atât da adânc! şi nimeni, nimeni pe lume n-ar putea să dezlege vreodată această enigmă! Ascultaţi-mă, tămăduitorule, dumneavoastră, care cunoaşteţi toate cutele sufletului omenesc; fireşte, nu pot să vă cer să aveţi absolută încredere în mine, dar vă asigur, vă dau cuvântul meu că ceea ce vă spun acum nu porneşte din uşurinţă şi că gândul vieţii de dincolo de mormânt e într-adevăr chinuitor pentru mine, e o suferinţă cumplită, mă înspăimântă, mă face să mă cutremur... Şi nu ştiu cui să mă adresez, niciodată n-am îndrăznit să întreb pe cineva... Abia în clipa asta mi-am luat inima în dinţi şi m-am destăinuit Sfinţiei voastre... O, Doamne, nu ştiu ce o să credeţi acum despre mine! încheie ea, ridicând braţele spre cer.

— Părerea mea nu trebuie să vă neliniştească, răspunse stareţul. Sunt convins că suferinţa dumneavoastră e sinceră.

— Oh, nici nu ştiu cum să vă mulţumesc! Vedeţi, închid ochii şi mă gândesc: dacă toată

lumea crede, atunci de unde vine credinţa asta? După unii, credinţa s-ar fi născut, în primele timpuri, din spaima de care oamenii erau cuprinşi în faţa fenomenelor copleşitoare ale naturii şi că, în realitate, n-ar exista nimic. Şi atunci îmi spun: o viaţă întreagă am crezut şi, totuşi, dacă după moarte n-o să fie nimic decât „buruienile crescute pe mormânt”, cum spune nu ştiu care scriitor... E groaznic! Cum aş putea să-mi recapăt credinţa? Ca să spun drept, n-am crezut cu adevărat decât în copilărie, când eram mică de tot; credeam însă numai aşa, mecanic, fără să mă gândesc la nimic... Dar cum, cum aş putea să ajung astăzi să mă conving? De aceea am venit acum la Sfinţia voastră, cu plecăciune, să vă rog a mă lumina. Dacă las să-mi scape şi prilejul acesta, n-o să mai găsesc pe nimeni să-mi răspundă la asemenea întrebare, oricât mi-ar fi dat să mai trăiesc. Ce argumente să-mi aduc mie însămi ca să mă conving? Vai de sufletul meu! Mă uit în jur şi văd că nimeni nu se sinchiseşte, sau aproape nimeni, că nimeni nu se gândeşte la asta, că numai eu mă frământ aşa. Este ceva cumplit, vă spun, cumplit!

— De bună seamă. Şi totuşi, nu se poate dovedi nimic, trebuie numai să crezi.

— Dar cum? Cum?

— Prin experienţa unei iubiri active. Străduiţi-vă să-i iubiţi pe cei din preajma dumneavoastră, să-i iubiţi din toată inima şi neprecupeţit. Pe măsură ce iubirea va triumfa, veţi ajunge să vă convingeţi şi de existenţa lui Dumnezeu şi să credeţi în nemurirea sufletului. Iar dacă iubirea de aproape se va desăvârşi printr-o deplină uitare de sine, atunci veţi crede neapărat, şi nici o îndoială nu va mai putea să se strecoare în sufletul dumneavoastră. Este un mijloc pe care atâţia l-au încercat, şi vă puteţi bizui că-i într-adevăr aşa cum vă spun.

— Iubire activă? Mi-aţi dat încă o problemă de dezlegat, şi ce problemă, o, ce problemă! Vedeţi dumneavoastră, mi-e atât de dragă umanitatea, încât – nu ştiu dacă o să mă credeţi – aş vrea uneori să renunţ la tot, să părăsesc tot ce am, chiar şi pe Lise, şi să mă fac soră de caritate. Închid ochii, mă gândesc şi visez, şi în asemenea clipe simt în mine o putere de nebiruit. Nici un fel de răni, nici un fel de plăgi, chiar pline de puroi, nu m-ar putea face să mă dau în lături. Le-aş spăla şi le-aş obloji cu mâinile mele, aş sta de veghe la căpătâiul suferinzilor, aş fi gata chiar să sărut rănile acelea deschise...

— Asta înseamnă foarte mult şi e bine că nutriţi asemenea gânduri. Poate că odată şi odată, din întâmplare, veţi face într-adevăr o faptă bună.

— Da, dar cât am s-o pot duce aşa? urmă doamna cu pasiune, aproape cu frenezie. Asta-i întrebarea esenţială şi, în acelaşi timp, cea mai chinuitoare din toate câte mă frământă. Închid uneori ochii şi mă întreb: „Cât ai s-o poţi duce aşa, oare, din momentul când ai ales calea asta? Dar dacă bolnavul, ale cărui plăgi te osteneşti să le speli, n-o sa dea nici o dovadă de recunoştinţă, atunci, imediat? Dacă, dimpotrivă, o să fie capricios, sâcâindu-te în fel şi chip, fără a preţui câtuşi de puţin şi fără a-şi da seama că tu-l slujeşti cu devotament, o să strige la tine tot timpul, dacă o să-ţi poruncească în tot momentul să-i aduci ba una, ba alta, sau poate chiar o să te reclame superiorilor tăi (aşa cum se întâmplă cu mai toţi oamenii pe patul de suferinţa), ce-o să faci atunci? Dacă iubirea ta o să se irosească în van?” şi, vă rog să mă credeţi, m-am cutremurat când mi-am dat seama ca singurul lucru care ar putea să stingă flacăra iubirii mele pentru umanitate, s-o stingă imediat, este nerecunoştinţa. Într-un cuvânt, sunt un om care munceşte pentru plată şi cere plata pe loc, vreau adică să fiu lăudată, iar dragostea pe care o dăruiesc să fie recompensată cu dragoste. Altfel nu, nu sunt în stare să iubesc!

Confesiunea ce semăna cu o autoflagelare părea să fi atins punctul culminant; isprăvind ce avea de spus, femeia se uită la stareţ cu o privire sfidătoare.

— Acelaşi lucru mi l-a mărturisit cândva un medic, e mult de atunci, rosti stareţul. Era un om în vârstă şi fără doar şi poate inteligent. Vorbea cu aceeaşi sinceritate ca şi dumneavoastră, şi, deşi părea că glumeşte, glumea cu amărăciune -”Mie, zicea el, mi-e dragă umanitatea, şi totuşi, mă surprinde un lucru: cu cât mi-e mai dragă umanitatea în general, cu atât îi iubesc mai puţin pe oameni, adică pe indivizii izolaţi. În visurile pe care le urzesc, mi se destăinuia el, adeseori simt o dorinţă pătimaşă de a sluji umanitatea, şi poate că într-adevăr aş primi chiar să port crucea pentru alţii, dacă aşa ar cere împrejurările, şi cu toate astea nu mă simt în stare să stau două zile la rând în aceeaşi odaie cu altcineva, o ştiu din experienţă. Faptul că mai e cineva lângă mine, prezenţa unui alt om mă scoate din fire, îmi zgândăreşte amorul propriu, îmi stinghereşte libertatea. Ajunge o singură zi ca să

ajung să-l urăsc, oricât ar fi el de cumsecade: pe unul pentru că mănâncă prea încet, pe altul pentru că are guturai şi-şi suflă mereu nasul. Eu, îmi mărturisea el, din clipa când vin în contact cu oamenii, ajung să le fiu duşman. În schimb, nu ştiu cum se face, dar am constatat că, de fapt, cu cât urăsc mai mult indivizii luaţi în parte, cu atât dragostea mea pentru umanitate în general e mai fierbinte.”

— Şi ce-i de făcut? Ce-i de făcut în cazul ăsta? Trebuie să renunţi la orice speranţă?

— Ba nu, e de ajuns deocamdată că problema asta vă frământă. Încercaţi tot ce se poate, şi Cel-de-Sus va ţine seamă de străduinţele dumneavoastră. E încă destul de mult ce-aţi făcut până acum, de vreme ce aţi căutat să vă cunoaşteţi cât mai adânc şi cu toată sinceritatea! Dar dacă mi-aţi vorbit acum atât de deschis numai ca să vă laud, atunci probabil iubirea activă de care v-am vorbit mi-e teamă că n-o să vă ducă la nimic; totul o să rămână doar un vis, iar viaţa va trece ca o nălucă. Până la urmă, o să uitaţi şi de viaţa viitoare, şi o să găsiţi împăcarea în propria dumneavoastră persoană.

— Mi-aţi dat lovitura de graţie! Abia acum, în momentul când aţi rostit aceste cuvinte, mi-am dat seama că nu aşteptam decât laude pentru sinceritatea mea, atunci când v-am mărturisit că n-aş putea îndura nerecunoştinţa! Aţi ghicit ce se petrece în sufletul meu şi m-aţi ajutat să mă înţeleg, m-aţi pus faţă-n faţă cu mine însămi, mi-aţi arătat ce fel de om sunt!

— Adevărat? Dacă-i aşa, după această mărturisire, cred că sunteţi fără doar şi poate sinceră şi că aveţi o inimă bună. Şi chiar dacă nu veţi afla încă fericirea, să nu uitaţi că sunteţi pe drumul cel bun şi căutaţi să nu-l părăsiţi niciodată. Şi mai ales feriţi-vă de minciuna, de orice fel de minciună, luaţi seama să nu vă minţiţi singură. Să nu scăpaţi o clipă din ochi minciuna, tot timpul s-o aveţi în faţă în orice moment, înlăturaţi orice aversiune, fie că-i vorba de alţii, fie chiar de dumneavoastră, căci tot ce vi se poate părea respingător privind în sufletul dumneavoastră, se luminează şi se curăţeşte din clipa când v-aţi dat seama de asta. Înlăturaţi de asemenea teama din inima dumneavoastră, deşi teama nu este decât urmarea firească a oricărei minciuni. Iar dacă s-ar întâmpla să aveţi momente de laşitate, pe drumul ce duce spre iubire, nu trebuie să vă speriaţi, după cum nici faptele rele nu trebuie să vă înspăimânte prea mult. îmi pare rău că nu vă pot spune ceva mai îmbucurător, dar să ştiţi că faţă de iubirea contemplativă, dragostea activă pare aprigă şi înfricoşătoare. Iubirea contemplativa este însetată de fapte mari, de lucruri pe care să le înfăptuieşti numaidecât şi în aşa fel, ca toată lumea să le vadă. Iubirea contemplativă te poate îndemna chiar să-ţi jertfeşti viaţa, cu condiţia numai să ţi-o jertfeşti cât mai repede, ca pe scenă, sub privirile tuturor, ca să primeşti aplauze. În timp ce dragostea vie înseamnă străduinţă necontenită şi stăpânire de sine, pentru unii poate chiar o adevărată ştiinţă. Pot să vă spun, totuşi, că în clipele când veţi descoperi cu groaza că toate străduinţele dumneavoastră s-au irosit în van şi când vi se va părea că în loc să vă apropiaţi cât de cât de ţelul dorit, v-aţi îndepărtat şi mai mult de el, în clipa aceea puteţi fi încredinţată că l-aţi atins; atunci veţi simţi lămurit puterea minunată a lui Dumnezeu, care n-a încetat să vă iubească şi care v-a călăuzit, fără să ştiţi, pas cu pas. Îmi pare rău că nu pot să mai zăbovesc, sunt aşteptat. La revedere.

Doamna plângea.

— Lise, Lise, tresări ea speriată, binecuvântaţi-o, vă rog, binecuvântaţi-o!

— Nu merită s-o iubească cineva. Am văzut cum s-a ţinut tot timpul de ghiduşii, glumi stareţul. Ce ai cu Alioşa de-l necăjeşti mereu?

Într-adevăr, Lise îşi găsise o joacă de care părea prinsa cu totul. Încă de data trecută, când mai venise aici, observase că Alioşa se ruşina de dânsa şi se ferea s-o privească, ceea ce o înveselea peste măsură. De aceea stătea la pândă tot timpul, doar-doar îl va surprinde uitându-se la ea; nemaiputând îndura privirea aceea pironită atât de stăruitor asupra lui, fără să vrea, Alioşa ridica la un moment dat ochii, împins parcă de o putere irezistibilă, şi atunci fata îl înfrunta cu un zâmbet triumfător. Alioşa se fâstâcea şi mai tare şi nu mai putea de necaz. în cele din urmă, ca să scape de ea, se ascunse la spatele stareţului. După câteva clipe însă, atras de aceeaşi putere irezistibilă, întoarse iarăşi capul, să observe dacă tot îl mai pândea, şi o văzu pe Lise aplecată peste braţul fotoliului, gata-gata să cadă, cu ochii la el, aşteptând cu nesaţ clipa când tânărul o va privi din nou, iar când, în sfârşit, îl prinse că se uita la ea, începu să râdă cu atâta poftă, încât bătrânul nu se mai putu stăpâni:

— De ce nu-i dai pace, ştrengăriţo?

Lise roşi deodată, ochişorii îi scăpărară mânioşi şi întunecându-se deodată la faţă, izbucni, indignată şi nervoasă.

— Dar el de ce m-a uitat? A uitat tot, tot! îl învinui ea cu aprindere. M-a purtat în braţe când eram mică, ne jucam mereu împreună. Ştiţi că el m-a învăţat să citesc? Acum doi ani, când şi-a luat rămas-bun, mi-a făgăduit că n-o să mă uite niciodată, că toată viaţa o să rămânem prieteni, toată viaţa! şi acum, poftim! i-e frică de mine. Ce, crede c-o să-l mănânc? De ce nu vrea să se apropie, de ce nu vorbeşte cu mine? Pentru ce nu mai vine pe la noi? Sau poate că nu-l lăsaţi dumneavoastră... Ştiu doar că poate să meargă unde pofteşte. Frumos mi-ar şedea să-l trag de mânecă? Ar putea foarte bine să-şi amintească şi singur, dacă nu m-a uitat. Nu, dumnealui caută mântuirea sufletului! De ce l-aţi pus să se îmbrace cu un anteriu aşa de lung?... Parcă văd c-o să cadă în nas când o lua-o la fugă...

Şi, cuprinsă de o veselie năprasnică, îşi acoperi faţa cu palmele şi izbucni într-un râs nervos, tăcut, în hohote, aşa cum râdea de obicei, cutremurându-se toată. Bătrânul o asculta cu zâmbetul pe buze şi o binecuvântă cu duioşie; fata îi sărută mâna, apoi o duse brusc ia ochi şi începu să plângă.

— Să nu vă supăraţi pe mine, sunt o proastă, nu-s bună de nimic... Şi Alioşa are poate dreptate, da, da, are dreptate că nu mai vrea să aibă de-a face cu un caraghios de copil...

— Lasă că-i spun eu să vină neapărat, rosti stareţul hotărât.

V - AMIN! AMIN!

Stareţul lipsise aproape douăzeci şi cinci de minute. Trecuse de douăsprezece şi jumătate, şi Dmitri Fiodorovici, care pusese atâta lume pe drumuri, tot nu venise. Între timp însă oaspeţii parcă uitaseră cu totul de el, şi, în momentul când stareţul se întoarse la el în chilie, îi găsi în toiul unei discuţii din cele mai însufleţite. De vorbit, vorbeau mai mult Ivan Fiodorovici şi cei doi ieromonahi. Miusov încerca şi el să strecoare câte un cuvânt, arătându-se foarte dispus să ia parte la discuţie, deşi nici de astă dată nu avu mai mult noroc, fiindcă după cum se vedea, nu i se dădea prea mare atenţie, aproape nici nu catadicseau să-i răspundă, ceea ce nu făcea decât să-i sporească şi mai mult enervarea. Mai încercase el şi altă dată să polemizeze cu Ivan Fiodorovici, şi nu putea să accepte cu sânge rece indiferenţa pe care acesta o afişa faţă de persoana lui. „Până acum cel puţin mă consideram pe picior de egalitate cu tot ce poate fi mai progresist în Europa, se gândea în sinea lui, dar, cum văd eu, tânăra generaţie nici nu se sinchiseşte de noi.” Fiodoi Pavlovici, care-şi dăduse cuvântul să stea liniştit şi să nu sufle o vorbă, tăcea chitic, mulţumindu-se să-şi observe cu un zâmbet ironic vecinul, peste măsură de încântat că-l vede stând ca pe ace. Avea el de mult o poliţă pe care voia să i-o plătească şi acum pândea momentul potrivit. În cele din urmă, nemaiputându-se stăpâni, se aplecă peste umărul lui Piotr Aleksandrovici, căutând să-i facă în ciudă:

— Ştii de ce n-ai plecat adineauri, după istoria aceea cu sărutarea duioasă, şi ai binevoit să rămâi mai departe în mijlocul unor oameni care nu-ţi fac nici o cinste? Vrei să-ţi spun eu? Fiindcă te-ai simţit umilit, rănit în amorul propriu, şi ai rămas numai ca să-ţi iei revanşa, să arăţi cât eşti de inteligent. Şi nici n-ai să mai pleci până n-o să dovedeşti că eşti într-adevăr inteligent.

— Iar începi? Te înşeli, ai să vezi c-o să plec imediat.

— Ba nu, sunt convins c-o să pleci ultimul, ascultă-mă pe mine, ultimul! îl zgândări din nou Fiodor Pavlovici.

Duelul acesta de cuvinte era în toi în momentul când intră bătrânul pe uşă.

Discuţia încetă pentru o clipă, dar, după ce se aşeză la locul lui, stareţul se uită prietenos la oaspeţii săi, ca şi cum i-ar fi poftit să continue. Alioşa, care cunoştea tâlcul fiecărui gest al lui, îşi dădea seama că era peste măsură de obosit şi că făcea un imens efort ca să mai rămână. În ultima vreme, din pricina bolii şi a slăbiciunii, i se întâmpla uneori să-şi piardă cunoştinţa. În momentul acela i se răspândise pe faţă paloarea premergătoare leşinului şi buzele-i erau aproape albe. După cum se vedea, totuşi, monahul nu voia să tulbure adunarea, ca şi cum ar fi urmărit ceva, cu un anumit scop – dar care? De aceea Alioşa nu-l slăbea o clipă din ochi.

— Vorbeam tocmai despre un articol foarte interesant pe care l-a scris dumnealui,

începu părintele Iosif, bibliotecarul, arătând spre Ivan Fiodorovici. Domnia sa trage unele concluzii noi, dar, cel puţin aşa mi se pare mie, ideea pe care o susţine are două tăişuri. Articolul dumnealui este, de fapt, un răspuns adresat unui arhiereu care a scris o carte despre laicizarea forurilor de judecată bisericeşti şi extinderea jurisdicţiei ecleziastice...

— Punctul dumnealui de vedere, urma părintele bibliotecar, în problema laicizării jurisdicţiei bisericeşti este cât se poate de interesant: pe cât se pare, combate ideea despărţirii bisericii de puterea de stat.

— Interesant, într-adevăr, dar în ce sens? întrebă stareţul. Ivan Fiodorovici îi răspunse, nu însă condescendent şi plictisit, aşa cum se temuse Alioşa c-o să se întâmple, ci cât se poate de prevenitor, cumpănit, cu modestie şi după toate aparenţele, fără nici un fel de gând ascuns.

— Am pornit de la teza că această confuzie între elementele primordiale, adică între fondul însuşi al noţiunilor de biserică şi de stat, luate separat, va dăinui de bună seamă cât lumea şi pământul, deşi – în sine – este cu neputinţă de conceput. În privinţa asta nu ştiu dacă se va putea ajunge vreodată nu numai la o stare de lucruri normală, dar nici măcar la o soluţie acceptabilă, fiindcă totul se întemeiază, de fapt, pe o eroare. După mine, un compromis între stat şi biserică, în anumite probleme cum ar fi, de pildă, justiţia, în esenţa ei pură şi desăvârşită, este absolut imposibil. Ierarhul, a cărui părere am combătut-o, susţine că biserica ocupă un loc precis şi bine determinat în stat. La care eu i-am obiectat că, dimpotrivă, biserica trebuie să cuprindă în sânul ei statul întreg, iar nu să ocupe numai un colţişor în alcătuirea lui, şi că dacă acest lucru – din cine ştie ce motive – nu poate fi realizat în momentul de faţă, el trebuie să constituie, de fapt, scopul primordial şi nemijlocit în dezvoltarea ulterioară a întregii societăţi creştine.

— Aveţi perfectă dreptate! îi sări în ajutor cu toată hotărârea, deşi dând semne de nervozitate, părintele Paisie, cărturarul cel scump la vorbă.

— Ştiţi cum se cheamă asta: ultramontanism[20] pur şi simplu! interveni Miusov scos din răbdări, schimbându-şi poziţia picioarelor.

— Nu există munţi la noi în ţară! i-o reteză scurt părintele Iosif, apoi, întorcându-se către stareţ: între altele, dumnealui se ridică împotriva următoarelor păreri „fundamentale şi esenţiale”, afirmate de adversarul său, care, vă rog să luaţi aminte, este o faţă bisericească. În primul rând: „Nici o asociaţie nu poate şi nu trebuie să-şi atribuie puterea de a dispune de drepturile civile şi politice ale membrilor ei”. În al doilea rând: „Puterea judecătorească penală şi civila nu trebuie să aparţină bisericii, fiind incompatibilă cu existenţa ei ca instituţie divină şi ca asociaţie cu scopuri religioase” şi, în sfârşit, în al treilea rând că: „Biserica nu este o împărăţie din lumea aceasta.”

— Ce ruşine! cum poate să se joace aşa cu cuvintele o faţă bisericească! îi luă vorba din gură părintele Paisie, care şedea ca pe ghimpi, apoi, întorcându-se către Ivan Fiodorovici: Am citit şi eu lucrarea criticată de domnia ta şi nu mi-a venit să-mi cred ochilor când am văzut negru pe alb: „Biserica nu este o împărăţie din lumea aceasta”. Dacă n-ar fi din lumea aceasta, n-ar mai fi existat pe faţa pământului. În sfânta evanghelie vorbele acestea au cu totul alt înţeles. Şi nu-i îngăduit nimănui să se joace cu asemenea cuvinte. Domnul nostru Iisus Hristos a venit pe lume ca să statornicească biserica pe pământ. Împărăţia cerurilor nu este bineînţeles din lumea asta, stăpânirea ei se află în slavă, deci nu putem ajunge la ea decât prin mijlocirea bisericii, ale cărei temelii au fost puse aici, pe pământ, unde s-a statornicit. De aceea mi se pare nepermis, ba chiar ruşinos să faci calambururi sau jocuri de societate pe socoteala unor lucruri ca astea. Biserica este într-adevăr o împărăţie; menirea ei este să stăpânească lumea, şi până la urma stăpânirea aceasta nu se poate să nu cuprindă întreg pământul, aşa cum ni s-a făgăduit...

Părintele Paisie tăcu brusc ca şi cum ar fi vrut să-şi înfrângă vorbele. După ce-l ascultă cu toată deferentă şi atenţia cuvenite, Ivan Fiodorovici continuă cât se poate de calm, cu aceeaşi bunăvoinţă şi simplitate, adresându-se de astă dată stareţului:

— Iată ideea de la care am pornit în articolul scris de mine: creştinismul a apărut în antichitate – în primele trei veacuri după Hristos, numite apoi ale erei noastre – constituit numai ca o biserică, fiind exclusiv o biserică. Mai târziu, când statul roman păgân a hotărât

[20] Curent extremist în catolicism, care susţinea infailibilitatea şi puterea nelimitata a papei în chestiunile bisericeşti şi laice.

să treacă la creştinism, lucrurile s-au petrecut în aşa fel, după cum era şi de aşteptat, încât, devenind creştin, statul roman s-a mulţumit să înglobeze în componenţa sa biserica, rămânând mai departe un stat păgân în foarte multe dintre manifestările sale. Fără îndoială că aşa trebuia să se întâmple. Roma, ca stat, a rămas încă prea mult legată de civilizaţia şi de înţelepciunea păgână; e destul să ne gândim numai la obiectivele şi chiar la bazele statului, care au rămas aceleaşi. În ceea ce priveşte biserica lui Hristos, intrând în componenţa statului, n-a putut, fără îndoială, să renunţe la nici unul dintre fundamentele ei, la nici o fărâmă din piatra de temelie pe care fusese aşezată, după cum tot aşa nu putea să urmărească alte ţeluri decât cele statornicite cu străşnicie şi desemnate de Dumnezeu, între altele să transforme întreaga lume – şi deci şi vechiul stat păgân – încorporând-o bisericii. Aşa că (adică pentru a-şi atinge ţelul pe care şi l-a propus în viitor) nu biserica este aceea care trebuie să-şi caute un loc bine limitat în stat ca „oricare asociaţie publică” sau ca „o asociaţie cu scopuri religioase” (aşa cum spune autorul respectivei lucrări), ci, dimpotrivă, orice stat pământean trebuie odată şi odată să se identifice cu biserica, să ajungă să se contopească cu ea, renunţând la orice alte obiective incompatibile cu biserica. Ceea ce nu înseamnă că statul va fi pus într-o situaţie de inferioritate, că onoarea şi mândria lui de stat puternic vor fi ştirbite cumva şi nici gloria conducătorilor lui, ci va ajunge doar să părăsească o concepţie greşită, încă păgână şi prost orientată, mergând pe drumul cel drept, singurul care duce spre ţelurile veşnice. Iată de ce autorul cărţii Bazele jurisdicţiei asupra mirenilor ar fi fost mai aproape de adevăr dacă, examinând şi preconizând aceste baze, le-ar fi privit ca pe un compromis temporar, şi nimic mai mult, necesar vremurilor noastre încă imperfecte şi pline de păcate. Dar din momentul în care autorul îndrăzneşte să afirme că fundamentele preconizate de dânsul – şi pe care adineauri părintele Iosif le-a menţionat în parte – sunt imuabile, spontane şi eterne, înseamnă că se ridică pur şi simplu împotriva bisericii şi a sfintei sale meniri, eterne şi imuabile. Iată, în linii generale, teza pe care o susţine articolul meu.

— Adică, în două cuvinte, zise din nou părintele Paisie apăsând pe fiecare vorbă, după unele teorii, care s-au limpezit pe deplin abia în secolul nostru, al nouăsprezecelea, biserica trebuie să se transforme în stat, ca şi cum ar trece de la o stare inferioară la una superioară, ca până la urmă să fie complet absorbită de el, făcând loc ştiinţei, spiritului vremii şi civilizaţiei. Dacă nu vrea şi încearcă să opună rezistenţă – i se oferă un locşor bine delimitat în stat, şi încă sub controlul acestuia, aşa cum vedem că se întâmplă peste tot în ţările Europei contemporane. După concepţia şi credinţa noastră rusească însă, nu biserica este aceea care trebuie să se identifice cu statul, trecând de la o situaţie inferioară la una superioară, ci statul trebuie să sfârşească prin a se învrednici să ajungă a se confunda cu biserica, să nu mai fie nimic altceva. Amin, amin!

— Ce să spun acum, c-am mai prins puţin curaj! râse ironic Miusov, schimbându-şi din nou poziţia picioarelor. După câte înţeleg eu, ăsta înseamnă realizarea unui ideal infinit de îndepărtat, menit să se înfăptuiască la cea de-a doua venire a lui Hristos. Mă rog, dacă asta vă face plăcere! Un minunat vis utopic pe tema dispariţiei războaielor, a diplomaţilor, a băncilor etc. Ceva ce seamănă întrucâtva cu socialismul. Şi eu, care credeam că e vorba de un lucru serios şi că biserica va începe să judece chiar acum cazurile penale, condamnând infractorii, de pildă, la pedeapsa cu bătaia, la ocnă, ba poate chiar şi la moarte!

— Chiar dacă în momentul de faţă n-ar exista pentru mireni decât foruri de judecată ecleziastice, biserica tot n-ar trimite pe nimeni la ocnă, nici la moarte. Fiindcă atunci crima şi modul în care este privită ar trebui să se schimbe radical – bineînţeles treptat, nu chiar aşa brusc şi nu imediat, totuşi destul de curând – răspunse liniştit, fără să clipească, Ivan Fiodorovici.

— Vorbeşti serios? întrebă Miusov, privindu-l atent.

— Dacă n-ar exista pe lume decât biserica, ea s-ar mulţumi să-l excomunice din sânul ei pe cel care s-a făcut vinovat de o nelegiuire sau care nu-i da ascultare, n-ar reteza capul nimănui, continuă Ivan Fiodorovici. Şi atunci, vă întreb, ce o să facă omul lovit de anatemă, unde o să se ducă? Fiindcă, în orice caz, va fi silit să se rupă de oameni, aşa cum se întâmplă acum, dar şi de Hristos. Prin crima lui el nu s-ar ridica numai împotriva oamenilor, ci şi împotriva bisericii lui Hristos. Fireşte, în sensul strict al cuvântului, lucrurile stau şi acum tot aşa numai că nu sunt mărturisite deschis; de aceea, deseori, conştiinţa criminalului se mulţumeşte cu un compromis: „Am furat, zice el, dar n-am păcătuit

împotriva bisericii, deci nu sunt duşmanul lui Hristos”, iată cum gândeşte de foarte multe ori astăzi un criminal, pe când atunci când biserica va fi ajuns să ia locul statului, va fi greu să-ţi mai faci asemenea socoteli decât doar cine ştie, tăgăduind biserica aşa cum e statornicită pe faţa pământului. „Toţi greşesc, toată lumea s-a abătut de la drumul cel drept, biserica în care cred ei se întemeiază pe minciună, numai eu, ucigaşul şi furul, reprezint adevărata biserică creştină.” Este foarte greu totuşi să judeci aşa, ar însemna să faci un efort extraordinar şi să fii pus în anumite condiţii care nu se întâlnesc decât foarte rar. Şi acum să privim lucrurile dintr-o altă perspectivă: să considerăm modul în care biserica priveşte crima; nu credeţi oare că punctul ei de vedere – aproape păgân – în asemenea cazuri ar trebui să se schimbe radical şi că în locul unui procedeu mecanic, constând în tăierea mădularului bolnav, aşa cum se procedează astăzi pentru apărarea societăţii, ar trebui să se instaureze – de astă dată cu adevărat, nu numai în aparenţă – ideea renaşterii omului, ideea reînvierii şi a izbăvirii lui?...

— Stai, stai, ce vrei să spui adică?...Iar nu mai înţeleg nimic, îl întrerupse Miusov. Iar o utopie. Ceva indistinct, fără cap şi fără coadă, de neînţeles. Ce-i aceea excomunicare? Despre ce fel de excomunicare e vorba? Am impresia că-ţi râzi de noi, Ivan Fiodorovici.

— De fapt, aşa se şi întâmplă chiar în momentul de faţa, rosti deodată stareţul, şi toată lumea se întoarse către el. Dacă n-ar fi biserica, făptaşul n-ar întâlni nici o stavilă în calea fărădelegilor lui şi nici nu s-ar teme de pedeapsa viitoare, cea adevărată, nu procedeul mecanic despre care vorbeai dumneata şi care, de cele mai multe ori, nu face decât să-l înrăiască. Ispăşirea adevărată, singura care da roade şi care, înfricoşând, totodată şi împacă sufletul, este aceea care izvorăşte din propria ta conştiinţă.

— Dacă-mi daţi voie, cum vine asta? întrebă cu vădit interes Miusov.

— Iată cum, răspunse bătrânul. Toate pedepsele existente, deportarea, ocna, la care se mai adăuga odinioară şi bătaia, nu reuşesc să îndrepte, şi mai ales nu înfricoşează aproape pe nimeni, în timp ce numărul crimelor săvârşite, departe de a scădea, sporeşte mereu. Cred că-mi daţi dreptate, nu-i aşa? Aşadar, societatea nu este câtuşi de puţin apărată, căci, deşi mădularul bolnav este retezat printr-un procedeu mecanic şi lepădat cât mai departe ca să nu mai fie sub ochii tuturor, în locul nelegiuitului pedepsit apărând pe loc încă unul, poate chiar doi. Dacă există ceva care ocroteşte societatea, chiar în vremurile noastre, îl îndrumează pe făptaş pe calea cea bună şi face din el alt om, este numai şi numai legea lui Hristos, lege care vorbeşte prin glasul conştiinţei sale. Numai atunci când ajunge să-şi recunoască vina ca fiu al societăţii lui Hristos, deci ca fiu al bisericii, nelegiuitul se va recunoaşte vinovat şi faţă de societate, adică tot faţă de biserică. Prin urmare, chiar în momentul de faţă nelegiuitul este pus în situaţia de a-şi recunoaşte vinovăţia numai şi numai în faţa bisericii, şi nicidecum în faţa statului. Dar, dacă judecata ar fi în mâinile societăţii întruchipate în biserică, ar şti atunci cui să-i ridice anatema şi pe cine să primească iarăşi în sânul ei. Aşa cum se află acum însă, biserica neavând dreptul de a judeca, ci doar pe acela de a condamna moralmente, renunţă de bunăvoie la pedepsirea vinovatului. Ea nici nu-l excomunică, şi nici nu-l lasă în părăsire, lipsindu-l de poveţele ei părinteşti. Mai mult chiar, caută să păstreze neştirbită legătura creştinească, duhovnicească, normală cu făcătorul de rele: îngăduindu-l la slujbele bisericeşti, împărtăşindu-l cu sfintele daruri, miluindu-l şi purtându-se cu el mai curând aşa cum te porţi cu un prizonier decât cu un vinovat. Doamne! Ce s-ar face condamnatul dacă societatea creştină, adică biserica, l-ar îndepărta din sânul ei, aşa cum îl desprinde de trupul societăţii şi-l îndepărtează legile civile? Ce s-ar întâmpla cu el dacă şi biserica l-ar osândi, excomunicându-l, după ce va fi fost pedepsit mai înainte de legile statului? N-ar putea fi deznădejde mai cumplită, cel puţin pentru criminalul rus, căci rusul, chiar criminal fiind, tot mai păstrează credinţa în Dumnezeu. Cine ştie ce lucru înfricoşător s-ar petrece în sufletul lui! Poate, cuprins de disperare, nelegiuitul şi-ar pierde cu desăvârşire credinţa, şi atunci... ce s-ar întâmpla?... Aidoma unei mame duioase şi iubitoare însă, biserica renunţă de bunăvoie să-l pedepsească, fiindcă şi aşa vinovatul a fost destul de greu năpăstuit de legile statului şi trebuie să rămână lângă el cineva care să-i aline suferinţa. Biserică renunţă de bunăvoie la pedeapsă în primul rând pentru că justiţia bisericească este singura adevărată, şi ca atare nu se poate asocia nici fizic, nici spiritual – fie chiar în mod provizoriu – cu o altă justiţie, în cazul acesta nu avem dreptul să cădem la nici un fel de compromisuri. Se spune că în străinătate criminalul rareori are mustrări de conştiinţă, şi asta numai

fiindcă doctrinele moderne întăresc în sufletul lui credinţa că fărădelegea pe care a săvârşit-o nu este de fapt o crimă, ci o răzvrătire împotriva stăpânirii care-l asupreşte pe nedrept. Societatea îl elimină din sânul ei în mod cu totul mecanic, prin forţa ei atotbiruitoare (cel puţin aşa spun cei din Europa că se întâmpla la dânşii), făcând această operaţie cu un sentiment de ură, lăsându-l pradă uitării, cu totul nepăsătoare faţa de soarta ce-l aşteaptă, cu toate că e vorba de un fiu al ei. Acolo, de la început şi până la sfârşit, se procedează fără nici un pic de milă creştină, căci în cele mai multe cazuri nu mai există de fapt biserică, există numai clerici şi locaşuri de închinăciune de toată frumuseţea, în timp ce biserica năzuieşte de mult să treacă de la condiţia de inferioritate, în care se află, la o treaptă superioară, aceea statală, pentru a se contopi complet cu statul. Asta cel puţin mi se pare că este situaţia în ţările luterane. Iar la Roma, încă de acum o mie de ani, statul s-a întronat în locul bisericii. De aceea acolo osânditul nu se mai socoteşte nici el un mădular al bisericii şi, ştiindu-se excomunicat, se lasă pradă deznădejdii. Iar atunci când se înapoiază în mijlocul societăţii, în sufletul lui clocoteşte atâta ură, încât se desprinde singur de ea. Vă puteţi închipui, aşadar, ce se întâmplă până la urmă. În multe cazuri s-ar părea că şi la noi situaţia este aceeaşi, nu trebuie să uităm însă că la noi, în afara legilor statului, mai există şi biserica, şi ea niciodată nu pierde legătura cu cel osândit, socotindu-l mai departe în rândul fiilor săi iubiţi şi păstrându-i aceeaşi dragoste. În afară de asta, mai există şi se menţine – fie chiar numai ca idee – justiţia ecleziastică, justiţie care, ce-i drept, în momentul de faţă nu este în vigoare şi dăinuie doar ca o simplă năzuinţă pentru mai târziu, şi pe care desigur nelegiuitul o recunoaşte instinctiv, în adâncul lui. E drept şi ceea ce s-a spus mai adineauri aici, că în cazul când justiţia bisericească ar intra cu adevărat în vigoare, adică în cazul când întreaga societate ar constitui o biserică, atunci jurisdicţia ecleziastică nu numai că ar mijloci îndreptarea vinovatului, aşa cum nu poate s-o facă vreodată în ziua de azi, dar este foarte posibil ca şi numărul fărădelegilor să scadă simţitor. Şi apoi, fără îndoială, biserica ar avea în viitor cu totul altă înţelegere pentru nelegiuit şi pentru fărădelegea săvârşită de el şi ar şti să-l aducă înapoi pe cel excomunicat, să-i deschidă ochii celui care pune la cale o mârşăvie şi să-l ajute pe cel căzut în păcat să se trezească la o viaţă nouă. Ce-i drept, urmă bătrânul zâmbind, deocamdată societatea creştină nu este încă pregătită pentru asemenea lucruri, bizuindu-se numai pe cei şapte înţelepţi; dar cum puterea lor e neistovită, biserica rămâne totuşi în picioare mai departe, în aşteptarea transformării sale depline dintr-o societate, adică asociaţie cu un caracter aproape păgân, în biserică unică, ecumenică şi cu adevărat domnitoare. Dea Domnul să fie aşa, amin, amin! Chiar dacă asta s-ar înfăptui la sfârşitul veacului, căci de întâmplat aşa e menit să se întâmple! şi n-are nici un rost să-ţi frământi sufletul, muncit de îndoieli, socotind vremurile şi soroacele, căci taina vremurilor şi a soroacelor n-o pot dezlega decât înţelepciunea Celui-de-Sus, prorocirile şi dragostea lui. Iar ceea ce după socoteala omului va să se întâmple cine ştie când, prin voia Domnului, poate se află chiar în prag, pe cale să se înfăptuiască. Amin, amin!

— Amin! Amin! întări cucernic şi încruntat părintele Paisie.

— Ciudat! Foarte ciudat, ce să spun! rosti Miusov fără patimă, dar totuşi cu un fel de indignare mocnită.

— Ce vi se pare atât de ciudat? întrebă prudent părintele Iosif.

— Dar ce înseamnă asta la urma urmelor! izbucni pe neaşteptate Miusov. Statul este pur şi simplu dat la o parte, şi în locul lui biserica este ridicată la rangul de stat! Asta nu mai este ultramontanism, ci arhiultramontanism! Aşa ceva n-a visat nici măcar papa Grigore al VII-lea[21].

— Cu voia dumneavoastră, aţi înţeles totul pe dos! observă cu asprime părintele Paisie. Nu biserica se transformă în stat, vă rog să luaţi bine aminte. Spre asta năzuia Roma în visurile sale! Cea de-a treia ispită a diavolului! Dimpotrivă, statul se transformă în biserică, se ridică până la ea pentru a păstori asupra întregului pământ, ceea ce este cu totul opus şi ultramontanismului, şi Romei, şi felului domniilor voastre de a tălmăci lucrurile, este adică suprema menire a credinţei pravoslavnice pe lumea asta. Şi luceafărul acesta se va aprinde în Răsărit.

Miusov tăcu grav, convins pare-se de covârşitoarea lui superioritate. Un surâs

[21] Grigore al VII-lea (Hildebrand) (1073-1085). – aprox. 1020-1085 – papă la Roma

condescendent, plin de indulgenţa, îi miji pe buze. Alioşa îl pândea din ochi, în timp ce inima îi bătea să se spargă. Discuţia îl tulburase până în adâncul sufletului. În momentul acela se uită întâmplător la Rakitin, care nu se clintise de lângă uşă, ascultând, numai ochi şi urechi, deşi în clipa când îl surprinsese ţinea privirile în pământ. După roşeaţa puternică din obraji, Alioşa îşi putu da seama că şi Rakitin era emoţionat, poate chiar mai mult decât el. Şi Alioşa ştia de ce anume.

— Dacă-mi daţi voie, aş vrea să vă spun o mică anecdotă, zise deodată Miusov cu cel mai solemn aer din lume. Acum câţiva ani, la Paris, curând după lovitura de stat din decembrie[22], m-am dus într-o zi în vizită la o persoană care avea un rol foarte-foarte important în conducerea statului pe vremea aceea, şi acolo am avut prilejul să cunosc un individ cât se poate de interesant. Era un agent secret, dar nu un agent oarecare, ci şeful unei brigăzi întregi de agenţi politici, post destul de însemnat în genul său. Am căutat să profit de ocazie şi, împins de curiozitate, am intrat numaidecât în vorbă cu el; cum nu venise acolo în calitate de prieten al casei, ci de subaltern obligat să prezinte un raport, văzând, pe de altă parte, felul în care fusesem primit de şeful său, omul s-a înduplecat să-mi vorbească cu oarecare sinceritate, bineînţeles până la un anumit punct. De fapt, mai curând a fost politicos decât sincer, aşa cum numai francezii ştiu să fie politicoşi, cu atât mai mult cu cât îşi dădea seama că sunt străin. Am înţeles totuşi perfect ce voia să spună. Venise vorba tocmai despre socialiştii revoluţionari, care, trebuie să vă spun, erau persecutaţi pe vremea aceea. Lăsând deoparte ideea de la care a pornit discuţia, mă voi mulţumi să citez doar o singură observaţie, într-adevăr foarte interesantă, care i-a scăpat la un moment dat preopinentului meu: „Noi, mi-a mărturisit el, nu ne temem, de fapt, chiar atât de socialişti, anarhişti, atei, revoluţionari şi aşa mai departe; suntem pas cu pas pe urmele lor şi le cunoaştem toată strategia. Există însă printre ei o categorie distinctă, deşi nu chiar aşa numeroasă: sunt cei care, fiind creştini şi credincioşi, sunt totodată şi socialişti. De ei ne temem mai mult, nu vă daţi seama ce primejdioşi sunt! Socialistul creştin este mult mai primejdios decât un socialist ateu”. Cuvintele acestea m-au uluit pur şi simplu atunci; adineauri însă, ascultându-vă pe dumneavoastră, domnilor, mi-am adus aminte de ele...

— Credeţi poate că ni se pot aplica şi nouă? Nu cumva vedeţi în noi nişte socialişti? întrebă fără înconjur părintele Paisie.

Dar, înainte ca Piotr Aleksandrovici să-i poată răspunde ceva, uşa se deschise, şi multaşteptatul Dmitri Feodorovici intră în odaie. De fapt, nimeni nu se mai gândea c-o să vină, aşa încât apariţia lui intempestiva stârni, în primul moment, oarecare uimire.

VI - DE CE MAI FACE UMBRĂ PĂMÂNTULUI OMUL ACESTA!

De statură mijlocie şi cu o figură simpatică, Dmitri Fiodorovici, deşi nu avea decât douăzeci şi opt de ani, părea mult mai în vârstă. Bine legat, simţeai mustind în el o forţă fizică puţin obişnuită, cu toate că avea ceva bolnăvicios în figură. Tras la faţă, cu obrajii supţi, gălbejiţi, de om cu o sănătate şubredă. Ochii negri, destul de mari, uşor bulbucaţi, păreau să privească în gol, deşi cu un fel de statornică îndârjire. Chiar atunci când era frământat de ceva şi vorbea iritat, privirea lui parcă nu oglindea câtuşi de puţin adevărată-i stare sufletească, exprimând cu totul altceva, fără nici o legătură cu clipa prezentă. „Niciodată nu poţi să ştii la ce se gândeşte”, spuneau câteodată cei care aveau prilejul să discute cu el. Alţii, care vedeau în ochii lui o umbră de neguroasă reverie, rămâneau uluiţi de râsul spontan ce-l apuca uneori, dând în vileag cine ştie ce gânduri vesele şi năstruşnice într-un moment când privea mai încruntat ca niciodată. De altfel, aerul acela bolnăvicios nu putea să surprindă pe nimeni în clipa de faţă: toată lumea cunoştea, fie chiar numai din auzite, viaţa foarte dezordonată pe care o ducea în ultima vreme la noi în oraş, „chefurile” lui, ce se ţineau lanţ, după cum toţi ştiau la fel de bine că, de când era în conflict cu tatăl său din pricina banilor, ajunsese într-un hal fără hal de enervare. Circulau chiar prin partea locului o serie de anecdote în privinţa asta. Este adevărat că Dmitri Fiodorovici era irascibil

[22] Este vorba de lovitura de stat a lui Ludovic Bonaparte din 2 decembrie '851, care a pus bazele regimului bonapartist al celui de-Al Doilea Imperiu.

din fire, „un spirit greşit orientat şi fără continuitate în idei”, cum spusese despre el într-o adunare judecătorul de pace Semion Ivanovici Kacialnikov. Dmitri Fiodorovici era îmbrăcat impecabil, cu un surtuc elegant, încheiat până la gât, cu mânuşi negre şi cilindru în mână. Demisionase de curând din armată, purta încă mustaţă şi-şi râdea barba. Părul blond-închis era tuns scurt şi pieptănat cu cărare la mijloc. Avea un mers apăsat, cu paşi mari, ca în front. Tânărul se opri o clipă în prag, uitându-se la fiecare în parte, apoi se îndreptă spre stareţ, ghicind că dânsul era gazda. Făcu o plecăciune adâncă şi-i ceru binecuvântarea. Stareţul se ridică să-l binecuvânteze, iar Dmitri Fiodorovici, la rândul său, îi sărută cu respect mâna, şi rosti extrem de nervos, aproape iritat:

— Iertaţi-mă, vă rog, că v-am făcut să mă aşteptaţi. Dar servitorul Smerdiakov, pe care mi l-a trimis tata, deşi l-am întrebat insistent la ce oră e fixată întâlnirea, mi-a răspuns de două ori răspicat că la ora unu. Ca să aflu acum că...

— Nu te necăji, îl întrerupse stareţul, nu face nimic dacă ai întârziat, nu-i nici o nenorocire...

— Vă sunt cât se poate de îndatorat. Cunoscând bunătatea Domniei voastre, nici nu m-aş fi aşteptat la alt răspuns. Şi, fără a mai adăuga nici un cuvânt, Dmitri Fiodorovici se înclină din nou, apoi, întorcându-se brusc spre „tăicuţul” lui, îi făcu o plecăciune tot atât de adâncă şi de respectuoasă. Se vedea cât de colo că era un lucru dinainte chibzuit, la care se gîndise cu toată sinceritatea, socotindu-se dator să-şi exprime astfel consideraţia şi bunele intenţii de care era însufleţit. Luat prin surprindere, Fiodor Pavlovici găsi totuşi mijlocul să iasă din încurcătură: grăbindu-se să răspundă la salutul lui Dmitri Fiodorovici, sări de pe scaun şi se înclină la rândul său până la pământ. În acelaşi timp îşi ticlui pe loc o mutră serioasă şi impunătoare, cu toate că avea mai curând ceva răutăcios în figură. Dmitri Fiodorovici salută în tăcere cu o plecăciune întreaga adunare şi se îndreptă cu paşi mari, apăsaţi spre fereastră, unde se aşeză pe unicul scaun rămas liber lângă părintele Paisie, şi, aplecându-se din mijloc, se pregăti să asculte discuţia întreruptă din pricina lui.

Sosirea lui nu răpise atenţia celor de faţa mai mult de două minute, după care dezbaterile continuară. De astă dată, însă, Piotr Aleksandrovici nu socoti de cuviinţă să răspundă la întrebarea pusă pe un ton atât de stăruitor, aproape iritat de părintele Paisie.

— Îmi daţi voie să părăsesc acest subiect... spuse el cu dezinvoltura omului de lume, de altfel, e şi foarte complicat. Văd însă că Ivan Fiodorovici se uită la noi şi zâmbeşte ironic: probabil că are ceva interesant de spus şi de astă dată. Întrebaţi-l mai bine pe dânsul.

— Nimic deosebit, decât o mică observaţie, şi anume că, în genere, liberalismul european şi chiar şi diletantismul nostru liberal rusesc confundă adeseori scopurile finale pe care şi le propune socialismul cu cele ale creştinismului, răspunse prompt Ivan Fiodorovici. Deşi afirmaţia aceasta pare absurdă, este vorbă totuşi de o trăsătură caracteristică. De altfel, trebuie să spun că, după toate aparenţele, liberalii şi diletanţii nu sunt singurii care confundă socialismul cu creştinismul, ci în afară de ei, de multe ori chiar şi jandarmii, bunăoară cei din străinătate, fac aceeaşi confuzie. Anecdota dumitale pariziană ilustrează prea bine ceea ce v-am spus, Piotr Aleksandrovici.

— În orice caz insist, domnilor, să schimbăm subiectul, repetă Piotr Alexandrovici. Să vă spun mai bine încă o anecdotă, e vorba de astă dată chiar despre Ivan Fiodorovici, o anecdotă pe cât de interesantă, pe atât de semnificativă. Acum vreo cinci zile, aflându-se într-o societate unde era foarte mult cuconet, domnia sa, la un moment dat, a declarat solemn în cursul unei dispute că nu există pe lume absolut nimic care să-i determine pe oameni a-şi iubi aproapele, nici o lege a naturii nu impune omului să iubească umanitatea, şi dacă totuşi iubirea a dăinuit şi mai dăinuie încă pe faţa pământului, existenţa ei se explică nu printr-o lege a firii, ci exclusiv prin faptul că oamenii cred în nemurire. Ivan Fiodorovici a mai adăugat totuşi, în paranteză, că şi aici poate fi vorba de o lege a naturii şi că dacă s-ar distruge în omenire credinţa în nemurirea sufletului, izvoarele dragostei ar seca pe loc în inima omului, şi o dată cu ele orice forţă activă care să menţină viaţa pe pământ. Mai mult: că atunci nimic din ce se poate întâmpla n-ar mai fi imoral, că totul ar fi permis în lume, chiar şi antropofagia. Să vedeţi însă că nu s-a mulţumit cu atât: în concluzie, domnia sa a spus că pentru orice individ, bunăoară ca mine sau ca dumneata, care nu crede nici în Dumnezeu, nici în nemurirea sufletului, legile morale ale firii ar trebuie să se schimbe pe loc, şi-n locul lor să se instituie altele, cu un caracter opus celor religioase, care se vor fi perimat, şi că egoismul, în forma lui cea mai acută, ajungând până

la crimă, va trebui nu numai să-i fie permis omului, dar chiar recunoscut ca o soluţie necesară, cea mai inteligentă, şi s-ar putea spune şi cea mai nobilă dintre toate. După acest paradox, domnii mei, vă puteţi da seama foarte bine cam de ce fel sunt opiniile pe care binevoieşte şi va binevoi poate şi mai departe să le proclame scumpul, excentricul şi paradoxalul nostru Ivan Fiodorovici.

— Daţi-mi voie, strigă deodată Dmitri Fiodorovici, daţi-mi voie, poate că n-am auzit eu bine: „Crima nu numai că trebuie să fie permisă, dar chiar recunoscută, fiind soluţia cea mai inteligentă şi cea mai necesară pentru orice ateu!” Aşa este?

— Întocmai, întări părintele Paisie.

— Asta n-am s-o uit. După care, Dmitri Fiodorovici tăcu tot atât de brusc după cum se amestecase în discuţie. Toată lumea se uită la el curioasă.

— Eşti într-adevăr convins că astea vor fi consecinţele în cazul când omul ar pierde credinţa în nemurirea sufletului? întrebă deodată stareţul.

— Da, aşa am spus. Dacă nu există nemurirea sufletului, nu există nici virtute.

— Ferice de dumneata dacă ai această convingere, sau, dacă cumva nu eşti credincios, atunci te compătimesc!

— De ce? zâmbi Ivan Fiodorovici.

— Pentru că, probabil, dumneata nu crezi nici în nemurirea sufletului, nici în ceea ce ai scris despre biserică şi problema ecleziastică.

— Poate că aveţi dreptate!... Totuşi, n-a fost numai o glumă!... mărturisi cu o intonaţie ciudată Ivan Fiodorovici, roşind brusc.

— N-a fost numai o glumă, îmi dau seama. Ideea încă nu şi-a găsit un răspuns în sufletul dumitale şi-l face să se zbuciume. Uneori însă, vezi dumneata, chiar şi un martir simte un fel de satisfacţie să ia în glumă propria sa deznădejde, ca să zic aşa, tot din deznădejde. Dumneata nu faci decât să te distrezi deocamdată, omorându-ţi timpul cu diverse articole şi discuţii de societate, fără să crezi măcar în dialectica dumitale, ba chiar bătându-ţi joc de ea cu sufletul îndurerat... încă n-ai apucat să găseşti dezlegarea acestei probleme, spre marea dumitale nenorocire, căci problema se cere totuşi rezolvată...

— Şi credeţi c-am s-o pot rezolva vreodată? Vreau să spun, în sens pozitiv? urmă cu acelaşi aer ciudat Ivan Fiodorovici, privindu-l pe bătrân cu un surâs nedefinit pe buze.

— Dacă n-ai s-o poţi rezolva pozitiv, atunci fii sigur că n-ai s-o rezolvi nici în sens negativ, ştii şi dumneata asta, fiindcă aşa e făcut sufletul dumitale: şi tocmai aici este punctul dureros. Mulţumeşte-i însă Creatorului că ţi-a dăruit un suflet ales, în stare să fie chinuit de asemenea suferinţă, „să cugete la cele mai presus de fire şi să râvnească la ele, căci viaţa noastră în ceruri este”. Dea Domnul ca hotărârea la care va să ajungă inima dumitale s-o poţi dobândi chiar aici pe pământ! Blagosloveşte, Doamne, căile robului tău!

Stareţul ridică mâna, vrând să-l binecuvânteze de departe, dar Ivan Fiodorovici se sculă imediat şi, apropiindu-se de el, primi blagoslovirea bătrânului, îi sărută mâna, apoi se înapoie fără un cuvânt la locul său. Avea o expresie dârză şi gravă întipărită pe faţă. Gestul lui, precum şi discuţia de mai înainte cu stareţul, lucruri cu totul surprinzătoare din partea lui, aveau ceva atât de misterios, atâta solemnitate chiar, încât toată lumea rămase încremenită, şi un moment se lăsă cea mai adâncă tăcere, în timp ce pe chipul lui Alioşa se zugrăvea un fel de spaimă. Miusov însă ridică deodată din umeri, şi în aceeaşi clipă Fiodor Pavlovici sări de pe scaun.

— Preasfinte stareţ, alesul lui Dumnezeu! strigă el îndreptând mâna spre Ivan Fiodorovici. Acesta este fiul meu, carne din carnea mea, cel mai scump mădular al familiei mele! El, ca să zic aşa, este Karl Moor, copilul cel smerit, în timp ce ăsta de colo, Dmitri Fiodorovici, care a sosit adineauri şi împotriva căruia îmi caut dreptatea la picioarele Sfinţiei tale, este cel mai nevrednic dintre feciorii mei, Franz Moor, ştiţi care, acela din Hoţii lui Schiller[23], iar eu, între ei doi, sunt Regierender Graf von Moor! Judecaţi-ne şi scoateţi-ne din impas! Fiindcă în împrejurarea de faţă nu numai rugăciunile, dar şi prorocirile domniei tale ne pot fi de mare ajutor!

[23] Una dintre cele mai bune traduceri în limba rusa a Hoţilor îi aparţine lui Mihail Dostoievski, fratele romancierului. În vara anului 1880, pe când lucra la ultima parte a Fraţilor Karamazov, Dostoievski le citea copiilor săi piesa lui Schiller; temele de baza ale tragediei schilleriene – lupta dintre fraţi, paricidul – sunt prezente în cartea lui Dostoievski, de unde şi analogia făcuta aici între situaţia familiei Karamazov şi aceea din familia contelui von Moor.

— Vorbeşte ca un om întreg la minte, nu căuta să înjoseşti cu asemenea cuvinte sângele dumitale, răspunse stareţul cu un glas stins, istovit. Părea din ce în ce mai obosit şi-şi pierdea puterile văzând cu ochii.

— Simţeam eu încă de când am pornit încoace c-o să am parte iarăşi de o mascaradă fără perdea! izbucni Dmitri Fiodorovici revoltat, sculându-se în picioare. Iertaţi-mă, Sfinţia voastră, se întoarse el către stareţ... sunt un om fără multă carte şi nici măcar nu ştiu cum să mă adresez Domniei voastre, dar, vă rog să mă credeţi, aţi fost înşelat, şi asta numai pentru că sunteţi prea bun; nu trebuia să ne lăsaţi să cădem aşa cu toţii pe capul Domniei voastre. Tata caută cearta cu lumânarea – de ce? – o fi având el socotelile lui. Fiindcă e un om foarte socotit. Acum mi se pare că ştiu pentru ce...

— Toată lumea mă socoate vinovat, toată lumea! protestă la rândul lui Fiodor Pavlovici. Chiar şi Piotr Aleksandrovici. Da, da, Piotr Aleksandrovici, chiar şi dumneata! se întoarse el brusc către Miusov, deşi acesta nici nu se gândise să spună ceva. M-aţi acuzat că am pus la ciorap banii copilului meu şi am luat ban pentru ban; cum se poate, vă întreb, ce, nu există oare judecată? Instanţa are să încheie socotelile, Dmitri Fiodorovici, da, da, are să le încheie, chiar după chitanţele dumitale, după scrisorile şi înscrisurile pe care le ai, cât ai cheltuit cu totul şi ce ţi-a mai rămas! De ce Piotr Aleksandrovici se fereşte să-şi spună părerea? Dmitri Fiodorovici nu este un străin pentru dânsul. De ce? Fiindcă toţi sunt împotriva mea, iar Dmitri Fiodorovici, până la urmă, îmi rămâne chiar şi dator, şi nu cu o sumă oarecare, ci cu câteva mii de ruble, am acte la mână! Tot oraşul vuieşte, tot oraşul e în picioare din pricina beţiilor lui! Iar în fosta lui garnizoană, asta poate că n-o mai ştiţi, plătea două mii de ruble bani peşin ca să-şi bată joc de câte o fată cinstită; toate acestea noi le ştim, Dmitri Fiodorovici, le cunoaştem prea bine, în cele mai tainice amănunte, şi am să ţi-o dovedesc... Preasfinte, vă rog să mă credeţi, a sucit capul unei fete onorabile, mai mult decât onorabile, o fată de familie bună, cu avere, fiica fostului său comandant, un brav colonel, cu merite patriotice deosebite, decorat cu Ordinul Anna cu spade; a compromis-o, săraca, i-a cerut mâna, şi acum, când logodnica lui, care-i o biată orfană, se află aici, în oraş, sub ochii ei, frecventează o femeie cam deocheată, o „seducătoare” locală. Şi cu toate că farmazoana asta a trăit, cum s-ar zice, fără cununie cu un om foarte bine, şi de felul ei e independentă, este o cetate pe care nimeni nu poate s-o ia cu asalt, întocmai ca o soţie legitimă, fiindcă este o femeie virtuoasă, da, Sfinţiile voastre, este o femeie virtuoasa! Iar Dmitri Fiodorovici, vedeţi dumneavoastră, încearcă să descuie cetatea cu o cheie de aur, de aceea face pe grozavul cu mine, fiindcă vrea să-mi mai stoarcă nişte bani; până una-alta, a risipit pentru ea în dreapta şi-n stânga mii de ruble; aşa că trăieşte numai din împrumuturi, cere bani de la toţi, între alţii, de la cine credeţi? Să spun, Mitea, sau mai bine să tac?

— Să taci! urlă Dmitri Fiodorovici. Aşteaptă mai întâi să ies din odaie, să nu cutezi cumva să ponegreşti de faţă cu mine sufletul cel mai nobil de pe faţa pământului... Numai faptul că îndrăzneşti să-i rosteşti numele este o insultă pentru dânsa...Nu-ţi permit!

— Mitea! Mitea! exclamă Fiodor Pavlovici, sclifosindu-se, ca şi cum l-ar fi cuprins brusc o slăbiciune. Dar binecuvântarea părintească ce rost mai are pe lume? Dacă te blestem, ce o să se întâmple?

— Nu ţi-ar fi ruşine, ipocritule! urlă din fundul rărunchilor Dmitri Fiodorovici.

— Cum, aşa vorbeşti tu cu tatăl tău, cu tatăl tău, care te-a făcut?! Atunci ce să mă mai mir că te porţi aşa cu străinii? Domnilor, închipuiţi-vă: există la noi în oraş un biet om sărman, o persoană onorabilă însă, căpitan de rezervă, un biet amărât scos din cadrele armatei, dar nu printr-o decizie şi nici în urma unui proces, un om care şi-a păstrat onoarea neştirbită, împovărat de o familie numeroasă. Ei, ce credeţi c-a făcut dumnealui, Dmitri Fiodorovici, acum vreo trei săptămâni? L-a înşfăcat de barbă într-o cârciumă şi l-a târât până în mijlocul străzii, şi acolo l-a bătut sub ochii tuturor, şi ştiţi de ce? Numai şi numai pentru că este mijlocitorul meu într-o anumită afacere despre care nu pot să vă spun prea mult.

— Minciuni! în aparenţă lucrurile stau aşa, în fond însă nu e decât o minciună, răcni tremurând tot de mânie Dmitri Fiodorovici. Tăicuţă! Nu caut să-mi justific faptele. Da, recunosc de faţă cu toată lumea: m-am purtat ca o fiară cu căpitanul de care vorbeşti, şi acum îmi pare rău şi-mi vine să intru în pământ de ruşine că m-am lăsat târât de furia mea bestială, dar, precum ştii, dumnealui, căpitanul, omul dumitale de afaceri, s-a dus la

doamna aceea pe care ai numit-o farmazoană şi i-a propus în numele dumitale să răscumpere poliţele mele aflate în mâna dumitale şi să mă dea în judecată, ca să fiu arestat dacă s-ar întâmpla să pun piciorul în prag ca să reglăm odată socotelile. Şi acum tot dumneata îmi reproşezi slăbiciunea pe care aş avea-o pentru dânsa, când chiar dumneata ai învăţat-o cum să mă prindă în laţ! Mi-a povestit chiar ea tot, da, da, chiar ea cu gura ei, şi dac-ai şti ce haz făcea de tertipurile dumitale! Vrei să mă bagi la puşcărie pentru că eşti gelos pe mine, pentru că-i dai târcoale şi n-o mai slăbeşti cu dragostea dumitale; asta tot de la dânsa o ştiu, şi tot aşa îşi bătea joc de dumneata, auzi, râdea de dumneata povestindu-mi. Acesta este omul, Sfinţiile voastre, acesta este tatăl ce are îndrăzneala să-şi mustre feciorul că-i un desfrânat! Domnilor, sunteţi martori, iertaţi-mi ieşirea de adineauri, dar, vă spun, din capul locului am presimţit că bătrânul ăsta făţarnic v-a chemat aici pe toţi numai ca să facă scandal. Venisem cu gândul să-l iert dacă mi-ar întinde mâna, să-l iert şi să-i cer iertare! Dar cum în momentul ăsta m-a jignit nu numai pe mine, dar pe o fiinţă cu un suflet nobil cum rar se întâlneşte, o fată pentru care am cel mai profund respect, încât nici nu îndrăznesc să-i rostesc numele tare, am hotărât să dau în vileag toate sforăriile lui, chiar dacă este vorba de tatăl meu...

Dmitri Fiodorovici nu mai apucă să termine. I se aprinseseră ochii în cap şi gâfâia cu suflarea tăiată. Dar şi ceilalţi erau tot atât de tulburaţi. Toţi, în afară de stareţ, se ridicară, nervoşi, în picioare. Ieromonahii priveau scena cu o figură încruntată, dar aşteptau să audă şi părerea stareţului. Bătrânul însă şedea la locul lui, palid ca un mort, dar nu de emoţie, ci biruit de o slăbiciune bolnăvicioasă. Un surâs blajin îi mijea pe buze, şi din când în când ridica mâna, ca şi cum ar fi vrut să stăvilească furia celor doi năbădăioşi, şi fără îndoială că în alte împrejurări un singur gest din partea lui ar fi reuşit să curme gâlceava; părea totuşi că aşteaptă ceva, şi se uita atent când la unul, când la celălalt, ca şi când ar vrea să înţeleagă un lucru asupra căruia dorea să fie pe deplin lămurit. De astă dată Piotr Aleksandrovici Miusov se simţi definitiv umilit şi ruşinat.

— Suntem cu toţii vinovaţi de scandalul ăsta! rosti el tulburat. Şi totuşi, venind încoace, nici n-aş fi bănuit c-o să se întâmple una ca asta, deşi ştiam foarte bine cu cine am de-a face.... Trebuie să isprăvim odată! Preasfinţia voastră, vă rog să mă credeţi că nu cunoşteam toate amănuntele ce au fost date acum în vileag în faţa noastră şi că sunt lucruri pe care abia acum le aud pentru prima oară. Vă mărturisesc că nu mă aşteptam la aşa ceva...Un tată gelos pe fiul lui din pricina unei femei desfrânate şi care unelteşte cu lepădătura asta să-şi bage fiul în puşcărie... Ca să vedeţi cu ce fel de oameni am fost silit să vin aici... Am fost indus în eroare, v-o spun cu mâna pe inimă, am fost indus în eroare, şi nu numai eu...

— Dmitri Fiodorovici! răcni deodată Fiodor Pavlovici cu un glas ce parcă nu mai era al lui, dacă n-ai fi copilul meu, te-aş provoca imediat la duel... cu pistolul, la trei paşi... prin batistă! Da, da, prin batistă, încheie el bătând din picior.

Sunt momente când mincinoşii inveteraţi, care toată viaţa lor au jucat teatru, ajung să fie prinşi în asemenea măsură de propriul lor joc, încât încep să tremure de emoţie şi să plângă cu lacrimi adevărate, deşi chiar în aceeaşi clipă (sau o clipă mai târziu) ar putea să-şi şoptească în sinea lor: „Minţi fără ruşine, nemernic bătrân, nu-ţi dai seama că joci teatru, cu toată mânia ta «sfântă», uite, chiar acum în acest «sfânt moment de aprigă mânie»„.

Dmitri Fiodorovici se încruntă fioros şi-şi măsură din ochi tatăl cu un nemărginit dispreţ.

— Mă gândeam... credeam... rosti el încet, reţinut, c-o să mă întorc în oraşul în care m-am născut cu îngerul vieţii mele, cu logodnica mea, ca să-l îngrijesc la bătrâneţe, şi ce-am găsit? Un desfrânat fără pereche, un panglicar neruşinat.

— Duel, duel! îndruga întruna ghiujul, gâfâind şi împroşcând cu bale la fiecare cuvânt. Iar dumneata, Piotr Aleksandrovici Miusov, află de la mine, domnul meu, că în tot neamul dumitale poate n-a existat şi nu există o femeie mai cinstită – auzi dumneata! – mai cinstită decât „lepădătura” asta, cum zici dumneata, cum ai avut obrazul adineauri să-i spui! Cât despre dumneata, Dmitri Fiodorovici, care ţi-ai lăsat logodnica pentru aceeaşi „lepădătură”, înseamnă că ţi-ai dat seama şi dumneata că nici chiar logodnica dumitale nu-i ajunge la călcâie. Aşa, ca să ştiţi acum cine-i femeia aceasta!

— Ruşine! izbucni deodată părintele Iosif.

— Ruşine şi ocară! repetă cu glasul lui tineresc, tremurând de emoţie, Kalganov, care nu scosese o vorbă până atunci.

— De ce mai face umbră pământului omul ăsta?! îşi smulse un muget înăbuşit din piept Dmitri Fiodorovici, care era ca turbat de mânie; şi ridică din umeri într-un chip atât de ciudat, încât toată lumea avu o clipă impresia că-i cocoşat. Spuneţi-mi, cum de i se îngăduie să mai pângărească faţa pământului cu ticăloşia lui? şi îşi roti privirile, cu mâna întinsă spre bătrân, rostind răspicat, cu voce scăzută, fiece cuvânt.

— L-aţi auzit, l-aţi auzit ce spune paricidul, cuvioşilor? se năpusti Fiodor Pavlovici asupra părintelui Iosif. Iată şi răspunsul la indignarea dumitale! Ruşine? De ce să-mi fie ruşine? „Lepădătura” asta, cum îi ziceţi voi, femeia asta „uşoară” poate că-i de o mie de ori mai sfântă decât voi, domnilor călugări, care căutaţi mântuirea sufletului. Cine ştie, poate c-o fi fost silită în tinereţe de mediul în care trăia să apuce pe o cale greşită, în schimb „a iubit mult”, şi Hristos a iertat-o pe femeia care a iubit mult...

— Domnul nostru Hristos a iertat-o, dar nu pentru o iubire ca asta, izbucni scos din sărite părintele Iosif, de obicei atât de blajin.

— Ba nu, ca asta, ca asta, pentru o iubire ca asta, părinţeilor, da, da, ca asta! Vreţi să vă mântuiţi aici sufletul îndopându-vă cu varză şi vă credeţi sfinţi! Mâncaţi în fiecare zi porcuşori[24], câte unul pe zi, şi vă închipuiţi c-o să-l puteţi cumpăra cu porcuşori pe Dumnezeu!

— E prea din cale-afară, s-a întrecut cu gluma! protestau toţi din toate părţile.

Scena aceasta revoltătoare avu însă un final cu totul neprevăzut. Stareţul se sculă brusc de pe scaun. Alioşa, care stătea pierit de spaimă, neliniştindu-se pentru fiecare în parte, şi mai ales pentru dânsul, abia mai avu vreme să-l ia de braţ. Bătrânul făcu un pas spre Dmitri Fiodorovici şi, când ajunse în dreptul lui, se lăsă în genunchi. Alioşa crezu că i se tăiaseră picioarele din pricina slăbiciunii, dar nu era aşa. Cum stătea aşa, îngenuncheat, bătrânul bătu o mătanie, atingând pământul cu fruntea, stăpân pe mişcările lui şi pe deplin conştient. Alioşa era atât de uimit, încât nici nu mai apucă să-l ajute să se ridice de jos. Un surâs palid mijea pe buzele stareţului.

— Vă cer iertare! Vă cer iertare tuturor! rosti el în sfârşit, făcând plecăciuni în dreapta şi în stânga.

Câteva clipe, Dmitri Fiodorovici râmase locului, ca împietrit. Ce mai era şi asta: să cadă cu faţa la pământ, la picioarele lui? Apoi scoase un strigăt: „O, Doamne!”, şi acoperindu-şi obrazul cu palmele, ieşi buzna pe uşă afară. Oaspeţii îl urmară în grup atât de buimăciţi, încât uitară să-şi mai ia rămas-bun de la gazdă. Numai ieromonahii se apropiară din nou să-i ceară binecuvântarea.

— De ce s-o fi aplecat aşa la picioarele lui? O fi vreun gest simbolic, sau ce? încercă să deschidă iarăşi vorba Fiodor Pavlovici, care se potolise ca prin minune, fără să îndrăznească totuşi să se adreseze cuiva anume. În momentul acela tocmai se pregăteau să părăsească schitul.

— Nu vorbesc cu nebunii şi nici nu văd ce-aş avea de vorbit cu o casă de nebuni, îi răspunse prompt Miusov, mânios. În schimb, pot să-ţi spun că mă lipsesc cu dragă inimă de societatea dumitale, Fiodor Pavlovici, de astă dată, crede-mă, pentru totdeauna! Unde o fi călugărul acela?...

„Călugărul acela”, adică monahul cel tinerel care-i poftise mai înainte la masă din partea egumenului, nu zăbovi să se arate la faţă, ieşindu-le oaspeţilor înainte tocmai când coborau treptele, ca şi cum i-ar fi aşteptat acolo tot timpul.

— Fii atât de bun, cucernice părinte, şi spune-i din partea mea părintelui egumen că mă închin cu tot respectul şi roagă-l pe înaltpreasfântul să mă ierte – numele meu e Miusov – că s-a întâmplat ceva neprevăzut, care mă sileşte să nu pot răspunde cu nici un chip cinstei de a fi oaspetele Sfinţiei sale la trapeză, deşi aş fi venit cu dragă inimă, spuse Piotr Aleksandrovici.

— Întâmplarea neprevăzută sunt eu! Se grăbi să-i ţină isonul Fiodor Pavlovici. Auzi, părintele, Piotr Aleksandrovici nu vrea să mai rămână nici o clipă cu mine, altfel ar fi venit negreşit. Totuşi, ai să te duci, Piotr Aleksandrovici, te rog eu să te duci la părintele egumen, du-te sănătos şi poftă bună! Să ştii că eu sunt cel care refuză invitaţia, nu dumneata. Mă duc la mine acasă să mănânc, da, da, acasă, acasă, aici nu mă simt în stare, Piotr Aleksandrovici, cea mai amabilă rudă a mea!

[24] Specie de peşte mărunt de apă dulce.

— Nu-ţi sunt rudă şi nici nu ţi-am fost niciodată, om de nimic ce eşti!

— Într-adins ţi-am spus aşa, ca să te fac să turbezi, fiindcă vrei cu orice chip să te lepezi de asemenea rubedenii, şi totuşi, orice ai zice şi oricât te-ai frământa, pot să-ţi arăt negru pe alb în calendarul bisericesc că am dreptate; am să trimit trăsura să te ia, Ivan Fiodorovici, dacă vrei să rămâi. Cât despre dumneata, Piotr Aleksandrovici, buna-cuviinţă te obliga să te duci la părintele egumen, trebuie oricum să te scuzi pentru toată tevatura de azi...

— Chiar pleci cu adevărat? Nu cumva ne duci iarăşi cu vorba?

— Piotr Aleksandrovici, cum aş mai avea obrazul să vin după tot ce s-a întâmplat?! mi-am ieşit din fire, domnilor, vă rog să mă iertaţi, m-am înfierbântat! Nici nu ştiţi ce-i în sufletul meu! Mi-e ruşine. Domnilor, sunt oameni în pieptul cărora bate inima lui Alexandru Macedon, alţii au inimioara căţeluşei Fidelka. Aşa ca mine, eu şi căţeluşa Fidelka. Mi-e inima cât un purice! Pot eu să mă duc la masă după o boroboaţă ca asta, să mă îndop cu bucatele lor călugăreşti! Nu mi-ar fi ruşine? Zău, mi-e ruşine, nu pot, scuzaţi-mă!

„Dracu' ştie dacă nu mă duce iarăşi de nas!?” se întrebă îngândurat Miusov, uitându-se nedumerit după bufonul care pleca. La un moment dat, acesta întoarse capul şi, văzând că Piotr Aleksandrovici îl urmărea cu privirea, îi trimise o bezea.

— Dar dumneata ce faci, mergi la egumen? îl întrebă răstit Miusov pe Ivan Fiodorovici.

— De ce nu? De altminteri, am fost invitat de ieri în mod special.

— Din păcate, mă simt într-adevăr aproape obligat să mă duc la masă, fir-ar să fie! urmă pe acelaşi ton iritat şi plin de amărăciune Miusov, fără să ţină seama că-l aude călugăraşul. Barem acolo să ne cerem iertare pentru ce s-a întâmplat şi să arătăm că nu suntem noi de vină...Ce crezi?

— Da, trebuie să arătăm că nu suntem vinovaţi. Şi apoi, tata nu merge cu noi, observă Ivan Fiodorovici.

— Atâta mai lipsea, să mai vină şi tatăl dumitale! Blestemată să fie de masă! Totuşi, mergeau mai departe cu toţii. Călugăraşul asculta fără să scoată o vorbă. O singură dată doar deschise gura, în timp ce mergeau prin pădure, ca să spună că părintele egumen îi aşteaptă de mult la masă şi că întârziaseră cel puţin o jumătate de oră. Nimeni însă nu-i răspunse. Miusov se uita cu ură la Ivan Fiodorovici.

„Se duce la masă ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat! Obraz de toval şi suflet de Karamazov!” se gândea el.

VII - UN SEMINARIST CARIERIST

Alioşa îl conduse pe bătrân în iatac şi-l ajută să se aşeze pe pat. Încăperea era foarte mică şi sumar mobilată doar cu lucrurile strict necesare: un pat îngust de fier, peste care era aşternută o pătură în loc de saltea, iar în colţ, în dreptul icoanelor, un analoghion, şi pe analoghion o cruce şi o evanghelie. Stareţul se lăsă pe pat, istovit de puteri; ochii îi străluceau şi respira cu greutate. După ce se aşeză, se uită atent la Alioşa, ca şi cum ar fi chibzuit în sinea lui ceva.

— Du-te, dragul meu, du-te, îmi ajunge Porfiri, grăbeşte-te! Au nevoie de tine acolo; du-te la părintele egumen, şi serveşte-i la masă.

— Binecuvântaţi-mă, Sfinţia voastră, şi îngăduiţi-mi să rămâm aici, se rugă Alioşa.

— Ei au mai multă nevoie de tine. Nu-i pace între ei. Du-te să-i serveşti şi caută să le vii într-ajutor. Când s-o stârni iarăşi satana, spune o rugăciune. Şi să ştii, fiule (aşa-i plăcea lui să-l numească pe Alioşa), că locul tău de acum încolo nu-i aici. ţine minte asta, flăcăule! Când m-oi învrednici să mă înfăţişez ziditorului, tu trebuie să pleci din mănăstire. Să pleci de tot.

Alioşa avu o tresărire.

— De ce tresari? locul tău deocamdată nu este aici. Te binecuvântez pentru o însemnată chemare ce ai de împlinit în lume. Ai să pribegeşti mult, fiule. Va veni vremea să te însori, da, trebuie... Multe o să ai de pătimit până ţi-o fi dat să te întorci iarăşi aici! şi multe o să ai de făcut... Dar nu mă îndoiesc de tine, de aceea te trimit. Să-ţi ajute domnul nostru Hristos. Ai grijă de-l păstrează în sufletul tău, şi o să te ajute. Vei încerca o grea suferinţă, şi în suferinţa aceea îţi vei afla fericirea. Iată porunca mea: să cauţi fericirea în durere.

Munceşte, munceşte fără preget! Să nu uiţi ce ţi-am spus acum, căci, deşi o să mai stăm de vorbă împreună, zilele, ba poate chiar şi orele îmi sunt numărate.

O adâncă tulburare se zugrăvi din nou pe chipul tânărului. Buzele îi tremurau.

— Ce ţi-a căşunat iar? zâmbi blajin stareţul. Fie îngăduit mirenilor să-şi petreacă morţii cu plânset şi jale, în inima noastră noi ne bucurăm pentru fiecare schimnic răposat întru Domnul. Ne bucurăm şi ne rugăm pentru el. Şi acum, lasă-mă singur. Vreau să mă rog. Du-te, grăbeşte-te. Rămâi lângă fraţii tăi. Şi nu numai lângă unul singur, ci lângă amândoi.

Stareţul ridică mâna şi făcu semnul crucii. Era cu neputinţă să nu-i dea ascultare, deşi Alioşa ar fi vrut din toată inima să rămână lângă el. Şi ardea de nerăbdare să-l întrebe, îi stătea chiar pe limbă să-i spună: „Ce a fost cu mătania aceea, de ce v-aţi închinat până la pământ în faţa fratelui meu Dmitri”, dar nu îndrăzni. Ştia că, dacă s-ar fi putut, bătrânul i-ar fi spus şi singur, fără să-l fi iscodit. Iar dacă tăcea, însemna că aşa îi era vrerea. Alioşa rămăsese încremenit când îl văzu căzând la pământ: credea cu tot dinadinsul că mătania aceea trebuie să aibă un tâlc ascuns. O semnificaţie misterioasă şi poate chiar cutremurătoare. Ieşind pe poarta schitului în grabă ca să ajungă la mănăstire, la părintele egumen, înainte de a se aşeza lumea la masă (bineînţeles numai ca să-i servească pe oaspeţi), simţi o strângere de inimă şi se opri locului: îi răsuna din nou în urechi, ca aievea, glasul stareţului prorocindu-şi sfârşitul apropiat.

Bătrânul vorbise cu prea mare convingere pentru ca prezicerile lui să nu se adeverească fără doar şi poate. Alioşa credea cu sfinţenie în cuvântul lui. Dar ce-o să se facă fără el, cum o să poată oare să trăiască fără a-l mai vedea, fără a-i mai auzi glasul vreodată? Unde o să se ducă? Îi poruncise să nu verse nici o lacrimă şi să plece din mănăstire, Doamne! De mult nu mai încercase o durere atât de cumplită! Întinse pasul la drum, grăbindu-se să străbată limba de pădure ce despărţea schitul de mănăstire, şi ca să nu se mai gândească la nimic – era prea dureros – privi pinii seculari ce străjuiau cărarea. Nu avea mult de mers, să tot fi fost vreo cinci sute de paşi, şi la ceasul acela nu putea să întâlnească pe nimeni în cale; totuşi, la cea dintâi cotitură, îl zări pe Rakitin, care parcă aştepta pe cineva.

— Nu cumva mă aştepţi pe mine? întrebă Alioşa, ajungând în dreptul lui.

— Ba chiar pe tine, râse Rakitin. Te grăbeşti să te duci la părintele egumen? ştiu: are masă mare. De mult n-a mai fost asemenea ospăţ la mănăstire, de când, dacă mai ţii minte, i-a primit pe arhiereu şi pe generalul Pahatov. Eu n-am ce căuta acolo, dar tu-du-te, trebuie să fie cineva să servească la masă. Voiam numai să-mi explici şi mie ce poate să însemne aiureala asta?

— Ce aiureală?

— Plecăciunea pe care stareţul a făcut-o în faţa frăţiorului tău Dmitri Fiodorovici. A dat cu fruntea de podele.

— Cine, părintele Zosima?

— Da, el.

— A dat cu fruntea de podele?

— Ah, crezi c-am fost necuviincios?! Nu-i nimic, să lăsăm fasoanele deoparte. Hai, spune-mi ce înseamnă aiureala asta?

— Nu ştiu, Misa.

— Eram sigur că n-o să-ţi spună nimic. Fireşte, nu e nimic de mirare, încă una dintre cucernicele lor inepţii. Figura asta trebuie să aibă totuşi un tâlc. Acum ai să vezi, toţi drept-credincioşii din oraş au să se întrebe: „Ce poate să însemne aiureala asta?” şi o să se întindă vorba în toată gubernia. Eu cred că moşul, căruia într-adevăr nu-i scapă nimic, a mirosit dinainte crima. Miroase urât la voi, pute!

— Ce crimă?

Se vedea cât de colo că Rakitin avea ceva de spus.

— O să se întâmple o crimă în onorabila voastră familie, cu frăţiorii tăi şi cu babacul cel bogat. De aceea s-a dat cu capul de pământ părintele Zosima, gândindu-se la ce o să fie. Mai târziu, dacă s-o întâmpla ceva, o să se facă zarvă mare: „Ei, aţi văzut, o să spună toată lumea, Sfinţia sa avea harul prorocirii, n-a prezis c-o să fie aşa?”, deşi s-ar putea întreba cineva: ce prorocire mai e şi asta, să te dai cu capul de podele?! De, o fi simbolic, o alegorie, sau dracu' mai ştie ce! şi-aşa o să se ducă zvonul până hăt-departe şi mereu o să-l pomenească; a prezis crima, a ghicit cine o să fie ucigaşul. Ca smintiţii: îşi fac cruce când trec pe lângă o cârciumă şi aruncă cu pietre în biserică. Aşa şi stareţul tău: pe nevinovat îl

alungă cu băţul şi în faţa ucigaşului cade în genunchi.

— Ce crimă? Care ucigaş? Ce tot vorbeşti acolo?! şi Alioşa se opri ca ţintuit locului în faţa lui Rakitin.

— Care? Parcă tu nu ştii!? Pun rămăşag că şi tu te-ai gândit la asta. Stai, stai, este interesant, tu nu minţi niciodată, deşi de multe ori se întâmpla să calci în strâchini; spune drept: te-ai gândit la asta sau nu?

— M-am gândit, mărturisi în şoaptă Alioşa. Rakitin nu mai ştia ce să creadă.

— Nu zău?! Te-ai gândit? strigă el.

— Adică, să vezi... nu că m-aş fi gândit, murmură Alioşa, dar când te-am auzit spunând lucrurile astea atât de ciudate, mi s-a părut că mi-au trecut şi mie prin cap.

— Ei vezi, vezi!? Nici nu se putea să vorbeşti mai lămurit! Azi, când te uitai la babacul şi la frăţiorul tău Mitenka, te-ai gândit la crimă, nu-i aşa? Prin urmare, n-am greşit?...

— Stai, stai puţin! îl întrerupse Alioşa neliniştit. De unde ai scos asta?... Şi mai întâi, nu înţeleg, zău, de ce eşti atât de curios...

— Aici sunt două întrebări cu totul deosebite, dar amândouâ fireşti. Am să-ţi răspund la fiecare în parte. De unde am scos asta? N-aş fi observat nimic, poate, dacă nu mi-aş fi dat seama astăzi ce fel de om este fratele tău Dmitri Fiodorovici, dacă nu l-aş fi văzut aşa cum este, până-n fundul rărunchilor. Nu ştiu ce trăsătură anume m-a făcut să-l înţeleg pe deplin. Oamenii aceştia, cinstiţi până-n adâncul inimii, dar robiţi poftelor trupeşti, au un punct vulnerabil, pe care nu trebuie cu nici un preţ să-l atingi. Altfel... altfel sunt în stare să bage cuţitul şi în tatăl lor. Iar babacul, pe lângă alte celea, mai este şi beţiv, desfrânat şi fără măsură în toate. N-a ştiut niciodată ce înseamnă cumpătarea. Nici unul, nici celălalt n-au să fie în stare să se stăpânească, şi atunci, bâldâbâc! Au să se dea amândoi de-a dura în şanţ!...

— Nu, Misa, nu, dacă e numai atât, atunci îmi dai curaj. N-au să ajungă niciodată până acolo!

— Atunci de ce tremuri? ştii ceva, Mitenka al tău poate să fie el oricât de cinstit (e prost, dar cinstit), totuşi, este un senzual. Asta este Mitenka în fond, un senzual prin definiţie. Blestemată meteahnă, pe care a moştenit-o de la taică-său... Mă uit la tine şi nu mă pot dumeri: cum de ai rămas tu neprihănit? Doar şi tu eşti un Karamazov! La voi în familie senzualitatea a întrecut orice măsură. Ei, şi acum, aceşti trei senzuali se pândesc unul pe altul... cu cuţitul la brâu... S-au izbit câteşitrei cap în cap; cine ştie dacă nu-ţi vine şi ţie rândul?!...

Alioşa avu o tresărire ciudată.

— Dacă e vorba de femeia aceea, greşeşti. Dmitri... o dispreţuieşte.

— Pe Gruşenka? Nu, drăguţule, n-o dispreţuieşte. Daca este adevărat ce se spune că şi-a părăsit logodnică pentru ea, atunci nu se poate s-o dispreţuiască. Aici... aici este ceva, fraţioare, ce nu poţi tu să pricepi. Când un bărbat se îndrăgosteşte de o femeie nurlie, de un trup frumos de femeie, sau numai de o bucăţică din el (astă numai un pătimaş poate să înţeleagă), e în stare să-şi oropsească copiii, să vândă pe taică-său şi pe maică-sa, Rusia, patria, tot; cât ar fi el de cinstit, ajunge să fure; de blajin, să omoare, de devotat, să trădeze. Puşkin, bardul celor mai nurlii picioruşe, le-a cântat în versuri; sunt alţii însă care nu le cântă, dar nu pot să vadă un picior frumos fără să-i apuce tremuriciul. Şi încă de-ar fi vorbă numai de picioare... Aşadar, cum vezi, dragul meu, în cazul acesta dispreţul nu ajută la nimic; chiar dacă ar dispreţui-o pe Gruşenka, tot n-ar putea să se despartă de ea.

— Aici îl înţeleg, rosti din senin Alioşa.

— Zău? Aşa o fi, dacă ai sărit în sus de la primul cuvânt!... rânji Rakitin cu o bucurie răutăcioasă. Ai scăpat-o fără să-ţi dai seama, te-a luat gura pe dinainte. Mărturisirea este cu atât mai preţioasă; prin urmare, ştii şi tu ce-i aceea senzualitate, nu e un lucru chiar atât de nou pentru tine şi l-ai mai rumegat în minte. Vai de capul tău, copil neprihănit! Tu, Alioşa, eşti atât de blând, ca un sfânt, dar tare mi-e teamă că eşti ca o apă liniştită: dracu' ştie la câte altele nu te-oi mai fi gândit tu, numai ăl cu coarne ar putea să spună ce-oi fi adunat tu în minte! Un prunc nevinovat care să cunoască asemenea lucruri! De când te urmăresc!... Şi tu, frăţioare, eşti tot un Karamazov, get-beget Karamazov, prin urmare, legile firii şi ale selecţiei naturale înseamnă ceva. După taică-tău, eşti senzual; după maică-ta, lovit cu leuca. De ce tremuri? Pentru că spun adevărul? ştii ce mi-a spus Gruşenka într-o zi: „Adu-l la mine (pe tine adică). Am să-i dau jos anteriul”. Nici nu-ţi închipui cât s-a rugat

de mine: adu-l, şi pace! Mă întrebam chiar: de ce-o fi aşa curioasă oare să te vadă? şi să ştii că Gruşenka e o femeie cum rar întâlneşti!

Alioşa avu un zâmbet silit.

— Multe salutări din partea mea, dar spune-i că n-am să răspund la invitaţie. Haide, isprăveşte, Mihail, spune tot ce ai de spus, şi pe urmă o să-ţi destăinui şi eu la ce mă gândesc.

— Ce să mai spun, m-am lămurit acum. Poveste veche, dragul meu! Dacă până şi tu eşti un pătimaş, atunci ce să mai vorbim despre fratele tău bun Ivan? şi el – nu-i aşa? – e tot un Karamazov. Toţi sunteţi pătimaşi, hrăpăreţi şi ţicniţi! Fratele tău Ivan deocamdată publică aşa, ca să se afle în treabă, sau cine ştie ce socoteli neroade şi-o fi făcut, nişte articole teologice de duzină, deşi în fond este ateu şi nu se sfieşte să-şi mărturisească meteahna. Pe de altă parte, încearcă să-i sufle logodnica lui Mitea, şi se pare că până la urmă o să şi reuşească. Mai mult: are să i-o sufle cu permisiunea lui Mitenka, pentru că Mitenka e gata să i-o cedeze cu dragă inimă, numai să se descotorosească de ea şi să plece cât mai iute la Gruşenka. Asta cu toate că Mitenka este un suflet nobil şi absolut dezinteresat. Oamenii ca el sunt cei mai nefaşti! Dracu' să-l înţeleagă: îşi dă seama că-i un nemernic, şi totuşi se complace în ticăloşia lui. Şi acum ascultă mai departe: în momentul de faţă ghiujul de tătic îi stă în drum lui Mitenka. Fiindcă, vezi tu, şi lui moşulică i s-au aprins călcâiele după Gruşenka, îi curg balele când o vede. Numai din pricina ei a făcut atâta tămbălău adineauri, în chilie, pentru că Miusov a îndrăznit să-i spună „lepădătură”. E amorezat lulea. Mai înainte se slujea de ea în tot felul de matrapazlâcuri cu speluncile lui şi, bineînţeles, o plătea; iar acum, când a deschis ochii şi a văzut-o mai bine, a luat şi el foc şi-i dă mereu ghes cu tot felul de propuneri nu tocmai curate, mă-nţelegi? Ai să vezi ce o să fie când s-or întâlni babacul cu feciorul pe aceeaşi potecuţă, piept în piept: prăpăd, nu altceva! Gruşenka deocamdată nu se ţine nici cu unul, nici cu altul, dă din coadă, îi aţâţă, stă deoparte, cumpănind de la care poate să tragă mai mult folos, pentru că, deşi ar putea să-i pape ceva parale ghiujului, ştie că niciodată n-o să se însoare cu ea, şi până la urmă n-ar fi de mirare să-l apuce cărpănoşia şi să strângă baierile pungii. În privinţa asta, Mitenka poate să aibă mai multă căutare; chiar dacă nu are bani, e gata să se însoare cu ea. Da, da, ascultă-mă pe mine, este gata să se însoare! E-n stare să-şi părăsească logodnica, pe Katerina Ivanovna, o frumuseţe de fată, cum rar întâlneşti, bogată, de familie nobilă – taică-său era colonel – şi să se însoare cu Gruşenka, fosta ţiitoare a unui negustor bâtrîn, Samsonov, un mocofan desfrânat, care a ajuns acum primarul oraşului. Din câte ţi-am spus, nu crezi c-ar putea ieşi într-adevăr un caz penal? Ei, uite, tocmai asta aşteaptă şi frăţiorul tău Ivan, şi atunci să vezi ce pleaşcă o să-i pice: o să pună mâna şi pe Katerina Ivanovna, după care tânjeşte, şi pe cele şaizeci de mii de ruble zestre. Pentru un amărât ca el, golan, este un început destul de promiţător. Şi bagă de seamă: nu numai că Mitenka n-o să-i ţină nici o supărare, dar o să-i rămână chiar îndatorat până la sfârşitul zilelor. Am aflat şi am toate motivele să cred că-i aşa, că nu mai departe decât săptămâna trecută, Mitenka, beat mort într-o cârciumă, cu o droaie de ţigănci în jurul lui, a strigăt în gura mare că nu este vrednic de logodnica sa, Katerina Ivanovna, şi că numai fratele lui, Ivan, merită să aibă o femeie ca dânsa. Cât despre Katerina Ivanovna, până la urmă cred că n-o să dea pe uşă afară un bărbat atât de seducător ca Ivan Feodorovici; şi acum chiar stă în cumpănă între ei. Nu ştiu, zău, ce-o fi având omul ăsta de v-a fermecat în aşa hal pe toţi încât aţi căzut în extaz! şi el în timpul ăsta râde în sinea lui şi probabil se gândeşte: „Eu cu foloasele şi voi cu ponoasele”.

— De unde ştii toate astea? De ce vorbeşti cu atâta siguranţă? îl întrebă deodată Alioşa tăios, încruntându-se.

— Dar tu de ce mă întrebi? şi de ce tremuri dinainte de teama răspunsului pe care aş putea să ţi-l dau? Prin urmare, crezi şi tu că spun adevărul.

— Ştiu eu că nu-l înghiţi pe Ivan. Ivan nu e omul care să jinduiască după bani.

— Ce vorbeşti? Dar frumuseţea Katerinei Ivanovna? Aici nu-i vorba numai de bani, cu toate că nici şaizeci de miare nu sunt chiar de lepădat.

— Ivan are năzuinţe mai înalte. Să nu-ţi închipui că-l ispitesc câteva mii de ruble! Ivan nu umblă nici după bani, nici după o viaţă tihnită. Poate că şi el caută suferinţa.

— Ce aiureală mai e şi asta? De, voi ăştia... nobilii!...

— Misa, sufletul lui e tare zbuciumat şi mintea, bântuită de gânduri. Ivan are probleme

mari, cărora nu le-a găsit încă dezlegarea. Oamenii ca dânsul n-au ce căuta cu milioanele, tot ce-l interesează pe el este să găsească o soluţie.

— Asta înseamnă plagiat, Alioşa. L-ai parafrazat pe babacul tău. Ce enigmă v-a mai pus Ivan în faţă? strigă Rakitin. Se vedea cât de colo că era plin de fiere. Se schimonosise la faţă şi gura i se strâmbase. O enigmă puerilă, la mintea cocoşului. Pune-ţi cât de cât creierul la contribuţie, şi ghiceşti pe loc. Articolul lui este derizoriu, o inepţie. Ai auzit şi tu adineauri teoria aceea stupidă: „Dacă nu există nemurirea sufletului, înseamnă că nu există nici virtute, şi deci totul este permis”. (ţii minte ce a strigat atunci frăţiorul tău Mitenka: „Asta n-am s-o uit niciodată!”) O teorie care poate să-i încânte pe nemernici, ba nu, nu pe nemernici, e o prostie, de ce să folosesc vorbe goale... ci pe nişte copii cu fumuri în cap, abia ieşiţi de pe băncile şcolii, „cu o insondabilă profunzime de gândire”. Un fanfaron; şi-apoi, în fond: „Ce mi-e roade oase, ce mi-e oase roade?” Toată teoria lui e o aiureală. Omenirea nu se poate să nu găsească în sine puterea de a trăi în numele virtuţii, chiar fără să creadă în nemurirea sufletului! O va afla în dragostea pentru libertate, pentru egalitate, pentru fraternitate... Rakitin se înfierbântase, aproape că-şi pierduse cu totul controlul. Deodată însă se opri brusc şi după o clipă adăugă cu un rânjet şi mai strâmb ca înainte: Am trăncănit destul. De ce zâmbeşti? Ai impresia că spun prostii?

— Nu, nici prin gând nu mi-a trecut aşa ceva. Ştiu foarte bine că eşti inteligent, ţi s-a părut... probabil, am zâmbit numai aşa, într-o doară. Înţeleg de ce te-ai înfierbântat, Misa. După înflăcărarea ta îmi dau seama că nici ţie nu-ţi este! indiferentă Kăterina Ivanovna. Am bănuit mai de mult! frăţioare, de aceea, vezi, nu poţi să-l suferi pe Ivan. Eşti gelos pe el?

— Nu cumva sunt gelos şi pe bănuţii ei? Hai, spune tot! nu-i aşa?

— Nu, nici vorbă nu poate fi de bani, n-am avut intenţia! să te jignesc.

— Te cred, dacă zici. Să vă ia dracu' pe amândoi, şi pe tine, şi pe frăţiorul tău Ivan! Nu puteţi pricepe că orişicum, chiar dacă n-ar fi Katerina Ivanovna la mijloc, tot nu l-aş putea îndrăgi. Ei, fir-ar să fie, de ce să-mi fie drag? Dumnealui binevoieşte să mă facă cu ou şi cu oţet, şi eu să n-am dreptul să i-o plătesc?

— Nu l-am auzit niciodată vorbind despre tine, nici de râu, nici de bine, nici măcar nu ţi-a pomenit numele vreodată.

— Ba, mă rog, eu am aflat că mai acum câteva zile, acasă la Katerina Ivanovna, m-a aranjat cum e mai frumos, drăguţul de el, ca să vezi că totuşi îl interesează preaplecata dumitale slugă! Nu ştiu, zău, care dintre noi e gelos pe celălalt!... Nu ştiu! Vorbind despre mine, a binevoit să insinueze că dacă nu mă hotărăsc mai curând să îmbrac rasa de arhimandrit şi să mă dedic vieţii monahale, n-o să treacă mult, şi o să plec negreşit la Petersburg, unde o să mă aciuez în redacţia unei reviste mai voluminoase, în calitate de critic, şi, după ce o să scriu vreo zece ani la revista respectivă, am s-o trec în cele din urmă pe numele meu. Şi când va apărea sub conducerea mea, am să caut să-i dau o orientare liberală şi ateistă, chiar cu ceva lustru socialist, totul făcut însă cu tact, fiindcă, de fapt, n-am să ţin nici cu unii, nici cu alţii, singurul meu scop fiind să-i pot duce de nas pe neghiobi. Şi frăţiorul tău spunea mai departe că, în orice caz, nuanţa socialistă a publicaţiei n-o să mă împiedice câtuşi de puţin să depun la bancă în contul meu banii realizaţi din abonamente ca, odată şi odată, când se va ivi vreo ocazie, prin mijlocirea vreunui ovreiaş oarecare, să mă folosesc de ei pentru a clădi la Petersburg o casă cât toate zilele, în care o să se mute redacţia, rămânând ca etajele celelalte să le dau cu chirie. Ştia cu precizie chiar şi locul unde o să ridic casa: lângă podul nou de piatră peste Neva, ce, după cât se pare, e în proiect, urmând să fie construit între Liteinaia şi Vîborgskaia...

— Ce vorbeşti, Misa?! Tare mi-i teamă c-aşa o să se şi întâmple, punct cu punct! râse înveselit Alioşa.

— Eşti cam sarcastic dumneata, Aleksei Fiodorovici!

— Nu, nu, zău, am glumit, iartă-mă! Mă gândeam la cu totul altceva. Dar dă-mi voie să te întreb: cine a putut să-ţi împărtăşească toate amănuntele astea, de la cine le-ai auzit? Nu cumva ai fost şi tu atunci la Katerina Ivanovna, când s-a vorbit despre tine?

— Nu n-am fost, în schimb a fost Dmitri Fiodorovici, şi eu am auzit toate astea din gura lui; nu că mi le-ar fi spus chiar mie personal, dar am tras cu urechea, fără să vreau bineînţeles, pentru că eram în iatacul Gruşenkăi în momentul acela şi nu puteam să ies de acolo atâta timp cât el se afla în odaia de alături.

— Ah, da, uitasem că sunteţi rude...

— Rude? Eu rudă cu Gruşenka? protestă Rakitin, roşind brusc. Ce, ai înnebunit? Cred că ţi-a sărit o doagă!

— Dar de ce? Nu sunteţi rude? Eu aşa am auzit...

— Unde puteai să auzi una ca asta? mă rog, dumneavoastră, domnilor Karamazovi, sunteţi mari seniori, boieri de viţă veche, când toată lumea ştie că taică-tău a făcut toată viaţa pe măscăriciul la masa unuia şi a altuia, şi abia dacă era primit de milă la bucătărie! Eu, de, ce sunt decât un biet fecior de popă, un păduche, pentru nişte boieri ca domniile voastre, totuşi, n-aveţi dreptul să mă jigniţi aşa de la obraz şi să-mi râdeţi în nas. Am şi eu demnitate, Aleksei Fiodorovici. Înţelege odată că n-am cum să fiu rudă cu Gruşenka, o femeie de stradă!

Rakitin îşi ieşise din fire.

— Iartă-mă, zău, te rog să mă ierţi, n-aveam de unde să ştiu toate astea... Dar de ce o faci pe Gruşenka femeie de stradă? Crezi într-adevăr că-i o femeie... din alea? Alioşa roşi. Îţi repet: aşa am auzit, că sunteţi rude. Ştiam că te duci mereu pe la ea, şi chiar tu mi-ai spus că nu-i vorba de dragoste între voi... N-aş fi crezut c-o priveşti cu atâta dispreţ? Merită, oare, să fie chiar atât de dispreţuită?

— Dacă mă duc la ea, înseamnă ca am motivele mele, şi cu asta am terminat. Cât despre rudenie, mai curând cred că stimabilul tău frăţior, dacă nu chiar babacul, o să caute s-o vâre, vrând-nevrând, în familia voastră; eu în orice caz n-am nimic comun cu ea. În sfârşit, am ajuns. Du-te mai bine la bucătărie. Ei, dar ce-i asta? Ce s-a întâmplat? Doar nu puteau să isprăvească atât de repede masa!? Nu cumva Karamazovii or mai fi făcut vreun pocinog? Să ştii că-i aşa. Uite-l pe babacul şi uite-l şi pe Ivan Fiodorovici în spatele lui. Au ieşit acum de la egumen. Ce o fi cu părintele Isidor că strigă după ei în cerdac? Văd că taică-tău strigă şi el şi dă din mâini, cine ştie ce blestemăţii o mai fi spunând! Stai, stai, uite-l şi pe Miusov, pleacă cu trăsura, îl vezi? şi moşierul Maksimov aleargă mâncând pământul! Ehe, aici a fost un scandal de toată frumuseţea! Vasăzică, n-au mai apucat să şadă la masă. Nu cumva or fi sărit să-l bată pe egumen? Sau poate or fi mâncat ei o papară straşnică!... Zău c-ar merita!...

Rakitin avea dreptate. Scandalul izbucnise într-adevăr. Un scandal nemaipomenit, pe nepusă masă. Şi totul din pricina unei „inspiraţii” de moment.

VIII - SCANDALUL

În clipa când Miusov şi Ivan Fiodorovici ajunseră la egumen şi se pregăteau tocmai să intre, în sufletul lui Piotr Aleksandrovici, care de felul lui era un om cumsecade şi delicat, se petrecu un proces tot atât de delicat ca şi el, şi anume: i se făcu dintr-o dată ruşine pentru izbucnirea lui furioasa. Îşi dădu seama că, de fapt, Fiodor Pavlovici nu era decât o secătură, pentru care n-ar fi trebuit să aibă decât cel mai adânc dispreţ, şi că nu făcea să-şi piardă capul şi să-şi iasă din sărite din pricina lui, aşa cum se întâmplase în chilia stareţului. „În orice caz, monahii nu sunt vinovaţi cu nimic, îi trecu deodată prin minte, în timp ce urca treptele de la cerdacul egumenului, iar din moment ce aici sunt numai oameni cumsecade (mi se pare chiar că egumenul se trage dintr-un neam de boieri), atunci de ce n-aş fi drăguţ, amabil şi politicos cu ei?... Să caut, deci, să evit orice discuţie; dimpotrivă, am să le cânt în strună şi să le câştig simpatia cu amabilităţile mele şi... Şi până la urmă nu se poate să nu-şi dea şi ei seama că n-am nimic comun cu acest Esop, cu bufonul, cu saltimbancul ăsta, că am fost înşelat şi eu, ca şi dânşii...”

Cât despre tăierea pădurii şi dreptul de pescuit (unde anume, habar n-avea nici el), voia să le cedeze definitiv mânăstirii, o dată pentru totdeauna, chiar în aceeaşi zi, cu atât mai mult cu cât nu era cine ştie ce pierdere pentru el, şi totodată să stingă procesul intentat mănăstirii.

Bunele sale intenţii se conturară şi mai bine în clipa când pătrunseră în sufrageria părintelui egumen. De fapt, nu era chiar o sufragerie, fiindcă în tot corpul de case egumenul nu ocupa decât două camere, ce-i drept, mult mai comode şi mai încăpătoare decât chilioarele stareţului. Dar nici aceste odăi nu erau mobilate prea confortabil: aceleaşi scaune de brad, îmbrăcate cu piele, de modă veche, aşa cum se făceau pe la 1820; podelele nevopsite; în schimb, totul strălucea de curăţenie, iar la ferestre erau o mulţime

de flori scumpe; unicul lucru care atrăgea privirea în momentul acela şi care constituia un lux era masa somptuos aranjată cu toate că şi aici era vorba de ceva relativ: faţa de masă era albă ca neaua, vesela strălucea; trei feluri de pâine, bine coaptă, două sticle de vin, două ulcele pline cu minunatul mied făcut la mănăstire şi o carafă mare de sticlă cu cvas renumit în tot ţinutul. Numai vodca lipsea. Rakitin avea să spună mai târziu că urmau să se aducă la masă cinci feluri de bucate: ciorbă de cegă tânără cu pateuri de peşte, pe urmă peşte rasol, pregătit după o reţetă specială, într-adevăr delicios; după aceea chifteluţe de nisetru, îngheţată, compot şi la sfârşit un fel de jeleu. Rakitin era la curent cu totul fiindcă, împins de curiozitate, îşi băgase nasul în bucătăria egumenului, unde avea cunoştinţele lui. Nu ştiu pe cine nu cunoştea omul ăsta, avea unde vrei şi unde nu vrei legături şi nu exista secret pe care să nu-l dibăcească prin iscoadele sale. Neastâmpărat şi invidios din fire, Rakitin era perfect conştient de capacităţile sale, dar, îngâmfat peste măsură, avea o părere exagerată despre propriile sale aptitudini. Era convins că odată şi odată avea să ajungă cumva un om mare; Alioşa, însă, care ţinea din toată inima la el, era chinuit de gândul că prietenul său avea un fond necinstit, cu atât mai mult cu cât Rakitin nu-şi dădea seama de asta, dimpotrivă, ştiind cu certitudine că nu va fi în stare niciodată să bage mâna în buzunarul altuia, se socotea cu toată sinceritatea de o ireproşabilă onestitate. În această privinţă nu numai Alioşa, dar nimeni pe lume nu avea nici o înrâurire asupra lui.

Rakitin, neavând nici o trecere în mânăstire, nu fusese invitat la masă, ca fiind o persoană fără importanţă, în schimb, fuseseră poftiţi părintele Iosif şi părintele Paisie, împreună cu un al treilea ieromonah. Intrând în sufragerie, Piotr Aleksandrovici, Kalganov şi Ivan Feodorovici îi aflară pe monahi acolo. Venise şi moşierul Maksimov, care aştepta într-un colţ. Părintele egumen făcu câţiva paşi spre mijlocul încăperii, ca să-şi întâmpine musafirii. Era un bătrân înalt, uscăţiv, dar încă în putere, cu un păr negru, în care străluceau o mulţime de fire argintii, prelung la faţă, cu un aer grav şi auster. Egumenul se înclină tăcut în faţă oaspeţilor, lăsându-i să se apropie ca să le dea binecuvântarea. Miusov dădu chiar să-i sărute mâna, dar monahul se grăbi să şi-o retragă, aşa încât gestul rămase suspendat în gol. În schimb, Ivan Fiodorovici şi Kalganov primiră binecuvântarea după obiceiul pământului, adică întovărăşită de cea mai candidă şi mai docilă pupătură de mână.

— Trebuie să ne cerem iertare, înaltpreasfinţia voastră, începu Piotr Aleksandrovici cu un zâmbet amabil, dar pe un ton solemn şi respectuos, c-am venit fără însoţitorul nostru Fiodor Pavlovici, pe care aţi avut bunătatea să-l poftiţi de asemenea la masă; s-a văzut nevoit să renunţe la invitaţia domniei voastre, şi nu fără motiv. În chilia preacuviosului părinte. Zosima, răscolit de vrajba ce s-a încuibat din păcate între dânsul şi feciorul lui, în focul discuţiei i-au scăpat câteva vorbe nepotrivite, adică necuviincioase... lucru pe care Domnia voastră (Miusov se uită la ieromonahi) cred că l-aţi şi aflat. De aceea, dându-şi seama de greşeala săvârşită şi căindu-se sincer, a fost cuprins de ruşine şi, cum nu se simţea în stare să-şi biruie sfiala, ne-a rugat, pe mine şi pe fiul său Ivan Fiodorovici, să vă exprimăm în locul lui adânca sa părere de rău, mâhnirea şi căinţa lui... într-un cuvânt, speră şi doreşte să-şi răscumpere cândva greşeala, până atunci vă roagă să-i daţi binecuvântarea şi să treceţi cu vederea cele întâmplate...

Miusov tăcu. Rostind ultimele cuvinte ale tiradei sale, se simţi atât de încântat de propria sa persoană, încât aproape că-i trecuse cu totul supărarea pe care o încercase puţin mai înainte. Iubea din nou cu toată sinceritatea şi din adâncul inimii întreaga umanitate. Egumenul îl ascultă într-o atitudine de reculegere şi, dând uşor din cap, spuse:

— Îmi pare rău că n-a putut să vină. Poate că stând la masă s-ar fi simţit bine cu noi, precum şi noi ne-am fi simţit bine cu dânsul. Luaţi loc, vă rog, domnilor.

Se întoarse apoi spre icoană şi începu cu glas tare o rugăciune. Toţi îşi plecară cu smerenie capetele; moşierul Maksimov făcu chiar un pas înainte şi-şi împreună mâinile, în semn de adâncă evlavie.

Tocmai atunci Fiodor Pavlovici socoti cu cale să mai facă şi ultima boroboaţă. Trebuie să spunem că la început fusese într-adevăr decis să plece, dându-şi seama că după purtarea pe care o avusese în chilia stareţului nu mai putea să se ducă cu sufletul împăcat la egumen la masă. Nu că i-ar fi crăpat obrazul de ruşine sau s-ar fi simţit cu musca pe căciulă, poate chiar dimpotrivă; înţelegea, totuşi, că a mai rămâne la masă după toate astea ar fi însemnat o lipsă de bun-simţ. În momentul în care însă caleaşca lui hodorogită trase în faţa hanului şi se urcă în ea, avu o ezitare. Îi veniră în minte cuvintele pe care le

rostise în chilia stareţului: „De câte ori intru într-o casă de oameni mi se pare că nu există ticălos mai mare pe faţa pământului, că toată lumea mă primeşte ca pe un măscărici şi atunci îmi zic în sinea mea, dacă-i vorba aşa, chiar am să şi fac pe măscăriciul, fiindcă toţi, până la unul, sunteţi mai nemernici şi mai proşti ca mine”. Şi-i căşună deodată să se răzbune pe toată lumea pentru ticăloşiile pe care el însuşi le făcuse. Îşi aminti că odată, era mult de atunci, nu ştiu cine-l întrebase: „De ce-l urăşti pe cutare?”, la care răspunsese cu obrăznicia lui de saltimbanc: „Să-ţi spun de ce: omul nu mi-a făcut nimic, ce-i drept, în schimb, eu i-am făcut o porcărie crasă, şi de atunci nu mai pot să-l văd în ochi, îl urăsc, numai şi numai din pricina acelei porcării!” Depănându-şi astfel amintirile, cum şedea aşa, gânditor, avu o fluturare de zâmbet răutăcios, privirile i se aprinseră deodată şi buzele începură să-i tremure. „Din moment ce am început, de ce să nu duc lucrul până la capăt? îşi spuse el. Tot nu mai pot să spăl ruşinea orice aş face, de ce n-aş merge atunci cu neruşinarea mai departe şi să-i mai scuip o dată în faţă, ca totul să fie perfect şi să vadă toţi că puţin îmi pasă de ei!” Porunci vizitiului să aştepte, iar el făcu calea întoarsă şi, intrând din nou în mănăstire, se duse glonţ la egumen. Nu ştia încă prea bine ce o să facă, dar simţea că nu mai este stăpân pe sine şi c-ar fi de ajuns un simplu bobârnac, o nimica toată, că să mai înfăptuiască încă o ticăloşie, ceva care să întreacă orice măsură, dar numai o ticăloşie, în nici un caz o crimă, sau cine ştie ce gest nesăbuit, care l-ar putea duce în faţa justiţiei. Găsea totdeauna puterea să se înfrâneze în ultima clipă, lucru de care el însuşi se minuna uneori. Intră în sufragerie tocmai când rugăciunea era pe sfârşite şi toată lumea se pregătea să se aşeze la masă. Oprindu-se în prag, Fiodor Pavlovici făcu din ochi ocolul încăperii, stăruind asupra fiecăruia în parte, şi izbucni deodată într-un hohot de râs, prelung, obraznic şi răutăcios, privindu-i cutezător drept în faţă.

— Credeaţi c-am plecat, şi eu după uşă! răcni el, făcând să răsune pereţii.

O clipă, cei de faţă îl priviră ţintă fără o vorbă, şi toţi simţiră dintr-o dată că în scurt timp o să se întâmple ceva odios şi fără nici un sens şi că, inevitabil, o să izbucnească un scandal. Piotr Aleksăndrovici, care până atunci fusese într-o stare de spirit cât se poate de paşnică, fu cuprins brusc de o furie aprigă. Tot ceea ce îşi aflase în cele din urmă împăcarea şi se domolise în sufletul lui se trezi subit, ţâşnind la suprafaţă.

— Nu, nu mai pot să suport! strigă el. E peste puterile mele... nu mai pot!

Tot sângele i se urcase la cap. Nu mai ştia ce spune, se poticnea la fiecare cuvânt, dar acum nu-i mai păsa nici de stil, nici de nimic. Şi fără altă vorbă îşi luă pălăria.

— Ce nu mai poate dumnealui? întrebă Fiodor Pavlovici. Ce este „peste puterile” domniei sale şi ce „nu mai poate”? Preasfinţia ta, pot să intru ori nu? Mă primiţi la masă?

— Poftiţi, cu dragă inimă, răspunse egumenul. Domnilor! Dacă-mi permiteţi, adăugă el fără nici o tranziţie, v-aş ruga din tot sufletul să lăsaţi deoparte orice neînţelegere ce s-ar putea să existe între dumneavoastră şi să poftiţi cu dragoste, ca o familie paşnică şi cu frică lui Dumnezeu, la neîndestulătoarea noastră masă...

— Nu, nu, imposibil! protestă Piotr Aleksăndrovici, ieşindu-şi din fire.

— Dacă Piotr Aleksândrovici simte că nu poate să rămână, cred că nici eu atunci n-am să pot rămâne, şi nici n-am să rămân. De asta m-am şi întors. De-acum încolo am să-l urmez pas cu pas pe Piotr Aleksăndrovici; dacă pleacă, plec şi eu cu dânsul, dacă rămâne, o să rămân şi eu. L-aţi supărat rău când aţi pomenit despre familia paşnică, părinte egumen; dumnealui nu vrea să recunoască în ruptul capului că suntem rubedenii! Nu-i aşa, von Sohn? Uite-l şi pe von Sohn! Bună ziua, von Sohn!

— Mie... mie-mi spuneţi aşa? bolborosi perplex moşierul Maksimov.

— Fireşte că dumitale! trâmbiţă Fiodor Pavlovici. Cui altuia? Doar nu-ţi închipui cumva că părintele egumen ar putea fi von Sohn!

— Dar pe mine nu mă cheamă von Sohn, numele meu e Maksimov.

— Ba nu, eşti von Sohn dacă-ţi spun! Preasfinţia voastră, poate că nu ştiţi cine a fost von Sohn... Odată, demult, a avut loc un proces la curtea cu juri; un cetăţean fusese asasinat într-un locaş de pierzanie – aşa li se spune la dumneavoastră, mi se pare, stabilimentelor ăstora; fusese ucis şi prădat, şi cu toate că era la o vârstă destul de respectabilă, îl băgaseră într-o ladă, pe care au bătut-o în cuie şi au expediat-o cu fraht în regulă de la Petersburg la Moscova, cu vagonul de bagaje. În timp ce lada era bătută în cuie, ştiţi ce făceau matracucele? Cântau din guzlă că nişte neruşinate – vreau să zic, adică, la pian. Ăsta a fost von Sohn. Ai înviat din morţi, nu-i aşa von Sohn?

— Cum asta? Ce vrea să spună? ridicară glasul ieromonahii.

— Să mergem! strigă Piotr Aleksăndrovici, întorcându-se către Kalganov.

— Ba, daţi-mi voie! chelălăi piţigăiat Fiodor Pavlovici, făcând un păs înainte. Daţi-mi voie să spun tot ce am de spus. Adineauri, în chilie, v-aţi supărat pe mine că n-am fost cuviincios şi m-aţi făcut de două parale pentru că am pomenit despre porcuşori. Aşa-i place dumnealui Piotr Aleksăndrovici Miusov, scumpa mea rubedenie, ca tot ce spune un om să aibă plus de noblesse que de sincerite[25]; eu, dimpotrivă, prefer să aibă plus de sincerite que de noblesse[26], nu mă sinchisesc eu de noblesse. Am spus bine, von Sohn? Dacă-mi daţi voie, părinte egumen, eu, deşi sunt un panglicar şi mă port ca atare, înţeleg totuşi să fiu cavaler şi om de onoare şi vreau să aud adevărul pe faţă. Da, sunt un om de onoare, în timp ce la Piotr Aleksandrovici nu este vorba decât de o ambiţie jignită, nimic mai mult. Poate că am venit adineauri aici ca să văd tot şi să arăt care-i adevărul. Feciorul meu Aleksei, precum ştiţi, îşi caută mântuirea sufletului; sunt tatăl lui, şi datoria mea este să-i port de grijă. În tot acest timp am ascultat, m-am prefăcut şi fără să bănuiască nimeni am stat la pândă, iar acum am să vă ofer ultimul act al reprezentaţiei. Care-i mentalitatea la noi? Cine a greşit o dată e pierdut pe veci! Ei, uite, eu nu sunt, nu pot să fiu de acord cu asta! Eu vreau totuşi să mă îndrept. Preacuvioşi părinţi, sunt pur şi simplu revoltat de purtarea domniilor voastre! Spovedania este o mare taină, pe care o cinstesc şi în faţa căreia sânt gata să mă închin până la pământ. Când colo, ce mi-a fost dat să văd? Acolo, în chilie, oricine intră cade în genunchi şi se spovedeşte în gura mare. Este permis, oare, să te spovedeşti aşa, în auzul tuturor? Sfinţii părinţi au statornicit că spovedania trebuie să se facă la ureche, numai atunci rămâne o taină, şi aşa a fost din vechime. Cum e posibil să arăt de faţă cu toată lumea că sunt aşa şi pe dincolo... înţelegeţi ce vreau să zic? Uneori poate că mi-e ruşine să spun tot. E scandalos ce se petrece aici! Nu, Cuvioşiile voastre, aşa cum procedaţi dumneavoastră nu mai lipseşte mult ca omul să ajungă la autoflagelare...Cu prima ocazie am să fac un memoriu către Sinod, iar pe fecioru-meu am să-l iau acasă...

Nota bene. Fiodor Pavlovici simţise dincotro bate vântul. Cândva se răspândiseră unele zvonuri răutăcioase, care ajunseseră până la urechile arhiereului (şi nu numai în legătură cu mănăstirea noastră, dar şi cu alte mănăstiri unde stăreţia prinsese rădăcini), că stareţii ar fi foarte cinstiţi de credincioşi în dauna cinului ecumenic şi, între altele, că ei ai abuza de taina spovedaniei etc, etc. Tot atâtea capete de acuzaţie fără nici un temei, care au căzut de la sine încă de atunci şi la noi, şi în alte părţi. Diavolul prostiei însă, care pusese stăpânire pe Fiodor Pavlovici şi care îl făcea acum să alunece zgândărindu-i nervii, din ce în ce mai adânc în abisul ruşinii, îi suflă la ureche această veche învinuire, din care el însuşi nu înţelegea nici o iotă. Nici măcar nu se pricepuse s-o formuleze ca lumea, cu atât mai mult cu cât în ziua aceea nimeni nu îngenunchease, nici nu se spovedise în gura mare, aşa cum pretindea el, în chilia stareţului. Fiodor Pavlovici nu avusese, aşadar, prilejul să vadă nimic din toate astea cu ochii lui, mulţumindu-se doar să repete unele zvonuri şi calomnii perimate, de care abia dacă-şi mai aducea aminte, în momentul când îi scăpase însă această prostie, îşi dăduse chiar el seama că era ceva absurd şi căutase să dovedească pe loc auditorului, şi mai mult sieşi, că nu era totuşi nimic absurd la mijloc. Şi deşi ştia că fiecare cuvânt nu făcea decât să adauge o absurditate şi mai mare la cele de mai înainte, nu fu în stare să-şi pună frâu gurii şi-şi dădu drumul la vale.

— Ce murdărie! protestă Piotr Aleksandrovici.

— Îmi daţi voie, interveni egumenul. În vechime se spunea: „şi dezlegându-şi limba, mi-a spus multe şi grele cuvinte de ocară, unele spurcate. Iară eu, auzindu-l, mi-am zis în sine: acest leac de la Iisus este şi trimis a fost pentru tămăduirea sufletului meu trufaş”. De aceea, vă mulţumim cu smerenie, scumpul nostru oaspete!

Şi se înclină adânc în faţa lui Fiodor Pavlovici.

— Ie-te-te! Bigotism şi poliloghie răsuflată! Fraze şi gesturi stereotipe! Minciuni învechite şi plecăciuni până la pământ: tipicărie curată! Cunoaştem noi plecăciunile astea! „O sărutare pe buze şi un pumnal în inimă”, ca în Hoţii lui Schiller[27]. Nu-mi place ipocrizia, Cuvioşiile voastre, eu iubesc adevărul; dar nu în peştişori stă adevărul, şi asta am spus-o

[25] Mai multă nobleţe decât sinceritate (fr.).

[26] Mai multa sinceritate decât nobleţe (fr.)

[27] Cuvinte rostite de Karl Moor în Hoţii lui Schiller.

sus şi tare! Părinţi monahi, de ce postiţi, rogu-vă? De ce aşteptaţi răsplata în ceruri? Pentru o răsplată ca asta aş fi în stare să postesc şi eu! Nu, Cuvioase, caută mai bine să fii virtuos în viaţă, să aduci folos societăţii, nu te fereca în mănăstire ca să stai acolo pe mâncare şi pe băutură şi să ai totul de-a gata, şi nu aştepta o răsplată de acolo, de sus, asta-i ceva mai greu de înfăptuit. Mă pricep şi eu, cum vedeţi, părinte egumen, să ticluiesc fraze frumoase. Ia să vedem ce aţi pregătit aici (şi se apropie de masă). Porto Factori vechi, mied din beciurile fraţilor Eliseev, halal schimnici! Asta nu prea aduce a peştişori! Ia te uită ce de sticluţe au înşirat sfinţii părinţi, he-he! Cine vi le-a adus plocon toate astea? Mujicul rus! Bietul om, care munceşte din greu şi care-şi aduce aici cu mâinile lui bătătorite banul câştigat cu trudă, rupându-l de la gura familiei şi sustrăgându-l cerinţelor statului! Sugeţi sângele norodului, sfinţi părinţi!

— Asta-i prea de tot, cum îţi îngădui asemenea necuviinţă?! izbucni părintele Iosif.

Părintele Paisie tăcea cu înverşunare. Miusov ieşi buzna afară, urmat de Kalganov.

— Ei, şi acum, Sfinţiile voastre, nu-mi rămâne decât să mă duc şi eu după Piotr Aleksandrovici! Puteţi fi siguri că nu mai calc pe aici; chiar dacă m-aţi ruga în genunchi, tot n-am să vin. V-am trimis o mie de rublişoare şi v-aţi ascuţit dinţii, he-he-he! Nu, n-am să vă mai dau nici o para chioară! Mă răzbun pentru tinereţea mea, pentru umilinţele pe care le-am îndurat! urlă el, bătând cu pumnul în masă, într-un acces de prefăcută revoltă. Nu ştiţi ce-a însemnat în viaţa mea mănăstirea asta! Câte lacrimi amare n-am vărsat din pricina ei! Aţi ridicat-o împotriva mea pe propria mea soţie – o apucată! M-aţi afurisit în şapte soboruri, m-aţi făcut de râs şi de ocară în tot ţinutul! Ajunge, părinţeilor, trăim într-un veac liberal, în veacul vapoarelor şi al căilor ferate. Nici o mie şi nici o sută de ruble, nici chiar o sută de copeici, nimic n-o să mai vedeţi de la mine!

Din nou, nota bene. Mănăstirea noastră n-a însemnat niciodată nimic în viaţa lui şi niciodată Fiodor Pavlovici n-a avut prilejul să verse măcar o lacrimă din pricina ei. Dar atât de mult se înfierbântase vorbind despre acele pretinse lacrimi, încât o clipă fu aproape convins că era într-adevăr aşa şi, cuprins de înduioşare, îl podidi plânsul; în acelaşi moment, însă, simţi că era timpul să se oprească. Drept răspuns la minciunile lui veninoase, egumenul dădu iarăşi din cap şi rosti cu solemnitate:

— Stă scris: „îndură cu inima uşoară necinstea ce se abate fără voie asupra ta, fără să te tulburi şi fără să-l urăşti pe cel care te necinsteşte”. Aşa o să facem şi noi.

— Ie-te-te! Făţărnicie, cai verzi pe pereţi! Lăsaţi făţărniciile, nu vă mai osteniţi, cuvioşilor, că eu plec. Iar pe fecioru-meu Aleksei am să-l iau definitiv de aici, în virtutea drepturilor mele părinteşti. Ivan Fiodorovici, supusul meu fiu, îngăduie-mi să-ţi poruncesc să mă urmezi! Von Sohn, ce rost are să mai stai aici? Vino la mine, în oraş. Să ştii că n-o să te plictiseşti. Cale de o verstă cel mult, şi pe urmă, în loc de ulei de post, o să-ţi dau purcel cu casă; o să ne punem burta la cale şi o să-ţi dau să bei coniac şi după aceea lichior; am şi mamurovka[28]... Hai, von Sohn, nu pierde ocazia! mai zise el şi ieşi din odaie ţipând şi gesticulând.

În momentul acela, zărindu-l, Rakitin i-l arătase lui Alioşa.

— Aleksei, îi strigă de departe taică-său, dând cu ochii de el, să faci bine să te muţi înapoi acasă! Adu-ţi şi perna şi salteaua, să nu te mai prind că rămâi o clipă aici!

Alioşa se opri locului înmărmurit, privind cu ochii mari scena, fără să spună un cuvânt. Fiodor Pavlovici se sui în caleaşca, urmat de Ivan Fiodorovici, care tăcea posomorât. Ivan nici măcar nu întoarse capul să-şi ia rămas-bun de la fratele lui. În momentul acela se mai întâmplă ceva, un circ întreg, ceva aproape neverosimil, anume parcă făcut ca să pună capac la toate. Moşierul Maksimov răsări deodată lângă trăsură. Alergase într-un suflet, gâfâind, de teamă să nu întârzie; Rakitin şi Alioşa îl văzuseră cum fugea mâncând pământul. Era atât de nerăbdător, încât, în pripă, puse piciorul pe scara trăsurii, pe care se mai afla încă piciorul stâng al lui Ivan Fiodorovici şi, apucându-se cu mâinile de marginile caleştii, se săltă de jos, grăbit să urce cât mai repede.

— Stai că vin şi eu, vin şi eu cu voi! strigă el ţopăind în loc şi râzând cu toată gura, vesel, purtând fericirea zugrăvită pe faţă, gata la orice. Luaţi-mă şi pe mine!

— Ei, n-am zis eu că-i von Sohn!? strigă triumfător Fiodor Pavlovici. Von Sohn în carne şi oase înviat din morţi! Cum de te-ai urnit de acolo? Ce căutai tu acolo şi cum de te-ai îndurat

[28] Lichior de mure, preparat în casă.

să pleci de la masă? Obraz de toval, nu glumă! Lasă, că nici al meu nu-i de lepădat, dar al tău, frăţioare, merită toată admiraţia! Hai, urcă mai repede! Fă-i loc, Vania, să vezi ce-o să mai petrecem. Să se ghemuiască şi el colea, la picioarele noastre. Acolo o să stai, nu-i aşa, von Sohn? Ori să-l urcăm mai bine pe capră, lângă vizitiu?... Hai, suie pe capră, von Sohn!...

Ivan Fiodorovici, care între timp se aşezase la locul lui în trăsură, fără să scoată o vorbă, îl izbi cu atâta putere în piept pe Maksimov, încât bătrânul zbură cât colo. Şi mult nu lipsi ca să cadă pe spate.

— Dă-i drumul! îi strigă Ivan furios vizitiului.

— Ce-i cu tine? Ce faci? De ce l-ai lovit? Sări cu gura Fiodor Pavlovici, dar, până una-alta, caleaşca o şi luase din loc, şi Ivan Fiodorovici nu se mai învrednici să-i răspundă.

— Aşa eşti tu! rosti Fiodor Pavlovici, după ce tăcuse vreo două minute, uitându-se chiondorâş la fiu-său. N-ai fost tu cu ideea să mergem la mănăstire? Tu m-ai încurajat şi mi-ai dat ghes; atunci de ce eşti aşa furios?...

— Ajunge câte prostii ai spus până acum, mai odihneşte-te puţin!... i-o reteză cu asprime Ivan Fiodorovici.

Bătrânul tăcu alte două minute.

— Bun ar fi nişte coniac la drum, rosti el sentenţios. Dar nici de astă dată nu primi nici un răspuns. Poate că bei şi tu o picătură când ajungem acasă...

Ivan tăcea mereu.

Taică-său se potoli iarăşi pentru două minute.

— Pe Alioşa, să ştii, în orice caz îl scot din mănăstire, chiar dacă dumitale, mult stimate Karl von Moor, nu-ţi face prea mare plăcere...

Ivan ridică din umeri dispreţuitor, întoarse apoi capul şi rămase aşa, privind drumul. Până acasă nici unul dintre ei nu mai suflă o vorbă.

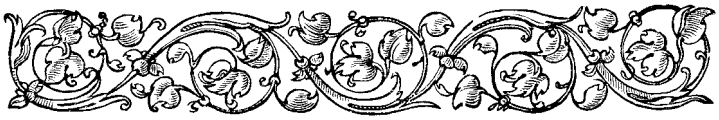

CARTEA A TREIA
SENZUALII

I - ÎN ODĂILE SLUGILOR

Din centrul oraşului şi până acasă la Fiodor Pavlovici Karamazov era o bună bucată de drum, deşi nu se afla chiar la periferie. Casa, cam dărăpănată, avea totuşi un aspect destul de plăcut, o clădire cu parter şi mezanin, cu pereţii cenuşii şi acoperiş de tablă vopsit în roşu. Putea să mai reziste încă mult şi bine, era destul de spaţioasă şi de primitoare. Casa avea multe şi felurite cămări, felurite cotloane şi scăriţe, unde nici nu te-ai fi aşteptat. Şobolanii mişunau peste tot, dar Fiodor Pavlovici nu părea deloc incomodat de foiala acestor jivine. „Cel puţin aşa nu mi-e urât serile, când se întâmplă să rămân singur”, zicea el. De obicei, îşi trimitea slugile să se culce în odăile din curte, iar el se încuia singur în casă peste noapte. Pavilionul din curte, în care se aflau odăile slugilor, era şi el destul de încăpător şi solid construit. Fiodor Pavlovici rânduise tot acolo şi bucătăria, deşi mai avea una în casă: nu putea să sufere mirosul bucatelor, aşa încât, şi vara şi iarna, mâncarea i se aducea de afară. Locuinţa, fusese clădită ca pentru o familie numeroasă, putea să adăpostească de cinci ori mai mulţi stăpâni şi mai multe slugi. Dar pe vremea când se desfăşoară povestirea noastră, singurii locatari erau Fiodor Pavlovici şi cu Ivan Fiodorovici, iar în pavilionul din curte îşi duceau veacul trei slugi: bătrânul Grigori, Marfa, soţia lui, şi Smerdeakov, un om încă tânăr. E cazul, aşadar, să spunem câte ceva şi în privinţa lor. Despre bătrânul Grigori Vasilievici Kutuzov am mai avut prilejul să vorbim mai pe larg. Era un om dârz, neînduplecat, care-şi vedea de drumul lui cu îndărătnicie, mergând drept la ţintă, dacă această ţintă i se părea pentru un motiv ori altul (uneori perfect ilogic) un adevăr de netăgăduit. Altminteri, un suflet cinstit şi cu desăvârşire dezinteresat. Nevastă-sa, Marfa Ignatievna, deşi o viaţă întreagă îşi plecase capul fără să cârtească în faţa bărbatului ei, după slobozirea iobagilor se ţinuse de capul lui să-l părăsească pe Fiodor Pavlovici şi să plece la Moscova, unde (cum strânseseră ceva parale) să deschidă o dugheană şi să facă negoţ; dar Grigori ştia una şi bună, că „muierea minte” („pentru că muierea de felul ei este păcătoasă”) şi că nu se poate să se ducă de la casa fostului lor gospodin[29], oricum ar fi el „pentru că asta-i datoria noastră acum”.

— Ce ştii tu ce-i aceea datorie? îi spusese el Marfei Ignatievna.

— Ştiu, cum de nu, Grigori Vasilievici, dar ce datorie avem să rămânem mai departe aici, asta zău că nu pricep! îl înfruntase Marfa Ignatievna.

— Treaba ta, dacă nu pricepi, dar aşa rămâne. Altă dată să faci bine şi să nu mai crâcneşti!...

Şi aşa se şi întâmplase: nu plecase nici unul dintre ei, iar Fiodor Pavlovici stabilise ce simbrie să le dea; nu era mare lucru, în schimb, le-o plătea regulat. Pe deasupra, Grigori ştia în chip neîndoielnic că avea o vădită influenţă asupra boierului. Simţea acest lucru, şi aşa era într-adevăr; bufon plin de şiretlicuri şi încăpăţânat din fire, Fiodor Pavlovici care, „în anumite împrejurări ale vieţii”, cum spunea el, era destul de voluntar, spre propria lui surprindere, se dovedea slab de înger în alte „împrejurări ale vieţii”. Ştia el care anume, ştia şi se temea de ele. Trebuia uneori să fie cu ochii în patru, şi atunci îi venea greu să se

[29] Stăpân de iobagi; domn.

lipsească de un om credincios, şi mai devotat decât Grigori nu putea fi nimeni pe lume. În cariera sa, Fiodor Pavlovici fusese de nenumărate ori ameninţat cu bătaia, cu o bătaie soră cu moartea chiar, dar de fiecare dată Grigori îl scosese din încurcătură, deşi nu se sfia după aceea să-l dojenească în lege. Bătaia nu l-ar fi speriat chiar într-atâta pe Fiodor Pavlovici; mai era însă o primejdie care-l păştea, un lucru mult mai grav, mai subtil, mai complicat; erau momente când nici el nu era în stare să înţeleagă dorinţa aceea imensă de a avea lângă el un om apropiat şi credincios, dorinţă care uneori punea subit stăpânire, fără să-şi dea seama cum, pe sufletul lui. Era un caz aproape patologic; omul acesta libidinos şi adeseori, în senzualitatea lui, crud ca o insectă veninoasă, în momentele de beţie simţea deodată un fel de nelinişte spirituală, o teamă, ceva ca un şoc moral, cu simptome concrete. „Sunt momente când simt cum mi se zbate sufletul în gât”, spunea el. Tocmai în asemenea clipe îi plăcea să ştie că în preajma lui, dacă nu chiar în aceeaşi odaie, cel puţin în acareturile din curte, se află un om credincios, ferm, altfel croit decât el, un om care să nu fie un desfrânat şi care, deşi era martor la toate dezmăţurile lui, vedea şi-i cunoştea toate secretele, accepta totul din devotament, fără să-l ţină din scurt şi mai ales fără să-i reproşeze nimic sau să-l ameninţe cu pedeapsa ce l-ar putea aştepta fie pe lumea asta, fie în lumea de apoi, iar la caz de nevoie să-l apere – de cine? De cineva necunoscut, dar primejdios şi înfricoşător. Trebuia neapărat să existe un alt om, un om bătrân şi îndatoritor, pe care în clipele când îşi simţea inima grea să-l cheme ca să-i privească faţa, poate chiar să schimbe cu el o vorbă cu totul străină de gândurile lui; un om pe care e destul să-l vezi că n-are nimic, că nu este supărat, ca să răsufli uşurat, iar dacă-l vezi cumva cătrănit, să simţi cum te apasă mai mult tristeţea. Se întâmpla uneori (destul de rar, de altfel) ca Fiodor Pavlovici să iasă în toiul nopţii afară, în curte, şi să se ducă să-l scoale din somn pe Grigori, ca să-l cheme la el pentru o clipă. Omul venea şi Fiodor Pavlovici, după ce flecărea cu el un timp, îl trimitea la culcare, făcând tot felul de ironii şi glume pe socoteala lui, apoi se urca în pat, scuipa de necaz şi adormea numaidecât.

Ceva asemănător i se întâmplase curând după venirea lui Alioşă. Fecioru-său îl „lovise drept în inimă”, fiindcă „trăind printre oameni, vedea tot şi nu găsea nimic de condamnat”. Mai mult, aducea cu sine ceva cu totul neobişnuit: o lipsă totală de dispreţ faţă de el, o neistovită duioşie şi o dragoste cât se poate de curată şi spontană pentru tatăl lui, de care acesta nu era câtuşi de puţin vrednic. Bătrânul berbant, în ochii căruia familia nu preţuia nimic şi care până atunci îndrăgise numai „păcatul”, încercase o surpriză la care într-adevăr nu se aştepta. După plecarea lui Alioşa, se văzuse silit să-şi mărturisească în sinea lui că înţelesese ceva ce nu voise să înţeleagă până atunci.

Am mai spus la începutul acestei povestiri că Grigori avusese o ură neîmpăcată pe Adelaida Ivanovna, prima soţie a lui Fiodor Pavlovici şi mama celui mai mare dintre feciori, Dmitri, în timp ce pe soţia de-a doua, Sofia Ivanovna, „apucata”, o apărase din răsputeri chiar împotriva stăpânului său şi a tuturor celor care încercau să spună un singur cuvânt rău său să vorbească despre ea cu prea multă uşurinţă. În sufletul lui, simpatia pe care o nutrea pentru biata oropsită se transformase cu timpul într-un sentiment de veneraţie şi, cu toate că trecuseră douăzeci de ani de la moartea ei, n-ar fi permis nimănui nici cea mai uşoară aluzie răutăcioasă la adresa ei, răspunzând prompt după cum se cuvenea celui care ar fi ponegrit-o. După înfăţişare, Grigori părea să fie un om rece şi grav, scump la vorbă şi câtuşi de puţin uşuratic. De la prima vedere nu puteai să-ţi dai prea bine seama dacă-şi iubea ori nu nevasta, o femeie blajină şi supusă. O iubea totuşi cu adevărat, lucru pe care şi ea îl ştia. Marfa Ignatievna nu părea să fie o femeie proastă, dimpotrivă, poate era chiar mai isteaţă decât bărbatul ei, în orice caz, mai chibzuita în treburile de fiecare zi. Cu toate acestea, îl ascultase totdeauna fără să cârtească, fără să răspundă, de când făcuse casă cu el şi, fără doar şi poate, îl respecta pentru superioritatea lui morală. De menţionat că toată viaţa soţii vorbiseră cu multă economie între ei şi numai în legătură cu lucrurile de primă necesitate ale vieţii cotidiene. Cu aerul lui grav şi pătruns de ceea ce face, Grigori îşi chibzuia socotelile şi-şi rumega grijile singur, aşa că Marfa Ignatievna înţelesese, o dată pentru totdeauna, că bărbatu-său nu avea trebuinţă de sfaturile sale. Simţea că Grigori preţuieşte cum se cuvenea faptul că ea ştia să tacă, care pentru el era o dovadă de înţelepciune. De bătut n-o bătuse decât o singură dată, şi atunci nu chiar cu tot dinadinsul. Nu se împlinise încă anul de când Fiodor Pavlovici se căsătorise cu Adelaida Ivanovna, şi într-o zi, la ţară, fetele şi femeile din sat, care pe vremea aceea erau încă iobage, fuseseră

chemate să cânte şi să joace la curtea boierului. Suratele începură prin a cânta. Printre lozii; la un moment dat, Marfa Ignatievna, tânără nevestică pe atunci, se desprinse din mijlocul corului de femei şi începu să joace „ruseasca”, dar nu aşa cum se joacă la horă, ci cum învăţase s-o danseze pe timpul când era fată în casă la bogătaşii Miusov, la teatrul lor de la conac, unde actorii erau struniţi de un maestru de dans special adus de la Moscova. Grigori o văzuse şi, o oră mai târziu, acasă, o târnuise puţintel, ca să se înveţe minte. Asta fusese tot, de atunci n-o mai bătuse niciodată, dar şi Marfa Ignatievna, la rândul său, se jurase că n-o să se mai prindă în horă toată viaţa ei.

Dumnezeu nu le blagoslovise căsnicia cu prunci, nu avuseseră decât unul singur, dar şi acela se prăpădise. Pe cât se pare, Grigori se topea de dragul copiilor şi nici nu căuta să ascundă că-i plac prichindeii, adică nu se ruşina să arate cât îi sunt de dragi. Când Adelaida Ivanovna fugise de acasă, îl luase în braţe pe Dmitri Fiodorovici, care pe atunci n-avea decât trei ani, şi un an de zile încheiat îl dădăcise, pieptănându-l cu mâna lui şi îmbăindu-l în covată. Mai târziu le purtase de grijă şi celorlalţi doi, adică lui Ivan Fiodorovici şi lui Alioşa, lucru pentru care drept răsplată căpătase o palmă; despre asta însă am vorbit. În schimb, din partea copilului său nu avusese alte bucurii decât acelea ale aşteptării, în timp ce nevastă-sa era însărcinată. După naştere însă, Grigori fusese cuprins de groază şi mâhnit până în adâncul sufletului când îşi văzuse odrasla: pruncul avea şase degete la mână. Grigori simţise că se scufundă pământul cu el şi până în ziua botezului nu mai scoase un cuvânt din gură, ba chiar se refugiase în grădină, anume ca să nu fie silit să vorbească. Era primăvară, şi trei zile în şir argatul săpase pământul pentru straturi. A treia zi, în sfârşit, trebuia să aibă loc botezul; până atunci, se vede că Grigori rumegase în sinea lui unele lucruri. Intrând în casă, unde aşteptau oaspeţii şi preotul şi unde venise şi Fiodor Pavlovici, care trebuia să fie naş, tatăl se trezise spunând din senin că pruncul „nu se cădea să fie botezat”. Nu ridicase glasul şi nici nu lungise vorba, abia-abia dacă îngăduise câteva cuvinte, uitându-se tot timpul ţinta, cu o privire nătângă, la preot.

— De ce? întrebă acesta zâmbind mirat.

— Fiindcă este... un zmeu... murmură Grigori.

— Zmeu? Ce fel de zmeu? Grigori tăcu o bucată de vreme.

— O încurcătură a firii... bodogăni el nu prea desluşit, dar stăruitor şi fără şovăială, ca şi cum n-avea nici un chef să se întindă la vorbă.

Toată lumea începuse să râdă, iar bietul prunc primise, firește, taina botezului. Grigori se rugase cu toată cucernicia lângă cristelniţă, fără să-şi schimbe totuşi părerea asupra nou-născutului. Se ţinuse deoparte până la sfârşit, fără a mai încerca să se pună de-a curmezişul, dar în cele două săptămâni cât îi fusese dat să trăiască pruncului, care tot timpul zăcuse bolnav, aproape nu se învrednicise să-l privească o singură dată, ca şi când nici nu voia să ştie de el, căutând să-şi facă mereu de lucru pe afară. Când însă două săptămâni mai târziu copilaşul muri de febră aftoasă, Grigori îl aşeză cu mâna lui în sicriu, privindu-l cu jale, fără un cuvânt, iar când groapa micuţa şi puţin adâncă fusese acoperită cu ţărână, îngenunchease şi bătuse o mătanie adâncă, atingând mormântul cu fruntea. De atunci, ani de-a rândul, nu suflase un cuvânt despre pruncul sau, iar Marfa Ignatievna se ferise la rându-i să vorbească vreodată despre el de faţă cu barbatu-său, iar dacă i se întâmpla câteodată să-şi aducă aminte de „puişorul mamei”, îl pomenea numai în şoaptă, chiar dacă în momentul acela Grigori Vasilievici nu era acasă. Băgase însă de seamă că din ziua înmormântării Grigori începuse să se intereseze de cele „sfinte”; citea şi recitea mereu Mineiul, singur, în gând, punându-şi mai întâi ochelarii săi mari, cu lentile rotunde şi ramă de argint. Rareori obişnuia să citească cu glas tare, şi atunci mai mult în postul mare. Îi plăcea Cartea lui Iov[30], şi făcuse cine ştie de unde rost de o culegere de zicale şi cazanii ale „cuviosului nostru părinte Isaac[31] Sirianul, cel blagoslovit de Dumnezeu”, pe care se îndărătnici să le buchisească ani şi ani de zile, aproape fără să priceapă o iotă, sau poate tocmai de aceea îi şi era atât de dragă şi punea atâta preţ pe cartea aceea. În ultima vreme începuse să-şi plece cu bunăvoinţă urechea la predicile hlîstoviţilor, al căror tâlc se străduia

[30] Într-o scrisoare adresată soţiei sale în 1875, Dostoievski arata: „Citesc Cartea Iui Iov şi ea mă duce într-o stare de extaz bolnăvicios, mă las de citit şi mă plimb câte un ceas prin cameră, aproape plângând... Cartea asta, Ania, ciudat, este una dintre primele cărţi care m-au zguduit pe când eram copil".

[31] Călugăr din secolul VII, de la care au rămas câteva cărţi de învăţătură religioasă.

să-l pătrundă (se întâmplase să se ivească tocmai atunci cineva dintre ei prin vecini), păru cumva tulburat în adâncul lui, dar nu se hotărî totuşi să treacă la noua credinţă. Şi cum era şi de aşteptat, lectura cărţilor sfinte îi întipări pe figură o şi mai adâncă seriozitate. Se prea poate ca Grigori să fi avut din fire o aplecare spre misticism. Întâmplarea făcuse ca naşterea pruncului cu şase degete şi moartea lui să coincidă cu încă un fapt, tot atât de curios, ceva cu totul neaşteptat şi unic în felul său, care – aşa cum va spune el însuşi după aceea – îi pusese ca o pecete în suflet. În ziua când mititelul cu şase degete fusese îngropat, Marfa Ignatievna fu trezită în toiul nopţii de plânsetele unui nou-născut. Speriată, femeia se grăbise să-şi scoale soţul din somn. Grigori trase cu urechea şi declară că mai curând s-ar părea să fie nişte gemete, „zău dacă nu e glas de femeie”. Se dădu jos din pat şi-şi puse hainele pe el; era o noapte de mai destul de caldă. Ieşind în cerdac, Grigori se dumeri că gemetele veneau din grădină. Peste noapte însă poarta se încuia pe dinăuntru cu cheia şi nimeni n-ar fi putut pătrunde în curtea împrejmuită cu gard solid şi înalt de uluci. Omul se întoarse în casă, aprinse felinarul, luă cheia şi, fără să ia în seamă groaza aproape isterică a nevesti-sii, care susţinea morţiş că se aude scâncet de copil şi că nu poate fi decât puiul ei, care plângea, chemând-o la el, intră tăcut în gradină. Acolo îşi dădu seama că zgomotele vin dinspre baia de lângă poartă şi că era într-adevăr glas de femeie. Deschizând uşa, i se arătă în faţa ochilor o privelişte care-l ţintui în loc: nebuna oraşului, care bătea toată ziua străzile, Lizaveta Smerdiaşciaia, cum îi spunea lumea, reuşise nu ştiu cum să pătrundă în baie, unde dăduse naştere unui prunc. Copilul zăcea pe jos, în timp ce mama se zbătea în chinurile morţii. Nu reuşi să afle nimic de la ea pentru simplul motiv că femeia nu ştia să vorbească. Toate acestea însă necesită unele explicaţii.

II - LIZAVETA SMERDIAŞCIAIA

Era totuşi la mijloc o împrejurare care îl cutremurase puternic pe Grigori, implântând mai adânc în sufletul lui o bănuială cumplită, respingătoare, care de mult îi dădea târcoale. Nebuna, Lizaveta, era o femeie aproape pitică; „să tot fi avut doi arşini şi ceva”, cum povestiră mai târziu, după moartea ei, pomenind-o, înduioşate, băbuţele cuvioase de la noi din oraş. Avea o faţă tânără – de-abia împlinise douăzeci de ani – sănătoasă, lătăreaţă şi rumenă, dar lipsită de orice expresie şi o privire fixă, supărătoare, deşi placidă. Tot timpul, vara, ca şi iarna, Lizaveta umbla desculţă, doar cu o cămaşă de pânză groasă pe ea. Chica neagra, foarte deasă şi creaţă, ca lâna unui berbec, îi stătea zbârlită pe cap, închipuind o căciulă imensă. De asemenea, totdeauna îi era murdară de glod, de noroi uscat şi presărată cu talaş, frunzuliţe şi aşchiuţe agăţate, pentru că nebuna obişnuia să-şi facă culcuşul pe pământul gol, chiar dacă era mocirlos. Taică-său, Ilia, un târgoveţ, scăpătat şi fără nici un căpătâi, şi pe deasupra cu o sănătate şubredă, dăduse de mult în dărui beţiei şi se aciuase ca argat la casa unor gospodari mai înstăriţi, şi ei tot târgoveţi de-ai noştri. Cât despre mama Lizavetei, închisese de ani de zile ochii. Ros de o boală şi înăcrit, Ilia o bătea de-o zvânta pe Lizaveta de câte ori fată se abătea pe acasă. Noroc că nu venea prea des. Umbla mai mult vagabonda, şi toată lumea se obişnuise cu ea, socotind-o săracă cu duhul şi deci ocrotită de Dumnezeu. Atât tăică-său, cât şi stăpânii acestuia, ca şi alţi oameni de inimă din oraş, mai ales din rândul negustorimii, încercaseră mereu s-o îmbrace cât de cât mai cuviincios, să nu mai umble aşa, în cămaşă; în pragul iernii, bunăoară, îi puneau cu sila pe umeri un cojoc şi o încălţau cu cizme. De obicei, nebuna îi lăsa ş-o înţolească fără să dea semne de împotrivire, apoi pleca pe aci încolo; ajungând însă în pridvorul bisericii, primul lucru pe care-l făcea era să-şi lepede hainele căpătate de pomană – basmaua, fusta, cojocul şi cizmele – şi, părăsindu-le acolo, o pornea numai cu cămaşa pe ea, aşa cum era deprinsă. Odată, guvernatorul, proaspăt numit în gubernia noastră, venind în inspecţie prin oraş, se simţise profund jignit în cele mai alese simţăminte ale sale văzând halul în care umbla Lizaveta, şi deşi se dumerise de la prima ochire că era o biată nenorocită „săracă cu duhul”, după cum de altfel i se şi raportase, semnalase totuşi celor din jur faptul că o fată tânără, care cutreiera străzile numai în cămaşă, încălca buna-cuviinţă, şi ca atare porunci să se ia măsurile de rigoare. Însă guvernatorul plecase, şi Lizaveta fusese lăsată mai departe de capul ei. Până la urmă, taică-său se prăpădise, şi atunci biată fată, rămasă orfană, fusese şi mai mult îndrăgită de persoanele cucernice din partea locului. Într-adevăr,

s-ar fi zic că toată lumea o iubea, pentru că nici măcar puştimea de pe străzi nu se lega de ea şi n-o necăjea, şi, precum se ştie, afurisiţii de copii de la noi din oraş, mai ales băieţii de şcoală, nu scapă nici un prilej să se ţină scai de câte cineva. Dacă intra în câte o casă de oameni, nimeni nu s-ar fi îndurat s-o alunge, dimpotrivă, toţi o mângâiau şi-i dădeau câte o părăluţă. Fata lua paraua şi se ducea imediat s-o pună fie în cutia milelor de la biserică, fie la puşcărie. Dacă în piaţă se întâmpla s-o miluiască cineva cu un covrig sau un colac, Lizaveta nu se lăsa până nu-l dădea de pomană primului copil ce-i ieşea înainte sau vreunei cucoane pe care o oprea în cale; şi de obicei cucoanele primeau cu dragă inimă prinosul ei. Lizaveta nu punea nimic altceva în gură decât pâine neagră şi apă. Uneori intra în câte o prăvălie mai bogată, se aşeza, şi chiar dacă în juru-i erau cele mai scumpe mărfuri său bani, patronii nu se temeau de ea, ştiind că orişice i-ar fi pus la îndemână, să fi rătăcit şi o mie de ruble pe acolo, pe lângă ea, Lizaveta nu s-ar fi atins în ruptul capului nici de o copeică. De intrat, rareori se întâmpla să intre în biserică, iar de dormit, dormea peste noapte fie în pridvorul locaşului sfânt, fie, sărind pârleazul (mai sunt încă şi astăzi destule pârleazuri la noi în oraş), în vreo grădină. Acasă, adică la stăpânii unde se adăpostise răposatul ei tată, se ducea cam o dată pe săptămână; numai iarna venea în fiecare seară să doarmă – fie în tindă, fie în staul. Toată lumea se minuna cum poate îndura o viaţă ca asta, dar fata se obişnuise, şi pe cât era de mărunţică, era sănătoasă tun.

Unii boieri de pe la noi pretindeau că le face pe toate din mândrie, ceea ce era într-adevăr absurd: cum putea fi vorba de mândrie, când biata fată nu era în stare să rostească o vorbă, abia dacă-şi răsucea limba în gură – şi asta încă foarte rar – şi scotea un muget nedesluşit? şi iată că într-o noapte caldă de septembrie (e cam multişor de atunci), cu lună plină, care lumina ca ziua, la o oră destul de târzie pentru târgul nostru, o bandă de boieri cheflii, vreo cinci sau şase tineri afumaţi, se înapoiau de la club „pe din dos”. Ulicioara pe care o apucaseră era străjuită de ambele părţi de garduri de nuiele, dincolo de care se întindeau grădinile de zarzavat ale caselor învecinate; la capătul ei se afla un podeţ aruncat peste băltoaca lungă şi puturoasă care, după spusele unora de la noi din oraş, ar fi, chipurile, o apă curgătoare. La poalele unei îngrădituri de nuiele, culcată printre urzici şi bălării, tinerii noştri dădură peste Lizaveta care dormea dusă. Domnişorii, care se întrecuseră cu băutura, se opriră în dreptul ei râzând în hohote şi făcând tot felul de glume fără perdea. Unuia dintre junii boiernaşi îi veni atunci în minte o întrebare excentrică, aproape neverosimilă: „Ar putea oare cineva, oricine ar fi el, chiar în situaţia în care se aflau ei, să vadă într-o vită de speţa asta o femeie?” etc, etc. Toată lumea răspunse cu dezgust că nu, e absolut imposibil. Întâmplarea făcuse ca din banda aceea de cheflii să facă parte şi Fiodor Pavlovici, care sări numaidecât cu gura, susţinând sus şi tare că da, putea foarte bine să vadă în ea o femeie, şi că împrejurarea ar avea chiar ceva picant etc, etc. Ce-i drept, pe atunci se maimuţărea mult mai mult ca acum, vrând cu orice preţ să-şi ia în serios rolul de măscărici; îi plăcea să se dea în spectacol numai şi numai ca să stârnească hazul boierilor, în aparenţă ca şi când ar fi fost pe picior de egalitate cu ei, când, de fapt, nu era decât sluga lor. Asta se întâmpla în perioada când tocmai îi venise veste de la Petersburg că soţia lui, Adelaida Ivanovna, îşi dăduse obştescul sfârşit, şi când umbla cu doliu la pălărie, bând seară de seară şi făcând nişte chefuri de pomină, încât şi cei mai desfrânaţi oameni din oraş aveau un sentiment penibil în faţa lui. Chefliii, bineînţeles, se porniră pe râs, înveseliţi de o declaraţie atât de paradoxală; unul dintre ei începu să-l întărite pe Fiodor Pavlovici, iar ceilalţi scuipară cuprinşi de scârbă, fără să-şi piardă totuşi buna dispoziţie, apoi îşi văzură mai departe de drum. Mai târziu, Fiodor Pavlovici se jura pe toţi sfinţii că plecase împreună cu ceilalţi; poate că aşa a şi fost, nimeni n-a reuşit să afle adevărul, niciodată nu s-a ştiut nimic precis în privinţa aceasta; după vreo cinci sau şase luni, însă, tot oraşul sărise indignat, văzând-o pe Lizaveta cu pântecele la gură, şi care mai de care se întreba şi căuta să afle cine îşi făcuse păcatul cu ea. Cine îşi bătuse joc de o nenorocită? în acelaşi timp se răspândi un zvon cum că făptaşul ar fi Fiodor Pavlovici. De unde se scornise vorba asta? Din banda de cheflii din noaptea aceea nu mai rămăsese în oraş decât unul singur, om respectabil, în toată firea, consilier de stat, cu o familie numeroasă şi fete de măritat, care în nici un caz nu s-ar fi apucat să trăncănească vrute şi nevrute, chiar dacă s-ar fi întâmplat ceva cu adevărat; ceilalţi cinci se risipiseră care încotro. Gura lumii însă nu-şi găsea astâmpăr, scoţându-l pe Fiodor Pavlovici vinovat. Fireşte, Fiodor Pavlovici nici nu încercase măcar să împrăştie bârfelile: cum s-ar fi putut el

înjosi să răspundă unui dughengiu sau târgoveţ oarecare? Se ţinea mândru şi nu catadicsea să deschidă gura decât atunci când se afla într-un cerc de funcţionari sau de boieri din oraş, pe care căuta să-i înveselească. Aşa stând lucrurile, Grigori se ridică cu toată energia în apărarea stăpânului său, şi nu numai că-i ţinu partea, luptând împotriva tuturor calomniilor scornite pe seama lui, dar ajunse să se certe tare şi să ia la ocară o mulţime de lume, izbutind, de bine, de rău, să-i convingă pe unii că nu era nimic adevărat. „Numai putoarea asta e de vină”, susţinea el cu tărie, iar nemernicul nu putea fi nimeni altcineva decât Karp „Ghiventul” (aşa era poreclit un faimos client al puşcăriilor, care tocmai atunci evadase din temniţă şi se ascundea pe undeva prin oraş). Supoziţia părea destul de plauzibilă. Toată lumea îl cunoştea pe Karp şi-şi aducea aminte că tocmai pe vremea aceea, adică pe la începutul toamnei, tâlharul cutreiera noaptea oraşul şi chiar apucase să jefuiască trei cetăţeni. Nici buclucul ce i se întâmplase şi nici zvonurile ce umblau prin târg nu reuşiră să îndepărteze simpatia unanimă faţă de biata nebună, dimpotrivă, lumea căuta s-o ocrotească şi să aibă grijă de ea mai mult decât înainte. Kondratieva, o negustorească cu dare de mână, căreia îi murise bărbatul, făcuse în aşa fel ca, pe la sfârşitul lui aprilie, s-o ia la ea acasă pe Lizaveta, hotărând să nu-i mai dea drumul până-i va veni sorocul să nască. Dar cu toate că eră păzită cu străşnicie, în ultima zi, pe înserat, Lizaveta izbutise să-şi ia tălpăşiţa din casa Kondratievei fără să prindă nimeni de veste, ca până la urmă să se oploşească în grădina lui Fiodor Pavlovici. Cum de reuşise să sară gardul înalt şi solid în starea în care se afla – rămăsese o enigmă pentru toţi. Unii pretindeau c-o „trecuse” cineva peste uluci, alţii c-o „purtase în braţe” însuşi necuratul. După toate probabilităţile însă, performanţa aceasta se înfăptuise în chipul cel mai firesc, deşi destul de complicat, şi Lizaveta, care era foarte îndemânatică atunci când era vorba să sară gardurile în grădinile oamenilor ca să aibă unde înnopta, izbutise, cu chiu, cu vai, să se caţăre şi pe ulucile lui Fiodor Pavlovici, iar de acolo, cu riscul de a se alege cu o vătămătură, să sară în grădină aşa, gravidă, cum era. Grigori se repezi îndată s-o cheme pe Marfa Ignatievna, ca să-i dea cât mai grabnic ajutor lehuzei, iar el alergă după o moaşă bătrână care locuia prin vecini. Fătul scăpă cu viaţă, însă maică-sa îşi dădu sufletul în zorii zilei. Grigori luă în braţe pruncul, îl aduse la el acasă, o puse pe nevastă-sa să şadă pe scaun şi i-l aşeză în poală, la sânul ei, spunându-i „Copilul orfan e sub paza Celui-de-Sus, e copilul tuturor, şi al nostru mai mult ca al tuturora. Ni l-a trimis băiatul nostru, fie-i ţărâna uşoară, şi i-a fost să se nască dintr-un fecior al satanei şi o sfântă. Dă-i să sugă şi şterge-ţi lacrimile” . Şi aşa Marfa Ignatievna ajunse să crească plodul, îl botezară Pavel, iar după tată, toată lumea, ca şi cum ar fi fost de la sine înţeles, îi spuseră Fiodorovici.

Fiodor Pavlovici nu făcu nici o obiecţie, socotind situaţia destul de amuzantă, deşi continua să nege cu perseverenţă, c-ar fi avut vreun amestec aici. În oraş, faptul că pruncul lepădat îşi găsise adăpost la el în casă era privit cu simpatie.

Mai târziu, Fiodor Pavlovici îi găsi şi un nume de familie, Smerdiakov, după porecla mamă-sii, Lizaveta Smerdiaşciaia. Făcându-se mare, băiatul, Smerdiakov, ajunse al doilea rândaş al lui Fiodor Pavlovici, şi, în momentul când începe povestirea noastră, locuia în pavilionul din curte, împreună cu cei doi bătrâni, Grigori şi Marfa. îndeplinea slujba de bucătar. Poate c-ar mai fi câte ceva de spus în legătură cu el, dar n-aş vrea să reţin prea mult atenţia cititorilor asupra unor slugi, de aceea mă voi grăbi să intru în miezul romanului, sperând că, pe măsură ce vor întoarce paginile, povestea lui Smerdiakov li se va dezvălui de la sine în chipul cel mai firesc, fără să mai fie nevoie de o prezentare mai amănunţită.

III - SPOVEDANIA UNEI INIMI ARZĂTOARE. ÎN VERSURI

Auzind porunca pe care taică-său i-o dăduse în gura mare din caleaşca în momentul când se pregătea să părăsească mănăstirea, Alioşa râmase câteva minute încremenit locului, fără să înţeleagă nimic. Nu c-ar fi putut exista ceva pe lume care să-l înmărmurească, nu, aşa ceva nu i se întâmplase niciodată. Dimpotrivă, deşi din cale-afară de îngrijorat, o porni numaidecât spre bucătăria egumenului, unde avu prilejul să afle boroboaţa pe care o făcuse taică-său. După care o apucă spre oraş, sperând că pe drum întrebarea care-l frământa se va lămuri într-un fel sau altul. Trebuie să spun din capul

locului că răcnetele bătrânului şi porunca lui de a se muta fără întârziere acasă, „cu pernă şi saltea cu tot”, nu-l făcuseră să se alarmeze câtuşi de puţin. Îşi dădea seama că atât ordinul trâmbiţat din trăsură, cât şi răcnetele acelea teatrale de care fusese însoţit nu puteau fi decât efectul unei înflăcărări „de moment”, cum s-ar zice, un gest înfăptuit numai aşa, de dragul artei. La fel se întâmplase cu un târgoveţ de la noi din oraş, care de ziua lui onomastică, având casa plină de musafiri, la un moment dat, furios că nu mai capătă nici o picătură de vodcă, se apucase să facă praf toată vesela, să rupă hainele de pe el şi de pe nevastă-sa, să spargă mobila din odaie, ba chiar şi geamurile, şi toate astea fără nici un motiv, numai aşa, de dragul artei; aşa şi cu taică-său mai adineauri. A doua zi, târgoveţul, dezmeticindu-se după beţie, îşi dăduse cu pumnii în cap când văzuse toate ceştile şi farfuriile sparte pe jos. Alioşa era încredinţat că până la urmă bătrânul o să-l lase să se întoarcă la mănăstire, dacă nu chiar în aceeaşi zi, atunci în ziua următoare. Ştia de asemenea că taică-său era în stare să lovească în oricine, numai în el nu. Alioşa avea convingerea că nimeni pe lume nu s-ar fi îndurat să lovească în el, şi nu numai că nu s-ar fi îndurat, dar, să fi vrut chiar, n-ar fi fost în stare. Pentru el era o axiomă, un lucru în privinţa căruia nu mai încăpea nici o îndoială, stabilit o dată pentru totdeauna, de aceea îşi văzu de drum fără să şovăie o clipă.

Teama care-l frământa în clipa de faţă era cu totul de altă natură, şi cu atât mai chinuitoare cu cât nu putea s-o definească; se temea de o femeie, anume de acea Katerina Ivanovna, care îl rugase atât de stăruitor prin biletul înmânat puţin mai înainte de către doamna Hohlakova să treacă neapărat pe la dânsa – pentru ce anume, habar n-avea. Stăruinţele ei şi sentimentul că trebuie în orice caz să se ducă îl apăsau ca şi cum ar fi avut o piatră pe inimă, şi toată dimineaţa, cu cât trecea timpul, cu atât apăsarea aceea devenea din ce în ce mai dureroasă, cu toate peripeţiile şi bâlciul ce avusese loc mai întâi la schit, apoi la egumen etc, etc. Nelinişstea lui nu era pricinuită de faptul că nu ştia ce are să-i spună dânsa şi ce o să-i răspundă el. Şi nici de femeia din ea nu se temea; cunoştea desigur prea puţine femei, deşi toată viaţa, din copilărie şi până când intrase în mănăstire, trăise numai printre ele. Îl speria numai gândul de a da ochii cu o anumită femeie, şi această femeie era Katerina Ivanovna. De când o văzuse pentru prima oară, îi fusese teamă de ea. Nu avusese prilejul s-o întâlnească decât de vreo două-trei ori cel mult, şi parcă-şi amintea că într-un rând chiar schimbaseră în treacăt câteva cuvinte. Îi lăsase impresia unei fete frumoase, mândre şi autoritare. Cu toate astea, nu frumuseţea ei îl făcea să se frământe. Şi cu cât se străduia mai mult să-şi explice – deşi fără nici un rezultat – teama ce-l stăpânea, cu atât mai mult o simţea prinzând rădăcini în sufletul lui. Fireşte, ţelul pe care şi-l propusese Katerina Ivanovna era cât se poate de nobil, nu se putea să nu recunoască: fata îşi pusese în gând cu tot dinadinsul să-l salveze pe fratele lui, Dmitri, de la pierzare, deşi acesta avea destule păcate faţă de ea, şi voia s-o facă numai din mărinimie. Şi totuşi, cu toate că era conştient de sentimentele frumoase de care era animată şi pe care nu se putea să nu le admire, Alioşa, pe măsură ce se apropia de casa ei, simţea că-l trec fiorii.

Ştia că fratele său, Ivan Fiodorovici, care-i era atât de aproape, nu poate fi acum la dânsa; Ivan era, probabil, acasă cu taică-său, şi nici pe Dmitri n-o să-l găsească acolo – de asta era şi mai sigur – şi bănuia şi pentru care pricină. Prin urmare, vor sta de vorbă între patru ochi. Mai înainte însă de această inevitabilă discuţie, ar fi dorit foarte mult să-l vadă pe Dmitri, să treacă un moment pe la el, pe acasă, fără să-i arate biletul, numai aşa, ca să schimbe câteva cuvinte cu dânsul. Dmitri însă locuia departe, şi cu siguranţă că la ora aceea era plecat. Alioşa stătu în cumpănă o clipă şi, în sfârşit, îşi luă inima în dinţi. Îşi făcu în grabă semnul crucii din obişnuinţă, şi, zâmbind enigmatic, se îndreptă cu paşi apăsaţi spre înfricoşătoarea duduie.

Se putea orienta destul de bine în cartierul unde locuia Katerina Ivanovna. Dacă ar fi luat-o prin Strada Mare, ca să traverseze apoi piaţa şi aşa mai departe, ar fi avut o bucată bună de drum. Deşi orăşelul nostru nu este decât un târguşor de provincie, casele sunt răspândite pe o suprafaţă destul de mare, şi ca să ajungi dintr-un loc într-altul ai de mers, nu glumă. Se gândea însă că-l aşteaptă taică-său, care poate încă nu apucase să uite ceea ce-i poruncise, şi putea să-şi piardă răbdarea; încă un motiv să întindă pasul, ca să ajungă la timp şi într-o parte, şi într-alta. Făcându-şi aceste socoteli, se hotărî, în cele din urmă, să scurteze drumul apucând-o pe nişte ulicioare dosnice, pe care le cunoştea ca-n palmă. Ar fi

însemnat deci s-o ia de-a dreptul, prin locuri pustii, pe lângă nişte garduri stinghere, sărind uneori pârleazurile, ca să tăie prin ogrăzile oamenilor, pe unde ştia, de altfel, că era numai lume cunoscută, care-i dădea bineţe. În felul acesta putea să răzbată cu mult mai repede în Strada Mare. Calea pe care-şi îndreptase paşii trecea la un moment dat pe lângă casa părintească, adică foarte aproape de ea, prin dreptul grădinii învecinate, în mijlocul căreia se afla o căscioară scundă şi strâmbă, cu patru ochiuri de geam. Din câte aflase, proprietara ei era o bătrână târgoveaţâ paralitică. Locuia împreună cu fie-să, jupâneasa, care trăise multă vreme în capitală, unde ajunsese să se şlefuiască, ca una ce-şi făcuse veacul numai prin case mari, în serviciul nu mai ştiu căror generălese; se întorsese numai de vreun an acasă, de când maică-sa căzuse la pat, şi mai umbla încă şi acum prin oraş gătită că o sorcovă. Cele două femei se zbăteau în cea mai neagră mizerie, şi în fiecare zi veneau după un codru de pâine şi o strachină de supă în bucătăria lui Fiodor Pavlovici. Marfa Ignatievna le dădea cu dragă inimă de mâncare. Dar, deşi ajunsese să trăiască din milă oamenilor, fata nu se îndurase să-şi vândă nici una dintre rochiile ei elegante cu care se împopoţona mai tot timpul, cu toate că una dintre ele avea o trenă cât toate zilele. Alioşa aflase toate aceste detalii întâmplător din gura prietenului său Rakitin, care ştia abolut tot ce se petrecea în oraş şi, bineînţeles, cum le auzise, le şi uitase. Trecând prin dreptul casei cu pricina, îşi aminti fără să vrea de rochiile fetei şi de trenă, şi cum mergea aşa, cu capul în piept, trist şi îngândurat, ridică privirile deodată şi... cine credeţi că i se arătă înaintea ochilor?

De după gardul de nuiele al grădinii învecinate, cocoţat probabil pe ceva, fiindcă se vedea de la piept în sus, frate-său, Dmitri, care dădea din mâini, făcându-i semne disperate; pare-se, îl chema la el, temându-se totuşi să-l strige, ba chiar să vorbească mai tare, ca să nu-l audă cineva. Din câţiva paşi, Alioşa fu lângă gard.

— Bine c-ai întors capul, era cât pe ce să te strig! şopti dintr-o suflare, fericit, Dmitri Fiodorovici. Hai încoace iute! Iute! Nici nu ştii ce bine îmi pare c-ai venit! Tocmai mă gândeam la tine...

Alioşa se bucura şi el că-l întâlnise, dar nu putea să înţeleagă de ce trebuia neapărat să sară gardul. Mitea îl apucă de cot cu mâna lui puternică, gata să-l sprijine. Ridicându-şi anteriul, Alioşa îşi făcu vânt peste gard cu îndemânarea unui ştrengar desculţ.

— Hai, vino cu mine! şopti Mitea, care era în al nouălea cer.

— Unde? întrebă tot în surdină Alioşa, uitându-se în toate părţile şi văzând că locul în care se aflau era cu desăvârşire pustiu, nu se zarea ţipenie de om în afară de ei. Cu toate că grădiniţă nu părea întinsă, căsuţa gazdelor era la cel puţin cincizeci de paşi depărtare. Nu-i nimeni aici, de ce vorbeşti în şoaptă?

— De ce? Ei, fir-ar să fie! izbucni deodată Dmitri Fiodorovici în gura mare. De ce vorbesc aşa? Ca să vezi cum îţi pierzi capul uneori! Am venit aici în cea mai mare taină, ca să pândesc ceva – ce, nu-ţi spun, e secret. Lasă, că-ţi explic mai încolo, dar cu gândul că-i un secret, am început să fac pe misteriosul ca un nătărău şi vorbesc în şoaptă fără să fie nevoie. Haide! Vino cu mine! şi ţine-ţi gura! Stai să te sărut! Slavă Celui-de-Sus! Slavă lui! Că-n suflet, cu cerul, îl port... Când te-am zărit, tocmai spuneam în gând versurile astea...

Grădina se întindea pe o deseatină şi ceva, fiind împresurată de tot felul de arbori mari, tei, arţari, şi mesteceni, sădiţi de-a lungul gardului. în mijloc se afla un luminiş, de unde se scoteau anual câteva puduri de fin. Din primăvară şi până în toamnă gradină era închiriată pentru câteva ruble. Printre copacii de lângă gard creşteau tufe de zmeură, agrişe şi coacăze, iar pe lângă casa se zăreau nişte straturi de zarzavat întocmite de curând. Dmitri Fiodorovici îşi conduse oaspetele în colţul cel mai depărtat de casă. Acolo, printre teii cu coroană deasă şi tufe bătrâne de coacăze, bozii, călini şi liliac, le apăru deodată în faţă un chioşc străvechi, dărăpănat, înnegrit de vreme şi lăsat într-o rână, cu pereţii şubrezi, dar cu acoperişul încă destul de trainic ca să te poţi adăposti de ploaie. Chioşcul fusese construit de mult, cu vreo cincizeci de ani în urmă, de proprietarul de atunci al casei, un oarecare Aleksandr Karlovici von Schmidt, locotenent-colonel pensionar. Acum totul era părăginit, duşumelele putreziseră, se clătinau sub picioare şi stăruia un iz de mucegai. Înăuntru se afla o masă verde de lemn, bătută în pământ, iar în jurul ei – bănci tot aşa, verzi, pe care încă se mai putea şedea. Alioşa observă numaidecât că frate-său era mai expansiv ca de obicei; intrând în chioşc, văzu pe masă o sticlă de coniac pe jumătate golită şi un păhărel.

— Coniac! râse Mitea, probabil că-ţi spui acum: „Iarăşi a tras la măsea!” Să nu dai

crezare vedeniilor. Nu da crezare gloatei mincinoase. Şi părăseşte orice îndoială...[32] Nu beau, „mă desfăt”, cum spune porcul acela de Rakitin, amicul tău, care ca mâine o să ajungă consilier de stat şi tot aşa are să spună: „Mă desfăt”... Şezi! Ce te-aş mai lua în braţe, Alioşka, şi te-aş strânge la pieptul meu, te-aş strânge sâ te fărâm, căci în toată lumea asta, cu adevărat, cu a-de-vă-rat (auzi tu? pricepi?) nu te iubesc decât pe tine!

Ultimele cuvinte le rostise cu un glas pătimaş.

— Pe tine şi încă pe cineva, pe o „ticăloasă” de care sunt amorezat lulea, şi de aceea am şi ajuns ca vai de capul meu. Dar, vezi tu, a fi amorezat e una, şi cu totul altceva e să iubeşti. Poţi să fii mort după o femeie, şi în acelaşi timp s-o urăşti! ţine minte ce-ţi spun! Sunt vesel deocamdată! şezi aici, la masă, lângă mine. Vreau să mă uit la tine în timp ce vorbesc. Iar tu ai să taci. Am să vorbesc numai eu, pentru că a venit vremea să dau totul pe faţă. Ştii, poate c-ar fi mai bine să vorbesc mai încet, pentru că şi aici... da, şi aici... pereţii s-ar putea să aibă urechi, şi încă ce urechi: tocmai acelea la care te-ai fi aşteptat mai puţin. Şi acum ai să afli tot, aşa cum ţi-am promis; o să-ţi explic mai pe urmă de ce sufletul meu te caută cu nesaţ, de ce te aşteptam cu nerăbdare zilele acestea şi chiar mai adineauri. (Sunt cinci zile de când am ancorat aici.) De ce am dorit atâta să te văd în tot acest timp? Pentru că numai ţie pot să-ţi mărturisesc tot, pentru că aşa trebuie, pentru că am nevoie de tine, pentru că mâine am să mă duc iarăşi de râpă, pentru că mâine viaţa se va sfârşi ca să reînceapă din nou. Nu ştiu dacă ţi s-a întâmplat vreodată să visezi că te prăbuşeşti din vârful unui munte într-un hău fără fund... Uite aşa mă prăvălesc eu acum, ca în vis. Dar nu mi-e frică, nu, şi nici ţie să nu-ţi fie frică. Adică tot mi-e frică, dar e mai mult o teamă dulce. Adică nu e dulce, ci simt aşa, ca o beţie... Naiba să mă ia, n-are importanţă ce se întâmplă cu mine! Suflet oţelit, suflet slab, suflet de muiere – orice-aş fi! Să admirăm mai bine natura; uite ce zi însorită, cerul e senin, curat, frunzele verzi, e încă vară, nu-i decât patru după-amiază, şi ce linişte! Unde te duceai?

— La tata, dar voiam să trec mai întâi pe la Katerina Ivanovna.

— La ea şi la tata! Ei, nu! Ce coincidenţă! ştii tu pentru ce te-am chemat, pentru ce te-am aşteptat, pentru ce te-am dorit din adâncul inimii, cu nesaţ, cu toate fibrele fiinţei mele, chiar şi cu coastele? Ca să treci mai întâi pe la tata şi pe urmă la ea, la Katerina Ivanovna, să isprăvesc totodată şi cu dânsul, şi cu ea. Să le trimit un înger. Puteam să trimit pe oricine, dar eu aveam nevoie să trimit un înger. Şi când colo, fără să-ţi spun nimic, te-ai gândit să te duci şi la ea, şi la el.

— Chiar voiai să mă trimiţi? izbucni Alioşa, în timp ce pe faţă i se întipărea o expresie de adâncă mâhnire.

— Stai, tu ştiai asta! şi văd că m-ai înţeles de la primul cuvânt. Dar taci, nu spune nimic deocamdată! Nu trebuie să plângi şi nici să-ţi fie milă!

Dmitri Fiodorovici se scula în picioare şi, ducând un deget la frunte, râmase o clipă pe gânduri.

— Probabil că te-a chemat chiar ea, ţi-a scris cumva o scrisoare sau cam aşa ceva, asta te-a pus pe drumuri, altfel, ce rost avea să te duci la ea?

— Uite biletul pe care mi l-a trimis, răspunse Alioşa, scoţând răvaşul din buzunar.

Mitea îl citi în fugă.

— Şi ca să scurtezi drumul ai luat-o pe ulicioară! O, zei! Vă mulţumesc că l-aţi îndreptat încoace şi mi-a căzut în plasă ca peştişorul de aur în năvodul bătrânului nătărău din poveste! Ascultă, Alioşa, ascultă, frăţioare! Acum sunt hotărât să dau totul pe faţă. Căci trebuie să te spovedeşti cuiva când ai o povară pe suflet. Îngerului ceresc i-am mărturisit tot, acum trebuie să mă destăinuiesc şi îngerului pământesc. Fiindcă tu eşti un înger. Trebuie deci să mă asculţi, să cântăreşti totul şi să mă ierţi... am neapărată nevoie de iertarea cuiva, a unui suflet mai curat decât al meu. Ascultă-mă: dacă două fiinţe se desprind la un moment dat de tot ce este pământesc şi-şi iau zborul în necunoscut, sau dacă numai una dintre ele se desprinde, înălţându-se în slăvi şi, înainte de a-şi lua zborul sau de a închide ochii pe veci, vine la cealaltă, care rămâne, şi-i spune: fă cutare şi cutare lucru pentru mine, ceva ce nimeni nu cere niciodată nimănui, ceva ce nu se poate cere decât pe patul de moarte – ar fi posibil oare să întâmpine un refuz... dacă celălalt îi este

[32] Versuri dintr-o poezie de N.A. Nekrasov, apărută în revista Otecestvennîe zapiski (1846); Dostoievski o mai citează în Satul Stepanicikovo şi în însemnările din subterană.

prieten sau dacă-i e frate?

— Spune-mi ce vrei şi am să fac, dar spune-mi despre ce este vorba şi cât mai repede, zise Alioşa.

— Mai repede... Hm! Nu te grăbi aşa, Alioşa; eşti grăbit şi tulburat. Nu mai are nici un rost să te grăbeşti acum. În momentul de faţă lumea a pătruns pe o cale nouă. Ei, Alioşa, rău îmi pare că n-ai gândit niciodată până la exaltare! Adică ce vorbesc?! Tu şi să nu fi gândit! De ce, prostul de mine, îţi spun: Nobil omul să fie[33]... De cine-i oare versul acesta?

Alioşa se hotărî să aştepte. Îşi dădea seama că, poate, tot ce avea de făcut în ziua aceea trebuia să se desfăşoare chiar acolo, în grădină. Mitea rămase o clipă pe gânduri, cu coatele sprijinite pe masă şi cu capul în palme. Tăceau.

— Lioşa, spuse el, tu n-o să râzi de mine! Aş vrea să-mi încep...spovedania... cu imnul bucuriei al lui Schiller. An die Freude! Dar nu ştiu nemţeşte, ştiu numai atît: An die Freude[34], să nu crezi că îndrug verzi şi uscate pentru că sunt beat. Nu sunt beat. Coniacul e coniac, dar ca să mă îmbăt eu am nevoie de două sticle. Şi Silen, cu obrazul rumen, Pe măgarul poticnit... Şi eu, cum vezi, n-am băut nici măcar un sfert din sticlă şi nu sunt Silen. Nu sunt Silen, ci silex, pentru că am luat o hotărâre nestrămutată. Te rog să mă ierţi pentru calamburul ăsta... azi va trebui să-mi ierţi multe, nu numai un calambur. Nu te supără, nu vreau să lungesc vorbă, am să-ţi spun tot ce trebuie să-ţi spun şi am să ajung îndată acolo. N-am să-ţi scot sufletul. Stai, cum vine asta....

Dând capul pe spate, rămase o clipă gânditor, şi deodată îşi luă avânt:

Se-ascundea gol, singuratic,
Trogloditul printre stânci,
Ori, năvălitor sălbatic,
ţarini pustia şi lunci.
Din pădure vânătorul
Fioros se arătă,
Şi vai de navigatorul
Ce pe-acolo rătăcea!
Din Olimp când Ceres, biata,
Cobora la cei de jos,
Căutându-şi, plânsă, fata,
Nu i se-aducea prinos:
Adăpost curat ori fructe
Dăruite n-a aflat
N-aveau zeii, nici în lupte,
Foc pe-altare înălţat.
Pâinea caldă, bunii struguri
Nu-ndulceau vreun ospăţ
Numai cărnuri sângerânde,
Sfâşiate în dezmăţ.
Rătăcea zeiţa-n lacrimi
Printre oamenii cei cruzi:
Minţi întunecate, patimi
Cântec, rugă să n-auzi.

Un hohot de plâns se smulse din pieptul lui Dmitri. Îl apucă pe Alioşa de mână:

— Prietene, prietene drag, în umilinţă, în umilinţă este omul şi acum. Mult trebuie să îndure bietul om pe pământ, cumplit de multe, atâtea nenorociri, care se abat pe capul lui! Să nu crezi că sunt doar un ţărănoi prost, ajuns peste noapte ofiţer, vrednic doar să sufle în fundul paharului şi să-şi facă de cap. Ei, frăţioare, poate că mint, dar să ştii că nu e clipă aproape în care să nu mă gândesc la umilinţa hărăzită omului. Deie Domnul să nu mint şi să nu mă laud în clipa asta! Mă gândesc la om, fiindcă şi eu sunt din aceeaşi plămadă:

Smuls din neagra-i înjosire,
Să vezi omul bun, frumos,
Cum se leagă cu iubire

[33] Din poezia lui Goethe, Dumnezeiesc (1783), în româneşte de Maria Banuş.

[34] Oda bucuriei, una dintre cele mai cunoscute poezii schilleriene, scrisa în anul 1785.

De pământul generos.[35]

Dar ce-i de făcut? Cum să mă leg pentru totdeauna de pământ? Eu nu scurm pământul, nu-i spintec sânul; să mă fac mujic sau ciobănaş? Merg, şi nu ştiu unde o să ajung: acolo unde bântuie ruşinea şi duhoarea sau spre zarea luminii şi a bucuriei? Asta-i nenorocirea, căci totul pe lumea asta este o enigmă! De câte ori mi se întâmplă să mă cufund în cea mai abjectă, mai ticăloasă mocirlă a desfrâului (şi mereu mi se întâmplă să mă cufund), totdeauna îmi spun în gând versurile astea închinate lui Ceres şi omului. Crezi, oare, că m-au ajutat să fiu mai bun? Nu, niciodată! Pentru că sunt un Karamazov. Pentru că atunci când alunec în prăpastie, alunec năprasnic, cu capul în jos şi cu picioarele în sus, ba chiar simt o plăcere să mă prăbuşesc aşa, gândindu-mă ce frumos îmi sade în poziţia asta umilitoare. Şi atunci, din străfundul becisniciei mele, încep să recit versurile acestea în slavă. Sunt blestemat, sunt o lepădătură, un ticălos, dar să ştii, şi mie mi-e drag să sărut marginea odăjdiilor pe care le îmbracă Dumnezeul meu: chiar dacă în momentul acela mă las târât de diavol pe urmele lui, sunt totuşi fiul tău, Doamne, şi te iubesc, deşi simt tresăltând în mine bucuria fără de care lumea n-ar putea să existe:

Bucuria-i arcul zornic în a firii veşnicii;
Mişcă-al lumii mare ornic
Suflul sfintei bucurii.
Ea roteşte-n ceruri astre,
Şi din germen iscă flori, în tăriile albastre
Mişcă nevăzuţii sori.
Sorb nectar de bucurie
Din natură buni şi răi,
Larg deschise să le fie înfloritele ei căi.
Vin şi dragoste ne-mparte
Buni prieteni, sărutări, îngerii de cer au parte,
Viermele de desfătări.[36]

Dar ajunge cu versurile! îmi dau lacrimile, şi tu nu spui nimic, mă laşi să plâng. Chiar dacă-i o prostie de care toată lumea îşi bate joc, tu ştiu că n-ai să râzi de mine. Îţi ard ochişorii. Gata, am terminat cu poeziile! Vreau să-ţi vorbesc despre „viermi”, despre viermii cărora Domnul le-a hărăzit desfătări:

Îngerii de cer au parte,
Viermele, de desfătări.

Eu, frăţioare, eu sunt viermele ăsta, şi poezia parcă-i scrisă anume pentru mine! Noi, toţi Karamazovii, suntem la fel, şi în sufletul tău, îngere, viermele trăieşte şi e sortit să dezlănţuie adevărate furtuni! Furtuni, îţi spun, fiindcă desfătarea se dezlănţuie ca o furtună, mai aprigă chiar decât o furtună! Frumosul este ceva cumplit, înfiorător! înfiorător, înţelegi? Pentru că nu poţi să-l cuprinzi, nu poţi să ştii ce-i acolo în fond, şi nici n-ai cum să ştii, fiindcă Dumnezeu ne-a pus în faţă numai enigme. Aici se întâlnesc toate extremele, şi toate contradicţiile sălăşluiesc laolaltă. Eu, frăţioare, nu sunt un om cult, dar am stat şi am cugetat mult. Sunt atâtea taine care ne înconjoară! Prea multe enigme apasă asupra bietului om pe acest pământ. Dezleagă-le cum te taie capul, şi ieşi la liman teafăr, nevătămat, dacă-ţi dă mâna. Frumosul! şi apoi, nu pot să suport gândul că unii oameni cu suflet mare şi luminaţi la minte încep prin a slăvi idealul madonei, ca să ajungă la urmă să năzuiască spre un alt ideal, idealul Sodomei. Dar şi mai îngrozitor este atunci când omul în al cărui suflet sălăşluieşte idealul Sodomei nu înseamnă că-şi întoarce faţa de la celălalt ideal, al madonei, fiind singurul care-l însufleţeşte şi pentru care inima lui arde, arde cu adevărat, ca în anii neprihănitei tinereţi. Nu, sufletul omului e larg, mult prea larg, n-ar strica să fie puţin îngustat! Dracu' să înţeleagă! Acolo unde mintea vede numai ruşine inima descoperă frumosul. Poate oare Sodoma să reprezinte frumosul? Crede-mă că pentru cei mai mulţi oameni frumosul este însăşi Sodoma! Poţi tu să dezlegi taina asta? şi te cutremuri când te gândeşti că frumosul este nu numai ceva care te înspăimântă, ci în acelaşi timp şi o taină nepătrunsă. Aici se dă lupta între diavol şi Dumnezeu, iar câmpul de

[35] De fapt, Dmitri Karamazov îşi începe spovedania nu cu Oda bucuriei, ci cu o alta poezie a lui Schiller, Sărbătoarea din Eleusis (1798).

[36] Din Oda bucuriei de Fr. Schiller, în româneşte de I.C.Mătăsaru. Mitea recita mai întâi strofa a patra, apoi cea de-a treia.

bătălie este însuşi sufletul omului. Dar fiecare, cum se zice, vorbeşte despre ce-l doare. Şi acum, ascultă, să trecem la fapte.

IV - SPOVEDANIA UNEI INIMI ARZĂTOARE. ANECDOTICĂ

Zi şi noapte o ţineam într-un chiolhan. Adineauri, tata a spus că risipeam mii de ruble că să sucesc capul fetelor. Nu-i decât o fantasmagorie, o născocire infamă; de fapt, adevărul e cu totul altul decât cel pe care-l crede el, şi nici de plătit n-am plătit niciodată pentru... Ştii tu ce. Pentru mine banii nu înseamnă nimic, un simplu detaliu, scânteia amorului, decorul. Azi cutare coniţă e stăpâna inimii mele, ca mâine să-i ia locul o femeie de stradă. Şi pe una, şi pe cealaltă le fac să petreacă, cu muzică, cu veselie şi tărăboi, cu ţigănci, azvârlind banii în dreapta şi-n stânga. Dacă-i nevoie, le dau şi lor, pentru că şi femeile primesc, da, primesc chiar cu plăcere, de ce să n-o spun dacă-i aşa, şi sunt mulţumite, te privesc cu recunoştinţă. Mi-au făcut şi cuconiţele ochi dulci, n-or fi fost ele prea multe, dar au fost totuşi câteva cuconiţe în viaţa mea; mie însă mi-au plăcut mai mult ulicioarele, fundăturile pustii şi întunecoase, aşa cum găseşti dincolo de gura pieţei. Acolo se pândeşte la fiecare pas aventura, surpriza, acolo găseşti tăvălite în noroi bucăţi de aur curat. Fireşte, e numai o alegorie. În orăşelul nostru nu ştiu să fi existat vreodată asemenea fundături, decât doar la figurat. Dacă ai fi şi tu ca mine, ai înţelege ce înseamnă asta. Mi-au fost dragi şi desfrâul, şi ticăloşia lui. Îmi plăcea cruzimea: nu sunt oare o ploşniţă, o lighioană veninoasă? Am spus: sunt un Karamazov! Într-o zi s-a proiectat un picnic. Era o mulţime de lume, aproape tot târgul. Am plecat cu şapte troici. Era iarnă, o vreme mohorâtă; în sanie, am strâns mânuţa unei fetişcane de lângă mine şi am sărutat-o cu sila: era o copilă, fata unui funcţionar sărac, drăgălaşă, blândă, inofensivă. Multe, foarte multe mi-a permis, sărăcuţa, pe întuneric. A crezut, biata fată, că a doua zi neapărat o să vin să-i cer mâna (trebuie să ştii că eram foarte căutat ca logodnic în perspectivă), iar eu nu i-am mai spus nimic după aceea, cinci luni n-am mai suflat un cuvânt. Vedeam cum mă urmărea din câte un colţ al sălii de dans (la noi se dădeau mereu baluri) cu ochişorii ei, vedeam ce foc mocneşte în ei, focul smeritei indignări. Şi jocul ăsta nu făcea decât să sporească desfătarea viermelui pe care-l cocoloşeam în sufletul meu. După vreo cinci luni s-a măritat cu un funcţionar şi a plecat din oraş... supărată şi poate încă îndrăgostită de mine. Acum am aflat că trăieşte fericită. Bagă de seamă, niciodată n-am spus nimănui nimic, nu i-am scos vorbe; cu toate poftele mele ticăloase şi mocirla în care-mi place să mă tăvălesc, nu sunt un om necinstit. Văd c-ai roşit, îţi strălucesc ochii. ţi-e silă de atâta murdărie, pentru tine-i prea mult. Şi totuşi, ce ţi-am spus până acum e floare la ureche, aşa ceva găseşti şi la Paul de Kock; în vremea asta însă, viermele nesăţios ce sălăşluia în sufletul meu creştea şi începuse să prindă puteri. Am un album întreg de amintiri, frăţioare. Să le dea Dumnezeu sănătate femeilor, că mult sunt dulci! Nu-mi plăcea niciodată să mă despart cu scandal. Şi niciodată nu le dădeam de gol, n-a fost nici o femeie în viaţa mea pe care s-o fi compromis. Ajunge însă. Crezi poate că numai ca să-ţi dezvălui toată murdăria asta te-am chemat? Nu, am alte lucruri mai interesante să-ţi povestesc; să nu te miri că n-am nici cea mai mică sfială faţă de tine, ba chiar mă simt parcă în largul meu.

— Asta o spui fiindcă am roşit, îi răspunse prompt Alioşa. N-am roşit pentru că vorbeşti aşa şi nici pentru faptele tale, să ştii, ci fiindcă-mi dau seama că sunt şi eu ca tine.

— Tu? Fugi încolo! E prea de tot!

— Prea şi nu tocmai, urmă cu însufleţire Alioşa (se vedea că era de mult preocupat de gândul acesta). Stăm amândoi pe aceeaşi scară. Eu pe treapta cea mai de jos, tu ceva mai sus, să zicem, pe a treisprezecea. Cel puţin aşa îmi face mie impresia; la drept vorbind însă, este unul şi acelaşi lucru, absolut acelaşi. Când ai pus piciorul pe prima treaptă, nu se poate, orice ai face, să nu le urci pe toate până sus.

— Atunci ar trebui să nu punem piciorul pe ea?

— Cine poate, fireşte, să nu-l pună!

— Da' tu poţi?

— Mi-e teamă că nu.

— Taci, Alioşa, taci, dragul meu, ţi-aş săruta mânuţa, uite aşa, mi-au dat şi lacrimile, zău. Şmechera aceea de Gruşenka se pricepe la oameni; ştii ce mi-a spus mai zilele trecute? Că

odată şi odată o să te pape dintr-o înghiţitură. Pur şi simplu! şi acum, după toate murdăriile astea, să întoarcem fila pătată de muşte şi să trecem la tragedia mea, care-i tot aşa de pătată de muşte, adică năclăită de tot felul de porcării. Vezi tu, deşi bătrânul minţea când a spus că-mi plăcea să sucesc capul unor fecioare neprihănite, să ştii că totuşi asta e tragedia de care vreau să-ţi vorbesc; mi s-a întâmplat însă numai o singură dată, şi nici atunci n-am mers până la capăt. Bătrânul, când mi-a aruncat în faţă asta, habar n-avea de nimic, fiindcă n-am suflat o vorbă până acum, tu eşti primul căruia îi spun – fireşte, în afară de Ivan. Ivan cunoaşte toată povestea. A aflat-o cu mult înaintea ta. Dar Ivan e mut ca mormântul.

— Ivan e mut ca mormântul?

— Da.

Alioşa era numai ochi şi urechi.

— În batalionul de linie[37] în care eram încadrat, deşi aveam grad de sublocotenent, eram totuşi pus sub observaţie, ca şi cum aş fi fost un deportat. Toată lumea din târg, în schimb, mă primea cu braţele deschise. Mâncam banii cu lingura, încât toţi mă credeau bogat, de altfel şi eu tot aşa credeam. Dar poate că nu era numai ăsta motivul pentru care mă bucuram de atâta simpatie. Oamenii clătinau din cap, şi totuşi, zău, ţineau la mine. Locotenent-colonelul meu, om batrân însă, nu putea să mă înghită. Mereu se lega de mine; noroc că era cineva în oraş, o persoană influentă, care mă luase sub aripa sa ocrotitoare, şi cum toată lumea mă privea cu ochi buni, nu prea avea ce să-mi facă. De fapt, însă, eu eram de vină, fiindcă dinadins nu-i arătam respectul cuvenit. Mă ţineam mândru. Bătrânul, încăpăţânat ca un catâr, altminteri de treabă, primitor şi bonom, fusese de două ori însurat, şi de fiecare dată rămăsese văduv. Prima nevastă, care era dintr-o familie de oameni simpli, îi lăsase o fată, aproape o ţărăncuţă. Când am cunoscut-o eu, fata avea vreo douăzeci şi patru de ani şi trăia la taică-său împreună cu o mătuşă, sora răposatei sale mame. Mătuşa era femeie din popor, altminteri cât se poate de inofensivă, în timp ce nepoată-sa, adică fiica mai mare a locotenent-colonelului, tot aşa din popor, ca şi ea, părea mai voluntară. Cum însă, când povestesc câte ceva, îmi place să arăt şi calităţile, trebuie să-ţi spun, dragul meu, că-n viaţă n-am avut parte să întâlnesc o femeie cu o fire mai încântătoare decât această duduiţă. O chema Agafia, închipuieşte-ţi: Agafia Ivanovna. Şi nu era deloc urâtă, tip de rusoaică: înaltă, zdravănă, cu pielea albă, cu nişte ochi de toată frumuseţea, dar cu trăsături cam vulgare. Nu se măritase încă, deşi avusese până atunci doi pretendenţi pe care-i refuzase, şi totuşi, precum se vedea, asta n-o făcuse să-şi piardă veselia. Am fost destul de apropiaţi, a, nu, să nu crezi cumva cine ştie ce, a fost cu totul altceva, cea mai curată prietenie. Mi se întâmplase să leg adeseori prietenii cu femeile, prietenii cinstite, fără nici un dedesubt. Vorbeam cu ea destul de liber, şi ea făcea haz. Multor femei le place să le vorbeşti deschis despre anumite lucruri, unde mai pui că era şi domnişoară, ceea ce mă amuza cu atât mai mult. Şi încă ceva: de fapt, nici nu puteai s-o consideri domnişoară. Amândouă – şi ea, şi mătuşa – trăiau în casa locotenent-colonelului, acceptând de bunăvoie o situaţie umilitoare, deoarece nu se socoteau vrednice să stea în rând cu lumea cealaltă. De altminteri, era foarte iubită, cu atât mai mult cu cât toată lumea avea nevoie de ea, Agafia fiind o croitoreasă de mâna întâi, cu o iscusinţă deosebită; şi pe urmă nici nu cerea bani, tot ce făcea, făcea numai din dragoste, totuşi, dacă i se dădea ceva, nu refuza. În schimb locotenent-colonelul!... Locotenent-colonelul era una dintre figurile proeminente ale târgului nostru. Trăia pe picior mare, casa lui avea uşile larg deschise pentru toată lumea din oraş, la el era mereu masa întinsă şi se dansa. Când am descins eu în localitate şi am intrat în batalion, tocmai umbla zvonul prin târg că în curând avea să sosească a doua fată a comandantului, o frumuseţe excepţională, care fusese până atunci într-un pension din capitală pentru fetele din aristocraţie şi terminase şcoala. Era vorba chiar de Katerina Ivanovna, pe care locotenent-colonelul o avusese din a doua căsătorie. Soţia de-a doua a comandantului meu era fată de familie, taică-său fusese general, deşi, după cum aflasem din sursă sigură, ca şi prima, nu-i adusese nici o para zestre. Prin urmare, neamuri mari şi sărăcie lucie, poate ceva speranţe, încolo, nimic în mână. Totuşi, când veni duduiţa (numai aşa, în vizită, nu de tot), târgul nostru parcă era în zi de sărbătoare, tot cuconetul nostru, elita locului, două excelenţe, o colonelească şi altele,

[37] În rusă, *lineinîi* batalion, aparţinând trupelor de grăniceri.

şi altele, câte mai erau, o luară în primire, trăgând care mai de care de ea, zor, nevoie, s-o distreze. Era regina balurilor, plimbărilor, au dat spectacole cu tablouri vivante în folosul nu ştiu căror guvernante etc. Eu tăceam şi-mi vedeam de chefurile mele; tocmai atunci însă am făcut o dandana cum ştiam numai eu să fac, de a vuit tot oraşul. Odată eram la comandantul bateriei; dând cu ochii de mine, Katerina Ivanovna m-a măsurat din cap până în picioare, eu însă nu m-am apropiat nici măcar un pas, adică „nu mă interesează, puţin îmi păsa cine eşti”. Nu m-am învrednicit să-i vorbesc decât peste câteva zile, tot la o serată, când i-am adresat câteva cuvinte: dumneaei însă m-a privit de sus şi a strâmbat din buze. „Aha, mi-am zis în sinea mea, lasă, că ţi-o plătesc eu!” Pe vremea aceea eram grozav de mojic, adică de câte ori aveam prilejul, trânteam câte o grosolănie. Şi mai era ceva ce mă irita la ea, şi asta mai cu seamă: simţeam că ea, „Katenka”, nu este numai o fetişcană naivă de pension, ci şi un om de caracter, o fiinţă mândră şi cu adevărat virtuoasă, şi îndeosebi inteligentă şi cultă, pe când eu nu aveam parte de nimic din toate astea. Crezi poate că voiam să-i cer mâna? Nici gând, tot ce doream era să mă răzbun, pentru că nici nu catadicsea să se uite la mine, când ştia o lume că eram o mândreţe de băiat. O ţineam numai într-un chef şi un tămbălău, zi şi noapte. Până la urmă, comandantul mi-a dat trei zile de arest. Tocmai atunci s-a întâmplat să-mi trimită tata şase mii de ruble, bineînţeles după ce renunţasem formal la toate drepturile, adică îi scrisesem negru pe alb că „suntem chit” şi n-am să-i mai cer nici un gologan. Pe vremea aceea habar n-aveam de nimic; până am venit încoace, frăţioare, n-am priceput mare lucru din daraverile astea băneşti cu tata. Dar ducă-se dracului acum, o să vorbim mai târziu despre asta. Primisem, zic, şase mii de ruble de la tata şi cam tot atunci îmi venise o scrisorică de la un prieten, care-mi comunica un lucru foarte interesant, şi anume, că cei de sus nu erau deloc mulţumiţi de comandantul nostru, că îl bănuiesc de a fi intrat în banii regimentului şi că se pregăteau să-i dea o lovitură. Într-adevăr, puţin după aceea se abătuse pe la noi la regiment comandantul diviziei şi mi-l făcuse cu ou şi cu oţet pe locotenent-colonel. Apoi i s-a ordonat să demisioneze. Nu-ţi mai dau toate amănuntele, e suficient să-ţi spun că omul avea duşmani berechet şi că de la o zi la alta s-a trezit ca într-un pustiu, lumea s-a răcit faţă de el şi de toată familia lui. Atunci am prins momentul ca să fac prima figură; întâlnind-o într-o zi pe Agafia Ivanovna, cu care rămăsesem prieten, i-am adus la cunoştinţă; „ştii că tăticului matale îi lipsesc patru mii cinci sute de ruble, banii statului?” „Ce prostii sunt astea? Cum poţi să vorbeşti aşa? Generalul abia controlase şi tata avusese toţi banii la regiment...” „I-o fi avut, nu zic nu, dar acum nu-i mai are.” Biata fată a tras o spaimă grozavă; „De ce vrei să mă sperii, zice, de unde ştii asta?” „Fii pe pace, zic, că nu spun nimănui, mă cunoşti doar că sunt mut ca mormântul, dar uite ce vreau; la o adică, dacă s-ar întâmpla să-i ceară cele patru mii cinci sute de ruble şi dânsul n-o să aibă de unde să le scoată, trimite-o pe surioara matale, pe duduita de la pension, să vină într-ascuns la mine, împrejurarea face să am tocmai patru mii de ruble în casă, poate mă îndur să i le dau ei în mână, bineînţeles cu obligaţia de a păstra cu sfinţenie secretul.” „Vai, cum poţi să fii aşa ticălos?!” (chiar aşa a spus). Atât de rău şi de ticălos! „Cum îţi permiţi?” şi a plecat furioasă foc; i-am mai strigat o dată din urmă să n-aibă nici o grijă, c-o să păstrez secretul cu sfinţenie, toată viaţa. Trebuie să-ţi spun că femeile astea două, adică Agafia şi mătuşă-sa, au fost ca nişte îngeri, fără nici o exagerare, îngeri adevăraţi în toată istoria ce a urmat, iar cât o priveşte pe surioara cea mândră, pe Katia, ţineau la ea ca la ochii din cap, s-ar fi târât pe brânci în faţa ei, o slujeau ca nişte servitoare... Cum a ajuns acasă, Agafia s-a şi apucat să-i împărtăşească vorbă cu vorbă discuţia noastră. Am aflat precis că aşa se întâmplase, ştiu sigur, cum te văd şi mă vezi. Nu i-a ascuns nimic, adică a făcut exact ce voiam şi eu.

Între timp, soseşte la regiment un maior nou să preia comanda batalionului. Maiorul îşi ia postul în primire. Bătrânul comandant se îmbolnăveşte subit, nu e în stare să se mişte din pat, rămâne două zile închis în casă şi întârzie să lichideze socotelile cazone. Doctorul Kravcenko m-a asigurat după aceea că într-adevăr locotenent-colonelul fusese bolnav. Eu totuşi ştiam ce ştiam. Mi se spusese sub pecetea tainei că de vreo patru ani încoace, după ce socotelile erau verificate de superiori, banii regimentului dispăreau imediat. Comandantul îi dădea cu împrumut unui om de încredere, negustorului Trifonov, un văduv în vârstă, cu barbă şi cu ochelari de aur. Trifonov se ducea la iarmaroc, îşi făcea treaba cu ei, după care îi restituia comandantului, aducându-i şi ceva plocoane de la târg şi, bineînţeles, dobânda respectivă. Ultima oară însă (şi sunt sigur că era aşa, pentru că-mi

spusese chiar băiatul lui Trifonov, singurul lui moştenitor, un mucos, o puşlama şi o secătură cum rar am văzut), înapoindu-se de la iarmaroc, Trifonov nu mai trecuse pe la comandant. Locotenent-colonelul se dusese întins la el. „Mie? Mi-ai dat dumneata mie ceva? Vezi-ţi de treabă, n-am primit nimic şi nici nu puteam să primesc!” i-o retezease scurt negustorul. Şi aşa, bietul comandant zăcea acasă, cu un ştergar ud înfăşurat în jurul capului şi cu gheaţă pe frunte; tocmai atunci soseşte şi furierul cu un ordin: „Banii regimentului trebuie restituiţi imediat, până în două ore”. Locotenent-colonelul semnează de primire – i-am văzut cu ochii mei semnătura în registru – se ridică şi, sub cuvânt că se duce să se îmbrace, intră la el în iatac, îşi ia arma de vânătoare, o puşcă cu două ţevi, o încarcă cu un cartuş militar, îşi scoate cizma dreaptă, îşi reazemă pieptul de ţeava şi începe să dibuie cu piciorul desculţ cocoşul. Agafia însă, care nu uitase ce-i spusesem eu, cuprinsă de bănuieli, se apropie tiptil de uşă şi descoperă totul; intră buzna în iatac, se repede la el şi-l apucă în braţe pe la spate; în acelaşi moment arma se descarcă, dar glonţul nimereşte în tavan, fără să rănească pe cineva; aleargă toată lumea din casă, pun mâna pe el, îi smulg arma şi nu-l mai lasă să facă o mişcare... Toate acestea le-am aflat punct cu punct curând după aceea. Eram acasă, se înserase, şi tocmai mă pregăteam să ies în oraş; m-am dichisit, m-am pieptănat, mi-am stropit batista cu parfum, mi-am pus chipiul, când deodată s-a deschis uşa şi m-am pomenit faţă în faţă cu Katerina Ivanovna.

Se întâmplă unele lucruri ciudate în viaţă: bunăoară, nimeni n-o văzuse pe stradă când intrase la mine, aşa că nu i-au ieşit vorbe în oraş. Pe de altă parte, eu locuiam cu chirie la două bătrâne, văduve de funcţionari, supuse şi respectuoase, care îmi purtau de grijă; le-am pus în vedere cu străşnicie să nu sufle o vorbă, şi aşa au făcut, au tăcut ca nişte stane de piatră. Mi-am dat seama, cred că-ţi închipui, din primul moment, pentru ce venise. Katerina Ivanovna a intrat în odaie, s-a uitat drept în ochii mei; avea o privire hotărâtă, aproape sfidătoare, numai buzele şi cutele din jurul gurii mai păstrau oarecare sfială. „Sora mea mi-a spus că-mi daţi patru mii cinci sute de ruble dacă vin să le iau ... singură. Am venit... daţi-mi banii!...” Atât a reuşit să spună, fiindcă i s-a tăiat răsuflarea de spaimă, glasul i s-a frânt, iar colţurile buzelor şi cutele din jurul gurii au început să-i tremure.

— Alioşka, ce faci, asculţi sau dormi?

— Mitea, ştiu c-o să-mi spui numai adevărul, rosti Alioşa tulburat.

— Numai şi numai adevărul. Şi dacă-i vorba să merg până la capăt, uite cum s-au petrecut lucrurile... am să-ţi spun tot, tot, n-o să mă cruţ câtuşi de puţin! Primul gând ce mi-a încolţit în minte a fost karamazovian sadea. Odată, mai de mult, mă muşcase un fel de scorpion, şi două săptămâni încheiate zăcusem în pat cu febră; în clipa aceea tot aşa: am simţit că mă muşcă de inimă un scorpion, o lighioană răufăcătoare, veninoasă, pricepi? Am măsurat-o din cap până în picioare. Ai văzut-o pe Katia, nu-i aşa? E într-adevăr frumoasă. Dar în momentul acela avea un alt fel de frumuseţe. Era frumoasă prin nobleţea ei sufletească, în vreme ce eu nu eram decât un ticălos; era sublimă prin mărinimia ei şi jertfa pe care voia s-o facă numai ca să-şi salveze tatăl, pe când eu nu puteam fi decât o ploşniţă. Şi totuşi, era în mâna mea toată, mă-nţelegi, toată, cu trup şi suflet depindea de mine, de o ploşniţă, de un nemernic! Era ca şi condamnată. Şi am să-ţi mărturisesc cinstit: gândul acela, otrava scorpionului pătrunsese atât de puternic în mine, încât simţeam că leşin numai la presimţirea voluptăţii. Ai fi zis că nu mai era chip să mă împotrivesc, nu mai încăpea nici un conflict moral, că nu puteam face altfel decât să mă port ca o ploşniţă, ca o tarantulă fioroasă, fără pic de milă... Mi s-a tăiat răsuflarea... Ascultă: chiar a doua zi, bineînţeles, m-aş fi dus să-i cer mâna, ca să închei toată povestea, cum s-ar zice, în chipul cel mai onorabil, în aşa fel ca nimeni să nu prindă de veste şi nici să nu afle vreodată nimic. Pentru că, deşi pornirile-mi sunt josnice, sunt totuşi un om cinstit. Numai că atunci, în aceeaşi clipă, parcă mi-a şoptit cineva la ureche: „încearcă numai, şi du-te să-i ceri mâna, şi ai să vezi că nici n-o să te primească; una ca dânsa e în stare să poruncească să te dea în brânci afară!” „N-ai decât să-mi scoţi vorbe în tot oraşul, că nu-mi pasă!” M-am uitat la ea şi am văzut că aşa era, într-adevăr, că glasul acela lăuntric avea dreptate şi că avea să se întâmple exact aşa cum îmi şoptise. Fireşte c-avea să mă dea afară, i se citea pe faţă. M-a cuprins o furie turbată, şi-n momentul acela mi-a căşunat deodată să-i joc un renghi, un renghi mârşav, să-i fac o mitocănie, ca-n gura pieţei; s-o privesc cu un zâmbet batjocoritor, aşa cum stătea în faţa mea, şi să-i trântesc în faţă, să-i spun de la obraz, cu tonul pe care numai un precupeţ poate să-l aibă: „Patru mii de ruble? Ce, nu ţi-e bine? Fugi încolo! Am

glumit! Crezi că merge chiar aşa de uşor, domnişoară? Două sute, mai treacă-meargă, ba poate că ţi-aş da cu cea mai mare plăcere, dar patru mii – nu arunci chiar aşa, dintr-o dată, patru mii de ruble pe fereastră, duduită! Mi-e teamă că te-ai deranjat de pomană!”

Vezi tu, poate că... atunci aş fi scăpat-o din mână, căci ar fi plecat valvârtej pe uşă, în schimb, ar fi fost o răzbunare într-adevăr infernală, şi măcar pentru atâta merită. Probabil că toată viaţa după aceea mi-aş fi muşcat mâinile, însă, cu orice preţ, tot i-aş fi făcut figura! Mă crezi, niciodată nu mi s-a întâmplat să mă uit cu atâta ură la o femeie; în clipele acelea – asta mi-e crucea! – să ştii, m-am uitat la ea vreo trei sau poate chiar cinci minute cu o ură neîmpăcată, o ură pe care numai un fir de păr o desparte de dragoste, de cea mai înfocată dragoste! M-am dus atunci la fereastră şi mi-am lipit fruntea de geamul îngheţat: era atât de rece, încât am simţit ca o arsură pe piele. N-am lăsat-o să aştepte prea mult, nu te teme, m-am întors îndată, apropiindu-mă de masă, am descuiat sertarul şi am scos dinăuntru o obligaţie de cinci la sută în valoare de cinci mii de ruble (o ţineam ascunsă în dicţionarul de limba franceză). Fără un cuvânt, i-am arătat-o, am împăturit-o apoi frumos, i-am înmânat-o, am deschis uşă ce da spre tindă şi i-am făcut o plecăciune adâncă, ceremonioasă, plină de respect, crede-mă! A tresărit, s-ă uitat la mine atent, palidă ca o moartă, aproape alba ca varul, şi fără să scoată o vorbă, nu brusc, ci moale, cu toată bunăvoinţa, încet, s-a aplecat până la picioarele mele, atingând podeaua cu fruntea, nu aşa cum învăţase la pension, ci după datina rusească! Apoi s-ă ridicat repede şi a fugit. Iăr după plecarea ei, ce crezi – aveam sabia la mine – am vrut să mi-o înfig în inimă; pentru ce? Nu ştiu nici eu, cea mai mare prostie, fireşte, ceva absurd, probabil că eram într-un moment de exaltare. Pricepi tu, există asemenea clipe de exaltare când te încearcă gândul morţii! Nu m-am sinucis totuşi, am sărutat doar sabia şi am vârât-o la loc în teacă; puteam, de altfel, nici să nu-ţi pomenesc despre asta. Am impresia că şi acum, povestindu-ţi lupta ce s-a dat atunci în sufletul meu, am înflorit puţin lucrurile, ca să mă împăunez. Ei şi, ce-are a face, ducă-se dracului toate iscoadele cugetului omenesc! Asta a fost tot ce s-a „întîmplat” între mine şi Katerina Ivanovna. Acum Ivan şi cu tine ştiţi tot. Numai voi doi, nimeni altcineva!

Dmitri Fiodorovici se ridică în picioare, frământat, făcu vreo doi paşi, scoase batista, îşi şterse fruntea, apoi se aşează din nou, dar nu pe locul unde şezuse până atunci, ci pe banca din faţă, lângă celălalt perete, aşa că Alioşa trebui să se întoarcă spre el.

V - SPOVEDANIA UNEI INIMI ARZĂTOARE. „RĂVĂŞITĂ”

— Acum cunosc prima parte, zise Alioşa.

— Şi-ţi dai seama, cred, că este o dramă care s-a petrecut acolo, departe. Cea de-a doua însă este o tragedie, şi o să se petreacă aici.

— Din cea de-a doua parte, până una-alta, n-am reuşit încă să pricep nimic.

— Dar eu? Parcă eu înţeleg ceva?

— Stai, Dmitri, mai este încă ceva foarte important. Spune-mi, eşti logodit, nu-i aşa?

— Nu m-am logodit imediat, ci abia la vrei trei luni după întâmplarea aceea. A doua zi chiar mi-am spus că ce a fost s-a sfârşit, e un lucru definitiv încheiat, care nu mai poate să aibă nici o urmare. Mi se părea nevrednic din partea mea să mă mai duc să-i cer mâna. Pe de altă parte, nici ea n-a mai dat nici un semn de viaţă timp de şase săptămâni, cât a mai stat în oraş. O singură dată doar, chiar a doua zi după ce fusese la mine, slujnica lor s-a strecurat binişor la mine în odaie şi, fără să spună un cuvânt, mi-a lăsat un pachet. Pe pachet adresa mea – pentru cutare. Când l-am deschis, am găsit înăuntru restul de la cele cinci mii de ruble. Avusese nevoie numai de patru mii cinci sute, plus încă vreo două sute şi ceva, care se pierduseră la vânzarea obligaţiei. Îmi trimitea două sute şaizeci de ruble cu totul, parcă aşa ţin minte, bani lichizi, încolo nimic, nici un bilet, nici un cuvinţel, nici o explicaţie. Am căutat în pachet ceva, vreun semn cu creionul – nici pomeneală! Am făcut un chef monstru cu banii pe care-i primisem, aşa că noul comandant s-a văzut silit să-mi dea un avertisment. Iar cât despre fostul comandant, a predat foarte frumos la ţanc banii regimentului, spre mirarea tuturor, pentru că nimeni nu credea că-i mai are. Şi după ce i-a predat în bună regulă, s-a şi îmbolnăvit. A zăcut la pat vreo trei săptămâni, după care a avut o congestie cerebrală, şi în cinci zile a murit. Înmormântarea s-a făcut cu toate

onorurile militare, căci nu apucase încă să-şi dea demisia. Katerina Ivanovna, sora ei şi mătuşa, la vreo cinci zile după ceremonia funebră, au plecat la Moscova. Abia atunci, adică în ziua plecării (nu le-am mai văzut între timp şi nici nu le-am condus), am primit un plic minuscul, albastru, cu hârtie dantelată, cuprinzând doar câteva cuvinte scrise cu creionul: „Am să vă scriu, aşteptaţi. K.” şi atâta tot.

Acum să-ţi povestesc şi ce a mai fost după aceea. La Moscova lucrurile au luat o întorsătură cu totul neaşteptată, fulgerătoare, ca în O mie şi una de nopţi. Cea mai apropiată rudă a ei, o generăleasă, a avut nenorocirea să piardă două nepoate, amândouă moştenitoarele ei directe, care s-au prăpădit de vărsat în aceeaşi săptămână. Nefericita bătrână a primit-o pe Katia cu braţele deschise, ca pe copilul ei, bucurându-se de parc-ar fi fost o stea picată din cer şi, luând-o sub aripa-i ocrotitoare, a trecut toată averea pe numele său, asta, bineînţeles, pentru mai târziu: deocamdată i-a numărat în mână şaizeci sau optzeci de mii de ruble, bani gheaţă, în chip de zestre, să facă cu ele ce vrea. E o bătrână isterică, am cunoscut-o şi eu la Moscova. Şi într-o bună zi mă pomenesc că-mi sosesc prin poştă patru mii cinci sute de ruble; am rămas încremenit de uimire, poţi să-ţi închipui, aproape că mi-a pierit glasul. Trei zile mai târziu primesc şi scrisoarea făgăduită. O am şi acum la mine, nu mă despart niciodată de ea, am s-o păstrez până la moarte; vrei să ţi-o arăt? Trebuie s-o citeşti, neapărat; îmi oferă pur şi simplu mâna ei, cam aşa: „Te iubesc, te iubesc la nebunie, chiar dacă dumneata nu ţii câtuşi de puţin la mine, nu-mi pasă, dar te rog să fii bărbatul meu. Nu te speria, n-am să-ţi stingheresc în nici un fel viaţa, am să mă mulţumesc să fiu doar o mobilă din casă, covorul pe care calci... Ştiu c-am să te iubesc toată viaţa, vreau să te salvez de dumneata însuţi...” Alioşa, zău, nu sunt vrednic nici măcar să tălmăcesc rândurile astea cu vorbele mele ticăloase, cu tonul ăsta abject, cu vocea asta trivială, de care niciodată nu m-am putut dezbăra! Mă crezi, când am primit scrisoarea parcă mi s-a împlântat un cuţit în inimă, şi astăzi mai simt acolo cuţitul, să nu-ţi închipui că astăzi nu mă mai doare! I-am răspuns imediat (nu puteam cu nici un preţ să plec la Moscova). O scrisoare scrisă cu lacrimi de sânge; de un singur lucru mi-e ruşine: îi spuneam ca dânsa este bogată acum, că are zestre, în timp ce eu nu sunt decât un golan, un pârlit fără o leţcaie, auzi tu, cum am putut să-i pomenesc de bani?! Trebuia să şterg totul, dar nu ştiu cum mi-a scăpat din fuga condeiului! În aceeaşi zi i-am scris şi lui Ivan, care pe atunci era la Moscova, explicându-i atât cât se putea într-o scrisoare – a ieşit până la urmă o epistolă de şase pagini – cum stau lucrurile şi l-am rugat să se ducă la dânsa. Ce te uiţi la mine? Ei da, ştiu, Ivan e îndrăgostit de ea, este îndrăgostit şi astăzi, ştiu că după părerea voastră, după părerea oamenilor de lume, am făcut o prostie, dar poate că tocmai prostia asta o să ne salveze acum pe toţi! Uf! Parcă tu nu vezi cum îl respectă, ce stimă are pentru el! Oare acum, când are ocazia să facă o comparaţie între noi, mai poate ea să iubească un om ca mine, mai ales după toate câte s-au petrecut aici?

— Sunt convins că numai pe tine te iubeşte, aşa cum eşti tu, şi că în nici un caz nu poate să fie îndrăgostită de un om ca el.

— Ascultă-mă ce-ţi spun, nu pe mine mă iubeşte, ci virtutea ei! scăpă fără să vrea, aproape cu necaz, Dmitri Fiodorovici. Şi începu să râdă, dar o clipă mai târziu îi scăpărară ochii şi, înroşindu-se ca focul la faţă, trânti deodată cu pumnul în masă. Îţi jur, Alioşa, strigă el într-o pornire de sinceră mânie, înverşunat împotriva lui însuşi, poţi să crezi ori nu, treaba ta, dar îţi jur pe Dumnezeul meu, îţi jur pe legea lui Hristos că, deşi am rânjit adineauri vorbind despre sentimentele ei nobile, ştiu că sufletul meu nu preţuieşte nimic, că sunt de un milion de ori mai prejos decât ea şi că toate sentimentele ei frumoase sunt curate, da, curate ca ale unui înger din ceruri! Aici e toată tragedia, fiindcă îmi dau seama de asta. Ei, şi ce dacă omul declamă uneori? Parcă mie nu-mi place să declam? şi totuşi sunt sincer, cât se poate de sincer. Cât despre Ivan, îmi închipui cât trebuie să blesteme el soarta, mai ales el, care-i atât de inteligent! Gândeşte-te şi tu cine-i alesul! Un monstru care aici, cu toate că-i logodit şi-şi dă seama că toată lumea e cu ochii pe el, n-a fost în stare să se ţină în frâu, să caute să nu mai ducă o viaţă dezmăţată, aşa cum face acum, în văzul şi cu ştirea logodnicei lui! şi unul ca mine să fie alesul, iar el dat la o parte! Pentru ce? Pentru că din recunoştinţă domnişoara vrea neapărat să se jertfească, să-şi mutileze soarta şi să-şi strice singură viaţa! E absurd! N-am vorbit niciodată cu Ivan despre asta. Ivan bineînţeles, nu mi-a spus nici el nimic, n-a făcut nici cea mai mică aluzie; dar destinul se va împlini până la urmă, cel destoinic îşi va lua locul ce i se cuvine, iar netrebnicul îşi va pierde

urma într-o fundătură, în văgăuna lui murdară, în mocirla în care-i place să se tolănească, aşa cum s-a obişnuit şi cum îi e mai bine, şi acolo o să şi moară fericit, în mizerie şi duhoare. Am trăit prea intens, iar cuvintele pe care le rostesc sunt tocite, le spun parcă fără să mă gândesc, dar de întâmplat aşa o să se întâmple, cum am hotărât. Am să mă cufund în mocirlă, iar ea o să se mărite cu Ivan.

— Stai, frate, opreşte-te! îl întrerupse Alioşa, care se frământa tot. Până acum nu mi-ai explicat un lucru: spune-mi, eşti încă logodit, nu-i aşa, eşti logodit? Cum vrei atunci să rupi logodna dacă ea, mireasa, nu vrea?

— Oficial sunt logodit şi logodna a fost consfinţită, cum am sosit la Moscova, cu mare pompă, cu icoane, după obiceiul pământului. Ne-a binecuvântat generăleasa şi – mă crezi – chiar a lăudat-o pe Katia fiindcă, zice, „ai ştiut să-ţi alegi bărbatul, e destul să mă uit în ochii lui ca să-mi dau seama”. În schimb, pe Ivan nu putea să-l sufere, nici măcar nu l-a felicitat. La Moscova am stat mult de vorbă cu Katia, m-am zugrăvit aşa cum sunt, i-am vorbit deschis, cinstit, cu toată sinceritatea. A ascultat tot ce i-am spus:

Apoi au fost sfieli şi gingăşii, Cuvinte dulci s-au murmurat...

S-au spus, nu-i vorbă, şi cuvinte pline de trufie. M-a silit să jur că am să mă îndrept. I-am făgăduit. Şi acum...

— Şi acum?

— Şi acum te-am chemat şi te-am adus aici – vezi, să nu uiţi ziua de azi, să n-o uiţi toată viaţa! – ca să te trimit la ea, la Katerina Ivanovna, şi...

— Ce?

— Să-i spui că n-am să mai vin niciodată şi că-mi iau rămas-bun de la ea.

— Dar cum... în felul ăsta? Se poate?

— Da, te trimit pe tine în locul meu, pentru că eu nu mă simt în stare. Gândeşte-te şi tu: cum aş putea să-i spun eu însumi?

— Şi tu unde vrei să te duci?

— În mocirlă, aşa cum am trăit şi pînâ acum.

— La Gruşenka! exclamă îndurerat Alioşa, împreunându-şi mâinile. Înseamnă că avea dreptate Rakitin! Credeam că te-ai dus cât te-ai dus pe la ea şi că s-a terminat.

— Un om logodit? Cum îţi închipui? Logodit cu o fata ca ea, aşa, în văzul lumii? Am şi eu un pic de onoare. Din momentul în care am început să mă duc pe la Gruşenka înseamnă că am rupt logodna, onoarea mea era pătată, îmi dau foarte bine seama. Ce te uiţi aşa la mine? şi dac-ai şti că atunci când am fost la ea prima oară mă dusesem numai ca să-i trag o mamă de bătaie. Aflasem un lucru de care acum sunt convins, şi anume, că Gruşenka primise de la acel căpitan, omul tatii, o poliţă semnată de mine, ca să mă dea în judecată şi să-mi închidă astfel gura, să nu mai fac scandal. Voiau să mă sperie. De aceea m-am dus la ea, ca s-o iau la palme. O mai văzusem şi altă dată. Nu e o femeie din acelea care-ţi sucesc capul de la prima vedere. Cunoşteam povestea cu negustorul bătrân care, pe deasupra, acum mai este şi beteag, l-a lovit damblaua, dar tot o să-i rămână ceva părăluţe de pe urma lui. Ştiam că moare după bani, se pricepe să-i scoată şi din piatră seacă, îi dă cu dobândă şi jupoaie oamenii, că este o femeie descurcăreaţă cum nu se află alta, o ticăloasă care nu ştie de milă. Şi cum îţi spuneam, mă dusesem s-o bat, şi când colo am rămas la ea. Furtuna s-a dezlănţuit, a dat ciuma peste mine şi m-am molipsit, şi azi încă mă simt ca atins de o molimă, şi-mi dau seama că s-a sfârşit cu mine, că n-are să mai fie nimic altceva. Cercul s-a închis. Atâta mi-a fost! şi tocmai în ziua aceea, ca un făcut, aveam în buzunar – eu, calicul – trei mii de ruble. Am plecat cu ea la Mokroe – sunt vreo douăzeci şi cinci de verste până acolo – unde am adus lăutari, ţigănci, şampanie, le-am dat ţăranilor să bea şampanie până s-au îmbătat, am aruncat cu

pumnii bani muierilor şi fetelor din sat. După trei zile eram lefter, dar ca un şoim! Crezi poate că şoimul a obţinut ceva? Nimic, nici gând de aşa ceva! Îţi spun: există un anumit farmec. Şi farmecul ăsta îl are Gruşenka, nemernica, îl are în trupul ei, şi în picioruşul ei, până şi în degetul cel mic de la picioruşul stâng. Am văzut cu ochii mei, i-am sărutat picioruşul, şi atât – îţi jur! Zicea: „Dacă vrei, mă mărit cu tine, deşi eşti un golan. Spune-mi că n-o să mă baţi şi o să mă laşi să fac tot ce poftesc, şi atunci, cine ştie, poate că mă mărit cu tine”, şi râdea. Şi acum tot aşa râde!

Dmitri Fiodorovici se sculă clocotind, parcă, de furie şi se opri locului ca ameţit. Ochii-i erau injectaţi.

— Şi acum chiar vrei să te însori cu ea?...

— Dacă mă vrea, chiar acum pe loc, dacă nu, mă mulţumesc să rămân şi aşa: argat pe lângă casa ei. Tu, Alioşa, tu... se opri în faţa mezinului şi, apucându-l de umeri, începu să-l zgâlţâie de zor. Ştii tu, copil neprihănit, că toate astea se petrec ca într-un delir, un delir mai presus de orice închipuire, fiindcă ascunde o adevărată tragedie! Află, deci, că oricât aş fi de josnic, un om pierdut, stăpânit de patimi murdare, hoţ însă, pungaş de buzunare sau un borfaş care să se strecoare prin antreurile caselor Dmitri Karamazov nu poate fi. Şi totuşi, află acum că sunt un hoţ, un pungaş ordinar, un borfaş! Când m-am dus la Gruşenka s-o învăţ minte, ţi-am spus că aveam la mine nişte bani. Chiar în dimineaţa aceea, Katerina Ivanovna mă chemase la dânsa, rugându-mă să plec în mare taină (de ce, nu ştiu, se vede că aşa voia ea), în capitala guberniei şi să-i trimit de acolo, de la poştă, trei mii de ruble Agafiei Ivanovna. Nimeni nu trebuia să prindă de veste aici în oraş, de aceea stăruia să mă duc în capitală. Am fost apoi la Gruşenka, având cele trei mii de ruble în buzunar, şi cu ele am plecat amândoi la Mokroe. Pe urmă faţa de Katerina Ivanovna m-am arătat aşa ca şi cum fusesem în capitală, însă nu i-am dat nici o recipisă, nu i-am dat-o nici până astăzi – chipurile, am uitat. Şi acum, ce crezi? O să te duci la dânsa astăzi şi o să-i spui: „îşi ia rămas-bun de la dumneavoastră”. La care ea o să te întrebe: „Da' banii?” Ai putea să adaugi: „E o secătură, un desfrânat, robul unor pofte pe care nu e-n stare să şi le stăpânească. N-a expediat banii, i-a cheltuit, n-a avut puterea să se împotrivească ispitei, ca o brută ce este.” şi totuşi, ce-ar fi dacă ai putea să-i explici: „Dar să ştiţi că nu e un hoţ, iată cele trei mii de ruble, vi le trimite înapoi să le expediaţi dumneavoastră Agafiei Ivanovna, iar el îşi ia rămas-bun pentru totdeauna”. Pe când acum dacă te întreabă „şi unde sunt banii?”...

— Mitea, eşti într-adevăr un om nefericit, îmi dau seama! şi totuşi, nu e o nenorocire chiar atât de cumplită, nu te omorî cu firea, nu trebuie să fii disperat!

— Nu cumva îţi închipui c-o să mă împuşc dacă nu fac rost de cele trei mii de ruble ca să i le dau înapoi!? Nu, n-o să mă împuşc, fii pe pace! Nu mă simt în stare deocamdată, poate mai târziu, cine ştie!? Acum mă duc la Gruşenka... De mi-aş frânge gâtul odată, să ştiu că s-a terminat!

— De ce te duci la ea? Ce vrei să faci?

— Să mă însor cu ea dacă m-o socoti vrednic să-i fiu bărbat, iar dacă o să-i vină amantul, am să ies frumuşel din iatac. Am să spăl de noroi galoşii amicilor ei, am să aprind samovarul, am să alerg la băcănie după târguieli...

— Katerina Ivanovna o să fie înţelegătoare, îţi spun eu, rosti deodată solemn Alioşă. O să înţeleagă cât de adânc te căieşti şi o să se împace cu tine. Este o femeie superioară şi o să-şi dea seama că nu există pe lume om mai nefericit decât tine.

— Nu, n-o să se împace chiar aşa cu toate, râse Mitea. Există, frăţioare, în toată povestea asta ceva cu care nici o femeie nu se poate împăca. Ştii ce ar fi mai bine?

— Ce?

— Să-i dau înapoi cele trei mii de ruble.

— Dar de unde să le luăm? Ascultă, eu am două mii de ruble, Ivan cred c-ar putea să-ţi dea şi el o mie, ia banii şi du-te de i-i dă.

— Şi când o să pot avea în mână aste trei mii de ruble? Tu eşti încă minor, şi până să apuci să-ţi vezi banii, mai va, şi eu vreau chiar astăzi, auzi tu, azi, neapărat, să te duci la ea, să-i spui rămas-bun din partea mea, cu sau fără bani – indiferent, pentru că nu mai pot răbda, mă înţelegi, altfel nu se mai poate, am ajuns la capătul răbdării! Mâine o să fie prea târziu. Ce-ar fi să te duci la tata?

— La tata?

— Da, la el în primul rând. Du-te şi cere-i lui banii.

— Dar n-o să-mi dea, Mitea.

— Păi cum o să-ţi dea? Bineînţeles că n-o să-ţi dea nimic. Tu ştii, Aleksei, ce înseamnă disperarea?

— Ştiu

— Ascultă: din punct de vedere juridic, tata nu-mi datorează nimic. Am luat tot, până la ultimul ban, ştiu foarte bine. Dar moralmente, spune tu, moralmente îmi este sau nu dator? Doar a pus la bătaie cele douăzeci şi opt de mii ale mamei ca până la urmă să agonisească o sută. Să-mi dea numai trei mii din douăzeci şi opt, atâta-i cer, numai trei mii, ca să-mi

izbăvească sufletul din iad. Multe păcate îi vor fi iertate pentru fapta asta pe lumea cealaltă! Iar eu, dacă-mi dă banii ăştia, mă vede Dumnezeu, am să lichidez definitiv cu el, şi niciodată n-o să mai audă de mine. Este ultima oară când are prilejul să se poarte ca un tată adevărat. Spune-i că însuşi Dumnezeu îi trimite prilejul ăsta.

— Mitea, n-o să-ţi dea banii pentru nimic în lume.

— Ştiu că n-o să mi-i dea, ştiu foarte bine. Şi mai ales acum. Mai ştiu încă ceva: tata abia deunăzi a prins de veste, sau poate chiar numai ieri a aflat cu certitudine (ţine minte ce-ţi spun), că Gruşenka, pare-se, nu glumeşte şi vrea cu tot dinadinsul să se mărite cu mine. Bătrânul îi cunoaşte firea, ştie ce fel de pisică e. Şi atunci cum îţi închipui, după toate astea, c-o să-mi mai dea şi bani ca să-mi mijlocească el, cu mâna lui, însurătoarea, când e nebun după ea? Asta încă nu-i tot, pot să-ţi mai spun ceva: am aflat c-a scos acum cinci zile de la bancă trei mii de ruble, pe care le-a schimbat în hârtii de câte o sută; a făcut apoi un pachet cam aşa de mare, l-a sigilat cu şapte peceţi şi l-a mai legat, pe deasupra, cruciş cu un şiretei roşu. Vezi ce de amănunte cunosc! Pe urmă a scris deasupra: „Îngerului meu Gruşenka, când o vrea să vină la mine”; singur cu mâna lui a mâzgălit pe hârtie cuvintele astea, tacticos, în cel mai desăvârşit secret, aşa încât nimeni nu ştie că ţine bani în casă, decât doar sluga lui, Smerdiakov, pentru care poate să pună mâna în foc că-i perfect cinstit. De trei sau patru zile o aşteaptă pe Gruşenka, trăgând nădejde că până la urmă o să vină după pachet, i-a şi trimis vorbă, la care dânsa i-a răspuns că „poate o să vin”. Păi dacă se duce la bătrân, mai pot eu să mă însor cu ea? Pricepi tu acum de ce stau ascuns aici şi pe cine pândesc?

— Pe ea?

— Da. Am avut la mine în batalion un soldat de prin părţile astea, Foma, care ţine cu chirie o cămăruţă la târfele de aici, din curte. Le mai dă şi el o mână de ajutor, noaptea păzeşte casa, iar ziua vânează gotcani, ca să aibă din ce trăi. La el în odaie mi-am instalat cartierul general; nici el, şi nici gazdele nu cunosc misterul, adică nu ştiu că stau la pândă aici.

— Numai Smerdiakov îl cunoaşte?

— Numai el. Şi tot el trebuie să-mi dea de ştire dacă Gruşa vine la bătrân.

— El ţi-a vorbit despre pachet?

— Da, el. Dar să ştii că e un secret pentru toată lumea. Ivan habar n-are de nimic, nici de bani, nici de altceva. Bătrânul vrea să-l trimită la plimbare pentru vreo două-trei zile la Cermaşnea; cică s-ar fi ivit un muşteriu care oferă opt mii de ruble pentru tăierea copacilor din dumbravă: „Dă-mi o mână de ajutor, l-a rugat el, şi fă un drum până acolo”; prin urmare, cum spuneam, o să plece pentru două-trei zile. Tata ar dori ca Gruşenka să vină în lipsa lui Ivan.

— Vasăzică, o aşteaptă acum?

— Nu, azi n-o să vină. Ştiu eu ce ştiu. Sunt sigur că n-o să vină! exclamă Mitea. Aşa crede şi Smerdiakov. Tata s-a pus pe băutură, stă la masă cu Ivan şi bea. Du-te la el, Aleksei, şi cere-i cele trei mii de ruble.

— Mitea, dragul meu, nu-ţi dai seama ce spui! strigă Alioşa, sărind de pe bancă unde şedea şi cercetându-l cu luare-aminte pe Dmitri Fiodorovici, care părea că aiurează. O clipă îi veni să creadă că-şi pierduse minţile.

— Ce este? Nu sunt nebun, rosti Dmitri Fiodorovici, uitându-se ţintă la el, cu un fel de solemnitate. Nu-ţi fie teama; am spus să te duci la tata şi ştiu ce vorbesc: eu cred în minuni.

— În minuni?

— Da, în minunile Celui-de-Sus. Dumnezeu îmi cunoaşte sufletul şi vede disperarea în care sunt. El vede tot. Crezi, oare, că el o să lase a se înfăptui asemenea grozăvie? Alioşa, eu cred în minuni, du-te.

— Mă duc. Spune-mi, mă aştepţi aici?

— Da. Îmi dau seama că nu se face aşa, cât ai bate din palme, nu se poate să te duci la dânsul şi să-i spui aşa, tam-nisam! Acum probabil că-i beat. Am să aştept trei, patru, cinci, şase, şapte ore, dar să ştiu că astăzi, neapărat, fie chiar la miezul nopţii, o să mergi în orice caz la Katerina Ivanovna, cu sau fără bani, şi să-i vorbeşti aşa: „Am venit să-ţi spun din partea lui: rămâi cu bine!”

— Mitea! şi daca Gruşenka vine astăzi... sau dacă nu chiar azi, atunci mâine, sau

poimâine?

— Gruşenka? Am să stau la pândă tot timpul, şi când oi vedea-o, am să dau buzna peste ei, să-i împiedic...

— Şi dacă...

— Dacă o fi ceva, sunt în stare să şi omor. N-aş putea suporta.

— Să omori? Pe cine?

— Pe bătrân. De ea nici nu mă ating.

— Ce vorbeşti, frăţioare?!

— Nu ştiu, nu-mi dau seama de nimic... Poate c-am să-l omor, poate că nu. Mă tem c-o să se răscolească în mine o ură neîmpăcată în momentul acela. Simt că-l urăsc numai văzându-i mutra, nasul, ochii, zâmbetul acela neruşinat. Prea e dezgustător! Uite, de asta mă tem. Mi-e teamă că n-am să mă pot stăpâni...

— Mă duc, Mitea. Cred că Dumnezeu va veghea să nu se întâmple nici o nenorocire.

— Du-te, iar eu am să stau aici şi am să aştept minunea. Şi dacă totuşi minunea nu se va întâmpla, atunci...

Cu gândurile răvăşite, Alioşa plecă la taică-său.

VI - SMERDIAKOV

Îl găsi pe Fiodor Pavlovici la masă. Prânzul fusese ca de obicei servit în salon, deşi casa avea şi o sufragerie. Salonul era cea mai spaţioasă dintre toate încăperile, altminteri mobilată destul de pretenţios, dar numai cu lucruri demodate. Mobilierul de culoare albă, îmbrăcat cu un material roşu uzat, ce părea să fie mătase, era de pe vremea bunicilor. Nişte oglinzi cu rame sculptate, şi ele tot de modă veche, în stil baroc, albe, iar pe alocuri aurite, ocupau spaţiul dintre ferestre. Pe pereţii acoperiţi cu un tapet alb de hârtie, plesnit pe ici, pe colo, atârnau două portrete: chipul unui prinţ, fost guvernator general peste întreaga regiune cu vreo treizeci de ani în urmă, şi al unui arhiereu de mult adormit întru Domnul. în colţul dinspre răsărit se aflau nişte icoane, în faţa cărora, noaptea, ardea candela... nu pentru că stăpânul casei ar fi fost evlavios, ci ca să lumineze încăperea. Fiodor Pavlovici se culca foarte târziu, pe la trei-patru dimineaţa; până atunci se plimba de colo până colo prin odaie, sau şedea tolănit în jilţ şi se gândea. Aşa îşi făcuse el obiceiul. De multe ori se întâmpla să doarmă singur cuc în toată casa, după ce trimitea slugile să se culce în pavilionul din curte; în ultima vreme însă, feciorul, Smerdiakov, rămâneau cu el peste noapte în antreu, unde îşi făcea culcuşul pe o laviţa. În momentul când Alioşa intră pe uşă, prânzul era pe sfârşite, tocmai se aduseseră cafeaua şi dulceaţa. Fiodor Pavlovici era obişnuit să-şi încheie masa cu un păhăruţ de coniac şi dulciuri. Ivan Fiodorovici se afla şi el acolo şi-şi lua cafeaua. Grigori şi Smerdiakov serveau. Atât stăpânii, cât şi servitorii păreau plini de însufleţire şi voioşi. Fiodor Pavlovici râdea cât îl ţinea gura; Alioşa încă din odaia de alături îi auzi râsul strident, cu care urechea lui se familiarizase, şi-şi dădu seama că taică-său nu apucase încă să se îmbete, era numai bine dispus.

— Uite-l c-a venit, uite-l! strigă Fiodor Pavlovici, încântat de sosirea lui Alioşa. Şezi aici, lângă noi, şi ia o cafeluţă, că doar e de post, mă-nţelegi, de post, şi e fierbinte, o bunătate. Nu te îmbii cu coniac, fiindcă posteşti, da' ia spune, n-ai vrea totuşi un păhăruţ de coniac? Nu, mai bine să-ţi dau un lichioraş, am unul fain de tot! Smerdiakov, du-te şi adu sticla din dulap, uite cheile, al doilea raft din dreapta, hai, mişcă!

Alioşa încercă să refuze lichiorul.

— Tot trebuie să aducă, dacă nu pentru tine, atunci pentru noi, zise Fiodor Pavlovici radios. Dar ia stai, ai mâncat?

— Am mâncat, răspunse Alioşa, deşi nu luase în gură decât o bucată de pâine şi băuse un pahar de cvas la bucătăria egumenului. O ceaşcă de cafea fierbinte însă aş bea cu cea mai mare plăcere.

— Dragul de el! Bravo! Vrea o cafeluţă! Nu cumva mai trebuie încălzită? Nu, încă mai clocoteşte şi acum. E o cafea pe cinste, mai ales că-i făcută de Smerdiakov! La cafea şi la plăcinte Smerdiakov este mare meşter, dar, ce-i drept, nu mi-e ruşine cu el nici când e vorba să gătească o ciorba de peşte! Să vii într-o zi la ciorbă de peşte, numai vezi să ne înştiinţezi dinainte... Adică stai, ce ţi-am poruncit mai adineauri? Parcă ţi-am spus să te

muţi chiar azi cu tot calabalâcul... Ei, ţi-ai adus salteaua? He-he-he!...

— Nu, n-am adus-o, zîmbi Alioşa.

— Dar ai tras o spaimă, hai? Nu-i aşa că le-ai speriat? Drăguţul de el; cum aş putea să-l necăjesc tocmai pe el! Ascultă, Ivan, nu pot să-l văd cum se uită în ochii mei şi râde, nu pot, şi pace! Îmi creşte inima numai când îl văd, zău, nu ştii ce drag mi-e băiatul ăsta! Alioşka, vino să-ţi dau binecuvântarea mea părintească.

Alioşa se ridică de la locul lui, dar între timp Fiodor Pavlovici se răzgândi.

— Nu, deocamdată să-ţi fac numai cruce, uite aşa, şezi. Nici nu ştii ce bine ai picat, tocmai vorbeam despre ceva care te interesează. Să mori de râs, şi mai multe nu! Măgarul lui Valaam[38] a prins grai, şi să vezi ce dă din el acum!

Măgarul lui Vălaăm nu era altul decât lacheul Smerdiakov, un flăcău de vreo douăzeci şi patru de ani, tăcut de felul lui şi îngrozitor de ursuz. Nu c-ar fi fost sălbatic din fire, sau din cale-afară de ruşinos, dimpotrivă, părea fudul şi se uita de sus la toată lumea. N-aş fi vrut încă să vorbesc despre el, şi totuşi n-am încotro. Aşadar, Smerdiakov fusese crescut de Marfa Ignatievna şi de Grigori Vasilievici, dar copilul „se făcea mare şi n-avea în el nici o simţire de recunoştinţă”, se plângea Grigori; era ca o sălbăticiune, un pui de lup care privea oamenii pitit într-un ungher. Cea mai mare plăcere a lui în copilărie eră să spânzure pisicile şi apoi să le îngroape cu alai. Drept care, se înfăşură într-un cearşaf în loc de odăjdii şi începea să cânte, bălăngănind deasupra stârvului o tinichea în chip de cădelniţă. Toate astea le făcea într-ascuns, să nu prindă nimeni de veste. Într-o zi însă, Grigori dăduse peste el şi-l croise zdravăn cu nuiaua. Băiatul se vârâse într-un ungher, şi o săptămână întreagă se uitase la el pe sub sprâncene. „Nu ne iubeşte, procletul, îi spunea Grigori Marfei Ignatievna, aista nu iubeşte pe nimeni.” „Ce, tu eşti om ca toţi oamenii? îl lua bătrânul în primire pe Smerdiakov. Tu nu eşti plămadă omenească, tu te-ai născut din mâzga de pe podeaua băii, aşa că să ştii şi tu cine eşti...” După cum a ieşit mai târziu la iveală, Smerdiakov nu i-a iertat niciodată cuvintele astea. Grigori îl învăţase buchile şi, când împlinise doisprezece ani, încercase să-i explice Sfânta Scriptură. Toată osteneala lui însă nu fusese de nici un folos. Într-o zi – erau cam la a doua sau a treia lecţie – copilul începuse a zâmbi zeflemitor.

— De ce râzi? îl întrebase Grigori, privindu-l încruntat peste ochelari.

— De-aia. Dumnezeu cică a făcut lumea în prima zi, iar soarele, luna şi stelele – în a patra. Atunci de unde a luat lumină în prima zi?

Grigori rămăsese încremenit. Puştiul îşi măsura cu o privire ironică dascălul. Până şi căutătura lui avea ceva arogant. Grigori îşi ieşise din răbdări. „Uite de unde!” se oţărâse el, lipindu-i o palmă învăţăcelului. Băiatul nu spusese nici cârc, dar se vârâse iarăşi într-un ungher timp de câteva zile. Cam la o săptămână după aceea, avusese pentru prima oară o criză de epilepsie, meteahnă de care n-a mai scăpat până la sfârşitul zilelor. Aflând treaba asta, Fiodor Pavlovici îşi schimbase dintr-o dată purtarea faţă de bietul copil. Până atunci prea puţin îi pasă de el, nu-l certă niciodată şi de câte ori îi ieşea în cale, îi dădea câte un bănuţ. Dacă într-o zi era în toane bune, îi trimitea ceva dulciuri de la masă. Cum auzise însă ce beteşug are, începuse să-i poarte de grijă, chemase îndată un medic, care încercă prin diverse mijloace să-l însănătoşească, dar se dovedi până la urmă că eră o boală fără leac. în medie, crizele reveneau cam o dată pe lună, la intervale şi cu intensităţi variabile, unele fiind destul de uşoare, altele – cumplite. Fiodor Pavlovici îi poruncise cu străşnicie lui Grigori să nu-l mai bată sub nici un motiv şi începu să-l primească în casă. De asemenea, nu mai voise să-l lase cu nici un chip pe copil să-şi muncească creierul cu învăţătura. Dar într-o zi – băiatul avea pe atunci vreo cincisprezece ani – Fiodor Pavlovici îl surprinsese dând târcoale dulapului cu cărţi şi căutând să desluşească prin geam titlurile. Fiodor Pavlovici avea o bibliotecă mai mult sau mai puţin înzestrată, peste o sută de volume, dar nimeni nu-l văzuse vreodată cu o carte în mână. Descoperind interesul pe care-l arăta Smerdiakov pentru cărţi, bătrânul îi încredinţase pe loc cheile, îmbiindu-l: „Citeşte, te fac bibliotecarul meu; decât să te învârţi fără rost prin curte, mai bine stai aici şi citeşte. Uite, ia-o pe asta, şi Fiodor Pavlovici îi dăduse Serile în cătunul de lângă Dikanka”.

Băiatul se apucase să citească, dar fusese dezamăgit, nu zâmbise nici măcar o singură dată, dimpotrivă, era din ce în ce mai încruntat.

[38] După legenda biblică, măgarul lui Valaam a început să vorbească în urma bătăilor primite.

— Ei, ce zici, ţi-a plăcut? Aşa-i că e nostimă? îl întrebase Fiodor Pavlovici.

Smerdiakov nu-i răspunse nimic.

— Zi, prostule!

— Nu-i adevărat ce scrie acolo, bălmăjise Smerdiakov hlizindu-se.

— Du-te dracului, suflet de slugoi, ia Istoria universală a lui Smaragdov[39], aici tot ce scrie este adevărat, citeşte-o.

Dar Smerdiakov nu apucase să citească nici zece pagini, şi se plictisise. Aşa că până la urmă dulapul cu cărţi fusese din nou încuiat. Curând după aceea, Marfa şi Grigori îi raportară lui Fiodor Pavlovici că Smerdiakov devenise din cale-afară de cusurgiu, nu putea să vadă în ochi nici urmă de gunoi, şi, de câte ori se aşeza la masă, tot mesteca de zor cu lingura în ciorbă, se apleca asupra străchinii, lua o lingură de zeamă şi o ridica în dreptul ochilor, cercetând-o în lumină.

— Ce-ai găsit acolo, un gândac? îl întreba uneori Grigori.

— Sau poate o muscă? adăuga Marfa.

Tânărul, care avea acum mania curăţeniei, nu se învrednicea niciodată să le răspundă, dar tot aşa proceda şi cu pâinea, cu carnea şi cu tot ce i se dădea de mâncare: ridica dumicatul în aer, se uita la el în zare, îndelung, ca la microscop, şi abia după aceea se îndupleca să-l ducă la gură. „Măi să fie, ce boier!” mormăia Grigori, privindu-l pe sub sprâncene.

Fiodor Pavlovici, auzind despre trăsneala cea nouă a lui Smerdiakov, îşi pusese în gând să-l scoată bucătar, drept care îl trimisese la Moscova să-şi facă ucenicia. Smerdiakov stătuse acolo câţiva ani şi se înapoiase acasă grozav de schimbat. Deşi foarte tânăr încă, părea ofilit, cu o faţă smochinită, gălbejită, de scopit. În sufletul lui, nu se petrecuse însă nici o schimbare: rămăsese tot atât de puţin sociabil ca şi mai înainte. După cum se aflase mai încolo, şi la Moscova, tot aşa, nimeni nu putea să scoată o vorbă din gura lui; oraşul nu-i trezise nici un interes, aşa că nici nu văzuse mare lucru, iar ceea ce apucase să vadă nu-i reţinuse câtuşi de puţin atenţia. Fusese o singură dată la teatru, dar ieşise de acolo îmbufnat şi morocănos. În schimb, se întorsese acasă dichisit, cu nişte haine frumoase, cu lenjerie şi cu un surtuc foarte curat; îşi peria cu grijă îmbrăcămintea de două ori pe zi, iar cizmele elegante de box şi le ungea cu vacs englezesc special, lustruindu-le până străluceau ca oglinda. Era un excelent bucătar, Fiodor Pavlovici se gândise să-i plătească o simbrie; toţi banii pe care-i primea Smerdiakov îi dădea pe îmbrăcăminte, pomezi, parfumuri etc. Cu toate astea, avea acelaşi dispreţ pentru sexul feminin, ca pentru toată lumea, în general; era scorţos cu femeile şi le ţinea la distanţă. Fiodor Pavlovici începuse acum să-l privească cu alţi ochi. Crizele lui se repetau din ce în ce mai des şi, în zilele când nu se simţea bine, Marfa Ignatievna gătea ea mâncarea, ceea ce trebuie să spunem că nu-i convenea deloc lui Fiodor Pavlovici.

— Ce-i cu tine, băiete, de ai mereu crize? îl întreba el uneori, uitându-se chiorâş la bucătar şi cercetându-l cu un ochi scrutător. Barem de te-ai însura şi tu odată, ori poate aştepţi să-ţi găsesc eu o nevastă?...

Smerdiakov pălea de necaz, dar nu răspundea nimic. Până la urmă, Fiodor Pavlovici îl lăsă în apele lui. Se mulţumea să ştie că are un om cinstit pe lângă casă, lucru de care se convinsese definitiv, şi că Smerdiakov n-ar fi furat pentru nimic în lume, şi nici nu s-ar fi atins de un lucru ce nu era al lui. Într-o zi, fiind beat, Fiodor Pavlovici pierduse prin curte, în noroi, trei hârtii de câte o sută de ruble, pe care tocmai le primise de la cineva; nu băgase de seamă că dispăruseră decât a doua zi, dar în timp ce se scotocea prin buzunare, zări câteşitrele hârtiile pe masă. Cum şi de unde răsăriseră acolo? Smerdiakov, pasămite, le găsise în curte şi le adusese în casă încă din ajun. „Măi băiete, n-am ce zice, om ca tine mai rar!” îl lăudase atunci Fiodor Pavlovici, răsplătindu-l cu zece ruble. Fiodor Pavlovici – cred că e cazul s-o spunem – nu numai că era pe deplin încredinţat de cinstea lui, dar în felul său chiar ţinea la el, deşi Smerdiakov îl privea tot atât de întunecat cum se uita îndeobşte la toată lumea şi tăcea mai tot timpul. Mare minune când scotea vreun cuvânt! Dacă pe vremea aceea i-ar fi venit cuiva în minte să se întrebe ce putea, oare, să-l intereseze pe flăcăul acela, la ce se gândea, cu siguranţă că n-ar fi reuşit să desluşească nimic pe figura

[39] Manual apărut în 1845, alcătuit de S.N. Smaragdov, profesor la liceul Aleksandrovski din Sankt Petersburg.

lui, privindu-l. Şi cu toate astea, i se întâmpla uneori, fie în casă, fie prin curte, sau chiar în plină stradă, să se oprească locului şi să stea aşa, îngândurat, zece minute în şir. Un fizionomist care s-ar fi uitat la el mai de aproape ar fi zis, probabil, că nu era vorba de un efort de gândire sau de vreo preocupare precisă, ci mai curând de un fel de meditaţie în gol. Pictorul Kramskoi are un tablou excelent intitulat Contemplaţie, înfăţişând o pădure iarna, şi în pădure, pe o cărare, într-un suman jerpelit, cu nişte opincuţe prăpădite în picioare, stând locului singur-singurel, un ţărănuş rătăcit, cu aerul că nu se gândeşte la ceva precis, ci mai curând „contemplă” ceva. Dacă i-ai da un brânci, ar tresări deodată şi s-ar uita la tine, ca şi cum s-ar fi trezit din somn, fără să înţeleagă ce se întâmpla. Ce-i drept, s-ar dezmetici numaidecât, dar, dacă l-ai întreba la ce s-a gândit, n-ar putea să răspundă. În schimb, a păstrat întipărită în suflet impresia sub a cărei stăpânire se afla în timp ce şedea aşa, în contemplaţie. Toate aceste impresii, pline de farmec pentru el, se acumulează încetul cu încetul, se aduna pe nesimţite în sufletul lui, fără să-şi dea seama, şi, desigur, fără să ştie pentru ce şi pentru cine; poate că după ce se vor fi depus acolo, ani şi ani de-a rândul, la un moment dat omul va părăsi totul şi, luând calea pribegiei, va pleca la Ierusalim să-şi caute mântuirea, sau poate va da foc satului în care s-a născut, dacă nu cumva le va face pe amândouă. Asemenea contemplatori abundă în mijlocul poporului. Probabil că Smerdiakov era unul dintre ei; şi el de bună seamă îşi aduna impresiile cu nesaţ, fără să ştie pentru ce.

VII - O CONTROVERSĂ

Aşadar, măgarul lui Valaam prinsese grai. Obiectul discuţiei era destul de ciudat: dimineaţa, în timp ce-şi făcea târguielile la băcănia negustorului Lukianov, Grigori auzise pe cineva povestind că un soldat rus care căzuse prizonier undeva, prin nu ştiu ce ţinuturi îndepărtate, la graniţa dinspre Asia, fiind silit sub ameninţarea cu moartea şi a celor mai cumplite torturi să se lepede de legea creştină şi să treacă la islamism, nu se înduplecase în ruptul capului să-şi schimbe credinţa, drept care fusese schingiuit şi jupuit de viu şi-şi dăduse duhul preamărind numele lui Hristos, lucruri care se aflau scrise în ziarul sosit chiar în ziua aceea. Servind la masă, Grigori tocmai despre asta povestise. Lui Fiodor Pavlovici îi plăcea spre sfârşitul prânzului, când era la desert, să glumească şi să stea de vorbă cu cineva, fie şi cu Grigori. Iar în ziua aceea se simţea în largul lui, era bine dispus şi cu gândurile cam împrăştiate. După ce ascultase istorisirea lui Grigori, sorbind câte puţin din păhăruţul de coniac, îşi dăduse părerea, spunând ca soldatul cu pricina trebuia trecut neapărat în rândul mucenicilor, iar pielea jupuită adusă undeva, la vreo mânăstire: „Vă închipuiţi cum ar da lumea năvală şi ce de bănet s-ar aduna!” încheiase el. Văzând că Fiodor Pavlovici nu era câtuşi de puţin înduioşat, dimpotrivă, începuse să ia în deşert ca de obicei, lucrurile sfinte, Grigori făcuse o mutră acră. Tocmai atunci Smerdiakov, care stătea lângă uşă, se găsise să rânjească în bătaie de joc. Bucătarului îi era când şi când îngăduit să servească şi el la masă, mai ales la desert, iar de la venirea lui Ivan Fiodorovici nu era zi în care să lipsească de la postul lui.

— Ce te-a apucat? îl întrebă Fiodor Pavlovici, văzându-l că rânjeşte şi înţelegând că voia să bată în Grigori.

— Uite-aşa, răspunse prompt Smerdiakov cu glas tare, mă gândeam la isprava soldatului şi-mi ziceam c-o fi, nu zic nu, un lucru vrednic de laudă, dar, ca să spun drept, cred că n-ar fi fost nici un păcat dacă, strâns cu uşa, s-ar fi lepădat şi de legea lui Hristos, şi de taina botezului ca să scape cu viaţă, fiindcă, oricum, mai târziu putea să-şi ispăşească slăbiciunea săvârşind alte fapte bune.

Fiodor Pavlovici sări în sus.

— Cum aşa, nici un păcat?! Minţi, pentru o vorbă că asta să ştii c-o să mergi drept în iad, şi ce-o să te mai prăjească acolo şi pe o parte, şi pe alta, ca pe o ciozvârtă de berbec!...

Alioşa intrase pe uşă tocmai când discuţia era în toi. Fiodor Pavlovici, după cum am văzut, îi făcuse o primire cât se poate de călduroasă.

— Ai picat la tanc, la tanc ai picat! chicotea el fericit, silindu-l să se aşeze şi să asculte.

— Socoteala asta cu ciozvârtă de berbec nu-i adevărată, vă spun eu că n-o să se întâmple nimic şi nici n-ar trebui să se întâmple, dacă-i pe dreptare, ripostă grav

Smerdiakov.

— Cum pe dreptate? se miră în gura mare Fiodor Pavlovici, din ce în ce mai vesel, făcându-i semn lui Alioşa cu genunchiul.

— Ce ascultaţi la ticălosul ăsta! se burzului mânios Grigori, privindu-l drept în ochi pe Smerdiakov.

— Mai încet cu ticăloşia, Grigori Vasilievici! i-o reteză liniştit şi stăpân pe sine Smerdiakov. Să stăm strâmb şi să judecăm drept: dacă am ajuns în mâinile unor nelegiuiţi, şi ei îmi cer să hulesc numele Domnului meu şi să mă lepăd de taina botezului, am tot dreptul s-o fac, pentru că aşa-mi spune cugetul meu şi pentru că aici nu mai încape vorba de păcat!

— Ai mai spus-o o dată, lasă poliloghiile, mai bine dovedeşte că aşa este! strigă Fiodor Pavlovici.

— Ciorbă-lungă! bombăni scârbit Grigori.

— Mai încet cu ciorba-lungă, Grigori Vasilievici, măsoară-ţi cuvintele şi cată să judeci cu capul! Căci nici n-o să apuc bine să le spun nelegiuiţilor: „Mă lepăd de legea creştinească şi afurisesc numele Domnului-Dumnezeului meu cel adevărat”, şi pe loc, chiar în momentul când am să rostesc vorbele astea, pronia cerească mă va judeca, aruncând asupra mea anatema, şi voi fi urgisit din sânul sfintei biserici ca orice păgân. Aşa o să se întâmple, cum vă spun, chiar în clipa când mă voi gândi numai să le rostesc; n-o să treacă nici un sfert de secundă, şi gata – am şi fost afurisit! Nu-i aşa, Grigori Vasilievici?

Se vedea că simte o vădită plăcere să-l ia martor pe Grigori, când, de fapt, răspundea la întrebările puse de stăpânu-său; şi cu toate că îşi dădea foarte bine seama de asta, căuta să dea impresia că Grigori este acela care-l trage de limbă.

— Ivan! strigă deodată Fiodor Pavlovici. Apleacă-te să-ţi spun ceva la ureche. Ştii, toate astea le spune pentru tine, ca să-l auzi. Fă-i pe plac.

Ivan Fiodorovici ascultă cu toată seriozitatea destăinuirea bătrânului, care părea grozav de încântat.

— Stai, Smerdiakov, taci o clipă! îi strigă din nou Fiodor Pavlovici. Ivan, mai apleacă-te o dată!

Ivan Fiodorovici se supuse din nou, cu aerul cel mai serios din lume.

— Mi-eşti tot atât de drag ca şi Alioşka. Să nu crezi că nu-mi eşti drag. Vrei un pic de coniac?

— Vreau. „Văd că te-ai pilit serios, bătrâne!” îşi spuse în sinea lui Ivan, uitându-se cu luare-aminte la taică-său. Era foarte atent la ceea ce spunea Smerdiakov, care părea să-i fi trezit o vie curiozitate.

— Anatema asupra ta, blestematule! izbucni pe neaşteptate Grigori. Cum ai tu obazul să judeci, ticălosule, dacă...

— Nu sudui, nu sudui, Grigori! îi taie vorba Fiodor Pavlovici.

— Aşteaptă puţin, Grigori Vasilievici, aşteaptă numai o clipă, lasă-mă să spun tot ce am de spus, fiindcă n-am terminat încă. În momentul când pronia cerească mă va osândi, am să fiu şi eu, cum s-ar zice, un fel de păgân; botezul pe care l-am primit o sa-şi piardă harul. E ori nu e aşa?

— Concluzia, concluzia! îl zori Fiodor Pavlovici, sorbind fericit din pahar. Hai, pune punct odată!

— Şi din moment ce nu mai sunt botezat în legea creştinească, înseamnă că nu i-am minţit pe călăii mei atunci când m-au întrebat dacă „sunt ori nu sunt creştin”, fiindcă însuşi Dumnezeu m-a scos din rândul creştinilor, numai şi numai pentru gândul ce mi-a venit în minte înainte chiar de a fi apucat să deschid gura. Iar din moment ce locul meu nu mai e printre creştini, atunci cum s-ar putea, şi cu ce drept, să mi se ceară socoteală pe lumea cealaltă, ca unui creştin adevărat, că m-am lepădat de Hristos, când eu, numai cât mi-a trecut prin gând să mă lepăd de el, şi am şi fost surghiunit din sânul creştinătăţii? Iar dacă nu mai sunt creştin, înseamnă că nu mai pot să mă lepăd de Hristos, fiindcă nu mai am de cine să mă lepăd. Şi atunci poate cineva să-i ceară socoteala unui tătar spurcat, Grigori Vasilievici, fie şi în ceruri, pentru că nu s-a născut creştin, şi poate cineva să-l pedepsească pentru asta că doar, vorba aceea, nimeni nu poate lua două piei de pe o vită! şi apoi, şi Dumnezeu chiar, dacă i-ar cere cumva socoteală tătarului după moarte, gândesc că n-o să-i dea decât o osândă mai uşoară (şi asta numai fiindcă nu poate să-l lase chiar aşa,

nepedepsit), chibzuind că omul n-are nici o vină dacă s-a născut pe lume din părinţi spurcaţi. Doar nu poate Dumnezeu să-l ia cu anasâna pe tătar şi să spună despre el c-ar fi fost creştin!? Ar însemna atunci că şi Atotputernicul minte. Crezi dumneata că poate fi în stare Cel-de-Sus să spună vreodată o minciună, fie chiar numai una singură?

Grigori rămase cu gura căscată, zgâindu-se la orator. Deşi nu pricepu prea bine despre ce era vorba, ceva totuşi reuşise să desluşească din încâlcitura aceea de cuvinte, şi încremeni locului, ca un om care s-ar fi izbit deodată cu fruntea de perete. Fiodor Pavlovici îşi deşertă paharul şi slobozi un hohot de râs strident.

— Alioşka, ei, cum îţi place? Văzuşi? Cazuistul! O fi fost pe la iezuiţi, Ivan. Ia ascultă, mă, duhneşti cale de o poştă a iezuit! Spune, cine te-a învăţat să vorbeşti aşa? Află însă că minţi, cazuistule, minţi cu neruşinare, minţi şi iar minţi! Nu mai plânge, Grigori, lasă, c-o să-l facem noi praf acum! Răspunde, măgarule! Să zicem c-ai avea dreptate faţă de schingiuitorii tăi, dar gândeşte-te că tu, în sufletul tău, totuşi, ţi-ai lepădat credinţa, şi singur ai spus chiar că în aceeaşi clipă ai fost anatemizat, adică ăi fost afurisit, iar aceluia asupra căruia s-a aruncat anatema fii sigur că n-o să-i fie moale, băiete, în iad! Ei, acum ce mai zici, scumpul meu iezuit?

— Fără îndoială că în sufletul meu mi-am lepădat credinţă, şi totuşi, nu văd care ar fi păcatul aici... Poate numai unul mititel, adică un păcat din cele mai obişnuite.

— Cum adică, din cele mai obişnuite?

— Minţi, afurisitule! şuieră printre dinţi Grigori.

— Judecă şi dumneata, Grigori Vasilievici, răspunse domol şi liniştit Smerdiakov, sigur de biruinţă, dar vrând totuşi să facă pe mărinimosul cu cel învins. Judecă şi dumneata: Sfânta Scriptură spune că dacă ai cât de cât credinţă în sufletul tău, măcar cât bobul de mazăre, şi porunceşti muntelui: ,,Ridică-te şi aruncă-te în mare”, aşa o să fie, negreşit. Dacă eu sunt un necredincios, iar dumneata atât de credincios, încât mă blestemi mereu, încearcă numai de porunceşte muntelui să se urnească din loc şi să se arunce nu în mare (fiindcă ar fi prea departe), dar uite, măcar în scursura asta clocită din spatele grădinii noastre şi ai să vezi că nici nu se va clinti măcar, oricât ţi-ai sparge dumneata pieptul poruncindu-i. Şi asta înseamnă că nici dumneata nu ai destulă credinţă, Grigori Vasilievici, şi că ştii numai să-i ocărăşti pe alţii cum îţi vine la gură. Şi apoi, trebuie să ne mai gândim că, în zilele noastre nu numai dumneata, dar nimeni pe lume, începând cu cele mai simandicoase persoane şi sfârşind cu cel mai pârlit mujic, nu poate să urnească muntele din loc şi să-l prăvălească în mare, în afară poate de un singur om de pe faţa pământului, sau cel mult doi, care îşi caută mântuirea sufletului în secret, undeva, prin pustiul egiptean, şi acolo li s-a pierdut urma; dacă este aşa, înseamnă că toţi ceilalţi sunt nişte necredincioşi, şi atunci, te întreb: crezi dumneata oare că pe toţi aceştia, câţi or fi pe lume, adică întreaga omenire, în afară de cei doi pustnici, Dumnezeu o să-i afurisească şi, în marea lui îndurare, pe care i-o cunoaştem cu toţii, n-o să ierte chiar pe nimeni dintre ei? Dimpotrivă, eu, în sinea mea, chiar dacă mi s-a clătinat credinţa, nădăjduiesc, totuşi, c-o să capăt iertarea, spălându-mi păcatul în lacrimi de pocăinţă.

— Stai! strigă Fiodor Pavlovici jubilând. Prin urmare, tu crezi că există totuşi pe lume doi oameni în stare să urnească munţii din loc? Ivan, ia aminte, uite rusul întreg!

Ivan Fiodorovici zâmbi amuzat.

— Ai perfectă dreptate, este într-adevăr o trăsătură specifică pentru credinţa poporului.

— Eşti de acord, vasăzică! înseamnă că am dreptate, dacă şi tu eşti de aceeaşi părere! Alioşka, tu ce zici? Aşa este sau nu credinţa rusească?

— Nu, tocmai că Smerdiakov nu crede ca un rus, rosti grav şi hotărât Alioşa.

— Nu mă refeream la credinţa lui, ci la aceasta trăsătură, ştii, istoria cu cei doi pustnici, numai la amănuntul acesta caracteristic, neînsemnat, dar unic în felul lui; este rusesc, nu-i aşa, rusesc sadea?

— Da, e o trăsătură într-adevăr specific ruseasca, încuviinţă zâmbind Alioşa.

— Vorba asta, care ţi-a ieşit din gură, merită un galben de aur, măgarule, şi chiar ai să-l capeţi, negreşit, dar încolo să ştii că minţi, minţi şi iar minţi, auzi tu, dobitocule! Află că nimeni dintre noi nu crede, pentru că suntem cu toţii nişte oameni superficiali, şi apoi nici nu avem timp, şi nu avem timp în primul rând pentru că suntem prea ocupaţi, în al doilea rând pentru că Dumnezeu nu ne-a lăsat destul răgaz: a făcut ziua numai de douăzeci şi patru de ore, aşa că nu avem nici când să dormim cât am vrea, darmite să ne pocăim! şi tu

te-ai lepădat de credinţă faţă de călăii tăi tocmai când ar fi trebuit să te gândeşti mai presus de toate la credinţa ta şi când ar fi trebuit să dovedeşti cât eşti de credincios! E sau nu-i aşa, măi băiete?

— O fi şi aşa, dar judecă şi dumneata, Grigori Vasilievici, dacă nu cumva tocmai asta îmi uşurează păcatul. Căci dacă aş crede în adevărul acestor cuvinte, dacă aş crede aşa cum ar trebui să cred, atunci ar fi un mare păcat să nu înfrunt orice chinuri pentru credinţa pe care o am şi să trec la legea spurcată a mahomedanilor. Atunci însă n-aş mai ajunge să înfrunt nici un fel de chinuri, pentru că ar fi de ajuns să-i strig muntelui: „Ridică-te şi zdrobeşte-i pe călăii mei”, şi el s-ar urni din loc şi i-ar strivi ca pe nişte gândaci, iar eu aş pleca mai departe, înălţând cântări de slavă Domnului-Dumnezeu. Dar dacă eu în clipa aceea am încercat tot şi i-am strigat din răsputeri muntelui: „Striveşte-i pe călăii mei”, şi el nici nu s-ar fi clintit din loc, atunci, spune şi dumneata, n-aş pune la îndoială credinţa mea într-o clipă atât de cumplită, când aş simţi răcorile morţii? şi aşa tot ştiu că nu sunt chiar întru totul vrednic să intru în împărăţia cerurilor (căci muntele nu s-a urnit la porunca mea, şi deci credinţa mea înseamnă că nu are nici o trecere acolo sus şi nici nu mă aşteaptă cine ştie ce răsplată în ceruri), pentru ce atunci, pe lângă toate celelalte, m-aş lăsa jupuit de piele aşa, fără să mă aleg cu nici un folos? Căci oricum, chiar dacă aş fi jupuit de piele până la jumătatea spinării, muntele nu s-ar clinti la porunca sau la ţipetele mele. Într-o clipă atât de înfricoşătoare, în care nu mai e vorba de îndoieli, ci de fiorii morţii, îţi pierzi de bună seama şi minţile, şi tot, nu mai ai deci cumpătul să judeci. Şi atunci, nu văd de ce ar fi atât de greu păcatul dacă, încetând să mai caut vreun folos sau vreo răsplată, mi-aş păstra măcar pielea întreagă. De aceea mă bizui pe îndurarea Celui-de-Sus şi trag nădejde c-am să fiu iertat...

VIII - LA UN PĂHĂREL DE CONIAC

Disputa luase sfârşit; ciudat, însă, Fiodor Pavlovigi, care era atât de bine dispus la început, între timp se întunecase la faţă. Încruntat, stăpânul casei mai dădu de duşcă un păhărel de coniac, care era într-adevăr de prisos.

— Ia cărăţi-vă de aici, iezuiţilor! se răsti la slugi. Şterge-o imediat, Smerdiăkov! N-ai grijă, c-o să capeţi galbenul făgăduit, numai pleacă odată! Lasă, nu mai fi aşa amărât, Grigori, du-te acasă la Marfa, să-ţi aline sufletul nemângâiat şi să-ţi facă patul să te culci. Nu te lăsă canaliile să-ţi tihnească mâncărea! răbufni el înciudat, după ce servitorii, ascultându-i porunca, ieşiră pe uşă. Smerdiăkov se înfiinţează aici în fiecare zi la vremea mesei. Ce o fi văzut la tine de pare atât de interesat, cu ce l-ai momit? adăugă el, adresându-i-se lui Ivan Fiodorovici.

— Cu nimic, răspunse acesta. I-a căşunat aşa c-aş fi un om în faţa căruia trebuie să se încline; un slugoi, un ţopârlan! Carne de tun sortită să cadă în primele rânduri când va veni momentul.

— În primele rînduri?

— Da, şi el, şi alţii, mai buni decât el, dar bineînţeles c-au să fie şi de-alde ăştia ca el. Întâi dintr-ăştia, pe urmă şi ceilalţi mai buni.

— Şi când o să vină momentul?

— Racheta o să ia foc, dar nu se ştie dac-o să ardă până la capăt. Deocamdată, poporul nu se dă în vânt după de-alde ăştia, vorbă-lungă, ca Smerdiăkov.

— Ai dreptate, frăţioare, uite, vezi, unul ca ăsta, măgarul lui Valaam, se gândeşte şi se tot răzgândeşte, şi cine ştie până la urmă unde l-o duce capul!...

— Acumulează idei, spuse Ivan zâmbind.

— Vezi tu, ştiu perfect că nici pe mine nu poate să mă înghită, aşa cum nu înghite pe nimeni, ca şi pe tine de altfel, deşi „i-a căşunat”, cum zici tu, c-ai fi un om în faţa căruia trebuie să se încline. Cât despre Alioşka, ce să mai vorbesc, pur şi simplu îl dispreţuieşte. Numai că ce-i al lui e-al lui, nu pune mâna pe nimic, nu umblă cu bârfeli, e mut ca un peşte, nu spune nimic din casă, o vorbă nu suflă, şi face nişte plăcinte cu carne să te lingi pe degete! Dar, la urma urmei, ducă-se dracului, merită să-ţi răceşti gura discutând despre el?...

— Nu, sigur că nu.

— Cât despre ideile ce i-ar putea încolţi în minte, vorbind în general, părerea mea este că mujicul rus trebuie muştruluit cu nuiaua. Am spus-o dintotdeauna. Mujicul nostru este un ticălos, nu trebuie să-ţi fie nici atâtica milă de el, şi-i foarte bine că până şi astăzi mai este din când în când croit cu nuiaua. Toată vlagă pământului rusesc stă în nuiaua de mesteacăn. Când s-or distruge pădurile, atunci să ştii de la mine c-o să se prăpădească şi pământul rusesc. Eu sunt pentru oamenii deştepţi. Dar dacă am încetat acum să-i biciuim, fiindcă de, suntem prea deştepţi, în schimb mujicii au început să se biciuiască singuri. Şi bine fac. Căci cu măsură cu care măsuraţi vi se va măsura, aşa cum zice Scriptura... într-un cuvânt, vor fi răsplătiţi. Iar la noi, în Rusia, e o adevărată porcărie. Dragul meu, dacă ai şti tu cât urăsc Rusia... adică propriu-zis nu pe ea, ci toate racilele astea... dar poate că până la urmă şi Rusia. Tout cela c'est de la cochonnerie.[40] ştii ce-mi place mie? Îmi place spiritul fin, ingeniozitatea.

— Iar ai mai dat pe gât un păhărel. Cred că-ţi ajunge.

— Stai, nu mai beau decât unul şi încă unul, şi cu asta, gata, am terminat. Dar mi-ai luat vorba din gură. Odată, fiind în treacăt pe la Mokroe, am stat la taifas cu un moşneag, şi ştii ce mi-a povestit: „Nouă, zice, mult ne place să batem fetele, şi atunci le dăm pe mâna flăcăilor să le muştruluiască. Şi după ce flăcăul o bate măr, a doua zi ia fata de nevastă, aşa că vezi matale că şi mândruţele au partea lor”. Auzi ce sadici! Orice ai zice, e nostim, nu? Ce-ar fi să mergem odată acolo, să vedem şi noi, hai? De ce-ai roşit, Alioşka? Nu te ruşina, băieţaş! îmi pare rău că adineauri n-am rămas şi eu la masă la egumen, să le fi povestit părinţeilor cum vine treaba asta cu fetele din Mokroe. Alioşka, să nu fii supărat pe mine că l-am necăjit pe egumen. Dar, frate dragă, sunt furios. Dacă există Dumnezeu – ei, da, atunci nu zic nu, sunt vinovat, şi am să dau socoteală pentru asta; dar dacă totuşi nu există, crezi oare că ce le-am făcut eu cuvioşilor tăi e de ajuns? Să le tai capul, şi încă ar fi puţin, ascultă-mă ce-ţi spun, pentru că pun beţe-n roate progresului. Nu ştiu dacă mă crezi, Ivan, dar să ştii că treaba asta mă roade. Nu, văd că nu-mi acorzi nici o încredere, citesc în ochii tăi. Probabil că le dai dreptate celor care zic că nu sunt decît un măscărici. Dar tu, Alioşka, tu ce spui, sunt eu, sau nu sunt un măscărici?

— Nu cred că eşti un măscărici.

— Şi sunt convins că asta e părerea ta şi c-ai spus-o cu toată sinceritatea. Ai o privire deschisă şi vorbeşti din toată inima. În timp ce Ivan nu poate fi sincer. E prea trufaş pentru asta... Dar eu, totuşi, parc-aş vrea să se termine odată cu schituleţul acela al tău. Bine ar fi să se stârpească tot misticismul ăsta de pe pământul rusesc, să-şi bage minţile în cap o dată pentru totdeauna toţi nătărăii! Gândeşte-te ce de argint, ce de aur ar intra la monetăria statului!

— De ce să-l stârpeşti, n-are nici un sens, zise Ivan.

— De ce? Pentru ca adevărul să triumfe mai curând – iată pentru ce.

— Nu-ţi dai seama că dacă acest adevăr ar triumfa, dumneata, în primul rând, ai fi deposedat, şi apoi... cine ştie, poate ai plăti chiar cu capul?...

— Aş! şi totuşi, poate că ai dreptate... Ce prost sunt! sări deodată Fiodor Pavlovici, plesnindu-se cu palma peste frunte. Ei, păi dacă-i aşa, atunci schituleţul tău poate să rămână unde e, Alioşka. Iar noi, ca nişte oameni deştepţi ce suntem, o să stăm frumos la căldurică şi o să ne desfătăm cu câte un păhăruţ de coniac, Ivan, cine ştie, poate că aşa o fi lăsat Dumnezeu! Zi: există Dumnezeu sau nu există? Stai, spune precis, vorbeşte serios! De ce râzi?

— Râd, pentru că mi-am adus aminte de observaţia dumitale atât de spirituală de adineauri în legătură cu existenţa celor doi bătrâni care, după cum crede Smerdiakov, sunt în stare să urnească munţii din loc.

— Cum, şi tu crezi că s-ar putea spune acelaşi lucru şi despre mine?...

— Întocmai.

— Asta înseamnă că şi eu sunt rus get-beget şi că şi eu am trăsătura asta specific rusească, dar ce-ai zice, filosofule, dacă te-aş prinde şi pe tine cu mâţa în sac, hai? Vrei să te prind? Ei, dacă vrei, punem rămăşag c-am să te prind chiar mâine. Şi totuşi, spune drept: există ori nu Dumnezeu? Vorbeşte, omule, serios! Am nevoie de un răspuns chibzuit.

— Nu, nu există Dumnezeu.

[40] Totul e o porcărie (fr.)

— Alioşka, există Dumnezeu?
— Există.
— Ivan, dar nemurirea există? Cât de cât, fie chiar atâtica?
— Nu există nici nemurire.
— Nici un fel de nemurire?
— Nimic.
— Adică un zero absolut, sau mai e încă „ceva” ? Poate că totuşi există „ceva”... Tot ar fi mai bine decât nimic!
— Zero absolut.
— Alioşka, exista nemurirea?
— Exista.
— Şi Dumnezeu, şi nemurirea?
— Da. Nemurirea e în Dumnezeu.
— Hm! Mai curând aş crede că dreptatea este de partea lui Ivan. Doamne, când stai să te gândeşti câtă credinţă, câtă energie a irosit omul pentru această himeră de atâtea milenii! Cine-şi bate joc oare în halul ăsta de biata omenire? Ivan, pentru ultima oară te întreb categoric: există ori nu Dumnezeu? Te întreb pentru ultima oară.
— Şi eu îţi răspund pentru ultima oară că nu există.
— Dar atunci cine îşi bate joc de oameni, Ivan?
— Dracu', pesemne, spuse zâmbind Ivan Fiodorovici.
— Dar ce, crezi că dracu' există?
— Nu, nu există nici dracu'.
— Păcat. Ei, fir-ar să fie, nu ştiu ce-aş fi în stare să-i fac ăluia care l-a născocit pe Dumnezeu! Chiar dacă l-ar spânzura cu capul în jos, şi încă ar fi prea puţin!
— Dacă oamenii nu l-ar fi născocit pe Dumnezeu, n-ar fi existat civilizaţia.
— N-ar fi existat? Fără Dumnezeu?
— Nu, şi nici coniacul n-ar mai fi fost pe lume. Ei, dar, cum văd eu, până la urmă va trebui să-ţi luăm sticla din faţă.
— Stai, stai, stai, dragule, încă un păhărel! Mi se pare că l-am jignit pe Alioşa. Te-ai supărat, Aleksei? Dragul meu Alekseicik! Băieţaşul tatii!
— Nu, de ce să fiu supărat? îţi cunosc gândurile. Inima dumitale este mai bună decât capul.
— I-auzi ce spune, că inima mea e mai bună decât capul! Doamne, ce tot îndrugă băiatul ăsta? Ivan, îl iubeşti pe Alioşka?
— Îl iubesc.
— Să-l iubeşti (Fiodor Pavlovici era din ce în ce mai afumat). Ascultă, Alioşa, recunosc, am fost mojic cu stareţul tău, dar, ce vrei, îmi ieşisem din fire. Tu ştii, Ivan, că bătrânul ăsta e un om de duh, nu crezi?
— Se prea poate.
— Îţi spun eu, il y a du Piron la-dedans[41], este un iezuit, un iezuit rus. Suflet nobil altminteri, turbează în sinea lui când se gândeşte că trebuie să joace teatru... să facă pe sfântul.
— Dar el crede în Dumnezeu.
— Nici cât negru sub unghie. N-ai ştiut? Singur o spune orişicui, adică nu chiar aşa, orişicui, ci oamenilor deştepţi care vin la el. De pildă, guvernatorului Schultze i-a mărturisit scurt şi cuprinzător: credo, dar nu ştiu în ce.
— Serios?
— Dacă-ţi spun!... Dar să ştii că-l stimez. Are în el ceva mefistofelic sau, mai bine zis, ceva din Arbenin, parcă aşa îl cheamă, ştii care, cel din romanul Un erou al timpului nostru... Vezi tu, bătrânul este un libidinos; atât de libidinos, că şi azi chiar mi-ar fi teamă s-o las pe fiică-mea sau pe nevastă-mea să se duca la el să se spovedească. Să-l auzi când se pune el pe taclale... Acum vreo doi ani ne-a chemat la el la un ceişor cu un păhăruţ de lichior (ştii, cuconiţele îi trimit lichioruri), şi unde a început să ne povestească despre vremile de altădată, ei, ce să-ţi spun, ne ţineam cu mâinile de burtă de atâta râs... Mai ales avea una bună cu o slăbănoagă pe care a lecuit-o. „Dacă nu m-ar durea picioarele, zicea, v-

[41] Are ceva din Piron (fr.): Alexis Piron (1689-1773), poet francez, autor de epigrame licenţioase.

aş juca ceva.” Ce zici de el? „Multe pozne am mai făcut şi eu în viaţă!” ştii că l-a pungăşit pe negustorul Demidov cu şaizeci de mii de ruble?

— Cum, i-a furat banii?

— Negustorul venise la el cu banii ca la un om de încredere. „Păstrează-mi-i dumneata, că mâine am percheziţie.” şi bătrânul i-a păstrat de tot. „Ce bani, zice, păi nu i-ai donat bisericii?” „Mare ticălos eşti!” i-am spus eu. „Nu, zice, nu sunt ticălos, am mâna largă”... A, stai, stai, că nu era el... Altcineva. Am încurcat iţele, era vorba de altcineva... nici n-am observat. Ca să vezi! şi acum încă un păhărel, şi basta, ajunge, ia sticla, Ivan! Vă înşiram aici moşi pe groşi, şi tu nici nu te-ai gândit să mă opreşti, Ivane... de ce nu mi-ai spus că mint?

— Ştiam c-o să te opreşti singur.

— Minţi, nu m-ai oprit, pentru că nu poţi să mă suferi. Mă dispreţuieşti. Ai venit să stai la mine, în casă, şi mă dispreţuieşti.

— Bine, atunci plec; prin gura dumitale vorbeşte coniacul.

— Te-am rugat cu frumosul să te duci la Cermaşnea... pentru o zi sau două, iar tu nici habar n-ai.

— Mă duc mâine, dacă insişti atât.

— Ba nu, n-o să te duci. Stai aici ca să să mă spionezi, parcă eu nu ştiu, îndrăcitule, de aceea nu vrei să pleci, nu-i aşa?

Bătrânul nu-şi mai găsea astâmpăr. Sunt unii beţivi care la un moment dat, când li se urcă băutura la cap, de unde până atunci erau la locul lor, simt deodată nevoia să-şi dea arama pe faţă şi să facă scandal.

— Ce te uiţi aşa la mine? Crezi că nu citesc în ochii tăi? Te uiţi la mine şi parcă spui: „Ce mutră de beţiv!” Privirea ta mă suspectează, nu vezi în ea decât dispreţ... Ştii tu foarte bine pentru ce ai venit... Când Alioşka se uită la mine, îi râd ochii. Alioşka nu mă dispreţuieşte. Aleksei, să nu-l iubeşti pe Ivan...

— Nu te supăra pe fratele meu! De ce-l jigneşti? îl înfruntă brusc Aleksei.

— Se poate, da, se prea poate, mai ştii? Uf, cum mă doare capul. Ia de aici coniacul, Ivan, a treia oară îţi spun! (Căzu pe gânduri câteva clipe şi deodată avu un zâmbet viclean, stăruitor.) Nu te supăra, Ivane, nu te supăra pe mine că-s om bătrân şi fără minte. Ştiu că nu mă iubeşti, totuşi, nu fi supărat! Nici n-ai pentru ce să mă iubeşti. Ai să pleci, nu-i aşa, la Cermaşnea... vin şi eu după aceea şi-ţi aduc ceva bun. Am să-ţi arăt acolo o fetişcană, ehei, de când am pus ochii pe ea! Deocamdată umbă încă desculţă. Să nu te sperii de fetişcanele care umblă cu picioarele goale şi să nu strâmbi din nas – nu ştii ce perle găseşti printre ele!... Şi îşi sărută vârful degetelor. Pentru mine... se învioră el deodată, ca şi cum s-ar fi trezit subit din beţie în clipa când atacase subiectul lui preferat. Pentru mine!... Of, copii! Copilaşii, purceluşii tatii mititei, pentru mine... de când trăiesc n-a existat o singură femeie urâtă, asta mi-e legea! Puteţi voi pricepe una ca asta? Aş, da' de unde! În vinele voastre curge lapte, nu sânge, nici n-aţi ieşit încă bine din găoace! Pe cinstea mea, la orice femeie poţi să găseşti ceva, ei, fir-ar să fie, ceva interesant, ceva ce nu găseşti decât la ea, numai să ştii să cauţi şi să ai ochi bun! Este şi ăsta un talent! Pentru mine nu există femeie slută; ajunge că-i femeie, asta face mai mult ca orice... Da' ce puteţi voi să înţelegeţi!... Până şi les vieilles filles[42], chiar şi la ele descoperi uneori câte ceva, că-ţi stă mintea în loc cum de au putut fi oameni atât de dobitoci să nu observe nimic şi le-au lăsat aşa să se ofilească! Pe o golancă sau pe o slută trebuie întâi şi-ntâi s-o uimeşti, îţi spun eu, aşa trebuie să procedezi. N-ai ştiut? Sigur, trebuie s-o uimeşti, să-i iei piuitul, s-o faci să se uite la tine în extaz, buimacă şi ruşinată că ditai boierul a putut să se îndrăgostească de o huidumă ca ea, boccie şi negricioasă. Zău, mare noroc că pe lume sunt şi vor fi totdeauna mujici şi boieri şi că orişicând se va afla pe faţa pământului câte o fetişcană care spală podelele şi un stăpân să-i poruncească; atâta, şi încă ar fi de ajuns pentru ca viaţa să poată fi fericită! Bunăoară... să-ţi spun ceva, Alioşka, pe răposata maică-ta am ştiut todeauna s-o uimesc, bineînţeles însă în alt mod. Nu prea era ea obişnuita cu alintările; numai aşa, câteodată, când mi se năzărea mie, mă aruncam la pământ în faţa ei, mă târam în genunchi şi-i sărutam picioruşele, şi totdeauna, să ştii, totdeauna – îmi aduc aminte ca acum – o făceam să râdă, un râs mărunţel, tremurat, ascuţit, nu prea tare însă, un râs nervos, cu totul

[42] Fetele bătrâne (fr.).

special. Râsul ăsta numai ea îl avea. Ştiam că aşa începe de obicei criza, că a doua zi o să se zbuciume din nou ca turbată, şi că râsul acela mărunţel nu înseamnă beatitudine, dar – cu toate că nu era decât o iluzie – în fond, totuşi, era beatitudine! Ca să vezi cum se descoperă esenţialul în toate când ştii cum să procedezi! Într-o zi, Beleavski – un tânăr chipeş şi putred de bogat, care-i făcea ochi dulci şi se înnădise de la o vreme pe la noi – la mine în casă, de faţă cu ea chiar, mi-a tras o palmă. Şi ce crezi, ea, oaia, era cât pe ce să-mi scoată ochii pentru palma aceea, aşa s-a repezit la mine: „Te-a bătut, te-a bătut, a îndrăznit să dea în tine, ţi-a tras o palmă! Se vede, zice, c-ai vrut să mă vinzi lui... Altminteri, cum putea să-şi permită unul ca el să te lovească aşa, în faţă mea?! Nici să nu te mai arăţi în ochii mei! Acum să te duci, auzi tu, chiar acum să-l provoci la duel!”... A trebuit să merg cu ea la mănăstire, să se potolească, nu ştiu ce i-or fi descântat acolo preacuvioşii. Dar, uite, asta mi-e crucea, să ştii, Alioşa, că n-am jignit-o cu ceva pe biata apucată, draga de ea! Doar o singură dată, în primul an de căsnicie: prea se închină toată ziua, mai ales păzea cu sfinţenie sărbătorile Născătoarei, şi atunci mă dădea afară din iatăc. Şi într-o bună zi, ce m-am gândit eu, ia hai s-o lecuiesc de misticism! „Priveşte, i-am zis, uite icoana pe care tu o crezi făcătoare de minuni; chiar acum am s-o scot din perete şi am s-o scuip în faţa ta şi ai să vezi că n-o să păţesc nimic!”... Doamne, ce ochi a făcut, credeam c-o să mă strângă de gât: a sărit deodată în sus, a dat din mâini, apoi şi-a acoperit faţă, ă început să tremure şi a căzut jos... aşa moale, ca o cârpă... Alioşa! Alioşa! Ce-i cu tine, ce s-a întâmplat?

Bătrânul se ridică brusc, speriat. Din momentul în care începuse să vorbească despre maică-sa, tânărul se schimbase la faţă clipă cu clipă. Se înroşise ca focul, îi ardeau ochii în cap şi-i tremurau buzele... Bătrânul beţiv vorbea mai departe, împroşcând cu scuipat, fără să bage de seamă nimic, până când, deodată, cu Alioşa se petrecu ceva curios, ceva ce reproducea gest cu gest descrierea manifestărilor „apucatei”: tânărul sări de la masă, întocmai cum se pare că făcuse maică-sa după spusele bătrânului, dădu din mâini, îşi acoperi faţa cu palmele şi se prăbuşi pe scaun, zbătându-se cuprins de o criză de isterie, cutremurat tot de un plâns mut, sfâşietor. Asemănarea cu maică-sa era atât de uluitoare, încât bătrânul rămase pur şi simplu înmărmurit.

— Ivan, Ivan, apa, iute, apă! Aşa făcea şi ea, exact aşa! întocmai ca maică-sa! Ia o gură de apă şi stropeşte-l, aşa o potoleam şi pe ea. Din cauza maică-sii, numai din cauza ei s-a tulburat... îi şopti el lui Ivan.

— Mi se pare c-a fost şi mama mea, dumneata ce crezi? izbucni deodată Ivan, mânios şi dispreţuitor.

Bătrînul tresări sub privirea lui, ce scăpără scântei. Şi în momentul acela se petrecu ceva tot atât de ciudat, ceva ce nu ţinu mai mult de o clipă: bătrânul, pe cât se pare, uitase cu desăvârşire că Alioşa şi cu Ivan avuseseră aceeaşi mamă...

— Cum maică-ta? murmură el zăpăcit. De ce spui aşa? Despre care mamă vorbeşti?... Parcă ea... Ei, fir-ar să fie! Aşa e, a fost şi maică-ta! Auzi drăcie! Unde mi-era capul? Niciodată n-am păţit aşa ceva, iartă-mă, şi eu, care credeam că... He-he-he! se opri. Un zâmbet stupid de om beat îi lăţi gura până la urechi.

În momentul acela însă în antreu se stârni o zarvă şi o gălăgie nemaipomenită, se auziră strigăte furioase, apoi uşa se trânti de perete şi Dmitri Fiodorovici dădu buzna în salon. Speriat, bătrânul se repezi la Ivan:

— Mă omoară, mă omoară. Nu-l lăsă, nu-l lăsă! ţipă el, agăţându-se de haina lui Ivan Fiodorovici.

IX - SENZUALII

Grigori şi Smerdiakov se năpustiră în odaie pe urmele lui Dmitri Fiodorovici. Se luptaseră cu el în antreu, încercând să-l împiedice (aşa cum le dăduse poruncă Fiodor Pavlovici cu câteva zile mai înainte) să intre înăuntru. Folosindu-se de faptul că în momentul când izbutise să pătrundă în salon Dmitri Fiodorovici se oprise o clipă ca să se uite împrejur, Grigori ocoli masa, trânti cele două canaturi ale uşii din fund ce ducea în celelalte încăperi şi se proţăpi în dreptul ei, cu braţele date în lături, ca răstignit, gata să apere intrarea, ca să spunem aşa, până la ultima picătură de sânge. Văzând acest lucru, Dmitri scoase un

strigat, mai bine zis un răcnet strident, şi tăbărî asupra bătrânului servitor.

— Aha, prin urmare-i acolo! Acolo aţi ascuns-o! Dă-te la o parte, ticălosule! şi încercă să-l smucească din loc pe Grigori, care îl îmbrânci cât colo.

Turbat de mânie, Dmitri ridică mâna şi-l lovi cu toată puterea. Bătrânul se prăbuşi ca mort, iar Dmitri sări peste trupul lui şi ieşi valvârtej pe uşă.

Palid şi tremurând tot, Smerdiakov rămase în salon, în celălalt colţ al camerei, strâns lipit de Fiodor Pavlovici.

— E aici, striga Dmitri Fiodorovici, am văzut-o cu ochii mei când a cotit spre casă, dar n-am apucat să mă ţin după ea! Unde este?

Însă în momentul în care fecioru-său ţipase: „E aici!” se întâmplă ceva cu totul inexplicabil cu Fiodor Pavlovici. Ca prin farmec, orice urmă de spaimă îl părăsi.

— Puneţi mâna pe el, ţineţi-l! urlă el, şi se repezi după Dmitri Fiodorovici. Grigori se ridică de jos, încă buimac din pricina loviturii. Ivan Fiodorovici şi Alioşa alergară după bătrân. În cea de-a treia cameră se auzi deodată un zgomot, ca şi cum s-ar fi prăbuşit ceva pe jos, făcându-se zob: era un vas mare de sticlă (fără prea mare valoare) aşezat pe un soclu de marmură, pe care Dmitri Fiodorovici îl răsturnase din fugă.

— Şo pe el! Prindeţi-l! Ajutor! ţipa bătrânul.

Ivan Fiodorovici şi Alioşa îl ajunseră din urmă şi de bine, de rău, îl făcură să se întoarcă în salon.

— De ce te ţii după el? Vrei să te omoare? se răsti mânios Ivan Fiodorovici.

— Vanecika, Lioşecika! înseamnă că Gruşenka e aici! Aţi auzit, zicea c-a văzut-o când a intrat...

I se puse un nod în gât. Nu se aştepta ca Gruşenka să vină chiar în ziua aceea, şi vestea c-ar fi în casă îl făcuse dintr-o dată să-şi iasă din minţi. Tremura din toate încheieturile şi, văzându-l, ai fi zis că înnebunise.

— Păi ce, n-ai fi văzut-o dacă ar fi venit? îi strigă Ivan.

— O fi intrat prin dos?

— Uşa e încuiată şi cheia e la dumneata în buzunar... Dmitri se înapoie în salon. Găsise, fireşte, uşa din dos încuiată. Şi cheia, într-adevăr, se afla în buzunarul lui Fiodor Pavlovici. Pretutindeni toate ferestrele erau de asemenea închise; prin urmare, Gruşenka nu avea pe unde să intre şi nici pe unde să iasă.

— Pune mâna pe el! strigă din nou cu un glas piţigăiat Fiodor Pavlovici când dădu iarăşi cu ochii de feciorul cel mare. Mi-a furat banii din dormitor!

Şi, smulgându-se din braţele lui Ivan, se repezi la Dmitri. Acesta însă ridică mâinile şi, înşfăcându-l de cele două smocuri de păr care i se mai păstraseră pe tâmple, îl smuci zdravăn şi-l buşi de podele. După care îl mai lovi de câteva ori cu tocul încălţămintei în obraz. Bătrânul gemu sfâşietor. Deşi nu era aşa de voinic ca fratele lui, Ivan Fiodorovici îl cuprinse în braţe şi-l târî de lângă bătrân. Alioşa, încordându-şi toate puterile, îi sări în ajutor, ţinându-l pe Dmitri din faţă.

— Ce faci, nebunule, vrei să-l omori?! răcni Ivan.

— Aşa-i trebuie! ţipă Dmitri gâfâind. Nu-i nimic dacă a scăpat cu zile acum, mai vin eu pe aici şi, până la urmă, tot îi vin de hac! N-o să-l puteţi păzi.

— Dmitri! Pleacă, pleacă, imediat! strigă autoritar Alioşa.

— Aleksei! Spune-mi tu, numai în tine am încredere; Gruşenka a fost adineauri aici sau n-a fost? Am văzut-o cu ochii mei cum a trecut drumul încoace, când a ieşit din ulicioară. Am strigat-o şi atunci a fugit...

— Îţi jur că n-a fost aici şi că nimeni n-o aştepta astăzi!

— Dar am văzut-o cu ochii mei... înseamnă că ea... Lasă, că aflu eu numaidecât unde e! La revedere, Aleksei! Nici o vorbă lui Esop despre bani, du-te chiar acum la Katerina Ivanovna şi zi aşa cum ţi-am poruncit: „M-a trimis să-ţi spun: rămâi cu bine, mă-nţelegi? Rămâi cu bine! Auzi tu: rămâi cu bine, şi basta!” şi încearcă să-i descrii scena.

În vremea asta, Ivan şi Grigori apucaseră să-l ridice pe bătrân de jos şi să-l aşeze într-un fotoliu. Avea tot obrazul însângerat, însă era lucid şi sorbea fiecare cuvânt al lui Dmitri. Avea mereu impresia că Gruşenka se ascunde undeva în casă. Înainte de a ieşi din salon, Dmitri Fiodorovici îi aruncă o privire plină de ură.

— Nu-mi pare rău câtuşi de puţin că te-am umplut de sânge! strigă el. Fereşte-te, bătrâne, vezi să nu ţi se spulbere visul, pentru că şi eu am unul! Te blestem şi... nu mai

vreau să ştiu în vecii vecilor că-ţi sunt fiu!... Şi ieşi ca o furtună pe uşă.

— E aici, nu se poate, trebuie să fie aici! Smerdiakov, Smerdiakov, abia horcăia bătrânul, chemându-l cu degetul pe Smerdiakov.

— Nu-i aici, bătrân nebun ce eşti! se răsti la el, furios, Ivan. Poftim, a leşinat! Apă, un prosop!! Mişcă, Smerdiakov!

Smerdiakov alergă după apă. Fiodor Pavlovici fu dezbrăcat, dus în dormitor şi întins pe pat. Îi înfăşurară capul cu un prosop ud. Slăbit din pricina coniacului, a emoţiilor puternice şi a loviturilor pe care le primise, bătrânul, cum puse capul pe pernă, închise ochii şi aţipi. Ivan Fiodorovici şi Alioşa se înapoiară în salon. Smerdiakov se pregătea tocmai să ducă afară cioburile vasului spart, în timp ce Grigori sta lângă masă, întunecat la faţă şi cu ochii pironiţi în pământ.

— Ar trebui să-ţi pui ceva rece la cap şi să te culci şi tu, îl sfătui Alioşa. Lasă, că avem noi grijă de el; fratele meu te-a lovit rău... în cap.

— A îndrăznit să dea în mine! rosti răspicat şi cu obida Grigori.

— A îndrăznit să dea şi în tata... nu numai în tine! răspunse Ivan cu o strâmbătură.

— L-am scăldat în covată... Şi el cum a putut... repetă Grigori.

— Pe naiba, dacă nu l-aş fi smuls din mâinile lui, poate că-l omora. Crezi că mult îi trebuie lui Esop? îi şopti Ivan lui Alioşa.

— Doamne fereşte! exclamă acesta.

— De ce Doamne fereşte? urmă pe acelaşi ton Ivan, cu faţa crispată de ură. O lighioană înghite pe alta. Şi cale bună...

Alioşa se scutură ca străbătut de un fior.

— În ce mă priveşte, probabil că aş face totul ca să împiedic un omor, aşa cum am făcut şi acum. Rămâi aici, Alioşa, eu mă duc să fac câţiva paşi prin curte, mă doare capul.

Alioşa se duse în iatacul bătrânului şi rămase acolo, după paravan, la căpătâiul lui, mai bine de o oră. La un moment dat, taică-său deschise ochii şi se uită la el, căutând parcă să-şi adune gândurile şi să cumpănească ceva în minte. O nelinişte cumplită i se zugrăvi pe faţă.

— Alioşa, şopti el îngrijorat, unde-i Ivan?

— În curte, îl doare capul. Ne păzeşte.

— Dă-mi oglinjoara, e acolo, ad-o încoace!

Alioşa îi întinse o oglinjoară rotundă pe care o găsi pe scrin. Bătrânul se privi: i se umflase nasul, şi pe frunte, deasupra sprâncenei stângi, se zărea o vânătaie zdravănă.

— Ce zice Ivan? Alioşa, dragul meu, singurul meu copil, mi-e frică de Ivan; mi-e frică de el mai mult decât de celălalt. Numai de tine nu mi-e teamă...

— Nici de Ivan nu trebuie să te temi. E iute la mânie, dar să ştii c-o să te apere.

— Alioşa, şi celălalt? A şters-o la Gruşenka, nu-i aşa? Dragul meu, îngeraşule, spune-mi adevărul: adineauri Gruşenka a fost aici sau n-a fost?

— Nimeni n-a văzut-o. A fost numai o părere, nici n-a dat pe aici!

— Dacă Mitka vrea să se însoare cu ea, n-are decât!

— Dar n-o să vrea ea să-l ia.

— N-o să-l ia, nu, n-o să-l ia, n-o să-l ia, îţi spun eu! Pentru nimic în lume n-o să-l ia!... repeta întruna bătrânul, ca şi cum lucrul acesta i-ar fi făcut o plăcere deosebită. Fericit, apuca mâna lui Alioşa şi i-o strânse la piept. Ochii îi sclipeau, înlăcrimaţi. Ştii, iconiţa aceea a Născătoarei, despre care vorbeam adineauri, ia-o şi ţine-o tu. Poţi să te întorci la mănăstire, îţi dau voie... am glumit, nu te supăra... Mă doare capul, Alioşa... Lioşa, hai, împacă-mi inimioara, îngeraşule, şi spune-mi adevărul!

— Tot mai vrei să ştii dacă a fost ori nu aici? rosti îndurerat Alioşa.

— Nu, nu, nu, te cred pe cuvânt, dar uite ce-aş vrea: du-te tu la Gruşenka, sau fă în aşa fel ca s-o vezi; descoase-o, auzi tu, descoase-o, caută să afli din doua cuvinte, ghiceşte după ochii ei la cine vrea să se ducă: la el ori la mine? Cum? Ce-ai zis? Hai, spune, poţi ori nu poţi?

— Am s-o întreb, dacă o văd, murmură Alioşa peste măsură de încurcat.

— Nu, ţie n-o să-ţi spună nimic, îi luă vorba din gură bătrânul, e o şerpoaică. O să-ţi sară de gât şi o să-ţi spună că vrea să rămână cu tine. Nu ştii ce fiinţă vicleana şi neruşinată e! Nu, nu, tu nu te poţi duce la ea!

— Şi nici n-ar fi frumos, tată, zău, n-ar fi frumos deloc!

— Unde te-a trimis el adineauri, când a strigat: „Du-te” şi a luat-o la goană?

— La Katerina Ivanovna.

— După bani? Te-a trimis să-i ceri bani?

— Nu, nu după bani.

— E lefter, n-are o para chioară. Ascultă-mă, Alioşa, eu am să stau noaptea asta şi am să chibzuiesc. Tu du-te, vezi, poate c-o întâlneşti... Vino iar, mâine, de dimineaţă, auzi, să vii neapărat. Mâine am să-ţi spun vreo două vorbe, ai să vii?

— Da.

— Dacă vii, fă-te că ai venit aşa, singur, ca să mă vezi. Nu trebuie să ştie nimeni că eu te-am chemat. Să nu-i spui nimic lui Ivan.

— Bine.

— Du-te, îngeraşule, mi-ai luat apărarea adineauri, asta n-am s-o uit niciodată. Şi mâine am să-ţi spun două vorbe... numai că trebuie să mă gândesc...

— Cum te simţi?

— Mâine am să fiu pe picioare, sănătos, da, da, sănătos tun!

În timp ce străbătea curtea, Alioşa îl zări pe Ivan stând pe laviţa de la poartă; îşi nota ceva cu creionul în carneţel. Alioşa îi aduse la cunoştinţă că bătrânul se trezise şi era lucid şi că-l lăsase să se ducă peste noapte să doarmă la mănăstire.

— Să ştii, Alioşa, că mi-ar face mare plăcere să te văd mâine dimineaţă, spuse Ivan prietenos, ridicându-se pe jumătate de pe bancă.

Alioşa rămase surprins de cordialitatea cu care-i vorbise.

— Trebuie să mă duc mîine la doamna Hohlakova, îi răspunse el. Şi poate că şi la Katerina Ivanovna, dacă n-o găsesc astăzi acasă...

— Te duci totuşi la ea! Să-i spui „rămâi cu bine, rămâi cu bine”! Da? zâmbi Ivan.

Alioşa se fâstâci.

— Mi se pare că, din urletele lui de adineauri şi din câte mi-a mai spus înainte, am cam priceput despre ce-i vorba. Dmitri te-a rugat – nu-i aşa? – să te duci la dânsa şi să-i spui din parte-i... că... în sfârşit, „că-şi ia rămas-bun de la ea”.

— Frate! Cum o să se isprăvească, oare, toată nebunia asta în care au intrat Dmitri şi cu tata? exclamă deodată Alioşa.

— Cine ştie?! Poate că-n nici un fel: lucrurile au să se potolească de la sine. Femeia asta trebuie să fie o bestie. În orice caz, deocamdată, trebuie să-l păzim pe bătrân să nu facă un pas afară din casă, iar pe Dmitri să nu intre înăuntru.

— Frate, aş vrea să-ţi mai pun o întrebare: crezi oare că orice om are dreptul să-şi judece semenii şi să hotărască cine merită să trăiască pe lume şi cine nu?

— Ce caută aici meritele? De cele mai multe ori întrebarea îşi află de la sine răspunsul în inima oamenilor, însă nu ţinând seama de meritele celorlalţi, ci de alte considerente mult mai fireşti. Cât despre drept, cine nu are dreptul să dorească?

— Da, dar nu moartea altuia.

— Şi de ce nu chiar şi moartea? Ce rost are să te minţi singur, când toţi oamenii trăiesc aşa şi poate nici n-ar fi în stare să trăiască altfel. Te gândeai la ceea ce-am spus mai înainte: „două lighioane care se înghit una pe alta”? Dă-mi voie, în cazul acesta, să te întreb: mă socoti şi pe mine capabil la fel ca Dmitri să vărs sângele lui Esop, adică să-l omor? Da?

— Vai de mine, nu, Ivan! Nici nu mi-a trecut prin minte aşa ceva! şi nu cred că Dmitri ar putea fi capabil...

— Îţi mulţumesc, oricum, zâmbi Ivan. Să ştii că totdeauna am să-i iau apărarea. Cât priveşte dorinţele, dă-mi voie să-mi rezerv toată libertatea. La revedere, pe mâine! Nu mă judeca şi nu te uita la mine ca la un criminal, adăugă el zâmbind.

Fraţii îşi strânseră cu putere mâinile, aşa cum nu şi le strânseseră niciodată până atunci. Alioşa simţi că fratele său voia să se apropie de el şi că făcuse primul pas cu un anumit scop, călăuzit de o intenţie precisă.

X - AMÂNDOUĂ ÎMPREUNĂ

Alioşa părăsi casa părintească mai abătut şi mai descurajat decât la venire. Gândurile îi

erau răvăşite, destrămate; se temea totuşi să şi le adune şi să tragă o încheiere din conflictele dureroase la care asistase în ziua aceea. În sufletul lui stăruia un simţământ ce se îngemăna cu deznădejdea, pe care nu-l mai încercase până atunci. Şi dominând totul, se înălţa, ca un munte, întrebarea fatală, cea care îl preocupa mai presus de orice, deşi nu putea să-i găsească nici un răspuns: cum se va sfârşi toată încurcătura cu femeia aceea îngrozitoare, încurcătură în care tatăl şi fratele său Dmitri erau amândoi amestecaţi? Cu puţin mai înainte fusese martor la ciocnirea lor. Era acolo, doar, şi-i văzuse faţă în faţă. Singurul, pe drept cuvânt, nefericit, cumplit de nefericit, nu era decât Dmitri: pe el îl pândea adevărata nenorocire. Şi pe lângă el mai erau şi alţii pe care lucrurile acestea îi priveau mult mai mult decât şi-ar fi închipuit. Situaţia lua o întorsătură aproape enigmatică. Fratele său Ivan făcuse primul pas, vrând să se apropie de el, aşa cum îşi dorise până atunci din tot sufletul, şi acum faptul acesta îl speria. Dar femeile acelea? Ciudat, deunăzi, când pornise spre Katerina Ivanovna, se simţise teribil de stingherit, aşa cum nu mai era în clipa de faţă: dimpotrivă, se grăbea să ajungă acolo, ca şi cum ar fi aşteptat din partea ei un sfat, un îndemn sau o îndrumare. Şi totuşi, parcă îi venea şi mai greu acum să-i transmită ceea ce îl rugase Dmitri; chestiunea celor trei mii de ruble fusese definitiv lichidată, şi prăbuşirea lui Dmitri, care se socotea dezonorat şi pierduse orice speranţă, era desigur inevitabilă. Pe lângă aceasta, fratele său îi ceruse să descrie scena petrecută în casa tatălui lor!

Era ora şapte seara când Alioşa plecase cu gândul de a se duce la Katerina Ivanovna, şi afară începuse să se întunece. Katerina Ivanovna locuia într-o casă încăpătoare şi confortabilă de pe Strada Mare. Alioşa ştia că stătea cu două mătuşi. Una dintre ele era mătuşa Agafiei Ivanovna, o făptură tăcută, care, împreună cu sora ei vitrega, îi făcuse toate voile atunci când se întorsese de la pension acasă la tatăl ei. Cealaltă era o cucoana moscovită, simandicoasă şi plină de ifose, deşi scăpătată. În oraş se vorbea că cele două femei nu ieşeau din cuvântul Katerinei Ivanovna şi şedeau pe lângă ea mai mult aşa, pentru decor. Cât despre Katerina Ivanovna, nu se simţea obligată să se supună decât protectoarei sale, generăleasa, care era bolnavă şi rămăsese la Moscova, punându-i în vedere la plecare să-i scrie regulat şi amănunţit de două ori pe săptămână.

În momentul când Alioşa intră în vestibul, rugând-o pe camerista care-i deschisese uşa să-l anunţe, în salon probabil se şi aflase de venirea lui (poate că-l văzuse cineva pe fereastră), fiindcă auzi imediat oarecare forfoteală, paşi grăbiţi de femeie şi foşnet de rochii, ca şi cum în aceeaşi clipă două sau trei persoane se grăbiseră să părăsească odaia. Şi nu înţelegea de ce sosirea lui stârnise asemenea agitaţie. Fu poftit însă numaidecât în salon. Încăperea în care se afla era spaţioasă şi încărcată cu mobilă, dar fără să aibă nimic din atmosfera saloanelor de provincie. Peste tot, divane şi sofale, fel de fel de măsuţe – şi mai mici, şi mai mari – tablouri, vaze şi lămpi pe mese, flori din belşug şi chiar şi un acvariu în dreptul ferestrei. Fiind pe înserat, era cam întuneric înăuntru. Totuşi Alioşa zări, aruncată pe divanul unde probabil şezuse cineva până atunci, o mantilă de mătase, iar pe masa de alături, doua ceşti pe jumătate pline cu şocolată, biscuiţi, un vas de cristal cu stafide brumării şi un altul cu bomboane. Alioşa îşi dădu seamă că în casă mai erau şi alţi musafiri, cărora li se făcuse toată această primire, şi încruntă din sprâncene. În aceeaşi clipă însă o mână ridică draperia de la uşă, şi Katerina Ivanovna intră cu paşi repezi în odaie, cu un zâmbet fericit, exuberant pe buze şi cu braţele întinse. Slujnica aduse îndată şi puse pe masă două luminări aprinse.

— Slavă domnului, bine c-ai venit în sfârşit! Toată ziua m-am rugat pentru dumneata ca să vii! Ia loc.

Frumuseţea Katerinei Ivanovna îl impresionase pe Alioşa din primul moment, adică în urmă cu trei săptămâni, când fratele sau Dmitri îl adusese aici să i-l prezinte la stăruinţele ei. Cu prilejul acelei întrevederi însă nu apucaseră să schimbe nici câteva cuvinte. Crezând că Alioşa se simte stingherit de prezenţa ei, Katerinei Ivanovna i se făcuse milă de dânsul şi vorbise tot timpul numai cu Dmitri Fiodorovici. Alioşa stătuse deoparte tăcut, în schimb reuşise să vadă cât se poate de lămurit o mulţime de lucruri. Fusese surprins în primul rând de aerul autoritar, de atitudinea ei degajată şi mândră totodată, de încrederea în sine pe care o dovedea fata aceea trufaşă. Toate aceste trăsături erau prea evidente pentru ca Alioşa să se gândească o clipă dacă nu cumva exagerează. Ochii ei mări, negri, arzători i se părură într-adevăr extraordinar de frumoşi şi într-o perfectă armonie cu obrazul ei prelung,

palid, aproape gălbui. Ochii ei însă, ca şi gura minunat conturată, aveau un farmec deosebit, pentru care fratele său putea desigur să-şi piardă capul, dar care totodată nu puteau să-i întreţină prea multă vreme dragostea. Când, după acea primă întâlnire, Dmitri se ţinuse de el, implorându-l să nu-i ascundă impresia pe care i-o făcuse logodnică lui, Alioşa îşi mărturisise părerea aproape fără înconjur.

— Ai să fii fericit alături de ea, dar mă tem că... fericirea asta n-o să-ţi aducă liniştea.

— Asta-i, frăţioare, femeile ca dânsa rămân aşa cum sunt şi nu se pleacă niciodată în faţa destinului. Aşadar, tu crezi că n-am s-o iubesc toată viaţa?

— Nu, de iubit poate că ai s-o iubeşti, şi totuşi, alături de ea n-o să fii totdeauna fericit.

Spunându-şi părerea, Alioşa roşi la gândul că-i scăpase din gură o „neghiobie” pe care numai stăruinţele fratelui său îl făcuseră s-o dea în vileag. Mărturisirea lui i se păruse stupidă chiar din clipa când o rostise cu glas tare. Îi era pur şi simplu ruşine că fusese în stare să-şi exprime atât de categoric opinia lui despre o femeie. Cu atât mai surprins fu acum, când, aruncându-şi ochii asupra Katerinei Ivanovna, care se grăbea să-i iasă în întâmpinare, simţi în adâncul său că s-ar putea foarte bine să se fi înşelat data trecută. Acum obrazul ei era luminat de o bunătate candidă, fără urmă de ipocrizie, de cea mai curată şi mai zeloasă sinceritate. Nu mai avea nimic din „mândria şi aroganţa” care-l uimiseră atunci; pe chipul ei nu se mai oglindeau acum decât energie, noblеţe sufletească, curaj şi o senină şi nestrămutată încredere în propriile sale puteri. Din primul moment când se uită la ea, tânărul îşi dădu seama că era conştientă de situaţia tragică a relaţiilor dintre dânsa şi omul pe care-l iubea şi că ştia probabil tot, absolut tot, dinainte. Oricum, era într-adevăr curios că, deşi pe deplin conştientă de tot ce se întâmpla, mai putea să păstreze pe figură atâta seninătate şi atâta încredere în viitor! Alioşa se simţi deodată vinovat faţă de dânsa, vinovat de un lucru săvârşit cu premeditare, şi în acelaşi timp învins şi captivat de ea. Pe de altă parte, observă numaidecât că era grozav de tulburată, într-o stare de spirit neobişnuită, vecina cu exaltarea.

— Te-am aşteptat fiindcă numai de la dumneata pot afla adevărul, numai şi numai de la dumneata!

— Am venit... murmură Alioşa încurcat. Eu... m-a trimis el...

— A, el te-a trimis, aş fi jurat că-i aşa! Acum ştiu tot, tot! exclamă Katerina Ivanovna cu o scânteiere în ochi. O clipă, Aleksei Fiodorovici, să-ţi spun mai întâi de ce te-am aşteptat. Vezi, poate că eu ştiu mai multe decât dumneata, aşa că n-am nevoie să aflu nimic din gura dumitale. Am nevoie de altceva: vreau să ştiu părerea dumitale personală, ce crezi dumneata despre el, să-mi vorbeşti deschis, fără să atenuezi nimic, poate chiar brutal (da, oricât de brutal!), să-mi spui, ce părere ai despre el şi cum vezi situaţia lui, acum, după ultima voastră întrevedere? Poate că-i mai bine aşa decât dacă aş căuta să am o explicaţie între patru ochi cu el, cu atât mai mult cu cât nu vrea să vină pe aici. Ai înţeles ce aştept de la dumneata? şi acum, pentru că te-a trimis la mine (eram sigură că aşa o să facă!), mărturiseşte-mi cinstit care a fost ultimul lui cuvânt!...

— M-a trimis să vă spun din partea lui... rămas-bun şi că n-o să mai vină niciodată pe aici... vă spune „adio”.

— Rămas-bun? Chiar aşa a spus, eşti sigur că aşa s-a exprimat?

— Da.

— Poate c-a vorbit numai aşa, într-o doară, sau la întâmplare, poate c-a greşit cuvântul, o fi spus altceva, adică o fi vrut să spună altceva decât ce a spus...

— Nu, a insistat în mod special asupra expresiei „rămas-bun”. De trei ori m-a rugat să nu uit.

Katerina Ivanovna se aprinse la faţă.

— Ei, uite, vezi, acum, tocmai acum am nevoie, Aleksei Fiodorvici, de ajutorul dumitale! Am să-ţi arăt care-i părerea mea, iar dumneata să-mi răspunzi dacă am ori nu dreptate. Ascultă, dacă vorbele astea pe care te-a rugat să mi le transmiţi le-ar fi rostit numai aşa, într-o doară, fără să insiste deloc asupra lor, fără să le sublinieze, ar fi însemnat că totul s-a sfârşit între noi... Da, ar fi fost într-adevăr sfârşitul! După cum zici însă a stăruit în mod special asupra lor, mai ales dacă ţi-a poruncit să nu uiţi cumva să mi le comunici exact aşa cum ţi le-a spus insistând pe rămas-bun; înseamnă că era tulburat, poate chiar exasperat... Până şi el s-a speriat de hotărârea pe care a luat-o! Nu m-a părăsit cu pasul sigur al unui om care ştie ce face, ci şi-a dat drumul orbeşte la vale. Faptul c-a apăsat pe acest cuvânt

cred că nu era din partea lui decât o bravadă...

— Da, da, aşa e, întări cu toată convingerea Alioşa. Acum şi mie mi se pare că aşa a fost.

— În cazul acesta, înseamnă că el încă nu e cu desăvârşire pierdut! E numai într-un impas, pradă deznădejdii, şi deci mai pot încă să-l salvez! Stai, nu cumva ţi-a vorbit ceva despre nişte bani, trei mii de ruble?

— Nu numai că mi-a vorbit, dar tocmai din pricina asta e atât de distrus. Mi-a spus că se simte dezonorat şi că, orice s-ar întâmpla de acum încolo, pentru el e totuna, răspunse cu căldură Alioşa, în sufletul căruia începuse să mijească iarăşi speranţa la gândul că poate, totuşi, mai există o ieşire, o punte de scăpare pentru fratele lui. Aşadar... dumneavoastră ştiţi ce-i cu banii? adăugă el şi amuţi brusc.

— Ştiu precis, mai demult. Am telegrafiat la Moscova şi mi s-a răspuns că nu s-au primit banii. Înseamnă că nu i-a expediat, dar n-am spus nimic. Abia săptămâna trecută am aflat cât era de strâmtorat. Nu vreau acum decât un singur lucru: să-şi dea seama la cine trebuie să vină, cine îi este cel mai credincios prieten. Dar dacă el nu vrea să creadă că are în mine cel mai devotat prieten, n-a căutat niciodată să mă cunoască, nu vede în mine decât femeia! Toată săptămâna m-am frământat gândindu-mă cum să fac să nu-i fie ruşine de mine pentru că a cheltuit banii. Adică nu, să-i fie totuşi ruşine de alţii, de toată lumea, de sine însuşi chiar, dar nu de mine. Doar lui Dumnezeu îi mărturiseşte tot ce are pe suflet, fără nici o sfială? Cum de nu şi-a dat încă seama ce sunt în stare să îndur pentru el? De ce, de ce n-a reuşit încă să mă cunoască? Cum a putut să nu mă cunoască după toate câte s-au întâmplat? Vreau să-l salvez, să-l salvez definitiv. Să uite că sunt logodnica lui! Se teme să nu fie dezonorat în ochii mei! De dumneata nu s-a temut, dumitale ţi-a dezvăluit tot! De ce nu m-a socotit niciodată demnă de atâta încredere?

Ultimele cuvinte fură rostite cu lacrimi în glas; şi deodată o bufni plânsul.

— Trebuie să vă mai spun, rosti Alioşa cu o voce tremurătoare, ce s-a petrecut adineauri între el şi tata. Şi-i descrise scena dintre cei doi, povestindu-i cum fusese trimis după bani, cum după aceea Dmitri intrase buzna în casă, snopindu-l în bătaie pe bătrân, şi cum, în cele din urmă, insistase din nou cu tot dinadinsul să meargă la dânsa şi să-i spună din partea lui „rămas-bun”... Pe urmă a plecat la femeia aceea... adăugă Alioşa cu glas scăzut.

Katerina Ivanovna râse nervos.

— Şi dumneata crezi că n-aş fi în stare s-o suport şi pe femeia aceea? spuse Katerina Ivanovna cu un râs nervos. Crezi, oare, că n-aş putea să suport? Sunt sigură însă că n-o să se însoare cu ea. Îţi închipui cumva că un Karamazov poate fi mistuit o veşnicie de o pasiune ca asta? Fiindcă e vorba numai de patimă aici, nu de iubire. N-o să se însoare cu ea, pentru că ea n-o să se mărite cu el... Şi Katerina Ivanovna avu din nou un zâmbet ciudat.

— Poate c-o să se însoare totuşi, rosti Alioşa trist, cu ochii în pământ.

— Îţi spun eu că n-o să se însoare! Fata aceea e un înger, ştii dumneata? exclamă ea cu o neaşteptată ardoare. Este cea mai extraordinară fiinţă dintre toate fiinţele extraordinare de pe faţa pământului! E într-adevăr o femeie încântătoare, dar în acelaşi timp un suflet bun şi nobil, un om plin de voinţă. De ce te uiţi aşa la mine, Aleksei Fiodorovici? Te surprinde ce-ţi spun, sau poate că nu mă crezi? Agrafena Aleksandrovna, îngeraşule! strigă ea deodată, întorcând capul spre odaia de alături. Vino aici, Alioşa e băiat tare cumsecade şi cunoaşte toate frământările noastre, vino să te vadă!

— Aşteptam după perdea să mă chemaţi, rosti un glas duios, aproape dulceag.

Perdeaua se ridică şi... Gruşenka în persoană, veselă şi încântată, se apropie de masă. Alioşa tresări deodată înfiorat. O privi ţintă, fără să-şi poată lua ochii de la ea. Asta era, vasăzică, femeia aceea îngrozitoare, „bestia”, cum o numise acum o jumătate de ceas Ivan! şi totuşi, în faţa lui se afla fiinţa cea mai obişnuită şi mai simplă din lume, o femeie blajină, plăcută, nostimă, ce-i drept, dar aidoma tuturor femeilor nostime din lume, adică o femeie „ca toate celelalte”. Era într-adevăr frumoasă, chiar foarte frumoasă, o autentică frumuseţe rusească, menită să aprindă multe inimi pătimaşe. Durdulie, destul de înaltă, deşi ceva mai scundă decât Katerina Ivanovna (care era foarte înaltă), Gruşenka se mişca lin, fără zgomot, cu mlădieri alintate, în care se simţea aceeaşi galeşă afectare ca şi în glasul ei. Nu avea pasul hotărât şi sprinten al Katerinei Ivanovna, ci se apropia de ei plutind uşor, fără zgomot. Parcă nici nu atingea podeaua cu picioarele. Ajungând lângă masă, se lăsă alene într-un fotoliu, şi tot aşa alene îi foşni rochia scumpă de mătase neagră în timp

ce-şi înfăşură cu un gest plin de răsfăţ gâtul rotund şi alb ca spuma şi umerii largi cu un şal scump de lână neagră... Nu putea să aibă mai mult de douăzeci şi doi de ani şi arăta exact vârsta pe care o avea. Era albă la faţă, cu o bănuială de umbră trandafirie, cu ovalul figurii ceva mai lat în partea de jos, cu maxilarul inferior puţin ieşit în afară. Buza de sus era foarte subţire, iar cea de jos, răsfrântă, de două ori mai groasă şi parcă umflată. În schimb, părul ei minunat, blond-închis, sprâncenele bogate, negre şi o pereche de ochi superbi albaştri-cenuşii, adumbriţi de gene lungi, l-ar fi făcut chiar şi pe omul cel mai distrat sau mai indiferent, furat de şuvoiul mulţimii ieşite la plimbare, în îmbulzeală, să se oprească locului, fascinat, şi să rămână încă multă vreme cu amintirea ei întipărită în suflet. Ceea ce îl impresiona dintru început pe Alioşa fu mai ales expresia copilăroasă, candidă a chipului său. Avea privirea unui copilaş, şi tot aşa „se bucura” ca un copilaş de orice; se apropiase de masă încântată, şi acum părea că aşteaptă ceva, curioasă şi nerăbdătoare ca un copil, şi în acelaşi timp cu o deplină încredere. Îţi râdea inima numai când îi vedeau ochii. Şi mai avea ceva de care Alioşa nu-şi dădea seama lămurit, un farmec pe care totuşi îl simţise inconştient: moliciunea şi gingăşia mişcărilor sale atât de mlădioase, de felină. Cu toate astea, trupul îi era destul de plinuţ, de voinic. Şalul nu putea să-i ascundă rotunjimile umerilor bogaţi, nici pieptul pietros de adolescentă. Trupul acesta părea să tăinuiască formele unei Venus din Milo, deşi chiar de pe acum întrucâtva exagerate. Cunoscătorii frumuseţii feminine ruseşti ar fi pronosticat cu certitudine, cântărind-o pe Gruşenka din ochi, că frumuseţea ei, atât de proaspătă acum, la treizeci de ani avea să-şi piardă armonia, o să se lăbărţeze, că trăsăturile feţei i se vor accentua, că-n jurul ochilor şi pe frunte vor începe a miji foarte curând creţuri subţiri, că tenul i se va înăspri şi pielea i se va înroşi, într-un cuvânt, că frumuseţea ei era trecătoare, o frumuseţe cum poţi întâlni destul de frecvent printre femeile ruse. Alioşa, bineînţeles, nu-şi pusese asemenea probleme; dar, cu toate că era încă sub vraja acestui chip, avea o senzaţie penibilă şi se întreba cu oarecare părere de rău: de ce oare tărăgăna aşa cuvintele, de ce vorbea afectat? Găsea probabil că-i mai frumos să gângurească aşa, cu nefireşti mlădieri în glas, lungind mieros fiece silabă pe un ton cântat. Era probabil o deprindere proastă, o fandoseală de un gust cam îndoielnic, mărturie a faptului că fusese crescută într-un mediu vulgar, însuşindu-şi din copilărie concepţiile mahalalei despre buna-cuviinţă. Şi totuşi, felul ei de a vorbi, lungind silabele, i se părea lui Alioşa într-o flagrantă contradicţie cu expresia copilăroasă, naivă şi fericită a chipului, cu scânteierea senină, de prunc fericit, a ochilor! Katerina Ivanovna o aşezase într-un fotoliu în faţa lui Alioşa şi-i sărutase de câteva ori pătimaş buzele zâmbitoare. Părea îndrăgostită de Gruşenka.

— Ştii, acum ne-am văzut pentru primă oară, Aleksei Fiodorovici, îi explică ea încântată. ţineam neapărat s-o cunosc, s-o văd, voiam chiar să mă duc la dânsa, şi uite că mi-a împlinit dorinţa, a venit ea la mine. Eram sigură că noi două o să descurcăm toate iţele, toate, toate! îmi spunea mie inima că aşa o să fie... M-au rugat să renunţ, să nu fac pasul ăsta, dar presimţeam că asta e singura ieşire, şi, cum vezi, n-am greşit. Gruşenka mi-a explicat tot, toate intenţiile ei; ca un înger blând a coborât la mine şi mi-a adus împăcarea şi bucuria...

— Domnişoara, bună şi dulce cum e, nu s-a socotit înjosită să vorbească cu mine, gânguri Gruşenka, păstrând pe buze acelaşi surâs drăgălaş, fericit.

— Să nu te mai prind că vorbeşti aşa, zâna mea fermecată! Stai, încă o guriţă. Uite, buză de jos parcă-i puţin umflată, s-o sărutăm, ca să se umfle mai tare, uite aşa, şi aşa, şi aşa... Priveşte-o, Aleksei Fiodorovici, e ca un înger picat din cer, simţi cum îţi râde inima numai când te uiţi la ea.

Alioşa roşi în timp ce un tremur mărunt, aproape insesizabil, îi învăluia trupul...

— Prea mă răsfăţaţi, frumoasă domnişoară, şi zău dacă merit atâta alintare!

— Nu merită! Auzi, că nu merită! Tocmai ea! exclamă cu aceeaşi exaltare Katerina Ivanovna. Nu ştii dumneata, Aleksei Fiodorovici, ce căpşor năstruşnic avem noi şi ce inimioară mândră, oho, tare mândră, care face numai ce-i place! Nu cunoşti sufleţelul nostru, Aleksei Fiodorovici, cât e de nobil şi de generos, aşa-i că nu-l cunoşti? Numai că, din păcate, n-am avut parte de fericire. Am jertfit totul, da, da, fără nici o şovăire, unui om care cine ştie dacă merita aşa ceva, sau poate că era prea uşuratic. Fiindcă a fost un om în viaţa noastră, un ofiţer, care ne-a furat inimioara, şi atunci i-am dăruit tot, tot; asta a fost mai demult, acum vreo cinci ani, pe urmă ne-a părăsit şi s-a însurat cu alta. Acum e văduv, ne-a

scris c-o să vină aici după noi. Află că toată viaţa numai pe el l-am iubit, numai şi numai pe el! O să vină, şi Gruşenka o să fie iar fericită, după ce cinci ani – gândeşte-te că sunt cinci ani la mijloc – a fost vai de sufletul ei! Dar cine ar putea să ne reproşeze ceva, cine ar putea să se laude că ne-ar fi câştigat bunăvoinţa? Doar bătrânul acela şchiop, negustorul; acela însă a fost mai curând ca un tată pentru noi, un ocrotitor. Ne-a găsit în pragul disperării, zbuciumată, părăsită de omul pe care l-am iubit atât... voiam tocmai să ne facem seama, să ne înecăm, şi bătrânul acela ne-a scăpat de la moarte, da, ne-a scăpat!

— Nu ştiu de ce mă apăraţi aşa, frumoasă domnişoară, prea sunteţi grăbită în toate! ciripi Gruşenka.

— Eu să te apăr? Pot eu să te apăr oare? Cum crezi că mi-aş permite aşa ceva? Gruşenka, îngeraşule, dă-mi mânuţa încoace. Ia uite numai ce mânuţă mică, şi durdulie, Aleksei Fiodorovici, ţi-e mai mare dragul s-o priveşti! O vezi? Ea mi-a adus fericirea, m-a înviat din morţi şi am s-o sărut şi pe-o parte, şi pe alta, uite-aşa, şi-aşa, şi iar aşa!

Şi Katerina Ivanovna, care părea beată de fericire, sărută de trei ori mânuţa într-adevăr încântătoare, dar poate puţin cam grăsulie a Gruşenkăi. Iar Gruşenka stătea cu mâna întinsă şi râdea nervos, încântată, într-o cascadă de sunete, contemplând-o pe „frumoasa domnişoară”; era evident că-i făcea o deosebită plăcere s-o vadă sărutându-i-o. „E prea exaltată!” se gândi Alioşa, îmbujorându-se; inima îi zvâcnea neliniştită.

— De ce vreţi să mă faceţi să roşesc, frumoasă domnişoară, sărutându-mi mâna de faţă cu Aleksei Fiodorovici?

— Cum aş putea să vreau aşa ceva? se miră Katerina Ivanovna. Vai, scumpa mea, ce greşit mă înţelegi!

— Poate că nici dumneavoastră, frumoasă domnişoară, nu mă înţelegeţi, poate că sunt mult măi rea decât vă închipuiţi. Fiindcă sunt rea, nu fac decât ce-mi place mie. Pe Dmitri Fiodorovici eu l-am prins în mreje numai aşa, ca să-mi bat joc de el.

— Şi acum tot dumneata o să-l scapi! Mi-ai dat cuvântul. O să-i explici – nu-i aşa? – o să-i arăţi că iubeşti pe altul, că-l iubeşti de mult şi că vrea să se însoare cu dumneata...

— Ba nu, nu v-am promis nimic. Dumneavoastră mi-aţi spus să fac aşa, eu însă n-am promis nimic.

— Vrei să spui că nu te-am înţeles bine? rosti Katerina Ivanovna cu un glas înfundat şi pălind uşor. Mi-ai promis...

— Ba nu, domnişoară, îngeraş, nu, nu v-am promis nimic! îi tăie vorbă Gruşenka domol şi cu acelaşi glas cumpănit şi aceeaşi senină candoare zugrăvită pe figură. Uite, acum poţi să-ţi dai seama, domnişoară, că sunt rea şi fac numai ce-mi place! Dă, dă, aşa e, nu fac decât ce-mi trăsneşte prin cap. Poate că v-am promis ceva, nu zic nu, mai adineauri, dar acum stau şi mă gândesc: dar dacă mi-o plăcea el iar, adică Mitea, fiindcă mi-a plăcut o dată tare mult, aproape o oră întreagă. Şi cine ştie dacă n-o să mă duc chiar acum la el să-i spun să rămână la mine de azi încolo... Vedeţi, aşadar, ce schimbătoare sunt...

— Bine, dar adineauri spuneai... cu totul altceva... abia putu să îngâne Kăterina Ivanovna.

— Ah, adineauri! Ei, ce să-i faci, păcătoasa asta de inimă se moaie numaidecât. Când mă gândesc prin câte a trecut, săracul, din pricina mea! şi dacă, ducându-mă acasă, mi se face iarăşi milă de el... atunci?

— Nu m-aş fi aşteptat...

— Ei, domnişoară, domnişoară, ce suflet bun şi nobil aveţi! Acum cine ştie dac-o să mă mai îndrăgiţi, aşa proastă cum sunt şi cu firea ăsta păcătoasă a mea!... Daţi-mi mânuţa asta dulce, de îngeraş, drăguţă domnişoară, se rugă ea duios, luând mâna Katerinei Ivanovna cu un fel de evlavie. Daţi-mi-o, scumpă domnişoară, ca s-o sărut, aşa cum aţi sărutat-o pe a mea. De trei ori mi-aţi sărutat-o, ţineţi minte? Poate c-ar trebui la rândul meu să v-o sărut de trei sute de ori ca să fim chit. Ce să-i faci, ce-o fi o fi, Dumnezeu cu mila! Poate c-am să fiu roaba dumneavoastră şi am să caut să vă fac pe plac în toate cele, întocmai ca o roabă. Şi acum, fie ce-o fi, cum o vrea Dumnezeu, fără nici un fel de legăminte şi promisiuni! Mânuţa asta, ah, mânuţa asta dulce! Domnişorica mea scumpă, zână mea din poveşti, frumoasă cum nu e alta pe lume! Gruşenka duse încet la buze mâna Katerinei Ivanovna cu un gând, ce-i drept, cam ciudat : ca „să fie chit”, înapoindu-i sărut pentru sărut.

Katerina Ivanovna nu-şi retrase mâna; asculta cu un grăunte de speranţă promisiunea

din urmă, şi ea tot atât de curios formulată, a Gruşenkăi, care se arăta gata să i se supună în totul „ca o roabă” ; şi se uita ţintă în ochii ei, care păstrau aceeaşi expresie candidă, încrezătoare, aceeaşi seninătate şi voie bună... „Poate că-i prea naivă!” se gândi Katerina Ivanovna cu o licărire de nădejde. Între timp, Gruşenka, fermecată de „mânuţa ei dulce”, o ducea încet-încet la gură. În momentul când însă era gata s-o atingă cu buzele, se opri câteva clipe, ca şi cum ar fi chibzuit ceva.

— Ştiţi ceva, dragă domnişoară, îngeraş scump... rosti ea deodată cu cel mai duios şi mai dulce glăscior. Totuşi, n-am să vă sărut mânuţa! şi Gruşenka izbucni într-un râs sprinţar, zglobiu.

Katerina Ivanovna tresări.

— Cum vrei... Dar de ce?

— Ca să-ţi aduci aminte că mi-ai sărutat mânuţa şi eu nu ţi-am sărutat-o! O licărire ciudată îi fulgeră în privire. Se uită drept în ochii Katerinei Ivanovna.

— Neobrăzata! şopti Katerina Ivanovna, ca şi cum s-ar fi luminat deodată ceva în mintea ei, şi sări în picioare roşie ca focul de mânie. Gruşenka se sculă şi ea tacticos.

— Am să-i spun şi lui Mitea că mi-ai sărutat mânuţa, dar că eu n-am catadicsit să ţi-o sărut. Ce-o să mai râdă!

— Ieşi afară, ticăloaso!

— Vai, ce ruşine, domnişoară, ce ruşine, nu m-aş fi aşteptat să aud asemenea cuvinte din gura dumitale, drăguţă domnişoară, nu-i frumos!

— Ieşi afară, creatură de vânzare! urlă Katerina Ivanovna. Toată faţă i se schimonosise şi tremura.

— Ei, asta-i bună, ba nu zău, creatură de vânzăre! Da dumneata ce erai când umblai după parale prin casele burlacilor pe înserat, spune, nu te duceai să-ţi pui frumuseţea la mezat, ce, parcă eu nu ştiu?!

Katerina Ivanovna dădu un ţipăt, şi poate ca ar fi tăbărât asupra ei dacă Alioşa n-ar fi reţinut-o cu toată puterea.

— Nici un pas, nici un cuvânt! Lăsaţi-o în pace, nu-i mai răspundeţi nimic, o să plece singură, o să plece chiar acum!

În aceeaşi clipă, alarmate de ţipătul Katerinei Ivanovna, cele două mătuşi şi fata din casă năvăliră în odaie. Câteşitrele se repeziră spre ea.

— Am să plec, zise Gruşenka, luându-şi mantila de pe divan. Alioşa, dragul meu, nu vrei să mă conduci?

Alioşa îşi împreună mâinile a rugă.

— Pleacă, pleacă mai repede!

— Alioşenka, iubitule, condu-mă, te rog! Am să-ţi spun ceva drăguţ, drăguţ de tot! Numai pentru tine, Alioşenka, am făcut tot circul ăsta. Hai, scumpule, vino cu mine, să vezi că n-o să-ţi pară rău!

Alioşa se întoarse, frângându-şi mâinile. Gruşenkă dispăru pe uşă, râzând în hohote.

Katerina Ivanovna se zbătea pradă unei crize de nervi. Plângea cu sughiţuri, se înăbuşea mereu. Toată lumea forfotea în jurul ei.

— Nu ţi-am spus eu?... o dojenea cea mai în vârstă dintre mătuşi. Am căutat să te împiedic cu orice chip să faci pasul ăsta ... prea eşti inimoasă... nu înţeleg, zău, cum de ţi-a putut trece prin minte aşa ceva! Ce ştii tu de ce poate fi în stare o lepădătură ca asta, care se spune că-i mai mârşavă ca toate... De, cine poate să-ţi ţină piept, prea eşti încăpăţânată, fetiţo, nu faci decât ce te taie capul!

— Este un tigru! răcnea Katerina Ivanovna. De ce m-ai oprit, Aleksei Fiodorovici? Ah, ce bătaie i-aş fi tras!

Nu mai era în stare să se stăpânească în faţa lui, sau poate nici nu voia să se stăpânească.

— Ar trebui bătută cu biciul de către călău, pe eşafod, în faţa lumii întregi!...

Alioşa începu a se retrage spre uşă.

— Doamne! strigă deodată Katerina Ivanovna, înălţându-şi braţele către cer; dar el, el! Cum a putut să se poarte atât de urât cu mine, atât de neomenos?... I-a povestit tot lepădăturii ăsteia, tot ce s-a întâmplat atunci, în ziua aceea nenorocită, fie blestemată în veci! „Te duceai să-ţi pui frumuseţea la mezat, drăguţă domnişoară!” ştie tot, tot! Fratele dumitale este un ticălos, Aleksei Fiodorovici!

Alioşa ar fi vrut să-i spună ceva, dar nu găsea nici un cuvânt. Şi simţea cum i se strânge inima dureros.

— Pleacă, Aleksei Fiodorovici! Mi-e ruşine, mă simt îngrozitor de prost! Mâine... te implor în genunchi, vino mâine! Nu mă judeca, te rog, iartă-mă, nu ştiu încă ce am să fac!

Alioşa ieşi în stradă împletícindu-se. Îi venea şi lui să plângă, aşa cum plângea ea. Servitoarea îl ajunse din urmă.

— Domnişoara a uitat să vă dea biletul acesta din partea doamnei Hohlakova, îl are la dumneaei de la prânz.

Alioşa primi cu un gest automat micul plic roz şi, inconştient de ceea ce face, îl vârî în buzunar.

XI - ÎNCĂ O REPUTAŢIE PIERDUTĂ

Din oraş şi până la mănăstire era cale de o verstă, ba poate chiar ceva mai mult. Alioşa porni grăbit pe drumul care la ora aceea era pustiu. Se lăsase noaptea, şi abia dacă puteai să desluşeşti ceva la treizeci de paşi mai încolo. La jumătatea drumului era o răscruce. Acolo, sub o răchită singuratică, se zărea ceva ca o umbră de om. Când Alioşa ajunse în dreptul copacului, mogâldeaţa o zbughi din loc, repezindu-se asupra lui cu un urlet sălbatic:

— Banii sau viaţa!

Alioşa tresări înfricoşat.

— Mitea! exclamă el cu mirare.

— Ha-ha-ha! Te-ai speriat? Mă gândeam: unde să-l aştept? Lângă casa ei? Acolo sunt trei drumuri care se despart, puteai să treci pe lângă mine fără să te văd. Atunci m-am hotărât să te aştept aici. Ştiam în orice caz că n-ai pe unde s-o iei prin altă parte, fiindcă alt drum nu există până la mănăstire. Hai, spune-mi ce-a fost, adevărul adevărat, striveşte-mă ca pe un gândac... Dar ce ai?

— Nimic, frăţioare... m-am speriat, atâta tot. Vai, Dmitri! Alioşa izbucni în plâns, simţea de mult nevoia să se descarce, dând drumul lacrimilor; iar acum, dintr-o dată, parcă se frânsese ceva în pieptul lui. Adineauri l-ai umplut de sânge pe tata... Era cât pe-aci să-l omori... l-ai blestemat... Şi acum... acum îţi arde de glumă... banii sau viaţa!

— Ei şi? Nu se cade? Sau crezi că nu se potriveşte cu situaţia?

— Nu... nu... am zis şi eu aşa...

— Stai. Priveşte ce noapte: e întuneric beznă, şi norii ăştia, şi vântul care s-a stârnit! M-am ascuns aici sub copac să te aştept, şi-n vremea asta mă gândeam (să mă bată Dumnezeu dacă nu-i aşa), de ce să mă chinuiesc, la ce bun să mai aştept? Uite copacul, am o batistă, am cămaşa, tocmai bine ca să încropesc o funie şi, dacă o mai înnădesc cu bretelele, de ce să mai fac umbră pământului, de ce să-l mai pângăresc cu ticăloşia mea? Apoi te-am auzit venind, Doamne, parcă m-am luminat deodată; uite, zic, mai există totuşi un om pe care-l iubesc, omuleţul acela de colo, frăţiorul meu drag, mai drag decât orice pe lumea asta, singurul om pe care-l iubesc cu adevărat! şi am simţit că ţin atât de mult la tine în clipa aceea, că m-am gândit: am să mă arunc de gâtul lui! Dar tot atunci mi s-a năzărit şi ideea asta neroadă: „Ia hai să-l sperii; aşa, ca să mai râdem puţin!” şi am ţipat ca un dobitoc ce sunt: „Banii sau viaţa!” Iartă-mă, te rog, pentru tâmpenia asta, nu ştiu ce m-a apucat, dar să ştii că în sufletul meu totul e... aşa cum trebuie să fie... Ei, fir-ar să fie, haide, dă-i drumul, spune odată ce a fost acolo! Ce a spus? Loveşte-mă, calcă-mă în picioare, nu-ţi fie milă de mine! S-a înfuriat rău?

— Nu, nu, a fost altceva... Mitea, nici nu-ţi închipui ce s-a întâmplat. Le-am găsit acolo... pe amândouă.

— Care amândouă?

— Am găsit-o pe Gruşenka la Katerina Ivanovna. Dmitri Fiodorovici rămase înmărmurit.

— Nu se poate! strigă el. Aiurezi! Gruşenka la ea?! Alioşa îi povesti tot ce se petrecuse din momentul în care intrase în salonul Katerinei Ivanovna. Vorbi cam zece minute, poate nu tocmai curgător şi ordonat, dar izbutind totuşi să-i redea îndeajuns de clar peripeţiile, cuvintele şi gesturile mai semnificative şi să-i împărtăşească destul de sugestiv – uneori printr-o simplă observaţie – propriile lui impresii. Dmitri îl asculta în tăcere, cu ochii aţintiţi drept înainte. Avea o privire fixă, neliniştitoare, dar Alioşa îşi dădea seama că înţelegea tot,

că vedea în sinea lui lămurit tot ce se întâmplase. Pe măsură ce povestirea se depăna, pe chipul lui Dmitri Fiodorovici se aşternea o umbră nu atât mohorâtă, cât ameninţătoare. Încruntat, cu dinţii încleştaţi, privirea lui devenea parcă din ce în ce mai fixă, mai îndărătnică, mai fioroasă... Cu atât mai neaşteptată fu, aşadar, schimbarea ce se petrecu subit un moment mai târziu, când, aproape fulgerător, figura lui până atunci mânioasă şi înfricoşătoare se destinse deodată, gura i se descleştă, şi Dmitri Fiodorovici izbucni în cel mai impetuos, cel mai sincer hohot de râs. Râdea cu atâta poftă, încât se cutremura tot, şi o bună bucată de vreme nu fu în stare să scoată o vorbă.

— Şi zi aşa, nu i-a pupat mînuţa! A şters-o fără să i-o fi pupat! strigă el cuprins de o exaltare bolnăvicioasă, s-ar putea spune aproape insolentă, daca n-ar fi fost atât de spontană. Şi cealaltă zici că urla şi c-a făcut-o tigru! Chiar aşa, tigru, şi este! Care va să zică, s-o urce pe eşafod? Ba bine că nu, n-ar strica, zău, n-ar strica, sunt exact de aceeaşi părere, asta şi merită! Numai că, vezi tu, frăţioare, eşafodul o fi el bun la ceva, dar mai întâi ar trebui să se lecuiască. O, da, o văd foarte bine pe această regină a neruşinării, povestea asta cu mânuţa o arată aşa cum e, o scorpie infernală! Regina tuturor scorpiilor, câte or fi existând pe faţa pământului! Este într-adevăr extraordinară în felul ei! şi zici c-a fugit acasă? Eu... ah... Mă duc imediat la ea! Alioşka, nu mi-o lua în nume de rău, şi eu cred tot aşa, că nu merită decât să-i pui ştreangul de gât, şi încă ar fi prea puţin...

— Dar Katerina Ivanovna? întreba întristat Alioşa.

— Şi pe ea o văd, o văd toată, aşa cum poate n-am văzut-o niciodată! Exact aşa ca şi cum aş fi descoperit cele patru continente ale lumii, vreau să zic cele cinci continente[43]. Auzi ce i-a dat prin gând! E ea întreagă, aşa cum o ştiu, Katenka, eleva de pension, care, din mărinimie, ca să-şi scape tatăl din impas, nu s-a temut să meargă acasă la un ofiţer imbecil, un mitocan, ştiind că s-ar putea să aibă de înfruntat cele mai josnice insulte! Dar câtă mândrie în nevoia asta aprigă de a pune totul în joc, de a arunca mănuşa destinului, de a merge până în pânzele albe! Spui că mătuşa ei a încercat s-o oprească? ştii, mătuşica asta este şi ea tot un fel de zbir, soră bună cu generăleasa de la Moscova; umbla şi ea tot aşa, cu nasul pe sus, mai dihai chiar decât soră-sa, până ce bărbatu-său a fost prins c-a băgat mâna în banii statului, drept care a pierdut tot ce avea – şi moşia, şi tot; şi de unde până atunci soţioara dumnealui era ţanţoşă de nu-i găseai pereche, dintr-o dată i-a căzut nasul şi nu l-a mai ridicat nici până azi. Şi zici c-a încercat s-o oprească, şi Katia n-a vrut s-o asculte? „Sunt în stare să răzbesc oriunde, totul mi se pleacă până la picioare! Dacă vreau, pot s-o vrăjesc şi pe Gruşenka!” şi ştii, credea într-adevăr că poate, se bizuia prea mult pe talentele ei! De, cine-i de vină? Îţi închipui cumva că intenţionat a sărutat cea dintâi mâna Gruşenkăi, că avea cine ştie ce planuri ascunse? Nu, s-a îndrăgostit pur şi simplu de Gruşenka, ba nu, nu de Gruşenka, ci de visul pe care-l urzise, de iluzia ei, gândindu-se tot timpul în sinea sa: e visul meu, e iluzia mea! Alioşa, frăţioare, spune-mi, zău, cum ai reuşit să scapi de ele când sunt aşa cum sunt? ţi-ai ridicat anteriul şi-ai rupt-o la fugă, nu? Ha-ha-ha!

— Mi se pare că nu-ţi dai seama, frate, cât de adânc ai jignit-o pe Katerina Ivanovna povestindu-i Gruşenkăi tot ce s-a întâmplat în ziua aceea, lucruri pe care Gruşenka n-a găsit ceva mai bun de făcut decât să i le arunce în faţă: „Te duceai pe înserat acasă, la burlaci, să-ţi pui frumuseţea la mezat!” Există oare insultă mai grea pentru o femeie? Pe Alioşa îl chinuia gândul că fratele său se bucura parcă în sine de umilinţa Katerinei Ivanovna, deşi era cu neputinţă de crezut.

— Ba! Dmitri Fiodorovici se încruntă, luându-şi o mutră fioroasă, şi deodată se plesni cu palma peste frunte. Deşi Alioşa îi istorisise totul din fir-a-păr, arătându-i cum fusese insultată Katerina Ivanovna şi pomenindu-i şi de ceea ce-i strigase la urmă: „Fratele dumitale este un ticălos!”, abia acum parcă se dumirea. Da, aşa este, mi se pare că i-am povestit Gruşenkăi despre „ziua aceea nenorocită”, cum zice Katia. Da, da, ştiu bine că i-am povestit, mi-aduc aminte! Asta s-a întâmplat tot acolo, la Mokroe, eram beat, ţigăncile cântau... Dar am plâns cu lacrimi amare şi m-am zvârcolit, am căzut în genunchi şi m-am închinat cu gândul la chipul Katiei, şi Gruşenka a înţeles. A înţeles tot, îmi amintesc că şi ea a lăcrămat... Ah, fir-ar al dracului! Păi se putea oare altfel? Atunci a lăcrămat, şi acum...

[43] Deşi descoperită în anul 1821, Antarctida a fost puţin studiată în secolul trecut şi nici nu era socotita cel de-al şaselea continent.

acum „i-a înfipt cuţitul în mimă”! Aşa-s muierile... Puse ochii în pământ şi rămase aşa, pe gânduri. Da, sunt un ticălos! Ce mai încolo, încoace, un ticălos sadea! rosti el deodată sumbru. Ce importanţă are dacă am plâns ori nu, sunt un ticălos! Spune-i că recunosc, sunt aşa cum m-a numit ea, dacă asta poate să-i aducă vreo mângâiere. Şi acum, destul, te las cu bine, ce să mai pălăvrăgim! Nu-i nici o bucurie. Să ne căutăm fiecare de drum. Şi să ştii că de azi încolo nu mai vreau să te văd până când o veni momentul! Rămâi cu bine, Aleksei!

Îi strânse cu putere mâna şi cu capul în piept, ţinând mereu ochii plecaţi în pământ, se smulse din loc şi porni grăbit spre oraş. Alioşa se uită după el, ca şi cum nu-i venea să creadă că plecase chiar de tot. Şi într-adevăr, după câţiva paşi, Dmitri se opri brusc.

— Stai, Aleksei, vreau să-ţi mai spun ceva, numai ţie îţi spun! Uită-te la mine, uită-te bine; aici, vezi tu, aici se pregăteşte o mârşăvie cumplită, ceva cum nu s-a mai pomenit (spunând „aici, vezi tu, aici”, Dmitri Fiodorovici se izbi cu pumnul în piept cu un aer ciudat, ca şi cum „mârşăvia” de care vorbea s-ar fi aflat, ar fi stat la păstrare acolo, undeva, pe pieptul lui, poate ascunsă într-un buzunar sau cusută şi atârnată de gât). Tu mă cunoşti, sunt un ticălos patentat! Dar să ştii un lucru: tot ce am făcut până acum, adică până în ziua de azi, tot ce am să mai fac de aci înainte – auzi tu? – nici pe departe nu se poate compara în josnicie cu mârşăvia pe care acum, uite, chiar acum, în clipa asta, o port aici, în sân, şi bagă de seamă, e ceva care dospeşte şi e pe cale să se împlinească, ceva care depinde numai de mine, un lucru pe care aş putea să-l împiedic sau să-l înfăptuiesc. Dar până la urmă, totuşi am să-l săvârşesc, n-am să-l împiedic, nu! Acum câteva ceasuri ţi-am povestit tot, numai despre treaba asta n-am suflat un cuvânt, pentru că, oricum ar fi, nici chiar aşa obraz gros n-am! Mai pot încă să mă opresc; şi oprindu-mă, chiar mâine mi-aş putea recâştiga măcar pe jumătate onoarea pierdută, dar n-am să mă opresc, ştiu bine că nu, am să îndeplinesc până la capăt mârşăvia, iar tu să fii martor că ţi-am mărturisit dinainte, cu bună ştiinţă! Haos şi beznă! N-am ce să-ţi explic, ai să afli totul odată şi odată, când o să vină momentul. Mocirla împuţită şi scorpia infernala! Adio! Nu te ruga pentru mine, nu merit şi nici n-am nevoie deloc, nu, n-am deloc nevoie... nu-mi trebuie deloc! La o parte!...

Şi, întorcându-se pe călcâie, plecă, de astă dată definitiv. Alioşa porni mai departe spre mănăstire. „De ce mi-o fi spus adio? N-o să-l mai văd niciodată? De ce? repeta mereu în neştire. Ba am să-l văd neapărat, chiar mâine, am să-l caut, am să-l caut anume, ce tot îndrugă el?!...”

Alioşa ocoli mănăstirea şi, apucând-o prin crângul de pini, ajunse la schit. I se deschise poarta, deşi la ora aceea nimeni nu mai putea să pătrundă înăuntru. Intră în chilia stareţului cu inima zvâcnind: „De ce oare, de ce am plecat? De ce bătrânul mă trimite «în lume»? E atâta linişte aici, în lăcaşul ăsta sfânt, iar acolo – numai ispite şi o beznă în care te pierzi, în care rătăceşti de la primul pas...”

În chilie se mai aflau fratele Porfiri şi un ieromonah, părintele Paisie. Ieromonahul venea din oră în oră să se intereseze de sănătatea părintelui Zosima, care – după cum află cu groază Alioşa – se simţea din ce în ce mai rău. Atât de rău, încât în ziua aceea nu mai putuse să şadă la sfat ca în fiecare seară cu fraţii monahi. De obicei, după vecernie, înainte de culcare, toţi călugării se adunau în chilia stareţului şi fiecare i se spovedea, mărturisindu-şi cu glas tare păcatele săvârşite peste zi, gândurile nevrednice, visurile, ispitele, până chiar şi certurile – dacă din întâmplare s-ar fi sfădit cu cineva. Unii se spovedeau în genunchi. Bătrânul le dădea dezlegarea, îi împăca, povăţuia pe toată lumea, statornicea canoanele; şi, după ce-i binecuvânta, îi lăsa să plece. Aceste „spovedanii” frăţeşti constituiau capul de acuzaţie adus stăreţiei de către adversarii acesteia, sub cuvânt c-ar fi o profanare a unei taine bisericeşti, aproape o luare în deşert a celor sfinte, cu toate că nici nu putea fi vorba de aşa ceva. Unii chiar se sileau să argumenteze forului eparhial că în felul acesta spovedania nu-şi mai atingea scopul, ci îi ducea cu bună ştiinţă pe monahi în ispită şi păcat. Se zicea că o bună parte din fraţii monahi nu aveau nici o tragere de inimă să meargă la stareţ pentru a se spovedi, şi dacă totuşi făceau acest pas, îl făceau numai pentru că se întruneau cu toţii la el, în chilie, şi ca să nu treacă drept trufaşi şi răzvrătiţi cu gândul. Se mai zvonise de asemenea că unii dintre călugări, seara, înainte de spovedanie, se înţelegeau între ei: „Eu am să spun că m-am supărat pe tine azi-dimineaţă, iar tu să recunoşti că-i aşa” numai ca să aibă ce mărturisi şi ca să scape mai uşor. Alioşa ştia că într-adevăr chiar aşa se şi întâmpla câteodată. Mai ştia că unii fraţi monahi erau

peste măsură de indignaţi din pricina obiceiului care cerea ca orice scrisoare primită de acasă să treacă mai întâi prin mâinile stareţului, care o deschidea înaintea celui căruia îi era adresată. Se presupunea, firește, că toate aceste rânduieli erau împlinite în deplină libertate şi sinceritate, din adâncul sufletului, în numele supunerii de bunăvoie şi a îndrumărilor izbăvitoare, dar, de fapt, uneori toate se făceau cu făţărnicie, de ochii lumii şi fără râvnă. Totuşi, călugării cu experienţă şi cu oarecare prestigiu în mănăstire ţineau la punctul lor de vedere, chibzuind că „pentru cei care se adăpostiseră între zidurile sfântului locaş, cu gândul de a-şi căuta mântuirea, toate ascultările şi canoanele pe care le împlineau erau fără doar şi poate spre binele lor, menite să-i izbăvească; iar acela care, dimpotrivă, se simte împovărat şi cârteşte înseamnă că n-are nici o chemare pentru schimnicie, şi degeaba a mai venit aici, în mânăstire, locul lui fiind în lume. Cât despre păcat şi despre ispita diavolului, nu numai printre mireni, dar nici chiar în locaşul Domnului nu poţi avea chezăşia că vei fi ferit de ele, şi deci cu atât mai vârtos nu se cuvine să cauţi singur prilejul de a cădea în păcat”.

— E tare slab, mereu aţipeşte, îi spuse părintele Paisie lui Alioşa după ce-l binecuvântă. Cu mare greutate poţi să-l trezeşti. Şi nici n-are rost. S-a trezit mai adineauri, acum vreo cinci minute, ne-a rugat să dăm din partea lui binecuvântarea fraţilor monahi, cerându-le să privegheze la noapte pentru sufletul lui. Mâine-dimineaţă vrea să se împărtăşească din nou. Te-a pomenit şi pe tine, Aleksei, a întrebat unde eşti şi i s-a spus că te-ai dus în oraş. „Da, da, l-am binecuvântat la plecare; acolo-i locul lui deocamdată, nu aici”, astea au fost cuvintele lui. A pomenit de tine cu drag şi cu duioşie; îţi dai seama de câtă cinste te-ai învrednicit? Nu pricep numai de ce a hotărât să-ţi facă deocamdată ascultarea în lume? Pesemne că simte ceva în soarta ce ţi-a fost hărăzită! Trebuie să înţelegi, Aleksei, că oricum ar fi, dacă te întorci în lume, te întorci numai ca să împlineşti ascultarea pe care ţi-a poruncit-o stareţul tău, nicidecum pentru deşertăciunile şi plăcerile lumeşti...

Părintele Paisie ieşi. Nu mai încăpea nici o îndoială că bătrânul era pe cale să-şi dea obştescul sfârşit, deşi putea să mai trăiască încă o zi sau două. Alioşa îşi puse în gând cu toată râvna să nu mai părăsească mănăstirea şi să rămână la căpătâiul lui până se va săvârşi din viaţă, cu toate făgăduielile făcute lui Fiodor Pavlovici, doamnei Hohlakova, fratelui său şi Katerinei Ivanovna că se va duce să-i vadă a doua zi. Inima îi ardea cuprinsă de focul iubirii, şi în sinea lui se caia amarnic din cauză că, în vreme ce colindă prin oraş, fusese în stare – chiar pentru o clipă numai – să uite că aici, la mănăstire, zăcea pe patul de moarte omul pe care-l cinstea mai presus de orice pe lume. Intrând în iatacul stareţului, îngenunche şi bătu o mătanie adâncă, până atinse podeaua cu fruntea, în faţa celui care zăcea în aşternut. Bătrânul dormea în tihnă, nemişcat, respirând molcom, încât aproape că nici nu-l auzeai suflând. Pe chipul său se vădea o linişte desăvârşită.

Trecând din nou în odăiţa de alături – unde în dimineaţa aceea bătrânul îşi primise musafirii. Alioşa îşi scoase cizmele şi, fără să se mai dezbrace, se culcă pe divanul îngust şi tare, pe care dormea de la o vreme încoace, seară de seară, mulţumindu-se să-şi aducă numai o pernă. Cât priveşte salteaua, pe care taică-său îi strigase s-o ia acasă, de mult se lipsise de ea. Îşi scotea numai anteriul, cu care se învelea în chip de cuvertură. Înainte de culcare însă, căzu în genunchi şi se rugă îndelung. În ruga lui fierbinte nu-i cerea nimic altceva Atotputernicului decât să-i limpezească îndoielile şi să pogoare din nou în sufletul său, ca în alte daţi, duioşie senină, duioşia aceea ce-l cuprindea după ce aducea mărire şi slavă Domnului, căci închinăciunea lui de fiecare seară era tocmai un asemenea imn. Bucuria ce se aşternea atunci în inima lui era de obicei însoţită de un somn tihnit şi odihnitor, în timp ce-şi făcea rugăciunea, simţi la un moment dat în buzunar pliculeţul roz trimis de Katerina Ivanovna prin servitoarea care fugise după el până în stradă. Se zăpăci o clipă, dar îşi termina rugăciunea. Apoi, după oarecare ezitare, desfăcu plicul. Înăuntru era o scrisorică purtând semnătura Lizei, fetiţa doamnei Hohlakova, care făcuse tot felul de giumbuşlucuri pe socoteala lui în dimineaţa aceea, de faţă cu stareţul.

„Aleksei Fiodorovici – i se destăinuia fata – *îţi scriu pe furiş, ca să nu prindă nimeni de veste, nici chiar mămica, deşi ştiu că este foarte urât din partea mea. Dar nu pot să mai trăiesc dacă nu-ţi mărturisesc simţământul ce a încolţit în sufletul meu şi pe care deocamdată nimeni nu trebuie să-l cunoască, nimeni în afară de noi doi. Dar cum să-ţi spun ceea ce doresc din toată inima să-ţi împărtăşesc? Se zice că hârtia nu roşeşte, dar te rog să*

mă crezi că nu-i adevărat şi că şi ea poate să roşească, aşa cum am roşit şi eu. Dragă Alioşa, află că te iubesc, te iubesc din copilărie, de la Moscova, când tu erai altfel, da, cu totul altfel decât azi, şi dragostea mea o să ţină până la sfârşitul vieţii. Inima mea te-a ales pe tine ca să ne unim soarta şi să ne isprăvim împreună zilele la adânci bătrâneţi. Bineînţeles, cu condiţia ca să părăseşti mănăstirea, Chiar dacă n-avem încă vârsta potrivită, o să aşteptăm atâta cât spune legea. Până atunci am să mă fac bine, am să încep să umblu şi să dansez. În privinţa asta nu mai încape nici o îndoială.

Vezi ce bine am pus totul la cale? De un singur lucru nu pot să-mi dau seama, şi anume: ce o să crezi despre mine după ce ai să citeşti scrisoarea? îmi place să râd şi să mă ţin de pozne, chiar azi-dimineaţă, de pildă, te-am necăjit, dar te asigur că adineauri, înainte de a lua pana în mână, m-am rugat la icoana Născătoarei, aşa cum mă rog şi acum, mă rog cu lacrimi în ochi.

Taina mea se află acum în mâinile dumitale; mâine, când ai să vii, ştiu că n-am să mă pot uita la dumneata. Vai, Aleksei Fiodorovici, ce o să fie dacă şi mâine n-am să mă pot stăpâni şi am să izbucnesc în râs ca o proastă, aşa cum s-a întâmplat azi-dimineaţă când m-am uitat la dumneata? O să-ţi închipui că-mi arde iarăşi de şotii şi n-o să mai ai încredere în ceea ce ţi-am scris! De aceea te rog, te implor, dragul meu, dacă ai un pic de milă pentru mine, mâine, când o să intri, să nu te uiţi în ochii mei; mi-e teamă că atunci când privirile noastre s-or întâlni să nu mă umfle iarăşi râsul, numai când mă gândesc c-o să vii tot cu anteriul acela până în călcâie... Chiar de pe acum simt aşa, ca un fior, când îmi vin în minte toate astea... De aceea, dragul meu, te rog, când o să intri, să nu-mi dai nici o atenţie măcar câteva minute, să te uiţi într-altă parte, la mămica sau pe fereastră...

Ca să vezi că până la urma ţi-am scris o scrisoare de dragoste; Doamne, ce am făcut! Alioşa, te rog să nu mă dispreţuieşti şi dacă dumneata vezi ceva rău în asta şi eşti supărat pe mine, iartă-mă. Soarta reputaţiei mele, poate definitiv pierdută, se afla în mâinile dumitale.

Astăzi ştiu sigur c-o să plâng. La revedere, până în clipa – ah, teribilă clipă! – când ne vom întâlni din nou!

Lise.

P.S. Alioşa, să vii – auzi? să vii neapărat! Lise.”

Uluit, Alioşa citi de două ori scrisoarea, râmase apoi pe gânduri şi deodată începu a râde molcom, cu inima înseninată. Tresări: cum putea oare să râdă, era un păcat! O clipă mai târziu însă râse din nou, tot atât de molcom şi tot atât de fericit. Puse scrisoarea la loc în plic, se închină şi se întinse pe divan. Frământarea ce-i stăpânea sufletul se potoli dintr-o dată. „Doamne, pogoară mila ta asupra tuturor celor pe care i-am văzut azi, izbăveşte-i pe cei nefericiţi, iar celor aprigi la mânie călăuzeşte-le paşii! La tine e mântuirea: mântuieşte-i cum vei voi. Tu, care eşti numai iubire, împărtăşeşte-le tuturora bucuria!” şopti el făcându-şi cruce, şi adormi fără grijă.

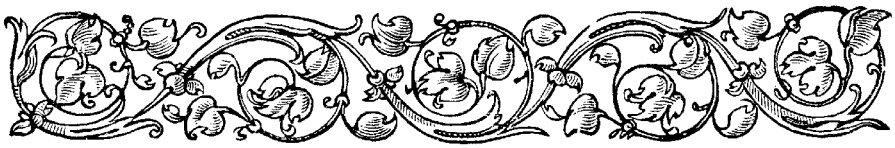

PARTEA A DOUA

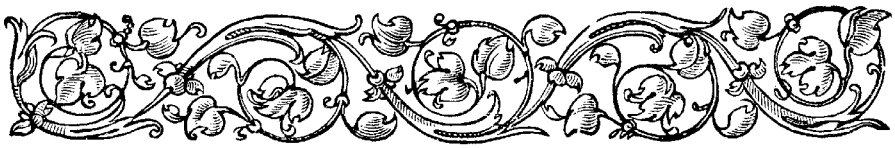

CARTEA A PATRA
DEZLĂNŢUIRI ISTERICE

I - PĂRINTELE FERAPONT

A doua zi, Alioşa se deşteptă din somn înainte de revărsatul zorilor. Stareţul, care se trezise între timp, se simţea istovit de puteri; cu toate acestea, ceru să fie mutat din pat în fotoliu. Avea mintea limpede, şi chipul său – pe care se zugrăvea o adâncă oboseală – era senin, aproape fericit, privirea – veselă, prietenoasă, îmbietoare. „Nu ştiu dacă o să mai apuc seara asta”, îi mărturisi el lui Alioşa; apoi ceru să fie spovedit şi împărtăşit fără zăbavă. Părintele Paisie fusese dintotdeauna duhovnicul său. După săvârşirea celor două taine, fu uns cu sfântul mir. Ieromonahii începură să se adune, şi chilia se umplu treptat de schimnici. Se luminase de ziuă. Pe lângă cei de la schit veneau acum şi călugării de la mănăstire. După ce slujba se isprăvi, bătrânul ţinu să-şi ia rămas-bun de la toată lumea şi-i îmbrăţişa rând pe rând pe toţi. Chilia fiind neîncăpătoare, cei care sosiseră mai înainte ieşeau afară, ca să le facă loc nou-veniţilor. Alioşa nu se dezlipea de stareţ, care ceruse să fie din nou mutat în jilţ. Vorbea căutând pe cât îi îngăduiau puterile să le împărtăşească înţelepciunea sa, şi glasul lui, deşi firav, îşi păstrase încă limpezimea. „Ani de zile v-am fost povăţuitor, ani şi ani de zile v-am vorbit mereu, aşa încât m-am obişnuit să grăiesc cu glas tare şi să vă călăuzesc paşii, de aceea, dragi părinţi şi fraţii mei iubiţi, chiar acum, cât mă vedeţi de slab şi de prăpădit, îmi vine mai greu să tac decât să glăsuiesc”, glumi bătrânul, privind cu înduioşare la monahii îngrămădiţi în jurul său. Din tot ce spusese stareţul atunci, Alioşa avea să-şi amintească mai târziu numai unele cuvinte, fiindcă, deşi graiul îi era desluşit şi-n glasul lui nu se simţea nici o şovăială, bătrânul sărea mereu de la o idee la alta. Erau atâtea lucruri despre care ţinea să vorbească, de parcă s-ar fi străduit să dea în vileag tot ce-i mai rămăsese de spus, să mai repete o dată în pragul morţii tot ce nu apucase să spună în viaţă până la sfârşit, şi nu numai din dorinţa de a-i lumina, ci ca şi cum ar fi fost însetat să împărtăşească tuturor bucuria şi exaltarea ce puseseră stăpânire pe sufletul lui, să-şi deschidă pentru ultima oară inima faţă de toţi...

„Iubiţi-vă unii pe alţii, cuvioşilor, îi povăţui bătrânul (din câte putu să-şi amintească mai târziu Alioşa), şi iubiţi norodul ce păzeşte legile Domnului. Să nu credeţi că noi am fi cumva mai sfinţi decât mirenii pentru că am venit să ne ferecăm între zidurile acestui locaş; dimpotrivă, cine s-a hotărât să vină aici, prin faptul însuşi că şi-a îndreptat paşii încoace, a recunoscut că este mai nevrednic decât toţi mirenii la un loc, decât toată suflarea de pe faţa pământului... Şi lucrul acesta fiecare monah trebuie să-l simtă şi să-l priceapă, cu atât mai lămurit, cu cât îi va fi dat să stea mai mult închis între zidurile mănăstirii. Altfel, nici nu avea rost să mai vină aici. Şi doar atunci când se va dumeri, în sfârşit, nu numai că este mai nevrednic decât toţi mirenii, dar că-i e sortit să poarte faţă de toată omenirea, pentru toată suflarea din lume, povara întreagă a păcatelor omeneşti, păcatele tuturor, ca şi ale sale proprii, doar atunci va atinge ţelul pentru c-are ne-am unit. Căci trebuie să ştiţi, dragii mei, că fiecare dintre noi, fără doar şi poate, poartă în numele tuturor vina tuturor păcatelor câte s-au săvârşit, şi nu numai în numele lumii întregi, ci fiecare în parte este vinovat pentru toţi oamenii de pe faţa pământului şi pentru fiecare dintre ei în parte. A pricepe aceasta înseamnă a ajunge pe culmile vieţii monahale, ca şi ale vieţii oricărui om

pe pământ. Fiindcă monahii nu se deosebesc cu nimic de ceilalţi oameni, ei sunt aşa cum ar trebui să fie toţi oamenii din lumea aceasta. Numai când ne vom da bine seama de lucrul acesta, inima noastră se va înduioşa, cuprinsa de o nesfârşită iubire, adevărata iubire ecumenică, hărăzită a nu cunoaşte niciodată saţul. Numai când vă veţi lumina pe deplin, fiecare dintre voi va fi în stare să răscumpere păcatele tuturor cu dragostea lui, să spele păcatele lumii întregi cu lacrimile sale... Fiecare să privească adânc în inima lui şi să se spovedească fără de istov faţă de cugetul său. Să nu vă temeţi de păcat, chiar atunci când simţiţi că aţi greşit, dacă într-adevăr căinţa voastră e cinstită, şi mai ales să nu-i puneţi nici un fel de condiţii Domnului-Dumnezeu. Şi iarăşi vă mai spun: să nu vă semeţiţi. Să nu vă arătaţi semeţi nici faţă de cei mici, nici faţă de cei mari. Nu-i urâţi pe cei care se leapădă de voi, pe cei care vă hulesc şi îşi bat joc de voi sau clevetesc împotriva voastră. Nu-i urâţi pe atei, pe cei care învaţă de rău, pe materialişti, nici măcar pe cei mai răi dintre ei, nu numai pe cei buni, căci mulţi dintre ei sunt oameni de omenie, mai ales în zilele noastre. Pomeniţi-i în rugăciunile voastre, aşa cum vă spun: «Miluieşte-i, Doamne, pe cei care n-au pe nimeni să se roage pentru sufletul lor; mântuieşte-i, Doamne, şi pe cei care nu vor să ţi se închine ţie». După care aveţi grijă să adăugaţi: «Rugămintea asta nu porneşte din mândrie, Doamne, căci eu însumi sunt cel mai nevrednic dintre toţi»... Iubiţi norodul ce urmează căile Domnului şi nu lăsaţi veneticii să vă risipească turma, căci de veţi lâncezi în trândăvie, cuprinşi de o trufaşă scârbă de lume, şi mai ales dacă arghirofilia va pune stăpânire pe voi, ei vor veni din toate ţările şi vor risipi turma voastră. Lămuriţi fără preget mulţimii cuvântul Sfintei Scripturi... Nu fiţi lacomi de bani... Nici argintul, nici aurul să nu vă ispitească, căutaţi să nu vă atingeţi nici de unul, nici de celălalt... păstraţi în suflet credinţa şi ţineţi sus flamura ei. Cât mai sus...”

Cuvântarea stareţului fusese, desigur, ceva mai dezlânată decât s-ar părea din cele arătate mai sus şi decât ar rezulta din însemnările pe care avea să şi le facă după aceea Alioşa. Uneori, glasul i se curma dintr-o dată şi se oprea gâfâind, ca şi cum ar fi încercat să-şi adune puterile, dar tot timpul părea că vorbeşte ca într-un extaz. Îl ascultau cu toţii înduioşaţi, deşi mulţi dintre cei de faţă se minunau de cuvintele lui, socotind că au probabil un tâlc ascuns... Mai târziu aveau să-şi amintească de fiecare vorbă rostită atunci. La un moment dat, Alioşa, care părăsise pentru câteva clipe chilia, fu surprins de emoţia zugrăvită pe chipurile monahilor care se înghesuiau în chilie sau se îmbulzeau la uşă, părând că aşteaptă ceva. Era o aşteptare plină de nelinişte pentru unii, solemnă pentru alţii. Toată lumea era încredinţată că în clipa când bătrânul va închide ochii, se va întâmpla un lucru cu totul extraordinar. Într-un fel, aşteptarea aceasta putea fi privită ca o mărturie de uşurătate; totuşi, chiar şi cei mai austeri dintre monahi păreau a fi sub înrâurirea ei. Mai ales chipul ieromonahului Paisie vădea cea mai adâncă austeritate. Alioşa plecase, aşa cum am spus, la un moment dat din chilie, chemat fiind în taină de un monah, trimis de Rakitin, care tocmai sosise de la oraş cu o scrisoare destul de ciudată din partea doamnei Hohlakova. Aceasta îi împărtăşea o ştire într-adevăr senzaţională, sosită tocmai la tanc. Printre femeile credincioase din popor, care fuseseră la schit în ajun să se închine şi să ceară binecuvântarea stareţului, se afla şi o bătrânică de la noi din oraş, anume Prohorovna, văduvă de subofiţer. Mătuşica venise să întrebe dacă poate cumva să-l treacă în pomelnic, în rând cu cei răposaţi, pe feciorul ei Vasenka, plecat cu serviciul tocmai hăt-departe, în Siberia, la Irkutsk, dat fiind că de mai bine de un an nu mai avea nici o ştire de la dânsul. Stareţul îi răspunsese cu asprime, oprind-o cu străşnicie să facă un lucru ca ăsta, care, pentru el, era curată vrăjitorie. O iertase totuşi, dându-şi seama cât era de neştiutoare şi, „ca şi cum ar fi citit în cartea destinului”(scria doamna Hohlakova), o mângâiase spunându-i: „că fecioru-său Vasenka trăieşte cu siguranţă şi c-o să aibă parte să-l vadă curând, sau, dacă nu, în orice caz va primi carte de la dânsul, aşa că să se ducă liniştită acasă şi să aibă răbdare”. „şi ce crezi? adăugă entuziasmata doamna Hohlakova: prorocirea s-a adeverit întocmai, ba chiar peste orice aşteptare. N-a apucat bine băbuţa să intre pe uşă, că i s-a şi înmânat o scrisoare din Siberia sosită între timp. Mai mult chiar, în epistola trimisă din Ekaterinburg, Vasea îşi înştiinţa mama că e în drum spre Rusia, împreună cu încă un funcţionar, şi că se înapoiază definitiv acasă, aşa că peste cel mult trei săptămâni de la primirea scrisorii nădăjduia să-şi îmbrăţişeze mama.” Doamna Hohlakova îl ruga deci stăruitor, din toată inima, pe Alioşa să le comunice numaidecât egumenului şi tuturor cuvioşilor părinţi această nouă „minune profetică”. „Trebuie să afle toţi, toţi!”

spunea dânsa în încheiere. Scrisoarea părea să fi fost alcătuită în pripă; fiecare rând trăda emoţia celei care se apucase s-o alcătuiască fără să stea mult pe gânduri. Alioşa însă nu mai avea ce le împărtăşi monahilor, întrucât între timp aflaseră cu toţii despre ce era vorba. Monahul pe care Rakitin îl trimisese după el să-l cheme avusese în acelaşi timp misiunea „să-i spună cu tot respectul Preasfinţiei sale părintele Paisie că Rakitin vrea neapărat să-i vorbească într-o chestiune foarte importantă, atât de importantă, că nu suferă nici cea mai mică zăbavă şi că-şi cere cu toată smerenia iertare pentru această îndrăzneală”. Călugăraşul îi adusese la cunoştinţă părintelui Paisie cele de mai sus înainte de a-i fi spus ceva lui Alioşa, aşa că, atunci când se înapoie în chilie, îndată după lectura scrisorii, acestuia nu-i mai rămăsese altceva de făcut decât s-o înmâneze duhovnicului ca pe o mărturie scrisă. Cât era el de sever şi de neîncrezător din fire, după ce citi, încruntat, rândurile care vesteau „minunea”, părintele Paisie nu-şi putu ascunde emoţia. Ochii începură să-i strălucească, un zâmbet grav şi plin de convingere îi lumină faţa şi, fără să vrea, scăpă aceste cuvinte, la care nimeni nu se aştepta:

— O să mai vedem şi altele!

— O să mai vedem şi altele! repetară într-un glas monahii. La care duhovnicul se încruntă din nou şi-i rugă să nu sufle o vorbă nimănui până ce ştirea nu se va adeveri pe deplin, căci mirenii sunt necumpătaţi de felul lor; şi apoi, întâmplarea aceasta „putea foarte bine să aibă o explicaţie firească”, adăugă el cu chibzuială, aşa, ca să fie cu sufletul împăcat, dar fără să pară chiar atât de convins de reticenţele sale. Cum era şi de aşteptat, cei de faţă îşi dădură numaidecât seama că vorbise numai aşa, într-o doară, şi, bineînţeles, în câteva clipe vestea făcu înconjurul mănăstirii, ajungând şi la urechile mirenilor veniţi la liturghie. Cel mai tulburat dintre toţi la auzul „minunii” petrecute fu, pe cât se pare, monahul sosit cu o zi mai înainte „de la Sân Silvestru”, din Obdorsk, un schituleţ pierdut prin îndepărtatele ţinuturi din nord. E vorba de călugărul care îl întâmpinase în ajun pe părintele Zosima împreună cu doamna Hohlakova şi care, arătându-i copila „tămăduită”, îl întrebase ritos: „Cum vă încumetaţi să faceţi asemenea lucruri?”

Ştirea îl lăsă cu totul descumpănit pe bietul monah, care nu ştia ce să mai creadă. Cu o zi înainte fusese să-l vadă în chilioara lui de lângă prisacă pe părintele Ferapont şi se întorsese de acolo buimac şi răscolit până în adâncul sufletului. Părintele Ferapont era un călugăr bătrân, care trăia ca un schimnic, postind cu străşnicie şi ferecat în tăcere, şi care, după cum am mai spus, era cel mai neîmpăcat duşman al părintelui Zosima, şi mai ales al stăreţiei, orânduială care din punctul lui de vedere era pe cât de nesocotită, pe atât de dăunătoare. Şi cu toate că făcuse legământul tăcerii şi nu schimba o vorbă cu nimeni, părea să fie un adversar de temut, fiindcă o bună parte dintre călugări erau de aceeaşi părere cu el, şi foarte mulţi credincioşi îl venerau ca pe un adevărat ascet şi ca pe un sfânt printre sfinţi, deşi toată lumea îl lua drept smintit. Dar tocmai sminteala asta a lui îi atrăgea. Părintele Ferapont n-ar fi călcat în ruptul capului pragul chiliei stareţului Zosima. Şi, cu toate că trăia printre călugării de la schit, pentru acelaşi motiv – vreau să zic, fiindcă îl ştiau cu toţii într-o ureche – nu-l sâcâiau prea mult cu respectarea regulilor sihăstriei. Bătrânul avea cam la vreo şaptezeci şi cinci de ani, dacă nu chiar mai mult, şi locuia dincolo de prisaca schitului, într-un colţ, într-o chilioară veche de bârne, pe jumătate dărăpănată, lipită de zidul împrejmuitor, o chilie clădită demult, încă din secolul trecut, pentru un alt mare ascet, care făcuse de asemenea legământul tăcerii, părintele Iona. Acesta trăise până la vârsta de o sută cinci ani, şi încă şi azi călugării de la mănăstire, ca şi oamenii de prin partea locului, povestesc fel de fel de lucruri care mai de care mai curioase din viaţa lui. Cu şapte ani în urmă, părintele Ferapont primise îngăduinţa să locuiască în chilioara sau, mai bine zis, cocioaba aceea stingheră, care, aşa părăginită cum era, semăna mai curând cu un paraclis datorită icoanelor dăruite de credincioşi şi păstrate acolo, fiecare cu candela ei, ce ardea zi şi noapte. Părintele Ferapont fusese pus, pasămite, să îngrijească de ele şi să aprindă candelele. Se spunea (şi chiar aşa şi era într-adevăr) că toată hrana lui se rezuma la doi funţi de pâine, tainul lui pe trei zile, pe care i-l aducea de două ori pe săptămână prisăcarul, şi cu toate că acesta locuia şi el în preajma stupăriei, părintele Ferapont rareori se îndura să schimbe cu dânsul câte un cuvânt. Cei patru funţi de pâine şi prescura pe care părintele egumen avea grijă s-o trimită smintitului în fiecare duminică, după vecernie, era merindea lui pe o săptămână întreagă. Numai apa din cană îi era primenită în fiecare zi. La slujbă se ducea doar când şi când. Lumea, care venea să-i ceară

binecuvântarea, putea să-l vadă stând zile întregi în genunchi, adâncit în rugăciune, fără să întoarcă măcar capul. Dacă se îndura cumva să deschidă gura, vorbea puţin şi grosolan, şi tot ce spunea el era cam ciudat şi fără noimă. Se mai întâmplă totuşi, câteodată, deşi foarte rar, să aibă chef de vorbă, dar de cele mai multe ori nu puteai să scoţi de la el mai mult decât un cuvânt bizar, pe care vizitatorul îşi bătea capul zadarnic să-l înţeleagă, pentru că până la urmă, cu toate rugăminţile, schimnicul să se închidă în el, refuzând să-i dea orice altă explicaţie. Părintele Ferapont nu avea nici un rang bisericesc, era doar un monah ca toţi ceilalţi. Umblau tot felul de zvonuri năstruşnice pe socoteala lui – ce-i drept, numai printre oamenii cei mai ignoranţi – cum că ar fi fost în legătură cu duhurile cereşti cu care stătea adesea de vorbă, şi de aceea îşi ţinea gura ferecată faţă de pământeni. Călugăraşul din Obdorsk se strecurase în stupărie şi, luându-se după îndrumările prisăcarului – un monah tot atât de tăcut şi de ursuz şi el – îşi îndreptă paşii spre ungherul unde se afla chilioara părintelui Ferapont. „Poate cu dumneata s-o îndura să grăiască, fiindcă nu eşti de prin partea locului, dacă nu, să ştii că nu scoţi nimic de la el”, îl preveni prisăcarul. După cum avea să povestească el însuşi mai târziu, călugăraşul nostru se apropie de chilie cu inima îngheţată de teamă. Era destul de târziu, şi părintele Ferapont şedea afară, pe o băncuţă scundă, lângă uşă. Un ulm bătrân şi uriaş foşnea uşor deasupra capului său. începea să se răcorească. Călugăraşul din Obdorsk căzu la picioarele rătăcitului şi-i ceru binecuvântarea.

— Ce, n-oi fi vrând acum, călugăre, să mă pun şi eu pe brânci în faţa ta?! îl luă în primire pustnicul. Scoală de acolo!

Monahul se ridică de jos.

— Binecuvântează şi vei fi binecuvântat. Şezi aci. De unde vii?

Privindu-l, călugăraşul nostru fu mai ales uimit că părintele Ferapont, în pofida vârstei lui înaintate şi a postului aspru pe care-l păzea cu cea mai mare străşnicie, se dovedea a fi un om voinic, înalt, căruia trecerea anilor nu izbutise să-i încovoaie spinarea; bătrânul se ţinea drept şi, cu toate că avea o faţă suptă, era rumen în obraji şi sănătos. Se vedea cât de colo că-şi păstrase intactă forţa fizică, care părea să fie considerabilă. Avea o statură atletică, iar la vârsta lui încă nu apucase să încărunţească de tot – părul din cap îi era încă negru şi foarte des, la fel şi barba. Iar ochii mari, cenuşii, strălucitori, dar grozav de bulbucaţi, te încremeneau locului. Când vorbea, pronunţa apăsat vocala o. Umbla îmbrăcat cu un mintean lung, roşcat, dintr-o ţesătură trainică, cum se zicea pe vremuri „de puşcăriaş”, ce-i lăsa gâtul şi pieptul dezgolite, şi era încins cu o funie groasă. De sub mintean ieşea la iveală o cămaşă de pânză, aproape neagră, pe care n-o scotea cu lunile de pe el. Se spunea că purta pe sub haine, înfăşurate pe trup, nişte lanţuri grele, de treizeci de funţi. Iar drept încălţăminte, avea nişte ghete rupte, prăpădite, în care-şi vâra piciorul gol.

— Vin tocmai de la Sân Silivestru, dacă ştiţi, schituleţul acela din Obdorsk, rosti umil pribeagul, cercetându-l puţin speriat cu ochişorii săi ageri.

— Fusei şi eu pe acolo, pe la alde Silivestru al tău. Ba chiar şi statui o bucată de vreme acolo. Ce face Silivestru, e bine, sănătos?

Călugăraşul se zăpăci.

— Oameni fără minte şi fără rost! Ia spune, cum postiţi?

— Trapeza noastră păzeşte rânduiala călugărească din bătrâni: în postul mare, lunea, miercurea şi vinerea nu se găteşte nimic. Marţea şi joia ni se dau pâine pâine albă, o fiertură îndulcită cu miere, poame sau varză acră şi făină de ovăz. Sâmbăta – ciorbă de varză, tăiţei cu mazăre şi un terci cu sos; totul cu oloi. În toată săptămâna, duminica, pe lângă ciorbă, căpătăm peşte uscat şi un terci. În săptămâna mare, şase zile în şir, de luni şi până sâmbătă seara, nu se cuvine să te ospătezi decât cu pâine şi apă şi cu verdeţuri crude, dar toate cu socotinţă; şi, dacă se poate, să nu mănânci chiar în fiecare zi, aşa cum e rânduit pentru săptămâna întâi din post. În sfânta Vinere mare nu punem nimic în gură, şi tot aşa şi sâmbăta, până la ceasurile trei după-amiază, când ne îngăduim să luăm o fărâmă de pâine cu apă şi să bem câte o cană cu vin. În joia mare se găteşte fără oloi, în schimb, se mănâncă uscături stropite cu olecuţă de vin. Căci aşa a hotărât soborul din Laodiceea de joia mare: „Cine nu ţine ultima joi din postul mare spurcă tot postul”. Şi aşa, cum vă spun, e datina pe la noi. Dar ce înseamnă cumpătarea noastră pe lângă străşnicia cu care posteşti dumneata, preacuvioase – adăugă călugăraşul, prinzând curaj – dacă în toate zilele câte sunt într-un an, chiar şi de sfintele Paşti, te îndestulezi numai cu pâine şi apă, şi tainul

nostru de pâine, pe două zile, Sfinţiei cum că ar fi fost în legătură cu duhurile cereşti cu care stătea adesea de vorbă, şi de aceea îşi ţinea gura ferecată faţă de pământeni. Sfinţiei tale ţi-ajunge o săptămână întreagă! Mare minune, zău, puterea asta pe care o are Sfinţia ta să se lipsească de toate!

— Da', ghebele, hai? îl întrebă tam-nisam părintele Ferapont pronunţând h în loc de gh.

— Ghebele? îl îngână nedumerit călugăraşul.

— Ei, vezi! Eu pot să mă lipsesc de pâinea lor, nu-mi face trebuinţă, mă duc în pădure, şi acolo găsesc şi ghebe, şi mure ca să-mi astâmpăr foamea, pe când ei nu pot să trăiască fără pâine, prin urmare, diavolul îi ţine încă legaţi. Ştii ce spun azi limbile spurcate: cum că ce-i mult nu-i bun şi n-are rost să posteşti atâta. Aşa judecă ei cu mintea lor nelegiuită şi trufaşă.

— Aşa e, da, chiar aşa, oftă călugăraşul.

— I-ai văzut cum umblă cu dracu'? îl iscodi bătrânul.

— Cine? întrebă cu sfială călugăraşul.

— Acu' un an, de Rusalii, fusei la egumen, că de atunci nici că-i mai căleai pragul. Şi ce să vezi: unu' avea pe dracu' în deşte, altul, pitit sub anteriu, doar coarnele şi le lăsase afară, iar la altul se iţea din buzunar, şi uite-aşa i se învârteau ochii în cap, pasămite îi era frică de mine; altul îl purta în măruntaie, da, da, acolo găsise să-şi facă sălaş, în măruntaiele lui spurcate, altuia i se agăţase de gât şi se ţinea vârtos de el şi umbla aşa cu el spânzurat de grumaz, dar de văzut nu-l vedea.

— Dar... dumneata? îl iscodi călugărul din Obdorsk.

— Dacă-ţi spun că eu văd tot, nimic nu-mi scapă! Când să plec de la egumen, dădui cu ochii de unul care se dosise după uşă, zicând că poate nu l-oi zări. Şi era ditai matahala, aşa, ca de vreun arşin şi jumătate, ba chiar şi mai bine. Şi avea o coadă, uite atâta, groasă şi cenuşie. Ce făcu, ce nu făcu Sarsailă, că-şi şi vârî sfârcul cozii în crăpătura uşii. Apăi că nici eu nu-s gogoman! Tranc cu uşa peste el, de-i prinsei coada înăuntru. Şi unde mi-ţi urla împeliţatul ca din gură de şarpe, şi uite aşa se tot zvârcolea, iară eu dă-i, blagosloveşte-l cu sfânta cruce, o dată, înc-o dată şi înc-o dată! şi aşa îi venii tartorului de hac. Să-l fi văzut cum a crăpat, taman ca un paing când îl stâlceşti! Acu' o fi putrezit în cotlonul lui, ba cred că i s-o fi şi împuţit hoitul, dară ei nu văd nimic şi nici nu le pute. Se împlineşte anul de când nu mai dădui pe acolo. Numai ţie îţi spusei taina, fiindcă nu eşti de pe aici.

— Cumplite lucruri mi-a fost dat să aud din gura Sfinţiei tale! şi, prinzând din ce în ce mai mult curaj, se încumetă să întrebe: Preafericite şi luminate părinte, adevărat să fie oare ce vorbeşte lumea despre Sfinţia ta, căci până hăt-departe peste ţări şi mări, ţi-a mers pomina cum că zi şi noapte ai sta de taină cu Sfântul Duh?...

— Coboară uneori la mine.

— Şi cum coboară? Ce chip ia?

— De pasăre.

— Sfântul Duh în chip de porumbel?

— Acela-i Sfântul Duh, şi ăsta de care-ţi spun eu e Duhul Sfânt. Află că nu-i totuna. Duhul Sfânt coboară şi în chip de altă pasăre; rândunică, sticlete, piţigoi.

— Şi cum ştii că nu-i un piţigoi de rând?

— Fiindcă voroveşte.

— Şi cum vorbeşte? Ce fel de grăi?

— Grai omenesc.

— Şi ce spune?

— Azi, bunăoară, îmi dădu de ştire c-o să vină pe aici un nătărău să mă întrebe vrute şi nevrute. Prea multe pofteşti să ştii, călugăre!

— Înfricoşătoare cuvinte ai rostit, Preafericite şi cuvioase părinte! spuse călugăraşul dând din cap, dar în ochişorii lui speriaţi se desluşea o umbră de neîncredere.

— Vezi tu copacul ăsta? întrebă părintele Ferapont după un răstimp de tăcere.

— Îl văd, Sfinţia ta.

— Pentru tine-i un ulm ca toţi ulmii; pentru mine însă-i altceva.

— Ce anume? stărui călugăraşul, după câteva clipe în care aşteptase în zadar să afle ce poate fi.

— Să-ţi spun ce mi se întâmplă uneori peste noapte; vezi cele două cioturi? Câteodată, în puterea nopţii, Hristos îşi întinde braţele spre mine şi mă cată. Îl văd şi mă cutremur.

Vajnică şi cumplită arătare.

— Dar de ce ţi-e frică dacă ştii că-i Hristos?

— Şi dacă mă ia şi mă ridică în văzduh?

— Aşa viu?

— N-ai auzit de înălţarea întru duh şi slavă a lui Ilie? Te ia o dată, aşa, în braţe, şi pleacă cu tine...

În urma acestei discuţii, monahul din Obdorsk se întoarse destul de nedumerit în chilioara fratelui care-i dăduse găzduire; oricum ar fi fost, însă inima lui înclina mai mult spre părintele Ferapont decât spre stareţul Zosima. Călugărul din Obdorsk ţinea în mare cinste postul, şi deci nu fusese câtuşi de puţin mirat că un monah care postea cu atâta străşnicie ca părintele Ferapont era în stare să „vadă minuni”. Ce-i drept, cuvintele pustnicului păreau cam fără noimă, dar Dumnezeu de bună seamă ştia ce voia el să spună, căci îndeobşte cei săraci cu duhul spun şi fac lucruri chiar şi mai ciudate. Cât despre coada lui Sarsailă, pe care părintele Ferapont o prinsese în uşă, eră gata să creadă cu dragă inimă şi cu toată sinceritatea în existenţa ei reală, nu numai în sens simbolic. În afară de asta, înainte chiar de a fi venit aici, la mănăstire, simţise o aversiune faţă de stăreţie, pe care, deşi n-o cunoştea decât din auzite, o socotea ca atâţia alţii o inovaţie pur şi simplu dăunătoare. Între timp, cum apucase să stea o zi întreagă în mănăstire, observase că unii dintre fraţii monahi mai fără scaun la cap, care de asemenea nu se împăcau cu stăreţia, cârteau într-ascuns împotriva ei. Prin firea lui, călugărul din Obdorsk era un om descurcăreţ şi ager la minte, dornic să ştie şi să afle cât mai multe. Iată de ce vâlva pe care o făcuse nouă „minune”, săvârşită de stareţul Zosima, îl uluise peste măsură. Mai târziu, Alioşa avea să-şi aducă aminte că printre cei care se îmbulzeau să intre în chilia stareţului, sau se învârteau prin preajma ei, zărise în repetate rânduri mutrişoara curioasă a oaspetelui din Obdorsk, care rătăcea din grup în grup, trăgând cu urechea şi iscodind pe unul sau pe altul. Pentru moment, nu-i dăduse nici o atenţie; abia mai încolo avea să prefire în gând mai pe îndelete toate întâmplările petrecute în ziua aceea de pomină... Deocamdată, avea alte griji pe cap; simţindu-se obosit, stareţul Zosima se întinsese pe pat; dar, cum şedea aşa, cu ochii închişi, îşi amintise deodată de el şi trimisese pe cineva să-l cheme. Alioşa veni într-un suflet. La căpătâiul bătrânului nu se mai aflau acum decât părintele Paisie, părintele ieromonah şi fratele Porfiri. Stareţul deschise cu trudă ochii şi se uită la el cu luare-aminte:

— Nu te aşteaptă acasă, fiule? îl întrebă el. Alioşa se codi să răspundă.

— Poate că au nevoie de tine... Ai făgăduit ieri cuiva să mergi astăzi?

— Am făgăduit... tatii... Şi fraţilor... Şi încă cuiva...

— Ei, vezi! Du-te. Şi nu te întrista. Să ştii că n-am să-mi dau obştescul sfârşit până nu voi apuca să spun, aşa ca să poţi auzi şi tu, ultimul cuvânt pe care buzele mele îl vor rosti pe lumea asta. Şi cuvântul ăsta ţie îţi este hărăzit. ţie ţi-l voi lăsa moştenire. ţie, fiul meu drag, căci ştiu că mă iubeşti. Şi acum du-te, dac-ai făgăduit că te duci.

Alioşa se supuse, deşi nu se îndură să-l părăsească. Făgăduiala, însă, pe care bătrânul i-o făcuse, încredinţându-l că va avea parte să audă ultimul cuvânt rostit de el înainte de a se săvârşi din viaţă, şi mai ales că acest cuvânt voia anume să i-l lase lui cu limbă de moarte, îi lumină sufletul, cuprins de emoţie. Se grăbi deci să plece, ca să poată isprăvi mai curând tot ce avea de făcut la oraş şi să se înapoieze la vreme. Tocmai atunci părintele Paisie găsi cu cale să-i dea unele îndrumări, spunându-i pe neaşteptate câteva cuvinte care se săpară adânc în inima lui. Asta se petrecu îndată după ce ieşiră împreună din chilia stareţului.

— Să nu uiţi, flăcăule, rosti din senin, fără nici un ocoliş, părintele Paisie, că ştiinţa lumească, cu toate mijloacele ei înmănuncheate într-o putere uriaşă, a cercetat mai ales în veacul din urmă tot ce ne-a rămas din cuvântul domnului în cărţile sfinte, şi că după această neînduplecată cercetare, din tot ce purta har în sine, cărturarii lumii acesteia nu s-au ales cu nimic. Numai că ei au cercetat crâmpei cu crâmpei şi n-au ştiut să vadă întregul, încât nu se poate să nu cuprindă mirarea în faţa orbirii lor. Fiindcă întregul se înalţă în ochii lor nestrămutat, acum ca şi odinioară, şi porţile iadului nu-s atât de largi ca să-l poată mistui. Oare n-a dăinuit atâta amar de vreme, nouăsprezece veacuri în şir, şi nu dăinuieşte oare şi astăzi în sufletul atâtor oameni, ca şi în sufletul mulţimilor? Ba dăinuieşte chiar la fel de neclintit ca-n vremurile de demult şi în sufletul celor atei care ar vrea să spulbere totul! Căci până şi cei care tăgăduiesc creştinismul şi se ridică împotriva lui au fost plăsmuiţi

după chipul şi asemănarea lui Hristos, şi aşa rămân, cum au fost plăsmuiţi. Nici înţelepciunea, nici clocotul inimii lor n-au fost în stare să izvodească un alt chip pentru om pe potriva meritelor lui mai presus decât cel pe care ni l-a înfăţişat în vechime cuvântul lui Hristos. Iar din toate încercările ce s-au făcut, n-au ieşit decât nişte monstruozităţi. ţine minte asta mai cu seamă, flăcăule, fiindcă duhovnicul tău ţi-a hărăzit să pleci în lume. Poate, când te vei întoarce cu gândul la această zi slăvită, îţi vei aduce aminte şi de vorbele pe care ţi le-am spus acum, să-ţi fie călăuză în viaţă, căci eşti crud încă, şi ispitele lumeşti sunt mult prea mari ca să le poţi înfrunta cu puterile tale. Şi acum, du-te, orfane!

Părintele Paisie îl binecuvântă; în timp ce ieşea pe porţile mănăstirii, rumegând în minte vorbele neaşteptate pe care le auzise, Alioşa pricepu deodată că în monahul acela auster şi aspru avea să găsească un nou prieten şi un cârmaci sufletesc plin de duioşie, ca şi cum părintele Zosima l-ar fi lăsat în grija lui cu limbă de moarte. „Poate chiar aşa s-au şi înţeles”, se gândi el. Cuvintele nebănuite şi pline de înţelepciune ale părintelui Paisie, aceste cuvinte în sine, desprinse de altele pe care le ascultase cu puţin înainte, dovedeau osârdia cu care noul său duhovnic căuta să-i înarmeze mintea crudă ca să poată înfrunta ispitele şi să ridice în jurul sufletului tânăr, ce-i fusese încredinţat, cel mai trainic zid din câte se puteau închipui.

II - ACASĂ LA FIODOR PAVLOVICI

Prima grijă a lui Alioşa fu să treacă pe la taică-său. Apropiindu-se de casă, îşi aminti că în ajun bătrânul îi ceruse să intre fără să prindă de veste fratele său, Ivan. „De ce oare? chibzuia în sinea lui nedumerit Alioşa. Chiar dacă vrea să stea de vorbă cu mine între patru ochi, de ce trebuie totuşi să mă strecor în casă pe furiş? În halul în care era aseară, s-o fi gândit probabil să-mi spună altceva şi n-a mai apucat”, se linişti el. Cu toate acestea, se bucură când, întrebând-o pe Marfa Ignatievna, care ieşise să-i deschidă poarta (Grigori căzuse la pat şi zăcea la el în odaie), unde e fratele lui, femeia îl încunoştinţă că Ivan Fiodorovici plecase de acasă cu vreo două ceasuri mai înainte.

— Şi tata?

— S-a sculat şi-şi bea cafeaua, răspunse cam înţepată Marfa Ignatievna.

Alioşa intră. Bătrânul şedea singur la masă, îmbrăcat cu o haină de vară cam ponosită şi cu papuci în picioare. Ca să-şi omoare timpul, verifica nişte socoteli cu un aer destul de absent. Nu mai era nimeni în toată casa (Smerdiakov ieşise în oraş după târguieli pentru prânz). Se vedea însă că numai de socoteli nu-i ardea în momentul acela. Se sculase devreme şi căuta să pară că nu-i pasă de cele întâmplate, dar era tras la faţă şi arăta destul de obosit. Peste noapte îi apăruseră pe frunte nişte vânătăi cât toate zilele şi era legat acum la cap cu o basma roşie. Avea nasul umflat şi plin de asemenea de pete vineţii, nu prea mari, dar care accentuau răutatea şi iritarea zugrăvite pe chipul său. Bătrânul îşi dădea şi el seama de asta, aşa că-l întâmpină pe Alioşa cu o privire în care nu se citea nici o bunăvoinţă.

— Cafeaua e rece, îi spuse el răstit, aşa că nu te îmbii să bei. Iar azi n-am decât ciorbă de peşte de post la masă şi nu invit pe nimeni. De ce ai venit?

— Aşa, ca să te întreb de sănătate, îi răspunse Alioşa.

— Mda. De altfel, chiar eu ţi-am poruncit aseară să vii. Fleacuri!! Ai făcut drumul de pomană. Dar ştiam eu că tot o să te trambalezi până aici...

Îi vorbise în duşmănie. Se sculă apoi şi se uită în oglindă (poate pentru a patruzecea oară în dimineaţa aceea), examinându-şi cu îngrijorarea nasul umflat. După care îşi potrivi cu cochetărie basmaua pe frunte.

— Îmi sade mai bine cu roşu, albul prea aduce a spital, declară el sentenţios. Ce se mai aude pe la voi? Ce face părintele Zosima?

— E rău de tot, s-ar putea să nu mai apuce ziua de mâine, răspunse Alioşa, dar taică-său era cu gândul aiurea, şi nu-l auzi; de altfel nici habar nu mai avea ce-l întrebase.

— Ivan a ieşit în oraş, rosti el din senin. Nu ştie ce să mai facă să-i sufle logodnica lui Mitka, de aceea sade pe capul meu, adăugă apoi cu parapon, strâmbând din buze, şi se uită la Alioşa.

— Cum aşa? ţi-a spus el? se miră tânărul.

— Da, şi încă mai de mult. Altfel cum? Sunt mai bine de trei săptămâni de când mi-a mărturisit. Doar n-oi fi crezând c-a venit aici ca să mă înjunghie pe la spate, hai? Avea el un motiv ca să vină, nu-i aşa?

Alioşa îşi pierdu cumpătul.

— Vai de mine! Se poate să vorbeşti aşa? protestă el.

— Bani nu-mi cere, ce-i drept e drept; şi aşa tot n-ar fi văzut o leţcaie de la mine. Eu, dragul meu Aleksei Fiodorovici, dacă vrei să ştii, am de gând să mai trăiesc încă mult şi bine, şi fiecare gologan îmi face trebuinţă. Cu cât o să trăiesc mai mult, cu atât o să am mai mare nevoie de bani, continuă el, plimbându-se de colo până colo prin odaie, cu mâinile în buzunarele hainei de vară, largi şi soioase, din pânză galbenă de in. Deocamdată, poţi să spui ce vrei, sunt un bărbat în toată puterea: n-am decât cincizeci şi cinci de ani şi mă bizui c-o să mă ţin tare încă cel puţin douăzeci de ani de aci înainte. Dac-o fi să îmbătrânesc însă, şi o să mă fac urât ca dracu', femeile n-or să mai vină chiar cu atâta plăcere la mine, şi atunci bănişorii ăştia or să-mi prindă bine. Uite, de aceea, dragul meu băiat, Aleksei Fiodorovici, de aceea pun ban peste ban, ca să am la o adică, aşa să ştii! Pentru mine strâng şi pentru sufleţelul meu, fiindcă vreau să-mi fac de cap câte zile oi mai avea, află de la mine. Când îţi faci de cap, viaţa e mai dulce, băiete; toată lumea-i foc şi pară împotriva desfrâului şi toată lumea trăieşte în dezmăţ şi-şi face mendrele, dar pe ascuns, nu aşa ca mine, la lumina zilei. Tocmai de aceea, fiindcă îmi place sinceritatea, toate lepădăturile au tăbărât asupra mea să mă sfâşie. Cât despre împărăţia cerurilor, Aleksei Fiodorovici, să ştii că n-o râvnesc nici atâtica, şi apoi un om în toată firea nici n-ar avea ce să caute acolo în rai, la tine, chiar dacă ar exista. După mine însă, o dată ce ai apucat să închizi ochii, nu te mai trezeşti, puiule, în vecii vecilor, şi din tot ce se vede aici nu mai rămâne nimic. Dacă vă veţi îndura să daţi de pomană pentru sufletul meu, bine, dacă nu, puteţi să vă duceţi dracului! Asta e filosofia mea. Aseară, Ivan a vorbit foarte frumos, deşi eram beţi turtă. Altminteri, numai gura-i de el, nu-i chiar aşa de savant cum vrea să pară, ce ştie el e aproape egal cu nimic; tace tot timpul, se uită la tine, zâmbeşte şi tace, şi aşa face lumea să creadă că-i mare lucru de capul lui.

Alioşa îl asculta în tăcere.

— De ce nu vorbeşte niciodată cu mine? şi chiar atunci când catadicseşte să-mi spună ceva, îşi ia nişte aere... Mare pramatie mai e şi Ivan ăsta al tău! Cât despre Gruşka, dacă vreau, pot să mă însor cu ea şi azi. Pentru că atunci când ai parale, e destul să vrei ceva, Aleksei Fiodorovici, şi toate ţi se împlinesc după pofta inimii. Tocmai de asta se teme şi Ivan şi nu mă scapă din ochi: să nu mă căsătoresc; de aceea se tot ţine de capul lui Mitka şi-i dă ghes să se însoare cu Gruşka, vrea să mă descotorosească de ea (ce-şi închipuie el, că dacă n-o iau de nevastă, am să-i las lui bănişorii?!). Pe de altă parte, dacă Mitka se însoară cu Gruşka, Ivan rămâne cu logodnica cea bogată, şi-a făcut el bine socoteala! Mare pramatie mai e şi Ivan ăsta al tău!

— Ce nervos mai eşti! încă te mai frământă cele întâmplate ieri, mai bine te-ai duce să te culci, îl sfătui Alioşa.

— Uite, vezi, orice mi-ai spune tu, reflectă bătrânul ca şi cum abia atunci ideea asta i-ar fi răsărit în minte, nu pot să mă supăr pe tine; să-mi fi spus însă aşa ceva Ivan, aş fi sărit în sus. Numai cu tine sunt bun, altminteri sunt hain la suflet.

— Nu eşti hain, viaţa te-a înrăit, zâmbi Alioşa.

— Ascultă, am vrut să-l bag în puşcărie pe banditul ăla de Mitka, şi nici acum nu ştiu încă ce am să fac până la urmă. Probabil că aşa o fi moda în ziua de azi, să-ţi nesocoteşti părinţii sub cuvânt că-i prejudecată; dar, după câte ştiu, nici chiar în momentul de faţă legea nu îngăduie copilului să-şi cotonogească tatăl care l-a crescut, să-l tăvălească pe jos şi să-l calce în picioare, umplându-i obrazul de sânge, şi asta unde: chiar în casă la el! şi, pe deasupra, să se mai şi laude, cu martori de faţă, că lasă, c-o să vină şi-o să-i facă de petrecanie! Dacă vreau, să vezi cum ţi-l strâng cu uşa şi-l bag la răcoare pentru toată tevatura de ieri!

— Vasăzică, nu mai faci plângere împotriva lui?

— M-a convins Ivan să nu mai fac. Puţin îmi pasă, în definitiv, de părerea lui, dar vezi că e ceva la mijloc...

Bătrânul se aplecă spre Alioşa şi continuă în şoaptă, ca şi când i-ar fi destăinuit un secret: Dacă-l bag la răcoare, tâlharul, când o afla ea că eu i-am făcut bucata, o să alerge

în braţele lui. Pe când dac-o să audă că m-a snopit în bătaie, om bătrân şi nevolnic, s-ar putea să-i întoarcă spatele şi să vină la mine să mă vadă... Nu ştiu cum o fi plămădit-o Cel-de-Sus, că toate le face anapoda!... O cunosc până în adâncul sufletului! Nu vrei un coniac? Bea şi o cafeluţă rece, îţi torn şi o picătură de coniac înăuntru, ca să-i dea gust, numai un fund de păhărel, băieţaş!

— Nu, mulţumesc, nu vreau. Dacă-mi dai voie, uite, am să iau pâinişoara asta cu mine, zise Alioşa, luând de pe masă o franzeluţă de trei copeici şi punând-o în buzunar. Ştii, n-ar trebui să bei nici dumneata coniac, adăugă el, cercetând îngrijorat faţa bătrânului.

— Ai dreptate, coniacul nu te linişteşte deloc, dimpotrivă, te întăritã şi mai tare. Dar nu beau decât un păhărel... Din dulăpior...

Fiodor Pavlovici descuie „dulăpiorul”, îşi turnă coniac şi, după ce bău, încuie la loc şi puse cheia în buzunar.

— Ajunge, lasă, că n-o să crap dintr-un păhărel.

— Te-ai îmbunat acum, zâmbi Alioşa.

— Hm! Pe tine te iubesc şi fără coniac; când am de-a face însă cu ticăloşii, sunt tot aşa de ticălos ca şi ei. Vanka nu vrea să plece la Cermaşnea – şi de ce, mă rog? Sigur, dumnealui trebuie să fie tot timpul cu ochii în patru, să vadă câte parale-i dau Gruşenkăi când o veni la mine. Nişte nemernici cu toţii! Nici nu vreau să mai ştiu de Ivan. Cum dracu' a ieşit aşa? N-are nimic din sufletul nostru. Ce-şi închipuie dumnealui, c-o să-i las ceva?! Nici măcar testament n-am să fac, uite aşa, ca să ştii! Iar pe Mitka am să-l strivesc ca pe un gândac. Noaptea, când se întâmplă să calc pe câte un gândac negru, numai ce-l aud pocnind – trosc! – sub papuc. Uite-aşa o să facă: trosc! şi Mitka al tău. Da, da, al tău, fiindcă tu îl iubeşti. Ca să vezi, deşi ştiu că ţii la el, uite, nu mi-e frică. Dar dacă în locul tău ar fi Ivan, aş tremura de frică, îţi spun drept, aş fi stat cu frica-n sân, ştiind că el îl iubeşte. Numai că Ivan nu iubeşte pe nimeni. Ivan nu-i de-al nostru, oameni ca el, băieţică, nu-s din aceeaşi plămadă cu noi, nimic nu se alege de ei, decât praful şi pulberea... Să adie numai puţin vântul, şi praful se împrăştie pe loc... Când ţi-am spus aseară să treci azi pe aici, îmi venise o idee năstruşnică, voiam adică să aflu prin tine ceva în legătură cu Mitka. Dacă i-aş da, de pildă, o mie sau două de ruble, s-ar învoi oare, aşa calic şi lichea cum este, să se cărăbănească de aici, să plece undeva pentru câţiva ani, să zicem aşa, vreo cinci sau şi mai bine treizeci şi cinci de ani? Să plece însă fără Gruşenka, să renunţe la ea, ce crezi, ar vrea?...

— Ştiu şi eu... am... am să-l întreb, bâigui Alioşa. Pentru trei mii de ruble, poate că...

— Cotul! Nu mai e nevoie să-l întrebi acum! Nu trebuie! M-am răzgândit. Aseară mi-a intrat prostia asta în cap. Nu-i dau nimic, nici o leţcaie, sunt banii mei şi-i ţin pentru mine! strigă bătrânul agitat. Am să-l strivesc ca pe un gândac, dar de dat nu-i dau nici o para chioară! Să nu-i spui nimic, să nu-şi facă degeaba iluzii. De altfel, nici tu n-ai ce căuta la mine, hai, cară-te! Stai, stai, logodnica aia, Katerina Ivanovna, pe care o tot ascunde de mine cu atâta grijă, se mărită cu el ori nu? Mi se pare că aseară ai fost pe la dânsa...

— Nu vrea să renunţe la el pentru nimic în lume.

— Uite pentru cine-şi pierd capul domnişoarele astea cu nasul de ceară: pentru tot felul de secături, de beţivi şi lichele! Acum, între noi fie vorba, băieţică, parcă ţi-e şi scârba când le vezi aşa serbede la faţă, ce, se compară cu... Ehei! să fi avut acum anii lui şi să fi arătat cum arătam altădată (pentru că să ştii, măi copile, că eram mult mai chipeş decât el la douăzeci şi opt de ani!), mi-ar fi căzut toate în braţe, aşa cum îi pică lui! Mare canalie! Dar pe Gruşenka tot n-are s-o aibă, nu, nu, n-are s-o aibă... îl fac zob! îşi ieşise din sărite. Hai, pleacă, n-ai ce căuta la mine azi! se răsti el.

Alioşa se apropie să-şi ia rămas-bun de la taică-său şi se pomeni deodată sărutându-l pe umăr.

— Ce te-a apucat? se miră Fiodor Pavlovici. Ne mai vedem noi. Sau poate crezi că n-o să ne mai vedem niciodată?

— Ba nu, te-am sărutat numai aşa, fără să-mi dau seama.

— Bine, şi eu... Şi eu... îngăimă bătrânul, privindu-l ţintă. Şi cum Alioşa tocmai dădea să plece, îl strigă din urmă: Ascultă, băieţaş... mai vino pe aici, vino cât de curând, la ciorbă de peşte, am să-ţi fac o ciorbă grozavă, nu ca asta de azi, să vii neapărat! Chiar mâine, auzi? Ne vedem mâine, da?

După ce Alioşa trecu pragul, Fiodor Pavlovici se apropie de dulăpior şi mai dădu pe gât o

jumătate de păhărel de coniac.

— Şi cu asta, basta! bombăni el. Încuie apoi dulăpiorul, puse cheiţa în buzunar şi se duse la el în iatac, unde se trânti istovit pe pat. O clipă mai târziu dormea dus.

III - CÂND ÎŢI PUI MINTEA CU ŞCOLARII

„Slavă ţie, Doamne, că nu m-a întrebat nimic de Gruşenka! se gândi Alioşa în momentul când părăsea casa părintească spre a se duce la doamna Hohlakova. Altfel, aş fi fost silit să-i povestesc cum ne-am întâlnit ieri.” Îndurerat, Alioşa simţea că peste noapte adversarii prinseseră puteri noi şi că o dată cu venirea zilei inimile lor se împietriseră şi mai mult. „Tata e supărat şi nervos, i-a intrat ceva în cap şi nu-l mai scoţi dintr-ale lui, dar ce o fi cu Dmitri? şi el probabil s-a înverşunat peste noapte, şi clocoteşte acum furios, şi el cu siguranţă a pus la cale ceva... Of, trebuie neapărat să-l găsesc, trebuie să mă văd cu el chiar azi...”

Nu avu însă răgaz să-şi depene mai departe firul gândurilor: pe drum îl aştepta o întâmplare care, deşi în aparenţă era cu totul neînsemnată, îl tulbură până în adâncul sufletului. Abia apucase să traverseze piaţa şi, cotind pe o ulicioară ca să iasă în strada Mihailovskaia, paralelă cu Strada Mare, de care este despărţită numai printr-un şanţ (trebuie să ştiţi că oraşul nostru este străbătut de la un cap la altul de o mulţime de şanţuri şi şănţuleţe!), în dreptul podeţului, Alioşa zări un grup de copii între nouă şi doisprezece ani. Veneau de la şcoală, cu ghiozdanele în spinare, sau cu câte o taşcă de piele pe şold, şi se pregăteau să se despartă, împrăştiindu-se pe la casele lor; unii erau îmbrăcaţi cu câte o hăinuţă scurtă, alţii cu paltonaşe, iar câţiva dintre ei purtau nişte cizmuliţe înalte, cu carâmbul încreţit, pentru care au o deosebită slăbiciune odraslele răsfăţate ale unor părinţi cu dare de mână. Strânşi laolaltă, băieţii discutau cu aprindere, sfătuindu-se pesemne între ei. Alioşa nu putea să treacă nepăsător pe lângă un copil, şi asta încă de pe vremea când stătea la Moscova; îi erau mai cu seamă dragi prichindeii de trei-patru anişori, dar îi privea cu toată simpatia şi pe copiii de şcoală, de unsprezece-doisprezece ani. De aceea, cu toate că era frământat de atâtea griji, simţi că i-ar face plăcere să se apropie de grupul de băieţi şi să intre în vorbă cu ei. În timp ce se îndrepta spre ei, privind obrăjorii rumeni şi chipurile lor însufleţite, observă că fiecare ţinea în mână câte o piatră, unii chiar câte două. Peste şanţ, la vreo treizeci de paşi de ceata lor, lângă gard, se afla încă un puşti, tot băiat de şcoală şi el, judecând după taşca de pe şold; nu părea să aibă mai mult de zece ani, era palid la faţă, cu o figură bolnăvicioasă şi cu nişte ochişori negri care ardeau ca doi tăciuni aprinşi. Puştiul era numai ochi, pândind fiece mişcare din grupul celor şase elevi, probabil colegii lui de clasă, cu care plecase odată de la şcoală puţin mai înainte, dar de care părea să-l despartă o neîmpăcată duşmănie. Alioşa se apropie de băieţi şi, uitându-se la un ştrengar cu părul bălai, numai cârlionţi, îmbrăcat cu o hăinuţă neagră, spuse:

— Pe vremea când mergeam şi eu la şcoală, aşa ca matale, purtam taşca pe partea stângă, ca să-mi fie mai la îndemână, ştii, când aveam nevoie de ceva, puteam umbla mai uşor înăuntru cu mâna dreaptă; matale văd c-o porţi pe dreapta. Nu te incomodează?

Alioşa începuse vorba de la un amănunt de ordin practic, fără să fi avut câtuşi de puţin intenţia să recurgă la un subterfugiu. Un adult nu poate să procedeze decât aşa ca să poată câştiga încrederea unui copil, şi cu atât mai mult a unei cete întregi de ştrengari. Discuţia trebuie neapărat angajată pe un teren practic şi cu toată seriozitatea, ca de la om la om. Era un lucru de care Alioşa îşi dădea seama instinctiv.

— E stângaci, se grăbi să-i răspundă în locul lui un alt băieţaş de vreo unsprezece ani, un puştan dezgheţat, cu o figură sănătoasă. Ceilalţi îşi aţintiră cu toţii privirile asupra lui Alioşa.

— Şi pietrele tot cu stânga le aruncă, adăugă un alt şcolar, în aceeaşi clipă, o piatră zbură în direcţia grupului şi-l atinse în treacăt pe băiatul stângaci fără să-l nimerească, deşi fusese azvârlită năprasnic şi cu iscusinţă. O aruncase puştiul de peste şanţ.

— Pe el, copii! Nu te lăsa, Smurov! strigară cu toţii într-un glas.

Smurov (stângaciul) însă nu aşteptă să fie îmboldit a doua oară şi căută să-şi plătească poliţa pe loc, făcând să zboare asupra adversarului său un proiectil care căzu pe jos, fără să-şi atingă ţinta. Băieţaşul de peste şanţ ripostă la rândul său, luând iarăşi la ochi grupul

de copii; de astă dată însă nimeri în Alioşa, lovindu-l destul de tare la umăr. Puştiul avusese grijă să se aprovizioneze cu muniţie din vreme. Se vedea de la treizeci de paşi după buzunarele paltonaşului doldora de pietre.

— A făcut-o dinadins! Pe dumneata te-a ochit! Dumneata eşti Karamazov, nu-i aşa? strigară băieţii, care mai de care, râzând. Haideţi, toţi odată! Arde-i!

Şase pietre ţâşniră în acelaşi timp din mijlocul cetei de copii. Una dintre ele îl izbi în cap pe adversar, care căzu întins la pământ, ca numaidecât după aceea să sară iarăşi în picioare şi să răspundă cu îndârjire la atac, aruncând mereu cu pietre asupra grupului. Proiectilele curgeau cu nemiluita şi dintr-o parte, şi din cealaltă; toţi băieţii ţineau muniţiile pregătite în buzunare.

— Ce faceţi? Nu vi-e ruşine? şase contra unul!? Ce, vreţi să-l ucideţi? strigă Alioşa, înfruntând bombardamentul ca să-l ocrotească cu trupul lui pe bietul copil stingher: în aceeaşi clipă câţiva dintre băieţi încetară atacul.

— El a început mai întâi! protestă îndârjit, cu glăsciorul lui subţirel de copil, un pici cu hăinuţă neagră, ai cărui ochişori mânioşi scăpărau scântei. E un nemernic! Adineauri l-a lovit cu briceagul pe Krasotkin de l-a umplut de sânge. Krasotkin n-a vrut să-l pârască, dar să ştiţi c-ar merita să-l zvântăm în bătăi...

— Dar de ce? Probabil că tot voi l-aţi întărâtat...

— Uite că iar v-a aruncat o piatră în spate! Vă cunoaşte, strigară ştrengarii. Acum vă ocheşte pe dumneavoastră, nu pe noi. Pe el, băieţi, hai, toţi o dată, dă-i la moacă, Smurov!

Proiectilele se încrucişară iarăşi prin aer şi bătălia reîncepu cu mai multă înverşunare. O piatră îl nimeri pe băieţelul de peste şanţ drept în piept; copilul scoase un ţipăt şi, izbucnind în plâns, o luă la goană în sus, spre Mihailovskaia, urmărit de strigătele celor din grup: „Aha! te-ai speriat, ai dat bir cu fugiţii, şomoiog de cîlţi!”

— Nici nu ştiţi, Karamazov, de ce e-n stare scârba asta, ar trebui să-l facem harcea-parcea, şi încă ar fi prea puţin! stărui pricinaşul cu hăinuţă neagră şi ochişorii învăpăiaţi de mânie, care părea să fie mai mare decât ceilalţi.

— Dar de ce? îi place să pârască? întrebă Alioşa. Ştrengarii se uitară unul la altul zâmbind.

— Mergeţi spre Mihailovskaia? continuă acelaşi băiat. Duceţi-vă după el... Vedeţi, s-a oprit, vă aşteaptă, se uită la dumneavoastră. ,

— Da, da, se uita, se uită! întăriră copiii.

— Duceţi-vă şi întrebaţi-l dacă n-ar vrea un şomoiog de cîlţi, unul bine scărmănat! Auziţi: aşa să-l întrebaţi, cum v-am spus eu.

Puştimea se porni pe râs. Alioşa se uită la copii, care îşi aţintiră, la rândul lor, privirile spre el.

— Nu vă duceţi, să nu vă lovească, îi atrase atenţia Smurov.

— N-am să-i pomenesc nimic despre şomoiogul de cîlţi, probabil că-i o poreclă cu care-l necăjiţi, am să încerc numai să aflu de ce sunteţi aşa porniţi împotriva lui...

— Da, da, încercaţi, îi răspunseră în bătaie de joc copiii. Alioşa trecu podeţul şi începu să urce la deal, pe lângă uluci, spre micul dizgraţiat.

— Luaţi seama! îi strigară din urmă băieţii. Ăsta nu ştie de frică, să nu vă lovească cu briceagul pe la spate... cum l-a lovit pe Krasotkin...

Piciul îl aştepta fără să se clintească din loc. Apropiindu-se de el, Alioşa îşi dădu seama că avea de-a face cu un copil de vreo nouă ani, mărunţel şi plăpând, cu o mutrişoară prelungă şi slăbuţă şi cu o pereche de ochi negri, mari, care-l priveau cu ură. Băieţaşul era îmbrăcat cu un paltonaş vechi, jerpelit, care-i rămăsese atât de mic, încât arăta ca vai de el. Mânecile, prea scurte, îi scoteau la iveală braţele goale. Pe genunchiul drept al pantalonului se lăfăia un petic cât toate zilele , iar în vârful cizmuliţei de pe acelaşi picior, în dreptul degetului gros, se vedea o gaură mare, înnegrită cu cerneală. Buzunarele paltonaşului erau umflate de pietre. Alioşa se opri la doi paşi, măsurându-l din ochi mirat. Văzând că nu avea de gând să-l bată, puştiul se linişti şi-i spuse:

— Eu sunt singur, şi ei – şase... Dar lasă, că le vin eu de hac! şi-l fulgeră cu privirea.

— Mi se pare că te-a lovit rău o piatră, remarcă Alioşa.

— Dar şi eu l-am pocnit bine în cap pe Smurov! se lăudă prichindelul.

— Ziceau că ştii cine sunt şi că dinadins ai dat cu piatra în mine. Ce ţi-am făcut? întrebă Alioşa.

Copilul se uită la el încruntat.

— Eu nu ştiu cine eşti. Matale mă cunoşti? îl descusu Alioşa.

— Nu te lega de mine! strigă întărâtat copilul, fără să se urnească totuşi din loc, ca şi cum ar fi aşteptat ceva, străfulgerându-l din nou cu o privire încărcată de ură.

— Bine, mă duc, zise Alioşa. Dar să ştii că nici prin gând nu mi-a trecut să râd de tine. Ştiu cum îţi spun băieţii ca să te necăjească, dar nu vreau să repet, rămâi cu bine!

— Călugăr puturos cu anteriu jegos! strigă după el puştiul, urmărindu-l cu aceeaşi privire aprigă şi provocatoare, şi se aşează în poziţie de atac, fiind sigur că de astă data Alioşa o să tabere asupra lui să-l ia la bătaie, dar tânărul se mulţumi să întoarcă o clipă capul, aruncându-i o privire, şi-şi văzu mai departe de drum. Nu apucă să facă însă nici trei paşi, şi cea mai mare dintre pietrele care umpleau buzunarele copilului îl izbi între umeri.

— Cum aşa, mă loveşti pe furiş? Vasăzică, aveau dreptate băieţii când mi-au spus că ai obiceiul să ataci pe la spate!? exclamă Alioşa întorcându-se.

Dar ştrengarul – din ce în ce mai întărâtat parcă – dădu iarăşi în el cu o piatră, de astă dată ţintindu-l drept în faţă. Alioşa abia apucă să ridice braţul ca să se apere şi proiectilul îl izbi cu putere în cot.

— Nu ţi-e ruşine? Ce ţi-am făcut? strigă el.

Convins că de rândul acesta n-o să mai scape de bătaia aşteptată, puştiul tăcea înfruntându-l; când văzu totuşi că nici de astă dată nu izbutise să-l scoată din sărite, se burzului mânios ca un pui de fiară. ţâşni deodată brusc din loc şi, înainte ca Alioşa să poată face o mişcare, dădu buzna peste el, îşi aplecă brusc capul, îi apucă mâna dreaptă şi-l muşcă năprasnic de degetul mijlociu. Îşi înfipse dinţii cu sete şi timp de zece secunde nu-şi descleştă gura. Alioşa scăpă un ţipăt de durere şi încercă să-şi tragă degetul. Copilul îi dădu, în sfârşit, drumul şi se trase numaidecât îndărăt, căutând să păstreze între ei aceeaşi distanţă. Îşi înfipsese dinţii lângă unghie, aproape până la os, atât de adânc, încât începu să mustească sângele. Alioşa scoase din buzunar o batistă şi-şi înfăşură strâns mâna rănită. Operaţia aceasta dură aproape un minut, timp în care băieţaşul rămase pe loc, în aşteptare. În cele din urmă, Alioşa îşi ridică spre el ochii senini.

— Aşa, zise el. Vezi ce rău m-ai muşcat? Eşti mulţumit, da? şi acu' vrei să-mi spui ce ţi-am făcut?

Piciul se uita la el mirat.

— Nu ştiu cine eşti, te văd acum pentru întâia oară, urmă tot atât de calm Alioşa, dar nu se poate să nu-ţi fi făcut nimic, altminteri nu m-ai fi urgisit aşa, de pomană... Hai, spune-mi, ce ţi-am făcut, cu ce ţi-am greşit?

În loc să-i răspundă, puştiul izbucni în plâns şi o rupse la fugă pe stradă. Alioşa porni după el agale, şi multă vreme încă îl văzu alergând din ce în ce mai departe, fără să-şi încetinească pasul şi fără să întoarcă o singură dată capul, plângând mereu amarnic. Şi-n sinea lui îşi propuse să-l caute neapărat, cum va avea un pic de răgaz, şi să lămurească misterul acesta, care-l tulburase peste măsură. Deocamdată însă nu avea timp de pierdut.

IV - ACASĂ LA DOAMNA HOHLAKOVA

După câteva minute, Alioşa ajunse la locuinţa doamnei Hohlakova, o casă boierească, frumoasă, de piatră, cu etaj, una dintre cele mai arătoase de la noi din târg. Cu toate că prefera să stea mai mult la conac, la o moşie a ei din altă gubernie, sau în casa de la Moscova, doamna Hohlakova mai poseda totuşi şi la noi în oraş o proprietate moştenită din moşi-strămoşi. După cum, tot aşa, dintre cele trei moşii ce alcătuiau averea sa, cea mai întinsă se află tot aici, în judeţ; până în momentul de faţă însă, foarte rar se învrednicise să se abată prin gubernia noastră. Stăpâna casei se grăbi să-l întâmpine, în antreu.

— Ai primit scrisoarea prin care îţi anunţam minunea cea nouă? Îl întrebă precipitat doamna, care părea că nu-şi mai găseşte locul.

— Da.

— Ai arătat-o la toţi – nu-i aşa? – ca să afle toată lumea. Biata bătrână s-a pomenit cu fecioru-său acasă! El i l-a redat!

— Ştiţi că-i pe moarte?

— Da, ştiu, am auzit. O! Nici nu-ţi închipui cât doream să stau cu cineva de vorbă. Cu

dumneata sau cu oricine. Ba nu, cu dumneata, fireşte, numai cu dumneata! Ce păcat că n-am mai apucat să-l văd o dată! Tot oraşul e în fierbere, toată lumea aşteaptă. Dar ştii că... e şi Katerina Ivanovna aici?

— Ah, ce bine îmi pare c-am s-o văd! se bucură Alioşa. Mă rugase ieri să trec neapărat azi pe la dânsa.

— Ştiu, ştiu tot! Am aflat, mi-a povestit chiar dânsa tot, din fir-a-păr, ce s-a întâmplat ieri... toată scena oribilă cu fiinţa aceea. Cest tragique![44] Să fi fost în locul ei... nu ştiu, zău, ce aş fi făcut dacă eram în situaţia ei! Dar şi frăţiorul matale, Dmitri Fiodorovici, ce om, sfinte Dumnezeule! Aleksei Fiodorovici, sunt atât de emoţionată, că nu îmi dau seama ce spun, dar închipuie-ţi că în momentul ăsta, da, chiar acum, stă de vorbă cu fratele dumitale, adică nu cu cel odios, de ieri, nu, Doamne fereşte, ci cu celălalt, cu Ivan Fiodorovici. Au o discuţie serioasă, serioasă de tot... Ce o fi între ei acum, te cutremuri numai când te gândeşti! Este într-adevăr ceva cumplit! Asta-i curată isterie, zău, o poveste de groază, nici nu-ţi vine să crezi că poate să existe pe lume aşa ceva! Singuri îşi sapă groapa, singuri se nenorocesc, Dumnezeu ştie de ce, şi, cu toate că-şi dau foarte bine seama că se nenorocesc, par încântaţi! Abia te aşteptam să vii! Te aşteptam cu sufletul la gură! Nu mai pot să suport grozăvia asta! Îţi spun, tot, tot, imediat, dar stai, că voiam să te întreb un lucru şi mai important, vai, Doamne! era să uit tocmai ce era mai important! Nu ştiu ce-i cu Lise, de ce are o criză de nervi... Spune-mi ce crezi dumneata? Cum a auzit c-ai sosit, a apucat-o isteria!

— Maman, mi se pare că dumneata ai acum o criza, nu eu! ciripi Lise din odaia de alături. Uşa rămăsese puţin întredeschisă, iar glăsciorul era uşor alterat, ca atunci când cineva abia se ţine să nu pufnească în râs. Alioşa băgase de seamă imediat că uşa nu era bine închisă şi se gândea că probabil în momentul acela fata se uita la el din jilţ, numai că el nu putea să vadă dacă într-adevăr îl privea.

— Nici n-ar fi de mirare, Lise, nici n-ar fi de mirare... eşti atât de capricioasă, încât mare minune dacă n-o să am un atac de nervi. E tare bolnavă, Aleksei Fiodorovici, toată noaptea i-a fost rău, a avut temperatură, a gemut! A fost un chin până dimineaţa, şi a venit, în sfârşit, Herzenstube. Doctorul spune câ nici el nu mai înţelege nimic şi că trebuie să avem răbdare. Ăsta-i Herzenstube, ce poţi să-i faci, de câte ori îl chemăm, spune că nu pricepe nimic! Cum a aflat c-ai sosit, Lise a scos un ţipăt, a început să tremure toată şi a poruncit s-o aducem, aici, în odăiţa ei de altădată...

— Da' de unde, mamă, habar n-aveam c-a venit, să nu-ţi închipui că din pricina lui am cerut să mă aduceţi aici...

— Nu-i adevărat, Lise, Iulia a avut grijă să-ţi raporteze îndată ce l-a văzut pe Aleksei Fiodorovici venind încoace. N-ai pus-o tu să stea la pândă?

— Mămică scumpă, zău, n-are nici un haz ce spui matale! şi dacă vrei să-ţi îndrepţi greşeala, spunând un lucru foarte, foarte inteligent, comunică-i atunci, rogu-te, din partea mea stimatului domn Aleksei Fiodorovici, care a intrat adineauri în casă, că dacă a mai avut obrazul să vină azi pe la noi, după tot ce a fost ieri, şi când ştie că toată lumea râde de el, înseamnă că n-are într-adevăr nici o licărire de spirit.

— Lise, prea te întreci cu gluma! Până la urmă, am să mă văd silită să iau măsuri drastice, să ştii! Cine râde de dânsul? Eu sunt fericită c-a venit, aveam nevoie să-l văd, nevoie urgenta. Vai, Aleksei Fiodorovici, nu poţi să-ţi închipui ce-i pe sufletul meu!

— Dar ce ai, mămică scumpă, spune-mi ce ai?

— Ce am? Ah, capriciile astea ale tale, Lise, firea ta schimbătoare, boala, noaptea asta îngrozitoare cu temperatură şi eternul Herzenstube, care mă scoate din sărite, da, da mai ales el, iarăşi şi iarăşi el! şi atâtea, şi atâtea altele... Şi, în sfârşit, minunea asta! Am fost ca năucă, nu ştii cât m-a zguduit, dragul meu Aleksei Fiodorovici! şi pe urmă dincolo, în salon, toată tragedia asta pe care nu mai pot s-o suport, zău! Îţi spun cinstit, pur şi simplu nu mai pot! În definitiv, poate că nu-i decât o comedie, şi nu o tragedie. Ce crezi, stareţul Zosima o mai duce până mâine? O, Doamne! Nu ştiu ce se întâmplă cu mine, închid uneori ochii, şi mi se pare că totul este absurd, absurd...

— V-aş ruga, dacă nu vă supăraţi, îi tăie vorba deodată Alioşa, să-mi daţi ceva, o bucată de pânză curată să mă leg la deget. M-am rănit, şi acum mă doare din ce în ce mai rău.

[44] E tragic! (Fr.)

Alioşa îşi descoperi degetul vătămat. Batista era plină de sânge. Doamna Hohlakova trase un ţipăt şi se grăbi să închidă ochii.

— Doamne-Dumnezeule, ce rană îngrozitoare!

Cum zări însă muşcătura de la degetul lui Alioşa, Lise dădu brusc uşa de perete.

— Vino, vino înăuntru, îi porunci ea insistent, pe un ton care nu mai îngăduia nici o împotrivire, să lăsăm prostiile! Doamne, cum ai putut să stai atâta timp fără să spui nimic? Putea să-şi piardă tot sângele, mamă! Unde te-ai rănit? Cum? Înainte de toate, aduceţi apă, apă! Rana trebuie spălată, să ţii adică degetul în apă rece, ca să treacă durerea, şi să-l laşi aşa mult, mult... Iute, iute, mamă, adu-mi un vas cu apă. Mai repede, rosti ea surescitată. Era pur şi simplu înspăimântată: rana lui Alioşa o făcuse să se piardă cu firea.

— Poate c-ar trebui să trimitem după Herzenstube? întrebă doamna Hohlakova.

— Mamă, ai să mă omori! Ce crezi c-o să facă Herzenstube al dumitale? O să vină şi o să spună iarăşi că nu pricepe nimic! Apă, apă! Mamă, pentru Dumnezeu, du-te matale şi spune-i Iuliei să se grăbească. Şi fata asta, tocmai când ai mai multă nevoie de ea, cine ştie pe unde cască gura, niciodată nu e în stare să fie ceva mai sprintenă! Mai iute, mamă, mai iute, altfel, simt că mor...

— Dar nu e decât un fleac! exclamă Alioşa, speriat de panica lor.

Iulia sosi într-un suflet, aducând un vas cu apă. Alioşa îşi muie degetul în lighean.

— Mamă, pentru Dumnezeu, adu nişte scamă, te rog, nişte scamă şi apa aceea tare pentru tăieturi, am uitat cum îi zice, aceea aşa, tulbure! Avem, avem... Mamă, ştii unde-i flaconul, la matale în iatac, în dulăpior, în dreapta, e un flacon mare, şi tot acolo-i şi scama...

— ţi-aduc imediat tot ce vrei, Lise, numai nu striga aşa şi nu te alarma. Vezi cât de stoic suportă durerea Aleksei Fiodorovici. Unde te-ai putut răni în halul ăsta?

Doamna Hohlakova ieşi valvârtej pe uşă. Lise tocmai asta şi aştepta.

— Întâi şi-întâi, să-mi răspunzi la ce te întreb, îl luă ea în primire. Unde ai fost în stare să-ţi faci o asemenea rană? Pe urmă mai avem şi altceva de vorbit. Ei?

Simţind cât era de preţios pentru ea răgazul acesta, deoarece maică-sa se putea întoarce din moment în moment, Alioşa îi povesti în câteva cuvinte, lăsând deoparte detaliile, dar destul de limpede şi de precis, ciudata lui păţanie cu şcolarii. După ce-l ascultă până la capăt, Lise ridică braţele spre cer.

— Ei, spune-mi şi mie dacă se poate ca un om ca dumneata, şi încă îmbrăcat aşa cum eşti, să-şi pună mintea cu nişte puşti!? izbucni ea mânioasă, ca şi cum ar fi avut cine ştie ce drepturi asupra lui. Înseamnă că şi dumneata eşti un copil ca şi ei, şi încă unul mic de tot, cel mai mic dintre toţi! Dar trebuie neapărat să afli ce-i cu băieţaşul acela răutăcios şi să-mi povesteşti tot; am impresia că aici se ascunde un secret. Şi acum să trecem la altele; mai întâi însă aş vrea să ştiu ceva; Aleksei Fiodorovici, poţi dumneata, cu toate durerile pe care le simţi în momentul ăsta, să vorbeşti despre nişte lucruri fără importanţă, dar să vorbeşti ca un om cu capul pe umeri?

— Bineînţeles, de altfel, nici nu mă mai doare.

— Asta pentru ca ţii degetul în apă. Trebuie s-o schimbăm imediat, pentru că se încălzeşte foarte repede. Iulia, adu imediat o bucată de gheaţă din beci şi un alt vas cu apă. Ei, şi acum, fiindcă a plecat, să vorbim serios: Aleksei Fiodorovici, dragul meu, fii bun, te rog, şi dă-mi înapoi scrisoarea pe care ţi-am trimis-o ieri, dă-mi-o chiar acum, fiindcă mămica se poate întoarce în orice clipă, şi n-aş vrea...

— N-o am la mine.

— Ba nu-i adevărat, o ai la dumneata. Eram sigură c-o să-mi răspunzi aşa. E aici în buzunarul ăsta. Nici nu ştii cât am regretat toată noaptea gluma asta stupidă. Dă-mi-o imediat, zău, dă-mi-o!

— Am lăsat-o la mănăstire.

— Cred că nu mă mai poţi socoti o copilă, o fetiţă mică, mică de tot, după o farsă idioată ca asta cu scrisoarea, nu-i aşa? Te rog să mă ierţi pentru asemenea nerozie; oricum ar fi însă, scrisoarea trebuie să mi-o aduci înapoi; dacă e adevărat că n-o ai acum la dumneata, să mi-o aduci chiar azi, neapărat!

— Astăzi în nici un caz n-am să pot, pentru că mă întorc la mănăstire, şi după aceea vreo două, trei sau poate chiar patru zile n-am să mai vin pe la dumneavoastră: ştii că părintele Zosima...

— Patru zile! Ei, asta-i bună! Ascultă, ai râs mult de mine?

— Defel.

— De ce?

— Pentru că am crezut tot ce mi-ai scris.

— Mă jigneşti!

— Câtuşi de puţin. Când am citit scrisoarea, m-am gândit că toate au să se întâmple exact aşa cum ai spus, fiindcă a doua zi chiar, după ce părintele Zosima o să închidă ochii, trebuie să părăsesc mănăstirea. Pe urmă vreau să-mi termin şcoala, să-mi dau toate examenele, iar când vom împlini amândoi vârsta cerută de lege, ne vom căsători. Am să te iubesc. N-am avut încă răgazul să cuget mai bine la toate astea, dar sunt convins că n-aş putea găsi nicăieri o soţie mai buna ca dumneata, şi stareţul mi-a spus să mă însor neapărat...

— Dar ce sunt eu decât o biată infirmă, purtată de colo până colo cu jilţul? se împotrivi Lise cu obrajii învăpăiaţi.

— Am să te plimb chiar eu, dar sunt sigur că până atunci o sa te faci sănătoasă.

— Eşti nebun, rosti Lise nervoasă, dacă poţi să tragi o concluzie atât de năstruşnică dintr-o gluma fără nici un temei!... Ah, uite că vine şi mama, cred că era şi timpul. De ce ai stat atâta, mamă? Nu ştiu cum faci dumneata că totdeauna întârzii! Ah, uite-o şi pe Iulia cu gheaţa!

— Of, Doamne, Lise, nu ţipa, te rog, nu mai ţipa aşa! Din pricina ţipetelor tale simt că... Ce să fac dacă te-ai apucat să vâri scama în altă parte?... Am căutat-o de am înnebunit... îmi vine să cred c-ai făcut-o într-adins.

— De unde puteam să ştiu c-o să vină muşcat de deget? Atunci poate chiar o făceam într-adins. Mămico, înger scump, ai început să spui mata lucruri foarte spirituale!

— Bine, fie şi spirituale, dacă îţi face ţie plăcere, dar zău, Lise, ce inimă ai tu ca să vorbeşti aşa despre degetul lui Aleksei Fiodorovici şi despre toate celelalte?... Of, dragul meu Aleksei Fiodorovici, uite, aşa mă omoară: nu că mi-aş face sânge rău pentru orice fleac, nici pentru Herzenstube sau mai ştiu eu pentru cine, ci toate la un loc, crede-mă sunt prea multe, mai multe decât pot să îndur!

— Ajunge, mamă, lasă-l pe Herzenstube în pace, râse înveselită Lise. Dă încoace repede scama şi apa. Nu-i decât apă de plumb, Aleksei Fiodorovici, mi-am adus aminte, în sfârşit, cum îi spune, dar să ştii că-i un leac miraculos. Mamă, închipuieşte-ţi că s-a încăierat cu nişte băieţi pe stradă şi că unul dintre ei l-a muşcat de deget! Ei, spune şi dumneata dacă nu-ţi vine să crezi că şi el este un copil, un copilaş mic de tot, şi dacă mai are mutră după toate astea să se însoare, pentru că nu ştii, mama, dumnealui vrea să se însoare! Închipuieşte-ţi numai cum i-ar şedea însurat, nu-i aşa că te umflă râsul, să mori de râs, nu-i aşa?

Lise râdea nervos şi mărunt, ca de obicei, uitându-se galeş la Alioşa.

— Cum să se însoare, Lise, de unde şi până unde, şi pe urmă, zău, nu se face să... când s-ar putea ca băiatul acela să fi fost turbat...

— Vai, mamă! Crezi ca există copii turbaţi?

— De ce să nu existe, Lise? Râzi de parcă aş fi spus cine ştie ce nerozie. Se prea poate ca băiatul acela să fi fost muşcat de un câine bolnav de turbare şi să fi turbat şi el, iar acum, la rândul lui, e-n stare să muşte pe oricine s-ar întâmpla să fie în preajma lui. Vai, ce frumos te-a bandajat la deget, Aleksei Fiodorovici, eu n-aş fi putut. Te mai doare?

— Aproape deloc.

— Nu ţi-e frică de apă? îl iscodi Lise.

— Haide, ajunge, poate că nu mi-am dat seama când am pomenit de turbare, am spus şi eu aşa, o vorbă în vânt, şi uite c-ai şi început iarăşi cu ironiile! Katerina Ivanovna, cum a aflat c-ai sosit, s-a repezit la mine, zice că vrea neapărat să te vadă, abia aşteaptă să dea ochii cu dumneata.

— Vai, mamă! Du-te dumneata singură; el nu poate să meargă, nu vezi cât suferă, săracul?

— Nu mă mâi doare deloc, de ce să nu mă duc?... protestă Alioşa.

— Cum? pleci? Aşa, vasăzică! De ăştia-mi eşti?!

— Dar de ce? Cum termin ce am de vorbit, vin înapoi, şi atunci o să putem pălăvrăgi cât pofteşti. Vreau s-o văd chiar acum pe Katerina Ivanovna, fiindcă, în orice caz, ţin să mă

întorc cât mai repede la mănăstire.

— Mamă, ia-l de aici imediat şi du-te cu el! Aleksei Fiodorovici, nu te mai osteni să treci pe la mine după ce stai de vorbă cu Katerina Ivanovna. Nu mai zăbovi şi du-te la mănăstire, acolo-i locul dumitale. Cale sprâncenată! Eu vreau să dorm, n-am închis ochii toată noaptea.

— Vai, Lise, glumeşti probabil, dar ce-ar fi dacă ai încerca într-adevăr să aţipeşti puţin! exclamă doamna Hohlakova.

— Nu ştiu ce i-am făcut de... Uite, aş mai putea să stau încă trei minute, dacă vrei chiar cinci... bâigui Alioşa.

— Chiar cinci! Ia-l mai repede de aici, mamă, e un monstru!

— Ce înseamnă asta, Lise, ai înnebunit? Să mergem, Aleksei Fiodorovici, nimeni nu poate să-i intre în voie astăzi, şi mi-e teamă să n-o enervez şi mai tare. O, ce calamitate e o femeie nervoasă, Aleksei Fiodorovici! Sau, mai ştii, poate că într-adevăr i s-o fi făcut somn de când eşti aici. Mare minune cum ai reuşit atât de repede s-o adormi! Ce fericire!

— Vai, mămico, nu ştii ce plăcere îmi face când te aud vorbind aşa, te pup pentru asta, mămico!

— Şi eu, şi eu, Lise. Ascultă, Aleksei Fiodorovici, spuse precipitat doamna Hohlakova, cu un aer grav şi misterios, ieşind din cameră cu Alioşa, n-aş vrea câtuşi de puţin să te influenţez şi nici să ridic vălul de pe ceea ce se petrece acolo în momentul de faţă, dar intră, te rog, înăuntru şi ai să-ţi dai seama ce lucruri îngrozitoare se întâmpla. Este cea mai fantastică comedie; nu încape nici o îndoială că-i îndrăgostită de fratele dumitale Ivan Fiodorovici, şi în acelaşi timp face tot ce se poate ca să se convingă că-l iubeşte totuşi pe celălalt frate al dumitale, pe Dmitri Fiodorovici. E îngrozitor, nu-i aşa? Am să intru şi eu cu dumneata şi, dacă n-au să mă gonească, am să caut să stau până la capăt.

V - O CRIZĂ DE ISTERIE ÎN SALON

În salon, discuţia era pe sfârşite; cu toată fermitatea întipărită pe chipul său, Katerina Ivanovna era peste măsură de agitată. În clipa când Alioşa şi doamna Hohlakova intrară in odaie, Ivan Fiodorovici tocmai se ridicase să plece. Era ceva mai palid ca de obicei şi Alioşa îl cerceta din ochi îngrijorat. Şi pe bună dreptate, deoarece sosise momentul când avea să cunoască în sfârşit dezlegarea unei probleme chinuitoare, a îndoielilor care-l frământau de la o vreme încoace. De mai bine de o lună, în diferite ocazii, ba unul, ba altul căutase să-i argumenteze că Ivan o iubea cu adevărat pe Katerina Ivanovna, şi mai ales că ar fi avut intenţia să i-o „sufle” lui Mitea. Până mai deunăzi ideea aceasta i se păruse cu totul neverosimilă, deşi îi făcuse destul sânge rău. Alioşa ţinea la amândoi fraţii săi şi se gândea cu inima strânsă c-ar putea să existe o rivalitate între dânşii. Cu toate acestea, în ajun Dmitri Fiodorovici îi mărturisise cât era de fericit la gândul că frate-său s-ar putea să-i fie rival, ceea ce, zicea el, îi era de mare folos. Cum şi în ce privinţă? Ca să se însoare cu Gruşenka? Bine, dar aceasta – cel puţin asta era părerea lui Alioşa – ar fi fost într-adevăr o soluţie disperată, ultima la care s-ar fi putut opri. Pe de altă parte, tot până mai deunăzi, crezuse cu tot dinadinsul în dragostea pătimaşă pe care Katerina Ivanovna se îndărătnicea să i-o poarte lui Dmitri – asta însă numai până în ajun. Cine ştie de ce, îi intrase ei în cap că nu poate iubi cu nici un chip un om în genul lui Ivan, ci numai un bărbat ca Dmitri, aşa cum era el, şi oricât de monstruoasă ar fi părut această dragoste... Cu o seară înainte însă, când apăruse în scenă Gruşenka, Alioşa îşi schimbase întrucâtva părerea. Cuvântul „isterie”, rostit la un moment dat de doamna Hohlakova, îi dăduse o tresărire lăuntrică, deoarece în noaptea aceea, când se crăpa de ziuă, plutind între somn şi trezie, şoptise, ca şi cum ar fi fost încă sub impresia unui vis: „Isterie, curată isterie!” şi chiar aşa şi era; visase peste noapte toate întâmplările la care asistase în ajun acasă la Katerina Ivanovna. Cu atât mai mult fusese impresionat acum de convingerea nestrămutată cu care doamna Hohlakova susţinea sus şi tare că Katerina Ivanovna îl iubea fără doar şi poate pe fratele lui, Ivan, şi că, în acelaşi timp, căuta să se mintă singură, cu bună ştiinţă; că pretinsa ei dragoste pentru Dmitri nu era decât un joc, un zbucium isteric”, o amăgire, un sentiment iluzoriu, dictat, pasămite, de nu ştiu ce obligaţie de recunoştinţă. „Poate că aşa o fi într-adevăr”, se gândi el. Dar atunci care era situaţia lui Ivan? Alioşa simţea instinctiv că, prin firea ei,

Katerina Ivanovna era făcută să domine, iar ca să-şi exercite dominaţia avea nevoie de un bărbat ca Dmitri, în nici un caz de unul pe măsura lui Ivan. Dmitri (chiar dacă asta s-ar fi întâmplat după un răstimp mai îndelungat) putea, în cele din urmă, să-şi plece grumazul, supunându-i-se, „spre fericirea lui”, ceea ce Alioşa aproape că-i şi dorea, pe când Ivan – nu; Ivan niciodată n-ar fi fost în stare să se încline în faţa ei. De altminteri, o asemenea umilinţă nu i-ar fi adus nicidecum fericirea. Cel puţin, asta era părerea pe care mezinul o avea despre Ivan, deşi nici el n-ar fi ştiut să spună de ce. Muncit de aceste gânduri şi îndoieli, Alioşa intră în salon. În momentul când păşea peste prag, însă, îi fulgeră prin minte o altă idee, cu totul neaşteptată: „Dar dacă dânsa nu-l iubeşte nici pe unul, nici pe celălalt?” Trebuie să spunem că Alioşa se simţea prost de câte ori avea asemenea preocupări şi că în ultima lună, de când îl obsedau mereu, îşi făcea imputări la tot pasul. „Ce mă pricep eu în dragoste, de unde şi până unde cunosc atât de bine inima femeilor şi, deci, cum îndrăznesc să trag vreo concluzie?” se mustra el de fiecare dată. Erau totuşi lucruri la care nu se putea să nu se gândească.

Simţea instinctiv că rivalitatea celor doi fraţi ai lui era o problemă mult prea importantă pentru viaţa fiecăruia dintre ei, o problemă de care depindeau multe. „O lighioană care o să înghită altă lighioană”, spusese la un moment dat, în ajun, Ivan, vorbind despre tatăl lor şi despre Dmitri. Prin urmare, Dmitri era în ochii lui „o lighioană”, şi încă de cine ştie câtă vreme. Poate chiar din clipa când o cunoscuse pe Katerina Ivanovna. Probabil că-l luase gura pe dinainte cu cuvintele acestea fără să vrea, ceea ce era cu atât mai semnificativ. În cazul ăsta, cum ar mai putea fi vorba de pace? Nu era oare un motiv în plus de ură şi zavistie în familia lor? şi apoi, de care dintre ei trebuia să-i fie milă? şi ce să le dorească? ţinea deopotrivă la amândoi, dar ce ar fi fost de dorit pentru unul, ca şi pentru celălalt, prinşi cum erau în asemenea cumplite contradicţii? Orice om şi-ar fi pierdut capul, cu atât mai mult el, care, prin firea lui, nu putea să suporte incertitudinea. Dragostea pe care le-o purta avea un caracter activ. Alioşa nu era în stare, atunci când iubea pe cineva, să rămână în pasivitate, trebuia neapărat să-l ajute într-un fel sau altul. Dar ca să ajuţi un om trebuie mai întâi să ştii exact ce vrei, să ştii adică de ce are nevoie şi ce i-ar fi de folos fiecăruia în parte, şi după aceea să procedezi cum e mai bine. Dar ce te faci când în locul unui ţel precis nu găseşti decât incertitudini şi haos? Doamna Hohlakova pomenise mai adineauri de „isterie”, dar ce putea el să înţeleagă din toată isteria aceasta? Era o adevărată harababură, din care nu pricepea nici o iotă măcar!

Dând cu ochii de el, Katerina Ivanovna se arătă încântată şi se grăbi să-l oprească pe Ivan Fiodorovici, care tocmai se ridicase să plece.

— O clipă! Mai stai puţin. Vreau să aud şi părerea unei persoane în care am o încredere oarbă. Katerina Osipovna, rămâi şi dumneata, spuse apoi, adresându-se doamnei Hohlakova. Îl pofti pe Alioşa să ia loc lângă dânsa, faţă în faţă cu doamna Hohlakova, care se aşeză alături de Ivan Fiodorovici.

— Acum îi am în jur pe toţi prietenii mei dragi, singurii mei prieteni de pe lume! rosti ea cu ardoare. Lacrimi sincere de suferinţă tremurau în glasul ei, şi în momentul acela inima lui Alioşa se deschise din nou, plină de simpatie pentru ea. Dumneata, Aleksei Fiodorovici, ai fost ieri de faţă la scena aceea... teribilă şi ai văzut cum m-am purtat. Dumneata, Ivan Fiodorovici, n-ai nici cea mai mică idee de ceea ce s-a întâmplat; el însă a văzut cu ochii lui. Ce o fi crezut despre mine, nu ştiu; atâta ştiu doar: că dacă astăzi s-ar repeta scena de ieri, uite, chiar acum, sentimentele mele ar fi întru totul identice, aş spune aceleaşi vorbe şi m-aş purta exact ca şi atunci. Îţi aminteşti – nu-i aşa, Aleksei Fiodorovici? – tot ce am făcut; ţii minte că la un moment dat ai încercat să mă opreşti... (spunând acestea, se aprinse la faţă şi ochii îi scăpărară în cap). Ei, uite, află acum de la mine, Aleksei Fiodorovici, că nu mă pot împăca defel cu trecutul, te rog să mă crezi pe cuvânt. În clipă de faţă nici nu ştiu măcar dacă-l mai iubesc. Mi-e milă de el, şi mila nu este chiar cea mai bună dovadă de dragoste. Dacă mi-ar fi drag, dacă aş putea să-l mai iubesc aşa cum l-am iubit, poate că nu mi-ar fi milă de el acum, ci l-aş urî...

Glasul i se frânse deodată şi genele îi străluciră, înrourate de lacrimi. Alioşa simţi ca o tresărire lăuntrică: „Fata asta este sinceră şi cinstită şi... într-adevăr nu-l mai iubeşte pe Dmitri!”

— Aşa este, ai dreptate! exclamă doamna Hohlakova.

— Stai puţin, dragă Katerina Osipovna, nu v-am spus încă ceea ce era mai important,

adică hotărârea pe care am luat-o astă-noapte. Îmi dau seama că lucrul pe care l-am pus la cale s-ar putea să fie îngrozitor pentru mine, dar ştiu că n-am să-mi calc niciodată – niciodată, vă asigur! – legământul făcut cu mine însămi şi că am să mă ţin de el până la sfârşitul zilelor. Bunul, dragul şi mărinimosul meu sfetnic pe care m-am bizuit totdeauna, ca unul ce cunoaşte atât de bine inima omului, singurul meu prieten din lume, Ivan Fiodorovici, mă aprobă întru totul şi laudă hotărâreă la care m-am oprit.... El ştie ce mi-am pus în gând.

— Da, o aprob, rosti Ivan Fiodorovici cu o voce scăzută, dar fără nici o şovăire.

— Aş vrea totuşi ca şi Alioşa (vai, Aleksei Fiodorovici, te rog să mă ierţi că ţi-am spus aşa!), da, aş vrea ca şi Aleksei Fiodorovici să-mi confirme de faţă cu cei doi prieteni ai mei dacă am sau nu dreptate. Nu ştiu de ce, dar inima îmi spune, dragă Alioşa, frăţiorul meu scump (fiindcă – nu-i aşa? – dumneata eşti scumpul meu frăţior), continuă ea cu însufleţire, cuprinzându-i degetele reci cu mânuţa ei fierbinte, îmi spune mie inima că părerea dumitale, aprobarea dumitale au să mă liniştească, oricât de mari ar fi suferinţele mele, că vorbele pe care le voi auzi din gura dumitale au să-mi aducă alinarea şi au să mă împace cu soarta mea, da, da, aşa îmi spune mie inima!

— Nu ştiu ce vreţi de la mine... răspunse Alioşa, îmbujorându-se. Ştiu doar atât, că vă iubesc şi că în clipa asta vă doresc mai multă fericire decât mie însumi!... Numai că, vedeţi, eu nu mă pricep în treburile de felul acesta... se grăbi el să adauge fără nici o socoteală.

— În treburile de felul acesta, Aleksei Fiodorovici, da, în asemenea treburi, în împrejurarea de faţă, nimic nu preţuieşte mai mult decât cinstea şi datoria şi încă ceva, ce anume n-aş şti să-ţi spun, în orice caz un sentiment înalt, poate mai presus chiar decât datoria. Este vorba de un sentiment covârşitor, care a pus deplină stăpânire pe inima mea şi mă atrage cu o putere irezistibilă. Hotărârea mea este luată şi v-o pot împărtăşi în două cuvinte: chiar dacă s-ar întâmpla ca el să se însoare cu... fiinţa aceea, începu ea solemn, chiar dacă s-ar însura cu femeia aceea pe care n-am s-o pot ierta în vecii vecilor, eu totuşi n-am să-l părăsesc! De azi încolo, puteţi fi siguri, n-am să-l mai părăsesc niciodată, niciodată, vă spun! repetă ea cu un fel de exaltare isterică, bolnăvicioasă, uşor forţată. Ceea ce nu înseamnă c-am să mă ţin pas cu pas după el, că n-am să-l las în pace nici un moment, silindu-l să dea mereu cu ochii de mine; dimpotrivă, intenţia mea e să plec din localitate, să mă mut în alt oraş, indiferent unde, însă toată viaţa, da, toata viaţa am să fiu neîncetat cu gândul la el. Iar când îşi va da seama cât e de nefericit cu femeia aceea – şi asta o să se întâmple foarte curând – să aibă la cine veni, ştiind c-o să găsească în mine un prieten, o soră... Numai o soră, bineînţeles – fiindcă nimic din ce-a fost între noi nu mai poate fi – dar până la urmă se va convinge, sper, că sora asta este fiinţa cea mai devotata, pe a cărei dragoste se poate bizui până la capăt şi care şi-a jertfit pentru el toată viaţa. Şi sunt sigură c-am să izbutesc, nu se poate, am să fiu atât de stăruitoare, încât va ajunge să mă cunoască în sfârşit, şi atunci o să-mi destăinuiască tot ce zace în sufletul lui, fără să se mai ruşineze de mine! exclamă ea aproape ca într-un delir. Vreau să se închine la mine ca la Dumnezeu – cel puţin atâta îmi datorează şi el, după ce m-a trădat şi după tot ce am avut de suferit ieri din pricina lui. Şi o să vadă atunci c-am să-i rămân credincioasă până la sfârşitul zilelor, cu toate că el şi-a călcat cuvântul faţă de mine şi m-a înşelat. Am să fiu... am să caut să fiu instrumentul fericirii lui (nu ştiu cum să mă exprim mai bine!), resortul, mecanismul fericirii lui, şi asta toată viaţa, da, da, aşa cum vă spun, toată viaţa, în aşa fel ca să se poată bucura de ea cât o mai avea de trăit de aci înainte! Asta-i hotărârea pe care am luat-o! şi Ivan Fiodorovici îmi dă dreptate.

Gâfâia. Poate că ar fi vrut să-şi mărturisească gândurile cu mai multă demnitate, ceva mai sobru şi mai firesc, dar se grăbise să spună tot ce avea de spus, şi de aceea vorbise fără nici un fel de reticenţe. Cuvintele ei vădeau o juvenilă impetuozitate şi, în acelaşi timp, o puternică surescitare, prilejuită de incidentul din ajun, precum şi de nevoia de a se înălţa în ochii lor. Îşi dădu şi ea seama de asta şi se întunecă deodată la faţă, mijindu-i în ochi o expresie răutăcioasă. Alioşa observă imediat schimbarea şi i se strânse inima de mila. Tocmai atunci se găsi şi Ivan să toarne gaz peste foc.

— Eu n-am făcut decât să-mi exprim o părere, zise el. La oricare altă femeie, această hotărâre ar fi părut exagerata şi i-ar fi zdrobit inima. Ceea ce nu e cazul cu dumneata. Alta în locul dumitale nu ar fi avut dreptate, dumneata însă o ai. Nu ştiu cum aş putea să lămuresc acest lucru, dar îmi dau seama că eşti perfect sinceră, şi de aceea îţi dau

dreptate...

— Da, dar numai pentru un minut... Şi ce înseamnă minutul acesta? Jignirea pe care a suferit-o ieri, iată ce, nimic altceva! exclamă doamna Hohlakova, care, deşi îşi propusese să nu se amestece în nici un fel, îşi pierduse răbdarea şi intervenise brusc în discuţie, părerea ei fiind cea mai aproape de adevăr.

— Da, da, aşa este, continuă Ivan cu aprindere, furios că fusese întrerupt. Aşa este, dar dacă în cazul altei femei minutul acesta putea fi determinat numai de impresia scenei de ieri şi ar fi durat exact un minut, cunoscând firea Katerinei Ivanovna, sunt convins că pentru dânsa o să dureze toată viaţa. Ceea ce pentru alţii n-ar fi decât o vorbă în vânt pentru dânsa va rămâne pururea o datorie sfântă, grea, chiar apăsătoare, dar fără doar şi poate nestrămutată. Sentimentul datoriei împlinite va fi hrana sa sufletească! De aci înainte, viaţa dumitale, Katerina Ivanovna, va fi ocupată cu contemplarea dureroasă a propriilor dumitale sentimente, a eroismului şi a suferinţei de care ai avut parte. Odată şi odată însă, suferinţa trebuie să se domolească, pentru a se transforma într-o dulce contemplare a unei hotărâri realizate cu consecvenţă până la capăt, o hotărâre orgolioasă în fond, pentru că s-a născut din orgoliu, şi, în orice caz, presupune mult curaj din partea dumitale. Oricum ar fi, dumneata ai să învingi până la urmă, şi conştiinţa acestei biruinţe îţi va da cea mai deplină satisfacţie, în felul acesta ajungând să te împaci şi cu restul...

Nu era greu să-ţi dai seama că Ivan vorbeşte cu necaz şi c-o făcea cu un anumit scop, ba, mai mult chiar, nici măcar nu căuta să ascundă intenţia ironica

— Vai, Doamne, dar e cu totul altceva, cu totul altceva! îl întrerupse din nou doamna Hohlakova.

— Aleksei Fiodorovici, vorbeşte dumneata! Trebuie, trebuie neapărat să cunosc şi părerea dumitale! exclamă Katerina Ivanovna, izbucnind în plâns.

Alioşa se ridică imediat în picioare.

— Nu-i nimic, nu-i nimic! îngăimă ea printre lacrimi, sunt nervoasă după o noapte întreagă de insomnie, dar alături de doi prieteni buni, ca dumneata şi fratele dumitale, mă simt încă tare... pentru că ştiu că voi doi n-o să mă părăsiţi niciodată...

— Din păcate, chiar mâine trebuie să plec la Moscova, aşa încât o să ne luăm rămas-bun pentru mai multă vreme... N-am ce face... o anunţa din senin Ivan Fiodorovici.

— Mâine chiar, la Moscova?! exclamă Katerina Ivanovna cu figura crispată. Ah, Doamne, ce fericire! adăugă apoi cu glasul schimbat şi cu ochii zvântaţi de lacrimi.

De la o clipă la alta se petrecuse în ea o transformare atât de neaşteptată, încât Alioşa nu ştia ce să mai creadă: acum nu mai vorbea o tânără fată jignită de moarte, care până mai adineauri se zbuciumase cu inima însângerată, ci o femeie cu desăvârşire stăpână pe sine, care, judecind după înfăţişare, părea mulţumită, dacă nu chiar încântată.

— O, să nu-ţi închipui cumva că sunt fericită pentru că pleci, bineînţeles că nu! se corectă ea imediat cu cel mai fermecător zâmbet al unei femei de lume. Sunt convinsă că unui prieten ca dumneata nici n-ar putea să-i treacă prin gând una ca asta; dimpotrivă, nici nu-ţi dai seama ce râu îmi pare că sunt nevoită să mă lipsesc de prezenţa dumitale (spunând aceasta, se repezi la Ivan, să-i strângă cu efuziune mâinile), dar mă bucur din toată inima c-o să ai prilejul să vorbeşti personal cu mătuşa mea şi cu Agasa, şi o să le poţi înfăţişa situaţia în care mă aflu în momentul de faţă în toată grozăvia ei. Agaşei te-aş ruga chiar să-i spui totul cinstit, deschis, însă nu ştii ce nenorocită am fost, şi ieri, şi azi-dimineaţă, şi cât m-am frământat gândindu-mă cum sa fac să le împărtăşesc vestea asta cumplită... Pentru nimic în lume nu mă simt în stare să aştern pe hârtie tot ce s-a întâmplat ieri... Dar, dacă-i vorba să pleci dumneata, o să-mi vină mai uşor să le scriu, ştiind c-ai să fii şi dumneata acolo în momentul când au să deschidă scrisoarea mea şi o să le poţi da toate explicaţiile. O, ce fericită sunt! Dar, bineînţeles, numai din pricina asta, te rog să mă crezi. Fiindcă nimeni nu te-ar putea înlocui pe dumneata... Mă duc să le scriu... încheie ea brusc, pregătindu-se să iasă din odaie.

— Şi Alioşa? Cum rămâne cu părerea lui Aleksei Fiodorovici, pe care ziceai că ţii atât de mult s-o cunoşti? întrebă doamna Hohlakova, puţin iritată, cu o nuanţă sarcastică în glas.

— N-am uitat de ea, răspunse Katerina Ivanovna, oprindu-se locului, dar nu înţeleg de ce eşti atât de pornită împotriva mea tocmai acum, când vezi şi dumneata ce se întâmplă, Katerina Osipovna? îi reproşa ea cu amărăciune şi mânie. Am spus şi repet: am nevoie de sfătui său, mai mult chiar, ţin cu tot dinadinsul să cunosc ultimul său cuvânt! şi am să fac

exact aşa cum va hotărî că-i mai bine, ca să-ţi dai seama cât preţuieşte pentru mine părerea dumitale, Aleksei Fiodorovici... Dar ce ai?

— Niciodată n-aş fi crezut, niciodată nu mi-aş fi putut închipui una ca asta! exclamă Alioşa îndurerat.

— Ce anume?

— Cum se poate, când te-anunţă că pleacă la Moscova, să te arăţi atât de fericită? Ai făcut-o intenţionat! Pe urmă ai căutat să-i explici că, de fapt, nu-i chiar o fericire atât de mare, ci că, dimpotrivă, îţi pare rău că pierzi... un prieten, dar şi asta tot intenţionat ai spus-o... aşa, ca la teatru, pur şi simplu ai jucat o comedie!

— Cum, ca ia teatru?... Ce înseamnă asta? se încruntă Katerina Ivanovna, îmbujorându-se toată.

— Oricât ai spune că-l regreţi ca prieten, nu te-ai ferit, totuşi, să-i trânteşti în faţă că-ţi pare foarte bine că pleacă, îngăimă Alioşa, care stătea mai departe în picioare, aşa cum rămăsese de când se ridicase de pe divan.

— Nu înţeleg ce vrei să spui...

— Nici eu... în momentul acesta parcă mi s-a luminat deodată totul... îmi dau seama că nu mă exprim cum trebuie, dar până la urmă trebuie să spun tot ce am de spus... continuă el, cu o voce tremurătoare, sugrumată de emoţie. Acum sunt convins că dumneata nu-l iubeşti pe Dmitri...şi nici nu l-ai iubit vreodată... Şi cred că nici el nu te iubeşte... Şi n-a fost niciodată îndrăgostit de dumneata... poate cel mult te-a respectat... Nu ştiu cum am curajul să spun toate astea, dar odată şi odată tot trebuie să dea cineva pe faţă adevărul... fiindcă aici, cum văd, nimeni nu îndrăzneşte să spună adevărul...

— Adevărul? Care adevăr? îl întrerupse Katerina Ivanovna într-o izbucnire aproape isterică.

— Adevărul...îngăimă Alioşa, ca şi cum s-ar fi prăbuşit în gol. Cheamă-l pe Dmitri – am să-l scot din pământ dacă-i nevoie – să vină aici, să te ia de mână, apoi să-l ia de mână pe Ivan şi să vă unească pe vecie. Dumneata îl chinuieşti pe Ivan pentru că ţii la el... îl faci să sufere pentru că, de fapt, pe Dmitri nu-l iubeşti cu adevărat, e mai curând un fel de isterie... pentru că aşa ţi-a intrat în cap...

Alioşa se opri brusc şi nu mai scoase nici un cuvânt.

— Eşti... eşti... un copil descreierat! Asta eşti! i-o reteză scurt Katerina Ivanovna, palidă la faţă şi cu gura strâmbată de furie.

Ivan Fiodorovici pufni a râs şi se sculă în picioare, ţinând pălăria în mână.

— Te înşeli, Alioşa, băieţaşule! rosti el cu expresie pe care Alioşa nu avusese până atunci prilejul s-o vadă pe chipul său, o expresie juvenilă de deplină sinceritate, împletită cu o emoţie spontană, vie, nestăvilită. Katerina Ivanovna nu m-a iubit niciodată! Totuşi, ştia c-o iubesc, deşi nu i-am mărturisit niciodată dragostea mea; ştia, dar nu m-a iubit. Şi nici nu cred că m-a considerat prieten vreodată, în nici un moment; este o femeie prea orgolioasă ca să aibă nevoie de prieteni. Mă ţinea lângă dânsa numai ca să se răzbune. Eu eram silit să plătesc toate jignirile, toate insultele pe care le-a avut de suportat zi de zi, tot timpul, din partea lui Dmitri, de la prima lor întâlnire... De atunci chiar i-a rămas ca un ghimpe în inimă, fiindcă de la prima lor întâlnire a trebuit să fie insultată. Aşa e ea făcută! şi-n tot acest timp menirea mea a fost s-o ascult vorbindu-mi necontenit despre dragostea sa pentru Dmitri. Acum plec, dar să ştii, Katerina Ivanovna, că de fapt dumneata pe el îl iubeşti, poţi să mă crezi pe cuvânt. Cu cât te insultă mai greu, cu atât eşti mai îndrăgostită de dânsul. Probabil că-i ceva morbid la mijloc, aş spune chiar isteric. Fiindcă dumneata îl iubeşti aşa cum e, şi numai aşa îl iubeşti, pentru că te jigneşte. Dacă s-ar îndrepta cumva, sunt convins că l-ai părăsi numaidecât şi nici nu te-ai mai gândi măcar la dânsul. Dumneata ai nevoie de el ca să te poţi extazia în fiece clipă de eroismul de care dai dovadă, rămânându-i credincioasă, şi în acelaşi timp să-i poţi reproşa necontenit necredinţa lui. Tot ce faci dumneata e numai din orgoliu. O, nu mă îndoiesc câtuşi de puţin că te simţi într-adevăr umilita, înjosită, dar nimeni nu-i de vină decât orgoliul dumitale... Sunt prea tânăr şi te-am iubit din toată inima. N-ar fi trebuit să-ţi spun toate astea, ar fi fost poate mai demn din partea mea să plec fără un cuvânt, îmi dau seama, şi te-aş fi scutit totodată de o jignire în plus. Dar plec departe acum, şi nu cred c-am să mă mai întorc vreodată aici. Ne despărţim pentru totdeauna... Sunt sătul de atâtea istericale... Şi cu asta am terminat, nu ştiu ce-aş mai avea de spus... Rămâi cu bine! N-aş vrea să fii supărată pe mine cumva,

fiindcă, te rog să mă crezi, sunt de o mie de ori mai pedepsit decât dumneata; numai faptul că n-am să te mai văd niciodată, şi încă-i destul. Rămâi cu bine! Nu-mi da mâna, n-am nevoie. Ai fost prea conştientă atâta timp cât m-ai chinuit ca să te pot ierta. Poate, cine ştie, mai încolo cândva, am să te iert totuşi, dar acum n-am ce face cu mâna dumitale. Den Dank, Dame, begehr ich nicht![45] adăugă el cu un zâmbet silit, dovedind astfel, spre surprinderea tuturor, că şi el obişnuia să-l citească pe Schiller, ba chiar să-l recitească de atâtea ori, încât să-i înveţe pe de rost poeziile, lucru pe care până atunci Alioşa niciodată nu şi l-ar fi putut închipui. Cu aceste cuvinte, Ivan ieşi din salon fără să-şi ia rămas-bun măcar de lă stăpâna casei, doamna Hohlakova. Alioşa îşi frângea disperat mâinile.

— Ivan, vino înapoi! îl strigă el pierdut. Nu, nu, ştiu, pentru nimic în lume n-o să se mai întoarcă! rosti apoi, ca săgetat de un gând copleşitor. Şi numai eu, numai eu sunt de vină, eu am început! Cu câtă răutate a vorbit Ivan şi ce urât! A fost nedrept şi veninos... continuă Alioşa, care părea că începuse să delireze.

Katerina Ivanovna se răsuci pe loc şi ieşi din odaie.

— N-ai făcut nimic rău, fii pe pace, ăi fost un înger, zău, un înger adevărat, îi şopti încântată doamna Hohlakova tânărului, care se frământa neîmpăcat. Am să fac tot ce-mi stă în putere ca să-l împiedic să plece la Moscova...

Şi pentru ca disperarea în care se zbătea Alioşa să fie şi mai cumplita, gazda părea transfigurată de bucurie. În momentul acela Katerina Ivanovna intră din nou în salon, ţinând în mână două hârtii de câte o sută de ruble.

— Am o mare rugăminte la dumneata, Aleksei Fiodorovici, începu ea cu un glas în aparenţă liniştit şi molcom, ca şi cum nu s-ar fi întâmplat nimic. Acum o săptămână – da, aşa mi se pare, acum o săptămână a fost – Dmitri Fiodorovici, probabil împins de mânie, a avut o ieşire foarte urâtă faţă de cineva pe care l-a umilit pe nedrept. Există undeva, pe aici, un local rău famat, un fel de tavernă. Acolo s-a întâlnit cu un fost ofiţer, un căpitan, omul de încredere al tatălui dumitale, care se foloseşte de el ca să-i aranjeze anumite afaceri. Nu ştiu ce o fi avut Dmitri Fiodorovici cu căpitanul ăsta, că era furios pe el, mai mult n-aş putea să-ţi spun. Cum l-a văzut însă, l-a înşfăcat de barbă, l-a scos afară din local şi, fără să ţină seama că era atâta lume în jur, l-a târât aşa prin mijlocul străzii, punându-l într-o situaţie cât se poate de umilitoare. Se pare că băiatul ofiţerului, un copil de şcoală, care era acolo de faţă, s-a luat după ei, plângând şi rugându-se de Dmitri Fiodorovici să-l cruţe pe taică-său; se ducea când la unul, când la altul, cerând cu lacrimi în ochi ajutor, dar toată lumea râdea. Iartă-mă, Aleksei Fiodorovici, dar de câte ori îmi amintesc de asta şi mă gândesc că el a fost capabil să facă un lucru atât de ruşinos, mă cuprinde indignarea... aşa ceva numai Dmitri Fiodorovici poate fi în stare să facă la mânie... când e robit de patimile lui!... Nici măcar nu pot să povestesc ca lumea... Mereu pierd şirul. Am căutat să mă interesez de nenorocitul acela şi am aflat că este un biet om amărât ca vai de el şi că se numeşte Sneghirev. Nu ştiu ce-o fi făcut de l-au dat afară din armată... Şi acum se zbate în cea mai neagră mizerie, cu o casă întreagă de copii, dintre care unii bolnavi, şi o nevastă care, după câte mi s-a spus, nu e în toate minţile. Locuieşte de mult în oraş şi-şi câştigă şi el pâinea cum poate, copiază diferite acte, dar cu ce agoniseşte abia dacă-şi ţine zilele. M-am uitat la dumneata... adică m-am gândit, nu ştiu ce am de mă încurc mereu aşa... Aleksei Fiodorovici, dragul meu Aleksei Fiodorovici, aş vrea să te rog pe dumneata să-ţi faci drum până acolo şi să cauţi să intri, sub un pretext oarecare, la el în casă, adică la fostul ofiţer – of, Doamne, iarăşi m-am încurcat! – şi cât se poate de delicat şi cu toate menajamentele, aşa cum ştii numai dumneata (Alioşa roşi brusc), să-i dai acest ajutor, două sute de ruble. O să primească... adică o să-l convingi dumneata să primească... Sau nu, cum să facem? Vezi, nu este vorba de o despăgubire pentru ce a pătimit. N-am căutat de puţin intenţia să-l plătesc ca să renunţe la proces (se pare c-ar avea de gând să depună o plângere împotriva lui Dmitri Fiodorovici), nu, totul porneşte numai dintr-un sentiment de milă, din dorinţa de a-i da o mână de ajutor, mână pe care i-o întinde logodnica lui Dmitri Fiodorovici, nicidecum el... într-un cuvânt, cred că ştii dumneata ce să-i spui... M-aş duce chiar eu, dar sunt convinsă că dumneata o să te descurci mai bine decât mine. Locuieşte în strada Ozernaia, în casa precupeţei Kalmîkova... Te rog din suflet, Aleksei Fiodorovici, fă

[45] N-am, doamnă, nevoie de nici o răsplată! (germ.); din poezia Mânuşa de Fr. Schiller; în româneşte de I.C. Mătăsaru.

asta pentru mine; şi acum... trebuie să plec, mă simt cam obosită... La revedere.

Şi, întorcându-se brusc, dispăru după draperie, înainte ca Alioşa să fi apucat să sufle o vorba, deşi dorea cu tot dinadinsul să-i mai spună ceva. Poate să-i ceară iertare, să-i arate că numai el era vinovat, orice, numai să-i spună ceva. Inima i se frângea de durere şi n-ar fi vrut să plece aşa, fără un singur cuvânt. Doamna Hohlakova îl luă însă de braţ şi-l trase după dânsa afară. În antreu se opri ca să-l mai ţină de vorba, întocmai ca la venire.

— E mândră, caută pe cât poate să se stăpânească, dar e o inimă de aur, o fiinţă încântătoare, mărinimoasă! îi şopti gazda. O, nu poţi să-ţi închipui ce dragă îmi e, mai ales, uneori, şi ce bine, ce bine îmi pare din nou în clipa de faţă! Dragul meu Aleksei Fiodorovici, dumneata n-ai de unde să ştii, dar noi toţi, toţi, şi eu, şi cele două mătuşi ale ei, toată lumea, chiar şi Lise, de o lună încoace, nu dorim altceva şi nu ne rugăm lui Dumnezeu decât să se despartă odată de scumpul dumitale frăţior, Dmitri Fiodorovici, care nici habar n-are de ea şi n-o iubeşte nici măcar atâtica, şi să se mărite cu Ivan Fiodorovici, un băiat admirabil, cult, care o pierde din ochi de dragă ce-i este. Am pus la cale un adevărat complot şi poate numai din pricina asta nu m-am hotărât încă să plec...

— Dar aţi văzut cum a plâns, s-a simţit atât de jignită! protestă Alioşa.

— Să nu te încrezi niciodată în lacrimile unei femei, ascultă-mă pe mine, Aleksei Fiodorovici. în cazurile astea mă declar totdeauna împotriva femeii şi cred că dreptatea-i de partea bărbatului!

— Mamă, dumneata ai să-l strici până la urmă, vrei pesemne să-l nenoroceşti! se auzi de după uşă glăsciorul subţiratic al Lizei.

— Nu, nu! Eu sunt de vină, numai eu! se tângui nemângâiat Alioşa şi, cuprins de o copleşitoare ruşine pentru ieşirea lui de adineauri, îşi acoperi faţa cu mâinile.

— Dimpotrivă, ai fost un înger, crede-mă, un înger! Am spus şi o repet de o mie de ori!

— Mamă, de ce zici c-a fost un înger? se înfiripă din nou glăsciorul Lizei.

— Când am văzut toate astea, nu ştiu de ce am avut deodată impresia că-l iubeşte, de fapt, pe Ivan, continuă Alioşa, ca şi cum n-ar fi auzit întrebarea ei, şi atunci, fără să vreau, mi-a scăpat prostia aceea... ce o să se întâmple, Doamne, ce o să fie?

— Cu cine, cu cine? se amestecă din nou în vorbă Lise. Mamă, vrei să mă omori cu zile. Te întreb mereu, şi matale nici nu te gândeşti să-mi răspunzi!

În momentul acela servitoarea dădu buzna pe uşă.

— Vai, coniţâ, i-e rău Kăterinei Ivanovna... plânge... se zbate, are o criză de nervi...

— Dar ce s-a întâmplat? strigă Lise, de astă dată alarmată de-ă binelea. Mamă, să vezi că până la urmă o să am eu o criză în locul ei!

— Lise, pentru numele lui Dumnezeu, nu ţipa, vrei să mă omori? Sunt lucruri pe care la vârsta ta nu se cade încă să le cunoşti şi care nu îi interesează decât pe oamenii mari; lasă, că vin eu mai încolo să-ţi spun tot, adică atâta cât se poate. O, Doamne, mă duc, trebuie să mă duc!... Să ştii că-i un semn bun dacă are o criză, Aleksei Fiodorovici, ascultă-mă pe mine, nici nu-ţi închipui ce lucru excelent poate fi o criză de nervi! E tocmai ce-i trebuia. În asemenea cazuri, mă declar totdeauna împotriva femeilor, n-am să mă pot împăca niciodată cu lacrimile şi cu istericalele astea muiereşti. Iulia, dă fuga şi spune-i că vin numaidecât. Cine-i de vină decât dumneaei dacă Ivan Fiodorovici şi-a luat lumea în cap şi a plecat?! Dar până la urmă să ştii că n-o să plece la Moscova. Lise, pentru Dumnezeu, nu mai ţipa! A, da, nu ţipi tu, eu am ţipat, iart-o pe mămica ta, dar sunt atât de fericită, fericită, fericită! Ai văzut, Aleksei Fiodorovici, ce tânăr părea Ivan Fiodorovici adineauri, când a ieşit din salon? A spus tot ce a avut de spus şi a plecat! Îl consideram un savant, un om care a trecut pe la universitate şi, când colo, cine s-ar fi aşteptat să-l audă vorbind cu atâta căldură şi sinceritate, cu atâta prospeţime, ca un tânăr fără experienţă, tânăr, tânăr de tot, şi atât de frumos, atât de frumos cum numai dumneata puteai să vorbeşti... Şi poezia aceea germană, puteam să jur că eşti chiar dumneata! Alerg, Aleksei Fiodorovici, vezi, grăbeşte-te şi dumneata să te achiţi de misiunea ce ţi s-a dat şi caută să fii cât mai repede îndărăt. Lise, nu ai nevoie de nimic? Pentru Dumnezeu, nu-l mai reţine pe Aleksei Fiodorovici nici un moment, lasă, c-o să se întoarcă îndată la tine...

Doamna Hohlakova se îndură, în sfârşit, să plece. Înainte de a ieşi din casă, Alioşa încercă să deschidă uşa Lizei.

— Pentru nimic în lume! protestă fata. Acum chiar că nu mai vreau să te văd. Vorbeşte prin uşă. Ia spune, cum se face c-ai ajuns îngeraş? Atâta vreau să ştiu.

— Dintr-o prostie, Lise, şi încă ce prostie! Te las acum!

— Nu pleca!

— Lise, nici nu-ţi închipui ce-i pe sufletul meu! Vin îndată, dar să ştii că mi s-a întâmplat o mare, mare nenorocire! şi Alioşa se năpusti pe uşă afară, în stradă.

VI - O ALTĂ CRIZĂ DE ISTERIE, ÎNTR-O IZBĂ

Era într-adevăr grozav de nenorocit, aşa cum nu i se mai întâmplase decât rareori până atunci. Nu putea să înţeleagă ce-l apucase să intervină într-un chip atât de stupid, „auzi ce nerozie am fost în stare să fac, şi încă într-o chestiune de ordin sentimental! Ce mă pricep eu în treburile astea, ce-aş putea să înţeleg din ele?” se mustra el poate pentru a suta oară în ziua aceea, simţind cum îi dogoresc obrajii. „Vai, ce ruşine! şi ruşinea încă n-ar fi fost nimic, ce-am căutat am găsit, şi pe drept cuvânt; din păcate, însă, cine ştie ce alte necazuri cumplite au să se mai işte de aici, şi toate numai din pricina mea... Şi când mă gândesc că stareţul Zosima m-a trimis să împac oamenii şi să-i unesc! Asta se cheamă, oare, a-i uni?” şi, aducându-şi aminte din nou cum „le unise mâinile”, îi veni să intre în pământ de ruşine. „Am fost de bună-credinţă, de cea mai perfectă bună-credinţă, numai că altă dată n-ar strica să fiu ceva mai inteligent”, hotărî în sinea lui, fără a schiţa măcar un zâmbet în faţa acestei concluzii neaşteptate. Misiunea pe care Katerina Ivanovna i-o încredinţase îi îndrumă paşii spre strada Ozernaia, iar întâmplarea făcea ca frate-său Dmitri să locuiască în acelaşi cartier, pe o străduţă învecinată. Îşi propuse, aşadar, ca, înainte de a se duce la căpitan, să se abată în orice caz şi pe la dânsul, deşi presupunea că n-o să-l găsească acasă. Bănuia c-o să se ascundă de el; cu orice preţ însă trebuia să dea de urma lui. Timpul trecea; şi de când plecase de la mănăstire, clipa de clipă, necontenit fusese cu gândul la bătrânul stareţ, care se stingea din viaţă.

În acelaşi timp, mai era un lucru care îl preocupa cu deosebire, o bănuială pe care i-o trezise rugămintea adresată de Katerina Ivanovna; aceasta pomenise la un moment dat despre un copil de şcoală, băiatul căpitanului cu pricina, care, zicea dânsa, alergase după taicăâ-său, plângând în hohote, şi în aceeaşi clipă lui Alioşa îi trecuse prin gând că nu putea să fie de bună-seamă altul decât ştrengarul care-l muşcase de deget, în vreme ce îl tot descosea, vrând să afle cu ce-i greşise. Era aproape sigur că nu putea fi decât acelaşi băiat, deşi n-ar fi putut să spună pe ce se bizuia certitudinea lui. Preocupările acestea, străine de frământarea ce îl obsedase până atunci, izbutiră pentru câteva clipe să-i abată într-altă parte atenţia, şi Alioşa hotărî în sinea lui să nu se mai gândească la „nenorocirea pe care o dezlănţuise”, şi nici să se mai zbuciume atâta, chinuit de regrete zadarnice; să facă ce avea de făcut, şi ce o fi să fie! şi-n felul acesta mai prinse un pic de curaj. În clipa când cotea spre ulicioara unde locuia Dmitri, îl răzbi deodată foamea; scoase din buzunar franzeluţa pe care o luase de acasă şi se ospăta. Şi o dată cu asta se simţi mai întremat.

Dmitri nu era acasă. Gazdele – un bătrân tâmplar, nevastă-sa şi fecioru-său – îl priviră cam bănuitori. „De două zile n-a mai dat pe acasă, o fi plecat undeva”, se mulţumi să răspundă unchiaşul la stăruinţele lui. Alioşa îşi dădu seama că tâmplarul fusese dăscălit să-i răspundă aşa. La întrebarea lui dacă nu cumva era la Gruşenka, sau poate se ascundea iarăşi la Foma (intenţionat căutase să le arate că e la curent cu aceste intimităţi) gazdele îl priviră aproape îngrozite. „Îi ţin partea, înseamnă deci că-l iubesc, se gândi Alioşă; asta nu-i rău.”

În sfârşit, izbuti să găsească pe strada Ozernaia casa precupeţei Kalmîkova, o magherniţă dărăpănată şi povârnită într-o rână, cu trei ferestre spre stradă şi o curte plină de gunoaie, în mijlocul căreia adăsta, stingheră, o vacă. Uşa de la intrare dădea într-o tindă; în odaia din stânga locuiau gazdele – o bătrână cu fiică-sa, destul de vârstnică şi ea, şi, pe cât se părea, la fel de surde amândouă. La întrebarea lui – pe care se văzu silit s-o repete de câteva ori – dacă stătea cumva acolo căpitanul Sneghirev, una dintre ele se dumeri în sfârşit că era vorba de chiriaşii lor şi-i arătă cu degetul uşă de vizavi, care răspundea tot în tindă. Locuinţa în care se aciuase fostul ofiţer era, de fapt, o izbă ţărănească. Alioşa pusese tocmai mâna pe clanţă, dând să deschidă uşa, când se opri mirat de liniştea mormântală ce domnea înăuntru. Ştia totuşi din spusele Katerinei Ivanovna că Sneghirev locuia cu familia. „Ori dorm, ori poate că m-au auzit venind şi aşteaptă să

deschid; mai bine să bat la uşă”, se gândi el, şi ciocăni uşor. În sfârşit, după câteva clipe, cineva dinăuntru se învrednici să-i răspundă.

— Cine-i acolo? strigă tare un glas care încerca să pară mânios.

Alioşa împinse uşa şi păşi peste prag. Odaia în care intrase era destul de încăpătoare, deşi ticsită de oameni şi de calabalâcuri. În stânga se desluşea un uriaş cuptor rusesc de ţară. De la cuptor şi până la fereastra din stânga, din perete în perete, era întinsă o frânghie pe care se zvântau tot soiul de cârpe. De o parte şi de alta, lipite de perete, se aflau două paturi, acoperite cu pături croşetate. Pe unul dintre ele se lăfâiau patru perne îmbrăcate în stambă, puse teanc una peste alta, după mărime, în timp ce pe cel din dreapta nu se zărea decât o singură perniţă mică. Colţul din fund, din aceeaşi parte, era mascat de o perdea sau un cearşaf întins tot pe o frânghie. Acolo era dosit încă un pat, înjghebat dintr-o laviţă alăturată de un scaun, O masă rustică de brad, pătrată, stătea împinsă spre fereastră din mijloc. Cele trei ferestre, fiecare cu câte patru ochiuri de geam verzui şi năclăite de murdărie, erau închise ermetic, nelăsând să răzbată înăuntru nici un firicel de aer şi nici suficientă lumină. Pe masă se aflau o tigaie cu nişte resturi de omletă, o felie de pâine din care muşcase cineva şi un clondir de o jumătate de litru, pe fundul căruia mai stăruia un dram de fericire pământească. Lângă patul din stânga, pe un scaun, şedea o femeie cu aere de cucoană, îmbrăcată într-o rochie de stambă. Era trasă la faţă şi gălbejită; obrajii ei scofâlciţi dădeau în vileag de la prima ochire că era vorba de o persoană suferindă. Dar ceea ce-l izbi dintru început pe Alioşa fu privirea sărmanei cucoane: nedumerită şi totodată plină de ifose. Tot timpul, de altfel, cât musafirul se întreţinu cu stăpânul casei, bolnava nu încetă să-şi plimbe de la unul la altul ochii ei mari, căprui, care oglindeau aceeaşi trufaşă mirare. Alături de ea, la ferestruica din stânga, stătea o fată tânără, lipsită de orice farmec, cu părul roşcat şi rar, îmbrăcată sărăcăcios, dar curăţel. Alioşa observă că-l măsura cu dispreţ. La dreapta, tot lângă pat, se zărea încă o făptură de sex feminin. O biată fiinţă oropsită, de vreo douăzeci de ani, gheboasă şi beteagă, care, după cum află mai apoi Alioşa, avea amândouă picioarele anchilozate. Două cârje stau rezemate în ungherul dintre pat şi perete. Fata îl învălui într-o privire plină de blândeţe; avea nişte ochi nespus de frumoşi şi de blajini. La masă, înghiţind ultimul dumicat din omletă, şedea un domn roşcovan de vreo patruzeci şi cinci de ani, mai mult scund decât înalt, uscăţiv şi firav la trup, cu o bărbuţă rară, roşcată, care semăna grozav cu un ghem zbârlit de câlţi (asemănarea aceasta şi mai cu seamă porecla „şomoiog de câlţi”, după cum îşi aminti mai apoi Alioşa, îi răsăriseră în minte din primul moment). Era, probabil, cel care-l întrebase: „Cine-i acolo?” fiindcă alt bărbat nu se mai afla în odaie. În clipa când Alioşa intră înăuntru, omul sări numaidecât de la masă şi, ştergându-se în pripă la gură cu un şervet rupt, se grăbi să-i iasă înainte.

— Un călugăr care umbă cu cerşitul pentru mânăstire; a şi găsit cine să-l miluiască! pufni fetişcana care stătea în picioare în colţul din stânga al camerei.

Insul, care se repezise să-şi întâmpine oaspetele, se răsuci pe călcâie spre ea şi, cu un glas întretăiat de emoţie, răspunse:

— Ba nu, stimată Varvara Nikolavna, e vorba de altceva! Cum de n-aţi ghicit, preaonorată duducuţă? Apoi, întorcându-se către Alioşa: îmi daţi voie, cucoane, nu vă fie cu supărare, să vă întreb, la rândul meu, ce v-a îndemnat, mă rog dumneavoastră, să vizitaţi aceste... subterane?

Alioşa îl privi cu atenţie; nu-şi amintea să-l fi văzut vreodată până atunci. Avea ceva colţuros în figură, ceva răvăşit şi surescitat. Precum se vede, trăsese binişor la măsea, deşi nu era chiar beat. Părea arogant şi în acelaşi timp – lucru ciudat – fricos ca un iepure. Arăta ca un om care pătimise multă vreme şi fusese din plin umilit, dar care acum ar fi vrut să scoată capul în lume. Sau, mai curând, ca un om care abia aşteaptă să te lovească, dar în acelaşi timp se teme să nu-l cotonogeşti tu. În felul său de a vorbi, până şi-n glasul cu ascuţimi supărătoare urechii se simţea ceva deosebit, un fel de umor dement, uneori maliţios, alteori timid, inegal şi cu intermitenţe. întrebase despre „subterane” tremurând tot, cu ochii holbaţi şi băgându-se în sufletul lui Alioşa, care, fără să vrea, se dăduse un pas înapoi. Purta o haină ieftină de nanchin, de culoare deschisă, cârpită şi pătată peste tot şi prea largă pentru el. Pantalonii în carouri avuseseră probabil şi ei cândva o culoare deschisă, care de mult nu mai era la modă. Dintr-o stofă subţire, mototoliţi, stăteau parcă să se ridice pe picior, ca şi cum i-ar fi rămas prea scurţi, ca la un copil în creştere.

— Numele meu e... Aleksei Karamazov... se prezentă încurcat Alioşa.

— Ne-am dat din primul moment seama, mă rog dumneavoastră, cucoane, îi răspunse prompt insul, arătându-i astfel că ştia cu cine are de-a face chiar dacă nu şi-ar fi declinat numele. Îmi daţi voie să mă prezint şi eu: căpitanul Sneghirev. Am dori, totuşi, nu vă fie cu supărare, să cunoaştem şi noi motivul ce v-a determinat să...

— Eram, aşa, în treacăt pe aici. Voiam să vă spun vreo două cuvinte, ceva personal... Dacă-mi permiteţi...

— În cazul acesta, mă rog dumneavoastră, aveţi aici un scaun. Poftiţi de staţi. Ştiţi, cum se spunea în comediile de odinioară: „Poftiţi de staţi!" şi, trecând imediat la faptă, căpitanul întinse mâna spre un scaun liber (un scaun rustic de brad, necapitonat) şi-l împinse în mijlocul camerei; apoi, luând încă unul aidoma pentru el, se aşeză în faţa lui Alioşa atât de aproape, încât li se atingeau genunchii.

— Nikolai Ilici Sneghirev, mă rog dumneavoastră, fost căpitan de infanterie în armata rusească, deşi stigmatizat din pricina viciilor sale degradante, totuşi căpitan. De fapt, ar trebui acum să mă numesc „Mă rog dumneavoastră" în loc de Sneghirev, întrucât, începând din a doua jumătate a vieţii, cucoane, am început să folosesc această formula. Mă rog dumneavoastră, este apanajul umilinţei, cucoane.

— Ai dreptate, zâmbi Alioşa. Se naşte însă întrebarea dacă apanajul ăsta e involuntar sau folosit cu bună ştiinţă.

— Dumnezeu mi-e martor că nu poate fi decât involuntar. Niciodată n-am tămâiat pe nimeni cu „mă rog dumneavoastră". M-am prăbuşit însă, la un moment dat, şi când m-am sculat de jos vorbeam cu „mă rog dumneavoastră". Şi asta-i tot din voinţa Celui-de-Sus. Cum văd, vă interesează problemele de actualitate, cucoane. Aş vrea totuşi să ştiu prin ce am izbutit să trezesc curiozitatea domniei voastre, ca să binevoiţi a-mi face această vizită, deşi, după cum vedeţi, condiţiile în care locuiesc nu-mi îngăduie să ofer cuiva ospitalitate.

— Am venit pentru ... istoria aceea...

— Care istorie? îl întrerupse nerăbdător fostul ofiţer.

— Ştiţi... e vorba de incidentul acela dintre dumneata şi fratele meu, Dmitri Fiodorovici, îi explică din ce în ce mai stingherit Alioşa.

— Ce incident? A, incidentul acela! Vasăzică, venirea dumneavoastră, dacă nu vă supăraţi, e în legătură cu „şomoiogul de câlţi", vreau să spun cu ţăcălia mea? Domnul Sneghirev făcu o mişcare atât de bruscă, încât îl lovi cu genunchii. Buzele i se subţiaseră ca un fir de aţă.

— Nu înţeleg...

— A venit să mă pârască, tată! L-am muşcat de deget! se auzi deodată de după perdea glăsciorul băieţelului cu care Alioşa se întâlnise în dimineaţa aceea.

Draperia se dădu la o parte, şi Alioşa îşi văzu adversarul întins pe pătuceanul înjghebat dintr-o laviţă şi un scaun în colţul de cinste, sub icoane. Copilul era învelit cu paltonaşul lui şi cu o plăpumioară veche umplută cu vată. Părea bolnav şi, judecind după privirea-i arzătoare, avea probabil febră. Se uita ostentativ la Alioşa cu alţi ochi decât în dimineaţa aceea, ca şi cum ar fi vrut să-i spună: „Să te vedem dacă aici, acasă, mai îndrăzneşti să te atingi de mine!"

Fostul ofiţer făcu o mişcare, ca şi cum ar fi vrut să se scoale de pe scaun.

— Care deget, mă rog dumneavoastră? V-a muşcat de deget, nu vă fie cu supărare?

— Da... S-a încăierat pe stradă cu băieţii – ei erau şase, iar el era singur. Am vrut să mă apropii şi a dat cu piatra în mine, pe urmă m-am trezit cu încă o piatră în cap. L-am întrebat atunci ce i-am făcut. Nici nu ştiu când s-a repezit la mine şi şi-a înfipt dinţii în degetul meu până la os. De ce? N-am reuşit încă să aflu nici acum.

— Stai, că mi ţi-l croiesc eu acuşi cu nuiaua, cucoane! îl bat de-l zvânt, mă rog dumneavoastră! zbieră fostul ofiţer, sărind năprasnic în picioare.

— Dar n-am venit să mă plâng, v-am povestit numai ce s-a întâmplat... Vă rog să nu-l bateţi. De altminteri, mi se pare că-i bolnav...

— Dar ce, credeaţi chiar c-o să-l bat, nu vă fie cu supărare? C-o să-l altoiesc pe Iliuşecika, puiul tatii, chiar acum pe loc, în faţa Măriei voastre, pentru deplina dumneavoastră satisfacţie? Chiar atât de grăbit sunteţi, Măria voastră? Sneghirev se răsuci atât de brusc spre Alioşa, încât ţi-ai fi închipuit că-i gata-gata să tabere asupra lui. Îmi pare foarte râu pentru gingaşul dumneavoastră deget, cucoane, dar decât să-l croiesc cu nuiaua pe

Iliuşecika, pentru dreapta mulţumire a Măriei voastre, n-aţi binevoi mai curând să-mi retez chiar acum, mă rog dumneavoastră, cu cuţitul, aste patru degete de la mână? Cred că patru degete ajung ca să vă potolească setea de răzbunare, nu vă fie cu supărare... n-o să-mi pretindeţi şi pe al cincilea, cucoane?...

Se opri, ca şi cum i s-ar fi pus un nod în gât. Fiece muşchi de pe obraz îi zvâcnea, şi se uita la Alioşa cu figura crispată, înfmntându-l din ochi. Părea turbat de mânie.

— Acum cred c-am înţeles tot, în sfârşit, rosti molcom, cu tristeţe în glas Alioşa, fără să se ridice de pe scaun. Băiatul dumitale este un copil bun, care-şi iubeşte tatăl, şi-mi dau seama că s-a repezit să mă muşte numai fiindcă sunt fratele omului care te-a umilit... Acum înţeleg tot, repetă el îngândurat. Dar fratele meu, Dmilri Fiodorovici, se căieşte pentru ce-a făcut, ştiu asta, şi dacă ar putea să vină aici, sau, mai bine, dacă ar avea prilejul să se întâlnească din nou cu dumneata în acelaşi local, ţi-ar cere iertare în faţa tuturor... dacă dumneata ţii la lucrul acesta.

— Care va să zică, după ce mi-a jumulit barba, din moment ce a spus „pardon”, înseamnă că s-a achitat de orice obligaţie, mă rog dumneavoastră, şi deci mă pot socoti pe deplin satisfăcut? Nu-i aşa?

— O, nu dimpotrivă, o să facă tot ce ai să spui dumneata, orice ar fi să-i ceri!

— Prin urmare, dacă i-aş pretinde, bunăoară, Excelenţei sale să înghenunche în faţa mea, în spelunca aia care, chipurile, se numeşte „Stolicinîi gorod”[46], nu vă fie cu supărare, sau în piaţa din centrul oraşului, ar face-o şi pe asta, mă rog dumneavoastră?

— Da.

— M-aţi dat gata, cucoane! M-aţi înduioşat până la lacrimi, mă simt copleşit, nu vă fie cu supărare! Aşa sunt eu, sentimental din fire. În cazul ăsta, mă rog dumneavoastră, să-mi daţi voie să mă prezint şi să vă fac cunoştinţă cu toată familia mea: cele două fiice şi fiul meu, sângele meu, cucoane. Că dac-o fi să mor, cine o să-i mai iubească? Iar dacă mi-o fi dat să trăiesc, cine, decât ei, mititeii, ar putea să îndrăgească o pramatie ca mine? Bunul Dumnezeu a potrivit el bine lucrurile pentru fiecare om, cucoane. Căci şi unul ca mine trebuie să aibă parte de dragostea cuiva...

— Aşa e, nici nu ştii ce adevăr ai spus! suspină Alioşa.

— Isprăveşte odată cu maimuţărelile astea! E destul să-ţi intre-n casă orice dobitoc, ca să te faci de batjocură în faţa lui! Îl ocărî fata care stătea în picioare lângă geam, întorcând spre el o faţă scârbită, pe care se citea cel mai adânc dispreţ.

— Puţină răbdare, Varvara Nikolavna[47], daţi-mi voie să-mi susţin ideea până la capăt, îi răspunse autoritar taică-său, privind-o totuşi într-un fel ce arăta că, de fapt, îi dă dreptate. Apoi, întorcându-se din nou spre Alioşa: Aşa suntem noi – adică dumneaei! şi nimic pe lumea asta El nu binecuvânta...[48] în cazul de faţă însă, fiind vorba de genul feminin: „ea nu binecuvânta...”; şi acum, permiteţi-mi să vă prezint soţiei mele, Arina Petrovna. Doamna, care-i în vârstă de patruzeci şi trei de ani, e beteagă de picioare, adică, vreau să spun, are amândouă picioarele, numai că nu poate să umble cu ele, mă rog dumneavoastră. E dintr-o familie de oameni simpli, nu vă fie cu supărare. Arina Petrovna, zâmbiţi, vă rog. Dumnealui este Aleksei Fiodorovici! şi apucându-l de braţ cu o putere pe care n-ai fi bănuit-o la el, Sneghirev îl sili să se ridice de pe scaun. Vă prezint unei doamne, se cuvine deci să vă ridicaţi, nu vă fie cu supărare! Mămico, să ştii că nu e una şi aceeaşi persoană cu Karamazov, acela care... hm, şi aşa mai departe, e fratele dumnealui, un om apreciat de toată lumea pentru virtutea şi faptele sale bune. Daţi-mi voie, Arina Petrovna, daţi-mi voie, mămico, să vă pup mai întâi mânuşiţa.

Şi se aplecă să-i sărute mâna cu respect şi duioşie. Revoltată, fata de la geam se întoarse cu spatele, ca să nu mai fie silită să privească spectacolul acesta. Privirea semeaţă şi mândră a soţiei lui Sneghirev se lumină deodată, plină de bunăvoinţă.

— Bună ziua, luaţi loc, domnule Cernomazov.

— Karamazov, mămico, Karamazov! E o femeie simplă, nu vă fie cu supărare! îi şopti Sneghirev lui Alioşa.

---

[46] „Oraşul-capitală", metropola.

[47] Într-o adresare familiară, patronimul poate fi, spre exemplu, Nikolavna, în loc de Nikolaevna; sau Nikolaici în loc de Nikolaevici.

[48] Versurile finale din poezia lui Puskin, Demonul (1823).

— C-o fi Karamazov sau mai ştiu cum, eu am să-i spun tot Cernomazov... Luaţi loc, de ce v-a sculat de pe scaun? Doamna fără picioare, spune el; am picioare, domnule, dar îs umflate ca nişte butuci, iar eu m-am uscat taman ca o scândură. Ehe, altădată eram grasă de plesneam, acuşica însă nu-ş ce o fi cu mine, că parc-am înghiţit un ac...

— E o femeie simplă, mă rog dumneavoastră, simplă de tot! îi suflă din nou căpitanul.

— Vai, tată, tată! îl dojeni cocoşată, care tăcuse tot timpul până atunci, şi-şi ascunse faţa în batistă.

— Caraghiosule! se burzului domnişoara de la fereastră.

— Uite, aşa merge treaba pe la noi, zise mămica arătând cu mâna spre fete. Cum se adună norii pe cer, dar norii trec, şi iarăşi o să cânte muzica. Pe vremuri, când eram militari, toată ziua casa ni-era plină de musafiri, uite, aşa ca dumneavoastră. Că mie, domnule, să ştiţi că nu-mi place lucru amestecat, una-i tanda, alta-i manda. Că orice suflet de om e slobod să iubească pe cine i-e drag. Mă pomenesc odată cu ţârcovniceasa că vine la mine şi-mi spune: „Aleksandr Aleksandrovici e un om să-l pui la rană, zice, da' Nastasia Petrovna, zice, e o scorpie”. „Ce-ţi pasă, zic eu, fiecare iubeşte pe cine-i place, da' tu ce eşti decât o stârpitură, şi puţi ca un hoit de cal!” „Apăi că ţie, zice, ţi-ar trebui cineva să te mai ţină în frâu.” „Iă vezi, ia vezi, nepricopsito, zic, ai tu mutră să mă înveţi pe mine!” „Eu, zice, când dau un vânt aproape că nu se simte, dar ale tale sunt puturoase rău.” „Întreabă-i, zic, pe toţi domnii ofiţeri dacă vânturile mele sunt puturoase sau dacă n-au nici un miros.” De atunci parcă mi s-a înfipt un ghimpe în inimă. Deunăzi, şedeam aici, şi numai ce văd că intră în casă generalul ăla, ştii, care a fost la noi de Paşti. „Spuneţi-mi, Excelenţă, îl întreb eu, o cucoană de neam poate ori nu să dea vânturi când pofteşte?” „Da, zice, n-ar strica să deschideţi un geam sau uşa, că e aer cam închis aici.” şi, uite, aşa păţesc mereu!

„Eu, zic, nu vreau să-ţi stric aerul, o să dau să-mi facă nişte botine şi o să plec pe-aici încolo.” Puii mamii dragi, scumpeturile mamii, n-o ţineţi de rău pe mămica voastră! Nikolai Ilici, dragule, cu ce ţi-am greşit? Nu-l am decât pe Iliuşecika, numai el, când vine de la şcoală, mă alintă. Aseară mi-a adus un măr. Iertaţi-mă, puii mamii, scumpi şi dragi, iertaţi-o pe mămica voastră, înduraţi-vă de ea, că-i singură-singurică pe lume! De ce vi-e aşa silă de vânturile mele?

Biata femeie izbucni în plâns, lacrimile ţâşneau gârlă din ochii ei. Căpitanul se duse repede lângă ea.

— Mămico, mămico, draga mea, nu mai plânge, destul, zău, nu mai plânge! Nu eşti singură pe lume! Toţi te iubim, te adorăm, toţi, toţi!

Îi sărută din nou mâinile, o mângâie cu duioşie pe obraz, apoi luă şervetul de pe masă şi-i şterse faţa. Alioşa avu impresia că şi lui îi străluceau lacrimile printre gene. Deodată, Sneghirev se răsuci brusc spre el şi-l întrebă furios:

— Ei, ai văzut? Ai auzit?

— Am văzut şi am auzit, îngăimă Alioşa.

— Tată, tată! Cum poţi dumneata să te... Dă-l afară, tată! izbucni fără veste băieţelul, ridicându-se în capul oaselor în pătucean şi fulgerându-l cu ochişorii lui învăpăiaţi.

— Termină odată cu mascarada asta, nu ţi-e lehamite de maimuţărelile astea neroade, care nu duc niciodată la nimic?... se oţărî Varvara Nikolaevna scoasă din fire, bătând cu piciorul în podea, fără să se clintească de la locul ei.

— De astă dată vă dau dreptate, da, aveţi tot dreptul să fiţi supărată, Varvara Nikolavna, am să vă fac pe plac. Puneţi-vă căciulită pe cap, Aleksei Fiodorovici; numai o clipă, să-mi iau şi eu şapca, şi plecăm. Avem de vorbit lucruri serioase, dar nu aici, între zidurile astea. Duduia de colo este fata mea, Nina Nikolaevna, am uitat sa v-o prezint – un înger cu chip de om... un înger picat din cer printre muritorii de rând... dacă puteţi concepe una ca asta...

— Uite la el cum tremură ca varga, de parcă l-ar fi apucat năbădăile! continuă furioasă Vărvara Nikolaevna.

— Şi dumneaei, care bate din picior şi care m-a gratificat adineauri cu numele de caraghios, este tot un înger cu chip de om, şi pe drept cuvânt mă face de două parale. Să mergem, Aleksei Fiodorovici, ca să isprăvim odată... Şi, apucându-l de braţ, ieşi cu el afară, în stradă.

VII - ŞI LA AER CURAT

— Aici e aer curat, pe când în vastele mele apartamente simţi că te înăbuşi în toate privinţele. Să facem câţiva paşi împreună, cucoane. Aş fi încântat să ştiu c-am reuşit cumva să vă trezesc interesul.

— Şi eu am ceva să-ţi spun, un lucru foarte important... zise Alioşa, dar nu ştiu cum să încep.

— Puteam, oare, să nu mă gândesc din primul moment că aveţi ceva de vorbit cu mine? Altminteri, dacă n-aţi fi avut treabă cu mine, în vecii vecilor nu mi-aţi fi călcat în casă. Sau poate c-aţi venit într-adevăr numai ca să vă plângeţi de copilul meu... Parcă n-aş crede. Dar, fiindcă veni vorba de băiat, adineauri n-am avut cum să vă spun tot ce s-a întâmplat, acum însă am să vă arăt lucrurile aşa cum au fost. Vedeţi dumneavoastră, şomoiogul de câlţi – ştiţi care, ţăcălia mea – era ceva mai bogat acum o săptămână; aşa m-au poreclit copiii de la şcoală, „şomoiog de câlţi”, din pricina ţăcăliei. Şi, cum vă spuneam, scumpul dumneavoastră frăţior Dmitri Fiodorovici şi-a înfipt atunci mâna în bărbuţă mea şi m-a târât aşa afară din cârciumă, în mijlocul pieţei; că un făcut, tocmai atunci s-a întâmplat să iasă şi copiii de la şcoală, şi printre ei şi Iliuşa al meu. Când m-a văzut în ce hal eram, s-a repezit la mine ţipând: „Tată, tăticule!” S-a agăţat de mine, m-a strâns cu braţul lui, căznindu-se să mă scape din ghearele agresorului: „Lăsaţi-l, lăsaţi-l, unde se ruga de el în gura mare, e tata, e tăticul meu, vă rog, iertaţi-l!” Da, da, chiar aşa a strigat: „Iertaţi-l!”; i-a apucat mâna cu mâinuţele lui de copil, mâna cu care îmi căra pumni, şi i-a sărutat-o... N-am să uit toată viaţa obrăjorul lui în momentul acela, nu, n-am să-l uit niciodată!...

— Îţi jur că fratele meu o să-şi ceară iertare cu toată căinţa, chiar în genunchi, dacă doreşti, acolo, în mijlocul pieţei! izbucni Alioşa. Am să-l silesc s-o facă, altminteri, nici nu mai vreau să ştiu că mi-e frate!

— Aha! Vasăzică, era numai aşa, un proiect! Nu vine din partea dumnealui, ci porneşte numai din generozitatea inimii dumneavoastră nobile. Trebuia să-mi spuneţi ăsta de la început. A, nu, dacă-i aşa, daţi-mi voie să vă vorbesc eu despre cavalerismul şi despre nobleţea fratelui domniei voastre – ca fost ofiţer – fiindcă atunci şi-a dat arama pe faţă cu prisosinţă. În sfârşit, când a terminat de dărăcit şomoiogul asta de câlţi, mi-a dat drumul, şi ce credeţi că-mi spune: „şi tu eşti ofiţer, zice, ca şi mine, dacă poţi să faci rost de un martor, om de onoare, trimite-l la mine; sunt dispus să-ţi dau satisfacţie, deşi nu eşti decât o secătură!” Sunt exact cuvintele lui. Ce spirit cavaleresc, nu-i aşa? Am plecat apoi cu Iliuşa, dar sunt sigur că scena asta de familie s-a întipărit pentru toată viaţa în inimioara lui. Ei, cum putem noi să ne mai păstrăm boieria? Judecăţi şi dumneavoastră, nu vă fie cu supărare, aţi intrat adineauri la mine în palat şi ce aţi văzut? Trei domniţe, dintre care una oloagă şi cam într-o ureche, alta tot aşa, beteaga de picioare şi gheboasă, iar ă treia cu picioarele tefere, dar foc de deşteaptă, prea deşteaptă chiar, e înscrisa la facultate, la Petersburg, şi se zbate să plece înapoi, cu gândul de a descoperi pe malurile Nevei drepturile femeii ruse. Despre Iliuşa nu mai vorbesc, n-are decât nouă ani, mititelul, şi e un suflet stingher pe lume. Dacă ar fi să mă prăpădesc, ce credeţi c-o să se întâmple în „subteranele” mele, atât aş vrea să vă întreb. Să-l provoc la duel? şi dacă mă omoară pe loc, ce soartă or să aibă cu toţii? Ce o să se aleagă de ei? Ba cine ştie dacă nu s-ar putea să am ghinionul să rămân doar schilod şi să nu mai fiu bun de nimic, dar gura, vezi, cere de mâncare! Cine să-i astâmpere foamea, cine să mă hrănească pe mine, cine să-i hrănească pe toţi? Să-mi trimit copilul pe stradă să cerşească în loc să meargă la şcoală? Aşa că nu vă fie cu supărare, dar propunerea dumnealui pentru mine nu poate fi decât o vorbă în vânt şi fără nici o noimă, nimic mai mult.

— Ba nu, o să-ţi ceară iertare, o să se închine până la pământ în faţa dumitale, chiar acolo, în mijlocul pieţei! exclamă din nou Alioşa cu o scăpărare în ochi.

— Mă gândeam să-l dau în judecată, continuă căpitanul, dar deschideţi numai puţin codul, şi vedeţi cam ce daune aş putea să primesc pentru asemenea insultă din partea celui care m-a ofensat. Şi pe urmă nu vă mai spun că Agrafena Aleksandrovna m-a chemat la dânsa şi a început să strige la mine: „Să nu te prind că-l dai în judecată; numai să îndrăzneşti, că ţi-o coc eu! Am să dau sfoară în tot oraşul, să afle toată lumea că te-a bătut pentru că eşti un pungaş, şi până la urmă ai să vezi că tot o să înfunzi puşcăria – eu ce-am fost decât un simplu mijlocitor? – şi din ordinul cui lucrat! Nu m-a mânat chiar dumneaei

împreună cu Fiodoi Pavlovici? „şi asta încă nu-i tot, zice, să ştii c-am să-ţi fac vânt şi nu mai vezi un gologan de la mine. Ba am să-i spun jupânului – aşa-i zice dumneaei lui Samsonov, «jupînul» ca să-ţi facă vânt.” şi atunci am stat eu şi m-am gândit: dacă şi negustorul mă izgoneşte, ce se întâmplă cu mine, de la cine mai apuc să câştig şi eu un ban? Că numai pe ei doi îi mai aveam ca să câştig o bucată de pâine, fiindcă tatăl dumneavoastră, Fiodor Pavlovici, mi-a retras încrederea dumisale pentru un motiv care însă n-are nimic de-a face cu povestea asta. Mai mult încă, după ce m-a pus să semnez nişte chitanţe, are de gând să mă dea chiar dumnealui în judecată. Ce puteam deci să fac decât să tac şi să-nghit? Cât despre „subteranele” mele, le-aţi văzut şi dumneavoastră. Şi acum aş vrea să va întreb ceva, dacă nu vi-e cu supărare: v-a muşcat rău de deget Iliuşa al meu? Adineauri, de faţă cu el, nu puteam să vă cer mai multe amănunte.

— Da, m-a muşcat foarte rău, era ca turbat. De-abia acum îmi dau seama că voia să se răzbune pe mine, ştiind că mă cheamă tot Karamazov, mai bine zis să te răzbune pe dumneata. Dar să fi văzut ce era când s-au bătut cu pietrele! E foarte periculos, ar putea să-l omoare, sunt copii fără minte, cine ştie cum îl nimereşte aşa, din senin, o piatră şi-i sparge capul!

— Şi aşa l-a pocnit una, dar nu la cap, ci în piept, ceva mai sus de inimă. Chiar azi s-a întâmplat, are o vânătaie cât toate zilele, a venit acasă plângând; gemea, mititelul, şi acum, uite, a căzut la pat.

— Ştii dumneata că tot el este cel care caută râcă? E furios pe toţi din pricina dumitale; copiii mi-au povestit că deunăzi l-ar fi lovit cu un briceag în coastă pe unul dintre colegii lui, Krasotkin, aşa mi se pare că-l cheamă...

— Am aflat şi asta şi mă cam pune pe gânduri, pentru că tatăl lui Krasotkin e funcţionar şi s-ar putea să dau de bucluc.

— Eu te-aş sfătui, urmă cu însufleţire Alioşa, să nu-l mai trimiţi la şcoală câtva timp, până ce o să se liniştească băiatul... Şi o să-i treacă mânia...

— Mânia! repetă căpitanul. Da, da, ai dreptate, şi încă ce mânie! O fărâmă de om, şi o mânie atât de cumplită! Dacă-mi daţi voie, să vă explic şi istoria asta. După întâmplarea cu pricina, băieţii au început să se lege de el, împuindu-i toată ziua urechile cu şomoiogul de câlţi. Aşa-s copiii, nu ştiu ce-i mila: fiecare în parte este un îngeraş, dar când sunt împreună, şi mai cu seamă la şcoală, adeseori nu cruţă pe nimeni. Şi, cum vă spun, atâta-l hărţuiau, că Iliuşecika nu mai avea pace o clipă de răul lor, până ce, treptat, în sufletul lui s-ă trezit sentimentul demnităţii. Un băiat obişnuit, un fiu mai slab, s-ar fi resemnat până la urmă şi ar fi ajuns să-i fie ruşine de tăică-său; dar băieţelul meu, nu, el a căutat să le ţină piept tuturor, aşa, de unul singur, luându-mi apărarea. A sărit să-şi apere tatăl, să apere dreptatea, adevărul. Prin ce-o fi trecut bietul copil atunci când îi săruta mâinile scumpului dumneavoastră frăţior, rugându-l cu lacrimi în ochi: „Iertaţi-l, zău, iertaţi-l pe tăticul meu, iertaţi-l pe tata!” ştie numai Dumnezeu şi cu mine. Uite, aşa ajung copiii noştri, adică nu ai celor de seama dumneavoastră, ci copiii noştri, ai unor bieţi oameni săraci şi dispreţuiţi, dar de familie bună – aşa, zic, ajung să afle la nouă anişori ce înseamnă dreptatea pe acest pământ. Cei cu dare de mână nu vor apuca niciodată, câte zile or avea, să cunoască durerea în toată profunzimea ei, pe când puiul tatii, Iliuşecika, în momentul când i-a sărutat mâinile fratelui dumneavoastră ă descoperit dintr-o dată pe de-a-ntregul adevărul vieţii! Adevărul acesta i-a pătruns până-n adâncul inimii, strivindu-l! strigă pătimaş şi cu un fel de exasperare căpitanul, lovind cu mâna dreaptă strâns încleştată în palma celei stângi, ca şi cum ar fi vrut să-i arate cum îl strivise „adevărul” pe Iliuşa. În ziuă aceea a avut febră, mititelul, şi toată noaptea s-a zvârcolit aiurind. Aproape că n-a scos o vorbă mai tot timpul până la culcare, stătea mut în colţişorul lui, dar din când în când îl observam că se uită la mine, ca numaidecât după aceea să se lipească iar de fereastră, făcându-se că învaţă, deşi sunt convins că, numai de lecţii nu-i ardea. A doua zi m-am îmbătat criţă din necaz, ca un păcătos ce sunt, şi nici habar nu mai am ce s-a mai întâmplat. Mămica a plâns, sărăcuţa – nici nu ştiţi ce dragă mi-e! – şi de parapon am băut şi ultimul ban. Nu vă uitaţi aşa, cu dispreţ, la mine, cucoane: în Rusia beţivii sunt oamenii cei mai de treabă. Adicătelea, oamenii cei mai de treabă în ţara noastră sunt şi cei mai beţivi. Şi aşa, cum vă spun, a doua zi am zăcut beat mort şi nu mai ştiu prea bine ce s-a întâmplat cu Iliuşa, şi tocmai în dimineaţa aceea băieţii au început să se agate de el: „şomoiog de câlţi, îi strigau în bătaie de joc, mai ţii minte cum l-au tras pe tat-tu afară din crâşmă de ţăcălie şi cum alergai pe

lângă ei, rugându-te să-l ierte?” A treia zi, când s-ă întors de la şcoală, era galben ca un mort. „Ce-i cu tine?” Da' el, nimic – tăcea. În casă nu puteam să-l descos, fiindcă ar fi sărit numaidecât cu gura domnişoarele şi mămica; fetele, de altminteri, aflaseră totul din primul moment. Varvara Nikolavna a început să bombăne: „Caraghiosule, panglicarule, nu există oare ceva serios în casa asta?” „Ai dreptate, i-am zis, Varvara Nikolavna, mai există oare un dram de seriozitate în casa asta?” şi-aşa am scăpat de gura ei. Pe înserat însă l-am scos pe copil la plimbare. Ştiţi în fiecare seară ieşim amândoi să facem câţiva paşi, uite, chiar pe drumul ăsta pe care am apucat-o acum, de aici din poartă şi până la bolovanul acela mare stingher de colo, de lângă gard – vedeţi? – unde începe izlazul comunal; îmi place fiindcă e pustiu pe aci şi e foarte frumos. Mergeam ca de obicei, ţinându-l de mânuţă; are o mânuţă mică, mică de tot, cu degete reci, subţirele; ştiţi, mititelul e cam bolnăvior, e slab de piept. „Tăticule, mă pomenesc cu el ca spune deodată, tăticule!” „Ce este?” îl întreb eu: mă uit la el şi-i văd sticlindu-i ochişorii. „Tăticule, cum s-a purtat atunci cu dumneata!” „Ce poţi să-i faci, Iliuşa!” zic. „Să nu te împaci cu el niciodată, auzi, tăticule, nu cumva să te împaci! Băieţii spun că ţi-ar fi dat zece ruble pentru asta.” „Nu, Iliuşa, îl liniştesc eu, pentru nimic în lume n-aş primi un ban de la el!” şi unde începe să tremure tot şi-mi ia mâna între minutele lui să mi-o sărute. „Tăticule, zice, zău, tăticule, de ce nu-l provoci la duel? La şcoală băieţii râd de mine, spun că eşti laş, că n-ai curaj să te baţi cu el şi c-o să primeşti cu siguranţă cele zece ruble pe care vrea să ţi le dea.” „Nu pot, Iliuşa, să-l provoc, n-am încotro”, îi răspund eu, şi caut să-i explic în câteva cuvinte ceea ce ţi-am arătat şi dumitale mai adineauri. M-a ascultat. „Tată, zice, tăticule, numai să nu te împaci cu el; lasă, când am să fiu mare, am să-l provoc eu şi am să-l omor!” De-aţi fi văzut cum îi ardeau ochişorii, ca nişte tăciuni aprinşi! Oricum, însă, ca tată, da, trebuia să-i spun ceva, măcar un cuvânt despre dreptate: „E păcat, zic, să omori un om, chiar şi în duel”. „Tată, zice, tăticule, când am să mă fac mare, am să mă reped odată la el, am să-l dobor la pământ, am să-i zvârl cât colo sabia din mână şi pe urmă am să ridic spada asupra lui şi am să-i spun: «Aş putea să-ţi iau viaţa acum, dar treacă de la mine, uite, te iert!»„ Vă daţi seama ce gânduri a frământat în aste două zile căpşorul lui? Zi şi noapte n-a rumegat în sinea lui decât cum să se răzbune cu spada în mână; cred că şi noaptea tot asta vedea în delir. Din ziua aceea venea mereu de la şcoală bătut măr; din păcate, însă, lucrurile astea le-am aflat de-abia deunăzi, şi cred că dumneata ai dreptate: nu trebuie să-l mai las la şcoală. Când am auzit cum se războieşte aşa, singur-singurel, cu întreaga clasa şi-i asmute pe toţi, cum mi s-a înverşunat copilul şi ce revoltă mistuitoare clocoteşte în inimioara lui, am început să tremur pentru el. Şi iarăşi am ieşit amândoi la plimbare. „Tată, îl aud deodată, cum mergea aşa, tăticule, e adevărat, oamenii bogaţi sunt cei mai tari din lume?” ,,Da, Iliuşa, îi răspund, când ai avere, nimeni pe lume nu se poate măsura cu tine.” „Tăticule, zice, să vezi că eu am să mă îmbogăţesc; am să mă fac ofiţer şi am să mă bat cu duşmanii şi, când am să-i răpun pe toţi, ţarul o să mă răsplătească. Pe urmă am să mă întorc iar acasă, şi atunci să mai îndrăznească cineva!...” Apoi a tăcut şi după câtva timp, îl aud iar spunându-mi (îi tremura guriţa de emoţie): „Tăticule, zice, oraşul ăsta al nostru e tare păcătos”. „Ai dreptate, îi răspund, Iliuşecika, nu-i nici o bucurie să trăieşti în oraşul asta!” „Tăticule, hai să ne mutăm în alt oraş, într-unui mai ca lumea, undeva unde nu ne cunoaşte nimeni.” „Sigur că da, zic, o să ne mutăm, Iliuşecika, numai să strâng ceva bani, şi ne mutăm imediat.” Îmi părea bine să-i pot alunga gândurile negre, îndreptându-i atenta într-altă parte; şi am început să croim amândoi tot felul de planuri, chibzuind ce o să facem când o să ne mutăm aiurea, cum o să cumpărăm un căluţ şi o teleguţă. Pe fete şi pe mămica o să le suim în trăsură şi-o să le învelim bine, iar noi o să mergem pe de lături; pe el o să-l urc când şi când pe cal, iar eu am să vin pe jos, că de, căluţul se cheamă c-o să fie al nostru şi n-o să ne lase inima să-l împovărăm prea mult. Şi iac-aşa o s-o pornim la drum... Nu vă închipuiţi ce încântat era, se bucura mai ales c-o să aibă un căluţ al lui şi o să umble călare. Ştiţi şi dumneavoastră doar că oricare copil de rus, încă din leagăn, duce dorul unui căluţ. Am pălăvrăgit aşa multă vreme în seara aceea. „Slavă Domnului, mă gândeam, cum-necum, bine c-am izbutit să-l împac!” Asta a fost acum două zile, seara; ieri însă probabil că s-a mai întâmplat iarăşi ceva. Dimineaţa s-a dus la şcoală şi când a venit mai apoi acasă era negru la faţă de supărare. Seara l-am luat ca de obicei de mânuţă şi am plecat împreună să ne plimbăm; tăcea, tot timpul n-a scos un cuvânt. La un moment dat, s-a stârnit vântul, soarele s-a ascuns în nori; mirosea a toamnă afară şi începuse să amurgească. Am mers o bucată de

vreme, abătuţi amândoi. „Ei, fătul meu, zic, ia să vedem noi cum să facem să ne pregătim de drum”, căutând, chipurile, să deschid iar discuţia din ajun. Nu mi-a răspuns nimic. Am simţit doar cum i-au tresărit degeţelele în palma mea – „Ei, mă gândesc, e de râu, cine ştie ce s-o mai fi întâmplat!” Ajunsesem, ca şi acum, în dreptul pietroiului ăstuia şi m-am aşezat jos. Sus, în tării, roiau zmeiele de hârtie şi se înălţau vâjâind – să fi fost vreo treizeci, dacă nu şi mai bine, că doar acum e sezonul lor. „Iliuşa, zic, ar trebui să înălţăm şi noi zmeul; să-l caut să-l lipesc pe cel de anul trecut; unde l-am pus?” Băiatul tatii însă tăcea mâlc şi se uita într-o parte; nici măcar nu s-a învrednicit să întoarcă faţa spre mine. În aceeaşi clipă, o răbufnire de vânt a prins a învârteji colbul prin aer, şi numai ce mă pomenesc cu el că se repede la mine, să-mi înlănţuie grumazul cu mânuţele, şi mă strânge tare, tare. Ştiţi, când un copil e tăcut din fire şi are o inimioară mândră, se luptă cât poate mai mult să nu plângă, dar când se umple paharul, atunci să te ţii, lacrimile nu curg, ci ţâşnesc gârlă, un adevărat potop. Toată faţa mi-a scăldat-o cu şiroaie de lacrimi fierbinţi. Plângea cu hohote, mititelul, şi se zvârcolea, strângându-mă în braţe. Şedeam aici, pe piatră. „Tăticule, striga, tăticul meu drag, cum a putut să te înjosească aşa?” M-a podidit şi pe mine plânsul, şi am stat amândoi îmbrăţişaţi, uşurându-ne împreună amarul. „Tăticule, tăticuţule!” mă tot chemă mereu. „Iliuşa, Iliuşa!” îi răspundeam. Nu ne-a văzut nimeni, nimeni decât bunul Dumnezeu, şi mă gândesc c-o fi luat poate în seamă lacrimile vărsate atunci şi mi ie-o fi trecut la răboj. Vă rog să-i mulţumiţi pentru asta frăţiorului dumneavoastră, Aleksei Fiodorovici. Nu, cucoane, de dragul Măriei tale n-o să-mi bat eu copilaşul!

Acum, că-i povestise tot ce-i stătea pe suflet, avu din nou o izbucnire de obidă în care se simţea aceeaşi exasperare aproape dementă ca şi mai înainte. Alioşa simţi totuşi că reuşise să-i câştige încrederea şi că în nici un caz n-ar fi primit „să discute” în felul acesta dacă ar fi fost altcineva în locul lui, nici nu i-ar fi destăinuit ceea ce-i împărtăşise până atunci. Asta îi dădu curaj.

— Ah, exclamă Alioşa, căruia îi lăcrăma inima, nu ştiu cum aş face să mă împac cu băiatul dumitale! Dacă ai vrea dumneata să...

— Bine, murmură căpitanul.

— Stai, stai, nu-i numai atât, mai avem, şi altceva de vorbit, cu totul altceva. Ascultă, continuă Alioşa înfrigurat, am venit cu o misiune la dumneata; fratele meu, Dmitri, s-a purtat tot aşa de rău şi cu logodnica lui, pe care a jignit-o, un suflet nobil cum nu cred să mai existe altul pe lume, probabil o cunoşti şi dumneata din auzite. Şi dacă-ţi spun că s-a purtat rău cu dânsa şi a ofensat-o, să ştii că am tot dreptul s-o fac, şi nu numai că am dreptul, dar sunt chiar dator s-o fac, căci, aflând cum te-a insultat şi în ce strâmtoare eşti în momentul de faţă, m-a trimis... adineauri... să-ţi aduc acest ajutor... din partea ei... numai din partea ei. Să nu te gândeşti cumva c-ar putea fi de la el, adică de la Dmitri, care a părăsit-o, nu, asta în nici un caz, nici de la mine – fratele lui – nici de la oricine altcineva; e numai din partea ei! Te roagă, te imploră să primeşti ajutorul ăsta... Şi unul, şi altul aţi fost insultaţi de aceeaşi persoană... Şi dânsa tot atât de greu a fost jignită (dacă jignirile pot fi cântărite cumva), şi în momentul acela s-a gândit la dumneata. E ca şi cum o soră ar căuta să-şi ajute fratele... Dânsa mi-a dat în grijă să te înduplec a primi banii aceştia, două sute de ruble, din partea ei, ca de la o soră! N-o să ştie nimeni, te rog să mă crezi, poţi să fii sigur că n-o să auzi nici un fel de vorbe răuvoitoare din pricina lor... Iată-i, şi-ţi jur pe orice vrei că trebuie să-i primeşti, altfel... altfel ar însemna că în toată omenirea de pe faţa pământului nu există decât duşmănie! Mai sunt însă şi fraţi pe lumea asta... Ai un suflet nobil... trebuie, nu se poate să nu înţelegi lucrul ăsta!

Şi Alioşa îi întinse cele două hârtii noi-nouţe de câte o suta de ruble. Se opriseră amândoi în dreptul pietroiului de lângă gard; nu se zărea ţipenie de om în împrejurimi. Pe cât se părea, vederea bancnotelor avusese un efect extraordinar asupra căpitanului; bietul om tresări, însă numai din pricina surprizei încercate în primul moment; numai la asta nu s-ar fi aşteptat, niciodată nu i-ar fi trecut prin gând că lucrurile ar putea să ia o asemenea întorsătură. Nici în vis măcar nu şi-ar fi închipuit că ar fi posibil să capete vreodată de la cineva un ajutor cât de mic, darmite o sumă atât de importantă! După ce luă banii, preţ de un minut aproape nu izbuti să articuleze un singur cuvânt, în timp ce pe chipul său se aşternuse parcă o lumină nouă.

— Mie, mie vreţi să-mi daţi atâţia bani, două sute de ruble?! Sfinte Dumnezeule! De patru ani n-am mai văzut atâta bănet, Doamne! Ca o soră... zici dumneata... adevărat să

fie, zău, e adevărat?

— Îţi jur că tot ce ţi-am spus este adevărul curat! exclamă Alioşa.

Căpitanul se rumeni deodată la faţă.

— Stai puţin, dragul meu, stai puţin, dacă primesc banii ăştia, nu înseamnă că sunt un nemernic, nu-i aşa? Cel puţin în ochii dumitale, Aleksei Fiodorovici, n-am să fiu, nu-i aşa? Spune drept! N-am să fiu un ticălos? Nu, nu, ascultă-mă, Aleksei Fiodorovici, ascultă-mă, omul vorbea înfrigurat, punând mereu mâna pe el, dumneata vrei să mă convingi cu tot dinadinsul să primesc banii ăştia sub cuvânt că vin din partea unei „surori”, dar, în sinea dumitale, n-o să mă dispreţuieşti dacă-i primesc, ce zici?

— Nu, nu! îţi jur pe mântuirea sufletului meu că nu! şi nimeni n-o să afle nimic niciodată, n-o să ştim decât noi, adică eu, dumneata, dânsa şi încă o doamnă, o bună prietenă a ei...

— Că mult îmi pasă mie de cucoană aceea! Ascultă, Aleksei Fiodorovici, ascultă, a venit momentul să-mi dai ascultare, trebuie neapărat să mă asculţi până la capăt, fiindcă dumneata nici nu poţi să concepi ce înseamnă pentru mine aste două sute de ruble! continuă nenorocitul cuprins treptat de o haotică şi în acelaşi timp aprigă exaltare. Părea buimac şi rostea cuvintele precipitat, cu sufletul la gură, ca şi cum s-ar fi temut că n-o să-l lase să spună tot ce avea pe suflet. Se cheamă deci că banii ăştia i-am căpătat în mod cinstit din partea unei „surori”, o femeie sfântă, vrednică de tot respectul, dar, în afară de asta, ştii dumneata că aş putea, în sfârşit, să îngrijesc de sănătatea mămichii şi a Ninocikăi, draga tatii, îngeraşul meu ghebos? Doctorul Herzenstube, în bunătatea inimii sale, a fost într-o zi la noi acasă şi le-a consultat pe amândouă un ceas întreg. „Nu pricep nimic”, mi-a mărturisit în cele din urmă, şi totuşi, apa minerală care se găseşte la farmacia din oraş (şi pe care i-a prescris-o, i-ar fi cu siguranţă de folos; i-a mai recomandat şi nişte băi pentru picioare. Apa minerală costă treizeci de copeici şi ar trebui să bea vreo patruzeci de sticle. Am luat reţeta şi am pus-o pe policioara de sub icoane, şi tot acolo stă şi acum. Ninocikăi a spus să-i facem nişte băi fierbinţi cu nu ştiu ce soluţie, de două ori pe zi, dimineaţa şi seara; păi, spune şi dumneata, cum putem noi să urmăm asemenea tratament în vastele noastre apartamente – fără slugi, fără nici un ajutor, fără cadă, chiar şi fără apă? şi Ninocika – nu ţi-am spus încă – este reumatică, noaptea o doare toată partea dreaptă, mult se mai chinuieşte, sărăcuţa, şi, dacă vrei să mă crezi, nu scoate nici măcar un geamăt, îngeraşul, se stăpâneşte cât poate ca să nu ne deranjeze cumva, să nu ne trezească din somn. De mâncat, mâncăm ce se găseşte, ce se întâmplă să fie pe masă, dar Ninocika se mulţumeşte totdeauna cu resturile, cu ceea ce de obicei lepezi la câini. „şi atâta încă-i prea mult pentru mine, vă iau bucăţica de la gură, îmi dau seama că sunt o povară atârnată de gâtul vostru.” Auzi, e prea mult pentru dânsa! În bunătatea ei îngerească, biata copilă se roagă pentru fericirea noastră, a tuturor. De nu era dânsa cu vorba ei blajină, la noi în casă ar fi fost iadul pe pământ. Până şi pe Varia reuşeşte s-o îmblânzească. Şi totuşi, nici Varvara Nikolavna, să ştiţi, nu-i de condamnat, şi ea este un înger, pentru care soarta a fost tot atât de vitregă. A venit acasă astă-vară cu ceva bani agonisiţi din meditaţii, şaisprezece ruble, pe care le pusese deoparte, ca să se poată întoarce în octombrie la Petersburg. Iar noi i-am luat banii şi i-am păpat frumuşel, şi acum nu mai are cu ce pleca la Petersburg. Şi chiar de-ar fi avut, tot n-ar fi putut să ne părăsească, pentru că, ştii, biata fată munceşte pentru noi ca un ocnaş; duce toată casa în spinare, ca un cal de dârvală; ea are grijă de toţi, cârpeşte, spălă, mătură, o culcă pe mămica, şi mămica e tare năzuroasă, mămica începe să plângă din orice fleac, ce să-i faci dacă nu e în toate minţile!... Păi cu aste două sute de ruble aş putea să iau servitoare, pricepi dumneata, Aleksei Fiodorovici? Aş avea cu ce să îngrijesc de sănătatea celor ce-mi sunt dragi, aş putea, pe urmă, să-i dau bani de drum studentei noastre ca să plece la Petersburg, să cumpăr carne, să inaugurez un nou regim de alimentaţie la noi în casă. O, Doamne, mi se pare că visez!

Alioşa simţea crescându-i inima în faţa bucuriei pe care i-o prilejuise; bietul om se hotărâse în sfârşit să accepte ajutorul.

— Stai, Aleksei Fiodorovici, stai puţin! În mintea căpitanului se născuse o nouă himeră, şi sărmanul de el continuă cu o volubilitate frenetică. Ştii dumneata că s-ar putea să se realizeze în sfârşit şi visul lui Iliuşa? Să cumpăram adică un căluţ şi o trăsurică, un telegar negru ca pana corbului, aşa-i place lui, să fie neapărat negru ca pana corbului, şi s-o pornim la drum, aşa cum am plănuit acum trei zile! Cunosc pe cineva în gubernia K., un avocat, prieten din copilărie, care mi-a trimis vorbă printr-un om de încredere că, dac-aş

vrea să merg acolo, mi-ar da un post de secretar la el în birou. Cine ştie, poate chiar mi l-ar da... Le-aş urca pe mămica şi pe Ninocika în teleguţă, pe Iliuşa l-aş sui pe capră, iar eu aş merge pe jos, după trăsură, şi, încet-încet, până la urmă am sosi... Doamne, dacă aş putea scoate de la cineva o mică datorie, de la care mi-am luat de mult nădejdea, mă gândesc! că mi-ar ajunge şi pentru asta!

— O să-ţi ajungă, cu siguranţă c-o să-ţi ajungă! exclamă Alioşa. Katerina Ivanovna o să-ţi mai dea bani, cât ţi-or trebui. Şi pe urmă, ştii, am şi eu ceva bani, ia cât ai nevoie. Trebuie să iei de la mine, te rog să primeşti ca de la un frate, de la un prieten, o să mi-i dai înapoi când o să poţi... fiindcă o să te îmbogăţeşti, sunt sigur c-o să te îmbogăţeşti! şi, să ştii de la mine, nici nu puteai să găseşti o soluţie mai fericită decât mutarea asta într-alt oraş! Crede-mă, ar fi într-adevăr o salvare şi pentru dumneata şi mai ales pentru băiatul dumitale, numai că trebuie să pleci cât mai repede, până nu începe iarna, frigul... Ai să ne scrii de acolo şi o să rămânem prieteni... Nu, nu este un vis!

Alioşa era atât de mulţumit, încât se repezi să-l îmbrăţişeze. Se opri însă numaidecât, privindu-l atent: cu gâtul întins, cu buzele ţuguiate, palid la faţă şi surescitat, Sneghirev mişca din buze, ca şi cum ar fi vrut să spună ceva, dar fără să scoată nici un sunet. Nu se auzea nimic, doar gura i se mişca întruna, se mişca fără rost, într-un chip ciudat.

— Ce ai? strigă Alioşa, tresărind fără să vrea.

— Aleksei Fiodorovici... eu... dumneata... bolborosi bietul nepricopsit, privindu-l fix, cu aerul unui om care se pregăteşte să se arunce în gol, deşi pe buzele lui flutura un zâmbet uşor. Eu... dumneata... Vreţi să vă arăt o scamatorie, cucoane? şopti el deodată dintr-o suflare, de astă dată fără să se mai bâlbâie.

— Ce scamatorie?

— O scamatorie grozavă, cucoane, un hocus-pocus! stăruia căpitanul, continuând să vorbească în şoaptă; avea gura sucită spre sânga şi se uita ţintă la Alioşa, mijind ochiul stâng.

— Ce ai? Nu înţeleg, despre ce-i vorba? strigă Alioşa îngrozit.

— Ia uite-aici, uite! trâmbiţă cu o voce ascuţită căpitanul. Şi, fluturându-i pe dinaintea ochilor cele două hârtii filigranate, pe care le ţinuse până atunci de un colţ între degetul mare şi arătătorul mâinii drepte, le apucă deodată şi, făcându-le ghem, le mototoli în palmă. Ai văzut? Ai văzut? urla el, alb ca varul la faţă de mânie, şi, ridicând pumnul în aer, trânti cu toată puterea ghemotocul în nisip. Ai văzut? repetă el, arătându-i bănii cu degetul. Şi acum – poftim!... Săltând brusc piciorul, izbi cu sete în pământ şi strivi sub călcâi, furibund, bancnotele, ca scos din minţi, dând din mâini şi ţipând in gura mare, gata-gata să se înăbuşe. Uite ce fac cu banii dumitale! Uite ce fac cu banii dumitale! Poftim! Apoi sări în lături şi se proţăpi în faţa lui Alioşa, mândru nevoie mare. Du-te şi spune-le celor care te-au trimis că şomoiogul de câlţi nu-şi vinde onoarea! strigă el cu braţele ridicate la cer.

Şi, răsucindu-se pe călcâie, o rupse la fugă. După câţiva paşi se opri locului, se întoarse şi-i făcu lui Alioşa un semn de rămas-bun cu mâna. Dădu apoi iarăşi să plece, dar, după alţi câţiva paşi, se opri din nou. De astă dată zâmbetul ce-i schimonosea obrazul dispăruse şi faţa-i era năpădită de lacrimi. Învălmăşit, înecându-se de plâns, căpitanul strigă cu o voce spartă:

— Ce i-aş fi spus băieţelului meu dacă primeam banii ăştia drept despăgubire pentru onoarea mea terfelită?

Şi o luă iar la fugă, fără să mai arunce o singură privire îndărăt.

Alioşa îl urmări cu o adâncă tristeţe în ochi. O, îşi dădea foarte bine seama că până în ultima clipă bietul om nici nu gândise măcar c-o să mototolească şi o să lepede banii! Fugarul nu-şi mai încetini pasul, nici nu se mai uită înapoi! şi de astă dată Alioşa era convins că n-o să se mai întoarcă. Nu voia nici să se ţină după el, nici să-l cheme; ştia el de ce. Dar când bietul om vitregit de soartă se făcu nevăzut, tânărul se aplecă să ridice de jos cele două hârtii. Erau doar mototollite şi înfundate în nisip, dar intacte, ba chiar foşniră ca nişte bancnote noi în momentul când le desfăcu, încercând să netezească. Le întinse cutele cu palma, apoi le împături şi duse la Katerina Ivanovna să-i raporteze că misiunea pe a i-o încredinţase se încheiase fără nici un succes.

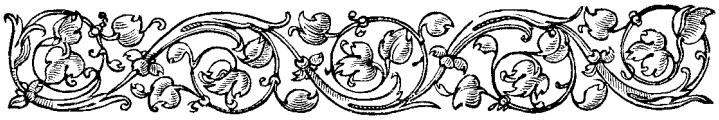

CARTEA A CINCEA
PRO ŞI CONTRA

I - LEGĂMÂNTUL

Doamna Hohlakova se grăbi să iasă şi de astă dată în întâmpinarea lui Alioşa. Era alarmată şi nu-şi mai găsea nicăieri locul: se întâmplase ceva foarte grav. După criza pe care o avusese, Katerina Ivanovna căzuse într-un leşin, urmat de o stare de slăbiciune cumplită, distrugătoare; s-a culcat şi, cum a închis ochii, a început să delireze. „Are febră, am trimis după Herzenstube şi le-am chemat şi pe mătuşile ei. Cucoanele au şi sosit, sunt aici, dar Herzenstube n-a catadicsit încă să vină. Toată lumea-i strânsă în jurul ei în iatac şi aşteaptă. Ce o mai fi şi asta, Doamne, ce-o mai fi! Nu-şi dă seama de nimic! Mi-e teamă să nu aibă un atac.”

În timp ce relata toate astea, doamna Hohlakova avea aerul unui om într-adevăr speriat şi tot timpul se lamenta. „E grav de tot, foarte grav!” repeta întruna, aproape la fiecare cuvânt, ca şi cum ceea ce se întâmplase mai înainte ar fi fost nimica toată pe lângă ce era acum. Alioşa o asculta cu o strângere de inimă; când încercă să-i povestească însă aventura lui, gazda îl întrerupse de la primele vorbe: n-avea nici o clipă de pierdut. Îl rugă, deci, să-i ţină de urât un moment Lisei şi s-o aştepte.

— Dragul meu Aleksei Fiodorovici, îi şopti ea la ureche, nu ştii ce surpriză am avut cu Lise, aproape că mi-au dat lacrimile! I-am iertat tot. Închipuieşte-ţi, imediat după plecarea dumitale a avut remuşcări, îi părea grozav de rău că şi-a bătut joc de dumneata şi ieri, şi azi-dimineaţă. Adică, de fapt, nu se poate spune că şi-a bătut joc, a fost numai aşa, o glumă. Îi venea să plângă de necaz, atât de rău i-a părut, încât nici nu-mi venea să-mi cred ochilor. Niciodată până acum n-a avut remuşcări cu adevărat, nici chiar când râdea de mine; se caia numai aşa, în joacă. Dumneata ştii că râde mereu de mine? De data asta însă s-a căit cu tot dinadinsul, de data asta e un lucru cât se poate de serios. ţine foarte mult la părerea dumitale, Aleksei Fiodorovici, şi te-aş ruga să nu fii supărat pe dânsa, şi nici să n-ai pretenţii prea mari de la ea. Eu caut tot timpul s-o menajez, tot timpul, fiindcă nici nu-ţi închipui ce fată inteligentă e! Îmi mărturisea adineauri că i-ai fost bun prieten în copilărie, „cel mai sincer prieten din copilăria mea”, aşa zicea; auzi, cel mai sincer – şi atunci eu ce mai sunt? De altfel, să ştii că toate sentimentele ei sunt foarte serioase, şi amintirile, şi mai ales vorbele ce-i ies din gură! Uneori scoate aşa câte un cuvânt că rămâi cu gura căscată, şi asta tocmai când te aştepţi mai puţin. De pildă, povestea aceea cu pinul: când Lise era mică de tot, aveam în grădină un pin, adică poate c-o mai fi tot acolo şi acum, aşa că n-are rost să vorbesc la trecut. Pinii doar nu sunt ca oamenii, nu se schimbă chiar aşa, de la o zi la alta. „Mamă, îmi spune ea mai deunăzi, eu mi-aduc aminte de un pin ca din vis”, sau cam aşa ceva, nu mai ştiu, poate că s-a exprimat altfel, fiindcă, vezi dumneata, era un joc de cuvinte, şi „ca din vis” parcă nu sună aşa bine, e chiar stupid, iar fetiţa mea a făcut un calambur atât de original, încât, hotărât, nu mă simt în stare să-l redau. De altminteri, nici nu mai ţin minte ce mi-a spus. Şi acum te las într-un hal fără hal, zău, mi-e teamă să nu înnebunesc. Vai, Aleksei Fiodorovici, ştii dumneata că până acum de două ori mi-am pierdut minţile, dar m-au îngrijit şi-am scăpat. Du-te la Lise. Dă-i curaj, dumneata te pricepi atât de bine să îmbărbătezi omul! Lise, striga ea, apropiindu-se de uşa fetei, ţi l-am adus pe Aleksei Fiodorovici, cu toate că te-ai purtat atât de urât cu el şi l-ai jignit. Şi totuşi, uite, nu

s-a supărat pe tine, crede-mă, nu e câtuşi de puţin supărat, dimpotrivă, se miră chiar cum de ţi-a trecut prin minte c-ar putea să se supere.

— Merci, maman; intră, Aleksei Fiodorovici.

Alioşa paşi în cameră. Lise se uită la el intimidată şi se înroşi până în vârful urechilor. Îi venea să intre în pământ de i ruşine şi, aşa cum se întâmplă de obicei când te simţi la strâmtoare, începu să vorbească repede-repede despre tot felul de lucruri cu care ea n-avea nimic de-a face, ca şi când ar fi fost singura ei preocupare în momentul acela.

— Aleksei Fiodorovici, am aflat de la mama istoria celor două sute de ruble şi ştiu c-ai avut o misiune de îndeplinit... pe lângă ofiţerul acela... Mi-a spus tot, tot ce s-a întâmplat, atunci, când cu scandalul – e într-adevăr ceva îngrozitor! – în ce hal a fost umilit bietul om, şi cu toate că mama nu prea are talent la povestit... sare mereu de la una la alta... uite aşa îmi curgeau lacrimile în timp ce o ascultam. Spune-mi cum a fost, i-ai dat banii? Ce face, sărmanul de el?

— Tocmai asta e, că n-am apucat să-i dau nimic. Toate mi-au ieşit pe dos, răspunse Alioşa, silindu-se la rândul lui să-i arate că era preocupat exclusiv de faptul că demersul lui dăduse greş şi căutând un subiect de discuţie cât mai neutru.

Lise însă observă din capul locului că se ferea să se uite în ochii ei, făcând vădite eforturi să vorbească despre lucruri indiferente. Alioşa se aşează pe un scaun la masă şi începu să depene peripeţiile prin care trecuse; de la primele cuvinte însă i se risipi stânjeneala, şi istorisirea lui reuşi s-o prindă cu totul pe Lise. Se afla încă sub impresia recentelor întâmplări şi, emoţionat cum era până în adâncul sufletului, îi înfăţişă totul din fir-a-păr în chipul cel mai sugestiv. Odinioară, pe vremea când locuia la Moscova şi se ducea pe la Lise, îi plăcea să-i povestească copilei câte-n lună şi-n stele, lucruri trăite de el sau citite prin cărţi, ori să-şi amintească de cine ştie ce isprăvi din copilărie. Uneori urzea cu închipuirea tot felul de năzdrăvănii, ticluind adevărate romane, cel mai adesea pline de haz. Şi li se părea acum că sunt din nou împreună la Moscova, aşa cum erau cu doi ani mai înainte. Lise se arăta adânc mişcată de tot ce-i era dat să afle din gura lui Alioşa; îi vorbi mai ales cu multă căldură despre „Iliuşecika”, al cărui portret încercă să i-l înfăţişeze. După Ce-i zugrăvi scena în care bietul căpitan călcase banii în picioare, Lise nu se mai putu stăpâni:

— Vasăzică, n-ai apucat să-i dai banii? strigă ea. L-ai lăsat aşa, să plece? Sfinte Dumnezeule, cum se poate, de ce n-ai alergat după el?...

— Nu, Lise, am făcut mai bine că n-am alergat, răspunse Alioşa. Şi, ridicându-se de pe scaun, începu să se plimbe, îngândurat, de colo până colo prin odaie.

— Mai bine? De ce crezi că-i mai bine? Săracii oameni, au rămas fără o bucată de pâine, au să ajungă muritori de foame!...

— N-au să ajungă, fiindcă până la urmă totuşi au să primească banii. Ai să vezi că mâine căpitanul o să-i primească, îţi garantez; da, mâine o să-i ia în orice caz, zise Alioşa, furat de gânduri, măsurând de la un cap la altul încăperea. La un moment dat, se opri în faţa ei: Vezi, Lise, chiar dacă am făcut o greşeală, îi mărturisi el, să ştii că tot răul e spre bine.

— Ce greşeală ai făcut? şi de ce eşti atât de convins c-o să fie bine?

— Uite de ce: căpitanul este slab de înger şi sperios. Un biet om chinuit, dar bun la suflet. Stau şi mă întreb de ce s-o fi simţit oare, aşa din senin, ofensat şi ce i-a venit să calce banii în picioare? Te asigur că până în ultima clipă nici habar n-a avut c-o să reacţioneze aşa. Şi bănuiesc că sunt mai multe motive în joc, care l-au făcut să se simtă umilit... nici nu se putea altfel în situaţia lui... în primul rând, cred că nu i-a venit deloc la îndemână când şi-a dat seama că s-a bucurat prea tare de banii aceştia în faţa mea, în loc să fi căutat să-şi ascundă entuziasmul. Dacă s-ar fi bucurat mai puţin şi nu m-ar fi lăsat sa vadă cât de bine-i părea, dacă ar fi stat la îndoială şi ar fi făcut fasoane ca alţii, sau ar fi strâmbat din nas primindu-i, ar fi putut să-i ia fără nici un inconvenient, dar el, vezi, şi-a manifestat prea sincer bucuria, şi asta este umilitor. Ah, Lise, ce să-i faci dacă omul e sincer şi de treabă, e tot ce poate fi mai rău în asemenea cazuri! Avea voce stinsă, sugrumată şi turuia mereu din gură, repede-repede, iar la un moment dat a chicotit, ba nu, nu – a plâns. zău, a plâns de fericire... mi-a vorbit despre fetele lui... mi-a spus că i s-ar fi propus un post undeva în alt oraş... Dar după ce şi-a deşertat inima, s-a simţit prost dintr-o dată că mi-a mărturisit totul. Şi din momentul acela a început să mă urască. Ştii, sunt unii nevoiaşi, ca el bunăoară, care se ruşinează grozav de sărăcia lor. Şi mai ales, cred, s-a simţiţi umilit pentru că a fost în stare să cedeze cu atâta uşurinţă şi să se arate dispus să se

împrietenească prea repede. De unde la început s-a repezit la mine, chipurile, ca să mă intimideze, deodată, cum a văzut banii, mi-a sărit de gât. Puţin a lipsit ca să mă ia în braţe, mereu punea mâna pe mine. Şi asta iarăşi! L-a făcut să se simtă umilit; iar eu, pe deasupra, am mai făcut o mare greşeală, o greşeală de neiertat: i-am spus că, dacă n-o să aibă destule parale ca să plece în altă parte, o să-i mai dăm nişte bani, c-o să-i dau şi eu cât i-o trebui. A rămas ca trăsnit: de ce trebuia să-i vin şi eu în ajutor? ştii, Lise, nu există nimic mai penibil pentru omul sărac decât să vadă toata lumea îmbulzindu-se să-l ajute, aşa, din senin, fără nici un motiv, şi copleşindu-l cu milosteniile ei... aşa spune părintele stareţ Zosima. Nu văd cum aş putea să-ţi explic mai bine, dar e un lucru pe care am avut de multe ori prilejul să-l observ. Dar ceea ce mi se pare mai important este faptul că, deşi până în ultima clipă nici habar n-a avut c-o să arunce banii, totuşi, a presimţit c-o s-o facă, sunt sigur. De aceea bucuria lui a fost atât de mare, pentru că în adâncul lui simţea c-o să-i arunce... Şi din aceeaşi pricină, cu toate că, la primi vedere, s-ar părea c-am dat greş, să ştii că totuşi e bine. Şi sunt convins că-i mai bine aşa, mult mai bine chiar decât m-aş fi aşteptat...

— Dar de ce, spune-mi, de ce crezi că-i aşa bine? îl întrerupse Lise nedumerită.

— Dacă ar fi primit pur şi simplu banii, în loc să-i calce în picioare, n-ar fi trecut nici un ceas poate şi, întorcându-se acasă, şi-ar fi plâns amarnic umilinţa, şi atunci n-ar mai fi fost nimic de făcut. Ar fi plâns, şi a doua zi în zori ar fi venit întins la mine şi mi i-ar fi aruncat în faţă, i-ar fi călcat în picioare, aşa cum s-a întâmplat adineauri. Pe când aşa, a plecat acasă mândru şi triumfător, deşi în sinea lui era încredinţat că „şi-a mâncat norocul”. În cazul acesta nu-i nimic mai uşor decât să-l conving mâine să primească banii, din moment ce a dovedit cu prisosinţă că este un om de onoare, lepădându-i din mână şi călcându-i în picioare... Doar n-avea de unde să ştie atunci când i-a mototolit şi i-a aruncat pe jos că a doua zi am să-i aduc înapoi. Şi totuşi, avea mare nevoie de bani. Acum este mândru de ceea ce a făcut, dar la noapte are să-şi dea seama, gândindu-se cât de bine i-ar fi prins ajutorul de care s-a lipsit. O să se frământe toată noaptea, o să-i vadă şi-n vis, şi mâine va fi în stare chiar să umble după mine ca să-şi ceară scuze. Atunci am să vin şi am să-i spun: „Eşti un om mândru, ai dovedit-o din plin, te rog să ne ierţi şi să primeşti banii!” şi ai să vezi c-o să-i primească! şi, declarând „c-o să-i primească!”, Alioşa avea un aer aproape fericit. Lise bătu din palme.

— Sigur că da, ai dreptate, acum am înţeles, în sfârşit! Vai, Alioşa, de unde le ştii dumneata pe toate? Eşti atât de tânăr, şi totuşi te pricepi să citeşti în adâncul sufletului omenesc... Mie niciodată nu mi-ar fi trecut aşa ceva prin minte...

— Totul e să-l putem convinge că n-are de ce să se creadă mai prejos decât alţii, că, deşi primeşte bani de la noi, suntem, toţi o apă şi un pământ, continuă Alioşa volubil, ba cine ştie dacă el nu e ceva mai răsărit decât noi...

— Ceva mai răsărit... ce frumos ai spus, Aleksei Fiodorovici! Dar continuă, te rog, de ce te-ai oprit?

— Stai, nu m-am exprimat bine... nu „ceva mai răsărit”, dar n-are a face, pentru că...

— Sigur că n-are a face, bineînţeles! Iartă-mă, Alioşa, dragul meu... Ştii, până acum nu te-am respectat... adică te-am respectat totuşi, dar aşa ca şi cum am fi fost pe aceeaşi treaptă, dar de azi încolo, te rog să mă crezi, am să te respect! ca pe un om superior... Dragă Alioşa, zău, să nu te superi că, fac „spirite”, spuse ea, apropiindu-se o clipă, emoţionată. Ce vrei, eu sunt un copil prost, pe când dumneata, dumneata... Ascultă, Aleksei Fiodorovici, nu cumva concluziile la care am ajuns noi, adică dumneata... ba nu, mai bine noi... ascund un grăunte de dispreţ faţă de omul acela, sărmanul... pentru? că-i disecăm sufletul, aşa, cu aerul c-am fi mai presus decât el, ce zici? De unde putem şti noi chiar atât de sigur c-o primească banii?

— Nu, Lise, aici nu se ascunde nici un fel de dispreţ, îi răspunse cu fermitate Alioşa, ca şi cum s-ar fi aşteptat la asemenea întrebare. M-am gândit la asta pe drum, venim încoace. Judecă şi dumneata: mai poate fi vorba de dispută când şi noi, doar, suntem la fel cu el, când toată lumea este apă şi-un pământ? Oameni suntem cu toţii, şi nici unul din noi nu poate pretinde c-ar fi mai bun decât el. Şi chiar zicem c-ar putea fi aşa, oricare dintre noi în locul lui ar fost la fel... Nu ştiu ce părere vei fi având dumneata, Lise; dar eu în multe privinţe îmi dau seama că sunt mic la suflet, pe când despre el, dimpotrivă, n-aş putea spune că are suflet mic, ci doar prea delicat... Nu, Lise, aici nu poate vorba de nici un fel de

dispreţ! ştii ce mi-a spus odată părintele Zosima? „Toţi oamenii, fără deosebire, trebuie trataţi ca nişte copii mici, unii chiar ca nişte bolnavi în spital”...

— Sigur că da, Aleksei Fiodorovici, sigur, dragul meu, ce-ar fi să tratăm şi noi oamenii ca pe nişte bolnavi?

— De ce nu, Lise? Sunt gata s-o fac, numai că nu mă simt încă destul de pregătit pentru asta, uneori îmi pierd răbdare alteori nu sunt în stare să văd nimic. Dumneata eşti altfel.

— Da' de unde! Aleksei Fiodorovici, sunt atât de fericită!

— Ce bine-mi pare să te aud spunând aşa, Lise!

— Aleksei Fiodorovici, câteodată eşti bun ca pâinea caldă, alteori însă pari nu ştiu cum, puţin cam pedant... Şi totuşi, când te privesc mai bine, îmi dau seama că nu eşti deloc pedant. Du-te de deschide uşa, aşa, binişor, şi vezi dacă nu cumva mămica trage cu urechea, îi şopti ea repede, nervoasă.

Alioşa se duse să deschidă uşa şi o asigură că nu era nimeni să asculte ce vorbeau.

— Vino aici, Aleksei Fiodorovici, şopti Lise roşind până în vârful urechilor. Dă-mi mâna, uite-aşa! Ascultă, trebuie să-ţi fac o mărturisire: ştii, scrisoarea de ieri n-a fost o glumă, aşa cum ţi-am spus, ci era ceva serios...

Şi-şi acoperi numaidecât ochii, cuprinsă de sfială după o asemenea spovedanie. Apoi îi apucă brusc mâna şi i-o sărută cu înfocare de trei ori.

— Minunat! Ah, Lise, minunat! exclamă Alioşa în culmea fericirii. Eram sigur că nu putea fi decât ceva serios.

— Poftim! Dumnealui era sigur! chicoti Lise încântată. Şi, îmbujorându-se şi mai tare, îi depărta mâna, fără să-i dea totuşi drumul. Eu îi sărut mâna, şi el nu găseşte altceva de spus decât „minunat”! Dojana se dovedea a fi însă cu totul neîndreptăţită, fiindcă şi Alioşa era grozav de emoţionat.

— Aş vrea să-ţi fiu pe plac totdeauna, Lise, dar zău dacă ştiu cum să fac... îngăimă tânărul, roşind la rândul său.

— Alioşa, dragul meu, după ce că eşti încrezut, mai eşti şi obraznic. Auzi dumneata! Domnul a catadicsit să mă aleagă drept soţie, şi acum, gata, nu-i mai pasă de nimic! Era sigur că i-am scris serios, auzi, auzi! Dar asta-i curată obrăznicie!

Alioşa izbucni în râs.

— De ce, nu trebuia să fiu sigur? Chiar atît de rău am făcut?

— Vai, Alioşa, dimpotrivă, ai făcut foarte, foarte bine! Lise îl privea galeş, fericită.

Alioşa îşi lăsase mai departe mâna într-a ei. Şi, cum şedea aşa, se aplecă deodată şi o sărută pe gură.

— Ce-i asta? Ce faci? protestă fata.

Alioşa se fâstâci.

— Iartă-mă dacă am greşit cumva... Mi se pare c-am făcut o prostie... Dar mi-ai reproşat că sunt rece, şi atunci te-am sărutat... Acum îmi dau seama că m-am purtat ca un dobitoc...

Lise începu să râdă şi-şi ascunse faţa în palme.

— Cu hainele astea pe dumneata! exclamă ea fără voie, râzând în hohote. Însă numaidecât încetă să râdă şi-şi ticlui o mutră serioasă, aproape încruntată. Mai domol cu sărutatul, Alioşa, fiindcă nici unul dintre noi nu se pricepe la treaba asta, şi pe urmă mai avem încă mult de aşteptat, încheie ea brusc. Mai bine spune-mi, de ce vrei să te însori cu o fată proastă ca mine şi, pe deasupra, şi bolnavă, dumneata, un om atât de inteligent, care pătrunde cu gândul până în miezul lucrurilor şi căruia nu-i scapă nimic? Vai, Alioşa, de-ai şti ce fericită sunt tocmai fiindcă îmi dau seama că nu merit un om ca dumneata!

— Ba meriţi, Lise, zău meriţi! Zilele acestea am să părăsesc mănăstirea. Şi, de vreme ce mă întorc în lume, trebuie să mă însor, ştiu asta. Aşa mi-a poruncit el. Şi atunci pe cine aş putea să iau de nevastă dacă nu pe dumneata?... Şi cine în afară de dumneata ar vrea să se mărite cu mine? E un lucru la care m-am gândit bine. În primul rând, dumneata mă cunoşti din copilărie, pe urmă ai o mulţime de calităţi care mie îmi lipsesc cu desăvârşire. Ai o fire mai veselă decât a mea şi mai ales un suflet mai neprihănit, fiindcă mie mi-a fost dat să mă lovesc până acum de multe, foarte multe greutăţi în viaţă... Dumneata nu ştii, dar şi eu sunt un Karamazov, din păcate! Ce-mi pasă că râzi şi glumeşti chiar şi pe socoteala mea! Dimpotrivă, îmi place să te aud râzând... Numai că dumneata când râzi pari un copil, în timp ce în sinea dumitale eşti frământată de gânduri, ca o adevărată martiră...

— Ca o martiră? Cum asta?

— Da, Lise, să luăm de pildă întrebarea dumitale de adineauri: dacă nu cumva în adâncul nostru nu se ascunde un grăunte de dispreţ pentru nefericitul acela, din moment ce suntem în stare să-i disecăm sufletul? Este o întrebare pe care numai o martiră o putea iscodi... Eu nu ştiu cum să mă exprim, dar omul căruia îi pot încolţi asemenea gânduri în minte este capabil să sufere cu adevărat. Stând acolo, în jilţul dumitale, probabil că te-ai gândit la o mulţime de lucruri...

— Alioşa, dă-mi mâna, de ce nu mi-o laşi? murmură Lise cu un glas stins, copleşit de fericire. Ascultă, Alioşa, cum o să umbli îmbrăcat după ce ai să părăseşti rasa călugărească? Nu râde, te rog, şi nu te supăra că ţi-am pus întrebarea asta, pentru mine să ştii că-i un lucru foarte, foarte important.

— Drept să-ţi spun, nu m-am gândit încă la asta, Lise, dar am să mă îmbrac aşa cum vrei dumneata.

— Mi-ar plăcea să porţi haină de catifea albastru-închis, jiletcă albă de pichet şi pălărie gri, moale... Spune-mi, ce ai crezut adineauri, când m-am lepădat de scrisoarea mea? Ai fost convins, nu-i aşa, că nu te iubesc?

— Câtuşi de puţin.

— Ah, ce om imposibil eşti! Nu pot să te sufăr!

— Vezi, eu am ştiut că... mi s-a părut că mă iubeşti, dar am căutat să-ţi dau impresia că-n sinea mea sunt convins că nu mă iubeşti, aşa... ca să nu te simţi stingherită...

— Cu atât mai rău! Cu atât mai rău, şi, poate, cu atât mai bine. Alioşa, mi-eşti drag de nu mai pot! Adineauri, în timp ce te aşteptam să vii, mă gândeam aşa: am să-i cer scrisoarea, şi dacă el o s-o scoată liniştit din buzunar să mi-o dea înapoi (lucru pe care nu m-aş fi mirat să-l faci, ştiindu-te cum eşti), înseamnă că nu mă iubeşte deloc, nu simte nimic pentru mine, nu-i decât un băieţaş prost, care nici nu merită să fie iubit, şi deci trebuie să-mi iau nădejdea de la el. Dumneata însă ai lăsat scrisoarea în chilie, şi atunci am prins curaj; nu-i aşa că ai lăsat-o înadins la mănăstire, bănuind că am să ţi-o cer înapoi, fiindcă nu te-ai fi îndurat să mi-o dai? Nu-i aşa? Spune dacă nu-i aşa?

— Ba nu, Lise, nu-i aşa, scrisoarea se află la mine, şi adineauri tot la mine era, uite-aici, în buzunar. Alioşa scoase râzând plicul şi i-l arătă de departe. Dar să ştii că nu ţi-o mai dau, mulţumeşte-te să te uiţi la ea aşa cum o ţin în mână.

— Cum? Prin urmare, ai minţit adineauri? Dumneata, un călugăr, eşti în stare să minţi?

— Ei da, se prea poate să fi minţit, râse Alioşa. Am minţit însă numai ca să nu mi-o iei înapoi. ţin foarte mult la ea! adăugă el cu patos, îmbujorându-se tot. Scrisoarea asta n-am s-o dau nimănui, niciodată, cât oi trăi!

Lise îl privea în extaz.

— Alioşa, ciripi ea, vezi dacă nu cumva mama trage cu urechea la uşă.

— Bine, Lise, am să mă uit, dar nu crezi c-ar fi mai bine să n-o fac, ce zici? De ce s-o bănuim pe mama dumitale de un lucru atât de urât?

— Urât? De ce urât? Dimpotrivă, are tot dreptul, cred, să asculte la uşa fiicei sale, nu văd ce-ar fi atât de urât aici, se înfierbântă Lise. Fii sigur, Aleksei Fiodorovici, că atunci când o să fiu şi eu mamă, şi o să am o fată aşa ca mine, nimic n-o să mă împiedice să ascult la uşa ei.

— Vorbeşti serios, Lise? Bine, dar dumneata ştii că asta nu-i frumos deloc?

— O, Doamne, de ce vrei dumneata neapărat să fie urât?! Înţeleg, dacă ar fi vorba de o discuţie oarecare într-un salon şi aş trage cu urechea, atunci într-adevăr ar fi un lucru destul de urât din partea mea, dar când ştii că propria ta fiică stă închisă într-o odaie cu un băiat... Ascultă, Alioşa, să nu-ţi închipui cumva că, după ce o să ne cununăm, n-o să te spionez şi pe dumneata, şi pe deasupra să ştii că am să-ţi deschid toate scrisorile şi am să le citesc... Să nu spui că nu te-am prevenit...

— Fireşte, dacă-i aşa... se bâlbâi Alioşa, dar, zău, nu-i frumos...

— Cu ce dispreţ mi-o spui, Alioşa! Hai, dragul meu, să nu ne certăm chiar de la început, mai bine să vorbim deschis; e adevărat, nu se cade să tragi cu urechea, fiindcă e un lucru foarte urât, dreptatea e de partea dumitale, deci nu de partea mea, şi totuşi, oricum ar fi, eu am să trag cu urechea.

— Bine, fă cum vrei. În ce mă priveşte, tot n-ai ce vedea şi nici ce auzi, încuviinţă el râzând.

— Alioşa, dar n-o să ieşi din cuvântul meu, nu-i aşa? şi asta trebuie tot aşa stabilit de la

bun început.

— Cu cea mai mare plăcere, Lise, nu însă când e vorba de ceva foarte important. În asemenea cazuri, chiar dacă n-ai să fii de acord cu mine, eu n-am să fac decât aşa cum îmi dictează conştiinţa.

— Aşa şi trebuie. De altminteri, să ştii, sunt gata să te ascult, şi nu numai în lucrurile importante, dar în orice ar fi, ţi-o jur de pe acum, şi asta până la sfârşitul vieţii! declară pătimaş Lise. Şi cu dragă inimă, Alioşa, cu cea mai mare bucurie! Mai mult chiar: îţi jur că niciodată, auzi, niciodată, n-am să te spionez, nici n-am să-ţi citesc scrisorile, pentru că dumneata ai dreptate, nu eu. Oricât de curioasă aş fi să trag cu urechea – şi ştiu c-o să fiu grozav de curioasă – n-am s-o fac, din moment ce dumneata consideri că e un lucru urât. Eşti îngerul meu păzitor... Ascultă, Aleksei Fiodorovici, de ce eşti aşa trist de câteva zile încoace? şi ieri ai fost trist, şi azi tot aşa. Ştiu că ai o mulţime de necazuri pe cap, dar mi se pare că în afară de ele mai e şi altceva, poate ceva ascuns.

— Da, Lise, am un secret care mă apasă, ceva dureros, îi mărturisi trist Alioşa. Văd că mă iubeşti într-adevăr, din moment ce ai ghicit.

— Dar ce este? Ce te face să fii aşa de abătut? Poţi să-mi spui? se rugă ea cu sfială.

— Am să-ţi spun altă dată... da, altă dată... îi răspunse Alioşa încurcat. Acum poate că n-ai să înţelegi. Şi nici eu n-aş şti să te lămuresc.

— Cred că te frămânţi din pricina fraţilor şi a tatălui dumitale, nu-i aşa?

— Da, mă gândesc şi la ei... spuse el dus pe gânduri.

— Să ştii că nu-mi place deloc fratele dumitale Ivan Fiodorovici, Alioşa, îi mărturisi brusc Lise.

Alioşa rămase mirat de această declaraţie, dar nu-i ceru nici o explicaţie.

— Mi-e teamă că fraţii mei au să-şi frângă gâtul, urmă el, şi tata tot aşa. Singuri se nenorocesc, cu mâna lor, şi-i mai trag şi pe alţii după ei. Mă gândesc la „forţa aceea sălbatică a Karamazovilor”, despre care a pomenit într-o zi părintele Paisie – o forţă elementară, brută, străină de orice năzuinţe spirituale... Nu ştiu dacă forţa aceasta va fi fost şi ea binecuvântată cu har dumnezeiesc. Dar ştiu, în schimb, că şi eu sunt un Karamazov... Călugăr, zici? Călugăr – eu? Lise! Ai spus că sunt călugăr, nu-i aşa?

— Da.

— Şi totuşi, poate că nici măcar nu cred în Dumnezeu...

— Nu crezi în Dumnezeu? Ce vorbeşti? îngână temătoare, în şoaptă, Lise.

Alioşa însă nu-i mai răspunse nimic. Cuvintele lui neaşteptate păreau să ascundă ceva prea misterios şi prea intim în acelaşi timp, lucruri pe care nici el însuşi, probabil, nu reuşise încă să le lămurească prea bine, dar care, fără doar şi poate, îi dădeau de gândit.

— Şi tocmai acum, prietenul meu, omul cel mai bun de pe pământ, se pregăteşte să părăsească lumea aceasta. Dacă ai şti, Lise, cât de apropiat sunt sufleteşte de omul acesta, ce strâns legat sunt de el! Am să rămân singur de tot... Şi atunci am să vin la dumneata... De acum înainte ne e dat să fim mereu împreună...

— Da, da, o să rămânem, împreună, amândoi! Tot timpul o să fim împreună de aici înainte, zi de zi, toată viaţa! ştii ce: sărută-mă, îţi dau voie.

Alioşa o sărută.

— Acum du-te, şi Hristos să te păzească de rele! (şi făcu asupra lui semnul crucii.) Du-te la el, du-te, poate că-l mai apuci în viaţă! A fost o cruzime din partea mea că nu te-am lăsat să pleci. Am să mă rog azi pentru sufletul lui şi pentru dumneata. Alioşa, ce fericiţi o să fim! O să fim fericiţi, nu-i aşa?

— Aşa cred, Lise.

Alioşa se despărţi de ea fără să mai treacă pe la doamna Hohlakova să-şi ia rămas-bun. Dar, cum deschise uşa ce dădea spre scară, se pomeni faţă în faţă cu stăpâna casei. De la primul cuvânt, Alioşa îşi dădu seama că-i aţinuse calea.

— Aleksei Fiodorovici, este ceva de speriat! Auzi, ce copilării, ce năzbâtii pot să-i dea prin gând! Sper că n-o să-ţi faci nici un fel de iluzii... Astea-s prostii, prostii, prostii! exclamă doamna, ducându-se întins la el.

— Numai vă rog să nu-i spuneţi nimic, stărui Alioşa, mi-e teamă să nu se enerveze, şi asta îi face rău.

— În sfârşit, mă bucur că aud un cuvânt înţelept din gura unui tânăr cu mintea întreagă! Înseamnă deci că dumneata ai acceptat toate năzbâtiile ei numai pentru că ţi-era milă de

dânsa, ştiind cât e de bolnavă, sărăcuţa, ca să n-o superi cumva contrazicând-o?

— Da' de unde! Am vorbit cât se poate de serios, răspunse apăsat Alioşa.

— Este imposibil să fie ceva serios, nici n-aş putea să concep una ca asta! Să ştii că n-am să te mai primesc în casă; asta în primul rând, şi pe urmă am să plec din oraş, şi am s-o iau şi pe ea cu mine.

— Dar de ce? Mai avem încă atâta vreme, în orice caz, trebuie să mai aşteptăm cel puţin un an şi jumătate.

— Sigur că da, Aleksei Fiodorovici, ai dreptate. Într-un an şi jumătate o să aveţi tot timpul să vă certaţi de o mie de ori şi să vă despărţiţi. Dar nu ştii ce-i pe sufletul meu, sunt atât de nenorocită! Or fi ele prostii, dar ce pot să fac, uite, m-au dat gata! Mă simt exact ca Famusov în scena finală; dumneata eşti Ciaţki, iar ea Sofia[49]. Ca să vezi ce coincidenţă: am fugit într-un suflet ca să-ţi ies înainte pe scară, la fel ca în piesă; şi acolo, tot aşa, deznodământul fatal se petrece pe scară! Am auzit tot şi nu ştiu cum de m-am ţinut să nu cad. Aici, vasăzică, era explicaţia unei nopţi întregi de chinuri şi a nevricalelor de adineauri! Fetei îi arde de dragoste, şi mama se dă de ceasul morţii! Nu-mi mai rămâne decât să-mi sap singură mormântul. Şi acum, partea a doua, şi cea mai importantă: ce e cu scrisoarea aceea despre care vorbeaţi mai înainte? Te rog să mi-o arăţi imediat!

— Nu, nu se poate. Spuneţi-mi mai bine cum se mai simte Katerina Ivanovna, eram nerăbdător să ştiu ce mai face.

— Tot aşa, aiurează, nu şi-a revenit încă. Au sosit şi mătuşile; oftează tot timpul şi-şi dau nişte aere, de parc-ar fi cine ştie cine!... L-am chemat pe Herzenstube, care s-a speriat atât de rău, că nu mai ştiam ce să-i fac să-şi vină în fire, eram gata chiar să trimit după un doctor. L-am trimis acasă cu trăsura. Şi acum de unde ai mai ieşit şi dumneata cu scrisoarea aceea?! Ai dreptate, mai e până atunci încă vreun an şi jumătate... Dar, te rog, gândeşte-te la tot ce ai mai sfânt şi mai scump pe lume, gândeşte-te la duhovnicul dumitale, care trage să moară, şi arată-mi scrisoarea, Aleksei Fiodorovici, doar sunt mama ei! Dacă vrei, o ţii dumneata şi mă laşi s-o citesc, nu ţi-o iau din mână.

— Nu, Katerina Osipovna, chiar dacă ar fi cu permisiunea ei, tot nu v-aş arăta scrisoarea. Lăsaţi, c-o să vin mâine, şi atunci o să putem sta de vorbă, dacă poftiţi, despre una sau alta. Şi acum, la revedere! şi Alioşa se grăbi să iasă afară, în stradă.

II - SMERDIAKOV CU CHITARA

Alioşa nu avea timp de pierdut. În momentul când îşi lua rămas-bun de la Lise, o idee năstruşnică îi fulgerase prin cap, şi anume, cum să facă să-l prindă printr-un tertip pe Dmitri, care probabil că se ascundea de el. Era destul de târziu, trecuse de trei după-amiază. Dorea din tot sufletul să ajungă cât mai curând la mănăstire, la căpătâiul „prealuminatului” care se afla pe patul de moarte, dar nevoia de a da ochii cu Dmitri se dovedi şi mai puternică decât dorinţa ce-l mâna într-acolo; cu fiecare ceas ce trecea, în mintea lui se înrădăcina convingerea că până la urmă nu se poate să nu se producă o catastrofă îngrozitoare. Ce fel de catastrofă, nu ştia nici el prea lămurit, după cum nu ştia nici ce o să-i spună fratelui său. „Chiar dacă s-ar întâmpla ca binefăcătorul meu să moară fără mine, cel puţin n-o să am toată viaţa remuşcări, gândindu-mă că îmi stătea în putere să-l salvez pe Dmitri, şi totuşi n-am făcut-o, mi-am văzut de drum mai departe, grăbindu-mă să ajung acasă. Iar dacă voi reuşi să-l scot la liman, nu înseamnă oare c-am ascultat de porunca duhovnicului meu?”

Chibzuise în sinea lui să-l ia pe Dmitri pe nepusă masă, şi iată cum: sărind gardul, aşa cum făcuse în ajun, putea foarte lesne să pătrundă în grădină şi să intre pe furiş în chioşc. „Dacă nu dau de el, se gândea Alioşa, am să mă ascund în chioşc, fără să le spun nimic nici lui Foma şi nici gazdelor, şi la nevoie, chiar am să stau acolo să-l aştept până diseară. În cazul când tot mai umblă s-o prindă pe Gruşenka, nu se poate să nu vină în chioşc...” Alioşa nu zăbovi prea mult să-şi ticluiască planul în amănunţime, în schimb era hotărât să-l pună în aplicare chiar de-ar fi să nu se mai întoarcă la mănăstire...

Totul se petrecu însă aşa cum chibzuise, fără să întâmpine nici o piedică în cale; sări

[49] Personaje din piesa lui Griboiedov Prea multă minte strică (1822-23).

gardul cam în acelaşi loc pe unde trecuse în ajun şi reuşi să se strecoare tiptil în chioşc. N-ar fi vrut să bage nimeni de seamă, fiindcă şi proriet㎠reasa, şi Foma (dacă erau cumva acasă) îi ţineau, desigur, partea lui Dmitri şi nu ieşeau din cuvântul lui, şi, prin urmare, s-ar fi putut ori să nu-l lase pe Alioşa să intre în grădină, ori să se ducă îndată să-i dea de ştire lui Dmitri că-l caută cineva. Nu era nimeni în chioşc. Alioşa se aşează pe bancă, la fel cum făcuse cu o seară înainte, şi rămase să-şi aştepte fratele. Şi, cum şedea aşa, începu să cerceteze din priviri chioşcul, care i se păru mult mai dărăpănat şi mai urât decât în ajun. În schimb, era o zi tot atât de frumoasă ca şi cea de ieri. Pe masa vopsită în verde se vedea un rotocol lăsat de păhăruţul cu coniac ce se vărsase, probabil, cu o zi mai înainte. Tot felul de gânduri răzleţe şi nepotrivite cu împrejurările i se perindau prin minte, aşa cum se întâmplă i îndeobşte de câte ori aştepţi pe cineva şi te cuprinde urâtul; se întreba bunăoară de ce intrând în pavilion se aşezase exact în acelaşi loc ca şi ieri, şi nu în altă parte? Apoi se simţi deodată abătut, abătut şi neliniştit din pricina nesiguranţei în care se afla. Nu trecu însă nici un sfert de oră, şi undeva, pe aproape, prinse a picura un cântec de chitară. Zvonul venea dintr-un boschet aflat la vreo douăzeci de paşi, unde se aciuase probabil cineva, sau se oprise chiar în momentul acela. Alioşa îşi aminti că-n ajun, seara, când se despărţise de fratele său, zărise, sau cel puţin aşa i se păruse, lângă gard, la umbra unui tufiş, o bancă scundă verde. Prin urmare, erau nişte oaspeţi care poposiseră acolo. Dar cine putea fi oare? O voce siropoasă de bărbat cânta în falset, acompaniindu-se c chitara:

Ce alean neîmpăcat
Cu lanţuri m-a ferecat,
Doamne, ndură-te de mine,
Şi de mine, şi de ea!
De ea, de iubita mea!
Şi de mine, şi de ea![50]

Cântăreţul se întrerupse. După glasul în falset şi după felul cum prefira melodia, părea să fie un lacheu. O altă voce, feminină, duioasă şi parcă puţin temătoare, gunguri, sclifosindu-se:

— De ce nu veniţi mai des pe la noi, Pavel Fiodorovici, zău, de ce ne ocoliţi?

— Deloc, răspunse glasul partenerului, care, deşi destul de curtenitor, avea un ton categoric şi plin de demnitate. Probabil că se simţea stăpân pe situaţie, în timp ce femeia căuta să i se vîre în suflet.

„Trebuie să fie Smerdiakov, se gândi Alioşa, cel puţin aşa îmi face impresia după voce, iar duduia nu poate fi decât fata proprietăresei, care s-a întors de curând de la Moscova, aceea care umblă în rochie cu trenă şi se duce să ceară câte o strachină de ciorbă de la Marfa Ignatievna...”

— Îmi plac la nebunie poeziile, bineînţeles dacă-s bune, se auzi din nou vocea feminină. De ce nu mai cântaţi?

Şi glasul răsuna iar:

Nu vreau sceptru, nici domnie,
Draga mea mândră să fie.
ţine-o, Doamne, sănătoasă,
Şi pe mine, şi pe ea!
Pe ea, pe iubita mea!
Şi pe mine, şi pe ea!

— Ultima dată parcă era mai frumos, îşi dădu cu părerea femeia. Aţi cântat tot aşa, cu sceptrul şi cu domnia, şi după aceea: „Draga mea dulce să fie”. E mai duios, nu? Se vede c-aţi uitat cuvintele.

— Poeziile sunt nişte aiureli! i-o reteză Smerdiakov.

— Vai, cum se poate?! Eu mă înnebunesc după ele.

— Cai verzi pe pereţi, ascultă-mă pe mine! Gândeşte-te şi dumneata: unde s-a pomenit pe lumea asta cineva care să vorbească în rime? Dacă toţi oamenii ar vorbi aşa... uite, să zicem bunăoară că stăpânirea ar porunci tuturor să vorbească numai în rime, crezi dumneata c-am mai apuca atunci să spunem chiar tot ce ne trece prin gând? De-aia, zic,

[50] Dostoievski îi scria în legătura cu acest cuplet lui N.A. Liubimov la 10 mai 1879: „Acest cântec nu e compus, ci cules de mine la Moscova. L-am auzit acum 40 de ani... El apare la mine pentru prima oară." (Bîloe, 1919, nr-l5, pag.102).

poeziile nu-s treabă serioasă, Măria Kondratievna.

— Ce om deştept sunteţi dumneavoastră! Toate le ştiţi! se gudură, din ce în ce mai insinuantă, vocea feminină.

— Aş fi putut să ştiu şi mai mult decât acum, aş fi ajuns să cunosc câte-n lună şi-n stele, dar ce vrei, dacă aşa mi-a fost mie scris de când am venit pe lume!... Altminteri, să fi îndrăznit careva să mă facă lepădătură, fiindcă sunt copil din flori şi maică-mea a fost Smerdiaşciaia, l-aş fi ucis în duel, cu pistolul! Că la Moscova tot aşa îmi scoteau mereu ochii cu obârşia mea, şi ştiu de ce: pentru că Grigori Vasilievici nu şi-a ţinut gura şi le-a spus tot, ce şi cum s-a întâmplat. Grigori Vasilievici mă ocărăşte că de ce să cârtesc dac-aşa mi-a fost dat să mă nasc... „Păi, zice, tu i-ai rupt matca.” Auzi, matca! Fie şi-aşa , dar zău dacă n-ar fi fost mai bine pentru mine să mă fi ucis careva în pântecele mamei decât sa mai fi văzut lumina zilei! Că toată lumea din piaţă vorbeşte, ba chiar şi mămica dumitale – ce să-ţi mai spun, că ştii şi dumneata cât poate fi de nedelicată – a încercat de câteva ori să-mi dea peste nas, zicând că umbla cu o claie de păr pe atâta în cap şi era o stârpitură de om de vreo doi arşini şi cevaşilea. De ce oare cevaşilea, când e mai simplu să spui ca tot omul, ceva? Vezi dumneata, voia, chipurile, să vorbească simandicos, dar astea-s fineţuri de mitocan, gusturi de ţoapă. Cum crezi c-ar putea mojicimea să simtă ce simte omul cu carte? Mujicul rus nu poate să simtă nimic, fiindcă e incult. De copil chiar, când auzeam pe câte cineva spunând „cevaşilea”, îmi venea să urlu de ciudă. Urăsc întreaga Rusie, Maria Kondratievna.

— Să fi fost un bujor de iuncheraş, ori vreun husar tras prin inel, n-aţi mai fi vorbit aşa, aţi fi scos sabia din teacă şi v-aţi fi dat sângele pentru Rusia!

— Pentru nimic în lume n-aş vrea să fiu husar, Maria Kondratievna, dimpotrivă, i-aş stârpi de pe faţa pământului pe toţi militarii!

— Şi atunci cine o să ne mai apere ţara dacă dă duşmanul peste noi?

— Nu-i nevoie s-o apere nimeni. În 1812 a fost invazia cea mare a oştilor lui Napoleon I, împăratul franţujilor, nu ăsta de acum, ci taică-său. Ce bine ar fi fost dacă ar fi pus atunci stăpânire pe noi franţujii! Un neam de oameni inteligenţi, care ar fi cucerit o naţie tâmpită, alăturându-şi-o. Atunci altfel ar fi arătat lucrurile aici, la noi...

— Crezi că acolo, la ei acasă, sunt mai breji? Eu, una, drept să spun, n-aş da un băiat fercheş de la noi pe trei tinerei de-ai lor, oricât ar fi ei de engleji! zise Maria Kondratievna cu dulceaţă în glas, însoţindu-şi probabil cuvintele cu o privire nespus de galeşă.

— Sunt gusturi şi gusturi...

— Dumneavoastră însă semănaţi a străin, da, da, chiar aşa, un străin de neam mare, mare de tot, nu mi-e ruşine s-o spun.

— Dacă vrei să ştii, toţi sunt nişte stricaţi – şi ai noştri, şi cei de acolo. Nişte secături, toţi, numai că cei de acolo umblă cu cizme de lac, iar puşlamaua noastră pute a sărăcie, şi nici măcar nu-i pasă... Poporul rus ar trebui bătut cu nuiele, aşa cum pe bună dreptate spunea ieri Fiodor Pavlovici, cu toate că şi el e nebun de legat, ca şi feciorii lui!

— Parcă ziceaţi ieri că aveţi foarte mult respect pentru Ivan Fiodorovici.

— Da, dar dumnealui m-a făcut lacheu puturos. Cine ştie ce-o fi crezând că mocneşte în mine! Ei, să fi avut eu ceva parale în buzunar, de mult mi-aş fi luat tălpăşiţa! Dmitri Fiodorovici se poartă mai rău ca o slugă, e prost ca noaptea şi mai sărac ca un argat. Nu ştie să facă nimic, şi totuşi, uite că are căutare. Poate că n-oi fi eu bun decât să stau la coada tigăii, dar dacă am noroc, aş putea să deschid la Moscova, undeva, pe Petrovka, un cafe-restaurant. Fiindcă ştiu să fac specialităţi, şi nimeni la Moscova, decât doar dacă-i venit din străinătate, nu se pricepe să servească delicatese. Dmitri Fiodorovici e tinichea, dar, dacă l-ar provoca la duel pe cutare fecior de conte, să vezi că i s-ar da satisfacţie, şi te întreb, de ce ar fi mai breaz? În primul rând, e mai prost decât mine. Ce de bănet a irosit aşa, fără nici un rost!...

— Trebuie să fie tare frumos un duel! îşi dădu cu părerea Maria Kondratievna.

— De ce?

— Parcă te ia aşa cu fiori; ce curaj, mai ales când te gândeşti că nişte ofiţeri tinerei stau faţă în faţă şi trag cu pistolul pentru vreo damicelă! Taman ca la panoramă. Ce păcat că domnişoarele n-au voie să privească, fiindcă, zău, grozav aş fi vrut să văd şi eu un duel!

— O fi frumos când eşti tu cel care ocheşte, dar când vezi un pistol aţintit drept spre mutra ta, parcă simţi că te cam strânge în spate. O iei numaidecât din loc, Maria

Kondratievna.

— Cum se poate?! Un om ca dumneavoastră?

Smerdiakov nu mai catadicsi să-i răspundă. După o clipă de tăcere, chitara prinse a zbârnâi din nou şi vocea în falset cântă şi ultima strofă:

Chiar de-aş trage la edec,
De plecat tot am să plec,
Viaţa vesel să-mi petrec,
Cuib să-mi fac în capitală!
Jalea să mi-o-ngrop, amin!
în veci să nu mai suspin!
În vecii vecilor, amin!

În momentul acela se întâmplă un lucru cu totul neprevăzut: Alioşa strănută. Perechea de pe bancă amuţi. Alioşa se ridică şi porni într-acolo. Era într-adevăr Smerdiakov – gătit foc, pomădat, frezat, cu ghete de lac. Chitara zăcea alături de el, pe bancă. Partenera era Maria Kondratievna, fiica proprietăresei; îmbrăcată cu o rochie albastră cu o trenă de vreo doi arşini, fata părea destul de curăţică, deşi era cam bucălată şi plină toată de pistrui pe faţă.

— Nu ştii, fratele meu Dmitri se întoarce curând? întrebă Alioşa cât se poate de calm.

Smerdiakov se ridică într-o doară de pe locul lui; Maria Kondratievna făcu şi ea la fel.

— De unde vreţi să ştiu ce face Dmitri Fiodorovici? Mai zic, dacă eram paznicul dumnealui, dar nu sunt, răspunse agale şi răspicat Smerdiakov, pe un ton arogant.

— Te-am întrebat numai dacă ştii cumva, îl lămuri Alioşa.

— Nu ştiu nimic despre dumnealui, şi nici nu sunt curios.

— Fratele meu mi-a spus că dumneata îl ţii la curent cu tot ce se petrece în casă şi că i-ai făgăduit să-l anunţi când o veni Agrafena Aleksandrovna.

Imperturbabil, Smerdiakov ridică ochii spre el.

— Dar, mă iertaţi că vă întreb, cum aţi ajuns aici, fiindcă, după câte ştiu, poarta e închisă cu zăvorul de mai bine de un ceas? îl iscodi el, privindu-l drept în ochi.

— Am sărit gardul dinspre ulicioară şi am intrat în chioşc. Sper că n-o să vă supăraţi?... adăugă Alioşa, întorcându-se către Maria Kondratievna. Trebuie neapărat să dau de fratele meu cât mai urgent.

— Vai, cum s-ar putea să ne supărăm pe dumneavoastră! protestă, izmenindu-se, Maria Kondratievna, măgulită de faptul că Alioşa binevoise să-i ceară scuze. Şi Dmitri Fiodorovici tot aşa vine în chioşc de cele mai multe ori, încât nici nu prindem de veste când a sosit.

— Nu ştiu unde să-l caut şi ţin foarte mult să-l văd. Poate că ştii dumneata unde este. Te rog să mă crezi că e vorba de un lucru foarte important, mai ales pentru dânsul.

— Dumnealui nu ne spune niciodată nimic, ciripi Maria Kondratievna.

— Chiar şi aici, când vin la dumnealor, cum s-ar zice, ca la nişte vechi cunoştinţe, începu iar Smerdiakov, Dmitri Fiodorovici tabără pe capul meu şi caută să mă tragă de limbă, nu şi nu că să-i spun ce face boierul, cine vine şi cine pleacă de la dumnealui, şi dacă n-aş putea să-i mai dau şi alte noutăţi despre dânsul. De două ori chiar m-a ameninţat că mă omoară.

— Chiar aşa? se miră Alioşa.

— Ce contează pentru dumnealui, cu firea pe care o are, după cum aţi binevoit, cred, să vă daţi seama şi dumneavoastră ieri! „Dacă, zice, o scap cumva din ochi pe Agrafena Aleksandrovna şi-o să se întâmple să rămână peste noapte acasă la noi, tu eşti primul care o să mi-o plăteşti cu capul.”

Nici nu ştiţi ce frică mi-e de dumnealui, că, de nu mi-ar fi aşa frică, de mult ar fi trebuit să-l dau pe mâna autorităţilor. Dumnezeu ştie ce e-n stare să facă!

— Deunăzi i-a spus: „Am să te pisez uite-aşa, ca-n piuliţă!” întări Maria Kondratievna.

— Ca-n piuliţă?! Astea-s sigur vorbe în vânt... îi linişti Alioşa. Dacă aş şti cum să dau acum de dânsul, aş putea să-i pomenesc şi despre asta.

— Tot ce pot să vă spun, îşi luă inima în dinţi Smerdiakov, este că vin aici ca vechi prieten, că doar, nu-i aşa, suntem vecini, altminteri ce rost ar avea? Pe de altă parte, aflaţi că Ivan Fiodorovici m-a trimis dis-de-dimineaţă acasă la fratele dumnealui, în strada Ozernaia, aşa, cu mâna goală, fără nici un bilet, poruncindu-mi să-i spun lui Dmitri Fiodorovici să vină negreşit astăzi la restaurantul din piaţă, să ia masa împreună. M-am dus, dar nu l-am găsit acasă, deşi nu era decât ora opt. „A fost, dar s-a isprăvit”, m-au

lămurit gazdele. Parc-ar fi înţeleşi între ei. Aşa că s-ar putea ca în momentul ăsta să fie la restaurant cu fratele dumnealui, fiindcă Ivan Fiodorovici n-a venit azi la masă, iar Fiodor Pavlovici a mâncat acum o oră şi s-a întins puţin să se odihnească. Dar vă rog din suflet să nu-i pomeniţi numele meu, că dumnealui e-n stare să ia zilele unui om pentru nimica toată!

— Ivan l-a poftit, vasăzică, la restaurant? întrebă Alioşa precipitat.

— Da.

— La „Stolicinîi gorod”, în piaţă?

— Chiar aşa.

— Tot ce se poate! exclamă Alioşa, tulburat peste măsură, îţi mulţumesc, Smerdiakov, mi-ai spus un lucru care mă interesa foarte mult, mă duc imediat acolo.

— Numai să nu mă daţi de gol! îi aminti din nou Smerdiakov.

— Fii pe pace, am să spun c-am intrat numai aşa, din întâmplare.

— Unde vă duceţi? Staţi, să vă deschid poarta, strigă după el Maria Kondratievna.

— Pe aici e mai aproape, am să sar iarăşi gardul.

Vestea aflată îl răscolise adânc. Porni întins spre restaurant. Nu era, desigur, recomandabil să intre înăuntru cu straiele lui monahale, putea însă foarte bine să întrebe de ei la intrare, sau să-i roage să coboare o clipă. Dar în momentul când ajunse în dreptul localului, o fereastră se deschise larg şi Ivan îi strigă jos, în stradă:

— Alioşa, n-ai putea să vii puţin până la mine? ţi-aş fi foarte îndatorat...

— Cu dragă inimă, numai că nu ştiu dacă se cade să intru aşa cum sunt îmbrăcat.

— Sunt într-un separeu, aşteaptă-mă în pridvor, că vin să te iau...

O clipă mai târziu, Alioşa stătea la o masă lângă fratele său. Ivan mânca singur.

III - FRAŢII AU PRILEJUL SĂ SE CUNOASCĂ MAI ÎNDEAPROAPE

De fapt, masa ocupată de Ivan nu se afla într-un separeu, ci era aşezată în colţul de lângă fereastră, despărţit de restul încăperii printr-un paravan; cei care şedeau acolo erau feriţi de orice privire indiscretă. Era prima sală de la intrare, unde se afla şi bufetul instalat de-a lungul unui perete. Ospătarii forfoteau necontenit încolo şi-ncoace. Nu se zărea decât un singur consumator, un bătrânel, după aspect militar în rezervă, care-şi bea ceaiul într-un ungher. În schimb, celelalte saloane erau pline de freamătul obişnuit al localului, se auzeau ţipete, dopurile săreau pocnind zgomotos, bilele se ciocneau pe masa de biliard, orga vuia. Ivan, după câte ştia Alioşa, nu punea aproape niciodată piciorul în restaurantul acela şi în general nu prea era amator de asemenea locante; prin urmare, intrase acolo numai în speranţa că se va putea întâlni cu Dmitri, aşa cum îi trimisese vorbă. Dmitri însă nu venise.

— Să-ţi comand o ciorbă de peşte sau altceva, doar nu trăieşti numai cu ceai! zise Ivan, care părea cât se poate de încântat că izbutise să pună mâna pe Alioşa. Tocmai isprăvise de mâncat şi-şi sorbea ceaiul.

— Aş lua o ciorbă de peşte, şi pe urmă un ceai, mi-e o foame de lup, primi cu bucurie Alioşa.

— Dar nişte dulceaţă de vişine nu vrei? Am văzut că au la bufet. ţi-aduci aminte ce mult îţi plăcea dulceaţa de vişine când erai mic, la Polenov?

— N-ai uitat? Bine, să-mi aducă dacă vrei tu, şi acum tot aşa de mult îmi place.

Ivan sună şi-i ceru ospătarului o ciorbă, un ceai şi dulceaţă.

— N-am uitat nimic, Alioşa, te ţin minte copil până pe la vreo unsprezece ani – eu mergeam atunci pe cincisprezece. La anii aceia, când există asemenea diferenţă de vârstă între ei, de obicei fraţii nu izbutesc să fie prea apropiaţi unul de altul. Nici nu ştiu măcar dacă mi-erai cumva drag pe atunci. Pe urmă, în primii ani după ce am plecat la Moscova, am şi uitat de tine. Mai târziu, când ai venit şi tu acolo, mi se pare că ne-am întâlnit o singură dată, nici nu mai ştiu unde. Şi acum, uite, sunt mai bine de trei luni de când am sosit aici, şi până astăzi n-am schimbat un cuvânt. Mâine e vorba să plec iarăşi şi, în timp ce şedeam aici, mă gândeam: „Cum aş face să dau de el ca să-mi iau rămas-bun?” şi chiar în momentul acela te-am văzut trecând.

— ţineai chiar aşa de mult să mă vezi?

— Mult de tot; aş vrea să te cunosc în sfârşit şi să-ţi dau şi ţie prilejul să mă cunoşti. Şi, cu asta, să ne luăm rămas-bun. După mine, cel mai bun lucru este să faci cunoştinţă cu un

om înainte de despărţire. Să nu crezi că n-am observat în aceste trei luni cum mă urmăreai tot timpul cu privirile, simţeam mereu în ochii tăi că aştepţi ceva. E tocmai ceea ce mă scoate din fire, de aceea nici n-am căutat să mă apropii de tine. Până la urmă însă am învăţat să te stimez: „Puştiul ăsta, mi-am zis eu, e un om tare”. Ia aminte la ce-ţi spun, să ştii că vorbesc foarte serios, deşi cu râsul pe buze. Eşti tare, nu-i aşa? Îmi plac oamenii tari, indiferent de domeniul în care şi-ar exercita tăria lor de caracter, chiar dacă nu sunt decât nişte băieţandri ca tine. Privirea ta, în care se simţea o continuă aşteptare, nu m-a îndepărtat, dimpotrivă, cu timpul mi-a trezit simpatia... Am impresia că ţii la mine, deşi nu văd de ce, Alioşa...

— Într-adevăr, mi-eşti drag, Ivan. Ştii ce spune Dmitri: „Ivan este tăcut ca un mormânt”. Iar eu spun: Ivan este o enigmă. Şi până în clipa de faţă ai rămas o enigmă pentru mine, deşi am înţeles o mulţime de lucruri. Păcat numai că nu le-am înţeles decât azi-dimineaţă!

— Ce anume? întrebă râzând Ivan.

— N-ai să te superi? zâmbi la rândul său Alioşa.

— Spune!

— Mi-am dat seama că eşti tot atât de necopt ca oricare tânăr la douăzeci şi trei de ani, un băieţaş care abia a deschis ochii pe lume naiv şi cuminte, un pui de om cu caşul la gură, un copil! Sper că nu te-am supărat prea tare?...

— Dimpotrivă, e o coincidenţă într-adevăr uluitoare! exclamă vesel şi cu însufleţire Ivan. Închipuieşte-ţi că după întrevederea de azi-dimineaţă, ştii, atunci când am fost la dânsa, tot timpul m-am gândit numai la asta, la naivitatea mea de copil cu caşul la gură, la lipsa de experienţă tipică pentru un tânăr de douăzeci şi trei de ani! Exact cuvintele cu care ai început tu, ca şi cum mi-ai fi ghicit gândurile. Ştii ce-mi spuneam adineauri, stând aici? Dacă n-aş avea încredere în viaţă, dacă mi-aş pierde credinţa în femeia iubită, în existenţa ordinii universale, dacă m-aş convinge că totul nu este decât un haos blestemat şi fără nici o noimă, poate chiar diabolic, de ar fi să sufăr cele mai cumplite dezamăgiri ce se pot abate asupra unui om, eu tot aş mai fi dornic să trăiesc, fiindcă, o dată ce mi-am lipit buzele de cupa vieţii, nu m-aş îndura s-o smulg de la gură până n-aş deşerta-o până la fund! Când am să ajung la treizeci de ani, probabil, am să lepăd cupa din mână, chiar dacă n-am s-o golesc până la fund, am să mă dau foarte frumos deoparte şi am să mă duc... nici eu nu ştiu unde... Dar până atunci – sunt sigur de asta – tinereţea mea va reuşi să treacă peste orice – şi peste dezamăgiri, şi peste dezgustul de viaţă. M-am întrebat de multe ori: există oare pe lume o deznădejde atât de covârşitoare încât să înăbuşe cu desăvârşire în mine pofta asta turbată de viaţă, de care poate ar trebuie chiar să-mi fie ruşine? şi am hotărât în sinea mea că nu există, cel puţin până la treizeci de ani, fiindcă după aceea mi se pare că nici eu n-o să mai am chef să trăiesc. Sunt unii moralişti – mai toţi, nişte mucoşi atinşi de ftizie, şi mai cu seamă poeţii – care s-au găsit să condamne pofta asta de viaţă, numind-o „ticăloasă”. Se prea poate să fie o trăsătură caracteristică a celor din neamul Karamazovilor, pe care, desigur, o ai şi tu, dar nu înţeleg de ce trebuie să fie neapărat „ticăloasă”... Câtă forţă centripetă mai are încă planeta noastră, Alioşa! Vreau să trăiesc, şi am să trăiesc chiar în pofida oricărei logici! Să zicem că n-aş crede în existenţa ordinii universale, şi totuşi, uite, mi-s dragi mugurii cleioşi” ce se deschid primăvara, mi-e drag cerul albastru, mi-s dragi unii oameni, care – mă crezi? – nici măcar nu-mi dau seama pentru ce anume mă atrag, mi-e drag uneori eroismul omenesc, virtute în care poate de mult am încetat să mai cred, dar pe care, totuşi, în adâncul meu, o cinstesc ca pe o amintire. Uite, că ţi s-a adus ciorba, poftă bună! Aşa-i că-i gustoasă? Se pricep s-o prepare. Am de gând să călătoresc prin Europa, Alioşa. Vreau să plec de aici; ştiu că mă duc într-un cimitir, dar nu pot să-ţi spun cât îl iubesc şi ce înseamnă pentru mine cimitirul ăsta! Atâţia răposaţi dragi zac în pământ acolo, fiecare piatră de mormânt vorbeşte despre o viaţă apusă ca o flacără ce s-a stins, despre credinţa pătimaşă în eroismul lor, despre lupta pe care au purtat-o în numele adevărului şi al ştiinţei lor! Parcă mă şi văd cum am să cad în genunchi şi-am să sărut pietrele, stropindu-le cu lacrimi, deşi în inima mea sunt convins că nu-i decât un cimitir, şi nimic mai mult. Nu vor fi lacrimi de disperare, fiindcă, vărsându-le, mă voi simţi fericit. Înduioşarea ce mă va cuprinde va fi o voluptate pentru mine. Mi-s dragi mugurii cleioşi ce se deschid primăvara, cerul albastru, asta este! Nu mai e vorba nici de raţiune şi nici de logică – iubeşti cu toate măruntaiele şi cu tot sufletul tău, îţi iubeşti clocotul primei tinereţi... Pricepi ceva din toată poliloghia asta, Alioşka, sau nu pricepi nici o iotă? îl întrebă brusc Ivan,

râzând.

— Te înţeleg foarte bine, Ivan; simţi nevoia să iubeşti cu toată fiinţa şi cu tot sufletul tău, aşa cum tu însuţi ai spus atât de frumos, şi mă bucur grozav că ai asemenea poftă de viaţă! exclamă Alioşa. Cred că toată lumea trebuie să iubească viaţa mai presus de orice.

— Să iubeşti viaţa mai mult chiar decât rostul ei?

— Negreşit, s-o iubeşti mai presus decât logica, precum singur ai spus, chiar în pofida logicii, căci numai aşa ai să-i înţelegi rostul. De mult mi se năzărea asta. Menirea ta, Ivan, este pe jumătate împlinită, ai reuşit să duci la bun sfârşit o parte din ea: ţi-era drag să trăieşti! Acum nu-ţi mai rămâne decât să te îngrijeşti de cealaltă jumătate, şi eşti salvat.

— Şi tu vrei acum să salvezi neapărat cealaltă jumătate? Dar, cel puţin aşa mi se pare, nu m-am dat încă învins. Şi în ce constă cealaltă jumătate, cum zici tu?

— În faptul că trebuie să-i sculăm din morţi pe cei care poate nici n-au murit cu adevărat. Vrei să-mi torni puţin ceai? îmi pare bine că putem sta de vorbă în sfârşit.

— Cum văd, eşti în vervă. Îmi plac grozav les professions de foi[51] ale unor novici... aşa, ca tine. Eşti un om tare, Aleksei! E adevărat c-ai de gând să pleci din mănăstire?

— Da. Bătrânul vrea să mă trimită în lume.

— Prin urmare, s-ar putea să ne mai întâlnim din nou pe la treizeci de ani, când am de gând să dau la o parte încetul cu încetul cupa. Tata, în schimb, n-o să se-ndure să renunţe la ea nici la şaptezeci de ani – mi-a spus-o cu gura lui, şi încă foarte serios, cu toate că de obicei îi place să facă pe bufonul. S-a înşurubat în senzualitatea lui, ca şi cum ar fi încremenit pe un soclu de piatră... Am impresia, de altfel, că după treizeci de ani nici nu-ţi mai rămâne altă resursă decât senzualitatea... Dar s-o duci până la şaptezeci de ani, într-adevăr te apucă jalea! Mai bine să te opreşti la treizeci, cel puţin aşa mai păstrezi „o umbră de nobleţe” şi te poţi amăgi singur. Nu l-ai văzut cumva pe Dmitri azi?

— Nu, nu l-am văzut, în schimb m-am întâlnit cu Smerdiakov.

Şi Alioşa îi povesti în treacăt, dar destul de amănunţit, întâlnirea lui cu Smerdiakov. Ivan îl asculta posomorât, ba chiar insistă să repete unele lucruri.

— M-a rugat să nu-i pomenesc lui Dmitri că mi-ar fi spus ceva, încheie Alioşa.

Ivan se încruntă şi căzu pe gânduri.

— De ce te-ai întunecat aşa? Din pricina lui Smerdiakov? îl întrebă Alioşa.

— Da. Să-l ia dracu'! Voiam într-adevăr să-l văd pe Dmitri, dar acum nu mai am nici un chef... răspunse Ivan în silă.

— Şi vrei să pleci chiar atât de curând?

— Da.

— Şi cum rămâne cu tata, cu Dmitri? Ce sfârşit o să aibă zavistia asta dintre ei? întrebă neliniştit Alioşa.

— Mereu aceeaşi litanie! Ce mă interesează pe mine? Ori poate crezi că m-a pus cineva să-l păzesc pe fratele meu Dmitri? i-o reteză iritat Ivan, dar numaidecât după aceea adăugă zâmbind cu amărăciune: Aşa cum i-a răspuns Cain lui Dumnezeu când l-a întrebat despre fratele lui ucis. Probabil că la acelaşi lucru te-ai gândit şi tu în clipa asta, nu? Dar ce dracu', doar n-o să rămân aici să-l supraveghez?! Am isprăvit tot ce am avut de făcut şi acum plec. Nu cumva îţi închipui c-aş fi gelos pe Dmitri, că în aste trei luni n-am căutat decât să i-o suflu pe aleasa inimii sale, Katerina Ivanovna? La naiba, aveam destule altele pe cap! Acum, c-am terminat, plec. Ai văzut şi tu c-am terminat, ai fost acolo de faţă.

— Când? Deunăzi, la Katerina Ivanovna?

— Da, m-am descotorosit cât ai bate din palme. Ei şi? Ce-mi pasă mie de Dmitri? N-are nici un amestec aici. Aveam socotelile mele cu Katerina Ivanovna. Ştii şi tu doar că Dmitri s-a purtat tot timpul ca şi cum ar fi fost de conivenţă cu mine. Dinspre partea mea, nu i-am cerut nimic, el singur mi-a încredinţat-o solemn, împreună cu binecuvântarea lui. Aşa-i că-ţi vine să râzi? Nu, Alioşa, nu, nici nu poţi să-ţi închipui ce uşurat mă simt acum! Adineauri, stând aici la masă – mă crezi? – mi-a venit chef să comand şampanie, ca să sărbătoresc cel dintâi ceas de libertate. Ptiu, după o jumătate de an, să mă văd, aşa, deodată, scăpat de toate! Nici n-aş fi bănuit ieri ca ajunge numai să vrei, ca să isprăveşti, fără să te coste nimic.

— Vorbeşti despre dragostea ta, Ivan?

[51] Profesiunile de credinţă (fr.).

— Despre dragostea mea, dacă ţii neapărat. Da, m-am îndrăgostit de o fată, o domnişoară de la pension. Cât m-am chinuit lângă ea şi cât m-a chinuit ea pe mine! şi deodată, cum şedeam aşa lângă ea... totul s-a spulberat. Acum câteva ceasuri am vorbit ca din carte, dar pe urmă, când am ieşit afară, mi-a venit să râd, nu ştiu dacă mă crezi? Da, da, poţi să mă crezi pe cuvânt.

— Şi acum văd că mi-o spui cu atâta veselie, observă Alioşa, cercetând chipul fratelui său, care într-adevăr se luminase deodată.

— De unde să fi ştiut că n-o iubeam deloc, dar deloc? He-he! şi acum mi-am dat seama că n-o iubesc! şi totuşi, muream după ea, atât de mult îmi plăcea! Chiar deunăzi, în timp ce-mi rosteam discursul, îmi plăcea grozav. Ca să-ţi spun drept, îmi place şi acum, şi totuşi, nu mi-a fost greu s-o părăsesc. Sau te gândeşti poate că mă laud?

— Nu. Dar cine ştie dacă va fi fost o dragoste adevărată!

— Alioşka, râse Ivan, ce te pricepi tu în dragoste ca să vorbeşti despre ea?! Zău, nu-ţi sade bine! Dar ce ieşire, ce ieşire ai avut deunăzi! Aoleu! Am uitat să te pup pentru asta... Cât m-a canonit! Cu adevărat mi-am pierdut vremea admirându-i istericalele... Of, ştia dumneaei c-o iubesc! Pe mine mă iubea, nu pe Dmitri, sublinie vesel Ivan. Pentru Dmitri n-are decât o atracţie morbidă, isterică. Tot ce i-am spus deunăzi este perfect adevărat. Numai că, vezi tu, o să treacă poate cincisprezece sau douăzeci de ani până să-şi dea seama că nu e câtuşi de puţin îndrăgostită de Dmitri, că mă iubeşte numai pe mine, omul pe care nu face decât să-l chinuiască. S-ar putea totuşi ca să nu-şi dea seama niciodată de asta, cu toată lecţia pe care i-am servit-o azi. Şi atunci e, mai bine aşa: să mă scol şi să plec o dată pentru totdeauna. Ce-o fi făcând acum? Spune-mi ce s-a mai întâmplat după plecarea mea?

Alioşa îi vorbi despre criza de nervi a Katerinei Ivanovna; îi povesti cum avusese un atac subit, pierzându-şi cunoştinţa, şi că şi acum încă mai era în delir.

— Nu cumva te-o fi minţit Hohlakova?

— N-aş crede.

— Trebuie să aflăm ce-i cu ea. De altfel, nimeni încă, după câte ştiu, n-a murit dintr-o criză de isterie. Ce ţi-e şi cu istericalele astea! Cred că Dumnezeu, în marea lui bunătate, anume i le-a hărăzit femeii. Nu, n-am să mai trec pe acolo. La ce să mă amestec iar?

— Şi totuşi, adineauri i-ai spus că nu te-a iubit niciodată.

— Într-adins am făcut-o, Alioşka! Am să comand şampanie, vreau să ciocnim pentru eliberarea mea. Nici nu ştii ce fericit sunt!

— Lasă, frate, mai bine nu... se împotrivi Alioşa. Şi aşa nu prea mă simt în apele mele.

— Văd eu că eşti abătut de câtăva vreme.

— Şi ai de gând să pleci chiar mâine-dimineaţă?

— Dimineaţă? N-am spus că plec de dimineaţă... Adică, cine ştie, poate că aşa o să fac... Dacă vrei să mă crezi, am luat astăzi masa aici numai ca să nu mănânc între patru ochi cu bătrânul, atâta m-a scârbit. Mi-aş fi luat eu de mult tălpăşiţa. Dar de ce te neliniştеşte plecarea mea? Mai avem încă timp berechet până atunci. O eternitate întreagă, nemurirea!

— Ce fel de eternitate dacă pleci mâine?

— Ei şi, ce-are a face? spuse râzând Ivan. O să avem destulă vreme să ne spunem tot ce avem de spus, doar pentru asta suntem aici! Ce te uiţi aşa mirat la mine? Răspunde: pentru ce crezi că ne aflăm aici? Că să vorbim despre dragostea mea pentru Katerina Ivanovna, despre babacul sau despre Dmitri? Despre străinătate? Despre situaţia fatală a Rusiei? Ori despre împăratul Napoleon? Pentru asta, da?

— Bineînţeles că nu.

— Prin urmare, îţi dai şi tu seama că nu pentru ăsta. Fiecare cu ale lui; noi, ăştia, copilandrii cu caşul la gură, trebuie să rezolvăm în primul rând problemele externe, asta-i grija noastră cea mai mare. În clipa de faţă tot tineretul rus nu face decât să discute asemenea probleme. Aşa cum oamenii vârstnici nu sunt preocupaţi decât de chestiunile practice! Ia spune-mi, de ce ai fost tot timpul cu ochii pe mine trei luni de zile? Nu ca să mă iscodeşti? Ca şi cum ai fi vrut să mă întrebi: „Crezi oare în ceva, sau nu crezi în nimic?” Asta voiau să spună privirile pe care mi le-ai aruncat în aste trei luni, Aleksei Fiodorovici, nu-i aşa?

Alioşa zâmbi:

— Fie şi aşa. Nu cumva râzi de mine acum?

— Să râd de tine? Cum aş putea să-mi necăjesc frăţiorul, Care trei luni de zile încheiate m-a privit întruna, ca şi cum ar fi aşteptat ceva din partea mea. Uită-te în ochii mei, Alioşa, şi eu sunt tot un puşti, un copilandru care abia a deschis ochii, ca şi tine, atâta doar că eu nu sunt novice. Ce crezi tu că fac azi băieţii de o vârstă cu noi în Rusia? Sau cel puţin unii dintre ei? Să luăm, bunăoară, cârciuma asta infectă; se strâng cu toţii aici şi se aşează în câte un colţ. Nu se cunosc între ei şi, după ce vor ieşi din local, timp de patruzeci de ani după aceea nu vor mai şti nimic unul despre altul. Ei şi? în jurul căror lucruri se învârt discuţiile pe care le poartă de câte ori au o clipă de răgaz, aici, în cârciumă? Numai şi numai în jurul unor probleme de importanţă universală: „Ce părere aveţi despre existenţa lui Dumnezeu? Dar despre nemurire?” Iar cei care nu cred în Dumnezeu vor discuta, la rândul lor, despre socialism şi despre anarhism, despre transformarea lumii după un nou calapod, ceea ce, în definitiv, e cam acelaşi lucru, problemele sunt aceleaşi în fond, numai că sunt privite dintr-un alt punct de vedere. În zilele noastre, un număr infinit de tineri ruşi, care mai de care mai originali, nu fac altceva decât să dezbată asemenea chestiuni. Nu este aşa?

— Da, pentru adevăraţii ruşi existenţa lui Dumnezeu sau nemurirea sufletului, sau aşa cum spui tu, aceleaşi probleme privite dintr-un alt punct de vedere, sunt probleme esenţiale şi, deci, e normal să fie aşa, rosti Alioşa, privindu-şi fratele cu surâsul lui blajin şi parcă întrebător.

— Ascultă, Alioşa, a fi rus nu înseamnă totdeauna a fi deştept; îţi spun, nu există ceva mai stupid decât preocupările adolescenţilor ruşi din zilele noastre. Pe unul dintre ei însă eu personal îl iubesc din toată inima!

— Ce bine ai adus-o din condei! rosti Alioşa râzând.

— Hai, spune, porunceşte, cu ce să încep: cu Dumnezeu? Există Dumnezeu ori nu există?

— Începe cu ce vrei, chiar şi cu „celălalt punct de vedere”. Ieri, acasă, la tata, parcă mi-aduc aminte, ai declarat că nu există.

Alioşa îl scrută mai adânc cu privirea.

— Ieri voiam numai să te necăjesc, pentru că vedeam cum îţi scăpărau ochişorii. Dar acum nu mă dau în lături de la o discuţie serioasă. Doresc să mă apropii de tine, Alioşa. Vezi tu, eu nu am prieteni şi caut pe cât pot să mi-i fac. Ce-ai zice dacă, totuşi, aş admite existenţa lui Dumnezeu? (Ivan râse.) Nu ţi-ai fi închipuit una ca asta, nu-i aşa?

— Bineînţeles, dacă nu cumva glumeşti şi de astă dată.

— Glumesc! Ieri, în chilia stareţului tău, tot aşa mi s-a spus: că glumesc. Vezi, dragul meu, în secolul al optsprezecelea, un bătrân învechit în rele[52] a declarat că dacă Dumnezeu n-ar exista, ar trebui inventat, s'il n'existait pas Dieu, il faudrait l'inventer. Şi într-adevăr, omul este acela care l-a născocit pe Dumnezeu. Surprinzător, aş zice chiar miraculos, nu este însă faptul că Dumnezeu există, ci miracolul constă tocmai în aceea că ideea necesităţii unui dumnezeu – idee atât de sfântă, de emoţionantă şi plină de înţelepciune şi care nu poate decât să-i facă cinste omului s-a putut înfiripa în căpăţâna unei fiare sălbatice şi crude ca el. În ce mă priveşte, am renunţat de mult să mă gândesc dacă în realitate omul este cel care l-a creat pe Dumnezeu sau Dumnezeu cel care l-a creat pe om! Bineînţeles, n-am să mă apuc să inventariez acum toate axiomele actuale pe care tineretul rus le-a scos prin deducţie din ipotezele europene, căci ceea ce în Europa este o simplă ipoteză la noi devine numaidecât axiomă, şi nu numai pentru tineretul rus, ci chiar şi pentru profesorii săi, care de cele mai multe ori sunt tot nişte adolescenţi. Voi trece deci peste toate aceste ipoteze. De fapt, care este problema ce ne interesează? Să-ţi dezvălui în cel mai scurt timp cine sunt, adică ce fel de om sunt, ce cred şi ce năzuinţe am, nu-i aşa? Drept care îţi declar de la bun început că admit existenta lui Dumnezeu, o admit pur şi simplu fără nici un fel de complicaţii. Cu o singură rezervă totuşi: dacă Dumnezeu există şi a creat într-adevăr pământul, atunci fără îndoială că l-a plăsmuit după legile geometriei lui Euclid, sădind totodată în mintea omului noţiunea celor trei dimensiuni spaţiale. Cu toate astea, s-au găsit şi se mai găsesc încă şi azi geometri şi filosofi, unii chiar străluciţi[53], care pun la îndoială faptul că universul nostru, sau, mai bine zis, întreaga creaţie ar fi fost alcătuită după principiile geometriei euclidiene; aceştia presupun, bunăoară, că două linii

[52] Autorul se referă la Voltaire.

[53] Este vizat Nikolai Lobacevski (1792-l856), unul dintre creatorii geometriei neeuclidiene

paralele care – după Euclid – nu se întâlnesc niciodată pe pământ ajung totuşi să se întâlnească undeva în infinit. În ce mă priveşte, dragul meu, consider că, din moment ce nici atâta lucru nu sunt în stare să pricep, ce rost mai are atunci să vorbesc despre Dumnezeu! Mărturisesc cu toată umilinţa că nu mă simt capabil să rezolv probleme de felul acesta; spiritul meu euclidian, realist, refuză să caute soluţia unor probleme ce nu au nimic de-a face cu lumea asta. Şi tot aşa te sfătuiesc şi pe tine, dragul meu Alioşa, să nu-ţi frământi în zadar mintea cu asemenea şarade, şi mai ales să nu-ţi pui niciodată întrebarea dacă Dumnezeu există sau nu. Sunt lucruri ce depăşesc posibilităţile unei inteligenţe iniţial înzestrate cu noţiunea celor trei dimensiuni spaţiale. Aşadar, cum spuneam, admit existenţa lui Dumnezeu; o admit cu dragă inimă, după cum admit deopotrivă înţelepciunea, ca şi finalitatea lui, care ne este cu desăvârşire necunoscută; cred în ordinea, în sensul vieţii, cred în armonia eternă, cu care – zice-se – ne vom contopi cândva, cred în cuvântul spre care tinde întregul univers şi care, fiind el însuşi Dumnezeu, este în acelaşi timp „aspiraţia către dumnezeire”, cred în toate câte mai sunt, chiar şi în infinit. Ce puzderie de cuvinte s-au făurit ca să exprime toate astea! Pe cât se pare, sunt pe calea cea bună, nu-i aşa? şi tocmai închipuieşte-ţi că, în ultimă instanţă, totuşi, eu nu accept lumea asta a lui Dumnezeu în finalitatea ei, n-o accept, deşi ştiu că există; pur şi simplu n-o admit. Nu spun că nu-l accept pe Dumnezeu, înţelege-mă, ci nu accept lumea plăsmuită de el, această creaţie divină, şi nici prin gând nu mi-ar trece c-am s-o pot accepta vreodată. În privinţa asta am de făcut o rezervă: sunt sigur, ca un prunc nevinovat, că suferinţele se vor tămădui şi vor pieri fără urmă, că toată farsa asta penibilă a contradicţiilor umane se va spulbera ca un jalnic miraj, ca o născocire meschină a spiritului omenesc euclidian, nevolnic şi micuţ cât un atom; în sfârşit, că în clipa finalului suprem, în momentul armoniei eterne, se va petrece şi va ieşi la lumină ceva atât de extraordinar, încât toate inimile vor dobândi împăcarea, toate nemulţumirile vor fi astâmpărate, toate crimele – ispăşite şi tot sângele pe care l-au vărsat oamenii – răscumpărat, şi atunci vom ajunge poate nu numai să iertăm, dar să şi găsim o justificare pentru tot ce se întâmplă pe faţa pământului! Fie, fie, să iasă la lumină şi să se statornicească, n-are decât! Dar eu, unul, nu accept – şi nici nu vreau să accept – asta! Chiar dacă două linii paralele vor ajunge să se întâlnească la un moment dat, chiar dacă am să văd cu ochii mei lucrul acesta şi, văzându-l, am să recunosc din gură că-i adevărat, n-am să-l accept totuşi. Şi acum ştii cine sunt eu, Alioşa, şi care-i teza mea. ţi-am vorbit cât se poate de serios. Anume am început discuţia într-un mod cu totul absurd, dar până la urmă am ajuns la spovedanie, şi pe tine asta te interesa. Nu te aşteptai să-ţi vorbesc despre Dumnezeu, ţineai numai să afli în ce anume crede scumpul tău frate. Şi, precum vezi, ţi-am spus.

Încheind această lungă tiradă, Ivan se arătă cuprins de o emoţie pe cât de puternică, pe atât de neaşteptată.

— Şi pentru ce zici c-ai început discuţia „într-un mod cu totul absurd”? întrebă Alioşa, privindu-l îngândurat.

— În primul rând ca să nu dezmint firea mea rusească: discuţiile care se poartă la noi în jurul acestui subiect sunt în genere pur şi simplu absurde. În al doilea rând, cu cât un lucru e mai absurd, cu atât are mai multe şanse să se apropie de fondul unei probleme. Cu cât e mai absurd, cu atât este mai evident. Absurditatea este simplă şi concisă, în timp ce inteligenţa recurge la tot felul de subterfugii şi ascunzişuri. Inteligenţa este vicleană, iar absurditatea – sinceră şi naivă. Adineauri, bunăoară, mărturisindu-ţi disperarea mea, cu cât am căutat să ţi-o arăt în toată absurditatea ei, cu atât am fost parcă mai câştigat.

— Poţi să-mi explici şi mie de ce „nu accepţi lumea aceasta”? îl întrebă Alioşa.

— Fireşte, nu-i nici un secret la mijloc, aici chiar intenţionam să ajung. Frăţiorul meu drag, să ştii că nu vreau nici să te corup, nici să-ţi zdruncin cumva convingerile, dimpotrivă, poate că dorinţa mea este să mă lecuiesc prin tine.

Pe buzele lui Ivan înflori deodată un zâmbet de copilaş cuminte. Niciodată până atunci Alioşa nu-l văzuse zâmbind aşa.

IV - RĂZVRĂTIREA

— Trebuie să-ţi mărturisesc încă ceva, urmă Ivan. Eu n-am putut niciodată să pricep cum

e posibil să-ţi iubeşti aproapele. Fiindcă, cel puţin aşa mi se pare mie, tocmai pe acela care-ţi este mai apropiat nu poţi să-l iubeşti decât, cine ştie, doar aşa, de la distanţă. Am citit undeva despre Ioan cel Milostiv (un sfânt) că, venind la el într-o zi un ins flămând şi rebegit de frig şi rugându-l să-l încălzească, sfântul l-a culcat cu el în pat şi, îmbrăţişându-l, i-a suflat în gura puturoasă, fiindcă bietul om pătimea de nu ştiu ce boală cumplită. Ei, uite, eu sunt convins că toate faptele astea săvârşite de el pornesc dintr-o înclinaţie morbidă, un fel de isterie, că sfântul n-a fost sincer, dragostea lui fiind dictată de datorie, o penitenţă pe care şi-a impus-o singur. Nu poţi iubi un om decât dacă-şi ascunde faţa; e destul să-i vezi chipul, ca dragostea să dispară pe loc.

— Ştiu, fiindcă ne-a vorbit şi părintele Zosima despre asta, şi nu numai o dată, observă Alioşa; de multe ori, zicea dânsul, înfăţişarea e o piedică în calea dragostei faţă de semeni pentru unii oameni care n-au ajuns încă să cunoască viaţa. Există, totuşi, pe lume atâta dragoste, Ivan, şi dragostea asta, ştiu bine, se apropie foarte mult de cea a lui Hristos, te rog să mă crezi pe cuvânt...

— Eu, ce să-ţi spun, n-am cunoscut încă şi nici nu pot să pricep aşa ceva – şi ca mine sunt mulţi. Se pune întrebarea dacă ăsta se datoreşte unor deficienţe înnăscute sau e ceva inerent firii omeneşti. După mine, dragostea creştinească faţă de aproape este un miracol imposibil pe pământ. Hristos a fost Dumnezeu. Adică ceea ce nu suntem noi. Să presupunem, de pildă, că eu aş avea o suferinţă adâncă; nimeni altul însă n-o să-şi poată da seama vreodată cât sufăr, pentru că este altul, nu eu, şi, în afară de asta, foarte rar întâlneşti un om care să admită că semenul lui poate fi un martir (ca şi cum ar fi cine ştie ce titlu de nobleţe!). Şi ştii de ce nu vrea să admită? Pentru simplul motiv că, să zicem, miros urât, sau mutra mea i se pare stupidă, ori pentru că odată, nu mai ştiu când, l-am călcat pe picior. Şi apoi, sunt suferinţe şi suferinţe: o suferinţă umilitoare, pentru mine degradantă, cum ar fi, de pildă, foamea, mai degrabă poate să trezească mila cuiva; dacă însă suferinţa mea este de un ordin superior, bunăoară dacă, să zicem, aş avea de pătimit pentru o idee, prea puţini ar fi dispuşi să-i dea crezământ şi asta doar în cazuri extrem de rare, pentru că, uitându-se la mine, ar constata că n-am chipul pe care, după părerea lor, ar trebui să-l aibă omul sortit să sufere în numele unei idei. Şi asta ajunge ca să-mi retragă pe loc bunăvoinţa lor, şi fii sigur că n-o fac din răutate, nu, câtuşi de puţin! De aceea, cred eu, cerşetorii şi, mai ales, boierii scăpătaţi n-ar trebui să scoată niciodată capul în lume, mulţumindu-se să ceară de pomană prin gazete. Teoretic, fireşte, poţi să-ţi iubeşti aproapele, dar numai aşa, de la distanţă, niciodată însă când e-n preajma ta. Dacă totul pe lume s-ar petrece aşa ca pe scenă, ca într-un balet, unde milogii apar costumaţi în zdrenţe de mătase şi dantele rupte şi cerşesc dansând cu cea mai desăvârşită graţie, atunci ai putea cel puţin să-i admiri. Să-i admiri, însă nu să-i şi iubeşti. Dar cred că m-am cam întins la vorbă. ţineam oricum să-ţi împărtăşesc punctul meu de vedere. Aş fi vrut să-ţi vorbesc despre suferinţa omenească în genere, dar poate că-i mai bine să ne limităm numai la suferinţele copiilor. În felul acesta, argumentaţia mea o să se reducă, probabil, cam la o zecime din ceea ce ar fi trebuit să fie, dar e mai bine totuşi să ne oprim numai asupra copiilor. Este în dezavantajul meu, bineînţeles, dar n-are a face. În primul rând, copiii îţi sunt dragi, chiar dacă-i ai tot timpul lângă tine, chiar dacă-s nespălaţi sau urâţi (deşi mi se pare că nu există copii urâţi). Şi, pe urmă, nu-mi face plăcere să vorbesc despre adulţi nu numai pentru că sunt respingători şi nu merită să fie iubiţi, dar şi pentru că apasă asupra lor un păcat: acela de a fi muşcat din mărul oprit, de a fi ajuns astfel să cunoască binele şi răul. Aş spune că şi astăzi încă se mai înfruptă din mărul oprit. Pe când copilaşii n-au apucat să se înfrupte din el şi deocamdată nu au nici un păcat. ţie îţi plac copiii, Alioşa? ştiu că-ţi plac, şi sunt convins că mă înţelegi de ce nu vreau să-ţi vorbesc decât despre ei. Şi dacă suferă atât de crunt pe lumea asta, este pentru ca sunt sortiţi, probabil, să ispăşească păcatele săvârşite de părinţii lor, atunci când au muşcat din măr; asta încă e o explicaţie metafizică, pentru care sufletul unui pământean nu poate avea nici o înţelegere. Nu se poate ca un nevinovat – un biet prunc neprihănit – să sufere pentru alţii. N-o să-ţi vină poate să crezi, Alioşa, dar să ştii că-mi sunt nespus de dragi copiii. Să observi că tocmai oamenii cruzi, pătimaşi, sângeroşi, ca de-alde noi, ăştia din neamul Karamazovilor, iubesc uneori din toată inima copiii. Vezi tu, copiii, cât sunt încă prunci, adică până pe la vreo şapte ani, bunăoară, se deosebesc teribil de oameni: parcă ar fi nişte fiinţe complet diferite, înzestrate cu altă fire. Am cunoscut cândva un tâlhar care asasinase familii întregi de-a

lungul carierei sale, pătrunzând pe furiş noaptea prin case să jefuiască, şi care, printre alte victime, înjunghiase şi câţiva copii. Curios e însă că, la puşcărie, prinsese dragoste de ei. Tot timpul nu făcea decât să stea la fereastră şi să se uite la copiii care se jucau prin curtea închisorii. Ba chiar îl obişnuise pe unul dintre ei – un prichindel, uite, atâtica – să se apropie de ferestruica lui, şi cu timpul piciul ajunsese să se împrietenească cu el... Tu nu ştii pentru ce îţi spun toate astea, Alioşa? Mă doare capul îngrozitor şi nu ştiu de ce mă simt atât de deprimat...

— Ai un aer ciudat, se nelinişti Alioşa, parcă nu eşti în apele tale.

— Nu de mult, la Moscova, un bulgar mi-a vorbit, urmă Ivan Fiodorovici fără să-i dea ascultare, despre atrocităţile săvârşite de turci şi cerchezi în Bulgaria de teama unei răscoale generale a slavilor; trec totul prin foc şi sabie, violează femeile, omoară copiii, ţintuiesc prizonierii de garduri, petrecându-le cuie prin urechi, şi-i lasă aşa toată noaptea, ca a doua zi să-i atârne cu laţul de gât şi aşa mai departe; nişte grozăvii că ţi se face pârul măciucă. Am auzit spunându-se uneori că omul e crud „ca o fiară”, ceea ce, după mine, este o nedreptate strigătoare la cer şi o insultă pentru bietele jivine; nici o fiară de pe faţa pământului nu se poate compara în privinţa asta cu omul, a cărui cruzime aproape că atinge perfecţiunea. Un tigru se mulţumeşte să-şi sfâşie şi să-şi înfulece prada, e tot ce ştie el sa facă. Nici prin minte nu i-ar trece, bunăoară, să ţintuiască oamenii de urechi, lăsându-i să se chinuie aşa o noapte întreagă, chiar dacă ar putea s-o facă. Turcii, mai cu seamă, simt o voluptate deosebită să tortureze copiii, începând cu cei nenăscuţi pe care îi scot cu jungherul, spintecând pântecele ce i-a zămislit, şi sfârşind cu pruncii pe care-i aruncă în aer, ca să-i prindă apoi în vârful baionetelor, sub ochii mamei. Plăcerea lor cea mai mare era tocmai ca mama să fie de faţă la spectacol. Iată însă o scenă care mi s-a părut într-adevăr impresionantă. Închipuieşte-ţi un sugar în braţele maică-sii, încremenită de spaimă în mijlocul unui grup de turci care au tăbărât peste ei în casă. Ce crezi că le dă prin gând ticăloşilor? Spune şi tu daca nu-i o figura grozavă: care mai de care mângâie pruncul şi se hlizesc la el ca să-l facă să râdă, şi până la urmă reuşesc, mititelul începe să râdă. Atunci, unul dintre ei aţinteşte asupra lui pistolul de la o distanţa de-o palmă. Băieţelul râde fericit şi întinde mânuţele, dând să apuce jucăria aceea strălucitoare; în momentul acela bestia apasă pe trăgaci, slobozindu-i glonţul drept în faţă, şi-i zdrobeşte căpşorul... Artistic, nu-i aşa? Se zice că turcii se prăpădesc după dulciuri...

— De ce-mi spui toate astea, frăţioare?

— Ştii ce cred eu? Dacă diavolul nu există şi este numai o născocire a omului, atunci într-adevăr acesta l-a plăsmuit după chipul şi asemănarea lui.

— Adică la fel ca pe Dumnezeu...

— Te pricepi să întorci vorba, cum zice Polonius în Hamlet începu a râde Ivan. Gata, m-ai prins, n-am încotro, ba chiar îmi pare bine! Dar frumos mai trebuie să arate Dumnezeul ăsta al tău dacă omul l-a plăsmuit după chipul şi asemănarea sa! M-ai întrebat de ce-ţi spun toate astea?... Vezi tu, sunt mare amator de curiozităţi, pe care-mi place să le colecţionez – fie că le găsesc prin ziare, fie că-mi notez ce mi se povesteşte, aşa cum se întâmplă. Există, bunăoară, tot felul de anecdote picante, din care am reuşit să-mi alcătuiesc o colecţie destul de frumoasă. Turcii, fireşte, nu puteau nici ei să lipsească, dar ei sunt de pe alte meleaguri. Cunosc însă unele cazuri autohtone, poate ceva mai interesante decât ale turcilor. Ştii, la noi, bătaia, nuielele şi biciul sunt la mare cinste, bătaia este ceva naţional; unde s-a pomenit la noi să ţintuiască cineva un om de urechi? Oricum, de, se cheamă ca suntem europeni, dar nuielele, biciul sunt specialitatea noastră, şi pentru nimic pe lume n-am renunţa la ele! Se pare că în străinătate bătaia a ieşit din uz. Nu ştiu, poate acolo moravurile s-au îmblânzit, sau legile au fost în aşa fel întocmite, încât nimeni să nu-şi mai permită a croi bice pe spinarea cuiva, dar, ca să suplinească această lacună, oamenii au înlocuit bicele cu altceva, tot aşa specific naţional, atât de specific, încât la noi ar părea absolut imposibil, deşi se zice că ar fi început să prindă şi aici, mai ales de când cu prozelitismul religios din înalta societate. Am acasă o broşură încântătoare, tradusă din limba franceză, în care se povesteşte o întâmplare destul de recentă petrecută acum vreo cinci ani, când a fost executat la Geneva un criminal, un anume Richard, un tâlhar pare-mi-se, de vreo douăzeci şi trei de ani, care, înainte de a se urca pe eşafod, s-a pocăit, întorcându-se în sânul bisericii creştine. Numitul Richard era un copil din flori, pe care părinţii îl dăduseră de suflet, cam pe la vârsta de şase ani, unor ţărani de la munte,

nişte ciobani elveţieni, care-l luaseră să-l crească numai ca să-l pună la muncă. Băiatul crescuse, aşadar, ca un pui de fiară, fără să fi învăţat nimic; ba, mai mult chiar, încă de când împlinise şapte anişori, ciobanii îl trimiseseră cu turma la păscut, pe ploaie şi pe frig, aproape golaş şi mai mult flămând decât mâncat. Nu mai e nevoie să-ţi spun că nici unuia dintre ei nu-i păsa de bietul copil şi nu simţea nici un fel de mustrare de cuget, dimpotrivă, fiecare se socotea îndreptăţit să nu-i poarte de grijă, de vreme ce Richard le fusese dat pe veresie, aşa, ca un lucru oarecare, şi, deci, nu vedeau pentru ce ar fi obligaţi să-i dea de mâncare. Richard spune în mărturisirea lui că în anii aceia, aidoma fiului risipitor din Evanghelie, jinduia după lăturile pe care ciobanii le dădeau porcilor puşi la îngrăşat pentru vânzare; băiatul n-avea însă parte nici măcar de atât, şi-l băteau de câte ori şterpelea din hrana pentru porci. Aşa îşi petrecuse el copilăria şi adolescenţa, până când, crescând şi prinzând puteri, se apucase de furat. Sălbaticul îşi agonisea pâinea muncind cu ziua la Geneva, ca să cheltuiască tot câştigul pe băutură, trăia în rând cu drojdia societăţii, şi până la sfârşit a ajuns să asasineze un bătrân ca să-l jefuiască. A fost prins bineînţeles, judecat şi condamnat la moarte. Prin partea locului sentimentalismul nu prea are căutare. În puşcărie, Richard a fost luat în primire de preoţi şi de membrii diverselor asociaţii creştine, de tot felul de cuconiţe însufleţite de simţăminte filantropice şi aşa mai departe. L-au învăţat să citească şi să scrie, i-au tălmăcit cuvântul Evangheliei şi atâta l-au catehizat şi l-au dăscălit, l-au tocat la cap şi i-au împuiat urechile, că până la urmă l-au făcut să-şi mărturisească solemn crima. Ba, mai mult chiar, s-a apucat să scrie cu mâna lui o declaraţie adresată tribunalului, prin care recunoştea că este cu drept cuvânt un ticălos, dar că, între timp, s-a învrednicit să descopere adevărul şi că Dumnezeu l-a luminat, împărtăşindu-i harul cunoaşterii. Lucrul acesta a făcut vâlvă mare în rândurile populaţiei bigote şi filantropice a Genevei. Toată elita oraşului, tot ce era mai de soi, persoanele cu cea mai aleasă educaţie au luat cu asalt închisoarea. Care mai de care vrea să-l strângă în braţe şi să-l sărute pe Richard. „Eşti fratele nostru, harul Domnului a pogorât asupra ta!” strigau toţi într-un glas. Richard lăcrăma de înduioşare: „Da, harul Domnului a pogorât asupra mea. În copilărie eram fericit să mă pot înfrupta din hrana porcilor; abia acum însă am cunoscut fericirea cea adevărată şi mor întru Domnul!” „...Da, da, Richard, mori întru Domnul, ai vărsat sânge omenesc şi trebuie sâ mori întru Cel-de-Sus. Chiar dacă n-ai nici o vină – fiindcă nu cunoşteai cuvântul lui Dumnezeu pe vremea când jinduiai la belşugul porcilor şi când te snopeau în bătăi pentru că le şterpeleai din mâncare (ceea ce, de altminteri, este foarte urît, căci furtul e un lucru oprit) – ai vărsat totuşi sânge omenesc şi trebuie să-ţi ispăşeşti păcatul prin moarte.” Soseşte, în sfârşit, şi ultima zi hărăzită osânditului. Richard, cu obrazul scăldat în lacrimi, repetă întruna înduioşat: „E ziua cea mai frumoasă din viaţa mea, dat fiind că mă înfăţişez stăpânului ceresc!” „Dă, îi ţin isonul într-un glas preoţii, judecătorii şi cuconiţele cu sentimente filantropice, este cea mai fericită zi din viaţa ta, căci vei intra în împărăţia cerurilor!” şi-l petrec toţi cu alai la eşafod, căruţa infamiei în care l-au suit pe Richard fiind urmată de echipaje şi de mulţimea celor care merg pe jos. Ajung la locul osândei. „Mori, frate”, îl îmbărbătează cu toţii pe Richard. „Mori întru Domnul, căci ai avut parte să cunoşti fericirea!” şi fratele Richard, sub o ploaie de sărutări frăţeşti, este împins spre eşafod, urcat pe trepte, aşezat sub cuţitul ghilotinei, după care i se taie capul – tot aşa frăţeşte – pentru că s-a împărtăşit din harul ceresc! Cazul este, cred, reprezentativ. Broşurică a fost tradusă de nu ştiu care filantrop rus cu concepţii luterane, din înalta societate, şi distribuită ca supliment gratuit o dată cu diferite ziare şi publicaţii. Figura cu Richard este interesantă prin faptul că e naţională. La noi ar părea absurd să decapitezi pe cineva numai pentru că s-a învrednicit să fie frate cu tine şi pentru că harul Domnului a pogorât asupra lui, dar, repet, avem şi noi asemenea fenomene interesante. Bunăoară, la noi nu există o desfătare mai mare, mai intimă decât tortura consacrată prin tradiţie, ca să zic aşa naţională, a bătăii cu biciul. Nekrasov pomeneşte într-o poezie[54] despre un mujic care-şi loveşte calul cu pleasna biciului peste ochi, peste „ochii lui blânzi”. Cine n-a avut parte să vadă astfel de scene? Este ceva specific rusesc. Nekrasov descrie căluţul numai piele şi oase, covârşit de o povară peste puterile lui. Carul s-a împotmolit în noroi, şi bietul căluţ se trudeşte zadarnic să-l urnească din făgaşuri. Mujicul îl bate, îl bate cu înverşunare,

[54] Înainte de amurg (1859), din ciclul Despre starea vremii. Dostoievski reluase tema acestei poezii într-unui din episoadele romanului Crimă si pedeapsă.

croindu-l aşa cum apucă, înfierbântat de beţia loviturilor; îl speteşte în bătaie în neştire, cărându-i la bice cu nemiluita. „N-oi fi putând, ştiu, dar trebuie să urneşti carul de aici, chiar de-ai crăpa, numai să-l urneşti!” Gloaba se smuceşte, în timp ce mujicul n-o slăbeşte deloc, plesnindu-l cu şfichiul peste ochi pe nefericitul dobitoc fără apărare, peste „ochii lui blânzi”, înlăcrimaţi. Mârţoaga se opinteşte, reuşind, în sfârşit, să scoată carul din făgaş, şi porneşte mai departe, într-o rână, umilită, tremurând toată şi abia mai suflând, cu un mers şontâcăit, penibil, curios. Scena, aşa cum o descrie Nekrasov, este cutremurătoare, totuşi, acolo este vorba numai de un cal, şi de ce a făcut Dumnezeu pe lume calul dacă nu ca să fie bătut? Aşa cel puţin ne-au învăţat tătarii, lăsându-ne ca amintire cnutul. De altfel, şi oamenii au parte uneori de bice pe spinare. Să luăm, bunăoară, cazul unui anume domn bine[55], om cu şcoală, intelectual care, împreună cu consoarta lui, îşi bate sistematic copila, o fetiţă de şapte anişori, biciuind-o cu nuiele; am notat totul foarte exact. Tăticul se bucură chiar când nuielele au noduri: „Aşa are s-o doară mai tare”, zice el, şi se apucă să-şi „croiască” odrasla. Ştiu că există oameni care simt o plăcere sadică să bată, plăcere care sporeşte cu fiecare lovitură, în timp ce sângele lor se aprinde ca o flacără tot mai vie, clipă cu clipă. Omul îşi bate copila un minut, cinci, zece, mai mult, şi loviturile se înteţesc mai aprige şi mai dureroase. Fetiţa ţipă ca din gură de şarpe, apoi nici să ţipe măcar nu mai poate, se îneacă: „Tată, tată, tăticule, tăticuţule!” Prin nu ştiu ce diabolică întâmplare, afacerea, devenind scandaloasă, ajunge în faţa tribunalului. E angajat un avocat. Poporul rus şi-a spus de mult părerea despre avocaţi – pentru el un avocat este „un suflet de vânzare”. Şi avocatul nostru începe să vocifereze, apărându-şi clientul: „Cazul e pe cât de simplu, pe atât de banal, o chestiune strict familială, un tată care-şi bate copilul, şi trebuie să recunoaştem că e o ruşine pentru epoca noastră că un caz de felul acesta poate fi adus în faţa instanţei!” Convins de argumentele apărătorului, juriul se retrage pentru deliberare, ca, după câtva timp, să se reîntoarcă în sală, şi să dea sentinţa; acuzatul e achitat. Publicul jubilează: aşadar călăul a fost achitat! Ce rău îmi pare că n-am fost de faţă, fiindcă aş fi cerut să se instituie o bursă de onoare pentru zbirul acesta!... Ei, ce zici, mai mare dragul să vezi asemenea scene! Am însă alte cazuri şi mai grozave, şi tot în legătură cu cei mici, nici nu ştii ce multe am strâns, Alioşa, o colecţie întreagă de cazuri din viaţa copiilor ruşi! Bunăoară, o fetiţă de vreo cinci anişori, pe care părinţii – altminteri „oameni culţi, bine situaţi, respectabili, cu educaţie aleasă” – nu puteau s-o sufere. Îţi repet, există indivizi care simt o plăcere deosebită să maltrateze copiii, însă numai şi numai copiii. Cu toţi ceilalţi reprezentanţi ai speciei omeneşti tartorii ăştia se poartă frumos, cu mânuşi, ca nişte persoane civilizate şi umane, da, sunt europeni până în măduva oaselor, atâta doar că le face plăcere să tortureze copiii pe care îi iubesc tocmai pentru că le procură asemenea voluptate! Lipsa de apărare a unor biete făpturi care n-au pe cine să cheme într-ajutor, încrederea lor angelică este cu atât mai mult o tentaţie pentru aceşti sadici, tentaţie care le înfierbântă sângele spurcat! În sufletul fiecăruia dintre noi, de altminteri, zace o fiară – fiara patimilor neîmblânzite care caută să se smulgă din lanţ – fie că-i vorba de o mânie turbată, de instinctele sadice aţâţate de ţipetele victimei, sau de mai ştiu ce beteşuguri căpătate după o viaţă de desfrâu, podagră, boală de ficat şi aşa mai departe. Şi, cum îţi spuneam, sărmana copilă urgisită era supusă de părinţii ei – oameni civilizaţi, mă rog! – la cele mai variate torturi. O snopeau în bătăi, o biciuiau şi o călcau în picioare fără nici un motiv, încât mititica de ea avea tot trupuşorul plin de vânătăi. Ca, în cele din urmă, cruzimea lor să atingă o adevărată culme a rafinamentului: iarna, în toiul gerului, o ţineau toată noaptea încuiată în privată, sub cuvânt că nu se cere afară când o prind nevoile peste noapte (ca şi când un biet prunc de cinci ani, care doarme dus, cufundat în somnul lui de îngeraş, poate fi deprins cumva să se trezească atunci când trebuie să se ceară afară!), o ungeau pe obraz cu excremente, pe care o sileau chiar să le mănânce, şi cine crezi că făcea treaba asta? Însăşi mamă-sa, da, da, mama ei! O mamă care e în stare să doarmă liniştită, în timp ce se aud ţipetele nefericitului copilaş, încuiat în miez de noapte în privată! Poţi tu să-ţi închipui cum o fiinţă atât de micuţă, care nici nu e în stare încă să-şi dea bine seama ce se întâmplă cu ea, stă închisă în locul acela infect, pe întuneric şi în frig, şi, bătându-se cu pumnişorii ei mici în pieptul zbuciumat de plâns, cu obrajii scăldaţi în lacrimi fierbinţi, lacrimi suave,

[55] Bancherul Kroneberg, dat în judecată pentru maltratarea fiicei sale în vârstă de şapte ani. În Jurnalul unui scriitor (februarie, 1876), Dostoievski consacră un întreg capitol acestui caz judiciar.

curate şi pline de nevinovăţie, se roagă lui „Doamne, Doamne”, s-o scape! Spune-mi, pricepi tu ceva din toată inepţia asta, prietenul şi fratele meu, dragul şi smeritul meu novice? Eşti tu cumva în măsură să-mi explici care-i rostul ei pe pământ şi la ce ne poate folosi?! Se zice că omul n-ar putea trăi fără ea, fiindcă atunci n-ar mai avea posibilitatea să facă deosebirea dintre bine şi rău. Dar pentru ce să cunoşti deosebirea asta blestemată dintre bine şi rău dacă trebuie plătită atât de scump? Toată ştiinţa lumii, adunată la un loc, nu face cât lacrimile bietei copile şi ruga ei către „Doamne, Doamne”. Nu-ţi vorbesc despre suferinţele oamenilor în toată firea, treabă lor dacă au muşcat din mărul oprit, dracu' să-i ia! – dar copiii, mititeii de ei!... Mi se pare că te chinuiesc, Alioşă, am impresia că stai pe ghimpi. Poate că-i mai bine să încetez.

— Ba nu, ba nu, vreau să mă chinuiesc, bâigui Alioşa.

— N-am să-ţi mai descriu decât o singură scenă, cu titlu de curiozitate, fiind într-adevăr cât se poate de caracteristică. Am citit-o de curând într-o colecţie istorică, în Arhiv, sau poate în Starina[56], nu mai ţin bine minte, trebuie să cercetez. Asta se petrecea pe la începutul secolului, în vremurile de tristă amintire ale celei mai crâncene iobagii. Trăiască deci dezrobitorul norodului iobag! Cum îţi spuneam, pe atunci, la început de veac, era un general, om cu relaţii înalte şi mare latifundiar, unul dintre aceia (ce-i drept, chiar la vremea aceea destul de puţin numeroşi) care, retrăgându-se din activitate după o carieră îndelungată, erau convinşi că dobândiseră cumva dreptul de viaţă şi de moarte asupra celor aflaţi la cheremul lor. Trebuie să ştii că asemenea oameni au existat în realitate. Aşadar, generalul nostru se retrage la ţară, statornicindu-se la el, la conac, pe o moşie dotată cu două mii de suflete, şi, plin de ifose de nu-şi mai încape în piele, se uită de sus la vecinii săi mai modeşti, tratându-i ca pe nişte lingăi sau măscărici din suita lui. Printre altele, generalul întreţine o crescătorie de câini de vânătoare, o haită întreagă de câteva sute de copoi cu îngrijitorii respectivi, şi ei aproape o sută la număr, toţi în uniformă şi toţi călări. Într-o bună zi, un copil din curte, un băieţaş de vreo opt ani, azvârlind cu o piatră în joacă, nimereşte întâmplător în ogarul preferat al generalului, şi nu ştiu cum se face că-l ologeşte. „Ce are câinele, de ce şchiopătează, dragul de el?” întreabă zbirul. I se raportează că băiatul aruncase în el cu o piatră şi-l lovise. „Tu ai făcut asta?” îl ia la refec generalul. „Ia să mi-l înşfăcaţi!” porunceşte dumnealui. Slujitorii pun mâna pe el, smulgându-l din braţele maică-sii, şi-l închid în beci, unde rămâne toată noaptea. A doua zi dimineaţa, în zori, generalul se pregăteşte de plecare cu tot alaiul la vânat; se saltă în şa, înconjurat de oamenii lui de casă, de droaia de câini, de hăitaşi şi de însoţitori, toţi călări. Toată slugărimea de la conac stă strânsă buluc afară în curte, în frunte cu mama vinovatului ca să-i fie învăţătură de minte. Întemniţatul este scos din beci. Era o zi posomorâtă, ceţoasă şi rece, de toamnă, cum nu se poate mai potrivită pentru vânătoare. Generalul porunceşte ca băieţaşul să fie dezbrăcat în piele goală; îi smulg hainele de pe el, lăsându-l despuiat, în timp ce bietul copil, pierit de groaza, tremura ca varga, fără a îndrăzni măcar să crâcnească... „Goniţi-l!” ordonă generalul. „Fugi, fugi!” se pornesc hăitaşii să strige, şi băiatul o rupe la fugă... „şo pe el!” urlă generalul, asmuţind asupra lui droaia de copoi. În cele din urmă, dulăii îl încolţesc şi-l rup în bucăţi sub ochii maică-sii. Pare-mi-se că după asta generalul a fost pus sub tutelă. Ei, ia spune... ce crezi tu c-ar fi meritat să-i facă? Să-l pună la zid? Să-l împuşte pentru ca morala să fie satisfăcută? Zi, Alioşka!

— Da, să-l împuşte! murmură Alioşa cu un surâs stins, crispat, ridicând ochii spre Ivan.

— Bravo! strigă Ivan încântat. Dacă până şi tu spui asta, înseamnă că... Halal călugăr! Vasăzică, şi-n sufletul tău e cuibărit un pui de drac, Alioşa Karamazov!

— Poate că-i absurd ce am spus, dar...

— Ei, uite, asta e, vezi: există un „dar” la mijloc! exclamă Ivan. Află de la mine, călugăraşule, că asemenea absurdităţi sunt mai mult decât necesare pe lume. Universul se sprijină pe absurdităţi, şi fără ele mă întreb dacă s-ar mai putea întâmpla ceva pe faţa pământului. Ştim noi ce ştim!

— Ce ştii tu?

— Nu pricep nimic, continuă Ivan, ca şi când ar fi vorbit în delir, şi nici nu vreau să pricep. Mă mulţumesc numai cu faptele. De mult mi-am pus în gând să nu mai înţeleg

[56] Russkii arhiv şi Russkaia starina – cele mai importante reviste istorice ale timpului.

nimic, încercând să înţeleg ceva, ar însemna să trădez faptele, şi eu ţin să mă limitez la ele...

— Pentru ce cauţi să mă ispiteşti? izbucni, plin de amărăciune, Alioşa. Ai să-mi spui odată pentru ce?

— Mai încape vorbă?! Aici chiar voiam să ajung. Mi-eşti tare drag şi n-aş vrea să te pierd, Alioşa, nici să te las pe mâna stareţului tău, Zosima.

Ivan tăcu o clipă, cu o umbră de tristeţe pe faţă.

— Dacă vrei să ştii, m-am ocupat numai de cazul copiilor, care este şi cel mai flagrant. Pământul nostru însă este îmbibat de lacrimi omeneşti, şi nu numai la suprafaţă, ci mult mai adânc, până în miezul lui, dar despre lacrimile astea nu-ţi mai spun nici un cuvânt, am circumscris anume subiectul. Nu sunt decât o ploşniţă, şi recunosc, cu toată umilinţa, că nu pot cu nici un chip să pricep de ce lumea asta a fost zidită aşa cum o vedem. Cred că oamenii sunt singurii vinovaţi. Gândeşte-te, li s-a dat raiul, şi ei au râvnit libertatea; au furat focul din cer, ştiind de la bun început că asta o să le aducă numai necazuri, prin urmare n-are rost să-i compătimim. O, mintea asta păcătoasă a mea, spiritul meu realist, euclidian, îmi spune că suferinţa există, dar că nu e nimeni vinovat, că toate lucrurile decurg unele din altele, simplu şi direct, că totul e trecător şi totul se compensează, dar, vezi tu, astea nu sunt decât elucubraţiile lui Euclid! Îmi dau seama, şi de aceea nu pot, nu, nu pot accepta să trăiesc după asemenea concepţii absurde! Ce-mi pasă mie că nu există vinovaţi şi că sunt conştient de lucrul acesta! Eu am nevoie de răzbunare, altminteri simt c-am să mă distrug singur. Şi răzbunarea asta să nu se înfăptuiască cine ştie pe ce lume, undeva, în infinit, cine ştie când, ci chiar aici, pe pământ, s-o pot vedea cu ochii mei! Am crezut în ea şi vreau s-o văd cu ochii mei, iar dacă la ceasul acela s-ar întâmpla să fiu mort, vreau să mă scol din mormânt, căci mi-ar părea nespus de rău să se petreacă totul fără mine. Doar n-am suferit ca să îngraş cu fiinţa mea, cu ticăloşiile şi suferinţele mele, pământul pe care va înflori armonia viitoare, ca să se bucure de ea mai ştiu eu cine! Vreau să văd cu ochii mei ciuta tolănindu-se alături de leu şi victima îmbrăţişându-l pe cel care a înjunghiat-o. Vreau să fiu de faţă atunci când lumea va apuca să afle, în sfârşit, pentru ce a fost tot ce-a fost înainte. Dorinţa asta stă la temelia tuturor religiilor de pe lume, şi eu sunt un om credincios. Dar copilaşii, cum rămâne cu ei? Iată o problemă pe care eu, unul, îţi mărturisesc, nu mă simt în stare s-o rezolv. Îţi repet pentru a nu ştiu câta oară: există nenumărate probleme; eu însă m-am oprit numai asupra copiilor, deoarece în cazul lor lucrurile despre care ţi-am vorbit apar cu o limpezime incontestabilă. Ascultă, dacă toată lumea trebuie să sufere pentru a răscumpăra prin suferinţă acea nepieritoare armonie, ce caută aici copilaşii, explică-mi şi mie, te rog. În ruptul capului nu pot să înţeleg pentru ce sunt sortiţi să sufere şi ei şi de ce armonia trebuie neapărat plătită cu preţul suferinţelor lor? De ce trebuie să ajungă şi ei băligar, să îngrăşe cu făptura lor, spre binele nu ştiu cui, pământul pe care va înflori armonia viitoare? Îmi pot explica, bunăoară, solidaritatea întru păcat a oamenilor, după cum îmi pot explica şi solidaritatea lor în răzbunare, dar nu văd cum solidaritatea întru păcat se poate extinde şi asupra pruncilor, şi dacă este adevărat că şi ei sunt răspunzători, deopotrivă cu părinţii, pentru fărădelegile săvârşite de aceştia, aşa ceva, crede-mă, depăşeşte înţelegerea mea, e un adevăr ce nu aparţine acestei lumi! Probabil un mucalit ar putea să-mi riposteze că în orice caz pruncul va creşte cu timpul şi va săvîrşi la rîndul său destule păcate, dar ce ne facem atunci cu băieţaşul acela de opt anişori rupt în bucăţi de dulăi? O, Alioşa, zău, nu vreau să hulesc divinitatea! Îmi dau seama ce cutremurare va fi în tot universul când tăriile cereşti şi toată suflarea pământească îşi vor uni glasurile ridicând un imn de slavă, când tot ce este viu sau care a trăit cândva pe lume va striga: „Drept eşti tu, Doamne, pentru că judecăţile tale s-au dat pe faţă!” Fiindcă atunci când mama se va îmbrăţişa cu călăul copilaşului ei, cu cel care a asmuţit copoii asupra lui, şi câteşitrei, înlăcrimaţi, vor mărturisi în gura mare: „Drept eşti tu, Doamne!”, desigur, vom fi atins treapta cea mai înaltă a cunoaşterii şi totul se va lămuri. Ei, uite, aici este buba, tocmai cu gândul ăsta nu pot să mă împac! şi, cât timp mai sunt încă pe lume, mă grăbesc să iau măsuri. Vezi tu, Alioşa, dacă într-adevăr mi-o fi dat să apuc vremea aceea, sau dacă am să mă scol din mormânt atunci ca să mă conving cu ochii mei, în clipa când mama îl va îmbrăţişa pe gâdele copilului, se prea poate să strig şi eu într-un glas cu ea: „Drept eşti tu, Doamne!” Eu însă nici atunci n-aş vrea să fac asemenea mărturisire. Cât mai e timp, deci, caut să-mi iau toate măsurile de apărare, şi de aceea sunt hotărât să

renunţ cu desăvârşire la acea supremă armonie. Fiindcă armonia aceasta nu merită nici măcar o lăcrimioară vărsată de bietul copilaş chinuit, care se bătea cu pumnişorii în piept într-o cuşcă împuţită, rugându-se lui „Doamne, Doamne” şi vărsând şiroaie de lacrimi, pe care nimeni, nimeni nu le-a răscumpărat! Nu merită, de vreme ce lacrimile lui au rămas nerăscumpărate. Şi trebuie neapărat să se găsească o compensaţie, altminteri nu poate să existe armonie. Dar cum, te întreb, în ce fel le răscumperi? Mi se pare un lucru imposibil. Răzbunându-le? La ce mi-ar folosi răzbunarea, ce să fac, oare, cu iadul în care sunt azvârliţi călăii, ce mai poate îndrepta iadul după ce aceştia au fost de-acum supuşi la cazne şi au murit în chinuri? Ce fel de armonie mai poate fi aceea, atâta timp cât admitem focul gheenei? Dorinţa mea e să iert şi să îmbrăţişez pe toată lumea, nu vreau să mai pătimească nimeni. Iar dacă suferinţele copiilor sunt sortite să se adauge noianului de suferinţe necesare pentru răscumpărarea adevărului, declar de la bun început că tot adevărul lumii nu merită a fi plătit cu asemenea preţ. Nu vreau, în definitiv, ca mama să-l îmbrăţişeze pe ucigaşul odorului ei, pe cel care a pus câinii să-l sfâşie! Fiindcă nu are dreptul să-l ierte! Din partea ei, n-are decât să-l ierte dacă vrea să treacă peste nemărginita durere a inimii ei de mamă, absolvindu-l pe călău; nu are însă nici un drept să-l absolve în numele copilului ei sfâşiat de copoi, nu are dreptul să-l ierte pe ucigaş, chiar dacă însuşi copilul ei i-ar cere s-o facă! şi, dacă aşa stau lucrurile, dacă nu-i e îngăduit să acorde această iertare, atunci unde mai este armonia? Există, oare, în toată lumea asta o singură fiinţă care să poată şi care să aibă şi dreptul de a ierta? Nu vreau să primesc deci armonia, din dragoste pentru omenire nu vreau s-o accept. Mai bine să rămân cu suferinţele nerăzbunate. Prefer să rămân nerăzbunat, chiar dacă nu am dreptate, fără a fi apucat să găsesc împăcarea sufletului meu mistuit de revoltă. Şi apoi, cred că s-a pus un preţ exagerat pe această armonie, biletul de intrare e prea scump pentru punga noastră. De aceea mă şi grăbesc să-l restitui. Şi, dacă vreau să fiu un om într-adevăr cinstit, sunt dator să-l restitui cât mai curând. Ceea ce şi fac. Asta nu înseamnă că nu accept existenţa lui Dumnezeu, Alioşa; mă mulţumesc doar să-i dau înapoi cu tot respectul biletul meu de intrare.

— Asta e răzvrătire... murmură cu ochii în pământ Alioşa.

— Răzvrătire? N-aş fi vrut să aud din gura ta cuvântul ăsta, rosti Ivan apăsat. Crezi tu că ar putea cineva să trăiască tot timpul în răzvrătire? Ei uite, eu aşa vreau să trăiesc. Te rog stăruitor să-mi răspunzi cinstit la o întrebare: închipuieşte-ţi că ţi-ar fi dat să clădeşti cu mâna ta destinul omenesc spre fericirea tuturor, ca lumea să se poată bucura în sfârşit de linişte şi pace, dar că, pentru a ridica această construcţie, trebuie neapărat, e absolut necesar să ucizi în chinuri o singură făptură plăpândă, bunăoară pe copilaşul acela care se bătea cu pumnişorii în piept, să pui la temelia construcţiei lacrimile lui nerăzbunate. Spune, ai accepta în aceste condiţii să fii tu arhitectul? Mărturiseşte cinstit!

— Nu, n-aş accepta, rosti încet Alioşa.

— Ai putea să concepi că oamenii pentru care vrei s-o durezi ar accepta să primească o fericire ce-şi trage obârşia din sângele nevinovat al micului martir, şi crezi tu că, primind-o, ei ar putea să fie pururea fericiţi?

— Nu, n-aş putea să concep aşa ceva. Apoi, deodată i se aprinse o lumină în ochi: Frate, vorbi Alioşa în continuare, m-ai întrebat adineauri dacă există pe lumea asta o singură fiinţă care să poată şi să aibă dreptul de a ierta? Fiinţa aceasta există, să ştii, şi poate să ierte totul, şi să-i ierte pe toţi, da, da, pe toţi şi toate pentru tot, fiindcă ea însăşi şi-a dăruit sângele nevinovat pentru toţi şi pentru toate. Şi tu o cunoşti, ea este într-adevăr temelia clădirii de care vorbeai, către ea se vor ridica glasurile tuturor spre a-i spune: „Drept eşti tu, Doamne, pentru că judecăţile tale s-au dat pe faţă!”

— Aha, el, unicul neprihănit, şi sângele lui! Nu, nu l-am uitat, dimpotrivă, mă miram tot timpul că nu-l scoţi din sertar mai curând, potrivit bunului obicei al celor din tagma ta, care în orice discuţie se referă la El, în tot momentul. Am să-ţi spun ceva, Alioşa, dar să nu râzi; acum vreun an am compus un poem. Dacă mai poţi să pierzi încă zece minute, ţi-l povestesc.

— Ai scris un poem?

— A, nu, nu l-am scris! râse Ivan. În viaţa mea n-am îmbinat nici două rime. L-am plăsmuit numai şi am căutat să-l memorez. L-am plăsmuit în focul inspiraţiei. Tu o să fii primul meu cititor, adică primul om care-l va auzi. Care autor s-ar îndura să piardă o

asemenea ocazie unică? (Ivan zâmbi.) Să ţi-l povestesc sau nu?

— Te ascult.

— Poemul meu se numeşte Marele inchizitor. Este un lucru absurd, dar ţin totuşi să-l cunoşti.

V - MARELE INCHIZITOR

— Numai că şi aici e nevoie de o introducere, altminteri nu se poate, vreau să zic de o introducere literară! – adăugă Ivan râzând. Ca să vezi – eu şi literat! Acţiunea se petrece în secolul al şaisprezecelea, pe vremea când – cred c-ai învăţat asta la şcoală – forţele providenţiale interveneau în mod curent în operele poetice. Şi nu mă refer numai la Dante. În Franţa, slujbaşii judecătoreşti şi chiar călugării din mănăstiri organizau adevărate spectacole, în care Maica Domnului, îngerii, sfinţii, Hristos şi până şi Dumnezeu apăreau pe scenă figurând printre personaje. La epoca respectivă, asemenea spectacole erau extrem de naive. În Notre-Dame de Paris[57] Victor Hugo arată cum în capitala Franţei, sub Ludovic al XI-lea, pentru a sărbători naşterea dauphin-ului[58], s-a dat în sala primăriei o reprezentaţie populară gratuită înfăţişând Le bon jugement de la tres sainte et gracieuse Vierge Marie[59], reprezentaţie în desfăşurarea căreia Fecioara Mana apare în persoană pe scenă pentru a-şi rosti le bon jugement. La noi, la Moscova, înainte de Petru cel Mare, aveau, de asemenea, loc, din vreme în vreme, spectacole dramatice similare, inspirate de diverse episoade din Vechiul Testament. Tot în aceeaşi perioadă circulau o mulţime de povestiri şi „stihuri”, în care interveneau, după necesităţile acţiunii, sfinţii, îngerii şi, în general toţi reprezentanţii puterii cereşti. În mănăstirile noastre, călugării tălmăceau, transcriau, ba chiar şi compuneau asemenea poeme – şi asta când? – tocmai pe vremea tătarilor! Există, bunăoară, un poem religios (bineînţeles tradus din greceşte), intitulat Trecerea Maicii Domnului prin vămile văzduhului, cuprinzând unele scene care cred că nu sunt cu nimic inferioare celor zugrăvite de Dante. Dorind să viziteze iadul, Maica Domnului, călăuzită de arhanghelul Mihail, străbate „vămile văzduhului”. Prin faţa ochilor săi se perindă păcătoşii, cu osândele la care sunt supuşi. Printre altele, exista acolo, în iad, o categorie destul de curioasă de osândiţi, ce-şi ispăşesc pedeapsa în focul gheenei – cei care se afundă atât de adânc în vâltoarea flăcărilor, încât nu mai sunt în stare să iasă la suprafaţă, şi până la urmă „îi uită Dumnezeu”, o expresie extraordinar de sugestivă şi de profundă, nu-i aşa? Uimită şi cu lacrimi pe obraji, Maica Domnului cade în genunchi în faţa tronului divin, rugându-se de iertare pentru toţi păcătoşii din iad, pe care i-a văzut canonindu-se acolo, absolut pentru toţi, fără excepţie. Convorbirea ei cu Dumnezeu e colosal de interesantă! Preacurata se roagă din tot sufletul, stăruind din răsputeri, iar când părintele ceresc îi arată mâinile şi picioarele străpunse de piroane ale fiului ei, întrebând-o: „Pot eu să-i iert oare pe cei care l-au chinuit?” Maica Precista se adresează sfinţilor, mucenicilor şi tuturor îngerilor şi arhanghelilor, solicitându-i să cadă împreună cu ea la picioarele Domnului şi să ceară îndurare pentru toţi păcătoşii, absolut toţi, fără nici o deosebire. Până la urmă, Cel-de-Sus se lasă înduplecat de rugăminţile ei şi hotărăşte ca, în fiecare an, caznele să înceteze o bucată de timp, începând din vinerea mare şi până în ziua Sfintei treimi. Păcătoşii din iad îi mulţumesc, preamărindu-l: „Drept eşti tu, Doamne, că ai făcut această judecată!” Dac-aş fi scris poemaşul atunci, cred c-ar fi ieşit ceva în acelaşi gen. La mine apare în scenă el; ce-i drept, nu are decât o apariţie mută, tot timpul nu scoate un cuvânt. Au trecut cincisprezece veacuri de când a promis că va coborî din nou din împărăţia lui, cincisprezece veacuri de când prorocul său a dat de ştire lumii: „Eu vin curând”. „Iar de ziua şi ceasul acela nimeni nu ştie, nici Fiul, ci numai Tatăl”, aşa cum a mărturisit el însuşi când sălăşluia încă pe pământ. Omenirea îl aşteaptă însă cu aceeaşi credinţă şi duioşie. O, îl aşteaptă chiar cu o râvnă şi mai mare, dat fiind că s-au scurs cincisprezece veacuri de când cerul a încetat să mai făgăduiască ceva omului.

[57] Dostoievski aprecia acest roman ca fiind „un lucru genial, măreţ" şi publicase prima traducere rusă a cărţii în revista sa Vremea (1862). În expunerea făcută probabil din memorie, se strecoară unele inexactităţi.

[58] Prinţul moştenitor (fr.).

[59] Dreapta judecată a preasfintei şi milostivei Fecioare Maria (fr.).

Crede doar ce inima ta îţi doreşte,
Căci nimic cerul nu-ţi mai făgăduieşte![60]

Crede numai ceea ce inima ta îţi doreşte! Este adevărat că pe vremea aceea se mai întâmplau încă destule minuni. Erau sfinţi care înfăptuiau o seamă de tămăduiri miraculoase; sau drept-credincioşi cărora – după cum stă scris în povestea vieţii lor – li se arăta aievea însăşi Crăiasa cerurilor. Diavolul stătea însă de veghe, iar lumea începuse să pună la îndoială asemenea minuni. Tocmai atunci, în Nord, în Germania, a ieşit la iveală o nouă şi cumplită erezie[61]. O stea uriaşă „arzând că o faclă" (adică biserica) „a căzut peste izvoarele apelor, şi apele s-au făcut amare ca pelinul"[62]. Ereticii aceştia luau în deşert numele Domnului, tăgăduindu-i minunile. În schimb, cu atât mai arzător, mai vârtos credeau în ele cei care îşi păstraseră neştirbită cucernicia. La fel ca odinioară, omenirea îl aştepta şi-l iubea, punându-şi toată credinţa în el şi dorind să pătimească şi să moară pentru slava Lui... Atâtea veacuri îşi ridicase glasul spre el, rugându-l cu râvnă şi smerenie: „Vino, Doamne!" Atâtea veacuri îl implorase, încât, până la urmă, în nemăsurata lui milă, s-a înduplecat să pogoare din nou în mijlocul ei. Şi, întruchipându-se din nou, s-a arătat în fiinţă – precum mărturisesc cărţile sfinte – unor drept-credincioşi, mucenici şi anahoreţi. La noi, Tiutcev[63]— care credea cu nestrămutată convingere în cuvântul său, a vestit:

Purtând din greu povara crucii sale,
Ca rob umil, cerescul împărat,
O, glie, până-n zări te-a colindat,
Blagoslovind meleagurile tale.

Şi aşa a fost, să ştii. Într-o zi, deci, a hotărât să se arate măcar pentru o clipă mulţimii, norodului ce se chinuia, pătimind, cu sufletul încărcat de păcate, dar care-l iubea totuşi cu o dragoste copilărească. Acţiunea imaginată de mine se petrece în Spania, la Sevilla, în cele mai crâncene timpuri ale Inchiziţiei, când în tot cuprinsul ţării, întru preamărirea Celui-de-Sus, zilnic se aprindeau ruguri şi:

În autodafeuri, ereticii
Cu fast ardeau pe rug,
În crude sacrificii...[64]

Fireşte, nu e vorba de cea de-a doua venire din veacul de apoi, când urmează să se înfăţişeze – după cum el însuşi a făgăduit – în toată slava sa cerească, ivindu-se fără veste, „precum fulgerul ce porneşte de la Răsărit şi se arată până la Apus". Nu, dorea numai să coboare o clipă în mijlocul odraslelor sale, şi anume chiar în locul unde se înălţa vâlvătaia rugurilor pe care erau daţi pradă focului ereticii. În nemărginita lui îndurare, voia să umble din nou printre oameni cu chipul pe care-l purtase cu cincisprezece veacuri în urmă. A descins, deci, într-una dintre pieţele „toride" ale oraşului meridional, în care nu mai departe decât în ajun, în prezenţa regelui, a curţii, a cavalerilor, a cardinalilor şi a fermecătoarelor doamne de la palat, sub ochii poporului din Sevilla, ce venise în număr mare la faţa locului, marele inchizitor arsese pe rug „cu fast", ad majorem gloriam Dei[65], aproape o sută de eretici. Apare acolo din senin, pe tăcute, fără să prindă nimeni de veste, şi totuşi, oricât ar părea de ciudat, toată lumea îşi dă seama că este el. Pasajul acesta ar putea să fie cel mai frumos din tot poemul, căci arată cum se face că toţi l-au recunoscut.

Mânat de o forţă irezistibilă, poporul se strânge în preajma lui, înconjurându-l; clipă de clipă, mulţimea sporeşte ţinându-se pas cu pas după dânsul. Şi-n vremea asta, el trece tăcut mai departe, cu acelaşi surâs plin de îndurare nemărginită. Soarele dragostei arde în inima lui şi razele Luminii, Cunoştinţei şi Puterii, ce se revarsă din privirile sale, răspândindu-se asupra gloatei, trezesc în sufletul fiecăruia o iubire plină de osârdie pentru

---

[60] Versuri din poezia lui Schiller, Dorinţa (1801).

[61] Dostoievski are în vedere Reforma (sec. XVI e.n.).

[62] „...şi a căzut din cer o stea uriaşă, arzând ca o făclie, şi a căzut peste a treia parte din râuri şi peste izvoarele apelor. şi numele stelei se cheamă Absintos. şi a treia parte din ape s-a făcut ca pelinul şi mulţi dintre oameni au murit din pricina apelor, pentru că se făcuseră amare." (Apocalipsa, — VIII, 11 – 12)

[63] Poetul Fiodor Tiutcev (1803-l873) s-a bucurat de înalta apreciere a lui Dostoievski. Versurile citate sunt din ultima strofă a poeziei Satele astea sărace... (1855).

[64] Proveniența acestor versuri n-a fost stabilită; se crede ca aparţin romancierului.

[65] Deviza iezuiţilor: întru cea mai mare slavă a lui Dumnezeu (lat.).

dânsul. Cu braţele întinse, el îi binecuvântează pe toţi, şi simpla atingere a mâinilor lui, sau chiar numai a veşmintelor sale, are virtutea de a lecui orice beteşug. „Tămăduieşte-mă, Doamne, ca să te pot vedea la faţă!” strigă spre el un bătrân orb din născare, şi-n aceeaşi clipă solzii ce-i acopereau ochii cad, şi orbul îşi recapătă vederea şi poate să-l privească. Poporul plânge şi sărută pământul pe care calcă el. Copiii îi aruncă flori în cale, cântând şi preamărindu-l: „Osana! El, este!” zboară din gură în gură zvonul prin mulţime. „Nu poate fi decât el!” Continuându-şi drumul, el nu-şi încetineşte paşii decât în pridvorul Catedralei din Sevilla, unde tocmai fusese adus cu plânsete şi jale un sicriaş alb în care se află o fetiţă de şapte ani, singura fiică a unui cetăţean de frunte din partea locului. Sumedenie de flori sunt presărate peste trupşorul neînsufleţit. „Lasă, că el o să-ţi învie copila”, îi strigă norodul mamei înlăcrimate. Parohul catedralei, care ieşise în pridvor să întâmpine sicriul, priveşte în jur mirat şi se încruntă. Deodată, mama pruncului mort scoate un geamăt şi se aruncă la picioarele lui: „Dacă eşti într-adevăr tu, trezeşte-mi la viaţă copila!” îl imploră femeia cu braţele întinse spre dânsul. Procesiunea de înmormântare se opreşte în loc, şi racla este lăsată jos în pridvor, în dreptul lui. El îşi coboară ochii cu milă, şi buzele lui şoptesc din nou, abia auzit: „Talita, kumi!”[66] şi „fata s-a sculat”. Copila se trezeşte, se ridică în capul oaselor din coşciug şi se uită cu ochi mari, nedumerită, în jur. Un zâmbet i-a înflorit pe chip, şi încă mai ţine în mână buchetul de trandafiri albi cu care fusese aşezată în sicriu. Poporul freamătă şi plânge cutremurat. Tocmai atunci se întâmplă să treacă prin faţa catedralei cardinalul, marele inchizitor. Este un bătrân de aproape nouăzeci de ani, înalt şi drept, cu faţa suptă şi ochii adânciţi în orbite, nişte ochi în care încă mai tremură o licărire uşoară, ca o scânteie.

O, de astă dată cardinalul nu mai poartă odăjdiile fastuoase cu care l-au împodobit în ajun, în văzul mulţimii, în momentul când duşmanii credinţei romane piereau mistuiţi de flăcările rugului! Nu, acum nu are pe el decât vechea lui rasă călugărească, făcută din pânză groasă. În urma lui, la oarecare depărtare, păşesc ajutoarele şi servii lui, cu chipuri sumbre, straja lui „sfântă”. Oprindu-se în faţa mulţimii, prelatul o cercetează din ochi de la distanţă. Vede tot: coşciugul depus la picioarele lui şi copila înviată din morţi, şi deodată se întunecă la faţă. Sprâncenele-i cărunte şi dese se încruntă, şi-n privirea lui scapără o lumină sinistră. Ridicând braţul, cardinalul face semn străjerilor să-l ia. Şi atât de mare este autoritatea lui, atât de strunit şi de plecat este poporul, deprins să i se supună fără a crâcni, încât gloata se dă în lături din calea lor şi, în mijlocul unei tăceri mormântale, gărzile pun mâna pe el şi-l duc. Ca la o poruncă, mulţimea se pleacă până la pământ în faţa bătrânului inchizitor, care o binecuvântează şi pleacă mai departe. Străjile coboară cu prizonierul în temniţa boltită, sumbră şi strâmtă din clădirea străveche, unde se ţin şedinţele tribunalului sfânt. Ziua se stinge şi întunecimile nopţii toride şi „neînsufleţite” învăluie Sevilla. Aerul e înmiresmat „de lauri şi lămâi”[67]. În bezna groasă ce domneşte în închisoare, uşa de fier se deschide, şi marele inchizitor, purtând o lampă în mână, pătrunde încet înăuntru. Este singur; uşa se închide la loc în urma lui. Bătrânul se opreşte în dreptul uşii, privindu-l lung, un minut sau două, drept în faţă. Apoi se apropie de el pe îndelete, pune lampa pe masă şi rosteşte: „Tu eşti? Tu? Neprimind însă nici un răspuns, se grăbeşte să adauge: Taci, nu spune nimic. Ce ai putea să mai spui? ştiu prea bine ce! Numai că tu n-ai dreptul să mai adaugi nimic la cele mărturisite odinioară. De ce ai venit atunci să ne tulburi? Căci venirea ta nu face decât să ne tulbure, cred că-ţi dai seama. Ştii tu însă ce o să se întâmple mâine? Eu nu te cunosc, şi nici nu vreau să ştiu dacă eşti tu acela sau semeni numai cu el; oricum ar fi, mâine am să te osândesc şi am să te ard pe rug, ca pe cel mai nelegiuit dintre eretici, şi ai să vezi atunci cum norodul, care azi ţi-a sărutat picioarele, la un singur semn al meu, se va repezi să adune tăciunii împrăştiaţi în jurul rugului tău spre a înteţi focul, ştii tu asta? Da, poate că ştii”, răspunde tot el tulburat, dus pe gânduri, cu ochii pironiţi asupra deţinutului.

— Zău, nu pricep, Ivan, ce înseamnă asta... spuse zâmbind Alioşa, care-l ascultase tăcut până atunci. E numai o simplă fantezie sau e vorba de o eroare din partea bătrânului, de un absurd quiproquo[68].

---

[66] Copila, scoală-te (în Ib. greacă) – Luca, VIII.54.

[67] Vers din piesa lui Puşkin, Oaspetele de piatra (Scena II).

[68] Neînţelegere, confuzie (lat.)

— N-ai decât să alegi cea de-a doua alternativă, dacă-ţi place, râse Ivan, şi dacă realismul nostru contemporan a reuşit să te acapareze în asemenea măsură, încât să nu mai poţi accepta nimic ce ţine de domeniul fanteziei, fie chiar un quiproquo, dacă vrei. Ce-i drept, continuă el râzând, bătrânul meu are nouăzeci de ani, şi, cu ideea lui fixă, se prea poate să-şi fi pierdut minţile. Cât îl priveşte pe deţinut, înfăţişarea lui avea într-adevăr prin ce să-l uimească. Dar tot aşa de bine, în definitiv, ar putea să fie numai o halucinaţie, vedenia unui moşneag de nouăzeci de ani în pragul morţii, cu imaginaţia înfierbântată de autodafeul din ajun, căruia îi căzuseră jertfă o sută de eretici. La urma urmei însă, ce ne interesează pe noi dacă-i un quiproquo sau dăcă-i vorba de o fantezie gratuită? Bătrânul trebuie să spună, în sfârşit, tot ce are de spus, tot ce a gândit în sinea lui timp de nouăzeci de ani, să dea în vileag tot ce a ţinut închis în el, în aceşti nouăzeci de ani.

— Şi deţinutul? Nu spune nimic? Se mulţumeşte doar să se uite la bătrân şi să tacă?

— E obligat în orice caz să tacă, răspunse Ivan, din nou cu zâmbetul pe buze. N-ai auzit ce i-a spus mai înainte bătrânul? că n-are dreptul să mai adauge nici un cuvânt la cele mărturisite odinioară. Dacă vrei, într-asta rezidă însăşi esenţa catolicismului roman, aşa cel puţin cred eu: „Tu i-ai încredinţat totul papei, şi deci, în momentul de faţă, totul se află în mâna lui; tu nu mai ai deocamdată ce căuta printre noi, nu ne mai tulbura, măcar până ce va să vină vremea de apoi”. Asta o spun chiar ei, şi nu numai c-o spun, dar o aştern pe hârtie, cel puţin iezuiţii. Am citit cu ochii mei, scris negru pe alb, de teologii lor. „Mai ai tu dreptul oare să ne dezvălui fie şi o singură taină a lumii din care vii?” îl cercetează mai departe bătrânul, ca tot el să-şi răspundă până la urmă: „Nu, nu mai ai dreptul acesta, fiindcă nu trebuie să mai adaugi nimic la cele mărturisite cândva, nici să le răpeşti oamenilor libertatea pentru care te-ai luptat din răsputeri cât ai fost aici pe pământ. Orice lucru nou pe care l-ai vesti oamenilor ar atinge cumva libertatea lor de credinţă, căci ar lua înfăţişarea unui miracol, şi, după câte ştiu, în urmă cu o mie cinci sute de ani pentru tine nu era nimic mai scump pe lume decât libertatea credinţei. Nu spuneai chiar pe vremea aceea: «Vreau să fiţi liberi cu adevărat»? Ai avut acum prilejul să-i vezi pe oamenii aceştia «liberi», rosteşte deodată bătrânul, zâmbind dus pe gânduri. Ca să continue apoi, măsurându-l cu o privire încruntată pe captivul său: Da, să ştii că ne-a costat scump treaba asta, dar acum, am ajuns, în fine, să ducem, în numele tău, la bun sfârşit misiunea noastră. Cincisprezece veacuri ne-am canonit cu libertatea asta, dar acum am isprăvit, da, da, am isprăvit o dată pentru totdeauna. Ce, nu crezi c-am isprăvit pentru totdeauna? Te uiţi la mine blând şi nu vrei măcar să mă învredniceşti cu un cuvânt de indignare? Cu toate astea, tocmai acum, poţi să mă crezi, acum, în momentul de faţă, oamenii poartă în ei mai adânc ca oricând înrădăcinată convingerea că sunt liberi, cu desăvârşire liberi, deşi chiar ei ne-au oferit libertatea lor, depunând-o smeriţi la picioarele noastre. Asta e ceea ce am izbutit noi să facem, dar, te întreb, asta e oare cu adevărat libertatea dorită de tine, libertatea pe care ai visat-o?”

— Tot nu pricep, îl întrerupse din nou Alioşa, e o ironie, vrea cumva să glumească pe socoteala lui?

— Câtuşi de puţin. Bătrânul e convins, dimpotrivă, că faptul de a fi sugrumat, în sfârşit, libertatea ca să-i fericească pe oameni este un merit al său şi al ciracilor lui. „Fiindcă numai acum, i se destăinuie el (bineînţeles e vorba de Inchiziţie), suntem în măsură pentru prima oară să ne gândim la fericirea oamenilor. Aşa cum a fost el plămădit, omul e un răzvrătit din fire, dar crezi tu oare că răzvrătiţii pot avea parte de fericire? ţi s-a spus răspicat, stăruie bătrânul, ţi s-a atras doar atenţia asupra acestui lucru, ţi s-au dat destule avertismente, pe care însă tu le-ai nesocotit deopotrivă, respingând singurul mijloc care putea să-i facă pe oameni fericiţi. Noroc că, plecând dintre noi, ai avut grijă să laşi totul în seama noastră. Ne-ai hărăzit, ai întărit prin cuvântul tău dreptul pe care ni l-ai încredinţat de a lega şi dezlega totul, şi cred că n-ai de gând acum – sigur că da, nici nu poate măcar să-ţi treacă prin gând cumva să ne privezi de el! Atunci de ce ai venit să ne tulburi?”

— Cum adică, „ţi s-au dat destule avertismente şi îndrumări”? întrebă Alioşa.

— Ei uite, tocmai ăsta e punctul principal asupra căruia caută să insiste cardinalul. „Înfricoşatul şi preaiscusitul duh, duhul nimicniciei şi al nefiinţei – îl mustră mai departe bătrânul – strălucitul duh a grăit către tine în pustiu[69], şi, după cum mărturiseşte Sfânta

[69] Marele inchizitor se refera la cele trei încercări ale diavolului de a-l duce pe Hristos în ispita.

Scriptură, el a încercat să te «ispitească». E drept, ori nu? Există oare un adevăr mai deplin decât acela pe care el ţi l-a dezvăluit, punându-ţi cele trei întrebări, sau, precum spun Scripturile, cele trei «ispitiri» ale tale, adevăr pe care tu l-ai respins? şi totuşi, dacă va fi avut loc vreodată pe lume o minune fără de seamăn, ea s-a întâmplat numai şi numai atunci, în ziua celor trei ispitiri. Căci în asta constă toată minunea, în faptul că cele trei întrebări au fost rostite. Dacă ne-am închipui bunăoară, să zicem, că întrebările puse de înfricoşatul duh ar fi pierit fără urmă în cărţi şi c-ar trebui deci reconstituite cumva, plăsmuite din nou, alcătuite vorba cu vorbă, pentru a putea fi puse la locul lor în Scripturi, şi că în acest scop ar fi fost adunate laolaltă toate capetele luminate de pe faţa pământului – toţi dregătorii, cei mai de seamă păstori ai bisericii, învăţaţii, filosofii, poeţii – reîncredinţându-li-se misiunea de a născoci, de a formula trei întrebări, care nu numai să fie pe măsura unui eveniment de o însemnătate atât de mare, dar şi să exprime în acelaşi timp în trei cuvinte, sau, mai bine zis, în trei poziţii pe înţelesul minţii omeneşti, întreaga istorie de mai târziu a umanităţii şi a universului – crezi tu, oare, că tot acest areopag format din înţelepţii pământului ar fi în stare să dea în vileag ceva care să se asemuiască măcar pe departe prin forţă şi prin adâncime cu cele trei întrebări pe care într-adevăr ţi le-a pus atunci în pustiu puternicul şi iscusitul duh? Aceste întrebări, miracolul prin care ele au ieşit la lumină dovedesc îndeajuns că aici avem de-a face nu cu inteligenţa omenească, a cărei soartă e pieritoare, ci cu o inteligenţă nepieritoare şi desăvârşită. Fiindcă aceste trei întrebări, atât de strâns legate între ele, preconizează întreaga desfăşurare de mai târziu a istoriei lumii, constituind totodată cele trei formule în care se îmbină toate contradicţiile istorice nerezolvate ale firii omeneşti. Pe vremea aceea era un lucru de care nimeni nu-şi putea da seama chiar atât de precis, viitorul fiind încă învăluit în neguri; acum însă, după ce au trecut cincisprezece veacuri, vedem că în aceste trei întrebări era cuprins totul, şi că tot ce preconizaseră ele s-au adeverit în aşa măsură, încât nu se mai poate adăuga sau înlătura nici o iotă.

Hotărăşte deci singur cine avea dreptate: tu sau acela care ţi le-a pus? Aminteşte-ţi prima întrebare, dacă nu cuvânt cu cuvânt, cel puţin sensul ei: «Vrei să te duci în lume aşa, cu mâinile goale, făgăduind oamenilor o libertate pe care ei, în ignoranţa şi becisnicia lor înnăscută, nu pot s-o înţeleagă, de care chiar se feresc, îngroziţi, fiindcă nu există şi nici n-a existat vreodată nimic mai insuportabil pentru om şi pentru societate decât libertatea! Vezi pietrele astea din acest pustiu dogorit de arşiţă? Porunceşte ca ele să se facă pâini, şi omenirea întreagă, plină de recunoştinţă, va alerga pe urmele tale ca o turmă ascultătoare, deşi tot timpul va fi cu frica-n sân ca nu cumva, la un moment dat, să-ţi retragi braţul întins şi, o dată cu asta, să se isprăvească şi pâinea dăruită de tine». Tu însă n-ai vrut să-l lipseşti pe om de libertate şi ai respins o asemenea propunere, socotind că nu mai poate fi vorba de libertate, de vreme ce supunerea a fost cumpărată cu pâine. Drept care ai răspuns că omul nu trăieşte numai cu pâine; ştii tu însă că în numele acestei hrane pământeşti duhul pământului se va ridica împotrivă-ţi şi, dând piept cu tine, te va birui şi că atunci toată lumea îl va urma, strigând în gura mare: «Cine este asemenea fiarei, care a făcut să se pogoare focul din cer?» ştii tu oare că peste veacuri, omenirea va da glas prin gura înţelepţilor şi a învăţaţilor săi că nu există pe lume crimă şi, prin urmare, nu există nici păcat, ci numai flămânzi? «Dă-le mai întâi de mâncare, şi abia după aceea le poţi cere să respecte virtutea!» – va sta scris pe steagul celor care se vor scula împotriva ta, nimicind templul durat de tine. Pe ruinele templului tău se va zidi o altă clădire, un nou şi înfricoşător Turn Babel; se va înălţa piatră cu piatră, cu toate că şi el va împărtăşi soarta celui dintâi, rămânând, ca şi acela, neterminat; puteai totuşi să-i scuteşti pe oameni de toată această trudă de prisos, să le cruţi o mie de ani de suferinţe, fiindcă, până la urmă, tot spre noi se vor îndrepta, după ce se vor fi canonit în zadar zece veacuri în şir să-şi isprăvească turnul! şi atunci, ne vor căuta iarăşi pe sub pământ, prin catacombele în care vom sta ascunşi (fiindcă ne va fi dat să fim din nou persecutaţi şi schingiuiţi), şi găsindu-ne în cele din urmă, vor ridica glasul spre noi: «Daţi-ne pâine, căci cei care ne-au făgăduit să pogoare focul din ceruri pentru noi nu ni l-au dat!» şi noi vom izbuti să ridicăm până la capăt turnul început de ei, căci cine va da de mâncare mulţimii va apuca să-l ducă la bun sfârşit, şi noi vom fi aceia care o vom hrăni în numele tău, amăgind-o în numele tău. O, în

(Matei, cap.IV; Marcu, cap.I; Luca, cap.IV).

vecii vecilor, fără noi, oamenii nu vor ajunge să-şi astâmpere foamea! Toată înţelepciunea lumii nu va putea să le dea pâine atâta timp cât vor rămâne liberi; dar ai să vezi că, până la urmă, ne vor aduce singuri plocon libertatea şi, depunând-o la picioarele noastre, ne vor spune: «înrobiţi-ne, dar astâmpăraţi-ne foamea!»

Abia atunci vor înţelege în fine că libertatea şi faptul de a avea pâine în realitate şi cu prisosinţă, aşa ca să ajungă pentru toată lumea, sunt două lucruri incompatibile, fiindcă în vecii vecilor oamenii nu vor fi în stare să împartă pâinea între ei! şi în acelaşi timp se vor convinge că niciodată nu vor putea fi liberi, fiindcă sunt slabi de înger, dedaţi la rele, becisnici şi îndărătnici. Tu le-ai făgăduit pâinea cerească, dar, iarăşi te întreb, crezi într-adevăr că poate avea acelaşi preţ în ochii stirpei omeneşti, nevolnice, desfrânate şi pururea nerecunoscătoare ca pâinea reală, pământească? Dacă, în numele pâinii cereşti, se vor găsi câteva mii sau zeci de mii de suflete care să te urmeze, cum rămâne cu milioanele şi zecile de mii de milioane de făpturi omeneşti incapabile să renunţe la hrana pământească pentru cea făgăduită în ceruri? Sau ţie nu-ţi sunt dragi decât cele câteva zeci de mii de suflete mari şi puternice, celelalte milioane – nenumărate, că nisipul mării – de oameni slabi de înger, dar care te iubesc cu adevărat, fiind menite să slujească doar ca un suport material celor puternici şi oţeliţi? Nu, nouă ne sunt deopotrivă de dragi şi cei slabi din fire. Deşi nărăviţi şi îndărătnici, până la urmă tot ei vor fi cei mai supuşi. Cuprinşi de admiraţie, aceştia ne vor socoti nişte zei, ca unii ce vom domni asupra lor – atât de înfricoşătoare li se va părea până la urmă libertatea! Dar noi vom căuta să-i convingem că nu facem decât să ascultăm de porunca ta şi că domnim în numele tău. Îi vom înşela astfel din nou, de astă dată însă n-o să-ţi îngăduim să vii printre noi. Şi în acelaşi timp, înşelătoria aceasta va fi un nesecat izvor de suferinţă pentru noi, fiindcă vom fi mereu nevoiţi să minţim. Iată care este sensul primei întrebări ce ţi s-a pus atunci, în pustiu, şi iată ce ai respins în numele libertăţii pe care o preţuiai mai presus de orice. În ea sălăşluia ferecată taina cea mare a lumii acesteia. învrednicindu-te să primeşti miracolul «pâinii», ai fi reuşit să împlineşti acea năzuinţă eternă a omului – şi nu numai a fiecărui individ în parte, ci a întregii umanităţi – pururea dornic să ştie în faţa cui trebuie să-şi îndoaie genunchii! Fiindcă nu există pentru omul liber o grijă mai statornică şi mai chinuitoare decât aceea de a afla mai degrabă în faţa cui se cuvine să se plece până la pământ. Numai că el vrea să se plece înaintea unei forţe indiscutabile, atât de indiscutabile, încât toată lumea s-o respecte, îndoindu-şi genunchii în faţa ei. Căci, în primul rând, aceste fiinţe vrednice de plâns vor să găsească pe cineva în faţa căruia să se plece până la pământ, un om care să se ridice deasupra celorlalţi, în care să creadă lumea întreagă şi căruia să i se închine toţi, absolut toţi. De la începutul începutului necesitatea de a generaliza supunerea a constituit preocuparea cea mai arzătoare a fiecărui om în parte, precum şi a întregii umanităţi. Din pricina acestei necesităţi, oamenii s-au tăiat adesea cu săbiile. Şi făurindu-şi singuri zei, s-au ameninţat unii pe alţii: «Lepădaţi-vă de zeii voştri, strigau ei, şi veniţi de vă închinaţi celor care se află în mare cinste la noi, altfel, va fi vai şi amar de voi şi de zeităţile voastre!» şi aşa o să fie până la sfârşitul veacurilor. Chiar atunci când vor pieri toţii zeii de pe faţa lumii, vor continua totuşi să îngenuncheze în faţa idolilor. Şi tu ai ştiut asta, nu se poate să nu fi cunoscut această fundamentală taină a firii omeneşti, şi totuşi, cunoscând-o, ai refuzat unica emblemă infailibilă ce ţi s-a oferit, şi în virtutea căreia omenirea ţi s-ar fi supus fără să crâcnească, emblema pâinii reale, pământeşti. Tu însă ai refuzat-o în numele libertăţii şi al pâinii cereşti. Am să-ţi arăt acum ce ai făcut mai departe, iarăşi şi iarăşi în numele libertăţii! Adevăr zic ţie că sufletul omenesc nu cunoaşte altă grijă mai chinuitoare decât aceea de a găsi cui să-i încredinţeze mai degrabă harul libertăţii cu care această nefericită făptură se naşte pe lume. Numai aceluia însă care va izbuti să-i împace conştiinţa îi va fi dat să pună stăpânire şi pe libertatea lui.

Emblema ce ţi s-a oferit o dată cu pâinea avea toţi sorţii de izbândă; dă-i pâine, şi omul ţi se va supune fără greş, e cea mai sigură chezăşie; dar dacă în acelaşi timp cineva – nu tu, altcineva – s-ar întâmpla să-i prindă în mreajă conştiinţa, o, atunci, să ştii, e-n stare să se lipsească până şi de pâinea cu care îl îmbii şi să-l urmeze pe acela care va fi izbutit să-i subjuge cugetul. Aici, recunosc, dreptatea era de partea ta. Taina existenţei umane nu constă în a trăi, ci în a şti pentru ce trăieşti. Fără o noţiune precisa a rostului său pe lume, în vecii vecilor omul n-ar accepta să trăiască; mai curând şi-ar face singur seama decât să-şi ducă mai departe existenţa pe pământ, chiar dacă în jurul lui ar fi maldăre de pâine. Asta

este realitatea; dar ce s-a ales până la urmă? În loc să cauţi a pune stăpânire asupra oamenilor, îngrădindu-le libertatea, tu te-ai străduit să-i desfăşori cât mai larg fruntariile! Ai uitat, se vede, că omul preferă liniştea şi chiar moartea libertăţii de a alege singur între bine şi rău! Fiindcă nu există ceva mai ademenitor pentru el decât libertatea conştiinţei, dar în acelaşi timp nu există ceva mai cumplit! Iar tu în locul unor principii temeinice, care ar fi statornicit o dată pentru totdeauna liniştea în conştiinţa umană, ai ales tot ce poate fi mai ciudat, mai nedesluşit şi mai vag, tot ce depăşeşte puterile oamenilor, procedând aşa ca şi cum nu i-ai fi iubit câtuşi de puţin. Cine? Tocmai tu, care ai pogorât pe pământ ca să-ţi jertfeşti viaţa pentru ei! În loc de a căuta să le zălogeşti libertatea, tu le-ai sporit-o şi mai mult, aruncând pe veci chinuitoarea ei povară asupra împărăţiei sufletului omenesc. Ai vrut să ai parte de dragostea liber consimţită a omului, ai dorit ca el să te urmeze de bunăvoie, ademenit şi subjugat de tine, de ideea ta. În locul legii străbune, pe care se putea bizui din momentul acela, omul trebuia să aleagă cu inima slobodă ce este rău şi ce este bine, având înaintea ochilor doar chipul tău drept călăuză menită să-i îndrume paşii, dar cum de nu te-ai gândit că, aşezând pe umerii lui o povară atât de grea ca libertatea de a alege, până la urmă el va ajunge să pună la îndoială până şi chipul tău şi să tăgăduiască adevărul propovăduit de tine? Într-o bună zi oamenii vor mărturisi în gura mare că adevărul nu poate sălăşlui în tine, fiindcă era cu neputinţă să-i urgisească cineva atât de cumplit ca tine, lăsându-i să se zbată într-o incertitudine atât de chinuitoare, cu atâtea griji pe cap şi atâtea probleme fără dezlegare! În felul acesta, tu însuţi ai pus la cale surparea împărăţiei tale şi n-ai deci nici un drept să arunci vina pe alţii. Asta să fie oare, spune, ceea ce ţi s-a oferit? În lume nu există decât trei forţe, unicele pe pământ, în măsură să înfrângă şi să subjuge definitiv, în numele propriei lor fericiri, conştiinţa acestor becisnici răzvrătiţi. Şi aceste forţe sunt miracolul, taina şi autoritatea. Tu însă le-ai respins pe câteşitrele, rând pe rând, prin exemplul pe care tu însuţi l-ai dat. Urcându-te pe streaşină templului, preaiscusitul şi înfricoşatul duh ţi-a spus: «De eşti tu fiul lui Dumnezeu, aruncă-te jos, căci scris este: El va porunci îngerilor săi să vegheze asupra ta şi ei te vor ridica pe mâini, ca nu cumva să izbeşti de piatră piciorul tău; numai aşa vei ajunge să afli de eşti cu adevărat fiul lui Dumnezeu şi cât de puternică este credinţa ta în tatăl ceresc». Tu însă l-ai ascultat până la capăt, dar ai refuzat să faci ceea ce-ţi propunea el; n-ai vrut să te laşi dus în ispită şi nu te-ai aruncat jos. O, fireşte, ai fost într-adevăr plin de măreţie, superb ca un Dumnezeu! Dar crezi tu oare că oamenii, seminţia aceasta slabă şi răzvrătită, sunt zei? O, bineînţeles, în momentul acela ţi-ai dat seama că dacă ai fi făcut un singur pas, o singură mişcare ca să te arunci în gol, ar fi însemnat să-l ispiteşti pe Dumnezeu şi să-ţi pierzi totodată credinţa în el, aşa încât, ajungând jos, te-ai fi zdrobit de pământul pe care veniseşi să-l izbăveşti, spre bucuria preaiscusitului duh care încercase să te ispitească. Dar încă o dată îţi spun: sunt oare mulţi pe lume ca tine? Ai fost tu în stare să crezi cu tot dinadinsul – fie chiar numai o clipă – că oamenii au atâta putere în ei ca să înfrunte asemenea ispită? Sau îţi închipui cumva că firea omenească a fost în aşa fel plămădită, încât prin însăşi alcătuirea ei să respingă miracolul şi că în momentele de cumplită răscruce, când sufletul lui este bântuit de cele mai grele şi mai chinuitoare probleme, omul se poate mulţumi cu ceea ce inima sa are toată libertatea să aleagă? O, tu ai ştiut că eroismul faptei tale va fi pomenit în Scripturi şi că va răzbate astfel prin veacuri până în vremea de apoi, şi în sinea ta ai nădăjduit că, mergând pe urmele tale, omul va rămâne alături de Dumnezeu, fără a mai avea nevoie de minuni. Cum de nu te-ai gândit însă că, lepădându-se de minuni, el se va lepăda în acelaşi timp şi de Dumnezeu, fiindcă, de fapt, nu-l caută pe Dumnezeu, cât mai ales minunile sale? şi cum nu poate să trăiască fără minuni, omul va încerca să şi le făurească singur, dând crezare miracolelor plăsmuite de el, închinându-se în faţa minunăţiilor săvârşite de vraci, în faţa farmecelor urzite de vrăjitoare, chiar dacă ar fi de o sută de ori un răzvrătit, un eretic sau un ateu. Tu nu te-ai învrednicit să cobori de pe cruce când cei din jur îşi băteau joc de tine şi te aţâţau, strigându-ţi: «Pogoară-te acum de pe cruce, vom vedea şi vom crede!» Tu nu te-ai învrednicit să cobori, fiindcă nu voiai să-l câştigi pe om printr-o minune, aşteptând o credinţă liber consimţită din partea lui, nicidecum prilejuită de un miracol. Ceea ce doreai tu cu ardoare era o dragoste liberă, iar nu extazul unui rob fascinat de puterea ce i-a vârât pe veci frica în oase.

Dar şi de astă dată ai greşit, socotindu-i pe oameni mai presus de ceea ce se arată a fi în realitate, când ei nu sunt decât nişte robi, cu toate că, aşa cum au fost plăsmuiţi, în sufletul

lor mocneşte răzvrătirea. Priveşte în jurul tău şi judecă singur: au trecut cincisprezece veacuri, du-te acum şi vezi: cine sunt cei pe care i-ai înălţat până la tine? Îţi jur că omul este mult mai nevolnic şi mai ticălos decât l-ai crezut tu! Te poţi cumva bizui să facă ceea ce ai făcut tu? Preţuindu-l peste măsură, ai procedat ca şi când n-ai fi avut nici cea mai mică îngăduinţă, fiindcă însemna să ceri de la el mai mult decât putea să de – şi cine? Tocmai tu, care l-ai iubit mai presus decât pe tine însuţi! Dacă însă l-ai fi preţuit mai puţin şi nu i-ai fi cerut decât ceea ce putea să-ţi dea, ar fi simţit mai mult dragostea ta, fiindcă nu l-ai fi îndatorat să poarte o povară chiar atât de grea. Omul este slab de înger şi ticălos. Ce-are a face că în momentul de faţă încearcă în tot locul să se răzvrătească împotriva puterii noastre, împăunându-se cu fapta lui? Mândria lui de răzvrătit este copilărească, mândrie de şcolări ce-au pus la cale o revoltă în clasă, izgonindu-l pe învăţător. Bucuria lor va fi însă de scurtă durată, şi o vor plăti cu vârf şi îndesat. Vor dărâma templele şi vor îneca pământul în valuri de sânge. Dar până la urmă nu se poate să nu-şi dea seama, în nerozia lor puerilă, că, deşi s-au răsculat, sunt prea nevolnici ca să fie în stare a duce mai departe pe umeri povara propriei lor răzvrătiri. Şi cu obrajii scăldaţi în lacrimi nătânge, vor recunoaşte în sfârşit că cel care i-a plămădit, sădind în ei sămânţa răzvrătirii, a făcut-o, fără doar şi poate, numai în bătaie de joc. Vor mărturisi lucrul acesta cu deznădejdea în suflet şi fiece cuvânt al lor va fi un cuvânt de hulă; hulind însă se vor simţi şi mai nefericiţi, fiindcă prin firea lui omul nu se poate împăca totuşi cu blasfemia şi până la urmă va căuta să se răzbune pentru ea. Aşadar, nelinişte, tulburare şi nefericire – cu asta s-au ales oamenii după toate suferinţele pe care le-ai îndurat în numele libertăţii lor! Marele tău proroc[70], în viziunea lui alegorică, spune că i s-au arătat în faţa ochilor toţi cei care au luat parte la prima înviere şi că erau câte douăsprezece mii cu totul din fiecare seminţie. Ca să fie atât de puţini, înseamnă că nici ei n-au fost oameni ca toţi ceilalţi, ci zei. Căci au aflat în ei destulă putere ca să poarte crucea şi să vieţuiască zeci de ani în pustiu, flămânzi şi goi, hrănindu-se cu ierburi crude şi rădăcini; te poţi mândri, fireşte, cu aceşti copii ai libertăţii, ai dragostei liber dăruite, cu sublima lor jertfă adusă de bunăvoie în numele tău! Aminteşte-ţi însă că aceştia erau doar câteva mii, şi toţi plămădiţi ca nişte zei, pe când ceilalţi? Cu ce sunt vinovaţi oare ceilalţi, adică toţi cei nevolnici, care n-au fost în stare să facă ceea ce au izbutit a îndeplini cei căliţi din fire? Cu ce este vinovat un suflet plăpând dacă nu poate cuprinde asemenea haruri înfricoşătoare? Nu cumva tu ai pogorât din ceruri numai în mijlocul celor aleşi şi şi numai pentru ei? Dacă-i aşa, atunci la mijloc este o taină pe care mintea noastră n-o poate pricepe. Şi dacă există într-adevăr o taină, atunci avem tot dreptul să vorbim în numele ei, mărturisind în faţa lumii că libertatea inimii de a alege între bine şi rău nu înseamnă mare lucru, că totul e taina căreia oamenii sunt datori să i se supună orbeşte, chiar împotriva conştiinţei lor. Şi chiar aşa am şi procedat. Am căutat să îndreptăm ceea ce ai făcut tu, punând la temelia faptei tale eroice miracolul, taina şi autoritatea. Şi oamenii s-au bucurat că sunt din nou mânaţi ca o turmă şi că, în sfârşit, inima lor a fost uşurată de povara unui dar funest care le adusese numai necazuri. Am avut ori nu dreptate să procedăm aşa, propovăduind învăţătura aceasta oamenilor, spune! Crezi oare că noi n-am iubit omenirea, de vreme ce am înţeles cu atâta umilinţă slăbiciunile ei şi am căutat din toată inima să-i uşurăm povara, îngăduind firii sale nevolnice chiar şi păcatul, cu condiţia ca să fie săvârşit cu ştirea noastră? De ce atunci vii acum să ne tulburi? De ce mă priveşti în tăcere cu ochii tăi blânzi, convins că dreptatea e de partea ta? Mai curând aş vrea să te văd mânios, nu-mi trebuie dragostea ta, pentru că nici eu nu te iubesc. De ce aş încerca să mă prefac? Nu-mi dau seama oare cu cine vorbesc? ştii dinainte tot ce aş avea să-ţi spun, o citesc în ochii tăi. Cum aş putea oare să ascund de tine taina noastră? Poate că vrei totuşi s-o auzi din gura mea. Atunci ascultă: noi nu suntem cu tine, ci cu el, asta este toată taina noastră! De mult nu mai suntem cu tine, ci cu el, au trecut opt veacuri între timp. S-au împlinit opt veacuri de când am primit din mâinile lui ceea ce tu ai lepădat cu indignare, darul din urmă, pe care el însuşi ţi l-a oferit atunci, când ţi-a înfăţişat împărăţiile pământeşti. Noi am primit de la el Roma şi spada cezarului, decretându-ne stăpânitorii pământului, singurii lui împăraţi, deşi nici până în ziua de azi n-am apucat să ne desăvârşim lucrarea începută. Dar cine-i de vină? O, într-adevăr, lucrarea e abia înfiripată, dar totuşi s-a înfiripat. Va trece încă multă vreme până să fie dusă la bun sfârşit, şi până atunci lumea va mai avea încă multe de

[70] Sfântul Ioan Teologul, autorul Apocalipsei.

îndurat, dar în cele din urmă ne vom ajunge ţelul şi vom fi cezari. Atunci ne vom gândi la fericirea omenirii. Şi cu toate acestea, tu ai fi putut să primeşti pe loc spada cezarului. Pentru ce ai respins acest ultim dar? Primindu-l, ai fi împlinit toate năzuinţele oamenilor pe pământ: le-ai fi dat un stăpân căruia să i se închine, încredinţându-le propriile lor conştiinţe, şi le-ai fi pus la îndemână mijlocul de a se uni cu toţii laolaltă într-un furnicar în care nu încap divergenţe, fiindcă necesitatea alăturării mondiale este cea de-a treia şi ultima pricină de frământare pentru oameni. Umanitatea a dorit dintotdeauna să se organizeze într-o asociaţie unitară. Multe popoare au avut o istorie glorioasă, dar cu cât acele popoare se aflau la un nivel de civilizaţie mai înalt, cu atât erau mai nefericite, fiindcă simţeau mai adânc decât altele necesitatea asocierii tuturor oamenilor. Marii cuceritori, de talia unui Tamerlan sau Ginghis-Han, au străbătut ca o vijelie pământul în dorinţa de a-şi întinde stăpânirea asupra întregului univers, dar şi ei, fie chiar inconştienţi, au exprimat aceeaşi nestăvilită aspiraţie a omenirii spre o asociere generală. Primind dominaţia lumii şi purpura cezarului, tu ai fi întemeiat o împărăţie universală, statornicind în acelaşi timp pacea pe toată faţa pământului. Fiindcă cine altul ar putea fi în măsură să stăpânească oamenii decât acela care le stăpâneşte cugetul şi în mâinile căruia se află pâinea lor? Noi am primit, aşadar, spada cezarului şi, o dată cu asta, fireşte, ne-am lepădat de tine pentru a-l urma pe el.

O, vor mai trece încă veacuri de becisnică domnie a gândirii libere, a ştiinţei şi a antropofagiei, fiindcă, de vreme ce au început să ridice Turnul Babei fără noi, vor ajunge, în cele din urmă, la antropofagie. Abia atunci, fiara se va târî la picioarele noastre şi le va linge supusă, stropindu-le cu lacrimi de sânge. Şi noi o vom încăleca şi vom înălţa cupa, iar pe cupă va fi săpat cuvântul «Taină». Atunci, numai atunci se va statornici împărăţia păcii şi a fericirii omeneşti. Eşti mândru de aleşii tăi, dar tu nu ai în jurul tău decât puţini aleşi, în timp ce noi vom ajunge să-i mulţumim pe toţi. Şi pe urmă, gândeşte-te: câţi dintre cei aleşi sau dintre cei puternici, care ar putea să fie cândva aleşii tăi, nu vor fi obosit aşteptându-te, câţi dintre ei nu-şi îndreaptă şi nu-şi vor mai îndrepta încă forţele şi ardoarea inimii spre un alt ogor, sfârşind prin a ridica steagul libertăţii lor împotriva ta însuţi? Dar cine altul decât tine a înălţat acest steag? Pe când noi vom dărui tuturor fericirea, şi nimeni atunci nu se va mai răzvrăti, oamenii nu se vor mai căsăpi unii pe alţii, aşa cum se căsăpesc în fiece clipă şi în tot locul, acum, în numele libertăţii propovăduite de tine. O, noi vom izbuti să-i convingem că nu vor putea ajunge cu adevărat liberi decât atunci când vor renunţa de bunăvoie la libertatea lor în favoarea noastră şi când ni se vor supune cu desăvârşire nouă! Vom avea oare dreptate sau vom rămâne de minciună? Se vor convinge însă că dreptatea e de partea noastră când îşi vor aminti în ce cumplită sclavie şi în ce frământare îi împinsese libertatea ta. Deplina independenţă, gândirea liberă şi ştiinţa îi vor afunda într-o junglă atât de încâlcită şi le vor pune în faţă asemenea miracole şi taine atât de bine ferecate, încât unii dintre ei – cei răzvrătiţi şi aprigi – îşi vor face singuri seama; alţii – şi ei răzvrătiţi, dar nevolnici – se vor nimici unii pe alţii; iar restul – cei becisnici şi nefericiţi – se vor târî la picioarele noastre mărturisind în gura mare; «Da, aţi avut dreptate, voi singuri stăpâniţi taina, de aceea ne-am întors la voi, izbăviţi-ne de noi înşine!» Primind pâinea din mâna noastră, îşi vor da seama, fireşte, că nu facem decât să le luăm pâinea, pe care au dobândit-o ei înşişi prin munca braţelor, şi s-o împărţim între ei; şi-şi vor da seama deopotrivă că nu-i vorba de nici o minune la mijloc, că noi nu prefacem pietrele în pâine, dar nu se vor bucura atât de pâine, cât mai ales pentru că o primesc din mâna noastră! Fiindcă îşi vor aduce aminte, desigur, că odinioară, înainte de venirea noastră, pâinea pe care o câştigau prin puterea braţelor se preschimba în piatră din clipa când o luau în mână şi că, de când s-au întors la noi, pietrele din mâna lor s-au prefăcut iarăşi în pâine. Şi atunci se vor dumeri pe deplin ce mult înseamnă să te supui pe veci! Atâta timp însă cât oamenii nu vor înţelege lucrul acesta, vor fi nefericiţi. Spune-mi, cui i se datoreşte în primul rând incapacitatea lor de a înţelege? Cine a fărâmiţat turma şi a împrăştiat-o pe căi necunoscute? Turma se va aduna însă la loc şi se va supune iarăşi, de astă dată pentru totdeauna. Şi atunci noi vom hărăzi oamenilor o fericire tihnită şi umilă, o fericire pe măsura unor făpturi nevolnice, aşa cum au fost plămădiţi. O, ai să vezi că până la urmă vom izbuti să-i convingem să nu se mai ţină mândri, fiindcă numai tu le-ai băgat asemenea fumuri în cap când ai căutat să-i ridici atât de sus! Noi le vom dovedi că sunt slabi, că nu sunt decât nişte bieţi prunci, dar că fericirea hărăzită copiilor este mai dulce ca oricare alta.

Şi atunci, cuprinşi de sfială, cu ochii aţintiţi spre noi, se vor strânge în jurul nostru înfricoşaţi, ca nişte pui sub aripile cloştii. Privindu-ne cu admiraţie şi în acelaşi timp cu un fior de spaimă, se vor simţi mândri cu noi, văzând cât suntem de puternici şi de inteligenţi şi cât de lesne am izbutit să domesticim o turmă năbădăioasă de milioane şi milioane de capete. Vor tremura zgribuliţi în faţa mâniei noastre, gândurile lor vor fi din ce în ce mai timide, ochii – veşnic înrouraţi de lacrimi, ca la copii sau la femei, pentru ca, la un singur gest din partea noastră, să treacă tot atât de uşor la veselie şi râs, cu chipurile luminate de o bucurie copilăroasă şi cu cântece fericite pe buze. Nici vorbă c-o să-i punem să muncească, dar în orele libere vom căuta să le înjghebăm o viaţă plăcută, ca un joc de copii, cu cântece naive, cu coruri şi dansuri nevinovate. O, le vom da voie chiar să şi păcătuiască, ştiindu-i slabi de înger şi becisnici, şi ei, la rândul lor, ne vor iubi ca nişte copii pentru că vom fi fost atât de toleranţi! Le vom spune că oricare dintre păcatele lor va fi de bună seamă răscumpărat, de vreme ce a fost săvârşit cu învoirea noastră, şi că numai şi numai din dragoste le îngăduim să păcătuiască, luând asupra noastră pedeapsa ce li se cuvine. Şi, luând-o asupra noastră, cu atât mai vârtos ei ne vor iubi ca pe nişte binefăcători care-i vor fi izbăvit de povara păcatelor înaintea lui Dumnezeu. în schimb, nu vor păstra nici o taină faţă de noi, nu vor căuta să ne ascundă nimic. Şi după cum vor fi sau nu ascultători, le vom permite sau îi vom opri să trăiască cu soţiile şi ibovnicele lor, să facă sau nu copii cu ele, şi ei se vor supune cu dragă inimă, fericiţi. Cele mai chinuitoare secrete ce le apasă conştiinţa vor veni să ni le mărturisească nouă, dezvăluindu-ne tot, absolut tot ce au pe suflet, şi noi îi vom dezlega; iar ei vor fi bucuroşi să se încreadă în cuvântul nostru, pentru că, bizuindu-se pe noi, vor scăpa de o grijă împovărătoare şi de înfricoşătorul chin la care îi supune în momentul de faţă necesitatea de a alege singuri şi în deplină libertate. Şi astfel vor fi toţi fericiţi, milioane de făpturi omeneşti, toţi în afară de cei o sută de mii, în mâinile cărora se află destinele lor. Fiindcă numai noi, deţinătorii secretului, noi singuri vom fi nefericiţi. Vor fi mii de milioane de prunci fericiţi şi o sută de mii de martiri care-şi vor lua asupra lor povara blestemată a cunoaşterii binelui şi râului. Ei vor muri în pace, se vor săvârşi din viaţă în numele tău şi dincolo de mormânt nu vor găsi decât moarte. Iar noi vom păstra cu grijă secretul şi, pentru fericirea lor, îi vom amăgi, făgăduindu-le o răsplată veşnică în ceruri. Fiindcă, de bună seamă, chiar dacă lumea de apoi ar exista cu adevărat, ea nu va fi fost făcută pentru făpturile de seama lor. Se zice că, aşa cum s-a prorocit, vei veni din nou printre noi, şi biruinţa va fi a ta; vei veni însoţit de ceata celor aleşi, a celor mândri şi puternici; însă noi vom spune atunci că aceştia nu s-au izbăvit decât pe ei, în timp ce noi am izbăvit toată lumea.

Se zice de asemenea că la vremea aceea desfrânată ce şade pe fiară[71], ţinând în mâinile ei cupa tainei, va fi dezonorată şi că din nou se vor răzvrăti cei nevolnici şi, sfâşiind purpura de pe ea, îi vor despuia trupul «nemernic». Eu însă mă voi ridica atunci şi-ţi voi arăta mii de milioane de prunci fericiţi, care n-au ştiut ce este păcatul. Şi noi, cei care am luat asupra noastră greşelile lor, pentru ca să poată avea parte de fericire, vom veni în faţa ta şi-ţi vom spune: «Judecă-ne, dacă poţi şi dacă te încumeţi s-o faci». Află că nu mă tem de tine. Să ştii că şi eu am stat în pustie, că şi eu m-am hrănit cu aguride şi rădăcini, că şi eu am binecuvântat libertatea pe care tu le-ai hărăzit-o oamenilor, că şi eu mă pregăteam să ajung în rândul aleşilor tăi, în rândul celor călîţi şi puternici cu dorinţa «de a împlini numărul». M-am dezmeticit însă, şi n-am vrut să mai slujesc asemenea nebunie. Înapoindu-mă, aşadar, m-am alăturat mulţimii celor care s-au străduit să îndrepte lucrarea ta. I-am părăsit pe cei mândri şi m-am întors către cei umili, pentru a zămisli fericirea lor. Aşa va fi, cum ţi-am spus, şi împărăţia noastră va lua fiinţă. Îţi repet: mâine chiar ai să vezi cum, la un singur gest din partea mea, turma asta atât de supusă se va repezi să îngrămădească jăraticul la poalele rugului, pe care îţi vei ispăşi osânda, fiindcă ai venit să ne tulburi. Căci nimeni pe lume nu cred să fi meritat cândva mai mult decât pedeapsa prin foc! Mâine deci am să te ard pe rug. Dixi[72]„

Ivan se opri. Vorbise cu atâta însufleţire, încât se înfierbântase; isprăvind, un zâmbet îi lumină toată faţa.

Alioşa, care-l ascultase până atunci în tăcere, cu toate că, spre sfârşit, din ce în ce mai

[71] Imagine din Apocalipsa, cap. 17.

[72] Am spus (lat.).

tulburat de cuvintele lui, voise de câteva ori să-l întrerupă, făcând vădite sforţări să se stăpânească, se porni ca rupt din lanţ:

— Bine, dar... dar e absurd! izbucni el deodată, cu obrajii înflăcăraţi. Poemul tău este spre lauda lui Iisus, nicidecum o ponegrire... aşa cum ai vrut. Cine poate să creadă ce spui tu despre libertate? Oare aşa se cade s-o înţelegem? Asta să fie oare concepţia religiei ortodoxe?... Ceea ce arăţi tu acolo e Roma, şi nici măcar întreaga Romă... Este o erezie, e tot ce poate fi mai rău în sânul catolicismului, Inchiziţia, iezuiţii!... Inchizitorul tău e numai o ficţiune, aşa ceva nu-i cu putinţă să existe! Care sunt păcatele oamenilor pe care zice că le ia asupra lui? Cine sunt aceşti deţinători de taine care acceptă să poarte povara nu mai ştiu cărui blestem pentru a ferici omenirea? Când s-a văzut aşa ceva? Îi cunoaştem noi pe iezuiţi şi ştim câte lucruri urâte se spun pe socoteala lor! Cum îi înfăţişează însă poemul tău? Sunt altfel, crede-mă, cu totul altfel decât îi prezinţi tu... De fapt, menirea lor e să alcătuiască armata Romei în slujba viitorului imperiu mondial, în fruntea căruia urmează să fie suveranul pontif... ăsta e idealul lor. Un ideal care nu ascunde nici o taină şi nici un fel de sublimă melancolie... în fond, nu este decât cea mai vulgară râvnire de putere, o lăcomie după josnicele plăceri lumeşti, dorinţa de a subjuga... de a întrona o nouă stare de sclavie, în care ei să joace rolul unor latifundiari... asta-i tot. Se prea poate ca până la urmă nici să nu creadă în Dumnezeu. Inchizitorul tău cu inima îndurerată nu este decât o fantezie...

Ivan râse.

— Stai, stai! Cum te-ai aprins! Fantezie, zici tu? Fie şi aşa! Se înţelege de la sine că nu poate fi decât o fantezie! Aş vrea totuşi să te întreb ceva: eşti convins într-adevăr că mişcarea catolică din ultimele secole nu se rezumă decât la setea de putere, la dorinţa de a dobândi unele satisfacţii josnice? Nu cumva părintele Paisie ţi-a băgat în cap ideile astea?

— Da' de unde, dimpotrivă! Părintele Paisie spunea într-o zi cam aceleaşi lucruri ca şi tine... bineînţeles, nu chiar aceleaşi, se grăbi să-şi ia vorba înapoi Alioşa.

— E o indicaţie cât se poate de preţioasă, oricât ai protesta că n-ar fi „chiar aceleaşi lucruri”. Eu te întreb de ce crezi tu că iezuiţii şi inchizitorii s-au unit numai şi numai ca să-şi asigure o meschină fericire pământeană? De ce dintre ei n-ar putea să răsară un martir, unul singur, mistuit de o covârşitoare suferinţă, însufleţit de dragoste faţă de oameni? Presupune că printre cei care aleargă după meschinele bunuri materiale s-ar ivi un singur om, unul singur, leit bătrânul inchizitor, un om care s-a hrănit cu rădăcini în pustie şi s-a canonit din răsputeri să-şi biruie trupul, ca să poată fi cu desăvârşire liber şi să atingă astfel perfecţiunea, şi care, în acelaşi timp, toată viaţa lui a iubit omenirea; unul singur care şi-a dat seama, la un moment dat, că disciplina perfectă a voinţei nu constituie o satisfacţie morală chiar atât de mare când vezi că milioane de alte fiinţe, plăsmuite după chipul şi asemănarea lui Dumnezeu, sunt sortite să rămână într-o stare de plâns, că niciodată făpturile acestea nu vor fi in stare să-şi cucerească libertatea, că, aşa cum sunt, nişte bieţi răzvrătiţi fără vlagă, niciodată nu vor ajunge coşcogea uriaşii în măsură să ducă la bun sfârşit construcţia Turnului, că armonia la care visa marele idealist nu avea nici în clin, nici în mânecă cu asemenea gânsaci. Şi când şi-a dat seama de toate acestea, a făcut cale întoarsă şi s-a alăturat... oamenilor inteligenţi. Tu crezi că n-ar fi posibil aşa ceva?

— Cui să se alăture? Cine sunt oamenii aceştia inteligenţi? izbucni pătimaş Alioşa. Nici unul dintre ei nu are un grăunte de inteligenţă, nici unul nu deţine vreo taină sau vreun secret... Ateismul, iată singura lor taină! Inchizitorul tău nu crede în Dumnezeu, ăsta-i tot secretul lui!

— Şi dacă-ar fi aşa? În sfârşit, acum văd c-ai înţeles şi tu despre ce-i vorba. Aşa este, într-adevăr ăsta-i tot secretul lui, dar nu-ţi închipui ce suferinţă cumplită trebuie să fie asta pentru un om care şi-a irosit viaţa în pustiu, fără a înceta o singură clipă să iubească oamenii? Spre asfinţitul zilelor lui, ajunge să se lămurească însă pe deplin că numai îndrumările înfricoşătorului duh erau în măsură să organizeze cât de cât existenţa unor răzvrătiţi atât de neputincioşi, unor „fiinţe neisprăvite, făcute numai de probă, plăsmuite în bătaie de joc”. Convins de aceasta, el îşi dă limpede seama că trebuie să meargă pe calea arătată de înţelepciunea înfricoşătorului duh al morţii şi al distrugerii, şi, fără a pregeta în faţa minciunii şi a înşelătoriei, îi conduce cu bună ştiinţă pe oameni la moarte şi la distrugere, amăgindu-i tot timpul, ca nu cumva să observe încotro sunt purtaţi, ca măcar pe parcurs sărmanii orbeţi să aibă iluzia fericirii. Bagă de seamă: este vorba de o

înşelăciune săvârşită în numele celui în care bătrânul îşi pusese toată credinţa, ţinând o viaţă întreagă ochii aţintiţi spre idealul propovăduit de el! Oare asta nu înseamnă o nenorocire destul de mare? şi dacă s-ar găsi unul singur ca el, care să se aşeze în fruntea acelei armate „lacome de putere, râvnind doar la josnice plăceri”, nu crezi că-i suficient pentru a urzi o tragedie? Ba pot să-ţi spun chiar mai mult: unul singur ca el ajunge pentru a se descoperi, în sfârşit, adevărata idee călăuzitoare a întregului catolicism roman, cu toate armiile şi iezuiţii lui, ideea supremă a acestei mişcări. Îţi mărturisesc cinstit: sunt convins că acest om unic n-a fost nici un moment absent din rândurile celor aflaţi în fruntea mişcării. Cine ştie dacă asemenea excepţii nu se vor fi găsit şi printre înalţii pontifi romani! Poate bătrânul ăsta afurisit, care, în felul lui, iubeşte cu o nemăsurată dragoste omenirea, mai există încă şi azi, şi chiar în mai multe exemplare, sub înfăţişarea unor moşnegi singuratici ca şi dânsul şi unici în felul lor. Şi nu printr-o simplă coincidenţă, ci ca o organizaţie, o uniune secretă, de mult înjghebată pentru a păstra cât mai bine taina, despre care ţi-am vorbit, ferind-o cu grijă de lumea celor mărunţi şi neputincioşi, pentru ca să-i poată face fericiţi. Trebuie să existe asemenea asociaţie, nu se poate să nu existe. Mi se pare că şi masonii au la origine tot ceva similar, de aceea cred că şi sunt priviţi cu atâta ură de catolici, care văd în ei nişte concurenţi, o sciziune a mişcării lor, când, de fapt, ar trebuie să fie o singură turmă şi un singur păstor... Apărându-mi însă excepţia, mi-e teamă să nu fac impresia unui scriitor care nu admite nici un fel de critică. Ajunge cât am vorbit.

— Poate că şi tu eşti mason! exclamă Alioşa. Nici tu nu crezi în Dumnezeu, adăugă el cu amărăciune, şi în momentul acela i se păru că zăreşte un licăr de ironie în privirea lui Ivan. Cum se termină poemul tău? întrebă el cu ochii în pământ. Sau poate că s-a şi terminat?

— Mă gândeam la următorul epilog: inchizitorul a spus tot ce avea de spus şi aşteaptă acum răspunsul prizonierului său. Tăcerea lui îl apasă. L-a ascultat tot timpul cu luare-aminte, liniştit, privindu-l pătrunzător, drept în ochi, fără să-i obiecteze nimic. Bătrânul ar vrea totuşi să-i audă glasul, să-i spună ceva, orice, măcar un cuvânt, fie el cât de amar, cât de cutremurător. Acesta însă se apropie de el şi sărută blând buzele ofilite ale bătrânului de nouăzeci de ani. E singurul lui răspuns. Inchizitorul tresare. Ceva îi tremură în colţul gurii; se îndreaptă apoi spre uşă, o deschide şi spune: „Du-te şi să nu mai vii... să nu mai vii... niciodată, niciodată!” şi-l lasă să iasă „în noaptea ce învăluie piaţa oraşului”. Iar prizonierul pleacă.

— Şi bătrânul?

— Sărutul îi rămâne ca un balsam pe inimă, şi totuşi, stăruie mai departe, neclintit, în hotărârea lui.

— Ca şi tine, nu-i aşa? răbufni Alioşa îndurerat.

Ivan începu să râdă.

— Toate astea sunt cai verzi pe pereţi, Alioşa! o simplă fantezie, fără nici un sens, a unui student cu o imaginaţie deşucheată, care în viaţa lui n-a scris nici măcar două versuri. De ce vrei să iei totul în serios? Nu cumva îţi închipui că voi fi având de gând acum să mă duc la ei, acolo, la iezuiţi, să mă înrolez printre cei care se căznesc să îndrepte lucrările sale? O, Doamne, mult crezi că-mi pasă mie de toate astea?! ţi-am spus doar: să ajung numai la treizeci de ani, şi pe urmă gata, trântesc cupa de pământ!

— Şi mugurii cleioşi, şi mormintele dragi, şi cerul albastru, şi aleasa inimii tale? Cum ai să trăieşti, de unde ai să iei dragostea pe care zici că le-o porţi? continuă cu lacrimi în glas Alioşa. Poţi oare să-ţi duci mai departe viaţa cu iadul asta în inimă şi în cuget, spune-mi, poţi? Nu, sunt sigur că de aceea pleci, ca să te înrolezi la ei... iar dacă nu, ai să te omori, fiindcă n-ai să poţi rezista până la urmă!

— Există totuşi o putere în stare să reziste la orice! rosti Ivan cu un zâmbet de gheaţă.

— Care?

— Puterea Karamazovilor... puterea ce-o trag din ticăloşia lor.

— Puterea de a te cufunda până peste cap în desfrâu, de a-ţi pângări şi sugruma sufletul, da?

— Poate şi asta... dacă până la treizeci de ani n-am să izbutesc, cine ştie, să scap cu faţa curată, căci... după aceea...

— Cum ai să izbuteşti? Cu ajutorul cui? Cu ideile pe care le ai e imposibil.

— Tot cu mijloacele Karamazovilor.

— Adică „totul este permis” ? Asta vrei să spui?

Ivan se încruntă, galben ca ceara la faţă.

— Aha! rosti el cu un rânjet forţat. Văd c-ai prins cuvintele care l-au scos din sărite deunăzi pe Miusov... Şi pe care Dmitri le-a parafrazat cu atâta candoare! Da, poate şi aşa, dacă-i vorba că „totul este permis”! Nu retractez. De altfel, formula găsită de Mitenka nu-i chiar aşa rea.

Alioşa se uita la el fără să scoată un cuvânt.

— Trebuie să plec, frăţioare. Credeam că în toată lumea asta te am măcar pe tine, continuă Ivan dintr-o dată înduioşat. Văd însă că în inima ta nu există nici un locşor pentru mine, dragul meu sihastru. Nu înţeleg să renunţ la formula „totul este permis”, de aceea sunt sigur c-ai să te lepezi de mine, nu-i aşa?

Alioşa se ridică, se apropie de el şi-l sărută blând pe gură.

— E un plagiat! exclamă Ivan cuprins de o-subită exaltare. Ai copiat gestul descris în poemul meu! Totuşi, îţi mulţumesc. Şi acum, să mergem, Alioşa; nici tu, nici eu nu mai avem vreme de pierdut.

Fraţii părăsiră localul, oprindu-se totuşi încă o clipă în prag.

— Ascultă, Alioşa, rosti Ivan cu fermitate, dacă o să mai am încă putere să trăiesc pentru mugurii cleioşi, crede-mă c-am să-i iubesc numai de dragul tău. E destul să ştiu că exişti undeva pe lume ca să nu-mi fie lehamite de viaţă. Eşti mulţumit? Dacă vrei, ia-o drept o declaraţie de dragoste. Şi acum, drumurile noastre se despart. Ajunge, auzi tu? Ajunge cât am vorbit! Chiar dac-ar fi să nu plec totuşi mâine (deşi sunt aproape sigur) şi s-ar întâmpla să ne mai vedem, să nu-mi pomeneşti nimic despre toate astea. Te rog din tot sufletul. Cât despre Dmitri, de asemenea te rog stăruitor să nu-mi mai aduci niciodată vorba de el, încheie Ivan iritat. Şi cu asta, am spus tot ce aveam de spus, nu-i aşa? În schimb, îţi promit că la treizeci de ani, când o să „trântesc cupa de pământ”, oriunde te-ai afla, voi veni să mai stau de vorbă cu tine... chiar de s-ar întâmpla să fiu în momentul acela în America, auzi tu? Am să vin special pentru asta. Sunt tare curios să ştiu cum ai să arăţi atunci. Ia seama, ţi-am promis solemn. S-ar putea, totuşi, ca de astă dată să ne luăm rămas-bun pentru mai multă vreme, poate pentru şapte sau chiar zece ani. Haide, du-te la pater Seraphicus al tău, care e gata să-şi dea obştescul sfârşit; mi-e teamă să nu-mi porţi pică fiindcă te-am reţinut, dacă s-ar întâmpla să moară în lipsa ta. La revedere, sărută-mă încă o dată, aşa, şi acum du-te...

Ivan se răsuci pe călcâie şi-şi văzu de drum, fără să mai întoarcă o singură dată capul. La fel cum plecase cu o seară înainte Dmitri, deşi în cu totul alte împrejurări decât cele de faţă. Gândul acesta străbătu ca o săgeată cugetul adumbrit de tristeţe şi amărăciune al lui Alioşa, care mai rămase o clipă locului să se uite după fratele său. Abia în momentul acela observă că Ivan se leagănă în mers şi că, privit din spate, părea să aibă umărul drept mai căzut. Niciodată până atunci nu băgase de seamă lucrul acesta. Apoi Alioşa se rupse tot atât de brusc din loc şi o porni întins, mai mult alergând, spre mănăstire. Începuse să se întunece şi simţea o uşoară strângere de inimă; ceva nedefinit i se strecura în suflet, o presimţire pe care nu putea s-o lămurească. Ca şi în ajun, se stârnise vântul, şi pinii seculari fremătau cu un vuiet lugubru când intră în pădurea de lângă schit. Mergea cu paşi iuţi aproape în goană. „Pater Seraphicus, cine ştie de unde o fi luat Ivan numele ăsta! cugeta în sinea lui Alioşa. Ivan, bietul de tine, când mi-o fi dat, oare, să te mai văd?... Ah, în sfârşit, uite şi schitul! Doamne! Da, da, numai el, numai pater Seraphicus poate să mă izbăvească... da, numai la el mi-e scăparea!”

Adeseori după aceea Alioşa avea să se întrebe nedumerit cum de fusese în stare în momentul când se despărţise de Ivan, să uite cu totul de Dmitri. Când nu mai departe decât în dimineaţa aceleiaşi zile îşi pusese în gând cu tot dinadinsul să se facă luntre şi punte şi să dea de urma lui, şi-n orice caz să nu plece până nu va fi apucat să stea de vorbă cu el, chiar de ar fi fost să nu se mai întoarcă în noaptea aceea la mănăstire.

VI - UN CAPITOL CARE DEOCAMDATĂ NU E PREA LIMPEDE

Luându-şi rămas-bun de la Alioşa, Ivan Fiodorovici îşi îndreptă paşii spre casa părintească. Dar ce curios: cu cât se apropia de casă, o senzaţie apăsătoare de urât punea din ce mai adânc stăpânire pe sufletul lui. Şi nu atât posomoreala aceea i se părea

curioasă, cât mai ales faptul că nu putea să-şi dea seama de unde venea. I se mai întâmplase doar şi altă dată să nu se simtă în apele lui, cu atât mai mult deci n-avea de ce să se mire că era abătut în ajunul zilei când trebuia să rupă toate firele ce-l ţineau prins de oraşul acela şi să purceadă pe un drum nou, în necunoscut; la fel de singur ca şi mai înainte, cu atâtea şi atâtea speranţe înflorite în inimă fară nici un temei, aşteptând o mulţime de lucruri de la viaţă, poate chiar mai multe, incapabil totuşi să definească nici nădejdile, nici aşteptările şi nici dorinţele de care era bântuit. Poate că sufletul lui începuse a tânji după tot ceea ce îi oferea nou şi necunoscut viaţa spre care pornea, dar nu din cauza asta era atât de tulburat. „Nu cumva mi s-a făcut lehamite de casa părintească?” se întrebă el. Într-adevăr, sunt atât de scârbit, încât, deşi sunt convins că-i pentru ultima oară că-i mai trec pragul blestemat, mă cutremur numai când mă gândesc”... Dar nu, nu era asta. „Poate din pricina despărţirii de Alioşa, şi a discuţiei dintre noi? Ani de zile am tăcut chitic, fără să fi deschis o singură data vorba faţă de cineva despre asta, şi acum i-am împuiat urechile cu tot felul de nerozii!” Îi era necaz, lipsa lui de experienţă şi vanitatea sa juvenilă sufereau pentru că nu se pricepuse să dea în vileag tot ceea ce simţea că trebuie să-i spună, mai ales lui Alioşa, singurul om de la care, cu siguranţă, sufletul lui mai avea ceva de aşteptat. Fireşte că şi ăsta putea fi un motiv destul de puternic, îi era ciuda pe sine, îi venea să-şi muşte mâinile de necaz şi totuşi... totuşi era altceva. „Sunt plictisit de moarte şi nici eu nu ştiu ce vreau. Mai bine să nu mă mai gândesc.”

Încercă, deci, „să nu se mai gândească”, ceea ce însă nu-l făcu să se simtă câtuşi de puţin uşurat. Senzaţia devenea din ce în ce mai supărătoare, mai enervantă, cu atât mai mult cu cât îşi dădea seama că era prilejuită de o cauză exterioară, accidentală. Aşa cum uneori îţi stăruie în faţa ochilor o persoană sau un obiect oarecare, căruia, fiind ocupat sau prins într-o discuţie, nu-i acorzi nici un fel de atenţie. Cu cât trece timpul însă, persoana sau obiectul respectiv ajunge să te scoată din fire şi te perpeleşti aşa o bucată de vreme, până ce reuşeşti, în sfârşit, să-ţi dai seama de pricina care te indispune şi s-o înlături. De cele mai multe ori e ceva derizoriu, o bagatelă, un lucruşor răzleţ, o batistă căzută pe jos, o carte pe care n-ai pus-o la loc în raft etc, etc. Iritat şi posomorât Ivan Fiodorovici coti spre casă şi dintr-o dată, când mai avea doar cincisprezece paşi până la poartă, se dumeri ce anume îl făcuse să se simtă prost dispus şi-l sâcâise tot timpul până atunci.

Pe banca din faţa porţii şedea Smerdiakov, lacheul lui Fiodor Pavlovici, care ieşise pe înserat afară să se răcorească. Cum îl zări de departe, Ivan Fiodorovici înţelese că Smerdiakov fusese acela care-i stricase liniştea toată ziua şi că nu putea să-l vadă în ochi. Senzaţia apăsătoare de mai înainte se limpezi în fine, căpătând un contur. Adineauri, când Alioşa îi relatase întâlnirea lui cu Smerdiakov, simţise un fior de dezgust ce-i întunecase sufletul, trezindu-i aversiunea. În focul discuţiei, în care se antrenase cu fratele său, uitase de Smerdiakov, deşi senzaţia aceea penibilă şi nedefinită stăruia mai departe în el, ca, după ce se despărţise de Alioşa, rămânând singur, să iasă din nou la iveală. „Cum e posibil ca un nemernic sadea ca ăsta, fir-ar el să fie, să mă neliniştească în aşa hal?!” se gândi el cu o răbufnire de ură.

Într-adevăr, de o bucată de vreme, mai ales în ultimele zile, nu ştiu ce-i căşunase pe omul acesta că nu putea să-l mai înghită deloc; totodată, Ivan Fiodorovici începuse să-şi dea seama că, din zi în zi, aversiunea lui creştea tot mai mult. Poate că sentimentul acesta căpătase un relief atât de izbitor în ultima vreme, tocmai pentru că în primele zile după sosirea sa în localitate avusese cu totul altă atitudine faţă de Smerdiakov; îl privise cu simpatie, socotindu-l, în felul lui, un original. Obişnuia chiar să stea de vorbă cu el, deşi unele dintre ideile sale i se păreau destul de absurde, şi mai cu seamă era uimit de haosul ce domnea în mintea lui, după cum, de asemenea, nu putea să înţeleagă de ce-i atât de agitat un ins „contemplativ” ca el. Ajunseseră să discute până şi unele probleme filosofice, întrebându-se, bunăoară, de unde izvorâse lumina în ziua întâi a creaţiei, când soarele, luna şi stelele aveau să fie făurite abia în cea de-a patra zi. Foarte curând, însă, Ivan Fiodorovici putuse să-şi dea seama că pe Smerdiakov nu-l interesau nici soarele, nici luna, nici stelele; oricâtă atenţie ar fi meritat acest subiect, el nu ocupa decât locul al treilea în cadrul preocupărilor lui şi că, de fapt, cu totul altele erau lucrurile ce-l frământau. În schimb, cu prilejul acestor discuţii, constatase că acesta era excesiv de orgolios, iar pe deasupra şi foarte susceptibil. Orgoliul lui nemăsurat avea darul să-l irite pe Ivan Fiodorovici. Aşa se născuse în el antipatia. Mai târziu intrase zâzania în casă, apăruse

Gruşenka, fusese apoi scandalul cu Dmitri, necazurile curgeau unul după altul. Cei doi tineri comentau de obicei toate întâmplările petrecute sub ochii lor, Smerdiakov, îndeobşte, cu multă înfrigurare, deşi niciodată nu spunea deschis ce gânduri avea. Iar atunci când scăpa fără să vrea câte un cuvânt, intenţiile pe care le dădea în vileag erau atât de lipsite de logică, de incoerente, încât Ivan Fiodorovici nu ştia ce să creadă. Şi mai ales erau totdeauna extrem de vagi. Smerdiakov avea mania să-l descoasă, să-i pună tot felul de întrebări ocolite, cu o tactică pregătită din vreme, curmând brusc discuta sau grăbindu-se să schimbe vorba când îi cerea să-i explice pentru ce-l întreba. Ceea ce-l scotea îndeosebi din sărite pe Ivan Fiodorovici şi-i sporea şi mai mult antipatia era familiaritatea inexplicabilă şi supărătoare pe care Smerdiakov începuse cu timpul s-o manifeste faţă de el. Nu se putea plânge, totuşi, că el şi-ar fi îngăduit cumva să fie nepoliticos cu el, dimpotrivă: Smerdiakov îi vorbea întotdeauna cu cel mai mare respect, dar în aşa fel, încât s-ar fi zis că erau amândoi de conivenţă, că există între ei nu ştiu ce complicitate secretă, sau ca şi cum ar fi rostit o cuvenită formulă al cărei tâlc îl cunoşteau numai ei doi şi care trebuia să rămână cu desăvârşire enigmatică pentru muritorii de rând ce forfoteau în jurul lor. Totuşi, o bună bucată de vreme, Ivan Fiodorovici nu izbutise să desluşească adevărata cauză ce determinase aversiunea lui tot mai accentuată şi pe care abia în ultimele zile începuse s-o întrezărească. De aceea, enervat cum era şi scârbit, ar fi vrut de astă dată să treacă pe lângă el fără o vorbă, fără să-i arunce măcar o privire. Smerdiakov însă se ridică în picioare, şi acest simplu gest îl făcu să bănuiască imediat că individul avea să-i spună ceva. Se uită la el şi se opri din mers; la gândul însă că se oprise, totuşi, în loc să-şi vadă de drum, aşa cum avusese intenţia la început, se burzului în sinea lui de ciudă. Furios şi plictisit, cercetă din ochi chipul supt, de scapet, al lui Smerdiakov, cu părul lins pe tâmple şi moţ în frunte. Acesta îl privea ironic, mijindu-şi uşor ochiul stâng, ca şi cum ar fi vrut să zică: „încotro? Se poate să treci aşa pe lângă mine fără să te opreşti o clipă? Vezi bine doar că noi, ca doi oameni inteligenţi ce suntem, avem atâtea de discutat!” Ivan Fiodorovici se cutremură tot de scârbă.

„Dă-te la o parte, secătură, doar n-oi fi crezând c-am să stau la taclale cu tine, dobitocule!” îi veni să răcnească, dar, spre marea lui mirare, se pomeni rostind cu totul alte cuvinte.

— Tata doarme sau s-a sculat? întrebă el încet şi umil, ca şi cum ar fi vorbit altcineva în locul lui, şi tot aşa, fără să ştie cum, se aşeză pe bancă.

El însuşi fusese aproape înspăimântat de propria-i umilinţă în momentul acela, aşa cum avea să-şi amintească mai târziu, reconstituind scena. Smerdiakov se proţăpise în faţa lui, cu mâinile la spate, uitându-se la el sigur de sine, aproape cu severitate.

— Încă doarme, îi răspunse el tacticos (cum s-ar zice: „Tu ai căutat să intri în vorbă, nu eu”), plecându-şi făţarnic privirile. Mă mir de dumneavoastră, domnule! – adăugă el, întinzând piciorul drept înainte şi jucându-se cu vârful ghetei de lac.

— De ce te miri? îl întrebă răstit Ivan Fiodorovici, căutând să pară calm, deşi îşi dădea seama cu repulsie că era foarte nerăbdător să afle despre ce voia să-i vorbească feciorul şi că n-are să se clintească de acolo până nu-şi va fi astâmpărat curiozitatea.

— De ce nu plecaţi-la Cermaşnea? îl întrebă Smerdiakov, zâmbind cu familiaritate. Şi, cum se uita la el, mijind ochiul stâng, parcă voia să-i spună: „Dacă eşti ager la minte, nu se poate să nu pricepi de ce zâmbesc!”

— Ce să caut la Cermaşnea? se miră Ivan Fiodorovici.

Smerdiakov nu-i răspunse numaidecît.

— Fiodor Pavlovici atât a stăruit să vă duceţi, rosti el agale, ca şi cum n-ar fi acordat nici un fel de importanţă cuvintelor lui: „De, ţi-am dat şi eu o explicaţie la întâmplare, numai aşa, ca să zic ceva”.

— Ei, fir-ar să fie! se burzului Ivan Fiodorovici, bruscându-l deodată, de unde până atunci fusese atât de umil. Vorbeşte odată lămurit, ce vrei?

Smerdiakov îşi trase piciorul drept, alăturându-l de celălalt, şi se îndreptă din spate, continuând să-l privească liniştit, cu acelaşi surâs ironic pe buze.

— Nimic, ce să vreau... am spus şi eu aşa, fiindcă veni vorba...

Preţ de un minut, aproape, nici unul dintre ei nu mai scoase un cuvânt. Ivan Fiodorovici îşi dădea prea bine seama c-ar fi trebuit să se scoale furios şi să plece. Dar Smerdiakov stătea mai departe proţăpit în faţa lui, în aşteptare: „la să văd, ai să-ţi ieşi ori nu din

sărite?” Cel puţin aşa făcea impresia, în cele din urmă, Ivan Fiodorovici dădu să se ridice. Smerdiakov prinse mişcarea.

— Sunt într-o situaţie îngrozitoare, Ivan Fiodorovici, nu ştiu cum să fac să ies la liman... începu el cu un glas dârz, răspicat, deşi, rostind aceste cuvinte, scăpase un oftat.

Ivan Fiodorovici se aşează la loc pe bancă.

— Parcă au înnebunit amândoi ori au dat în mintea copiilor, urmă celălalt. Vreau să zic, tatăl şi frăţiorul dumneavoastră, Dmitri Fiodorovici. Gândiţi-vă că Fiodor Pavlovici o să se scoale acuşica din somn şi, cum o deschide ochii, o să înceapă iar să mă piseze în tot momentul: „N-a venit? De ce n-o fi venit?” şi tot aşa o s-o ţină până la miezul nopţii, ba chiar şi mai târziu încă. Dacă Agrafena Aleksandrovna nu vine nici azi (şi tare mă tem că nici prin gând nu-i trece măcar!), mâine dimineaţă dumnealui iar o să tabere pe mine: „De ce n-o fi venit? Ce-o fi având de nu vine? Când o să vină?” Ca şi cum eu aş fi cu ceva vinovat în toată istoria asta... Pe de altă parte, nu apucă bine să se însereze, şi numai ce-l vezi pe frăţiorul dumneavoastră că apare nitam-nisam prin vecini, uneori chiar ziua-n amiaza mare, cu pistolul în mână şi că începe să urle la mine: „Bagă de seamă, ticălosule, bagă de seamă, ciorbă lungă! Dacă o scapi cumva din ochi şi nu-mi dai numaidecât de ştire c-a venit, îţi zbor creierii pe loc!” Mai trece o noapte, şi Fiodor Pavlovici iarăşi o ia de la capăt să-mi scoată sufletul: „De ce n-o fi venit? Când o să vină?” Ca şi cum în ochii amândurora numai eu sunt de vină că cucoană dumnealor nu vrea să poftească! şi parcă din zi în zi, ceas de ceas, sunt din ce în ce mai oţărâţi amândoi. Uneori, mi-e aşa teamă, că-mi vine să-mi pun capăt zilelor. Nu ştiu la ce mă pot aştepta de la dumnealor, domnule?!

— De ce te-ai băgat? Cine te-a pus să-i spui toate cele lui Dmitri Fiodorovici? îl luă la rost, iritat, Ivan Fiodorovici.

— Păi ce puteam să fac? şi apoi, dacă vreţi să ştiţi, nu m-am băgat singur, de capul meu. La început am tăcut chitic, nu mă încumetam să-l înfrunt, şi cu timpul a ajuns să facă din mine sluga dumnealui, cum s-ar zice, un fel de Liciardă, la dispoziţia lui. De atunci nu ştie decât una şi bună: „Te omor, bestie, dacă o scapi din ochi!” Să vedeţi, domnule, dacă mâine n-o să m-apuce iarăşi boala copiilor, şi, când m-apucă, mă ţine mult de tot.

— Te ţine mult? Cum adică?

— Mult, mult de tot. Câteva ceasuri, poate şi o zi întreagă sau două, dacă nu chiar şi trei zile. Odată, când am căzut din pod, m-a ţinut aşa trei zile în şir. Mă lăsa puţin, şi iar mă apuca – trei zile, cum vă spun, n-am ştiut pe ce lume sunt. Fiodor Pavlovici a trimis atunci după doctorul nostru, ştiţi, după Herzenstube, care mi-a pus gheaţă pe frunte şi mi-a mai dat să mai fac încă ceva... Puteam să mă curăţ atunci.

— Bine, dar, după câte am auzit, crizele de epilepsie nu pot fi prevăzute dinainte, nimeni nu poate să-şi dea seama când vin. De unde ştii c-o să ai mâine o criză?! Îl luă în primire Ivan Fiodorovici, scos din fire şi în acelaşi timp curios.

— Asta cam aşa e, nu se poate şti dinainte.

— Şi pe urmă, data trecută, după cum zici, ai căzut din pod.

— Păi în fiecare zi mă urc în pod, aşa că n-ar fi de mirare să cad şi mâine. Dacă nu din pod, atunci poate în beci, că şi în beci mă duc în fiecare zi după una său alta.

Ivan Fiodorovici îl privi lung.

— Cum văd eu, îmi îndrugi moşi-pe-groşi, nu pricep unde vrei s-ajungi... rosti el cu glas scăzut, deşi parcă ameninţător. Nu cumva vrei să te prefaci? Să simulezi o criză de epilepsie care să te ţină trei zile?

Smerdiakov stătea cu ochii în pământ şi-şi tot făcea de lucru cu vârful botinei drepte. Apoi îşi mută greutatea trupului de pe un picior pe altul, ridică fruntea şi-i răspunse rânjind:

— Chiar dacă, să zicem, aş face-o, adică dacă aş putea să mă prefac, ceea ce-i floare la ureche pentru un om priceput, aş avea tot dreptul să mă folosesc de mijlocul ăsta ca să scap cu viaţă, fiindcă, vedeţi, dacă s-ar întâmpla să zac la pat, şi tocmai atunci să vină Agrafena Aleksandrovna la tăticul domniei voastre, cum ar avea obraz dumnealui să-i ceară socoteală unui biet bolnav că de ce nu l-a înştiinţat? I-ar fi ruşine.

Ivan Fiodorovici sări în sus, cu faţa crispată de indignare.

— Ei, fir-ai tu să fii! Ce tremuri atâta pentru viaţa ta? Ameninţările lui Dmitri sunt vorbe spuse la mânie, atâta tot. Nu-ţi fie teamă c-o să te omoare. De omorât poate c-o să omoare pe cineva, dar nu pe tine!

— Ba dumnealui poate să omoare un om cum ar strivi o muscă. Şi în primul rând pe

mine. Dar, ca să vă spun drept, mai mult mi-e teama de altceva: mă tot gândesc să nu fiu luat drept complicele dumnealui daca l-o împinge păcatul să ridice mâna asupra tatălui dumneavoastră.

— De ce să te ia drept complice?

— Iac-aşa. Au să creadă c-am fost înţeles cu dumnealui, fiindcă i-am destăinuit nişte semnale pe care le aveam între noi.

— Ce semnale? şi cui zici că le-ai destăinuit? Vorbeşte mai lămurit, lua-te-ar dracu' să te ia!

— Trebuie să vă mărturisesc, urmă tărăgănat, flegmatic şi doctoral Smerdiakov, că noi doi, adică Fiodor Pavlovici şi cu mine, avem un secret. După cum ştiţi (dacă aţi băgat de seamă!), de câteva zile, când se înnoptează, sau chiar cum începe să se întunece afară, dumnealui se încuie în casă. Dumneavoastră de obicei vă urcaţi devreme în odaie, barem ieri n-aţi coborât toată ziua, de aceea poate că nu ştiţi cum se ferecă dumnealui peste noapte cu câte şapte zăvoare de la un timp încoace. Poate să vină oricine, că nu deschide la nimeni. Nici chiar lui Grigori Vasilievici nu i-ar descuia, doar dacă l-ar recunoaşte după glas că-i dânsul. Numai că Grigori Vasilievici n-are ce să caute, pentru că în casă acum nu servesc decât eu. Aşa a hotărât dumnealui de când a început toată dandanaua asta cu Agrafena Aleksandrovna. Acum câteva zile însă, mi-a poruncit să nu mai stau cu dânsul peste noapte, să mă duc să dorm cu bătrânii, numai să am grijă să nu aţipesc până după miezul nopţii. Să stau de veghe şi, din când în când, să mă scol şi să mai dau câte o raită prin curte. S-o pândesc pe Agrafena Aleksandrovna, fiindcă, în ultimele zile, parcă şi-ar fi ieşit din minţi, aşa o aşteaptă. Probabil şi-a făcut următoarea socoteală: dacă vine, nu poate să vină decât noaptea târziu, prin ulicioară, fiindcă i-e frică de Dmitri Fiodorovici (Mitka, aşa cum îi zice dumnealui). „Tu, zice, rămâi de pază până la miezul nopţii sau chiar şi mai târziu. Cum vei zări-o venind, aleargă să-mi dai de ştire, bate-mi în uşă sau la geamul dinspre grădină. Baţi aşa de doua ori rar: un, doi, p-ormă de trei ori repede: cioc-cioc-cioc. Atunci am să ştiu că-i ea şi am să descui binişor uşa.” Mi-a mai arătat încă un semn, asta în cazul când s-ar întâmpla ceva extraordinar. Să bat adică mai întâi de două ori repede: cioc-cioc, apoi să stau o clipă şi să ciocănesc iar, dar numai o singură dată şi tare de tot. Atunci dumnealui o să înţeleagă că s-a petrecut ceva neprevăzut şi că trebuie să stau de vorbă cu dânsul şi o să-mi deschidă, iar eu mă strecor înăuntru şi să-i dau raportul. Asta în cazul când Agrafena Aleksandrovna, în loc să vină dânsa, ar trimite răspuns prin cineva. Ş-apoi s-ar putea să ne pomenim cu Dmitri Fiodorovici, şi atunci iar trebuie să-l înştiinţez că-i pe aproape. Nici nu ştiţi cum tremură de frica lui Dmitri Fiodorovici! Dacă s-ar întâmpla, bunăoară, să-l zăresc pe Dmitri Fiodorovici dând târcoale casei, mi-a poruncit să viu neapărat să-i bat de trei ori în uşă, orişice ar fi, chiar dacă s-ar întâmpla ca între timp să fi sosit Agrafena Aleksandrovna, şi ar fi încuiat cu dânsa înăuntru. Aşa că primul semnal – cinci bătăi în uşă – vrea să zică: „A venit Agrafena Aleksandrovna”, iar al doilea, trei ciocănituri: „Trebuie să vă spun ceva”. Mi-a arătat chiar dumnealui de câteva ori şi m-a dăscălit, ca să-mi intre bine în cap. Şi cum nimeni pe lume decât noi, adică dânsul şi cu mine, habar n-are de semnalele astea, cum o să audă ciocănind, dumnealui o să vină să-mi deschide fără grija şi fără să mai întrebe nimic (mai ales se teme să ridice glasul!).

Din păcate însă, acum Dmitri Fiodorovici le cunoaşte şi dânsul.

— Cum de-a aflat? Cine i le-a destăinuit? Tu? De ce te-ai apucat să-i spui?

— De frică. Puteam oare să nu-i spun nimic? Dmitri Fiodorovici mă tot strângea mereu cu uşa; „Minţi, văd eu că-mi ascunzi ceva! Am să-ţi rup picioarele, auzi tu?” şi atunci i-am mărturisit secretul, ca să vadă că-i sunt într-adevăr credincios şi să fie convins că nici prin gând nu-mi trece să-l mint, dimpotrivă, îi spun tot ce ştiu.

— Dacă bănuieşti cumva că s-ar putea folosi de semnalele astea ca să intre în casă, fă tot ce poţi ca să-l împiedici.

— Dar dacă s-o întâmpla să zac bolnav în pat, cum aş putea să-l împiedic, vă întreb, dacă, să zicem, m-aş încumeta s-o fac, aşa cum îl ştiu furios?

— Ei, fir-ar al naibii! Eşti chiar atât de convins că mâine o să te apuce o criză de epilepsie, lua-te-ar naiba să te ia? Nu cumva îţi râzi de mine?

— Cum aş îndrăzni să fac glume pe socoteala domniei voastre? De asta credeţi că-mi arde mie acum, când tremur tot de frică? Parcă văd că mâine o să mă pălească iar boala copiilor, simt eu c-o să mă pălească de frică!

— Drăcia dracului! Dacă s-o întâmpla să cazi la pat, n-are decât să stea de pază Grigori. Atrage-i atenţia să nu-i dea voie să intre în casă.

— Pot eu să-i destăinui semnalele fără ştirea boierului? şi pe urmă, Grigori Vasilievici n-are cum să-l audă când vine şi nici cum să-l împiedice să intre, fiindcă şi dânsul boleşte de ieri, şi tocmai că Marfa Ignatievna zicea că vrea să-l doftoricească mâine. Aşa e vorba, cel puţin. Să vedeţi cum vine treaba asta, fiindcă-i foarte interesant: Marfa Ignatievna cunoaşte un leac care nu se întâmpla niciodată să-i lipsească din casă. Este o băutură foarte tare, dreasă cu buruieni, ce fel de buruieni n-aş şti să vă spun, asta-i secretul dumneaei. Şi uite aşa, de vreo trei ori pe an mi ţi-l ia pe Grigori Vasilievici şi-l doftoriceşte cu băutura aceea secretă de câte ori îl apucă durerile de şale şi ologeşte de picioare. Şi asta se întâmpla cam de trei ori într-un an. Atunci, dumneaei ia un ştergar, îl moaie în zeamă şi mi ţi-l freacă zdravăn o jumătate de oră, până i se roşeşte toată pielea, ba chiar parcă se şi umflă oleacă, iar ce mai rămâne în sticlă îi dă dumnealui să bea, spunând în acelaşi timp o rugăciune, adică nu i-o dă chiar pe toată, fiindcă mai lasă şi pentru dânsa un strop. După aceea trage şi dumneaei o duşcă. Dar cum nici unul dintre ei n-are darul beţiei, cad amândoi morţi şi dorm duşi ceasuri în şir. A doua zi, dimineaţa, Grigori Vasilievici mai totdeauna se ridică din pat sănătos tun, numai biata Marfa Ignatievna se scoală cu durere de cap. Dacă, aşa cum v-am spus, Marfa Ignatievna se ţine într-adevăr de cuvânt, mi-e teamă că nici unul dintre ei n-o să audă nimic, aşa că nu văd cine o să-l poată împiedica pe Dmitri Fiodorovici să intre în casă. Au să doarmă buştean amândoi.

— Moşi-pe-groşi! Prea ar fi să se potrivească toate la ţanc: pe tine să te apuce o criză, ei să zacă aşa, ca duşii de pe lume! răbufni Ivan Fiodorovici, încruntându-se ameninţător. Său poate că, adăugă el fără să vrea, aşa vei fi având tu de gând să potriveşti lucrurile?...

— Cum aş putea să le potrivesc... Şi la ce bun. Totul depinde numai de Dmitri Fiodorovici, de ce o fi pus dânsul la cale... Dacă i s-a năzărit să facă ceva – o să facă; dacă nu, doar n-am să umblu acum după dânsul ca să-i dau ghes să intre buzna peste tatăl dumneavoastră!

— De ce să vină la tata? Nu înţeleg ce-ar putea să caute la dânsul, şi încă aşa, pe furiş, din moment ce, aşa cum pretinzi tu, Agrafenei Aleksandrovna nici măcar nu-i trece prin gând să poftească, continuă Ivan Fiodorovici, palid de mânie. Chiar tu ai spus aşa mai adineauri. De altfel, de când am intrat aici în casă am fost sigur că târâtura aia n-o să vină în casă, el îşi face iluzii. Şi atunci, te întreb, pentru ce Dmitri ar putea să tabere peste dânsul? Dacă ea tot n-are de gând să calce pragul acestei case? Spune! Vreau să ştiu ce crezi tu.

— Ce vă interesează ce cred eu? ştiţi foarte bine de ce o să vină! Căci de venit o să vină negreşit, fie mânat de furie, fie că, neîncrezător cum e de felul lui, când o să prindă de veste că sunt bolnav, o să intre la bănuială, şi atunci n-o să-şi mai găsească astâmpăr până n-o să pătrundă în casă valvârtej, s-o răscolească de la un capăt la altul, răsturnând totul cu josul în sus, aşa cum a făcut rândul trecut. Să vadă cu ochii lui dacă n-a intrat cumva pe furiş înăuntru. Şi apoi, dumnealui ştie prea bine că Fiodor Pavlovici a pregătit pentru dânsa un plic, uite, cam aşa, pe care a pus trei peceţi şi l-a legat cu panglicuţă, scriind cu mâna dumnealui: „îngeraşului meu Gruşenka, pentru când o vrea să vină la mine”, ca după trei zile să adauge: „Puişorului meu drag” . Tocmai asta mă pune pe gânduri.

— Mofturi! protestă Ivan Fiodorovici scos din fire. Dmitri în ruptul capului n-ar fi în stare să-l jefuiască, şi cu atât mai puţin să-l ucidă pentru asta pe tata. Mai curând ar fi putut să-l omoare ieri din pricina Gruşenkăi, să-l ucidă prosteşte într-un moment când, orbit de mânie, nu şi-ar fi dat seama ce face, dar de jefuit – nu! Aşa ceva în nici un caz n-o să facă!

— Numai că, vedeţi, e foarte strâmtorat acum, Ivan Fiodorovici, şi are nevoie urgentă de bani. Nici nu ştiţi cum îi crapă buza după bani în momentul ăsta! îl lămuri Smerdiakov, răspicat şi în acelaşi timp perfect liniştit. Pe deasupra, dumnealui e convins că, de fapt, banii ăştia, trei mii de ruble, sunt ai dumisale. Chiar dânsul mi-a spus: „Tata, zice, mi-a rămas dator trei mii de ruble în cap”. Şi apoi, nu ştiu dacă vă daţi seama, Ivan Fiodorovici, dar mai e încă un clenci la mijloc. Mai mult ca sigur ca Agrafena Aleksandrovna, dacă ar vrea, l-ar putea sili pe boier să se însoare cu dânsa. Numai să vrea dumneaei, şi n-ar fi de mirare să-i căşuneze şi treaba asta. Ziceam adineauri că n-o să-i facă cheful boierului bătrân să vină la dânsul, dar cine ştie dacă dumneaei n-o fi poftind ceva mai mult, poate că i s-o fi năzărit să fie cucoană!... Mi-aduc aminte că, odată, ibovnicul dumneaei, negustorul

Samsonov, i-a spus că asta n-ar fi o afacere proastă şi a râs. Şi pe urmă, ea nu-i chiar aşa seacă la minte. Ce interes ar avea să se mărite cu un golan ca Dmitri Fiodorovici? În cazul ăsta, vă daţi seama, Ivan Fiodorovici, că, aşa cum stau lucrurile, nici dumneavoastră, nici Dmitri Fiodorovici, şi nici frăţiorul dumneavoastră, Aleksei Fiodorovici, n-o să vă mai alegeţi cu nimic când o fi să moară boierul cel bătrân, n-o să vă rămână nici o para chioară. Căci dacă Agrafena Aleksandrovna s-o mărita totuşi cu dânsul, fiţi sigur c-o să facă asta numai şi numai ca să poată trece pe numele ei toată averea, tot bănetul care l-o avea dumnealui. Pe când dacă babacul dumneavoastră s-ar întâmpla să închidă ochii acum, până nu apucă să se însoare, aţi avea de primit cel puţin câte patruzeci de mii de ruble fiecare, chiar şi Dmitri Fiodorovici, care i-e drag boierului ca sarea-n ochi, fiindcă dumnealui, poate că v-a venit cumva la ureche treaba asta, n-a făcut nici un fel de testament... Şi dumnealui, Dmitri Fiodorovici, e la curent cu toate astea...

Obrazul lui Ivan Fiodorovici se înăspri. Tânărul se scutura ca de un fior şi se înroşi la faţă.

— Şi atunci, îl întrerupse el brusc pe Smerdiakov, de ce mă sfătuieşti să plec imediat la Cermaşnea? La ce te-ai gândit când m-ai îndemnat să plec? Cine ştie ce se mai poate întâmpla aici după plecarea mea...

Ivan Fiodorovici începu să gâflie.

— Chiar aşa... rosti Smerdiakov, agale, ca omul care ştie bine ce spune, privindu-l ţintă pe Ivan Fiodorovici.

— Cum, chiar aşa? îl îngână, fulgerându-l cu o privire scăpărătoare, încărcată de ameninţări, Ivan Fiodorovici, care abia îşi mai ţinea cumpătul.

— V-am spus toate astea fiindcă mi-e milă de dumneavoastră. Zău dacă n-aş lăsa totul baltă în locul dumneavoastră! La ce să mai stau aici cu balamucul astă? adăugă Smerdiakov, uitându-se fără sfială în ochii scânteietori ai lui Ivan Fiodorovici.

Câteva clipe nici unul dintre ei nu mai rosti un cuvânt.

— Mare dobitoc trebuie să fii, dar... Şi un ticălos fără pereche! izbucni deodată Ivan Feodorovici, sculându-se de pe bancă.

Dădu iar să intre pe poartă, dar se şi întoarse din nou către fecior.

În momentul acela se petrecu ceva curios: muşcându-şi buzele, cuprins de mânie, Ivan Fiodorovici încleşta pumnii, gata să tabere asupra lui Smerdiakov. Prinzând de veste, acesta se trase imediat la o parte. Ivan Fiodorovici însă renunţa şi, tăcut şi parcă dezorientat, se îndreptă spre poartă.

— Dacă vrei să ştii, mâine, dis-de-dimineaţă, plec la Moscova! îi aruncă el furios, apăsând pe cuvinte. El însuşi avea să se mire mai apoi, întrebându-se ce i-o fi venit să-i spună lui Smerdiakov că pleacă la Moscova.

— E cel mai bun lucru, se grăbi să-i răspundă celălalt, ca şi cum n-ar fi aşteptat decât asta. Numai că, în cazul când s-ar întâmpla ceva, s-ar putea să vă cheme de la Moscova printr-o telegramă.

Ivan Fiodorovici se opri din nou locului şi se întoarsei spre el, dar între timp şi cu Smerdiakov se petrecu parcă o schimbare. Familiaritatea şi sângele rece cu care-i vorbise; până atunci dispăruseră ca prin farmec. Încordat, atent, chipul, său avea de astă dată o expresie timidă, slugarnică, în timp ce privirea lui iscoditoare, pironită în ochii lui Ivan Fiodorovici, părea să-l întrebe: „Nu mai ai nimic de spus, nimic de adăugat?”

— Dar... în cazul când s-ar întâmpla ceva, ar putea tot aşa de bine să mă cheme şi de la Cermaşnea! zbieră în gura mare Ivan Fiodorovici, fără să ştie nici el de ce ridicase glasul.

— Da, sigur, s-ar putea să vă cheme şi de acolo... Şopti Smerdiakov, pierzându-şi parcă dintr-o dată curajul, fără a înceta totuşi să-l privească drept în ochi.

— Numai că Moscova e mai departe, şi Cermaşnea – colea. De ce ţii neapărat să plec la Cermaşnea, îţi pare rău de banii cheltuiţi cu călătoria, sau ţi-e milă cumva de mine că trebuie să umblu atâta pe drumuri?

— Chiar aşa... îngăimă Smerdiakov cu o voce şovăielnică şi un zâmbet mârşav pe buze, gata parcă să sară înapoi la cel mai mic gest.

Dar, spre marea lui mirare, Ivan Fiodorovici izbucni într-un hohot de râs, şi aşa, râzând, intră pe poartă. Cine l-ar fi văzut în momentul acela n-ar fi câtuşi de puţin convins că râsul lui putea fi o explozie de veselie. De altfel, nici el, pentru nimic în lume, n-ar fi fost în stare să explice lămurit ce se petrecea în sufletul său. Mergea ca şi cum ar fi fost pus în mişcare de un resort.

VII - „E O PLĂCERE SĂ STAI DE VORBĂ CU UN OM DEŞTEPT”

Ivan Fiodorovici vorbea la fel cum se şi mişca, tot ca un automat. Intrând pe uşă, se întâlni cu Fiodor Pavlovici în sală, şi cum îl văzu începu să dea din mâini şi să strige: „Nu mai trec pe la dumneata, urc la mine, la revedere”. Şi se strecură pe lângă taică-său, evitând să-l privească. Poate că în momentul acela era prea înverşunat împotriva lui, totuşi, chiar şi Fiodor Pavlovici rămase mirat de ostilitatea pe care i-o arătase atât de făţiş. Bătrânul avea probabil să-i spună ceva şi, dornic să i se destăinuie mai curând, se grăbise să-i iasă în întâmpinare pe sală; surprins însă de o privire ironică, până ce acesta urcă treptele ce duceau la etaj, dispărând din câmpul vederii sale.

— Ce l-o fi apucat? îl întrebă el pe Smerdiakov, care intrase în casă imediat după Ivan Fiodorovici.

— Cine ştie de ce s-o fi supărat?! îi răspunse în doi peri lacheul.

— Dracu' să-l ia! N-are decât să se supere dacă-i place! Adu samovarul şi şterge-o! Fuga! Marş! Nimic nou?

Şi începu să-l descoasă din fir-a-păr, exact aşa cum spusese mai adineauri Smerdiakov, plângându-i-se lui Ivan Fiodorovici, adică numai şi numai în legătură cu musafira mult aşteptată. Putem, deci, trece cu uşurinţă peste discuţia lor. O jumătate de ceas mai pe urmă, casa avea toate uşile zăvorâte, şi bătrânul maniac se plimba de unul singur prin încăperi, tremurând de nerăbdare, aşteptând din clipă în clipă să audă cele cinci ciocănituri, precum convenise. Din când în când îşi arunca ochii pe fereastră, deşi afară era întuneric beznă şi nu se zărea nimic.

Se făcuse foarte târziu, dar Ivan Fiodorovici încă mai stătea de veghe, cugetând la tot felul de lucruri. în noaptea aceea se culcă după orele două. Nu vom împărtăşi, totuşi, cititorilor mersul gândurilor lui şi nici nu credem c-ar fi momentul acum să pătrundem în tainiţele acestui suflet; odată şi odată îi va veni şi lui rândul. De altminteri, chiar dacă am încerca s-o facem, ar fi prea complicat, cu atât mai mult cu cât nici nu poate fi vorba de o înlănţuire de gânduri, ci mai curând de ceva destul de haotic, şi în primul rând de o stare acută de surescitare. El însuşi îşi dădea seama că pierduse orice control. Îi căşuna ba una, ba alta, tot felul de toane ciudate, uneori chiar cu totul năstruşnice. Aşa, de pildă, la un moment dat, târziu după miezul nopţii, simţi o dorinţă irezistibilă, chinuitoare să coboare, să descuie uşa, să dea apoi buzna în încăperile slugilor şi să-l snopească în bătaie pe Smerdiakov. Dacă însă l-ar fi întrebat cineva pentru ce, cu siguranţă că n-ar fi fost în stare să găsească nici o explicaţie, decât doar aceea că-l ura din răsputeri pe lacheu, ca şi când n-ar fi avut un duşman mai înverşunat decât el pe lume. Pe de altă parte, de câteva ori în noaptea aceea îl cotropi din senin o teamă inexplicabilă, umilitoare, o teamă care – simţea lămurit – îi sleia cu desăvârşire trupul de vlagă, îl durea capul şi se-nvârtea pământul cu el. O ură năprasnică îi strângea inima ca într-un cleşte şi parcă simţea nevoia să se răzbune pe cineva. îl ura până şi pe Alioşa când îşi amintea de discuţia pe care o avusese cu dânsul, ceva mai înainte; în unele clipe se ura chiar şi pe sine. Cât despre Katerina Ivanovna, o uitase cu desăvârşire, aşa cum avu prilejul să constate mai apoi, şi cu atât mai mult fu surprins de faptul acesta cu cât ţinea minte precis că în clipa când se lăudase în salonul doamnei Hohlakova c-o să plece chiar a doua zi la Moscova, îşi spusese singur în gând: „Fugi încolo! Cine te crede c-o să pleci, nu e decât o fanfaronadă... nu te poţi smulge de aici chiar aşa de lesne cum vrei tu să arăţi!” Mult mai târziu, încercând să reconstituie întâmplările din noaptea aceea, Ivan Fiodorovici îşi aminti, scârbit până în adâncul sufletului, cum din când în când se scula brusc de pe divan şi, tiptil-tiptil, ca şi cum s-ar fi temut să nu-l spioneze cineva, se ducea să deschidă uşa şi ieşea pe scară, să tragă cu urechea la zgomotele ce se auzeau de la parter, ascultând cum se plimbă de colo până colo, agitat, Fiodor Pavlovici; stătea aşa mult la pândă, câte cinci minute în şir, cuprins de o curiozitate bizară, cu răsuflarea oprită, simţind cum îi zvâcneşte inima în piept; nici el însuşi însă n-ar fi putut să spună cu ce scop făcea toate acestea şi pentru ce trăgea cu urechea. Tot restul vieţii lui avea să se gândească la fapta aceasta ca la o „ticăloşie”, socotind-o în adâncul sufletului drept cea mai urâtă dintre toate câte le săvârşise în zilele sale. Şi totuşi, în momentul acela, s-ar fi putut spune că în sufletul, lui nu era nici măcar un grăunte de ură

împotriva lui Fiodor Pavlovici. Era împins numai de o aprigă curiozitate, şi-n timp ce-i auzea astfel paşii, căuta să-şi imagineze cam ce-ar putea să facă bunăoară acolo la dânsul, în apartament: îl simţea sau şi-l închipuia uitându-se când şi când pe fereastră în bezna de afară, îl vedea apoi oprindu-se brusc în mijlocul camerei, cu urechile ciulite, în continuă aşteptare, doar-doar va ciocăni cineva; pentru asta şi ieşise de două ori de la el, din odaie. Când, pe la orele două din noapte, totul se linişti şi Fiodor Pavlovici se înduplecă, în sfârşit, să se ducă la culcare, se întinse şi el în aşternut, ferm hotărât să adoarmă cât mai degrabă, simţindu-se răpus de oboseală.

Şi într-adevăr se cufundă într-un somn greu, fără vise; în schimb, se trezi destul de devreme, pe la şapte, după ce se luminase de ziuă. Deschizând ochii, constată, spre surprinderea lui, că se simţea ca niciodată plin de energie. Sări jos din pat, se îmbrăcă în pripă, scoase apoi geamantanul şi, repede-repede, se apucă să-şi facă bagajele. Cu o zi mai înainte, spălătoreasă venise să-i aducă rufăria, şi la gândul că toate se potriviseră la tanc şi nimic nu-l oprea să plece aşa, brusc, un zâmbet îi miji pe buze. Fiindcă plecarea lui trebuia neapărat să fie bruscă. Deşi în ajun declarase de câteva ori (faţă de Katerina Ivanovna, iar mai pe urmă faţă de Alioşa şi de Smerdiakov) c-o să plece a doua zi, în momentul când se culcase – ţinea minte precis – nici habar nu mai avea de călătorie, sau în orice caz nici nu-i trecuse prin minte că, sculându-se din pat, în ziua următoare, prima lui grijă va fi să-şi împacheteze lucrurile. În sfârşit, aşează tot ce avea de pus în geamantan şi în sacul de voiaj. Pe la nouă, când Marfa Ignatievna veni să-l întrebe, ca de obicei, unde vrea să ia ceaiul, la dânsul în odaie sau jos, Ivan Fiodorovici coborî aproape bine dispus, deşi vorbele, ca şi gesturile lui erau cam pripite şi dezordonate. Îşi salută destul de afectuos tatăl şi ţinu cu tot dinadinsul să afle cum o duce cu sănătatea, apoi, fără să mai aştepte răspunsul, îl înştiinţa că peste o oră pleacă definitiv la Moscova şi că-l roagă să-i facă rost de cai. Bătrânul îl ascultă fără să manifeste nici un fel de surpriză, uitând chiar să se arate mâhnit, cel puţin aşa, din politeţe, că-i pleacă băiatul; în schimb, începu să dea semne de nerăbdare, amintindu-şi în acelaşi moment de o afacere foarte importantă pentru el:

— Ei, vezi, vezi cum eşti! Nu mi-ai spus nimic aseară... n-are a face, nici acum nu e încă timpul pierdut. Fă-mi şi tu un hatâr, sufletele, şi treci înainte prin Cermaşnea. Din gară de la Volovoe nu-s decât vreo douăsprezece verste până acolo, un mic ocol; o iei la stânga şi ajungi îndată la Cermaşnea.

— Mi-e peste putinţă, zău, nu pot... sunt optzeci de verste până la staţia de cale ferată, şi trenul spre Moscova pleacă la şapte seara, abia dacă am timp să-l prind.

— Lasă, că-l prinzi tu mâine sau poimâine; azi însă, te rog, du-te la Cermaşnea! Măcar atâta să faci şi tu ca taică-tău să fie cu inima împăcată! Să nu fi fost ocupat, m-aş fi dus chiar eu mai de mult; e vorba de ceva extrem de urgent, o ocazie excepţională, numai că, din păcate, nu pot să lipsesc pentru moment din oraş... Vezi tu, am o pădurice acolo, de fapt sunt două loturi – unul la Beghicevo şi altul la Diacikino, amândouă încă neexploatate. Negustorii Maslovî, ştii care, tatăl şi feciorul, nu vor să-mi dea mai mult de opt mii de ruble, şi abia anul trecut s-a prezentat un cumpărător care-mi oferea douăsprezece mii, acela însă nu era din partea locului, asta-i socoteala. Aici, la noi, nu există, cum s-ar zice, o piaţă de desfacere; Maslovî ăştia, tatăl şi fecioru-său, au o avere de sute de mii de ruble, ei taie şi spânzură, ce-ţi dau, aia iei, fiindcă nimeni n-ar îndrăzni să le facă vreo concurenţă. Părintele din Ilinskoe mi-a scris însă joia trecută c-ar fi venit un negustor pe care-l cunosc destul de bine, unul Gorstkin, din Pogrebovo, adică tot cineva care nu-i de prin partea locului şi deci n-are de ce să-i ştie de frică lui Maslov, aici e clenciul. Zice că ar da pentru pădurice unsprezece mii în cap, auzi? şi nu rămâne decât o săptămână, aşa scrie părintele. Dacă te-ai duce tu să te înţelegi cu el...

— De ce nu-i scrii părintelui să se ocupe dânsul de treaba asta?

— Ce se pricepe părintele? N-are ochi pentru aşa ceva. Altminteri, un giuvaier de om, ce să-ţi spun, uite, oricând i-aş încredinţa douăzeci de mii de ruble, aşa fără nici o chitanţă... numai că n-are ochi pentru aşa ceva, parcă n-ar fi bărbat în toată firea, îl înşeală şi o cioară. Şi când te gândeşti că-i om cu carte!... Iar Gorstkin, aşa cum îl vezi, îmbrăcat ca un mujic, cu scurteica lui albastră, e un pehlivan fără pereche, aici e buba: minte de îngheaţă apele! Uneori stai şi te întrebi ce l-o fi apucat. Acum doi ani, de pildă, ne-a spus că i-ar fi murit nevasta şi c-ar fi însurat cu alta, şi când colo era o minciună gogonată: nevastă-sa nici gând n-avea să moară, trăieşte şi acum, şi la trei zile o dată, îi trage câte un pui de

bătaie! Vreau să ştiu dacă nu cumva şi acum ne duce cu preşul, dacă are într-adevăr intenţia să cumpere şi e dispus să dea unsprezece mii.

— Păi nici eu n-am să fac vreo scofală, dacă-i vorba, fiindcă tot atât de puţin mă pricep şi eu în treburile astea.

— Stai, aşteaptă puţin, nu te pripi, o să-şi dau eu unele indicaţii. Pe Gorstkin îl cunosc ce-i poate pielea de ani de zile, doar facem afaceri împreună. Vezi tu, trebuie să te uiţi cu atenţie la barba lui; are o amărâtă de bărbuţă roşcată şi rară. Dacă observi că-i tremură cumva şi, că, în timpul discuţiei, omul se înfurie la un moment dat, atunci să ştii că vorbeşte serios şi vrea să ajungă la o înţelegere; iar dacă-şi mângâie aşa barbişonul, cu mâna stângă, zâmbind, înseamnă că vrea să te tragă pe sfoară, face pe şmecherul. Să nu te uiţi niciodată în ochii lui, că după ochi nu poţi să-l cunoşti, e dat dracului! Să fii atent numai la barbişonul lui. Am să-ţi dau un răvaş pentru el, să i-l arăţi. Îl cheamă Gorstkin, dar nimeni nu-i spune pe numele lui adevărat, fiindcă gura lumii l-a poreclit Copoiul, aşa l-am apucat; ai grijă, totuşi, să nu-i spui aşa, fiindcă se supără. Dacă te învoieşti cu el şi-ţi dai seama că treaba se face, scrie-mi două cuvinte. Numai atât: „E serios”. Să ţii morţiş la preţ, unsprezece mii în cap; hai, o mie, să zicem, poţi să-i mai laşi. Gândeşte-te şi tu, de la opt la unsprezece e o diferenţa de trei mii de ruble. E ca şi cum aş fi găsit banii ăştia pe drum! Să ştii că nu-i chiar aşa uşor sa pui mâna pe un muşteriu şi, zău, îmi crapă buza după bani! Numai să-mi dai de ştire că-i lucru serios, şi-mi fac eu timp să mă reped pân-acolo ca să închei târgul. Altminteri, n-are rost să umblu pe drumuri: cine poate să ştie dacă popa nu visează cai verzi pe pereţi? Zi, te duci sau nu te duci?

— Ei, scuteşte-mă odată, n-am timp!

— Atâta hatâr să-i faci şi tu lui taică-tău! Ce-ţi fi având aşa inimi de piatră cu toţii? Ce contează pentru tine o zi sau două? Unde-ţi arde aşa să zbori acum, la Veneţia? Doar n-o să se dărâme Veneţia în aste două zile. L-aş trimite pe Alioşa, dar ce se pricepe el în socoteli dintr-astea? De aceea stărui să pleci tu, fiindcă te ştiu om cu scaun la cap. Ce, parca eu nu văd? N-oi fi făcând negoţ de cherestea, dar de priceput te pricepi. Trebuie să-ţi dai seama numai dacă vorbeşte serios ori nu. ţine minte ce ţi-am spus, dacă-i tremură bărbuţa înseamnă că are intenţii serioase.

— Cum văd eu, chiar dumneata mă îndemni să plec la Cermaşnea! Ei, drăcia dracului! exclamă Ivan Fiodorovici cu un zâmbet răutăcios.

Fiodor Pavlovici nu luă în seamă răutatea, sau poate că nu voi s-o bage în seamă, mulţumindu-se numai cu zâmbetul.

— Vasăzică, te duci, da? Un moment, să-ţi dau scrisorica!

— Nu ştiu dacă mă duc, am să văd pe drum.

— Ce să mai vezi pe drum, acu' trebuie să te hotărăşti. Zău aşa, dragul tatii, te rog eu! Daca se face afacerea, scrie-mi două rânduri, pe care i le dai părintelui, şi o să aibă el grijă să-mi trimită cât mai degrabă răvăşelul. Pe urmă poţi să pleci sănătos la Veneţia, nu te opresc. O să-ţi dea părintele cai să te întorci în gară, la Volovoe.

Bătrânul era într-al nouălea cer; ticlui la iuţeală biletul, trimise apoi după cai, porunci o gustare, coniac. De obicei, când avea un prilej de bucurie, era grozav de expansiv; de astă dată însă căuta să se stăpânească. Nu suflă nici un cuvânt, bunăoară, despre Dmitri Fiodorovici. Şi nu părea câtuşi de puţin emoţionat de faptul că se despărţea de fecioru-său. S-ar fi zis că nici nu găsea măcar ce să-i spună. „Probabil că-i sătul până-n gât de mine”, se gândea Ivan Fiodorovici, băgând de seamă lucrul acesta. Numai atunci când îl petrecu până în prag, bătrânul începu să se agite şi dădu să-l îmbrăţişeze. Ivan Fiodorovici însă se grăbi să-i întindă mâna, căutând să scape de pupături. Bătrânul prinse numaidecât mişcarea şi se opri.

— Domnul cu tine! îl mai binecuvântă o dată din prag. Ai să mai vii pe aici cândva, nu? Hai, vino, să ştii că-mi faci o bucurie. Hristos să te aibă în paza lui!

Ivan Fiodorovici se urcă în trăsură.

— La revedere, Ivan, şi să nu fii chiar aşa supărat pe mine! îi strigă pentru ultima oară taică-său.

Toţi ai casei – Smerdiakov, Marfa şi Grigori – ieşiseră să-l conducă. Ivan Fiodorovici îi cinsti pe fiecare cu câte zece ruble. După ce se sui în trăsură, Smerdiakov se repezi să aşeze mai bine velinţa.

— Vezi... mă duc la Cermaşnea... spuse fără să vrea Ivan Fiodorovici, rostind aceleaşi

cuvinte ce-i scăpaseră din gură în ajun, de astă dată însoţite de un râs nervos. Şi multă vreme râsul acesta avea să-i răsune în urechi.

— Are dreptate lumea când zice că-i o plăcere să stai de vorbă cu un om deştept! răspunse apăsat Smerdiakov, uitându-se drept în ochii lui.

Trăsura o porni din loc. Călătorul nostru rămase pe gânduri, privind în acelaşi timp cu nesaţ ogoarele, dealurile, copacii, stolul de gâşte în tăria cerului înalt şi senin. Răsuflă uşurat. Încercă apoi să intre în vorbă cu surugiul, ba chiar păru grozav de interesat de răspunsul acestuia, ca după o clipă să-şi dea seama că, de fapt, cuvintele mujicului îi trecuseră pe la ureche şi că habar n-avea ce-i spusese el. Tăcu, învăluit de voluptatea clipei: aerul era proaspăt, rece, şi cerul – albastru. În momentul acela îi trecură prin minte chipurile lui Alioşa şi al Katerinei Ivanovna, dar se mulţumi să zâmbească şi, suflând uşor peste acele năluciri dragi, le făcu să se destrame. „Odată şi odată o să le vină şi lor timpul”, chibzui în sinea lui. Ajungând la poştă, schimbă telegarii şi zbură mai departe spre Volovoe. „De ce mi-o fi spus că-i mai mare dragul să stai de vorbă cu un om deştept? se gândi el la un moment dat, simţind cum i se taie răsuflarea. Şi ce m-o fi apucat să-l înştiinţez că plec la Cermaşnea?” Sosi, în sfârşit, la staţia Volovoe. Nici n-apucă bine să coboare din trăsură, că se şi pomeni înconjurat de surugii. Pentru cele douăsprezece verste pe care le avea de făcut până la Cermaşnea, trebuia să tocmească singur o droşcă. Porunci să înhame caii şi intră în han. Privi în jurul lui, se uită şi la nevasta căpitanului de poştă, şi ce-i veni că deodată ieşi din nou în cerdac.

— Nu-i nevoie, nu mai plec la Cermaşnea. Ce ziceţi, băieţi, am timp să apuc trenul de şapte?

— Ajungeţi taman la tanc, boierule. Înhămăm caii?

— Hai, daţi-i zor! Mâine n-are nimeni drum spre oraş?

— Ba da, Mitri.

— N-ai vrea să-mi faci un serviciu? Treci pe la taică-meu pe acasă – ştii unde? la Fiodor Pavlovici Karamazov – şi spune-i că n-am mai plecat la Cermaşnea. Poţi să te duci?

— Cum să nu pot, mă duc neapărat, că doar îl cunosc pe Fiodor Pavlovici, ehe, încă de când!

— Uite şi bacşişul, nu ştiu dacă el o să-ţi dea ceva... adăugă Ivan, râzând bine dispus.

— Cam aşa, îi ţinu isonul Mitri. Mulţămim frumos, boierule; fiţi pe pace, că mă duc.

La ora şapte seara, Ivan Fiodorovici se urcă în tren şi porni ca vântul spre Moscova. „În lături cu tot ce a fost până acum! Am rupt definitiv cu trecutul, şi orice veste m-ar ajunge din urmă, orice ar fi, nu mai răspund, nu vreau să mai întorc nici o clipă capul înapoi. Să plec, da, să plec într-o lume nouă, pe alte meleaguri, fără să mai privesc îndărăt!”

În loc să simtă însă vreo bucurie, sufletul i se întunecase, înecat în beznă, iar inima i se strângea, biruită de o tristeţe cumplită, cum nu mai încercase până atunci. Toată noaptea se zbuciumă aşa, în timp ce trenul gonea mai departe. Abia în zori, când ajunse la Moscova, parcă se mai dezmetici.

— Sunt un ticălos! îşi şopti el.

Cât despre Fiodor Pavlovici, după plecarea băiatului, parcă-i crescuseră aripi. Preţ de vreo două ceasuri se simţi aproape fericit, închinând de unul singur păhăruţul cu coniac, dar tocmai atunci se întâmplă un lucru pe cât de neplăcut, pe atât de important şi care-i făcu destul sânge rău: ducându-se să aducă ceva din pivniţă, Smerdiakov căzu cum puse piciorul pe scară. Norocul lui că Marfa Ignatievna, care tocmai era prin curte, prinse de veste numaidecât. Nu-l văzuse căzând, în schimb, auzise ţipătul acela ciudat, caracteristic, pe care îl cunoştea mult prea bine – ţipătul epilepticului lovit de o criză. N-ar fi putut, aşadar, să spună dacă atacul se produsese în clipa când feciorul cobora scara, din care pricină se prăbuşise în nesimţire, sau dacă, dimpotrivă, căzuse mai întâi, şi prin urmare comoţia suferită fusese aceea care provocase criza. Nimeni nu putea să ştie mai mult, dat fiind că îl găsiseră jos în pivniţă, zbătându-se cuprins de convulsii, cu spume la gură. La început se temuseră să nu-şi fi rupt o mână sau un picior, dar „îl păzise Dumnezeu”, cum spunea Marfa Ignatievna, şi nu i se întâmplase nimic, în schimb, se canoniseră mult cu el până să-l scoată afară din pivniţă. Şi nici n-ar fi reuşit de n-ar fi fost vecinii să-i ajute. Până şi Fiodor Pavlovici, care asistase speriat şi parcă rătăcit la toată ceremonia, le dăduse o mână de ajutor. Bolnavul nu-şi venea deloc în fire; crizele îl lăsau pentru o bucată de vreme, ca să izbucnească apoi cu şi mai multă putere, şi toţi presupuseră că lucrurile

aveau să se petreacă exact aşa cum fusese cu un an înainte, când din nebăgare de seamă căzuse din pod. ţineau minte că atunci îi puseseră gheaţă la cap, şi, cum în pivniţă rămăsese un pic de gheaţă, Marfa Ignatievna se apucă să-l oblojească pe bolnav. Pe înserat, Fiodor Pavlovici trimise după Herzenstube, care sosi numaidecât. Medicul îl examina cu toată atenţia pe Smerdiakov (era un doctor bătrân, respectabil, cu multă experienţă şi care-şi consulta foarte meticulos pacienţii, mult mai conştiincios decât alţi confraţi ai săi de la noi din gubernie), şi declară în cele din urmă că era vorba de o criză excepţională, dacă nu chiar „primejdioasă”, că deocamdată el, Herzenstube, n-a reuşit încă să se lămurească, dar că a doua zi dimineaţa, dacă mijloacele folosite până atunci nu vor fi dat rezultate, va recurge la alte remedii. Bolnavul rămase să zacă în căscioara din curte, într-o cămăruţă alăturată de odaia în care locuiau Grigori şi Marfa Ignatievna. Din momentul acela necazurile începură să curgă cu duiumul pe capul bietului Fiodor Pavlovici; pentru prânz veni să-i gătească Marfa Ignatievna, care-i făcu o supă „lături sadea”, în comparaţie cu supa pe care i-o servea de obicei Smerdiakov, în timp ce friptura era atât de uscată, că nici nu puteai să-ţi înfigi dinţii în ea. La reproşurile pline de amărăciune, deşi pe deplin îndreptăţite, ale stăpânului, Marfa Ignatievna îi riposta că găina fusese bătrână şi că dumneaei nu fusese la şcoală să înveţe bucătăria. Către seară, alt ghinion: i se aduse la cunoştinţă că Grigori, care se cam plângea de dureri de vreo două zile, căzuse la pat, nici nu se mai putea mişca. Fiodor Pavlovici îşi bău la repezeală ceaiul şi se încuie în casă, pradă celei mai răscolitoare, mai cumplite aşteptări. Gruşenka trebuia să vină în aceeaşi seară, de astă dată nu mai încăpea nici o îndoială dacă era să se bizuie pe vorbele lui Smerdiakov, care, dimineaţa, înainte de criză, îl asigurase că dânsa îi făgăduise c-o să vină neapărat. Bătrânului berbant îi bătea inima să se spargă, în vreme ce se plimba de colo până colo prin odăile pustii, trăgând cu urechea la cel mai mic zgomot. Trebuia să ia bine seama; cine ştie dacă Dmitri Fiodorovici nu stătea la pândă undeva!? Prin urmare, în momentul când dânsa avea să-i ciocănească în geam (Smerdiakov îi spusese cu două zile mai înainte că-i explicase unde să bată), trebuia să se ducă repede să-i deschidă, să n-o ţină nici o clipă în antreu, ca nu cumva – Doamne fereşte! – să se sperie şi s-o şteargă pe aci încolo. De aceea era foarte neliniştit, dar, în acelaşi timp, niciodată până atunci inima lui nu fusese legănata de o speranţă atât de dulce: nu se putea să nu vină, era convins că de astă data avea să vină în sfârşit...

CARTEA A ŞASEA
CĂLUGĂRUL RUS

I - PĂRINTELE ZOSIMA ŞI OASPEŢII LUI

Intrând cu inima neliniştită, sfâşiată de durere, în chilia stareţului, Alioşa se opri în prag uluit; de unde se temea c-o să-l găsească pe moarte, gata să-şi dea sfârşitul, poate chiar fără cunoştinţă, îl văzu stând în jilţ, slab ca o umbră, dar vesel şi luminat la faţă, în mijlocul oaspeţilor, cu care vorbea tihnit şi senin. Nu se ridicase decât de vreun sfert de oră din pat, dar oaspeţii veniseră mai de mult la el în chilie şi-l aşteptaseră să se trezească, bizuindu-se pe spusele părintelui Paisie, care-i asigurase cu toată convingerea că „învăţătorul se va mai scula o dată ca să stea de vorbă cu cei dragi, aşa după cum făgăduise dimineaţa”. Părintele Paisie avea o încredere oarbă în făgăduiala bătrânului muribund, ca în tot cuvântul ce-i ieşea din gură, şi chiar dacă l-ar fi văzut zăcând fără cunoştinţă şi fără suflare, ştiind că-i promisese să se mai scoale o dată spre a-şi lua rămas-bun de la ei, s-ar fi îndoit probabil de moartea lui şi ar fi aşteptat să se trezească din clipă în clipă ca să se ţină de cuvânt. Spre dimineaţă, ducându-se să se întindă pe pat, părintele Zosima îl înştiinţase: „N-am să închid ochii până nu-mi voi mai desfăta inima, stând de vorbă cu voi, iubiţii mei, până nu voi apuca să mai privesc chipurile voastre dragi şi să-mi deschid pentru ultima oară sufletul destăinuindu-mă vouă”. Pentru această ultimă întâlnire se întruniseră la el în chilie cei mai credincioşi prieteni ai săi. Erau patru la număr: ieromonahii Iosif şi Paisie, apoi părintele ieromonah Mihail, egumenul schitului, un om între două vârste, din popor şi fără prea multă învăţătură, dar cu o mare tărie lăuntrică şi însufleţit de o credinţă pe cât de naivă, pe atât de nestrămutată; după înfăţişare, părea aspru din fire, când, de fapt, avea o inimă simţitoare, deşi căuta să-şi ascundă cu un fel de sfială gingăşia simţirii. Al patrulea musafir era fratele Anfim, un călugăr bătrân, om simplu, neam de ţărani săraci lipiţi pământului, abia ştiind să desluşească buchile, tăcut şi smerit, cel mai umil printre umili; monahul avea aerul unui ins care trăia sub impresia covârşitoare a unui lucru înfricoşător şi plin de măreţie, un lucru pe care mintea lui neştiutoare nu era în stare să-l înţeleagă. Părintele Zosima ţinea nespus de mult la omul acesta atât de smerit, pentru care toată viaţa avusese o stimă deosebită, deşi rareori poate i se întâmplase să schimbe câteva vorbe cu el. Ani de zile, pe vremuri, colindaseră împreună sfânta Rusie. Trecuseră între timp patruzeci de ani; pe atunci, părintele Zosima abia intrase în cinul monahicesc, făcându-şi ucenicia într-o mănăstire săracă şi prea puţin cunoscută din Kostroma, pentru care pornise să strângă danii însoţit de părintele Anfim. Atât gazda, cât şi oaspeţii stăteau în cea de-a doua odaie a stareţului, acolo unde – aşa cum am arătat mai înainte – se afla patul acestuia, o încăpere atât de strâmtă, încât musafirii (în afară de novicele Porfiri, care rămăsese în picioare) abia dacă aveau loc să şadă, înghesuiţi în jurul jilţului, pe scaunele aduse de alături, începuse să se întunece, şi chilioara era luminată de candele şi luminările de ceară aprinse în faţa icoanelor. Dând cu ochii de Alioşa, care se oprise cuprins de sfială în prag, bătrânul zâmbi fericit şi întinse mâna spre el.

— Bună ziua, fătul meu drag şi cuminte, bine că te văd, în sfârşit! ştiam c-o să vii.

Alioşa se apropie de duhovnicul său şi, căzându-i la picioare, izbucni în lacrimi. Inima i se frângea de durere şi, înfiorat de teamă în adâncul sufletului, puţin mai lipsea ca să plângă

în hohote.

— Lasă, nu mă jeli, că n-am murit încă, zâmbi stareţul, punându-i mâna dreaptă pe creştet. Mă vezi doar că stau liniştit de vorbă, cine ştie, poate c-o să mai trăiesc încă douăzeci de ani de aci înainte, aşa cum mi-a urat aseară femeia aceea de ispravă din Vîşegorie, care a venit la mine cu fetiţa ei, Lizaveta. Binecuvântează, Doamne, mama şi copila Lizaveta (şi făcu semnul crucii). Porfiri, ai dus pomana unde ţi-am spus eu?

Îşi amintise pesemne de cele şaizeci de copeici pe care inimoasa vizitatoare i le dăruise pentru a milui „pe una mai nevoiaşă decât ea”. Rostul acestor pomeni este de a dobândi iertarea păcatelor printr-un act de ispăşire liber consimţită, şi ele trebuie făcute numai din banii câştigaţi prin sudoarea frunţii. Încă de cu seară, stareţul îl trimisese pe Porfiri la o târgoveaţă, o văduvă împovărată de copii, căreia îi arsese casa din temelii, aşa încât ajunsese acum să cerşească din uşă în uşă. Novicele se grăbi să-l liniştească spunându-i că îndeplinise întocmai porunca lui, ducându-se să dea obolul acesta „din partea unei binefăcătoare necunoscute”.

— Ridică-te, fiule, grăi apoi bătrânul către Alioşa, ca să-ţi pot vedea faţa. Ai fost pe acasă, da? Te-ai întâlnit cu fratele tău?

Cu atât mai curioasă i se păru lui Alioşa întrebarea atât de precisă pe care i-o pusese stareţul cu cât acesta se referise la unul singur dintre fraţii lui, dar la care anume dintre ei? Pentru asta, vasăzică, îl îndepărtase de lângă dânsul şi în ziua trecută, şi în cea de azi!

— Numai cu unul dintre ei, răspunse tânărul.

— Eu te întreb de fratele tău mai mare, acela de ieri, în faţa căruia am făcut o plecăciune până la pământ.

— Cu dânsul nu m-am văzut azi, n-a fost chip să-l găsesc.

— Grăbeşte-te să dai cât mai curând de el, du-te iarăşi mâine şi caută-l, nu mai zăbovi, fiule, lasă tot şi du-te. Poate c-o să ajungi la vreme, până nu se întâmplă o nenorocire. Ieri m-am închinat până la pământ în faţa pătimirilor ce-l aşteaptă.

Stareţul tăcu, furat de gânduri. Cuvintele lui aveau ceva straniu. Părintele Iosif, care-l văzuse cu ochii lui pe stareţ cum se prosternase în ajun cu fruntea la pământ, schimbă o privire cu părintele Paisie. Alioşa îşi pierdu cumpătul.

— Părinte, învăţătorule, strigă el tulburat până în adâncul sufletului, vorbele Sfinţiei tale sunt prea nelămurite... Ce pătimiri îl aşteaptă?

— Prea vrei să ştii multe, fiule. Vezi tu, ieri am avut aşa, ca o presimţire cumplită... cum să-ţi spun, ieri mi s-a părut că-i citesc în ochi toată ursita. A avut o privire... o privire care m-a cutremurat până în adâncul inimii, pentru că am apucat să desluşesc în ea soarta pe care omul ăsta şi-o pregătea singur, cu mâna lui. Numai o dată sau de două ori în viaţă mi-a fost dat să citesc asemenea lucruri în ochii oamenilor... ca şi cînd tot ce le-a fost scris s-ar fi oglindit într-o clipă în privirea lor, şi vai, din păcate, ursita li s-a împlinit întocmai! Te-am trimis la el, Aleksei, în nădejdea că, poate, chipul fratelui său îi va uşura inima. Dar totul vine de la Domnul-Dumnezeu, şi toate în mâna lui se află. „Amin, amin, grăiesc vouă, grăuntele de grâu când cade pe pământ, dacă nu va muri, rămâne stingher; dar dacă va muri, aduce multă roadă”. Să-ţi fie spre luare-aminte. Află acum de la mine, Aleksei, că adeseori, în petrecerea mea pe acest pământ, te-am binecuvântat pentru chipul tău, urmă bătrânul cu un zâmbet blajin. Şi iată, stau şi mă gândesc: chiar dacă ţi-a fost dat să părăseşti aceste ziduri, sălăşluind printre mireni, vei rămâne tot monah. Vei avea parte de mulţi duşmani în lume, dar şi duşmanii vor ajunge să te îndrăgească. Viaţa îţi vă semăna în cale destule necazuri, dar tocmai în ele tu vei afla fericirea şi, binecuvântând viaţa, îi vei face şi pe alţii s-o binecuvânteze, şi asta înseamnă mai mult decât toate. Aşa eşti tu făcut. Sfinţiile voastre, grăi mai departe, înduioşat, către oaspeţii săi, niciodată până acum n-am mărturisit – nici chiar acestui tânăr – de ce-mi este el atât de drag. Ascultaţi: pentru mine chipul lui a fost pururea legat de o amintire şi în acelaşi timp mi s-a părut că prevesteşte ceva. În zorii vieţii mele, am avut un frate mai mare, care s-a săvârşit sub ochii mei, în floarea tinereţii, la numai şaptesprezece ani, pe când eu eram abia o fărâmă de copil. Cu trecerea vremii, am putut să mă încredinţez că acest frate al meu a fost pentru mine ca un semn de sus, o prorocire, că de nu mi-era dat să-l întâlnesc în calea vieţii mele, de n-ar fi fost el lăsat să treacă pe acest pământ, nici eu poate nu aş fi ajuns a îmbrăca straie monahiceşti, nici n-aş fi apucat drumul cel plin de har! şi acea arătare mi s-a înfăţişat întâi şi-ntâi în copilărie, pentru ca acum, când firul zilelor mele se apropie de sfârşit, s-o văd

iarăşi aievea în faţa ochilor. Veţi fi ascultând poate cu uimire vorbele ce vi le spun, Sfinţiile voastre, cu atât mai mult cu cât Aleksei nu seamănă ca două picături de apă cu el, ci doar aduce cumva la chip cu fratele meu; totdeauna însă mi s-a părut că sufletele lor sunt făcute din aceeaşi plămadă, aidoma unul cu altul, încât parcă îl aveam în toată ziua şi-n tot ceasul înaintea ochilor pe celălalt, pe fratele meu, care din nou mi se arătase în taină, la asfinţitul petrecerii mele pământeşti, ca o amintire de demult şi în acelaşi timp ca o prorocire. Adesea, eu însumi eram uluit de această nălucire. Ascultă, Porfiri, urmă stareţul, adresându-se novicelui. De multe ori ţi-am văzut faţa întunecată de mâhnirea ce-ţi căşuna dragostea mea pentru Aleksei. Ai aflat acum de ce sufletul meu s-a îndreptat cu mai mare iubire către el, dar mai află încă, fiule, că tu însuţi îmi eşti tare drag şi adesea m-am căit de întristarea ta. Vouă, dragii mei, aş vrea să-mi deschid inima şi să vă vorbesc despre acel frate al meu, săvârşit în floarea tinereţii, căci el e mărturia cea mai de preţ, cea mai mişcătoare şi mai plină de tâlc din câte am cules în zilele mele. Cu duioşie sufletul meu se întoarce către ea, şi parcă văd în clipa asta desfăşurându-se toată calea ce-am străbătut-o, şi mai trăiesc o dată tot ce-am trăit, de-a rândul, din zorii vieţii până-n asfinţit...

E locul să arătăm aici că aceste ultime cuvinte, pe care stareţul le-a schimbat cu oaspeţii săi în ziua sorocită a fi cea din urmă din viaţa sa, sunt păstrate în scris, în parte cel puţin. Aleksei Fiodorovici Karamazov a avut grijă să le aştearnă pe hârtie, aşa cum i se întipăriseră în minte, la câtva timp după moartea bătrânului. Ar fi greu de spus dacă se va fi mulţumit să noteze numai cuvintele rostite atunci, sau dacă nu va fi adăugat cumva şi câte ceva din cele auzite cu alte prilejuri din gura învăţătorului său. În afară de aceasta, judecind după felul cum sunt redactate însemnările acestea, s-ar zice că părintele Zosima vorbise fără întrerupere, ca şi când le-ar fi povestit prietenilor din fir-a-păr viaţa sa. Cu siguranţă însă că, aşa cum reiese chiar din mărturisirile lui Aleksei Fiodorovici, întrevederea se desfăşurase cu totul altfel; toată lumea luase parte la discuţie, deşi musafirii se feriseră să rupă şirul vorbelor bătrânului, silindu-se a grăi cât mai puţin. Totuşi, din când în când, interveniseră şi ei în cursul povestirii, fiecare având câte ceva de adăugat sau de istorisit unele lucruri. Pe de altă parte, nici bătrânul nu putea să vorbească aşa, întruna, fiindcă uneori simţea că se înăbuşă şi i se tăia glasul; câteodată, chiar, se ducea să se întindă un pic pe pat, ca să se întremeze, fără să aţipească, în timp ce oaspeţii stăteau mai departe la locurile lor, aşteptându-l. În vreo două rânduri, discuţia încetase, pentru ca toată lumea să dea ascultare Evangheliei citite de părintele Paisie. Pare totuşi ciudat că nici unuia dintre cei de faţă nu i-ar fi trecut prin minte că stareţul avea să închidă ochii pe veci în aceeaşi noapte; în seara aceea, ultima ce-i era dat s-o petreacă printre cei vii, după ce adormise adânc peste zi, s-ar fi zis că prinsese puteri noi, care-l ajutaseră să stea vreme îndelungată de vorbă cu cei apropiaţi. Însufleţirea aceea extraordinară se datora, desigur, emoţiei pe care i-o prilejuiseră aceste ultime clipe, din păcate însă numai pentru scurt timp, căci în aceeaşi noapte viaţa i se curmase brusc... Despre asta însă vom vorbi mai târziu. Acum aş vrea numai să atrag atenţia cititorului că am socotit de cuviinţă să nu-i împărtăşesc aici toată discuţia cuvânt cu cuvânt, mulţumindu-mă să redau numai povestirea stareţului după însemnările făcute de Aleksei Fiodorovici Karamazov. Mai concis, adică, şi mai puţin obositor, deşi – repet – multe lucruri sunt reminiscenţe din alte convorbiri înmănuncheate laolaltă.

II - ÎNTÂMPLĂRI DIN VIAŢA IEROMONAHULUI STAREŢ ZOSIMA RĂPOSAT ÎNTRU DOMNUL, POVESTITE DE EL ÎNSUŞI ŞI SCRISE DE ALEKSEI FIODOROVICI KARAMAZOV

Date biografice

a) Despre fratele stareţului Zosima, săvârşit în floarea tinereţii,

Iubiţii mei, aflaţi Cuvioşiile voastre că am văzut lumina zilei într-o gubernie din îndepărtatele ţinuturi de la miazănoapte, în târgul V. Taică-meu era boier de viţă nobilă, dar fără a fi totuşi om cu vază şi fără a avea cin mare. La drept vorbind, nu-mi amintesc deloc de dânsul, fiindcă s-a stins din viaţă când eu eram un copil de numai doi anişori. După moartea lui, mama a rămas cu o căsuţă de bârne şi ceva cheag, nu cine ştie ce, doar

atâta cât să poată vieţui cu copii fără să ştie ce-i sărăcia. Eram doi copii: eu, Zinovie, şi fratele meu, Markel, mai mare decât mine cu vreo opt arii. Markel era iute din fire, din te miri ce îi sărea ţandăra, altminteri, bun la suflet, niciodată nu l-am auzit să-şi bată joc de cineva. Acasă, cu mine, cu măicuţa noastră, cu slugile, era atât de tăcut, că te prindea mirarea. Silitor la învăţătură, nu-i plăcea să lege prieteşug cu ceilalţi şcolari, dar nici să se ia la harţă cu ei, cel puţin aşa avea să-mi povestească mai târziu mama. Cu vreo şase luni înainte de a muri – avea pe atunci şaptesprezece ani împliniţi – începuse să-şi facă mereu drum pe la un suflet stingher de la noi din târg, pare-mi-se un deportat politic, trimis din Moscova în surghiun pentru că era liber cugetător. Mare cărturar altminteri, înţelept între înţelepţii Universităţii din Moscova. Omul acesta îl îndrăgise pe Markel şi-l primea cu inima deschisă. Seară de seară aproape, fratele meu se ducea la dânsul, şi aşa a petrecut toată iarna, până când l-au chemat înapoi din surghiun, ca să ia în primire o slujbă de stat la Petersburg, ca urmare a cererii lui, fiindcă avea sprijinul unor obraze de soi. Intrasem în postul cel mare, dar Markel nu voia defel să postească, se certa cu toată lumea din casă şi ne lua pe toţi în răspăr: „Ce parascovenii mai sunt şi astea? zicea el. Nu există Dumnezeu”. Mi-aduc aminte că vorbele lui ne băgau pe toţi în răcori, şi pe mama, şi pe slugi, ba chiar şi mie – deşi eram încă un copil, abia împlinisem nouă ani – îmi stătea inima în piept de spaimă când auzeam. Aveam patru slugi la noi în casă, câteşipatru iobagi cumpăraţi pe numele unui moşier, o cunoştinţă de-a noastră. ţin minte că din aceşti patru oameni mama a vândut-o cu şaizeci de ruble pe bucătăreasa Afimia, care era bătrână şi şchioapă, tocmind în locul ei o slujnică cu simbrie. În cea de-a şasea săptămână din post, fratele meu s-a simţit rău de tot; de felul lui totdeauna fusese plăpând şi lingav, şi de mult îl păştea o boală de piept. Era un băiat năltuţ, dar firav, şi avea un chip pe care ţi-era drag să-l priveşti. Nu ştiu ce s-o fi întâmplat, se vede că răcise, dar doctorul, pe care mama îl chemase degrabă, i-a spus în taină că are ftizie galopantă şi că atâta i-a fost sorocul, până în primăvară. Mama a început, biata, să plângă şi să se roage de el, luându-l cu binişorul (ca să nu-l sperie), să meargă la biserică, să postească şi să se împărtăşească primind sfintele taine. La vremea aceea încă mai umbla pe picioare. Fratele meu s-a mâniat însă şi a prins a huli locaşul Domnului, dar după aceea a căzut pe gânduri: şi-a dat seama pesemne că boala lui e rea şi necruţătoare şi că din pricină asta mamă se ţinea de el să ia calea bisericii (atâta timp cât mai putea umbla), să postească şi să se împărtăşească. Ştia de mult, de altminteri, că-l roade un morb ascuns; cu un an înainte, ne spusese odată la masă, liniştit de parcă n-ar fi fost nimic: „Cine ştie cât o să mai trăiesc, poate că nu apuc nici anul”. Parcă şi-a prorocit singur sfârşitul. Au mai trecut trei zile, şi am intrat în Săptămână patimilor. De marţi dimineaţa, fratele meu a început să postească, s-a dus chiar şi la biserică.

„O fac numai de hatârul dumitale, mamă, că să te luminezi şi să fii cu inima împăcată”, a zis el. Pe mama a podidit-o plânsul, plângea săraca şi de bucurie, dar şi de măre foc: „Se vede că i-or fi zilele numărate, prea s-a schimbat aşa deodată”, se gândea ea. Markel însă n-a apucat să bată prea mult pragul bisericii, a căzut îndată la pat, aşa încât s-a spovedit şi a primit împărtăşania acasă. Erau nişte zile senine, însorite şi înmiresmate, de primăvară: în anul acela Paştele cădea târziu. Toată noaptea fratele meu tuşea să-şi spargă pieptul şi dormea ca vai de el, dar dimineaţă numai ce-l vedeai că se îmbrăcă şi se aşeza în jilţ. Aşa îl am şi acum în faţa ochilor: liniştit şi blând, cu zâmbetul pe buze, mistuit de boală, dar vesel şi fericit. Părea alt om, atât de neaşteptată era schimbarea ce se petrecuse în sufletul lui. Bunăoară, dădacă noastră luase obiceiul că intra câteodată la el în cameră: „Hai, puişorule, îl îmbia bătrânica, să aprind şi aici la tine o candelă la icoană!” Altădată n-ar fi îngăduit cu nici un preţ să ardă candela în odaie la el, şi nu s-ar fi sfiit chiar s-o stingă; acum însă o poftea el singur: „Aprinde-o, bunicuţo, aprinde-o. Înainte nu vă lăsam s-o aprindeţi, ca un nemernic ce am fost. Când aprinzi candela, îi ridici slavă lui Dumnezeu, şi cum stau aşa şi mă uit la dumneata, sufletul mi se bucură şi mă închin şi eu. Înseamnă că amândoi ne rugăm aceluiaşi Dumnezeu!” Vorbele lui ne păreau ciudate; mama se ascundea în iatac şi plângea, dar când intra la el, îşi zvântă lacrimile şi căută să i se arate cu o faţă senină. „Nu plânge, măicuţă dragă, o îmbuna el, scris e să mai petrec încă mult printre voi şi să ne veselim împreună, prea e frumoasă viaţa şi plină de bucurie!” „Vai, dragul mamei, unde-i bucuria, când toată noaptea arzi ca pară focului şi tusea îţi seacă pieptul!” „Măicuţă, zicea el, nu plânge, viaţa e un rai în care toţi ne desfătăm, numai că noi nu vrem să ne dăm

seama de asta, căci dacă am vrea, chiar mâine tot pământul ar fi un rai.” Vorbele lui sunau atât de ciudat şi cu atâta hotărâre, încât toată lumea se minuna şi lăcrima înduioşată. Adeseori veneau prietenii să ne vadă. „Dragii mei, îi întâmpina el, zău, nu ştiu prin ce m-am făcut vrednic de dragostea voastră... Cum am putut să n-o văd până acum şi să n-o preţuiesc cum se cuvine?” De câte ori slugile intrau la el în cameră, nu înceta să le spună: „Dragii mei, de ce mă slujiţi? Sunt eu oare vrednic să mă slujiţi? Dacă s-o milostivi Dumnezeu şi mi-o îngădui să mai trăiesc, am să vă slujesc şi eu pe voi, fiindcă toţi trebuie să ne slujim unii pe alţii”. Mama îl asculta şi dădea din cap: „Băiatul mamei, nu tu, ci suferinţă ta vorbeşte prin tine”. „Măicuţă dragă, lumina vieţii mele, o dezmierda el, aşa e dat pe lume, se vede, să fie stăpâni şi slugi, dar eu, uite, aş vrea să fiu sluga slugilor mele şi să le slujesc, aşa cum mă slujesc ele pe mine. Trebuie să ştii, măicuţă, că fiecare dintre noi e vinovat de toate şi faţă de toţi, iar eu mai mult decât oricine!” Mama zâmbea printre lacrimi: „Cum poţi tu să fii vinovat faţă de toţi, şi încă mai mult ca oricine? Sunt doar atâţia tâlhari şi ucigaşi pe faţa pământului; tu însă ce păcate ai săvârşit să te împovărezi mai mult decât toţi?” Măicuţă dragă, sângele tău sunt, zicea el (rostea uneori nişte cuvinte atât de duioase, că te şi mirai ascultându-l), şi carne din carnea ta, lumina vieţii mele, să ştii că într-adevăr e aşa cum îţi spun: fiecare dintre noi este vinovat pentru toţi şi pentru toate, faţă de toţi şi faţă de toate. Nu ştiu cum să-ţi lămuresc mai bine lucrul acesta, dar simt că aşa este, şi asta mă doare. Cum putem să trăim oare şi să ne înveninăm singuri fără să vedem nimic, nimic?” în fiecare dimineaţă se trezea tot mai duios şi mai fericit, fremătând de iubire. Când intra doctorul – venea acum să-l vadă un medic bătrân, un neamţ, Eisenschmidt – îl întreba în glumă: „Ce zici, doctore, mai trăiesc o zi, două?” „Nu o zi, două, ci luni şi ani de zile o să mai trăieşti!” îi răspundea bătrânul. „Luni şi ani de zile! se minuna el. La ce bun să mai numărăm zilele, când e de ajuns una singură pentru ca omul să cunoască pe deplin fericirea! Dragii mei, de ce să ne învrăjbim, de ce să ne îngâmfăm şi de ce să purtăm necaz unul altuia, haidem mai bine în grădină, să ne plimbăm şi să ne zbenguim, să ne iubim între noi şi să ne lăudăm, să ne îmbrăţişăm şi să binecuvântăm bunătăţile vieţii!” „Fiul dumitale nu mai are mult de trăit, i-a mărturisit doctorul mamei mele, care ieşise cu el în cerdac să-l petreacă. Boala i-a rătăcit minţile.” Ferestrele odăii lui dădeau în grădină; aveam o grădiniţă umbrită de copaci bătrâni, ramurile înmuguriseră şi păsărelele călătoare se întorseseră pe la cuiburi şi-i ciripeau la geam, desfătându-l cu cântecul lor. Fratele meu se uita la ele cu drag, fericit că veniseră înapoi, şi le cerea iertare: „Păsărelele Domnului, fericite păsărele, iertaţi-mă, căci şi faţă de voi am greşit!” Nimeni nu pricepea ce vrea să spună, în timp ce el plângea de bucurie: „Câtă slăvită frumuseţe a răspândit Dumnezeu în jurul nostru: păsărele, copaci, păşuni, semnul cerului, numai eu am trăit în ticăloşie, numai eu am pângărit totul şi n-am ştiut să văd frumuseţea şi slava!” „Prea multe păcate iei asupra ta”, lăcrima biata mamă. „Măicuţă dragă, lumina vieţii mele, nu plâng de obidă, ci de bucurie; vreau să mă simt vinovat în faţa tuturor, fiindcă nu sunt destoinic să-i iubesc mai mult şi nici nu ştiu să-ţi lămuresc ce simt. Dacă am greşit cumva faţă de ei, au să mă ierte, şi atunci va fi raiul pentru mine. Oare nu sunt cu adevărat în rai acum?”

Câte şi mai câte nu ne-a mai spus el atunci, că nici nu-mi amintesc. Într-o zi am intrat fără veste la dânsul în odaie, când era singur. Se înserа, cerul era senin, şi soarele, în asfinţit, poleia încăperea, prefirându-şi razele pieziş. M-a chemat lângă el, şi, când m-am apropiat, m-a cuprins de umeri şi m-a privit în ochi drăgăstos şi înduioşat; nu mi-a spus nimic, s-a uitat doar aşa, la mine, o clipă. „Du-te, mi-a zis apoi, du-te de te joacă, trăieşte în locul meu!” Am zbughit-o afară şi mi-am văzut dejoacă. Mereu însă de atunci mi-am adus aminte cum m-a legat cu limbă de moarte să trăiesc viaţa pe care n-a apucat s-o trăiască. Atâtea lucruri frumoase şi minunate ne-a tot spus, lucruri pentru care noi, din păcate, n-am avut înţelegerea potrivită. La două săptămâni după Paşti, fratele meu a murit; şi a murit cu mintea întreagă şi limpede. De vorbit, nu mai putea să vorbească, dar a rămas aşa cum îl ştiam până în ultima clipă; se uita vesel la noi, îi râdeau ochii, ne căută cu privirile prin casă, ne zâmbea, ne făcea semn să venim lângă el. În târg trecerea lui dintru cele pământeşti a făcut multă vâlvă. Fireşte că toate astea pe mine m-au zguduit, dar nu peste măsură, deşi la înmormântare am plâns amarnic. Nu eram decât un copilandru, încă destul de crud, şi totuşi, simţământul pe care l-am încercat atunci a lăsat o urmă neştearsă în inima mea. Cândva trebuia să se trezească şi să pună din nou stăpânire asupra mea. Aşa

cum s-a şi întâmplat.

b) Despre rostul Sfintei Scripturi în viaţa părintelui Zosima,

După ce fratele meu a închis ochii, am rămas singur cu mama. Şi cum nu mă avea decât pe mine şi nu eram chiar atât de săraci – dimpotrivă, ne puteam socoti chiar destul de înstăriţi – cei din preajma noastră o sfătuiră pe maică-mea să mă trimită la Petersburg, aşa cum făceau şi alţi părinţi cu odraslele lor. ţinându-mă acasă, ziceau ei, s-ar putea, cine ştie, să-mi strice norocul. Drept care o povăţuiră să mă ducă la Petersburg, să mă dea la şcoala militară, ca mai apoi să intru în garda împărătească. Mama a stat în cumpănă; nu se îndura, sărmana, să se despartă de mine, că doar atâta fecior mai avea, dar până la urmă a plâns ce-a plâns şi s-a înduplecat, zicând că în felul acesta voi fi poate mai fericit. M-a dus la Petersburg şi m-a dat la şcoală, şi de atunci nici c-am mai avut parte s-o văd, căci după trei ani s-a stins din viaţă şi ea; trei ani, atâta doar a mai apucat să ne jelească şi să se frământe pentru noi. Din timpul cât am huzurit acasă nu mi-au rămas decât amintiri frumoase, căci nimic nu-i mai de preţ pe lume pentru om decât amintirea copilăriei petrecute în căminul părintesc, dacă dragostea şi buna înţelegere sălăşluiesc cât de cât în casă. Cât de păcătoasă ar fi o familie, aducerile-aminte pe care ţi le lasă petrecerea în sânul ei au încă duioşia lor dacă sufletul tău este destoinic să se înduioşeze, în rândul amintirilor păstrate din casa părintească se află şi Sfânta Scriptură, către care am simţit multă curiozitate încă de când eram un prichindel. Aveam pe atunci o carte – istoria sfântă – împodobită cu poze de toată frumuseţea, căreia îi spunea: O sută patru cucernice povestiri din „Vechiul” şi „Noul Testament”[73]. Pe ea am deprins să citesc. Şi am ţinut-o cu grijă până-n ziua de azi, uite-o colo, pe policioară, ca pe un scump giuvaier. Nici nu împlinisem opt ani însă, când am simţit pentru întâiaşi dată că se aprinde ca o lumină în sufletul meu; pe vremea aceea nu apucasem încă să învăţ buchile, într-o zi, ducându-se să asculte liturghia, mama a mers numai cu mine la biserică (fratele meu nu ştiu pe unde era). Asta se întâmpla într-o luni, în Săptămâna patimilor. Era o zi însorită, şi parcă văd şi acum ca aievea cum se ridica egal din cădelniţă fumul de tămâie, urcând spre bolta înaltă, în timp ce de acolo, de sus, printr-o ferestruică îngustă, se revărsau peste capetele noastre razele luminii cereşti în care fumul îmbălsămat părea să se mistuie. Priveam pătruns de tot ce vedeam, şi pentru întâia oară în viaţă am înţeles şi am primit în adâncul inimii cuvântul lui Dumnezeu. Un tinerel a ieşit mai apoi în mijlocul bisericii cu o carte în braţe, o carte atât de mare, încât mi s-a părut că abia putea s-o ducă; ţâncul a aşezat-o pe analoghion, a deschis-o şi a început să citească. Atunci am desluşit pentru întâia oară tâlcul scripturilor slomnite în locaşul Domnului. „Era în ţinutul Uz[74] un om drept şi cucernic, şi omul acesta avea atâtea şi atâtea cămile, atâtea şi atâtea oi, şi măgari, şi copiii lui ce-i odrăslise se desfătau, iar el îi iubea ca pe ochii din cap şi mult se ruga pentru ei Celui-de-Sus, gândind că poate vor fi greşit cumva desfătându-se. Şi iată că satana a venit dimpreună cu îngerii lui Dumnezeu şi, înfăţişându-se stăpânului ceresc, i-a spus că a cutreierat lumea în lung şi-n lat, umblând pe pământ şi pe sub pământ. «Văzutu-l-ai pe robul meu Iov?» l-a întrebat Domnul. Şi lăudatu-s-a în faţa lui cu robul său cel plin de har Iov. Iară diavolul a zâmbit la cuvintele sale, grăind: «Lasă-l pe mâna mea şi vedea-vei atunci că robul tău va cârti împotriva ta şi glăsuind te va blestema în gura mare». Şi Dumnezeu l-a lăsat pe robul său drept şi iubit pe mâna satanei şi diavolul dosăditu-l-a, lovind în copiii şi vitele lui, şi i-a spulberat toată avuţia, ca şi când trăsnetul din ceruri s-ar fi abătut mistuind-o. Iar Iov, rupând veşmintele de pe el, s-a aruncat cu faţa la pământ şi a dat glas: «Gol am ieşit din pântecele mumei şi gol mă voi întoarce în ţărână. Domnul a dat, Domnul a luat – fie numele Domnului binecuvântat!»„ Sfinţiile voastre, iertaţi-mi, rogu-vă, lacrimile, dar toată pruncia mi se înfiripă acum ca aievea în faţa ochilor şi parcă din nou în pieptu-mi freamătă suflarea copilului de opt anişori, şi inima mi-e pătrunsă de acelaşi fior, de aceeaşi uimire şi bucurie ca şi atunci. În ziua aceea toate erau făcute să mă uluiască: şi cămilele, şi satana, care se încumeta a grăi către Dumnezeu, şi Dumnezeu, care se îndurase a da pieirii pe robul său, şi robul însuşi, care strigase: „Lăudat fie numele Tău, cu toate că mă pedepseşti!” şi tot aşa

[73] Cartea se păstrează la Muzeul F.M. Dostoievski; se pare că după ea scriitorul a învăţat să citească.

[74] Partea septentrională a Arabiei unde, conform legendei, a trăit Iov.

m-a mişcat zvonirea domoală şi dulce de cântec ce împânzea biserica: „împlinească-se ruga mea!”, şi fumul de tămâie pe care-l cădelniţa preotul, şi rugăciunea murmurată în genunchi. Şi până în ziua de azi, ori de câte ori mi-a fost dat să citesc această istorisire din Sfânta Scriptură, mi-au curs lacrimile. Nu mai departe decât ieri, bunăoară. Câtă măreţie şi ce nepătrunse taine pentru mintea noastră! Am aflat mai târziu în gura celor care iau în deşert numele lui Dumnezeu şi-şi bat joc de credinţă cuvinte pline de trufie: „Cum de s-a înduplecat Dumnezeu, zic ei, să lase pe cel mai iubit dintre aleşii lui în ghearele diavolului, cum de a încuviinţat necuratului să-i prăpădească vlăstarele şi să-l năpăstuiască, lovindu-l cu o boală atât de ticăloasă, încât îşi curăţa cu un ciob rănile de puroi? şi pentru ce? Ca să se poată mai apoi lăuda faţă de satană: «Vezi dară cât se învredniceşte a răbda pentru mine alesul meu!»„ Măreţia şi taina sălăşluiesc tocmai în faptul că aici adevărul pieritor ăl lumii acesteia şi adevărul cel veşnic stau faţă în faţă. Şi adevărul veşnic se dovedeşte a fi mai presus decât adevărul lumii acesteia. Ca-n vremea de început a facerii, când Dumnezeu îşi încheia truda fieştecărei zile zicând: „Făcut-am, şi ce am făcut e bine”, ziditorul s-a uitat la Iov şi s-a lăudat cu zidirea sa. Iar Iov, aducându-i slavă, nu l-a slujit numai pe dânsul, ci scris a fost a sluji în veci de veci fieştecăreia dintre zidirile sale, din seminţie în seminţie, căci pentru ăsta a fost plămădit. Doamne, ce izvod şi ce învăţătură! Ce minunat izvod e Sfânta Scriptură, ce har şi ce putere fost-au dăruite o dată cu ea omului! Parcă lumea întreagă, şi omul, şi firea lui cea lăuntrică sunt săpate în piatră, totul e arătat, totul capătă un nume, şi asta pentru vecie! Câte taine dezghiocate şi mărturisite: Dumnezeu îl ridică din nou pe Iov din mişelie şi-i dă înapoi bogăţia părăduită; anii trec, şi Iov e binecuvântat cu alte vlăstare, pe care aşijderea le iubeşte... Doamne! Cum poate el oare să-i mai iubească pe nou-născuţi, când ceilalţi copii nu mai sunt, când ceilalţi i-au fost luaţi? Oare când îşi aduce aminte de ei mai poate el să fie fericit cu aceştia din urmă, aşa cum era odinioară între ai săi, să fie cu adevărat fericit, oricât de dragi i-ar fi cei odrăsliţi acum? Da, poate, fireşte că poate; e însăşi marea taină a vieţii ce preschimbă cu timpul durerea de demult în blândă şi înduioşată bucurie; în locul clocotitoarei tinereţi se aşterne bătrâneţea, cu blajina ei seninătate; nu e zi de la Dumnezeu în care să nu binecuvântez răsăritul soarelui, slăvindu-l ca şi altădată în sufletul meu, dar şi mai drag îmi este asfinţitul, ce-şi prefiră pieziş razele-i lungi de lumină, amintirile duioase şi învăluitoare, chipurile scumpe ce înfloresc lunga şi blagoslovita cale a vieţii mele.

Şi peste tot pogoară adevărul divin, ce mângâie, împacă şi apleacă inima spre iertare! Zilele mele sunt numărate, ştiu, simt asta, dar mai ştiu, de asemenea, că atât cât mi-o fi dat să trăiesc, viaţa mea pământească se îndreaptă cu fiece revărsat de zori către o altă viaţă, o viaţă fără de sfârşit, şi pe care nimeni n-o cunoaşte, dar care se apropie pas cu pas. Presimţind-o, sufletul meu se umple de slavă şi tresaltă înfiorat, mintea mi se luminează şi inima lăcrimează de bucurie... Prietenii şi învăţătorii mei, mi-a fost dat de multe ori să aud, iar în vremea din urmă tot mai mult umblă vorba că slujitorii Domnului, şi îndeosebi cei de la ţară, s-ar plânge cu amar că simbria lor e neîndestulătoare şi că viaţa ce-o trăiesc e prea umilită. Şi ei mărturisesc făţiş, cu orice prilej şi-n tot locul, chiar şi în ziare – am citit cu ochii mei – că nu mai sunt în stare a tălmăci norodului cuvântul Evangheliei deoarece cu aşa simbrie nu ajung să-şi acopere nevoile şi, deci, de vor veni luteranii şi ereticii şi vor căuta să le răpească turma, dinspre partea lor, n-au decât, de vreme ce sunt plătiţi ca vai de lume. Doamne! mă gândesc în sinea mea, fă să le prisosească simbria pe care pun atâta preţ (căci plângerea lor e îndreptăţită), dar adevăr grăiesc vouă: de este cineva vinovat, apoi să ştiţi ca noi înşine suntem întâi şi-ntâi barem pe jumătate! Să zicem că slujitorul Domnului n-ar avea răgaz cât i-ar trebui, să zicem că într-adevăr ar fi legat pe de o parte de munca câmpului, pe de alta de slujba bisericească; chiar aşa de ar fi, doar nu se osteneşte zi de zi întruna, tot îi mai rămâne vreme măcar un ceas pe săptămână să-şi amintească şi de Dumnezeu. De altminteri, ogorul nu trebuie îngrijit chiar tot anul. Şi-aşa, de s-ar strădui să adune norodul o dată pe săptămână, la ceas de seară, fie şi copiii pentru început, că pe urmă, auzind părinţii, bineînţeles c-au să vină şi ei. N-are nevoie pentru asta să ridice cine ştie ce palate; poate prea i bine să-i primească pe toţi la el în casă; să nu-i fie teamă cumva c-o să-i facă murdărie, că doar nu-i cheamă la dânsul decât pentru un ceas! şi deschizând în faţa lor această carte, să citească din ea fără vorbe umflate, fără fandoseli şi fără împăunare, să citească simplu, bucuros că le împărtăşeşte învăţătura Evangheliei şi că ei îl ascultă; cu drag să le citească Sfânta Scriptură şi doar să se oprească din când în

când spre a le lămuri câte un cuvânt al cărui tâlc nu-l poate cunoaşte un om fără carte. Să fie fără grijă c-au să înţeleagă tot, nu se poate să nu afle drum spre inima unui credincios pravoslavnic! Să le citească despre Avraam şi despre Sarra, despre Isaac şi Rebecca, să le citească apoi cum s-a dus Iacov la Laban şi cum s-a luptat în vis cu stăpânul ceresc, zicând: „înfricoşat este locul acesta”, şi sufletul smerit al norodului de rând se va minuna. Să le citească mai ales copilaşilor cum l-au vândut rob fraţii lui pe Iosif, mai mic decât ei, şi cel mai iubit, iscusit tălmăcitor de vise şi proroc plin de har, şi cum i-au spus pe urmă tatălui lor că fusese sfâşiat de o fiară, înfăţişându-i veşmintele lui mânjite cu sânge. Să le arate cum au venit mai apoi fraţii lui după hrană în Egipt şi cum nu l-au recunoscut pe Iosif, acum mare dregător, şi cum el, iubindu-i, totuşi i-a urgisit cu pârâ, i-a învinuit şi l-a oprit lângă sine pe Beniamin. „Dragi îmi sunteţi şi vă urgisesc, pentru că-mi sunteţi dragi.” Căci niciodată în viaţa lui nu i-a ieşit din minte cum l-au vândut în deşertul bântuit de arşiţă, la fântână, unor neguţători, şi cum el şi-a frânt mâinile şi s-a rugat cu lacrimi în ochi să nu-l vândă rob în ţară străină, dar când i-a văzut iarăşi, după ani şi ani, inima lui din nou s-a umplut de o neţărmurită dragoste şi, iubindu-i, i-a obijduit şi i-a canonit. Prea cumplită fiindu-i însă suferinţa, s-a ascuns în alta odaie şi, căzând pe pat, a plâns cu amar; şi-a şters apoi ochii, a ieşit cu chipul luminat de bucurie şi a grăit către ei înseninat: „Dragilor, sunt eu, Iosif, fratele vostru!” Să le spună cât s-a bucurat bătrânul Iacov aflând că scumpul său fecior e teafăr, şi cum s-a îndurat de şi-a părăsit ţara şi a plecat în Egipt, şi cum s-a săvârşit pe pământul acela străin, după ce a rostit cu limbă de moarte o prorocire, măreaţă între toate, pe care a ţinut-o zăvorâtă în taină toată viaţa în inima sa blândă şi temătoare de Dumnezeu, arătând că din seminţia lui, din mlădiţa lui Iuda, va ieşi cea mai temeinică nădejde a lumii, acela care-i va aduce împăcarea şi o va izbăvi! Sfinţiile voastre şi dascăli iubiţi, iertaţi-mă şi nu vă fie cu supărare dacă vă tălmăcesc din nou ca un prunc ceea ce voi prea bine cunoaşteţi şi mi-aţi putea tălmăci de o sută de ori mai iscusit şi mai cu strălucire. Osârdia îmi îmbulzeşte cuvintele pe buze, căci tare mi-e dragă luminata Scriptură. Fie-mi iertate lacrimile. Aşijderea de-ar lăcrima şi slujitorul Domnului, citind aceste cuvinte, va vedea că inimile celor care-l ascultă se vor zgudui. Ajunge pentru ăsta o sămânţă, un grăuncior mic, mic de tot: aruncaţi-o în sufletul norodului de rând, şi puteţi fi încredinţaţi că nu se va irosi în zadar, dimpotrivă, va dăinui până la sfârşit în inima lui, sălăşluind acolo tăinuită în beznă, în miasmele păcatelor, ca o scânteiere de lumină şi ca o slăvită aducere-aminte. Vă îndoiţi cumva că norodul va putea să înţeleagă? încercaţi atunci să-i citiţi mai departe mişcătoarea poveste, atât de duioasă, a preafrumoasei Estera şi a trufaşei Vasti[75]; sau minunata păţanie a proorocului Iona[76] în pântecele chitului. De asemenea, nu uitaţi parabolele Domnului nostru, şi mai cu osebire cele înfăţişate în Evanghelia lui Luca (eu aşa am făcut totdeauna), şi nici întoarcerea lui Saul[77] pe calea credinţei, precum e arătată în Faptele apostolilor (asta negreşit, da, negreşit!). Citiţi-le, în sfârşit, din Minei măcar viaţa lui Aleksei, omul lui Dumnezeu, bunăoară, şi a celei mai mari muceniţe, Maria Egipteanca, căreia fostu-i-a hărăzit să-l vadă pe Dumnezeu şi să-l poarte pe Mântuitorul în sufletul ei, şi veţi câştiga neapărat inima norodului cu aceste meşteşugite istorisiri. Pentru asta slujitorul Domnului n-ar trebui să jertfească decât un ceas pe săptămână, un singur ceas, oricât de neîndestulătoare i-ar fi simbria! şi ar putea atunci să se încredinţeze cât e de milostiv şi de recunoscător poporul nostru şi cum ştie să-l răsplătească însutit pentru osteneala lui! Văzându-i strădania şi auzindu-i cuvintele duioase, norodul îl va ajuta cu dragă inimă să-şi muncească ogorul, şi cu aceeaşi îndatorinţă îl va ajuta la roboteala casei, şi mai vârtos îl va cinsti ca până atunci, sporindu-i astfel micşoara lui simbrie. Sunt lucruri simple, atât de simple, că ne şi sfiim uneori a le da în vileag de teamă să nu râdă lumea de noi, şi totuşi, mijlocul acesta e fără greş! Cine n-are credinţă în Dumnezeu, acela nu crede nici în poporul lui. Iar cine crede în poporul lui Dumnezeu se va învrednici să-i vadă cucernicia, chiar dacă

[75] Vasti, soţia lui Artaxerxe cel Mare; Estera, nepoata lui Mardoheu, pe care Artaxerxe o ia de soţie şi o încoronează regină după alungarea trufaşei Vasti, este acea care obţine de la rege iertarea ludeilor.

[76] Unul dintre cei doisprezece profeţi minori. Legenda biblica arata ca a fost în mod miraculos redat vieţii după ce a petrecut trei zile în pântecele unei balene

[77] Persecutor al creştinilor, despre care legenda spune ca, mergând pe drumul Damascului, a avut o revelaţie divină, în urma căreia s-a convertit la creştinism, luând numele de Pavel; martirizat la Roma în anul 67 şi ulterior canonizat.

până atunci n-a avut ochi s-o cunoască. Numai norodul, cu puterea ce va să vină a duhului său, va izbuti să-i întoarcă la dreapta credinţă pe ateii noştri ce s-au rupt de pământul strămoşesc. Şi apoi, ce preţ mai are învăţătura lui Hristos când nu vine să se adauge pilda? Fără cuvântul sfânt, norodul e ursit pieirii, căci sufletul său este însetat de acest cuvânt şi de orice pildă grăitoare. În tinereţea mea, să tot fie vreo patruzeci de ani de atunci, am colindat cu părintele Anfim întreaga Rusie, strângând oboluri pentru mănăstire, şi într-o noapte am mas în mijlocul pescarilor pe malul unui râu mare, navigabil. Alături de noi a poposit un flăcăiaş de vreo optsprezece ani, plăcut la înfăţişare, care se grăbea să ajungă la locul unde, a doua zi, împreună cu alţi luntraşi, trebuia să tragă la edec şlepul unui neguţător. Băiatul privea cu ochii lui limpezi şi duioşi cuprinsurile. Era o noapte senină, blândă şi caldă, o noapte de iulie. Aburi se ridicau de pe faţa râului, ce curgea în matca-i largă, făcând să adie spre ţărm o suflare răcoroasă; peştişorii se zbăteau când şi când în apă, păsărelele amuţiseră, întreaga fire, molcomită, se închina cucernic lui Dumnezeu. Numai eu şi cu băietanul acela privegheam, stând împreună de vorbă despre frumuseţea lumii acesteia şi despre nepătrunsa ei taină. Fiecare firicel de iarbă, fiecare gâză, furnica sau albină aurie, deşi lipsită de judecată, îşi cunoaşte ca prin minune drumul, dovedind astfel cereasca taină pe care o împlineşte necontenit. Vedeam cum la auzul cuvintelor mele inima chipeşului flăcăiandru începea să se înfierbânte. Mi-a mărturisit atunci cât de dragi îi sunt pădurea şi „păsărelele codrului”. Se pricepea să le prindă, învăţase a desluşi graiul lor şi ştia cum să le ademenească: „Pentru mine nu poate fi ceva mai frumos pe lume decât pădurea, zicea el; deşi lumea cu toate ale ei este frumoasă”. „Drept ai vorbit, am adăugat eu, totul pe lume-i frumos, neasemuit de frumos, pentru că-i adevărat. Priveşte calul, prietenul de nădejde al omului, ce mândru animal! Sau boul, sortit să-l hrănească pe om şi să muncească pentru el, vezi-l cum stă pururea trist, cu capul plecat. Te uiţi la ei şi te miri de atâta blândeţe, atâta bunătate şi atâta încredere câte se vădesc în toată făptura lor! Ce frumoşi sunt şi cât de legaţi de stăpânul lor, care adesea îi bate fără nici un pic de milă!... ţi se înmoaie inima numai când te gândeşti că sunt fără de prihană, căci toată făptura, da, tot ce-a fost zămislit pe lumea asta, în afară de om, este fără prihană, şi deci Hristos, înainte de a fi lângă noi, e alături de fiinţele necuvântătoare.” „Cum, s-a mirat flăcăul, şi dobitoacele îl poartă în sufletul lor pe Hristos?” „Fireşte, i-am răspuns, Dumnezeu este unul şi acelaşi pentru toţi, orice făptură, orice lighioană, orice frunzuliţă năzuieşte către el, cântă slava lui, şi aleanul şi-l mărturiseşte lui Hristos, i-l mărturiseşte în neştire, ceea ce este însăşi taina vieţii sale fără de prihană. Uite, bunăoară ursul care rătăceşte colo, prin pădure, ce fioros e şi ce crunt, şi totuşi, când te gândeşti, nu are nici un păcat.” I-am povestit atunci cum, odată, la un mare sfânt, care-şi căuta mântuirea sufletului într-o chilioară ascunsă în desişul pădurii, a venit un urs, şi cum sfântul, înduioşat, nu s-a temut să înfrunte fiara şi, ieşindu-i în întâmpinare, i-a dat pâine şi i-a zis: „Du-te cu Dumnezeu, Hristos să te aibă în pază!” şi cum sălbăticiunea a plecat îmblânzită şi ascultătoare, fără să-i pricinuiască vreun rău. Tânărul s-a tulburat aurind că ursul plecase din calea lui fără să-i căşuneze sihastrului vreo stricăciune, şi că Hristos o are şi pe fiară în paza sa. „Ce frumos, a zis el, ce frumuseţe şi minunăţie e-n tot ce a lăsat pe lume bunul Dumnezeu!” şi-a stat aşa lângă mine, adâncit într-o molcomă şi dulce visare. Atunci mi-am dat seama c-a înţeles. A adormit apoi alături de mine, uşor şi nevinovat ca un prunc. Blagoslovită fie, Doamne, tinereţea! înainte de culcare, m-am rugat pentru el. Pogoară, Doamne, pacea şi lumina în sufletul făpturilor tale!

c) Amintiri din anii petrecerii în lume a stareţului Zosima în primăvara vieţii. Duelul

La Petersburg am avut de stat vreme îndelungată la şcoala militară, aproape opt ani, şi viaţa pe care o începusem a şters multe dintre amintirile copilăriei, fără să mă facă a le da cu desăvârşire uitării. În schimb, căpătasem atâtea deprinderi şi chiar păreri noi, încât devenisem o fiinţă aproape sălbatică, crudă şi absurdă. În primul rând, o data cu limba franceză, îmi însuşisem o spoială de bună-cuviinţă şi de aleasă purtare în lume; în acelaşi timp însă pentru ostaşii care ne slujeau la şcoală nu aveam decât dispreţ, socotindu-i nişte vite încălţate, iar eu poate mai cu osebire, fiindcă de felul meu primeam mai lesne decât alţi colegi orice înrâurire. O dată ajunşi ofiţeri, eram gata oricând să ne vărsăm sângele când ar fi fost în joc onoarea regimentului nostru, cu toate că, de fapt, nimeni dintre noi nici habar n-avea ce înseamnă onoare, căci, dacă ar fi aflat, ar fi râs cu hohote. Înfumurarea

deşartă, chefurile şi zurbalâcurile erau pentru noi prilej de mândrie. N-aş putea spune c-am fi fost nărăvaşi din fire, dimpotrivă, eram nişte băieţi de treabă, atâta numai că ne purtam ca nişte bezmetici, şi eu poate mai abitir decât toţi, mai cu seamă că aveam şi ceva parale, aşa încât o pornisem abraş înainte, cu toate pânzele sus, mânat de neastâmpărul năprasnic al tinereţii. Ceea ce mă miră mai ales acum este că, deşi pe vremea aceea mi-era drag să citesc, niciodată, din câte ţin minte, nu mi s-a întâmplat să deschid Biblia, de care totuşi nu m-aş fi despărţit cu nici un chip, purtând-o mereu cu mine; pesemne că, fără să-mi dau seama, aveam grijă s-o ţin pentru „ziua şi ceasul acela” când mi-era dat s-o deschid iarăşi. După patru ani de slujbă în armată, am ajuns, în cele din urmă, în oraşul K., unde pe vremea aceea regimentul nostru se afla în garnizoană. În oraş era lume multă şi de tot felul, oameni veseli, primitori şi înstăriţi; găseam pretutindeni uşa larg deschisă, fiind prin firea mea băiat de viaţă, şi mai cu seamă pentru că aveam ceva parale; şi banii, cum se ştie, au multă căutare. Acolo s-a ivit împrejurarea ce m-a făcut să apuc drumul mănăstirii. Am prins drag de o tânără domnişoară drăgălaşă, inteligentă şi cuminte. O fiinţă pururea zâmbitoare şi senină, cu o fire aleasă, fata unor oameni respectabili, bogaţi şi cu vază, persoane simandicoase şi cu trecere în lume. Eram primit cu braţele deschise, ca un prieten al casei. Mi s-a părut că tânăra fată mă privea cu ochi dulci, şi, amăgită de o nălucire, inima mea a luat numaidecât foc. Abia mai încolo am apucat să-mi dau seama că de fapt n-o iubeam cu râvna unui suflet înflăcărat, ci preţuiam doar mintea-i ageră şi simţirea-i aleasă, însuşiri care nu se putea să nu-mi trezească respectul. Şi dacă totuşi am pregetat să-i cer mâna, am făcut-o numai din egoism: îmi venea greu, mă înfricoşam chiar la gândul c-ar trebui să mă despart în floarea tinereţii de ispitele vieţii slobode şi fluşturatice de holtei, mai ales că aveam bani destui pe mână. Am adus totuşi vorba pe departe despre asta, dar, până una-alta, amânam mereu un pas care mi-ar fi putut lega soarta. Tocmai atunci s-a întâmplat să fiu trimis pentru două luni în misiune în alt judeţ. La întoarcere am aflat că între timp domnişoara se măritase cu un bogat moşier din împrejurimi, care, deşi ceva mai în vârstă decât mine, era încă tânar, avea legături în capitală, în lumea cea mai de soi – lucruri de care duceam lipsă cu desăvârşire – un om subţire, politicos, tobă de carte, pe când ce ştiam eu era mai nimic. Am rămas ca trăsnit şi-am simţit că-mi pierd capul. Culmea era că abia atunci mi-a fost dat să aud pentru întâia oară că tânărul moşier era mai de mult logodit cu fata pe care o îndrăgisem şi-l întâlnisem chiar adeseori la ea în casă; niciodată însă nu-l luasem în seamă, orbit cum eram de fumurile mele. Cu atât mai vârtos, deci, m-am simţit jignit: cum se poate ca toată i lumea să ştie că-i logodită, şi eu nici habar să n-am? O mânie turbată m-a cotropit din senin. Roşu de furie, mi-am amintit că de câteva ori îi mărturisisem aproape deschis dragostea mea şi ea nu mă oprise niciodată şi nu suflase o singură vorbă, prin urmare – am hotărât eu – îşi bătuse joc de mine. Mai târziu mi-am dat seama, aşa cum era şi firesc, că nici prin gând nu-i trecuse să-şi râdă de mine, dimpotrivă, mi-am adus aminte că de câte ori am încercat să-i împărtăşesc simţămintele mele, m-a întrerupt sprinţară, grăbindu-se să schimbe vorba, dar în prima clipă n-am fost în stare să văd lucrurile aşa cum erau, lăsându-mă copleşit de o aprigă dorinţă de răzbunare. Ce curios mi se pare acum, când mă gândesc, că mânia şi înverşunarea de care eram stăpânit îmi stăteau ca o povară pe suflet şi mă scârbeau din cale-afară. Nu eram hain din fire şi nu puteam să ţin multă vreme o supărare, dar căutam din răsputeri să-mi înveninez inima. Era infam ceea ce făceam şi fără nici o noimă. Am tot pândit un prilej şi, într-o bună zi, când se afla mai multă lume de faţă, am făcut tot ce-am putut ca să-l jignesc pe „rivalul” meu. Se înţelege că pricina era cu totul străină de cea adevărată: l-am luat în răspăr în legătură cu părerea pe care şi-o mărturisise cu privire la o împrejurare de mare însemnătate la vremea aceea – trebuie să ştiţi că asta se întâmpla prin 1821 – şi după câte am auzit spunându-se mai apoi, mi-am bătut joc de el cu mult haz şi cu iscusinţă.

Am potrivit apoi lucrurile în aşa fel ca să-mi ceară socoteală, şi atunci i-am răspuns atât de obraznic, încât n-a mai avut încotro, a trebuit să ridice mănuşa, cu toate că eră o deosebire ca de la cer la pământ între noi: nu numai că eram mult mai tânăr decât el, dar nici nu prezentam vreo importanţă, nu aveam cine ştie ce rang! Mai târziu, am aflat sigur că primise provocarea mea mai mult din gelozie: încă de pe când era logodit îi căşunase pe mine şi intrase la bănuieli, şi de aceea acum chibzuise în sinea lui că de n-ar fi avut curaj a se duela cu mine, după ce-l înfruntasem, auzind de cele întâmplate, fără să vrea, soţia sa o

să-l dispreţuiască şi dragostea ei putea să fie ştirbită. Am găsit fără nici o bătaie de cap un martor, camarad de arme, locotenent la noi în regiment. Pe atunci, deşi pedepsite cu asprime, duelurile erau la mare cinste printre militari, ca să vedeţi ce lesne se înfiripă şi prind rădăcini în lume cele mai nesăbuite prejudecăţi! Era spre sfârşitul lui iunie; a doua zi, la şapte dimineaţa, trebuia să ne întâlnim undeva la marginea oraşului, dar, ca un făcut, tocmai atunci s-a întâmplat ceva menit să schimbe sorţii. Seara, întorcându-mă din oraş, oţărât şi înveninat cum eram, m-am înfuriat pe ordonanţa mea Afanasi şi i-am ars două palme peste obraji. Cu atâta îndârjire l-am lovit, încât l-am umplut de sânge. Afanasi era doar de câtăva vreme la mine şi mi se întâmplase să-l bat şi altă dată, niciodată însă atât de crunt, de sălbatic. Au trecut de atunci patruzeci de ani, dar, nu ştiu dacă mă credeţi, până şi azi mă cuprinde ruşinea şi-mi sângerează inima de câte ori mi-aduc aminte de asta. în seara aceea însă m-am culcat şi am dormit dus vreo trei ceasuri, ca să mă trezesc tocmai când se crăpa de ziuă. Şi, cum îmi pierise somnul, m-am sculat din pat şi m-am dus să deschid geamul; aveam o fereastră care dădea în grădină, afară răsărea soarele, era cald şi frumos şi păsărelele ciripeau: „Dar ce să fie asta, de ce oare mă simt covârşit de ruşine şi atât de mişel? mă întrebam în sinea mea. Nu cumva pentru că mă duc la o vărsare de sânge? Nu, parcă n-ar fi asta. Atunci poate că mi-e frică de moarte?... Mă tem să nu mă ucidă? Nu, nici gând, e vorbă de altceva...” şi dintr-o dată s-a făcut lumină în cugetul meu: da, asta era. Aseară l-am snopit în bătaie pe Afanasi! Vedeam ca aievea cele întâmplate, ca şi când m-aş fi apucat iar să-l bat; Afanasi stând smirnă în faţa mea, în timp ce-l cârpesc peste obraji, stând aşa, înţepenit, cu braţele lipite de trup, cu fruntea sus şi ochii holbaţi, aţintiţi spre mine, ca şi când s-ar fi aflat în front, şi tresărind la fiece lovitură, fără a îndrăzni măcar să ridice braţul ca să se apere! Ce înjosire: un om în stare să-l bată pe semenul lui! Ce ticăloşie! Amintirea asta mi-a rămas înfiptă ca un ac ascuţit în inimă. Stăteam ca năuc, în timp ce afară soarele scălda totul în lumină, frunzuliţele se bucurau scânteind în bătaia razelor lui, iar păsărelele cântau slavă Celui-de-Sus... Mi-am cuprins faţa în mâini şi, prăbuşindu-mă pe pat, am plâns cu lacrimi amare. Mi-am adus aminte atunci de fratele meu Markel şi de vorbele cu care le întâmpina pe slugi cu puţin înainte de a-şi da obştescul sfârşit: „Dragii mei dragi, de ce mă slujiţi, de ce-mi arătaţi atâta iubire, sunt eu vrednic oare să mă slujiţi? „Sunt eu vrednic oare?” m-am întrebat ca din senin. Aşa şi era: prin ce mă învrednicisem oare să fiu slujit de un om făcut ca şi mine după chipul şi asemănarea lui Dumnezeu? Pentru întâia oară în viaţă îmi puneam această întrebare. „Măicuţă dragă, sângişorul meu, fiecare dintre noi e vinovat pentru toţi ceilalţi, numai că nimeni nu-şi dă seama de asta, căci, de-ar ajunge să afle, ar fi raiul pe pământ!” „Doamne, s-ar putea oare să nu fie aşa? mă gândeam cu lacrimile pe obraz. Ba nu, aşa este, sunt mai vinovat şi mai ticălos decât oricare alt om de pe faţa pământului!” Atunci abia mi s-a arătat în adevărata-i lumină fapta pe care o pusesem la cale. Mă duceam să omor un om de treabă, inteligent, un suflet ales, care nu-mi greşise cu nimic; să întunec poate pe veci fericirea soţiei sale, s-o fac să se mistuie de suferinţă, ba poate chiar să-i sap mormântul... Zăceam aşa, cu obrazul afundat în pernă, fără să-mi dau seama cum trece timpul, când m-am pomenit la mine în odaie cu camaradul meu de regiment, locotentenul care venise înarmat cu pistoale. „A, s-a mirat el, te-ai şi sculat? Atunci să mergem.” Am simţit deodată că-mi pierd capul şi n-am mai ştiut ce-i cu mine; am ieşit totuşi afară şi am dat să ne suim în trăsură. „Aşteaptă-mă puţin, i-am spus deodată camaradului meu, mă întorc numaidecât, mi-am uitat punga pe masă.” şi am şi zbughit-o în casă, ducându-mă glonţ spre odăiţa lui Afanasi. „Afanasi, i-am vorbit eu, ţi-am tras două palme aseară, te rog să mă ierţi.” Ostaşul a tresărit, ca şi când s-ar fi speriat, dar în aceeaşi clipă i-am întâlnit privirea şi am citit în ochii lui că nu era de ajuns... Atunci, aşa cum eram cu epoleţii pe umăr, i-am căzut la picioare, atingând pământul cu fruntea: „Iartă-mă, te rog!” Bietul om a încremenit de spaimă. „înălţimea voastră, conaşule, boierule, nu se cade... sunt oare vrednic eu...” şi a început să plângă, tot aşa ca şi mine puţin mai înainte, şi, cuprinzându-şi faţa în palme, s-a întors spre fereastră, cutremurat de plâns. Am alergat afară şi, sărind în trăsură, am strigat: „Mână!” Apoi, întorcându-mă către colegul meu: „ţi s-a întâmplat vreodată să vezi cu ochii tăi un învingător? îl ai acum în faţa ta!” Tot drumul am râs şi nu mi-a tăcut o clipă gura. Ce-oi fi pălăvrăgit habar n-am. Camaradul meu se tot uita la mine. „Ei, bravo, aşa-mi place, băiete, văd eu c-o să faci cinste uniformei!” Când am ajuns la locul statornicit, i-am găsit pe ceilalţi aşteptându-ne. Ne-am aşezat – potrivit cu rânduielile duelului – la o depărtare de

doisprezece paşi unul de altul. El era sorocit să tragă cel dintâi. Mă simţeam cu inima uşoară şi-l priveam drept în faţă, fără să clipesc, şi, cum mă uitam aşa la el, mi-era nespus de drag, fiindcă ştiam dinainte ce o să urmeze. L-am văzut slobozind arma; glonţul mi-a zgâriat obrazul şi mi-a sângerat puţin urechea. „Slavă Domnului, am suspinat eu, bine că n-aţi făcut moarte de om!” şi, luând în mână pistolul, m-am răsucit pe călcâie şi l-am azvârlit hăt-departe, în pădure. „Acolo ţi-e locul!” am strigat. După care, întorcându-mă cu faţa spre adversarul meu: „Stimate domn, am rostit, iertaţi, vă rog, supărarea pe care v-a pricinuit-o un tânăr zevzec, silindu-vă să trageţi cu arma în el. Zece ca mine nu fac cât domnia voastră, ba poate nici atâta nu preţuiesc. Spuneţi-i din partea mea aceste cuvinte fiinţei pe care o cinstiţi mai presus de orice pe lume.” Nici n-am apucat bine să isprăvesc, şi câteşitrei au tăbărât cu gura pe mine. Adversarul meu era furios de-a binelea. „Se poate una ca asta, m-a dojenit el, dacă n-aveaţi de gând să vă bateţi, pentru ce ne-aţi mai pus pe drumuri?”

„Ieri am fost un zevzec, i-am răspuns eu, vesel. Azi însă mi-a venit mintea la cap.” „în privinţa zilei de ieri, nu zic nu, aveţi dreptate, azi însă nu prea pare să fie aşa, judecând după purtarea domniei voastre.” „Bravo, minunat! am spus eu bătând din palme. Aşa-mi trebuie, recunosc, dreptatea e întru totul de partea domniei voastre.” „Stimate domn, aveţi de gând să trageţi sau nu?” „Nu, i-am întors eu vorba, dumneavoastră puteţi trage, dacă vreţi, dar cred c-ar fi mai bine să ne lăsăm amândoi păgubaşi.” Martorii urlau ca din gură de şarpe, şi mai cu seamă locotenentul nu-şi găsea astâmpăr deloc: „Se poate să faci de râs regimentul!? Auzi, să-ţi ceri iertare în toiul duelului, aşa ceva nu s-a mai pomenit! Zău, dacă ştiam...!” M-am uitat la câteşitrei şi am urmat de astă dată fără a mai zâmbi: „Domnii mei, e chiar atât de necrezut oare să vezi în ziua de azi un om care se căieşte de prostia lui şi-şi recunoaşte cinstit greşeala?” „Dar nu în timpul unui duel!” a zbierat martorul meu. „Vasăzică, de asta sunteţi supăraţi? m-am dumerit eu. Fireşte c-ar fi fost mai bine să-mi cer iertare când am ajuns aici, înainte de a fi apucat dumnealui să tragă, ca să nu-l silesc a săvârşi cumva un păcat de moarte. Numai că rânduielile lumii noastre sunt atât de anapoda ticluite, încât n-am putut să fac astfel, căci abia după ce am stat în bătaia pistolului la o depărtare de doisprezece paşi, cuvintele mele au căpătat greutate. Altminteri, adică dacă mi-aş fi mărturisit greşeala înainte de a fi slobozit dânsul arma, aţi fi zis: «Ce suflet de mişel, s-a speriat numai cât a văzut pistolul, n-are rost să-i dăm ascultare!» Domnilor, le-am vorbit eu din adâncul inimii, priviţi în jur şi vedeţi cu ce minunate daruri ne-a binecuvântat Ziditorul: ceru-i senin, aerul proaspăt, iarba abia încolţită, păsărelele cântă, firea întreagă e plină de har şi fără de prihană, numai noi, oamenii, suntem fără minte, nu vrem să recunoaştem izvodirea lui Dumnezeu şi nu ne dăm seama că viaţa noastră e un rai. Căci dacă ne-am îndupleca să recunoaştem lucrul acesta, în aceeaşi clipă raiul în toată măreţia lui s-ar statornici pe faţa pământului, şi cu toţii ne-am îmbrăţişa lăcrimând...” Aş mai fi avut încă multe de spus, dar n-am mai apucat, mi s-a tăiat răsuflarea şi un dulce fior, fiorul tinereţii mele, mi-a umplut inima de o negrăită fericire, aşa cum niciodată nu mai simţisem până atunci. „Toate acestea sunt bune şi adevărate, a încuviinţat adversarul meu. Cum văd eu, sunteţi un om cucernic şi în orice caz foarte original.” „La voia dumneavoastră, dacă vă place să mă luaţi peste picior, am râs eu, mai târziu însă o să-mi daţi dreptate.” „Sunt gata s-o fac de pe acum, s-a grăbit el să adauge, dacă doriţi, poftim, vă întind mâna, cred că vorbiţi într-adevăr cu sinceritate.” „Nu, m-am împotrivit eu, n-a sosit încă vremea, o să mi-o întindeţi mai încolo, când am să fiu mai bun şi mă voi socoti vrednic de stima domniei voastre, atunci poate îmi veţi da mâna, şi bine veţi face.” şi cu aceste cuvinte am purces spre casă; martorul meu m-a boscorodit tot drumul, iar eu îl îmbrăţişam mereu şi-l sărutam. Întâmplarea a ajuns numaidecât la urechile camarazilor mei de regiment, şi în aceeaşi zi au ţinut sobor să mă judece. „A făcut de ruşine uniforma, trebuie neapărat să-şi dea demisia”, le-a fost osânda. S-au găsit însă şi unii care mi-au luat apărarea: „A stat fără să clipească în bătaia pistolului”. „Da, dar i-a fost frică să nu-l nimerească pe urmă vreun glonţ şi s-a grăbit să-şi ceară iertare înainte de a se fi isprăvit duelul.” „Dacă i-ar fi fost frică, se îndârjeau sprijinitorii mei, ar fi tras mai întâi, şi abia după aceea şi-ar fi cerut iertare, pe când el, aţi văzut, şi-a aruncat arma încărcată în pădure, nu, aici trebuie să fie altceva la mijloc, ceva cu totul aparte.” Mă uitam la ei şi-mi venea să râd. „Dragi prieteni – i-am întrerupt în cele din urmă – şi iubiţii mei camarazi, n-are rost să vă tulburaţi atâta pe seama demisiei mele de vreme ce am şi înaintat-o; azi-

dimineaţă chiar am lăsat-o la cancelaria regimentului, şi, îndată ce va fi primită, am de gând să plec la mănăstire, anume pentru asta mi-am şi dat demisia.” La auzul acestor cuvinte, au izbucnit cu toţii în râs. „De ce nu ne-ai spus de la început? strigau care mai de care. Acum s-au lămurit lucrurile, n-avem căderea să judecăm un monah!” şi să te ţii şolticării şi haz! Râdeau însă fără nici o răutate, şi glumeau voioşi şi cu inima uşoară, de parcă m-ar fi îndrăgit cu toţii din senin, chiar şi cei mai înverşunaţi duşmani ai mei. O lună întreagă, până mi s-a primit demisia, m-au purtat ca pe palme. „Părintele!” îmi spuneau toţi în glumă. Fiecare găsea câte o vorbă bună pentru mine, unii căutau să mă înduplece să-mi strămut gândul, alţii mă căinau: „Ce o să te faci?” Sau: „Băiatul are curaj, a stat neclintit sub focul pistolului, putea foarte bine să tragă la rândul lui; pasămite a visat în ajun că menirea lui e să intre la mănăstire, de aceea, vezi, a făcut ce a făcut!” La fel am fost întâmpinat şi de lumea simandicoasă de la noi din oraş. De unde până atunci nu aveam cine ştie ce căutare, găseam, ce-i drept, pretutindeni uşile deschise, dar atâta tot; acum, că-mi mersese vestea pentru isprava mea, care mai de care ţinea să mă cheme şi să mă aibă oaspete, iar dacă râdeau de mine, râsul lor pornea din dragoste. Trebuie să vă mai spun că, deşi toată lumea vorbea deschis despre duel, răfuiala noastră nu avusese nici o urmare proastă, deoarece adversarul meu era rudă de aproape cu generalul. Cum duelul se încheiase fără să fi curs sânge, aşa ca o hârjoană între oameni mari, şi cum, pe de altă parte, îmi înaintasem demisia pe loc, oamenii stăpânirii socotiseră cu cale să ia totul în glumă. Atunci am început şi eu să vorbesc fără nici o sfială despre această împrejurare, deşi toată lumea râdea de mine, dar, cum v-am mai spus, nimeni nu râdea cu răutate, ci cu inima plină de duioşie. De obicei, vorbeam serile, în mijlocul cuconetului; femeile mai ales mă ascultau atunci drag şi-i sileau şi pe bărbaţi să ia aminte. Unii îmi râdeau în faţă: „Cum pot eu să fiu vinovat pentru toată lumea, ce sunt eu de vină bunăoară că dumitale ţi s-a năzărit să faci cutare lucru?” La care răspundeam: „îmi dau seama că nu puteţi pricepe lucrul acesta, de vreme ce omenirea a apucat de mult o altă cale şi ne-am obişnuit să luăm minciuna drept adevăr, ba le mai cerem şi altora să umble cu minciuna. O singură dată în viaţă am căutat să urmez porunca inimii mele şi vedeţi ce-a ieşit până la urmă: în ochii domniilor voastre trec drept un scrântit, un biet om sărac cu duhul; mă iubiţi şi în acelaşi timp vă bateţi joc de mine.” „Cum să nu fie iubit un om ca dumneata?” a rostit gazda râzând; în seara aceea casa era plină de musafiri. Deodată, din mijlocul oaspeţilor s-a desprins tânăra persoană din pricina căreia se iscase duelul şi pe care până de curând o socoteam sorocită să fie logodnica mea; nici nu băgasem de seamă când sosise la sindrofie. Cum ziceam, aşadar, s-a ridicat de la locul ei, s-a apropiat de mine şi mi-a întins mâna: „Dă-mi voie să-ţi spun, a rostit dânsa, că mie nici prin gând nu-mi trece să râd de dumneata, dimpotrivă, îţi mulţumesc cu lacrimi în ochi şi ţin să-ţi arăt toată stima mea pentru ceea ce ai făcut”. Îndată s-a alăturat de noi şi soţul, şi într-o clipă s-a strâns toată lumea în jurul meu, şi fiecare parc-ar fi vrut să mă ia în braţe. Eram fericit. O dată cu ceilalţi s-a apropiat şi un domn între doua vârste, la care pentru întâia oară m-am uitat atunci mai cu luare-aminte, deşi nu avusesem prilejul să-l întâlnesc în lume, şi ştiam chiar şi cum îl cheamă, numai că niciodată nu-i fusesem prezentat şi nici nu schimbaserăm vreo vorbă împreună.

d) Oaspetele de taină

Omul acesta venise mai de mult la noi în oraş, unde fusese numit într-un post însemnat, şi se bucura de mare trecere în ochii tuturor; bogat fiind, îi mersese vestea pentru milosteniile lui – bunăoară, dăruise pentru înzestrarea azilului de bătrâni şi a orfelinatului din localitate o suma destul de frumoasă şi făcea îndeobşte mult bine într-ascuns, fără nici o vâlvă, lucru care s-a aflat abia după moartea lui. Când l-am cunoscut, să tot fi avut vreo cincizeci de ani. Părea o fire închisă, judecind după înfăţişare, şi era zgârcit la vorbă; se însurase de zece ani cu o femeie tânără şi avea trei copii mici. A doua zi după sindrofia despre care am vorbit, şedeam la mine acasă, când uşa s-a deschis pe neaşteptate, şi domnul acela a intrat în odaie.

Trebuie să vă spun că între timp schimbasem locuinţa; a doua zi chiar, după ce-mi înaintasem demisia, m-am mutat la o vădană de condicar, o femeie bătrână, care avea grijă şi de gospodărie. M-am mutat, fiindcă în ziua aceea cu duelul, întorcându-mă acasă, m-am grăbit să-l trimit pe Afanasi înapoi, la regiment; îmi era ruşine, drept să vă spun, să-l

mai privesc în ochi după cele întâmplate. Ca să vedeţi cât de lesne se poate ruşina chiar şi de o faptă bună un mirean ce nu şi-a pregătit încă sufletul!

Păşind pragul odăii, oaspetele meu a început prin a-mi mărturisi: „De câteva zile vă ascult cu luare-aminte prin diferite case unde am fost, şi am ţinut să vă cunosc îndeaproape ca să putem sta de vorbă mai pe îndelete. M-aţi îndatora foarte mult, domnul meu, dacă nu vă e cu supărare”. „Cu cea mai mare plăcere, ba chiar e o cinste pentru mine”, i-am răspuns, mirat eu însumi, văzând cât de adânc mă tulburase musafirul meu de la cea dintâi privire. Multă lume mă asculta cu râvnă şi mă descosea în fel şi chip, dar nimeni nu se apropiase încă de mine cu o înfăţişare atât de serioasă, de gravă. Mai mult chiar, venise anume acasă la mine ca să putem sta de vorbă. „Mi-am dat seama că sunteţi un om de caracter, a spus el, aşezându-se, căci nu v-aţi temut să vă puneţi în slujba dreptăţii, ştiind că s-ar putea să aveţi de înfruntat dispreţul obştesc.” „Cred că laudele domniei voastre sunt cam necumpătate”, i-am răspuns. „Defel, a stăruit dânsul, sunt convins că-i mult mai greu decât s-ar putea bănui să înfăptuieşti un lucru ca ăsta. La drept vorbind, a adăugat el, asta m-a uimit mai presus de orice şi m-a făcut să vin încoace. Dacă, fie-mi iertat, curiozitatea mea nu vă supără şi nu vi se pare nelalocul ei, v-aş ruga să-mi spuneţi ce anume aţi simţit în clipa când v-aţi hotărât să cereţi iertare în timpul duelului, dacă, fireşte, vă mai aduceţi aminte ce s-a petrecut atunci în sufletul domniei voastre? Să nu vă închipuiţi că-i o întrebare lipsită de orice temei, dimpotrivă, dacă v-am pus-o, am făcut-o cu un scop ascuns, pe care, de bună seamă, am să vi-l destăinuiesc cândva, de va vrea Dumnezeu să ne apropie mai mult.”

În timp ce vorbea îl priveam drept în faţă, şi, cum mă uitam aşa la el, am simţit deodată trezindu-se în mine o încredere nemărginită şi în acelaşi timp o curiozitate pe care n-o mai încercasem până atunci, şi mi-am dat seama că într-adevăr ascundea în sufletul lui o mare taină. „Vreţi să ştiţi ce am simţit atunci când i-am cerut iertare adversarului meu, i-am răspuns. Cred însă că ar trebuie mai întâi să vă spun unele lucruri pe care încă nu le cunoaşte nimeni.” şi i-am povestit întâmplarea cu Afanasi şi cum am căzut în genunchi la picioarele ordonanţei. Şi am încheiat cu următoarele cuvinte: „Cred că înţelegeţi acum, când aţi aflat cum stau lucrurile, de ce mi-a venit atât de uşor în timpul duelului să-i cer iertare adversarului meu; primul pas l-am făcut încă de acasă şi, o dată ce am purces pe acest drum, nimic nu mi s-a mai părut peste mână, dimpotrivă, a fost o fericire pentru mine, îmi creştea inima de bucurie”.

M-a ascultat până la capăt, privindu-mă cu ochi buni. „Interesant. Da, da, grozav de interesant, am să mai trec pe aici cu voia dumneavoastră.” De atunci venea aproape seară de seară pe la mine. Şi poate că ne-am fi împrietenit, dacă şi-ar fi deschis inima, dar de fiecare dată se ferea să vorbească despre sine, mulţumindu-se să mă descoasă. Cu toate acestea, începusem să-l îndrăgesc şi-i spuneam fără ocolişuri tot ce simţeam; mă gândeam că n-am nevoie să mi se destăinuiască, fiindcă şi aşa îmi dădeam seama îndeajuns că-i un om drept. Pe deasupra, mă simţeam măgulit că un om atât de serios venea să stea de vorbă cu mine, care eram aproape un copil pe lângă el, şi că părerile mele nu erau nesocotite. Şi cum era un om luminat, am învăţat de la el o mulţime de lucruri folositoare.

Într-o zi mi-a spus: „şi eu cred de mult că viaţa e într-adevăr un rai, adăugind apoi: numai la asta mă gândesc tot timpul”. Mă privea zâmbind: „Cred mai vârtos decât dumneata lucrul acesta, ai să afli într-o zi de ce”. Îl ascultam şi mă gândeam: „Vrea să-mi mărturisească ceva”. „Raiul sălăşluieşte în adâncul sufletului fiecăruia dintre noi, îl port şi eu, desigur, ascuns în sufletul meu, şi dacă aş vrea, chiar mâine mi s-ar dezvălui şi m-aş putea bucura toată viaţa de bunătăţile lui”, vorbea cu un fior în glas şi mă privea tainic, ca şi când ar fi vrut să mă ispitească. Cu bună dreptate ai judecat că fiecare om, în afară de propriile sale păcate, e vinovat pentru toţi şi pentru toate, a adăugat el. Mă miră că ai putut să cuprinzi această idee în toată desfăşurarea ei. Şi tot atât de adevărat este că, atunci când oamenii vor ajunge să-şi dea seama de asta, împărăţia cerurilor se va statornici pe pământ, nu va mai fi un vis, ci o realitate”. „Dar când o să se împlinească asta? Crezi oare c-o să se poată împlini vreodată? am strigat eu cu durere în suflet. Dacă e tot un vis?” „Vasăzică, dumneata propovăduieşti un lucru în care nu crezi? m-a dojenit el. Să ştii însă că visul acesta, cum îl numeşti dumneata, se va înfăptui fără doar şi poate, să nu te îndoieşti niciodată c-o să se înfăptuiască. Dar nu chiar acum, fiindcă totul se supune anumitor legi. E vorba de o prefacere morală, de alcătuirea sufletului omenesc. Ca să ajungi a preface

lumea, trebuie mai întâi ca sufletul omenesc să se schimbe, să se îndrumeze pe un alt făgaş. Oamenii nu se vor putea înfrăţi decât atunci când fiecare dintre ei se va simţi cu adevărat frate cu semenul său. Oamenii nu vor izbuti niciodată nici cu ajutorul ştiinţei şi nici în numele propriilor interese să împartă fără părtinire avutul şi drepturile. Fiecare va socoti că are mai puţin decât i se cuvine şi va cârti. Şi pizmuindu-l pe vecinul său, va încerca să-i vină de hac. Dumneata întrebi când se va împlini acest vis? De împlinit se va împlini fără îndoială, dar numai după ce se va fi încheiat vremea însingurării în care oamenii stăruie să trăiască." „Vremea însingurării?" am întrebat nedumerit. „Da, a însingurării, a celei mai crâncene izolări de care lumea e stăpânită mai cu seamă în veacul nostru. Şi vremea asta nu s-a încheiat, vezi bine, nu i-a sosit încă sorocul. Astăzi, fiecare om tinde să se înstrăineze cât mai mult de cei din preajmă, căutând în sine tot ce-i poate da viaţă din plin, şi, cu toate strădaniile lui, nu numai că nu izbuteşte să priceapă sensul adevărat al vieţii, dar până la urmă ajunge la un fel de sinucidere, în loc să se cunoască pe sine şi să desluşească rostul său pe lume, rămâne un izolat. În veacul nostru societatea se fărâmiţează, fiecare om se retrage în sine ca într-o vizuină, se însingurează, se fereşte de ceilalţi şi-şi ascunde avutul, ca până la urmă să se înstrăineze cu totul de ei şi să-i îndepărteze din preajma lui. Şi căutând să strângă de unul singur cât mai multe bogăţii se gândeşte: «Ce puternic sunt, am pe ce mă bizui». Nu ştie, zevzecul, că, pe măsură ce strânge, se înnămoleşte tot mai mult într-o sinucigaşă neputinţă. Omul s-a învăţat să nu se mai bizuie decât pe mijloacele lui, şi, răzleţindu-se de obşte, a ajuns cu timpul să nu-şi mai pună nici o nădejde în ajutorul semenilor, să nu mai creadă în oameni, nici în omenire, să tremure numai de teamă că s-ar putea cumva irosi agoniseala lui şi drepturile pe care le-a câştigat. Pretutindeni, în ziua de azi, mintea sceptică a omului a început să nu-şi mai dea seama că adevărata chezăşie a vieţii nu poate fi dobândită numai prin străduinţele proprii, oricât s-ar osteni de unul singur, că pentru asta trebuie ca toţi oamenii să se străduiască împreună, cu puteri unite. Dar odată şi odată trebuie să se împlinească sorocul, şi atunci această completă însingurare va lua sfârşit şi în aceeaşi clipă toţi se vor dumeri dintr-o dată cât de potrivnică firii era izolarea în care se ferecaseră. Asta va fi năzuinţa vremii, şi se vor minuna oamenii acelui veac cum de-au putut zăcea atâta timp în beznă, fără o zare de lumină. Şi tot atunci se va arăta pe cer semnul ce va înfăţişa pe fiul omului... Dar până va sosi clipa aceea trebuie să nu lăsăm din mână steagul, şi măcar când şi când, fie chiar în împrejurări răzleţe, omul e dator să dea pildă, smulgându-se din izolarea şi înstrăinarea sa, pentru a săvârşi o încercare eroică, împletind o legătură de strânsă şi duioasă frăţietate între semeni, chiar dacă ar fi să treacă în ochii tuturor drept nebun. Trebuie neapărat să facă asta pentru ca măreaţa idee să nu se irosească..."

Şi aşa petreceam seară de seară în discuţii arzătoare ce ridicau sufletul în slavă. Părăsisem sindrofiile, din ce în ce mai rar călcam prin saloane; de altfel, nici nu mai eram, cum se zice, la modă. O spun fără să fac nimănui vreo vină, pentru că mă bucuram de aceeaşi dragoste din partea tuturor şi eram întâmpinat peste tot cu plăcere, dar trebuie să recunoaştem că moda este atotputernica stăpână, căreia toată lumea i se pleacă. Cât despre oaspetele meu de taină, ajunsese până la urmă să-mi câştige admiraţia nu numai pentru strălucitele comori ale minţii sale, ce-mi dădeau mereu prilej de încântare, dar şi pentru că-l simţeam frământat de ceva, îmi spunea parcă inima că pune la cale în sinea lui nu ştiu ce ispravă măreaţă. La rândul lui, de bună seamă, îi plăcea faptul că nu arătam nici un fel de curiozitate, că nu încercam să-l trag de limbă, ferindu-mă, dimpotrivă, să mă dau în vorbă, măcar pe departe, despre ceea ce ţinea ascuns într-însul. Totuşi, de la o vreme, am băgat de seamă că şi dânsul ardea de dorinţa de a-mi împărtăşi unele lucruri. Cel puţin cam la o lună, după ce-mi intrase pentru întâia oară în casă, era chiar evident. „ştii, mi-a spus într-o zi, la noi în oraş lumea este din cale-afară de curioasă şi a început să fie intrigată, se miră că vin atât de des pe la dumneata; nu-i nimic, în curând totul o să se lămurească." Uneori se întuneca din senin, muncit de o nelinişte cumplită, dar, mai totdeauna, se scula atunci numaidecât şi pleca. Alteori se uita la mine lung, pătrunzător. „Uite, acum o să-mi spună ce are pe suflet", mă gândeam, dar el se răzgândea între timp şi începea să vorbească despre cine ştie ce lucru banal şi din cale-afară de cunoscut. Câteodată mi se plângea de dureri de cap. Într-o zi, după ce a vorbit cu însufleţire multă vreme, l-am văzut pălind deodată. Trăsăturile i s-au încordat şi a rămas cu ochii pironiţi asupra mea.

— Ce aveţi, nu vă simţiţi bine? l-am întrebat eu. Tocmai mi se văitase că-l doare capul.

— Ştii... eu... am ucis un om.

Zâmbea, dar era galben la faţă ca un mort. „De ce o fi zâmbind?” mi-a fulgerat prin gând înainte de a fi apucat să mă dezmeticesc. Am pălit la rândul meu şi am dat un strigăt:

— Ce-aţi spus?

— Vezi, mi-a fost greu pân-am rostit primul cuvânt, a adăugat cu o fluturare de surâs, dar de astă dată cred c-am păşit pe drumul cel bun. Deci, mai departe.

Multă vreme nu mi-a venit să-l cred şi n-am pus nici un temei pe cuvintele sale, decât după ce trei zile în şir a venit la mine şi mi-a povestit totul în amănunţime. Întâi mi s-a părut că-şi pierduse minţile, ca până la urmă să mă conving, îndurerat şi încremenit de uimire, că spunea adevărul. Cu paisprezece ani în urmă, oaspetele meu săvârşise o crimă amarnică şi o cutremurătoare nelegiuire, ridicând zilele unei tinere şi frumoase doamne, văduvă de moşier, care avea la noi în oraş o casă, unde trăgea de câte ori venea de la moşie. Era îndrăgostit de ea şi-i mărturisise patima ce-l stăpânea, căutând s-o înduplece a se mărita cu dânsul. Doamna avea însă inima zălogită, iubea un alt bărbat, un ofiţer superior, boier de viţă, care se întâmplă tocmai să fie într-o campanie şi pe care abia-l aştepta să se întoarcă. Aşa stând lucrurile, cererea lui în căsătorie întâmpinase o împotrivire nestrămutată şi văduva îl rugase să nu mai vină pe la dânsa. Încetase deci s-o mai vadă; în schimb, cunoscând toată orânduirea locuinţei, într-o noapte, pătrunse tiptil în grădină şi, cu o îndrăzneală neasemuită, se strecurase în casă ei prin acoperiş, fără să ţină seamă că în orice clipă putea să dea cineva peste el. Adesea însă, fărădelegile săvârşite cu asemenea cutezanţă se întâmplă să izbutească mai lesne decât altele. Aşadar, după ce se furişase în casă printr-o ferestruică a podului, coborâse scara ce ducea spre odăile de locuit, ştiind că slugile uită descuiată uşa de jos. Se bizuise deci pe neglijenţa lor şi nu se înşelase. Orbecăind pe întuneric, luase în şir încăperile până ajunsese în dormitor, unde se afla o candelă aprinsă. Ca un făcut, cele două cameriste, care de obicei rămâneau în apropierea stăpânei peste noapte, plecaseră fără ştirea ei în vecini, la cineva care-şi serba onomastica. Celelalte slugi se culcau la parter, fie în bucătărie, fie în odaia lor. în clipa când a intrat în iatac şi a văzut-o pe iubita lui adormită, i s-a învâlvorat din nou patima şi, cu sufletul înveninat de gelozie, s-a simţit cotropit de o dorinţă năprasnică de răzbunare. Aproape fără să-şi dea seama ce face, ca un om beat, s-a apropiat de pat şi i-a împlântat în inimă un pumnal. Biata femeie nici n-a mai apucat să dea un ţipăt. Pe urmă, cu un sânge rece mârşav şi cu o diavolească iscusinţă, a potrivit totul în aşa fel ca bănuiala să cadă asupra oamenilor din casă: i-a şterpelit mai întâi punga cu bani, a descuiat apoi scrinul cu cheile găsite sub pernă şi a mai furat şi de acolo câteva lucruri la întâmplare, ca o slugă nepricepută, lăsând adică hârtiile de valoare şi mulţumindu-se numai cu gologanii şi câteva giuvaieruri de aur, mai arătoase, fără a băga în seama altele mai mici, dar mult mai de preţ.

N-a plecat însă fără să fi luat cu sine şi o amintire, despre care voi avea prilejul să vorbesc mai încolo. A şters-o afară la fel cum intrase. Nici a doua zi, când toată lumea a fost în picioare, şi nici după aceea nimeni n-a bănuit vreodată cine era adevăratul ucigaş! De altfel, nici nu apucase să afle cineva de dragostea lui, fiindcă era un om tăcut din fire, scump la vorbă şi nu avea prieteni faţa de care să-şi fi deschis inimă. Toţi îl socoteau o cunoştinţa oarecare de-a răposatei, nu chiar atât de apropiată, deoarece în ultimele două săptămâni nici nu-i mai călcase în casă. Din capul locului a căzut bănuiala pe un slujitor iobag, anume Piotr. Cu atât mai mult cu cât împrejurările erau împotriva lui. Răposata, care era îndatorată să dea un flăcău pentru oştire din rândul ţăranilor de pe moşia sa, avea de gând, după cum ea însăşi mărturisise, să-l trimită pe Piotr la cătănie, fiindcă era holtei şi cam nărăvaş din fire. Argatul ştia şi el treaba asta. Lumea îl auzise chiar ameninţând la cârciumă, întărâtat de băutură, c-o să-şi omoare stăpâna. Cu două zile înainte de crimă fugise de acasă şi stătuse ascuns undeva în oraş, nu se ştie unde. A doua zi după nenorocire, nişte oameni dăduseră peste el, beat mort, în drum, la marginea târgului. Avea asupra lui un cuţit şi palma dreapta mânjită cu sânge. Ce-i drept, bietul năpăstuit o ţinea una şi bună, zicând că-i cursese sânge din nas, dar cine să-l creadă! Slujnicele, la rândul lor, au mărturisit că fuseseră la o petrecere şi că uşa de la intrare rămăsese deschisă până la înapoierea lor. Mai erau încă şi alte dovezi asemănătoare, în numele cărora argatul a fost arestat, deşi nu se ştia, bietul cu nici un păcat pe suflet. Şi, după ce l-au băgat la

închisoare, i s-a făcut proces, ca după o săptămână împricinatul să cadă bolnav la pat şi să-şi sfârşească zilele la spital, fără să-şi fi venit în simţiri. Drept care s-a închis dosarul, şi procesul n-a mai avut nici o urmare, aşa încât judecătorii, autorităţile, toată lumea din oraş a rămas încredinţată că într-adevăr ucigaşul nu putea fi decât argatul decedat. Atunci a început canonul.

Oaspetele de taină, cu care între timp legasem prietenie, mi-a povestit că în primele zile a avut şi nu prea mustrări de cuget. Multă vreme, ce-i drept, i-a părut rău după femeia iubită; îl durea gândul că nu mai era în viaţă şi că, ucigând-o, o dată cu ea ucisese şi dragostea lui, fără să fi stins în acelaşi timp şi focul ce-i mistuia inima. Niciodată însă nu se caise pentru sângele nevinovat pe care-l vărsase, ca şi când n-ar fi omorât cu mâna lui un om. Simţea că-şi pierde minţile numai când îşi închipuia că fiinţa jertfită de el ar fi putut să ajungă în braţele altui bărbat, şi vreme îndelungată a socotit că nu era posibil să facă altfel. În primele zile după săvârşirea omorului s-a frământat din pricina argatului iobag care fusese arestat, dar boala şi apoi moartea acestuia au avut darul să-l liniştească; pe cât se părea, omul nu murise de spaimă sau pentru că fusese arestat (aşa cel puţin judeca el pe atunci), ci fiindcă-l răzbise răceala în noaptea când, după ce fugise de la stăpâna lui, zăcuse beat mort în drum până în zori pe pământul jilav. Banii şi giuvaierurile furate nu-i împovărau câtuşi de puţin cugetul, deoarece nu săvârşise jaful ca să-şi umple buzunarele (privind lucrurile tot din punctul lui de vedere de atunci), ci ca să încurce firele cercetărilor. Nu era vorba de o sumă prea mare şi, de altminteri, s-a şi grăbit să înzestreze cu ea, rotunjind-o cât a putut mai mult, azilul de bătrâni care tocmai luase fiinţă la noi în oraş. Prin această danie nădăjduia să-şi împace cugetul şi curios e că, într-adevăr, a izbutit să-şi uşureze sufletul de povară pentru o bună bucată de timp. Asta am aflat-o chiar din gura lui. După aceea, a căutat să-şi facă necontenit de lucru, îndeplinindu-şi slujba cu o nepregetată sârguinţă, ba chiar a cerut să i se încredinţeze o sarcină pe cât de spinoasă, pe atât de grea, care i-a dat de furcă doi ani încheiaţi, şi, având o voinţă de fier, a izbutit să uite aproape cu totul cele întâmplate, iar dacă i se întâmpla câteodată să-i răsară trecutul în minte, se silea să-şi abată gândurile aiurea. S-a străduit apoi să facă numai bine în jur, a întocmit şi a înzestrat cu sume mari de bani tot felul de aşezăminte folositoare de la noi din oraş, încât ajunsese să fie cunoscut în amândouă capitalele şi chiar să fie ales, atât la Moscova, cât şi la Petersburg, în rândul eforilor ce chiverniseau o seamă de societăţi filantropice. Încetul cu încetul însă, nelinişti chinuitoare, cărora în zadar căuta să li se împotrivească, au început a-l bântui. Tocmai atunci s-a întâmplat să întâlnească o fată frumoasă şi isteaţă şi, placându-i, s-a şi însurat cu ea. Spera să poată lua viaţa de la capăt şi, străduindu-se din toată inima să-şi împlinească datoriile ce le avea faţă de nevastă şi de copii, să scape de tristeţea unui trai singuratic şi de umbrele trecutului. Aşteptările lui însă s-au dovedit înşelătoare. Un gând sâcâitor a început a-i sfredeli cugetul încă din prima lună de căsnicie: „Soţia mea mă iubeşte, ce-i drept, dar ce-ar fi să afle adevărul?” Iar mai apoi, când a purces grea şi s-a grăbit să-l bucure împărtăşindu-i vestea, s-a simţit şi mai tulburat: „Cum pot să dau viaţă unei fiinţe noi, când am luat altei fiinţe zilele?” Copiii veneau unul după altul şi, o dată cu naşterea lor, îl copleşeau gândurile: „Cum o să am puterea să-i iubesc, să-i cresc, să le luminez mintea, cum aş putea îndrăzni să le vorbesc despre virtute, când mâinile mele sunt pătate cu sânge omenesc?” Avea nişte drăgălaşi de copii, că toată ziua ar fi stat să-i dezmierde, şi totuşi: „Nu mă lăsa inima să privesc chipurile lor senine şi neprihănite, nu mă simţeam vrednic de atâta fericire”. Făptura răpusă cu mâinile lui, viaţa ei secerată în floare, sângele care cerea să fie răzbunat începură să nu-i mai dea pace o clipă, ţinându-se pas cu pas după dânsul, ca nişte vedenii fioroase şi ameninţătoare. Vedenii cumplite îl chinuiau şi-n somn. Fiind însă, aşa cum am spus, un om tare, multă vreme s-a perpelit aşa fără să crâcnească. „Poate că suferinţa îndurată în tăcere îmi va spăla până la urmă păcatul”, chibzuia în sinea lui. Se înşela amarnic şi de astă dată; cu cât trecea timpul, cu atât canonul era mai necruţător. Toată lumea îi purta respectul pentru binefacerile lui, deşi se temea de el, fiindcă umbla tot încruntat şi ursuz, dar pe măsură ce se vedea crescând în ochii tuturor, mai aprig se zbuciuma în adâncul sufletului, încât aproape că nu mai putea să îndure. Mi-a mărturisit că uneori îi venea să-şi curme viaţa. Mai târziu însă i-a încolţit un alt gând în minte, a prins să urzească în taină un vis care la început i s-a părut atât de nesăbuit, încât nu vedea cum l-ar fi putut aduce la îndeplinire, dar care, pe zi ce trecea, prindea rădăcini tot mai adânci în el. Îi căşunase, adică, să se

scoale într-o bună zi, şi, ieşind în faţa mulţimii, să mărturisească în gura mare c-a omorât un om. Trei ani s-a tot frământat, urmărit de gândul acesta, punând la cale în fel şi chip cum să-l înfăptuiască. În cele din urmă, credinţa că mărturisindu-şi nelegiuirea se va uşura de povară şi va redobândi de-a pururi liniştea pierdută a pus cu totul stăpânire pe sufletul lui. În acelaşi timp însă se cutremura de groază numai când se întreba cum să dea în vileag adevărul? Tocmai atunci a avut loc duelul meu. „A fost destul să mă uit la dumneata, ca să-mi calc pe inimă”, mi s-a destăinuit el. îl priveam fără să scot un cuvânt.

— Cum se poate, am strigat deodată, ridicând braţele spre cer, un lucru de nimic ca ăsta să fie în stare să trezească în sufletul dumitale o hotărâre atât de covârşitoare?

— Nu uita că hotărârea asta s-a plămădit în mine timp de trei ani, mi-a răspuns el, nu mai lipsea decât imboldul care s-o pună în mişcare, şi-acest imbold mi l-a dat acest lucru de nimic, cum zici dumneata. Te-am văzut şi, văzându-te, m-am mustrat în sinea mea şi te-am invidiat, a adăugat el cu asprime.

— N-o să te creadă nimeni, am clătinat eu din cap, doar au trecut paisprezece ani de atunci!

— Am dovezi temeinice. E de ajuns să le înfăţişez. M-au podidit lacrimile şi l-am îmbrăţişat.

— Un singur lucru te-aş ruga să-mi spui, a urmat el (ca şi cum de cuvântul meu ar fi atârnat totul!), ce să fac cu soţia, cu copiii? Biata femeie, mi-e teamă să nu se prăpădească de durere, iar copiii – cu toate că n-au să-şi piardă nici rangul şi nici averea – au să rămână toată viaţa odraslele unui ucigaş. Şi ce amintire, o, Doamne, ce amintire am să le las!

Nu găseam nimic să-i spun.

— Cum să mă despart de ei, să nu-i mai văd niciodată? Fiindcă n-am să-i mai văd niciodată!

Am rostit în gând o rugăciune şi m-am ridicat în picioare. Tremura sufletul în mine.

— Şi atunci? m-a întrebat el.

— Du-te şi mărturiseşte-ţi păcatul în faţa oamenilor. Totul pe lume este trecător, singur adevărul e veşnic. Copiii au să se facă mari şi atunci au să-şi dea seama de toată măreţia faptei dumitale.

La plecare, hotărârea lui părea nestrămutată. După aceea însă, timp de două săptămâni, seară de seară a tot venit pe la mine: pregeta mereu, nu găsea destulă tărie în el. Mult m-a mai chinuit în vremea asta! Uneori părea pe deplin hotărât şi-mi vorbea cu lacrimi în glas:

— Ştiu că din clipa când voi da totul pe faţă, raiul îşi va deschide porţile pentru mine, şi le va deschide fără nici o zăbavă. De paisprezece ani viaţa mea e un iad. De astă dată vreau să-mi ispăşesc păcatul. Voi îndura cu supunere suferinţa şi voi începe o viaţă nouă. Poţi cutreiera lumea cu minciuna în suflet, dar de întors nu te mai poţi întoarce îndărăt. Azi nu numai pe aproapele meu, dar nici chiar pe copiii mei nu mă lasă inima să-i iubesc. Doamne, copiii mei! Poate c-au să-şi dea seama cândva cât m-am chinuit şi n-au să mă osândească! Nu în forţă, ci în dreptate sălăşluieşte Dumnezeu.

— Nu se poate să nu înţeleagă cât de vitează-i fapta dumitale, îl mângâiam eu, dar nu acum, neapărat mai târziu îşi vor da seama că ai slujit dreptatea, adevărul ceresc, care-s mai presus de orice...

Pleca mai liniştit, dar a doua zi venea iarăşi, palid la faţă de mânie, şi mă lua în primire ironic:

— De câte ori vin la dumneata, te uiţi atât de curios la mine, ca şi cum m-ai întreba: „Tot n-ai făcut nimic?” Aşteaptă, nu te grăbi să mă dispreţuieşti. Nu-i chiar atât de uşor cum ţi se pare. S-ar putea, totuşi, să nu fac pasul acesta. Sper că n-ai să mă denunţi...

Nu numai că nu mi-aş fi îngăduit să-i arăt o curiozitate ce nu-şi avea locul, dar nici măcar să-mi ridic ochii la dânsul nu cutezam. Mă simţeam stors de puteri, ca după o boală grea, şi sufletul meu era mereu înlăcrimat. Îmi pierise până şi somnul.

— Adineauri m-am despărţit de soţia mea, îmi mărturisea el. Ştii dumneata ce înseamnă o soţie? La plecare ştrengăruşii mi-au strigat: „La revedere, tăticule, vino repede înapoi, să citim împreună Revista copiilor”. Nu, dumneata nu poţi să înţelegi asta! Nenorocirea altuia nu sădeşte în mintea nimănui înţelepciunea.

Îi scânteiau ochii şi-i tremurau buzele. A izbit cu pumnul de au sărit toate lucrurile de pe masă. De felul lui îl ştiam un om potolit; niciodată până atunci nu-l văzusem ieşindu-şi din fire.

— Trebuie neapărat s-o fac? a strigat el. Crezi într-adevăr că trebuie? Nimeni n-a fost osândit, nimeni nu putrezeşte în ocnă din pricina mea, argatul a murit de moarte bună. Iar sângele, sângele l-am răscumpărat prin atâta canon şi suferinţe! De altfel, nici n-au să mă creadă, n-au să pună nici un temei pe dovezile aduse de mine. Trebuie totuşi să mărturisesc, trebuie într-adevăr? Sunt gata să-mi ispăşesc până la capăt nelegiuirea, numai să nu-mi nenorocesc soţia şi copilaşii! Este oare drept să-i trag în prăpastie după mine? Nu ne înşelăm cumva? Unde este adevărul? şi apoi, oamenii vor şti oare să-l înţeleagă şi să-l preţuiască precum se cuvine, sunt ei în stare să-l recunoască?

„Doamne, m-am gândit eu, tot îi mai pasă încă de părerile lumii!” Mi-era aşa milă de el, că i-aş fi împărtăşit cu dragă inima soarta să fi ştiut că-i pot aduce vreo uşurare. Părea cuprins de o deznădejde fără margini. Îmi dădeam seama că nu minţea, şi sufletul meu viu s-a cutremurat înţelegând ce înseamnă să iei o asemenea hotărâre.

— Spune-mi, ce să fac? Soarta mea e-n mâinile dumitale! a strigat el din nou.

— Du-te şi mărturiseşte... am şoptit eu.

Simţeam că mi se frânge glasul, şi totuşi am rostit toate cuvintele răspicat. Şi luând de pe masă Sfânta Scriptură în tălmăcirea rusă, am deschis-o la Evanghelia lui Ioan, capitolul XII, versetul 24:

„Amin, amin, grăiesc vouă, grăuntele de grâu, când cade în pământ, dacă nu moare, rămâne stingher; iar dacă moare, aduce multa roadă.” Citisem versetul acesta cu puţin înainte de venirea lui.

L-a citit şi el. „Aşa e”, a recunoscut el cu un zâmbet amar. A tăcut câteva clipe, apoi a adăugat: „Găseşti nişte lucruri în cărţile astea că rămâi uluit. E aşa de simplu să le vâri în ochii altora... Dar cine le-a scris? Oamenii? Nu cred!”

— Sfântul Duh, i-am răspuns eu.

— Nu te costă nimic s-o spui, a zâmbit el din nou, de astă dată însă cu un fel de ură parcă.

Am luat iarăşi cartea, am deschis-o şi i-am arătat Epistola către evrei, capitolul X, versetul 31. Am citit: „Înfricoşat lucru este să cădem în mâinile lui Dumnezeu cel viu!”

Citind, a tresărit înfiorat şi a azvârlit cartea pe masă.

— Cutremurătoare cuvinte! Ai ştiut într-adevăr ce să alegi. S-a sculat apoi în picioare. Rămâi cu bine, a adăugat el, s-ar putea să nu mai vin niciodată... o să ne întâlnim în rai. Sunt paisprezece ani, vasăzică, de când am căzut „în mâinile viului Dumnezeu”, aşa se cheamă aceşti paisprezece ani. Mâine am să mă rog de mâinile acestea să mă dezlege...

Aş fi vrut să-l iau în braţe să-l sărut, dar n-am îndrăznit: era încruntat la faţă şi avea o privire grea. L-am lăsat să plece. „Doamne, a izbucnit un glas înlăuntrul meu, unde s-a dus omul ăsta?” şi, căzând în genunchi în faţa icoanei, am plâns şi m-am rugat pentru el la Sfânta născătoare, ocrotitoarea noastră, şi degrabă ajutătoare tuturora. Am stat aşa în rugăciune, cu lacrimile pe obraz, o jumătate de ceas. Era târziu, aproape de miezul nopţii, când uşa s-a deschis deodată şi m-am pomenit cu el din nou în odaie. Nu ştiam ce să cred.

— Unde-ai fost? l-am întrebat.

— Mi se pare c-am uitat ceva... a murmurat el... o batistă... Dar chiar dacă n-am uitat nimic, lasă-mă să mă odihnesc puţin pe scaun...

S-a aşezat. Rămăsesem în picioare în faţa lui.

— Şezi şi dumneata, m-a poftit el.

Preţ de vreo două minute, nici unul dintre noi n-a mai spus nimic; stătea aşa şi se uita la mine; într-un târziu, a zâmbit – mi s-a întipărit de-a pururi în minte surâsul lui de atunci – şi, sculându-se de pe scaun, m-a strâns cu putere la pieptul său şi m-a sărutat...

— Adu-ţi aminte cum am venit din nou la tine astă-seară, mi-a spus. Niciodată, auzi, niciodată să nu uiţi asta!

Pentru prima oară de când ne cunoşteam mă tutuise. A deschis apoi uşa şi a plecat. „Mâine, deci”, mi-am zis eu atunci în gând.

Şi aşa a fost. Habar n-aveam că a doua zi îşi sărbătorea ziua de naştere. Cum de la o vreme nu prea ieşeam în lume, n-aveam de unde să ştiu. În fiecare an, cu prilejul acesta, avea zaiafet mare acasă, aproape tot oraşul se strângea la el. La fel s-a întâmplat şi în anul acela. După masă a venit în mijlocul musafirilor cu o hârtie în mână, un raport îndreptat către mai-marii săi. Şi cum şeful lui se afla printre oaspeţi, a dat citire de faţă cu toţi înscrisului prin care arăta din fir-a-păr cum săvârşise omorul. „Dumnezeu mi-a luminat

sufletul, spuse el în încheiere, şi, ca un nelegiuit ce sunt, cu vrerea mea mă surghiunesc dintre oameni, căci vreau să-mi ispăşesc păcatul!” A adus apoi şi a aşezat pe masă mărturiile prin care socotea să-şi dovedească vinovăţia şi pe care le păstrase cu grijă timp de paisprezece ani: medalionul şi crucea desprinse de la gâtul victimei şi cele câteva bijuterii de aur pe care le furase ca să abată aiurea bănuielile; medalionul cuprindea chipul logodnicului răposatei. Pe lângă lucrurile acestea mai erau acolo un carnet de însemnări şi două scrisori: una din partea logodnicului, care-i dădea de ştire c-o să se întoarcă în curând, şi răspunsul pe care victima tocmai se apucase să-l scrie şi-l lăsase neisprăvit pe masă, cu gândul c-o să-l trimită a doua zi la poştă. Ce-l făcuse oare să ia cu sine scrisorile? şi pentru ce păstrase paisprezece ani încheiaţi aceste mărturii, când mai cuminte ar fi fost să le distrugă? Să vedeţi însă ce s-a întâmplat: oaspeţii au rămas încremeniţi de uimire şi s-au înfiorat de spaimă, dar nimeni nu i-a dat crezare, deşi toată lumea l-a ascultat până la capăt cu luare-aminte. L-au ascultat însă ca pe un bolnav şi, la câteva zile după aceea, tot oraşul îl căina, zicând că bietul om se smintise. Cu toate astea, autorităţile şi justiţia s-au văzut silite să dea curs mărturisirilor lui, trăgându-l la judecată, dar după câteva zile cercetările au fost întrerupte, pentru că, deşi lucrurile şi scrisorile înfăţişate dădeau de gândit, numai pe temeiul lor – chiar dacă într-adevăr erau ale răposatei – nu putea fi osândit. De altfel, n-ar fi fost de mirare să i le fi încredinţat chiar ea cu mâna ei. După câte am aflat mai apoi, prietenii şi familia victimei le recunoscuseră ca fiind ale ei, aşa că dinspre partea asta nu mai încăpea nici o îndoială. Nici de astă dată, aşadar, procesul nu s-a judecat. Cinci zile mai apoi s-a răspândit vestea că nenorocitul era greu bolnav şi că nu se ştia dacă mai scapă cu viaţă. Ce-a avut, n-aş putea să spun, pe câte se pare suferea de inimă, dar, la stăruinţele soţiei şi după o amănunţită cercetare, medicii chemaţi la un consult au descoperit că nici creierul nu era zdravăn. Eu, bineînţeles, n-am suflat un cuvânt, deşi toată lumea, curioasă, căuta să mă tragă de limbă, iar când mi-am mărturisit dorinţa de a-l vedea, am întâmpinat o statornică împotrivire, mai ales din partea soţiei sale. „Dumneata l-ai scos din minţi, m-a luat ea la rost. Şi aşa era ursuz de felul lui, iar în ultima vreme toată lumea a băgat de seamă că nu e în apele lui şi că are tot felul de ciudăţenii. Nu mai lipseai decât dumneata ca să-l faci din om neom! Atâta l-ai descântat, că i-ai zăpăcit minţile; o lună întreagă, zi şi noapte, când îl căutai, era la dumneata acasă.” şi ce credeţi? Nu numai soţia lui, dar tot oraşul mă trăgea la răspundere: „Numai dumneata eşti vinovat”. Ce puteam să le spun? În sufletul meu mă bucuram, fiindcă pentru mine boala care se abătuse asupra lui era o mărturie vădită a îndurării lui Dumnezeu faţă de cel care singur se înfierase şi tot singur căutase să-şi ia pedeapsa. Nu puteam să cred că este nebun. În sfârşit, mi-au îngăduit să dau ochii cu dânsul; el însuşi ceruse stăruitor să mă vadă, ca să-şi ia rămas-bun de la mine. Când am intrat în odaie, mi-am dat seama că nu numai zilele, dar până şi ceasurile îi sunt numărate. Era slab, gălbejit, îi tremurau mâinile şi sufla greu; privirea, în schimb, îi era senină şi plină de duioşie.

— S-a făcut! mi-a spus el. Te aştept de atâta timp; de ce n-ai venit până acum?

Nu i-am spus că familia lui mă oprise să-l văd.

— Iată că Dumnezeu s-a milostivit de mine şi mă cheamă la el. Ştiu c-am să mor, dar pentru întâia oară, după atâta amar de ani, sufletul meu e din nou fericit şi împăcat. Raiul mi-a deschis porţile din clipa când am făcut ce trebuia să fac. Acum inima mi-a dat slobozenie să-mi iubesc şi să-mi sărut copiii. Nici ei nu vor să mă creadă, aşa cum nu m-a crezut nimeni, nici nevasta, nici oamenii legii, şi nici n-au să pună vreodată temei pe spusele mele. E cea mai bună dovadă că Domnul s-a milostivit de odraslele mele. Am să mor, şi numele ce-l vor moşteni va rămâne fără de pată. Îl simt acum pe Dumnezeu în mine şi sufletul mi-e slăvit ca în rai... mi-am împlinit datoria...

Abia putea să vorbească, mereu i se tăia răsuflarea, dar în acelaşi timp îmi strângea mâna cu nădejde şi ochii îi ardeau în cap. N-am putut să schimbăm multe cuvinte, căci soţia lui îşi făcea mai tot timpul de lucru la dânsul în odaie. A mai apucat totuşi să-mi şoptească:

— Îţi mai aduci aminte cum am venit din nou la tine, atunci, în toiul nopţii? Îţi mai aminteşti că ţi-am spus să nu uiţi niciodată împrejurarea asta. Ştii de ce mă întorsesem? Ca să te omor!

M-am cutremurat.

— După ce am plecat de la tine, am rătăcit multă vreme pe străzi în miez de noapte,

luptându-mă cu mine însumi. Şi deodată m-am simţit cuprins de o ură cumplită împotriva ta. „Sunt în puterea lui, e singurul meu judecător şi nu pot pregeta să-mi fac mâine osânda, fiindcă el ştie tot.” Nu mă temeam că ai putea să mă dai în vileag (nici prin gând nu mi-ar fi trecut una ca asta), dar îmi ziceam: „Cum o să mai îndrăznesc să mă uit în ochii lui dacă nu mă duc să mă denunţ de bunăvoie?” Chiar dacă te-ai fi aflat în cine ştie care parte a lumii, peste mări şi ţări, numai faptul că eşti în viaţă mi s-ar fi părut din cale afară de chinuitor! Cu nici un chip n-aş fi putut să mă împac cu gândul că trăieşti, cunoscând totul despre mine, şi că mă judeci. Te uram ca şi cum tu ai fi fost singurul vinovat. M-am înapoiat atunci la tine, ştiind că ai pe masă un pumnal... Te-am poftit să te aşezi şi am stat aşa în cumpăna preţ de un minut. Dacă te-aş fi ucis, eram fără îndoială pierdut: mi-aş fi sfârşit zilele la ocnă pentru omor, chiar dacă n-aş fi pomenit nimic despre crima mea din trecut. Prea puţin însă îmi păsa de asta atunci, nici nu voiam să mă gândesc la asta. Te uram şi-mi căşunase cu tot dinadinsul să mă răzbun pe tine pentru toate câte mi-a fost dat să pătimesc. Dar până la urmă satana a fost biruit în sufletul meu de stăpânul ceresc. Totuşi, să ştii că niciodată n-ai fost mai aproape de moarte ca în noaptea aceea...

O săptămână mai târziu şi-a dat obştescul sfârşit. Tot oraşul a mers după sicriul lui, petrecându-l la locul de veci. Protoiereul a rostit o cuvântare înduioşătoare. Lumea vorbea cu întristare despre boala cumplită care-i curmase înainte de vreme firul vieţii. Iar după înmormântare, nu mai avea nimeni ochi să mă vadă, ba mulţi chiar mi-au închis uşa. Totuşi, unii – deocamdată numai câţiva, mai apoi însă din ce în ce mai mulţi – au început să pună oarecare temei pe mărturisirile sale. Ba unul, ba altul venea pe la mine, încercând a mă iscodi, cuprins de curiozitate şi cu o mulţumire ascunsă: mult se mai bucură muritorii când un om drept cade-n păcat! N-a fost chip să scoată însă nimic de la mine; de altfel, după o bucată de vreme, am plecat pentru totdeauna din oraş. Cinci luni mai târziu, Dumnezeu m-a învrednicit să apuc drumul cel drept şi smerit al schimniciei, binecuvântând destinul care m-a luminat şi mi-a călăuzit paşii. Iar pe robul lui Dumnezeu Mihail l-am pomenit până în ziua de azi în toate rugăciunile mele.

III - DIN VORBELE ROSTITE DE STAREŢUL ZOSIMA ŞI DIN ÎNVĂŢĂTURILE SALE

e) Monahul rus şi menirea ce s-ar cădea s-o aibă

Sfinţi părinţi şi învăţători, vă întreb, ce este călugărul? În zilele noastre, oamenii luminaţi rostesc uneori în batjocură numele ăsta, alteori chiar în gura lor pare a fi o vorbă de ocară. Cu cât trece timpul, şi mai vârtos se întâmpla asta. Căci din păcate, vai, sunt destui trântori, destui stăpâniţi de dorul bucatelor şi de poftele trupului, destule haimanale dezmăţate şi printre feţele călugăreşti! Oamenii luminaţi şi de lume îi arată cu degetul: „Sunteţi nişte trândavi, nişte mădulare prisoselnice ale obştii, nişte milogi neobrăzaţi, deprinşi a trăi din osteneala altora!” şi cu toate acestea câţi călugări smeriţi şi blajini caută cu însetare singurătatea şi nu au altă râvnă în sufletul lor decât să se roage fierbinte în tăcere lui Dumnezeu! Despre aceştia oamenii luminaţi nu suflă un cuvânt, binevoind a-i trece sub tăcere, dar mult s-ar mai minuna cei cu multă ştiinţă de carte să mă audă mărturisind că poate tocmai în mijlocul acestor blajini şi cucernici, care nu doresc altă nevoinţă în sinea lor decât să se roage în sihăstrie, stă izbăvirea pământului rus în tot cuprinsul lui! Despre aceştia cu drept cuvânt se poate spune că sunt pregătiţi pentru „ziua şi ceasul acela”. Până atunci, ei păstrează în sihăstria lor chipul lui Hristos, plin de slavă şi nevătămat, în lumina neprihănită a cerescului adevăr, aşa cum ne-a fost lăsat moştenire de sfinţii părinţi ai bisericii, de apostoli şi mucenici, iar când va fi trebuinţă, ei vor şti să-l pună în faţa adevărului zăticnit al lumii acesteia. Măreaţă idee! şi steaua aceasta se va aprinde la răsărit.

Şi acum am să vă împărtăşesc credinţa ce o am despre menirea călugărului în lume. Să fie oare numai o trufaşă amăgire? Uitaţi-vă la mirenii care în deşertăciunea lor ar vrea să se ridice deasupra turmei păstorite de Dumnezeu. Nu vi se pare că ei schimonosesc chipul Domnului şi adevărul său? Aceia au ştiinţa de partea lor, dar ştiinţa se bizuie pe simţuri, iar sufletul – pe jumătatea mai aleasă a fiinţei omeneşti – este pus la popreală şi năpăstuit cu o aprigă mulţumire, aproape cu ură. În vremea din urmă tot mai mult proslăvesc libertatea, dar ce înseamnă, de fapt, această libertate a lor? Robia şi pieirea lor sufletească. „De ai

nevoi, zic ei, îndestulează-le, căci deopotrivă eşti în drepturi cu puternicii lumii şi cu cei mai avuţi bogătaşi. Nu te sfii să ţi le îndestulezi, dimpotrivă, caută să le sporeşti”, iată învăţătura vremurilor de azi. Şi în ochii lor ea înseamnă libertatea. Dar unde duce până la urmă dreptul acesta de a-ţi spori nevoile? Cei bogaţi ajung nişte însinguraţi şi-şi lasă sufletul să se părăginească, iar cei săraci sunt cuprinşi de zavistie şi ucid, fiindcă li s-a dat dreptul, dar nu li s-a arătat în acelaşi timp mijlocul de a-şi îndestula nevoile. Se vorbeşte că oamenii se unesc tot mai strâns, între ei s-au împletit legături de frăţietate, căci au biruit depărtările, împărtăşindu-şi unii altora gândurile pe căile văzduhului. Să nu daţi, vai, crezământ acestei uniri! Înţelegând prin libertate sporirea şi grabnica îndestulare a nevoilor, ei îşi strică firea, făcând să se nască în sufletul lor puzderie de pofte zănatice şi fără de rost, însuşindu-şi cele mai deşarte deprinderi şi năravuri. Şi nu mai trăiesc decât pentru a se pizmui, a-şi îndestula pântecele şi a se făli. A petrece în ospeţe, a ieşi în lume, a avea caleşti, ranguri mari şi robi care să te slujească a ajuns în vremea de azi o nevoie covârşitoare, mai presus chiar decât viaţa, cinstea şi iubirea de oameni, care cu dragă inimă îi sunt jertfite. Nu-i de mirare că unii îşi pun capăt zilelor pentru ea. La fel se întâmplă şi cu cei care nu sunt bogaţi, iar cei lipsiţi de mijloace caută deocamdată să-şi înece în beţie neputinţa de a-şi împlini nevoile. N-o să mai treacă mult însă, şi-n loc de vin se vor îmbăta cu sânge, împinşi fiind pe calea aceasta. Şi atunci vă întreb: poate fi liber un om ca ăsta? Cineva, „un luptător pentru o idee”, mi-a mărturisit cândva că la închisoare, nemaiavând nici un fir de tutun, atâta s-a canonit din pricina acestei oprelişti, încât ar fi fost gata să se lepede chiar şi de „ideea” pe care o slujea în schimbul tutunului. Şi totuşi l-am auzit spunând: „Mă duc să lupt pentru binele omenirii”. Unde să se ducă şi de ce putea fi în stare un om ca ăsta? De o vitejie de o clipă doar, pentru că nu văd cum ar fi putut să îndure multă vreme suferinţa. Să ne mai mirăm atunci dacă, în loc de a cuceri libertatea, oamenii au căzut în robie? şi că, în loc de a se osteni pentru iubirea frăţească şi unirea lor, au ajuns, dimpotrivă, să se rupă unii de alţii şi să se înstrăineze, precum spunea odată oaspetele meu de taină şi învăţătorul meu? Tocmai de aceea râvna de a sluji omenirea, ideea înfrăţirii tuturor şi a desăvârşirii lor se stinge treptat în lume, fiind privită cu un zâmbet zeflemitor. Şi pe drept cuvânt, căci trebuie să ne gândim: cum se poate dezbăra de năravurile sale şi unde poate să meargă cel care-a căzut rob poftelor sale, de vreme ce s-a obişnuit să-şi îndestuleze fără zăbavă atâtea nevoi pe care el însuşi le-a scornit? Ferecat cum este în singurătatea lui, nici nu-i mai pasă de ceilalţi. Aşa că dacă oamenii au ajuns să agonisească o mulţime de bunuri, în schimb li s-au împuţinat bucuriile.

Cu totul osebit este drumul monahicesc. Lumea îşi bate joc când aude de ascultare, de post şi de rugăciune, şi totuşi, ele sunt cărările ce duc spre adevărata libertate: prin ele izgonesc de la mine toate nevoile prisoselnice şi fără de nici un folos, pun zăbală voinţei celei spre deşertăciune şi trufie aplecate şi o biciuiesc prin ascultare, şi aşa, cu ajutorul lui Dumnezeu, voi dobândi libertatea duhului meu şi veselirea sufletului! Cine este, aşadar, mai vrednic să înalţe în lumină marea ta idee şi s-o slujească: bogatul zăvorât în singurătatea lui sau omul eliberat de tirania agoniselilor şi a năravurilor? Sunt unii care-i aduc mustrări monahului pentru că s-a răznit de lume: „Te-ai ferecat între zidurile mănăstirii ca să-ţi mântuieşti sufletul, lăsând de izbelişte omenirea, căreia, în numele dragostei frăţeşti, s-ar cuveni a-i fi slujitor”. Veni-va însă ziua când vom vedea cine a slujit-o mai cu folos, sădind iubirea frăţească, între oameni! Ei sunt cei care s-au ferecat, nu noi, numai că nu-şi dau seama de asta! În trecut, din sânul nostru au ieşit călăuzitori ai poporului; de ce n-ar mai ieşi încă şi azi? Oamenii aceştia smeriţi şi blânzi, dedaţi cu postul şi cu tăcerea, se vor ridica odată şi odată şi vor porni la luptă pentru ideea cea măreaţă. Izbăvirea Rusiei se află în mâinile poporului său. Iar mănăstirea rusă a stat totdeauna alături de popor. Şi dacă astăzi poporul rus este însingurat, şi noi tot aşa suntem. Norodul împărtăşeşte credinţa noastră, şi un luptător care nu va purta credinţa în sufletul său nu va izbuti nimic la noi, în Rusia, oricât ar fi el de cinstit în inima lui şi de scăpărător ca minte. ţineţi minte ce vă spun. Poporul îl va întâmpina pe ateu şi-l va birui, şi atunci se va statornici o Rusie pravoslavnică pe deplin unită. Fiţi, aşadar, străjile acestui popor şi vegheaţi asupra sufletului său. Creşteţi-l în tăcere. Iată menirea voastră duhovnicească, fiindcă poporul este locaşul lui Dumnezeu.

f) Despre stăpâni şi slugi; dacă e cu putinţă ca stăpânul şi sluga să fie fraţi întru duh

O, Doamne, cine-i acela care spune că poporul e fără prihană? Văpaia ticăloşiei îl încinge ceas cu ceas, numai că scânteia ce-a aprins-o a sărit din tagma celor bogaţi, înstrăinarea s-a pripăşit, aşijderea, şi-n mijlocul poporului: din sânul lui ies la iveală chiaburii şi lipitorile satului; neguţătorul este tot mai ahtiat după onoruri, îşi dă ifose de om luminat, deşi abia dacă slomneşte buchiile, şi de aceea se îndărătniceşte ca un netrebnic a nesocoti datinele din bătrâni şi se ruşinează de credinţa strămoşească. I-a căşunat să stea alături de obrazele alese, cu toate că nu-i decât un mujic ticăloşit! Poporul e măcinat de patima beţiei şi nu se îndură a lepăda de la sine paharul cu vin. Când te gândeşti cât de hain se poartă cu ai săi, cu nevasta, ba chiar şi cu pruncii! şi asta numai din pricina băuturii. Am văzut trudind prin fabrici copii de zece ani: plăpânzi, piperniciţi, gârbovi şi dedaţi la rele. O încăpere în care abia puteai să-ţi tragi suflarea, vuietul maşinilor şi câtu-i ziulica de mare numai muncă şi iarăşi muncă, vorbe neruşinate şi peste toate beţia. Asta să-i fie oare hărăzit unui suflet de copil? Când el tocmai ar trebui să se bucure de lumina soarelui, să se joace ca toţi cei de-o seamă cu el, să vadă la tot pasul numai pilde frumoase, să aibă parte măcar de o fărâmă de dragoste. De aceea vă spun, cucernici monahi, asemenea lucruri nu se cade a mai dăinui pe faţa pământului, trebuie curmate în sfârşit suferinţele bieţilor copilaşi! Ridicaţi-vă deci fără zăbavă şi propovăduiţi aceste învăţături lumii. Şi totuşi, adevăr grăiesc vouă, Dumnezeu va mântui Rusia, căci, deşi norodul zace afundat în mlaştina păcatelor şi nu are tăria să-şi părăsească stricatele-i năravuri, el ştie totuşi că păcatul a fost osândit de Dumnezeu şi că, săvârşindu-l, cade-n greşeală; fiindcă norodul crede în Dumnezeu şi în puterea dreptăţii şi e în stare să verse lacrimi de căinţă. În timp ce mai-marii lumii s-au lepădat de aceste lucruri şi, bizuindu-se mai presus de orice pe ştiinţă, vor să înscăuneze dreptatea pe faţa pământului călăuziţi numai de făclia minţii lor şi nu de Hristos, ca odinioară; ba mai mult încă, au răspândit zvonul că nu există nici fărădelege, şi nici păcat. Şi aşa cum judecă el lucrurile, au dreptate: de vreme ce-l tăgăduiesc pe Dumnezeu, nu mai poate fi vorba de păcat. În Europa noroadele au început să se ridice cu arma în mână împotriva celor bogaţi, şi pretutindeni căpeteniile lor le îndeamnă la vărsare de sânge, arătându-le că mânia ce le umple sufletele e pe deplin întemeiată. Dar „blestemată-i mânia lor, căci crudă este”. Rusia însă mântuită va fi de Dumnezeu, aşa cum a mai fost şi-n alte vremuri. Mântuirea ei se află în sânul poporului său, în credinţa şi smerenia lui. Sfinţiile voastre, duhovnici şi dascăli, păstraţi cu grijă credinţa norodului. Căci ce vă spun nu este nălucire: toată viaţa am fost uimit de câtă cinstită şi aleasă demnitate sălăşluieşte în sânul marelui nostru popor! Am văzut-o eu însumi şi mi se cuvine deci s-o mărturisesc; am văzut-o şi m-am minunat, am desluşit-o prin negura păcatelor în care poporul se zbate, am întrezărit-o sub înfăţişarea lui ticăloasă.

Sunt două veacuri de când zace încătuşat şi, totuşi, nici acum nu se îndeamnă să fie slugarnic; portul şi graiul lui au rămas slobode ca şi mai înainte. Nu este nici răzbunător, nici pizmaş. „Tu eşti de neam mare, bogat, deştept şi înzestrat – pare să-ţi spună – să-ţi dea Dumnezeu sănătate. Înţeleg să te respect, dar ştiu în acelaşi timp că şi eu sunt om. Înţeleg să te respect şi nu jinduiesc după bunurile tale. Şi-n felul acesta îmi dovedesc demnitatea mea omenească.” Chiar dacă nu spune aşa (fiindcă nu ştie încă s-o spună), aşa face de fapt. Am văzut cu ochii mei şi-am avut prilejul să-mi dau seama de asta. Nu ştiu dacă-mi veţi da crezământ, dar cu cât omul nostru din popor e mai sărac şi mai smerit, cu atât firea lui aleasă iese mai bine în vileag, şi ştiţi de ce? Pentru că cei groşi la pungă, chiaburii şi ciocoii din sat, sunt – cei mai mulţi – stricaţi şi putregăiţi până-n măduva oaselor. Mare, mare-i greşeala noastră, a monahilor, şi mult e vinovată nesăbuinţa şi nepăsarea noastră! Dar Dumnezeu va mântui făptura lui, căci Rusia noastră mare este prin smerenia ei. Mi-ar fi drag să văd – şi uneori parcă şi văd ca aievea – ce ne aşteaptă în viitor: veni-va ziua când cel mai netrebnic dintre bogătaşi se va ruşina de avuţiile lui faţă de cei lipsiţi de toate bunurile, şi când săracul, văzându-i ispăşenia, va înţelege şi cu dragă inimă îi va îngădui şi-i va plăti cu dezmierdare ruşinea ce-l cinsteşte. Aşa va fi sfârşitul, credeţi cuvântul meu, căci într-acolo ni se îndreaptă paşii. Egalitatea stă mai înainte de toate în demnitatea morală a oamenilor, şi lucrul ăsta nu va fi înţeles decât aici, la noi în ţară. Să se înfrăţească, şi atunci vor ajunge să trăiască laolaltă în bună frăţietate; dar atâta timp cât nu se vor înfrăţi nu vor şti să-şi împartă bunurile între ei. Să păstrăm deci chipul domnului nostru Hristos, şi el va străluci ca un nepreţuit diamant asupra lumii întregi... Amin, amin zic vouă!

Sfinţiile voastre, duhovnici şi învăţători, mi-a fost dat să trăiesc cândva o împrejurare ce mi-a adus lacrimi în ochi. Pe vremea când pribegeam prin ţară, ajungând în orăşelul K., m-am întâlnit cu Afanasi, fosta mea ordonanţă; trecuseră opt ani de când mă despărţisem de dânsul. M-a zărit din întâmplare în piaţă şi, recunoscându-mă, n-a ştiut cum să vină mai repede la mine. Doamne, ce bucurie pe el! „Cum, dumneavoastră sunteţi, boierule? Văd bine oare, dumneavoastră să fiţi?” M-a luat la dânsul acasă. Între timp fusese lăsat la vatră, se însurase şi avea doi copii mici. Făcea negoţ pe picior, avea împreună cu nevastă-sa o tarabă în piaţă. Locuiau cu toţii într-o odăiţă sărăcăcioasă, dar curată şi primitoare. M-a poftit să şed, a pus samovarul şi-a trimis îndată după femeia lui, de-ai fi zis că era cine ştie ce zi mare pentru el fiindcă-i intrasem în casă. Mi-a adus copiii să-i văd şi m-a rugat: „Binecuvântaţi, Sfinţia voastră!” „N-am har să-i binecuvântez, căci nu sunt decât un călugăr de rând, i-am zis eu, dar am să mă rog lui Dumnezeu pentru ei; pe tine, Afanasi Pavlovici, şi aşa te pomenesc în toate rugăciunile mele, încă de atunci – ţi-aduci aminte, nu? – căci tot ce-a fost după aceea de la tine mi se trage.” şi am căutat să-i lămuresc, aşa cum m-am priceput, cele întâmplate. Şi ce să vedeţi? Bietul om se tot uita la mine şi parcă nu-i venea să-şi creadă ochilor că eram într-adevăr eu, fostul lui ofiţer, arătând aşa cum arătam îmbrăcat în straie călugăreşti; în cele din urmă, l-a podidit plânsul. „De ce lăcrimezi, omule, l-am dojenit, să ştii că pururea am să te port în gândul meu; cuvine-se mai curând să te bucuri cu mine, fătul meu, căci luminoasă şi fericită e calea pe care am purces.” Abia dacă scotea câte un cuvânt, ofta întruna şi clătina din cap, uitându-se la mine cu duioşie. „Ce s-a făcut cu averea domniei voastre?” m-a întrebat el. „Am dăruit-o mănăstirii, i-am răspuns, căci acolo trăim cu toţi în obşte.” Am băut ceaiul şi m-am ridicat să-mi iau rămas-bun, şi numai ce-l văd că-mi aduce cincizeci de copeici pentru mănăstire, după care îmi îndeasă grăbit în mână încă un gologan de cincizeci: „Astă-i pentru domnia voastră, prinde bine la drum, în pribegie, boierule”. Am primit obolul, am făcut o plecăciune în faţa lui şi a femeii sale şi am plecat gândindu-mă fericit: „în clipa asta pesemne amândoi, unul acasă, iar celălalt călător, suspinăm, dând din cap împăcaţi şi cu inima înveselită şi ne minunăm cum de-a făcut Dumnezeu să ne încrucişăm paşii”. De atunci nu l-am mai văzut niciodată. I-am fost stăpân, şi el mie slugă, şi iată că ne-am strâns în braţe cu drag, înduioşaţi, şi astfel între noi s-a încheiat minunata înfrăţire ce s-ar cădea să-i lege pe toţi oamenii. Am stat şi-am cugetat îndelung asupra acestei împrejurări, şi azi încă mă întreb: Să fie oare chiar aşa greu de crezut că această măreaţă şi curată înţelegere între oameni s-ar putea statornici pretutindeni pe meleagurile noastre când îi va fi sunat ceasul? Eu cred cu tot dinadinsul că se va statornici şi că se apropie ceasul acela.

Aş mai avea câte ceva să vă spun în legătură cu slugile. Odinioară, în tinereţe, mă oţăram adesea din pricina lor: ba că „bucătăreasa adusese la masă mâncarea prea fierbinte”, ba că „ordonanţa nu-mi periase cum trebuie hainele”. Cuvintele auzite în copilărie în gura dragului meu frăţior mi-au deschis însă ochii: „Sunt eu vrednic oare să mă slujească un om, şi se cuvine oare să-i poruncesc numai pentru că omul ăsta-i sărac şi fără carte?” Încă de pe atunci chibzuiam cu uimire cât de târziu ne vin în minte lucrurile cele mai simple şi mai bătătoare la ochi. Slugile au rostul lor în viaţă şi fără ele nu se poate, dar lasă şi fă în aşa fel ca sluga ta să aibă sufletul mai slobod decât dacă nu ţi-ar fi slujit ţie. De ce n-aş putea oare să-mi slujesc la rândul meu sluga, s-o slujesc aşa ca să-şi dea seama de asta fără nici o îngâmfare din partea mea şi nici o umbră de bănuială din partea ei? De ce nu m-aş apropia de ea şi de ce n-aş primi-o în sânul familiei, bucurându-mă în sinea mea c-am primit-o? E un lucru pe care-l cred cu putinţă chiar şi acum, dar odată şi odată, când omul nu-şi va mai căuta slugi ca în ziua de azi şi nu se va mai îndura să facă din aproapele său o slugă să-i muncească, ci, dimpotrivă, sufletul lui va râvni cu tot focul să-şi slujească semenii, după cuvântul Evangheliei, lucrul acesta va sta la temelia minunatei uniri sortite să-i lege pe oameni în timpul ce va să vină. De ce n-ar putea oare omul să-şi afle mulţumirea numai în fapte de vrednicie, cum ar fi luminarea minţilor şi milostenia faţă de alţii, iar nu în plăcerile josnice pe care şi le împlineşte azi: îndestularea stomacului, desfrâul, trufia şi lauda de sine? Când oare nu va mai jindui să se ridice deasupra altora şi când va înceta să-i pizmuiască? Să fie numai un vis? Ba nu, cred, dimpotrivă, cu tot dinadinsul că aşa o să fie şi mai cred aşijderea că ceasul se apropie. Râd unii şi alţii de mine şi mă tot iscodesc, întrebându-mă: când socotesc oare c-o să vină ceasul şi ce mă face să cred c-o să vină cu adevărat? Mă bizui însă că noi, cu ajutorul lui Hristos, vom

ajunge să înfăptuim acest minunat vis. Câte idei în istoria lumii n-au părut deşarte năluciri, pentru ca, totuşi, zece ani mai târziu, când a sosit tainicul lor soroc, să se răspândească peste tot pământul. Adevăr grăiesc vouă, aşa va fi şi la noi: poporul nostru va străluci în faţa lumii întregi şi toţi vor spune atunci: „Iată că piatra pe care ziditorii au dat-o deoparte scris a fost să ajungă piatră de temelie”. Iar pe cei care-şi bat jos de visul acesta cuvine-se să-i întrebăm: „Dacă ceea ce spunem noi nu înseamnă pentru voi decât vorbe în vânt, când aveţi de gând dar să înălţaţi capiştea voastră şi să statorniciţi dreptatea pe pământ fără ajutorul lui Hristos, călăuziţi numai de facla minţii voastre?” şi dacă ei vor glăsui, zicând sus şi tare că drumul pe care merg ei este singurul ce duce spre unirea desăvârşită a oamenilor, asta doar cei mai naivi dintre ei sunt în stare să creadă, atât de naivi chiar, încât stai şi te miri de ei. Se poate spune pe bună dreptate că închipuirea lor e mult mai bogată şi ca-şi fac mai multe năluciri decât noi. Şi-au pus în gând să înscăuneze dreptatea în lume, dar, lepădându-se de Hristos, vor ajunge până la urmă să scalde pământul în sânge, căci sângele cheamă alt sânge după sine, şi cel care ridică sabia de sabie va pieri. Dacă n-ar fi fost făgăduinţa lui Hristos în această privinţă, s-ar nimici de bună seamă între ei până ce n-ar mai rămâne decât doi oameni pe lume. Dar cine ştie dacă şi aceştia doi, în deşertăciunea lor, vor fi în stare să-şi ţină patimile în frâu şi dacă nu cumva unul dintre ei n-o să-l răpună pe celălalt, ca, rămânând apoi stingher, să-şi facă singur seama. Aşa s-ar întâmpla dacă Hristos n-ar fi făgăduit să curme vremea aceea de dragul celor smeriţi şi blajini. După duel – încă nu lepădasem uniforma pe atunci – am căutat într-o zi să aduc vorba la o sindrofie despre slugi, şi-mi amintesc că toată lumea s-a arătat mirată: „Păi cum adică, m-au întrebat, să poftim slugile pe divan şi să le aducem noi ceaiul la nas?” „De ce nu? le-am, răspuns. Măcar din când în când.” Ceea ce a stârnit un hohot de râs. Întrebarea era uşuratică, iar răspunsul meu vag – nu prea lămurit, dar cred că şi aşa cuprindea totuşi un grăunte de adevăr.

g) Despre rugăciune, dragoste şi despre legăturile cu alte lumi

Fătul meu, ia seama şi nu uita să te rogi. Fiece rugăciune, dacă este pornită din inimă, mărturiseşte un simţământ nou, iar acel simţământ e la rândul său izvorul unei idei noi, ce nu ţi-a trecut niciodată prin minte până atunci şi care te va îmbărbăta; astfel, îţi vei da seama că rugăciunea aduce cu sine un spor de înţelepciune. Nu uita deci să spui în fiecare zi în gând, ori de câte ori îţi stă în putinţă: „Miluieşte, Doamne, pe toţi cei care s-au înfăţişat astăzi înaintea ta”. Căci nu e ceas şi nu e clipă în care mii de oameni să nu părăsească viaţa pământească, iar sufletele lor urcă la ceruri. Şi câţi dintre ei nu se despart de lume însinguraţi şi stingheri, cu amară tristeţe şi adâncă mâhnire la gândul că nu-i nimeni să plângă după ei, că nimeni, poate, n-are habar de mai trăiesc sau nu! şi cine ştie dacă tocmai atunci, din celălalt capăt al pământului, nu se înalţă spre Domnul ruga ta pentru odihna sufletului lor, deşi nu i-ai cunoscut în viaţă şi nici ei nu te-au cunoscut pe tine. Cât de înduioşat va fi sufletul singuratic ce se înfăţişează cu teamă înaintea Domnului când va simţi că în clipa înfricoşată mai e totuşi cineva pe lume care se roagă pentru el, o fiinţă pământeană care-l iubeşte! şi Dumnezeu va câtă cu drag la voi amândoi, căci dacă tu te-ai îndurat de sufletul acela, cu atât mai vârtos se va îndura el, în nemărginita lui milă şi dragoste. Şi-l va ierta poate tocmai pentru rugăciunile tale.

Fraţilor, nu pregetaţi, cuprinşi de spaimă în faţa ticăloşiei oamenilor; iubiţi-i aşa ticăloşi cum sunt, căci astfel iubirea voastră va fi după chipul şi asemănarea iubirii lui Dumnezeu, ridicându-se pe culmea cea mai înaltă a dragostei pământeşti. Iubiţi toată zidirea dumnezeiască, în întregimea ei, precum şi fiecare grăunte de nisip în parte. Căutaţi cu drag la fiece frunzuliţă, la fiece rază de soare. Iubiţi dobitoacele necuvântătoare, şi firul de iarbă, iubiţi orişice lucru neînsufleţit. Iubind, veţi înţelege taina divină ce se ascunde în toate şi, desluşind-o o dată pentru totdeauna, cu fiecare zi vi se va arăta tot mai lămurit. Numai aşa veţi putea îmbrăţişa întreaga lume cu o dragoste desăvârşită, atotcuprinzătoare. Iubiţi dobitoacele: către ele şi-a îndreptat Dumnezeu mai întâi gândul şi le-a hărăzit o bucurie senină. Nu le-o stricaţi şi nu le chinuiţi, feriţi-vă să le răpiţi bucuria de a trăi, spre a nu sta împotriva celor lăsate de Dumnezeu. Omule, nu te semeţi, socotindu-te mai presus decât dobitocul necuvântător, căci el fără de prihană este, pe când tu, cu toată semeţia ta, pângăreşti pământul oriunde îţi calcă piciorul, şi-n urma ta rămâne o dâră de putregai. Şi, din păcate, aşa se întâmplă aproape cu fiecare dintre noi! Iubiţi mai cu osebire pruncii, căci

şi ei sunt fără de prihană, ca îngerii din cer, şi trăiesc pentru a ne umple sufletul de duioşie şi pentru a ne curăţa inimile noastre păcătoase, luminând asupra noastră ca un semn ceresc. Vai de cel care umileşte un prunc! Eu de la părintele Anfim am învăţat să iubesc copiii; aşa cum îl vedeţi, dragul de el, tăcut şi smerit, odinioară, cu banii adunaţi din cerşit, cumpăra turtă dulce şi bomboane pentru ei, bucurându-i deopotrivă pe toţi; nu putea să treacă pe lângă un copilaş fără să i se moaie inima, aşa-i el făcut.

ţi se întâmplă uneori să stai în cumpănă, nedumerit, în faţa păcatului omenesc, întrebându-te: „Cum să-l iau, cu anasâna sau cu smerită dragoste?” Alege totdeauna dragostea cea smerită. Şi dacă te-ai hotărât aşa, o dată pentru totdeauna, nu-ţi va fi greu să cucereşti întreaga lume. Dragostea împletită cu smerenie este o putere înfricoşătoare, mai vajnică decât oricare alta de pe faţa pământului, căci n-are asemănare. Zi de zi, clipă de clipă, să iei aminte la tot ce faci şi să cauţi să fii cumpătat. Mai deunăzi, bunăoară, ai trecut furios, cu sufletul învrăjbit şi cu vorbe de ocară în inimă, pe lângă un copilaş, fără să te sinchiseşti de el, fără să-l fi văzut măcar, dar chipul tău aprig şi fioros a lăsat poate o urmă în inimioara lui plăpândă, şi, fără să-ţi dai seama, ai aruncat în sufletul lui o sămânţă rea, ce s-ar putea să încolţească. Şi ştii de ce? Pentru că n-ai căutat să-ţi fereşti obrazul de privirea lui şi n-ai ştiut să sădeşti în tine o iubire sârguincioasă şi grijulie. Fraţilor, iubirea ne învaţă să trăim, dar trebuie să ştii mai întâi cum să dobândeşti puterea aceasta scump plătită, pe care o câştigi numai prin străduinţe îndelungate şi după multă zăbavă. Dragostea întâmplătoare, de o clipă, nu preţuieşte nimic, căci de vrei să iubeşti se cade să iubeşti până la sfârşitul zilelor tale. Întâmplător poate iubi oricine, chiar un nelegiuit. Răposatul meu frate cerea iertăciune chiar şi păsărelelor; pare un lucru năstruşnic, şi totuşi, cât e de înţelept, căci lumea e ca oceanul, unde totul curge, totul se învălmăşeşte; loveşti într-un loc, şi iată că ţi se răspunde tocmai din celălalt capăt al pământului. Chiar dacă a cere iertăciune păsărelelor poate părea o sminteală, nu este mai puţin adevărat că şi pasărea cerului, şi copiii, şi orice vieţuitoare din preajma ta ar trăi mai nestingherită – cât de puţin, dar totuşi mai nestingherită – dacă omul ar fi mai cu frica lui Dumnezeu. Adevăr grăiesc vouă, lumea e ca oceanul cel fără margini. Însufleţit de o neţărmurită dragoste, cu inima răpită ca de un farmec, te-ai închina atunci şi păsărelelor, rugându-le să-ţi ierte păcatele. Cuvine-se, deci, să preţuieşti această răpire chiar dacă oamenii o socotesc o nebunie.

Prieteni dragi, rugaţi-vă Domnului să vă binecuvânteze dăruindu-vă bucuria. Bucuraţi-vă ca nişte copii, ca păsările văzduhului. Să nu vă înspăimânte ticăloşia oamenilor, nici să vă gândiţi că v-ar putea zăticni în ostenelile voastre, zădărnicindu-vă truda. Să nu ziceţi: „Vajnic este păcatul, aprigă ticăloşia, şi plină de vârtoşie răutatea ce ne înconjoară când noi suntem singuri şi slabi. Răutatea lumii va ridica stavilă în calea străduinţelor noastre, osteneala şi toată fapta bună nu vor fi de nici un folos”. Nu lăsaţi să vă biruie deznădejdea, feţii mei! Nu e decât un mijloc ca să scapi de ea: lasă de-ţi încarcă sufletul cu toate păcatele oamenilor, socotindu-te singurul vinovat. Şi pe bună dreptate, prietene drag, căci, de îndată ce te vei simţi în adâncul inimii răspunzător pentru toţi şi pentru toate, ai să-ţi dai seama că este într-adevăr aşa, că numai tu eşti vinovat de toate şi faţă de toţi. Iar dacă, dimpotrivă, încerci să arunci metehnele tale, trândăvia şi neputinţa ta în seama celorlalţi, vei sfârşi prin a cădea în ispita trufiei satanice şi prin a cârti împotriva lui Dumnezeu. Căci trufia e meşteşug diavolesc şi anevoie ne putem da seama de ea, aici, pe pământ, de aceea ne putem înşela atât de uşor şi cădea atât de lesne în greşeală, ba încă, pe deasupra, suntem încredinţaţi c-am făcut cine ştie ce lucru minunat şi de ispravă. Multe dintre cele mai straşnice simţăminte şi imbolduri ale firii noastre nu le putem pricepe aici, pe pământ; nu te lăsa uluit de ispită, nici nu-ţi închipui cumva că pe temeiul acesta te-ai putea dezvinovăţi; judecătorul ceresc nu-ţi va cere să dai socoteală pentru ceea ce mintea ta nu s-a învrednicit să priceapă, ci pentru ceea ce era pe înţelesul tău. Şi ai să te încredinţezi că aşa este când ai să te înfăţişezi la scaunul judecăţii, pentru că atunci ai să le vezi pe toate aşa cum sunt şi n-ai să mai poţi tăgădui nimic. Este adevărat că trăind pe pământ, orbecăim în întuneric, şi de n-am avea în faţa noastră luminosul chip al lui Hristos, ne-am pierde cu toţii, aşa cum s-a întâmplat cu seminţia de dinainte de potop. Multe lucruri sunt ascunse privirii muritorilor, în schimb, sălăşluieşte în noi tainica simţire a legăturii noastre vii cu lumea cealaltă, o lume mai desăvârşită şi plină de slavă, iar rădăcinile gândurilor şi simţămintelor noastre nu aici se află, ci pe alt tărâm. De aceea spun înţelepţii

că aici, pe pământ, nu suntem, în stare a pătrunde în miezul lucrurilor. Luând sământă din altă lume, Dumnezeu a semănat-o pe aceste cuprinsuri pământene. Grădina lui a crescut, tot ce a putut să încolţească a răsărit, dar mlădiţele tinere trăiesc numai datorită legăturii lor tainice cu lumea cealaltă, şi dacă simţământul acesta slăbeşte sau se stinge cu totul, moare şi ceea ce a răsărit în tine din sământa sădită de Dumnezeu. Atunci viaţa nu mai are nici un farmec pentru tine, ba chiar începe să te scârbească. Asta-i credinţa mea.

h) Poţi fi oare judecătorul semenilor tăi? Despre păstrarea credinţei până la sfârşit

Pururea să-ţi aduci aminte că n-ai căderea să-l judeci pe altul. Înainte de a judeca un răufăcător, judecătorul însuşi ar trebui să-şi dea seama că păcatele sale sunt cel puţin tot atât de mari ca şi ale celui care-şi aşteaptă osânda, că şi el e vinovat pentru toţi şi pentru toate, poate chiar şi pentru nelegiuirea săvârşită de omul pe care trebuie să-l judece. Numai când va înţelege pe deplin lucrul acesta, va putea fi judecător. S-ar părea că bat câmpii, şi totuşi, e aşa cum vă spun. Dacă inima mea ar fi fără prihană, poate că n-ar mai fi fost nici răufăcătorul care stă în faţa mea. Iar dacă te simţi într-adevăr vinovat de fărădelegea săvârşită de acela pe care-l judeci în sinea ta, primeşte şi pedeapsa ce i se cuvine, ispăşind-o în locul lui, şi îngăduie-i să plece fără să-l dojeneşti. Chiar dacă legea te sileşte să-l judeci, cearcă să faci aşa pe cât îţi stă în putinţă, căci, plecând de la tine, el însuşi se va osândi mai straşnic chiar decât l-ai putea tu osândi. Iar dacă inima lui rămâne împietrită la sărutul tău şi-şi bate joc de tine, nu te lăsa ispitit: înseamnă că încă nu i-a sosit sorocul să deschidă ochii; dar o să sosească totuşi cândva, şi chiar de nu va fi aşa, nu-i nimic: dacă nu el, altul va înţelege în locul lui şi, cuprins de mustrări, se va învinui, osândindu-se singur, şi astfel dreptatea va fi împlinită. Crede, crede, şi nu te îndoi de cuvintele mele, căci şi sfinţii au nădăjduit şi au crezut în adevărul acesta.

Cată şi te osteneşte, muncind fără preget. Dacă seara, la culcare, îţi vei aduce aminte: „cutare sau cutare lucru am uitat să-l fac”, scoală din pat şi fă ce aveai de făcut. Dacă în preajma ta oamenii sunt răi şi tembeli şi nu vor să-ţi dea ascultare, cazi la picioarele lor şi cere-le iertare, căci nimeni altul decât tine nu e vinovat dacă nu vor să-şi plece urechea la vorbele tale. Dacă se vor afla inimi încrâncenate ce nu vor îngădui învăţătura ta, slujeşte-le în tăcere şi cu smerenie, fără a pierde nădejdea. Dacă toţi se vor îndepărta de tine şi te vor alunga cu silnicie dintre ei, şi de va fi să rămâi singur, aşterne-te cu faţa la pământ şi, sărutându-l, stropeşte-l cu lacrimile tale; pământul va rodi datorită acestor lacrimi, chiar dacă, în singurătatea ta, nimeni n-a fost să te vadă, nici nu te-a auzit plângând. Neclintit fii în credinţa ta până la capăt, crede chiar dacă toţi oamenii de pe pământ s-ar fi lepădat de credinţă şi numai tu, unul, ai păstrat candela nestinsă, aducând prinos şi laudă lui Dumnezeu, tu unul care-ai umblat până la urmă pe cărările lui. Iar de s-ar întâmpla să fiţi doi, bucură-te, căci voi amândoi veţi fi împreună o lume întreagă, lumea iubirii celei vii; îmbrăţişaţi-vă cu duioşie şi numele Domnului lăudaţi, căci cuvântul său s-a împlinit fie măcar în voi doi.

Iarăşi îţi spun, de s-ar întâmpla să cazi în păcat, şi ticăloşia ta sau răutatea ce ai săvârşit fără de veste te vor întrista de moarte, bucură-te pentru alţii, pentru vrednicia celui drept, bucură-te că, deşi tu ai greşit, el a rămas fără de prihană şi nu şi-a spurcat inima.

Dacă mişelia oamenilor te va umple de mânie şi de cumplită amărăciune, dacă sufletul tău se va îndârji asupra lor, ai grijă mai cu seamă de leapădă de la tine înverşunarea; du-te şi caută truda cea grea pedepsindu-te, ca şi cum tu singur ai fi vinovat de tot păcatul ce l-au înfăptuit. Primeşte şi îndură suferinţa fără să cârteşti, şi inima ta se va îmbuna, şi vei înţelege că numai tu porţi cu adevărat păcatul, de vreme ce, ca unul ce-ai rămas neprihănit, aveai îndatorinţa să luminezi calea celor rătăciţi şi n-ai făcut-o. Luminând în drumul lor, făclia din mâna ta le-ar fi îndreptat paşii, iar făptaşul s-ar fi oprit de la nelegiuirea ce-a săvârşit-o; chiar dacă făclia ar fi să ardă de prisos şi ţi-ai da seama că lumina ei nu-i duce pe calea mântuirii, rămâi neclintit şi nu te îndoi de puterea luminii cereşti: fii încredinţat că, dacă nu s-au învrednicit încă să se izbăvească, se vor izbăvi mai târziu. Şi dacă nu se vor izbăvi ei nici apoi, se vor izbăvi atunci odraslele lor, căci făclia ta nu se va stinge chiar dacă tu vei închide ochii. Cel fără de prihană moare, dar lumina lui arde mai departe. Iar mântuirea vine totdeauna după săvârşirea mântuitorului. Seminţia omenească îi alungă de la sine pe proroci şi-i omoară, dar, pe de altă parte, oamenii cinstesc mucenicii, îndrăgindu-i după ce i-au canonit. Tu însă cată şi trudeşte pentru toată

lumea, gândind la timpul ce va să vină. Nu căuta răsplată, căci şi aşa mare este răsplata ce ţi-a fost hărăzită pe acest pământ, bucuria duhovnicească de care au parte numai cei drepţi. Nu te înfricoşa de cei puternici, nici de cei mari, fii înţelept şi grijeşte de păstrează un chip cuviincios. Nu nesocoti dreapta măsură, nu uita sorocul, ci învaţă să le cunoşti. Când rămâi singur, roagă-te lui Dumnezeu. Cu dragă inimă să te aşterni la pământ şi să-l săruţi. Sărută-l şi iubeşte-l cu neţărmurită dragoste şi fără istov, iubeşte pe toţi şi pe toate, şi inima ta să fie răpită în slavă prin rugăciune. Scaldă pământul cu lacrimile bucuriei tale, şi scumpe să fie lacrimile acestea pentru tine. Nu te ruşina de răpirea ce te-a cuprins, dimpotrivă, preţuieşte-o ca pe un har ceresc, har fără seamăn, din care numai cei aleşi se împărtăşesc.

i) Despre iad şi despre focul gheenei – cugetări duhovniceşti

Sfinţiile voastre, monahi şi învăţători, stau uneori şi mă întreb: „Ce este iadul?” şi cuget în sinea mea: „E suferinţa de a nu mai putea să iubeşti”. O singură dată în vecia cea fără de început şi sfârşit, pe care n-o poţi cuprinde cu gândul nici în timp, nici în întindere, i-e dat unui suflet, prin întruparea lui pe pământ, putinţa să spună: „Sunt şi iubesc”. O dată, numai o singură dată îi e hărăzită o clipă de iubire sârguincioasă, vie; de aceea tocmai i-a şi fost sorocit să sălăşluiască pe pământ, până va să i se împlinească „ziua şi ceasul”. Şi totuşi, sufletul cel fericit a lepădat de la sine neasemuitul dar pe care n-a ştiut a-l preţui cum se cuvine, luându-l în râs, şi nu s-a învrednicit pe nimeni a iubi, ci a rămas nesimţitor. Părăsind lumea aceasta, sufletul ajunge în sânul lui Avraam şi stă de vorbă cu Avraam ca în parabola lui Lazăr[78] şi a bogătaşului; se bucură de priveliştea raiului şi poate să urce chiar până la Dumnezeu, dar tocmai aici începe suferinţa lui cea mare, căci, neiubind pe nimeni, i-a fost dat să se înalţe în slava lui Dumnezeu, şi el, care a nesocotit dragostea, are parte să şadă alături de cei care s-au învrednicit a iubi. Şi cunoscând acestea toate cu limpezime, sufletul îşi aduce sieşi mustrări: „Azi ştiu tot, cugetă el, şi aş vrea să iubesc, dar iubirea mea nu mai poate fi o faptă scrisă în cartea vieţii, şi nici jertfă nu mai poate fi, căci petrecerea mea printre muritori şi-a împlinit sorocul, şi Avraam nu va veni să răcorească măcar cu un strop de apă vie (adică să-mi redea fosta viaţă pământească), văpaia setei de dragoste sufletească ce mă mistuie, a dragostei pe care am nesocotit-o cât am fost pe pământ; împlinitu-s-au vremurile, şi ceasul meu a trecut! Oricât aş fi de fericit să-mi jertfesc viaţa pentru alţii, acum nu se mai poate, căci viaţa pe care o puteam aduce prinos dragostei s-a istovit, şi o adâncă genune o desparte de veşnicia în care acum sălăşluiesc!” Se vorbeşte despre focul gheenei ca de un lucru cu o existenţă reală; nu încerc a pătrunde taina aceasta de care mă tem, dar mă gândesc că dacă ar fi cu adevărat aşa, păcătoşii s-ar bucura cu drept cuvânt, căci suferinţa pe care ar încerca-o cu simţurile i-ar face să uite, fie măcar pentru o clipă, suferinţa morală, care este mult mai înfricoşătoare. Şi de această din urmă suferinţă nu pot fi izbăviţi, căci ea se află chiar înăuntrul lor, nicidecum în afară. Să zicem însă că ne-ar sta în putere să-i scăpăm de ea; mă întreb: oare atunci nu s-ar simţi ei şi mai nenorociţi? Chiar dacă drepţii din grădinile raiului i-ar ierta, văzându-i cât de cumplit se canonesc, şi, în dragostea lor nemărginită, i-ar chema lângă ei, suferinţele lor ar spori, căci ar aprinde în ei, încă şi mai puternic, flacăra dorinţei de a le răspunde cu o iubire vie şi recunoscătoare, care însă acum nu mai este posibilă. Mă gândesc însă cu sfială că, cine ştie, poate până la urmă, dându-şi seama de neputinţa lor, vor simţi totuşi o uşurare şi că, primind dragostea celor drepţi fără a fi în stare să răspundă la ea, vor afla în însăşi resemnarea lor putinţa de a închipui cumva icoana iubirii sârguincioase pe care au nesocotit-o pe pământ şi de a înfiripa în ei ceva care să-i semene... Îmi pare rău, fraţilor şi prieteni dragi, că nu ştiu să vă împărtăşesc mai lămurit gândurile mele... Dar vai de cei care şi-au pus singuri capăt zilelor, vai de sinucigaşi! Cred că nu pot fi suflete mai nenorocite decât ale lor. Zice-se că-i păcat să te rogi pentru odihna lor şi biserica se leapădă de ei, aşa precum ni se arată, dar în adâncul inimii mele cred totuşi c-am putea să ne rugăm şi pentru ei. Iubirea nu poate fi prilej de supărare pentru Hristos. Toată viaţa m-am rugat în taină pentru ei, vă mărturisesc cinstit, cuvioşilor, şi acum încă nu uit să-i pomenesc în fiecare zi în rugăciunile mele.

O, de bună seamă că în temniţele iadului sunt zăvoriţi aşijderea şi cei care s-au lăsat

[78] Luca, XVI, 19-31.

ispitiţi de păcatul trufiei deşarte şi al cruzimii, deşi au cunoscut, fără doar şi poate, au avut parte chiar să vadă adevărul cel nebiruit; sunt acele fiinţe îngrozitoare care s-au legat cu tot sufletul de satana, însuşindu-şi trufia lui. Cu bună ştiinţă au ales aceştia temniţele iadului, şi chinul lor nu va avea în vecii vecilor sfârşit, căci se cheamă că sunt cu a lor voinţă pătimitori. Blestemându-l pe Dumnezeu şi viaţă ce le-a fost dată, ei s-au blestemat singuri. Şi precum flămândul în pustiu îşi minte foamea, sugând propriul său sânge, la fel şi ei se hrănesc cu trufia lor înverşunată. De săturat însă nu se vor sătura niciodată, pentru că nu se înduplecă să primească iertarea şi-l blestemă pe Dumnezeu, care-i cheamă la el. Ochii lor nu-l pot privi decât cu ură şi ar dori ca viul Dumnezeu să piară, nimicindu-se şi pe sine şi nimicind şi toată zidirea izvodită de el. Aceştia în veci vor arde în viitoarea mâniei lor, râvnind cu nesaţ moartea şi nefiinţa. Dar pururi moartea se va depărta de ei...

Aici se încheie manuscrisul lui Aleksei Fiodorovici Karamazov. Precum v-am mai spus, e vorba doar de nişte însemnări fragmentare, sporadice. Bunăoară, informaţiile biografice pe care le cuprind nu se referă decât la tinereţea stareţului. Iar învăţăturile şi cugetările lui au fost înmănuncheate laolaltă, deşi n-au fost împărtăşite ascultătorilor cu prilejul ultimei întrevederi, ci în diferite împrejurări şi la date deosebite. Nu putem şti care anume sunt cuvintele rostite de dânsul înainte de moarte, deoarece nicăieri lucrul acesta nu e menţionat cu precizie, şi dacă am sta să socotim în ce măsură au intrat în alcătuirea acestui manuscris poveţele lui din trecut, am constata că, de fapt, Aleksei Fiodorovici a căutat să redea numai caracterul ultimei convorbiri şi spiritul în care s-a desfăşurat. Bătrânul s-a sfârşit fără veste. Oaspeţii săi din ultima seară ştiau că nu mai are mult de trăit, dar nu se aşteptau, oricum, să se stingă chiar atât de repede, dimpotrivă, după cum am arătat mai înainte, văzându-l atât de vioi şi sârguincios la vorbă, prietenii erau convinşi că starea sănătăţii sale se îmbunătăţise simţitor, deşi poate numai în chip trecător. Cu cinci minute înainte de moarte, după cum povesteau mai apoi, nimeni dintre ei nu s-ar fi gândit c-o să se prăpădească. Bătrânul a simţit deodată o săgetătură în piept, s-a făcut alb ca varul şi şi-a apăsat cu putere mâinile pe inimă. Într-o clipă au sărit cu toţii în picioare şi s-au repezit să-l ajute; aşa suferind cum era, stareţul le-a zâmbit şi, lăsându-se să lunece cu încetul din jilţ pe podea, cu faţa la pământ şi braţele desfăcute, luminat de o fericire extatică, a sărutat pământul, precum el însuşi îi învăţase mai înainte, apoi, şoptind o rugăciune, şi-a dat sufletul în tihnă şi bucurie. Ştirea morţii lui s-a răspândit ca fulgerul prin schit, ca să ajungă îndată şi la mănăstire. Prietenii răposatului întru Domnul şi cei care îndeplineau îndeobşte în sânul cinului mănăstiresc acest ceremonial s-au îngrijit de dichiseala rămăşiţelor pământeşti după datina strămoşească, în timp ce fraţii călugări intrau rând pe rând în biserică. După cum s-a aflat mai târziu, înainte de a se fi luminat de ziuă, vestea se întinsese prin târg. Dimineaţa evenimentul era comentat în tot oraşul, şi o droaie de oameni şi luaseră drumul spre mănăstire. Vom avea însă prilejul să vorbim despre toate astea în cartea următoare, şi, anticipând asupra desfăşurării întâmplărilor, ne vom mulţumi deocamdată să spunem că înainte chiar de asfinţitul soarelui s-a petrecut un lucru atât de neaşteptat şi – judecind după vâlva pe care a stârnit-o în rândurile monahilor, ca şi în oraş, atât de curios şi-n acelaşi timp atât de alarmant, de inexplicabil – încât până în ziua de azi, deşi au trecut atâţia ani de atunci, amintirea acelei zile pline de frământare a rămas încă proaspătă...

Sfârşitul volumului 1

Prezenta ediţie are la bază
versiunea tradusă de
OVIDIU CONSTANTINESCU
şi ISABELLA DUMBRAVĂ

Versiunea [V1.0] - Costy

CUPRINSUL

DIN PARTEA AUTORULUI

PARTEA ÎNTÂI

CARTEA ÎNTÂI - ISTORICUL UNEI FAMILII OARECARE
I - FIODOR PAVLOVICI KARAMAZOV
II - FIODOR PAVLOVICI SE DESCOTOROSEŞTE DE PRIMUL SĂU FIU
III - CEA DE-A DOUA CĂSĂTORIE ŞI ODRASLELE RESPECTIVE
IV - CEL DE-AL TREILEA FIU, ALIOŞA
V - STAREŢII

CARTEA A DOUA - O REUNIUNE FĂRĂ ROST
I - SOSIREA LA MĂNĂSTIRE
II - BĂTRÂNUL MĂSCĂRICI
III - MUIERILE CREDINCIOASE
IV - O CUCOANĂ MAI PUŢIN CREDINCIOASĂ
V - AMIN! AMIN!
VI - DE CE MAI FACE UMBRĂ PĂMÂNTULUI OMUL ACESTA!
VII - UN SEMINARIST CARIERIST
VIII - SCANDALUL

CARTEA A TREIA - SENZUALII
I - ÎN ODĂILE SLUGILOR
II - LIZAVETA SMERDIAŞCIAIA
III - SPOVEDANIA UNEI INIMI ARZĂTOARE. ÎN VERSURI
IV - SPOVEDANIA UNEI INIMI ARZĂTOARE. ANECDOTICĂ
V - SPOVEDANIA UNEI INIMI ARZĂTOARE. „RĂVĂŞITĂ”
VI - SMERDIAKOV
VII - O CONTROVERSĂ
VIII - LA UN PĂHĂREL DE CONIAC
IX - SENZUALII
X - AMÂNDOUĂ ÎMPREUNĂ
XI - ÎNCĂ O REPUTAŢIE PIERDUTĂ

PARTEA A DOUA

CARTEA A PATRA - DEZLĂNŢUIRI ISTERICE
I - PĂRINTELE FERAPONT
II - ACASĂ LA FIODOR PAVLOVICI
III - CÂND ÎŢI PUI MINTEA CU ŞCOLARII
IV - ACASĂ LA DOAMNA HOHLAKOVA
V - O CRIZĂ DE ISTERIE ÎN SALON
VI - O ALTĂ CRIZĂ DE ISTERIE, ÎNTR-O IZBĂ
VII - ŞI LA AER CURAT

CARTEA A CINCEA - PRO ŞI CONTRA
I - LEGĂMÂNTUL
II - SMERDIAKOV CU CHITARA
III - FRAŢII AU PRILEJUL SĂ SE CUNOASCĂ MAI ÎNDEAPROAPE
IV - RĂZVRĂTIREA
V - MARELE INCHIZITOR
VI - UN CAPITOL CARE DEOCAMDATĂ NU E PREA LIMPEDE
VII - „E O PLĂCERE SĂ STAI DE VORBĂ CU UN OM DEŞTEPT”

CARTEA A ŞASEA - CĂLUGĂRUL RUS
I - PĂRINTELE ZOSIMA ŞI OASPEŢII LUI
II - ÎNTÂMPLĂRI DIN VIAŢA IEROMONAHULUI STAREŢ ZOSIMA RĂPOSAT ÎNTRU DOMNUL, POVESTITE DE EL ÎNSUŞI ŞI SCRISE DE ALEKSEI FIODOROVICI KARAMAZOV
III - DIN VORBELE ROSTITE DE STAREŢUL ZOSIMA ŞI DIN ÎNVĂŢĂTURILE SALE